ANTİK ÇAĞ'DAN XXI. YÜZYILA

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

HAFIZALARDAKİ İSTANBUL

İSTANBUL KRONOLOJİSİ

İSTANBUL BİBLİYOGRAFYASI

CİLT 10

PROJE YÖNETİCİSİ

M. Âkif Aydın

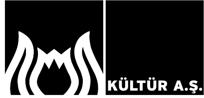
EDİTÖR

Coşkun Yılmaz

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

CİLT X

İBB KÜLTÜR AŞ.

Maltepe Mahallesi
Topkapı Kültür Parkı
Osmanlı Evleri
Topkapı Zeytinburnu
34010 İstanbul
T: +90 0212 467 07 00
iletisim@kultursanat.org
www.kultursanat.org
ISBN (Takım): 978-605-9132-16-9
ISBN: 978-605-9132-25-1
Seri No: Tarih Serisi - 1
Yayınevi No: 15321

BASKI VE RENK AYRIMI
Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mahallesi,
Soğuksu Caddesi, No: 3
Kağıthane – İstanbul
Tel: 0212 294 10 00
info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

İcadiye Bağlarbaşı Caddesi
No: 40 Üsküdar 34662 İstanbul
T: +90 0216 474 08 50
isam@isam.org.tr
www.isam.org.tr

İSTANBUL
2015

ANTİK ÇAĞ'DAN XXI. YÜZYILA
BÜYÜK
İSTANBUL
TARİHİ
HAFIZALARDAKİ İSTANBUL
İSTANBUL KRONOLOJİSİ
İSTANBUL BİBLİYOGRAFYASI

TAKDİM

M. ÂKİF AYDIN
PROJE YÖNETİCİSİ

Bu şehr-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yekpâre acem mülkü fedâdır
Nedim

Dünyada İstanbul kadar siyasi, ekonomik, kültürel, stratejik ve hatta dinî bakımlardan tarihe damgasını vuran pek az şehir vardır. İstanbul deyince Roma/Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına başkentlik etmiş, iki kıtayı, dolayısıyla iki dünyayı ve iki büyük denizi birleştiren bir şehirden bahsediyoruz. Dünya siyasetine ya bu şehirden veya bu şehrin duruşu dikkate alınarak yön verilmiştir. İstanbul her dönemde dünya ticaretinin gözdesi olan bir şehir olma özelliğini korumuştur. Bu sebepledir ki her dönem İstanbul çok kalabalık bir nüfusu ve zenginliği kendisine çekmiştir.

İstanbul'un önemi ve büyüklüğü bunlarla da sınırlı değil. Doğu Ortodoks kiliselerinin en büyüğü, Rum Ortodoks Kilisesi, Hristiyanlığın Bizans'ta resmen kabulünden beri hep bu şehirde öğretilerine, yönlendirmelerine en fazla değer verilen bir dinî merkez olarak varlığını sürdürmüştür. Yine bu şehir Yavuz Sultan Selim'den itibaren hilafetin kaldırılmasına kadar dört asır İslam hilafetine makar olmuş ve dünya Müslümanlığının gözü ve gönlü hep bu şehre çevrilmiştir.

Bu durum aynı zamanda sivil ve dinî mimarinin en güzide eserlerinin neden bu şehirde toplandığını da izah etmektedir; mimarlar, sanatkârlar en görkemli eserlerini bu şehirde ortaya koyma imkânı bulmuşlar, bunun için çabalamışlardır. Doğu mabetlerinin en eskilerinden birisi olan Ayasofya hâlâ ilk yapıldığı görkemiyle bu şehirde ayakta. Kız Kulesi ve Galata kulesi hala İstanbul'un simge eserlerinden. İslam mimarisinin en göz alıcı eserleri Fatih, Beyazıt, Süleymaniye, Şehzadebaşı, Sultanahmet camileri başta olmak üzere Osmanlı cami mimarisinin en güzide örnekleri hâlâ bu şehrin müminlerine hizmet ediyor. Köprüler, su kemerleri, sarnıçlar ve bentler burada yaşayanların hayatlarını kolaylaştırmak için şehrin muhtelif yerlerine ve civarına damgasını vurmuş medeniyet eserleri. Büyük Saray'ın kalıntıları, Ayvansaray'daki Tekfur Sarayı, Doğu Roma/Bizans, Topkapı Sarayı Osmanlı yönetimin/medeniyetinin izlerini günümüze taşıyor. Özellikle Topkapı Sarayı sergilediği tevazu ve ihtişamla Osmanlı İmparatorluğu'nun dayandığı dinamikleri anlatıyor gibi. Boğaziçi ve Adalar Osmanlı saray mimarisinin ve sivil mimarinin en güzel eserlerini bünyesinde taşıyor.

Sadece mimari ve tabii güzellikler değil, kültürel zenginlikler de bu şehre damgasını vurmuştur. İki büyük hukuk sistemi, Roma ve İslam hukuklarının en önemli iki derlemesi *Corpus Iuris Civilis* ve *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* bu şehirde hazırlandı. Bizans ve Osmanlı kültür ve sanatlarının en güzel eserleri bu şehirde ortaya kondu. İstanbul bütün imparatorluktaki en değerli kültür ve sanat adamlarını kendine çekti, bünyesinde yetiştirdi. Bâkî, Nedim, Nef'î, Şeyh Galip, Yahya Kemal, Necip Fazıl şiirlerini bu şehirde yazdılar. Şeyh Hamdullah, Karahisarî, Kazasker Mustafa İzzet, Hasan Rıza, Sami Efendi en güzel hatlarını burada meşk ettiler. Ortodoks Kilisesi'nin en güzel ilahileri bu şehirde bestelendi. Hafız Post, Buhurîzade Mustafa Itrî, Hammamîzade İsmail Dede Efendi, Zekâî Dede, Sultan III. Selim, Nâyî Osman Dede, Hacı Arif Bey, Tanburî Cemil dinî ve lâdinî en güzel bestelerini bu şehirde yaptılar. Nedim'in bir sengine acem mülkünü feda etmesi bu kültürel zenginlik sebebiyle de olmalı.

İstanbul'un stratejik önemini anlatmaya gerek var mı? Doğu'ya söz geçirmek isteyen Batı, Batı'ya hâkim olmak isteyen Doğu hükümdarlarının gönlünde hep İstanbul'a sahip olmak var olmuştur. Sıcak denizlere inme hayali kuran Kuzey'in hedefinde de Akdeniz'e geçişin anahtarı olan İstanbul vardır. Hz. Peygamber'in Müslümanlara müşterek bir hedef olarak İstanbul'u göstermesi ve sonrasında nice İslam ordularının fetih için bu şehre yönelmesi boşuna değildir. Bu yönleriyle İstanbul'a sahip olmak hem bir mazhariyettir hem de o nisbette bir sorumluluk.

Kabul etmek gerekir ki Cumhuriyet yönetimi biraz başkent Ankara'yı ortaya çıkarmak düşüncesiyle biraz Osmanlı tarihine soğuk bakışının etkisiyle İstanbul'u ikinci plana itmeye, onun ihtişamını ve bir ülke için sunduğu imkânları görmezlikten gelmeye çalıştı. Şehrin imparatorluğun son yıllarında sahip olduğu bir milyon iki yüz bin nüfusun Cumhuriyet'in ilk yıllarında beş yüz bine düşmüş olması hem bu bakışın ve hem de devletin küçülmesinin kaçınılmaz sonucu gibidir. En az bir çeyrek asır şehre ciddi hiçbir yatırım yapılmadı.

Ne var ki İstanbul öyle kolaylıkla ikinci plana atılacak, unutturulacak, ihtişamı görmezlikten gelinecek bir

şehir değildi. 1950'lerden itibaren yavaş yavaş, 1980'lerden itibarense süratli bir şekilde İstanbul, dünya şehirleri arasında hak ettiği yeri almaya başladı. Bugün Türkiye'nin sanayi, iktisat ve ticaret hayatının kalbi bu şehirde atıyor, bünyesinde mevcut üniversiteler, yayın kuruluşları ve her türlü sanat etkinlikleriyle ülkemizin eğitim, kültür ve sanat hayatına burası yön veriyor. Barındırdığı Hristiyan-Bizans ve Osmanlı-İslam medeniyetinin en güzide eserleri, Haliç, Boğaziçi ve Adalar başta olmak üzere sahip olduğu tabiat güzellikleri geçmişte olduğu gibi bugün de İstanbul'un güzelliğine güzellik katmaya devam ediyor.

Evet, böyle bir şehre sahip olmak gerçekten büyük bir mazhariyettir. Fakat aynı zamanda bir sorumluluktur. Onu tarihî, kültürel ve doğa güzellikleriyle birlikte koruma sorumluluğu. Gelecek nesillere güzide bir emanet olarak tevdi etme sorumluluğu. Bu sorumluluk sadece onu korumanın omuzlarımıza yüklediği bir sorumluluk değil, onu şimdiki ve gelecek nesillere bütün yönleri ve zenginlikleriyle tanıtmak da buna dâhildir. Sorumluluğumuzu artıran ve biraz da şehrin büyüklüğüne dikkatimizi bir kez daha çeviren, Marmaray kazıları başta olmak üzere son zamanlarda yapılan arkeolojik kazıların İstanbul'un 8000-8500 yıllık bir tarihinin olduğunu gözlerimizin önüne sermesiydi.

Bu sorumluluk bilinciyle üç yüz kadar bilim adamının desteğini alarak bu şehre, bu şehrin tarihî ve aktüel kimliğine yakışır bir tarihini yazmaya koyulduk. Bu çalışmayı ortaya koyan yönetim ve bilim ekibi kısa zamanda bu çapta bir eseri hayata geçirmek için geceyi gündüze kattı. Bunu yaparken kuru bir siyasi tarih veya sosyal tarih ortaya konulsun istenmedi. On üç ana konu tespit edilerek, tarih öncesinden günümüze kadar İstanbul bütün yönleriyle insanımızın bilgi ve dikkat alanına getirilmek istendi.

Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi on üç ana bölüm halinde tematik olarak planlandı ve hazırlandı. İlk bölümde "İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri" ve dünya tarihindeki yeri ortaya konmaya çalışıldı. Onları "Topoğrafya ve Yerleşim", "Siyaset ve Yönetim", "Demografi", "Toplumsal Hayat", "Dinî Hayat", "İktisat, Ulaşım ve Haberleşme", "Edebiyat, Sanat ve Kültür", "Mimari", "Eğitim, Bilim ve Teknoloji" bölümleri takip etti. Son bölümde hayatlarını veya hayatlarının büyük kısmını İstanbul'da geçirmiş kültür, sanat ve bilim adamlarıyla yapılan konuşmaları içeren "Hafızalardaki İstanbul" yer aldı

Elinizdeki İstanbul tarihinin bir şehir tarihi olmanın ötesinde özellikler taşıdığının altını çizmek gerekir. Bizans İmparatorluğu döneminde Doğu Roma, Osmanlı İmparatorluğu döneminde geniş Osmanlı coğrafyası bu şehirden yönetildiği ve ona buradan yön verildiği için İstanbul tarihi aynı zamanda önemli ölçüde Bizans ve Osmanlı tarihidir. Çünkü bu şehirdeki gelişmeler her iki imparatorluğu derinden etkilemiştir.

Şurasını da özellikle vurgulamak gerekir. İstanbul tarihi ele alınan on üç ana konuyla ilk defa bu ölçüde siyasi tarihin dışına çıkmış, din, eğitim, bilim, teknoloji, sanat, kültür, iktisat, hukuk tarihi, diğer konuların ve özellikle sosyal tarih araştırmalarının konusu olmuştur.

Eserin ortaya çıkmasında editörümüz Coşkun Yılmaz'ın olağanüstü çabası, günler geceler boyu devam eden mesaisi başat rolü oynadı, şükran borçluyuz. Öte yandan, bölüm editörlerinin ve yayın kurulunun çabaları ile redaksiyon, bilim ve danışma kurulunun katkılarını da burada teşekkürle anmalıyım.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.'nin ısrarlı taleplerinin belirleyici olduğunun altını çizmeliyim. Başından beri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Dr. Mimar Kadir Topbaş bu projeyle yakından ilgilendi, destek verdi. Doğrusunu ifade etmek gerekirse böyle ağır bir yükün altına girerken onun desteğine her zaman güveneceğimizi biliyorduk. İstanbul'u geliştirme ve yaşanır bir şehir yapma desteklerine kültür alanında elimizden geldiğince bir katkı düşüncesiyle bu yükü üstlendik. Kitabın, muhtevasının ötesinde elinizdeki şekil güzelliği ve mükemmelliği içinde sunulmasında Kadir Topbaş'ın yakın ilgisinin ve katkısının büyük rolü var. Kendisine şahsım ve İstanbul Tarihi ekibi adına en samimi şükranlarımı sunarım.

Kültür A.Ş.'nin o dönemki genel müdürü Sabri Dereli'nin, sonraki genel müdür Nevzat Kütük'ün her zorluğumuzu aşma yolundaki gayretleri olmasaydı böyle bir projenin gerçekleşmesi mümkün olmayabilirdi.

Şüphesiz şükran duymamız, minnet duygularımızı belirtmemiz gerekenler sadece bunlarla sınırlı değil. Çok geniş bir bilim adamları kadrosuna, kurumlara, kuruluşlara, yetkililere şükran hislerimizi ifade etmemiz gerekir. Teşekkür sayfasında bunların oldukça geniş ama tam olmayan bir listesini vermeye çalıştık. Nasıl ifade edersek edelim layıkı veçhile teşekkürden aciz olduğumuzu belirtmeliyim.

On ciltlik *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*'yle bu şehrin büyüklüğüne layık bir eser ortaya koyabilmiş, onun zenginliklerini ve dünya siyasi, sosyal, ticari ve kültürel tarihindeki yerini gereği gibi belirtebilmişsek kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Saygılarımla.

ÖNSÖZ

COŞKUN YILMAZ
Editör

"Şehirlerin Sultanı"...

Hiçbir şehir bu tanımlamaya İstanbul kadar layık görülmemiştir... Doğal güzelliğiyle, coğrafi konumuyla, stratejik mevkiiyle, kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasıyla, tarihî geçmişiyle, askerî önemiyle, ticari fonksiyonuyla, dinî merkez oluşuyla, siyasi rolüyle, toplumsal yapısıyla, demografik zenginliğiyle, kültürel renkliliğiyle, bilimsel, kültürel ve hukuki birikimiyle, entelektüel ortamıyla, mimari anıtlarıyla, payitahtlığıyla ve de Boğaz'ı, Haliç'i ve Marmara'sıyla! ...

"İmparatorlar ve Sultanlar Şehri"dir İstanbul... Roma, Doğu Roma/Bizans ve Osmanlı gibi dünya tarihini şekillendiren büyük imparatorluklara 1600 sene (330-1923) payitahtlık yapmış ve yeryüzünün en uzun ömürlü başkenti unvanını almıştır. Hiçbir şehir, imparatorları/sultanları açısından İstanbul'unki kadar uzun bir listeye ev sahipliği yapmamıştır. 95 Roma/Bizans imparatoru ve 30 Osmanlı padişahı bu şehirde hüküm sürmüştür.

"Payitaht-ı Zemin/Yeryüzünün merkezi"dir İstanbul. Bunda Boğaz'ın etrafında konumlanması yanında, Doğu ve Batı'nın bitiş ve başlangıcını kendi sınırlarında barındırmasının da önemli bir rolü vardır. Jeopolitik konumu, askerî, siyasi ve dinî etkisiyle de "Dünya başkenti", "Şehirler kraliçesi", "Belde-i tayyibe/Kutsal belde", "Ümmü'd-dünya/Dünyanın annesi"... şeklinde isimlendirilmektedir ki, bunlar İstanbul'un konumuna vurgu yapan tanımlamalardan bazılarıdır...

Bir şehir devleti olarak tarih sahnesine çıkan, yolculuğuna imparatorluklar payitahtı olarak devam eden İstanbul, kurucu, inşacı ve kuşatıcı kimliği, farklı tecrübeleri bir arada barındıran bünyesi ve kadim geleneği ile insanlığın sadece geçmişine değil ufkuna da hitap eden en önemli ve dönüştürücü medeniyet merkezlerinden birisidir.

Hristiyanların ilk başkenti İstanbul'dur. İlk Hristiyan imparator Konstantin tarafından ilk Hristiyan imparatorluğun başkenti olarak tasarlanıp geliştirilen İstanbul, Ayasofya başta olmak üzere bu dinin kadîm ve görkemli abidevi yapılarını bünyesinde barındırır. Hristiyanlık tarihinin mühim olaylarının mekânı ve en büyük iki mezhebinden birisinin, Ortodoksluğun kurucu merkezi, patrikhanesinin de ev sahibidir.

İstanbul Müslümanlar için, fethi Hz. Muhammed tarafından müjdelenen, fâtihi ve ordusu övülen, mukaddes bir hedef ve Müslümanlara 400 sene "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye" olmuş, "hilâfet merkezliği" yapmış bir şehirdir. Kudüs hariç hiçbir şehir iki dinin mensupları tarafından burası kadar kutsal kabul edilmemiştir.

Müslümanlar ve Hristiyanlar kadar eski bir geçmişe sahip olmamakla birlikte İstanbul'un Museviler için de ayrı bir önemi vardır. Zorla din değiştirmeye mahkûm edildikleri, bunu kabul etmeyenlerin ise katledildiği veya sürgüne zorlandıkları İspanya, Portekiz ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşam imkânı bulamayan Yahudilerin inançlarını özgürce yaşadıkları ve korundukları bir merkez olmuştur İstanbul.

Geçmişten devraldığı beşerî birikimi yeni katılımlarla zenginleştirip, bütün insani renklere kendi iklimlerinde yaşama imkânını sunan, dünyanın en zengin dinî ve etnik çeşitliliğine sahip Osmanlı İstanbul'u, demografik zenginliği, şahitlik ettiği ve sahnesi olduğu olaylar, kültürel renkliliği, farklı inanç mensuplarının yaşamlarındaki serbestlik ve kimliklerini ifade açısından, uzun asırlar din ve mezhep kavgalarıyla yoğrulan Avrupa'nın önde gelen yerleşim merkezlerine kıyasla "Dünyanın Sığınağı" kabul edilmiş bir şehirdir

Tarih sahnesine İstanbul'dan önce, onunla beraber veya daha sonra çıkmış hiçbir şehir, onun mirasıyla ve etkinliğiyle yarışamaz. Hangi metropolün geçmişi binlerce yıllık bir derinliğe sahiptir? Yarımburgaz kazıları İstanbul yakın bölgesindeki tarih izlerini MÖ 800 binlere taşımaktadır. Marmaray çalışmaları sırasında Yenikapı'da yapılan kazıların bulguları ise bizzat Suriçi İstanbul'unun yerleşim tarihini günümüzden yaklaşık 8500 yıl geriye götürmektedir. Bu bulgular ışığında İstanbul, insanlığın etkinliği süreklilik arz eden en eski yerleşim birimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Geçmişte yoğun nüfusu olan, başkentlik yapan veya planlı şehirciliğin ilk örneklerini oluşturan birçok önemli yerleşim merkezi bugün arkeolojik, tarihî ve turistik özellikleriyle gündemdedir. İstanbul ise tarihî derinliği, etkin sürekliliği ve eserleriyle çağdaşları veya sonraki büyük şehirlere kıyasla özel bir konuma sahiptir. Roma döneminde İstanbul ile mukayese edilebilen

veya tarih sahnesinde yer alan Venedik, Cenova, Roma, Sicilya, İskenderiye, Antakya, Beyrut, Bağdat, İznik... benzeri bir devamlılığı sürdürememiştir. Bu durum geçmişleri ve gelecekleri itibariyle Osmanlı İstanbul'uyla mukayese edilebilecek şehirler için de geçerlidir. Londra, Paris, Amsterdam, Viyana, Lizbon, Roma... Halep, Şam, İskenderiye, Kahire, Bağdat, İsfahan...

İstanbul etkin sürekliliğini tarihin her döneminde devam ettirmiş, XV. yüzyılın başlarında sendelemesine, XX. yüzyılın ilk yarısında konum değiştirmesine rağmen yüzyılın ikinci yarısında yeniden yükselişe geçerek dünya metropolleri arasındaki yerini tekrar almıştır. Bu durum, dinamik yapısını her zaman koruyan İstanbul'un kendi küllerinden doğmaya devam ettiğini, geçmişin medeniyet birikimi yanında geleceğin medeniyet tasavvurunda da rol sahibi olduğunu göstermektedir.

İstanbul'u tanımlamak için kullanılan isimlerin listesi bile bu şehrin zenginliğini, tarihî fonksiyonunu, konumunu, renkliliğini, kültür ve inanç iklimini, farklı toplumlar tarafından algılanma biçimini ve iddiasını yansıtmaktadır. Tarihî kayıtlarda bilinen en eski ismi Bizantion olan şehir, 330'da Roma İmparatorluğu'nun merkezi buraya taşınınca Secunda Roma/İkinci Roma ve Nova Roma/Yeni Roma olarak anılmıştır. Araplar için Rûmiyyetü'l-kübrâ, Taht-ı Rûm, Gulgule-i Rûm'dur. İstanbul, İran-Ordu dili için Taht-ı Rûm, Kayser-i Zemin'dir. Şehrin başkentlikten sonraki en yaygın ismi, banisi Konstantin'den hareketle Konstantinopolis'dir. Bunun, Araplar ve Osmanlılar gibi Müslümanlardaki karşılığı Hz. Peygamber'in Fetih hadisinde ifadesini bulan Kostantiniyye'dir ve bu isim, resmî yazışmalarda, literatürde ve sikkelerde varlığını Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar sürdürmüştür. Yazılı kaynaklardaki kullanımı X. yüzyıla kadar uzanan ve Osmanlı fethinden sonra yaygınlaşan İstanbul isminin aslında Konstantinopolis'ten bozma olduğuna; genel kabul görmüş "is-tin-polis" (=şehre) kalıbından geldiğine dair nitelendirmenin, yakışan bir "fantezi"den öteye geçemeyeceğine yeni araştırmalarda işaret edilmektedir. Bu isimlere zaman zaman, İstanbul'dan üretilen, hatta benzetmesi Fatih Sultan Mehmed'e atfedilen "Müslümanın bol olduğu yer" anlamında "İslambol" eşlik etmiş; XV. yüzyılda kimi resmî kayıtlarda görünen İslambol, bazı Osmanlı sultanlarının bastırdığı paraların üzerinde de yer bulmuştur. Yine Hasretü'l-mülûk, Payitaht-ı Saltanat, Tahtgâh-ı Saltanat, Makarr-ı Saltanat, Darü's-Saltanat-ı Aliyye, Dârü'l-hilafe, Dârü'n-nasr, Medînetü'l-muvahhidîn, Deraliyye, Mahrûse-i Saltanat, Dergâh-ı Muallâ, Südde-i Saâdet, Dersaâdet, Âsitâne... Osmanlıların kullandığı isim ve unvanlardan bazılarıdır.

Avrupalılar İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden ötürü şehri "Konstantinopolis" yerine "Türkopolis" olarak isimlendirmişse de bu isim yeni mukimleri tarafından kullanılmamıştır. İstanbul'un yukarıdakiler dışında da çeşitli dillerde farklı isimleri vardır. Şehrin adı İskandinav halkları arasında büyük şehir anlamında Miklagrad, Slav dünyasında Çar Şehri anlamında Tsargrad/Carigrad, yine aynı anlamda Grekçe Vasileos Polis, İbranice Kustandina/Kostan'dır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi okurlarına İstanbul'un farklı milletler tarafından kullanılan ve şehrin tarihteki algısına ve zenginliğine delalet eden uzun bir isim listesi verir.

Sahiplerini emperyal bir güce dönüştüren İstanbul aynı zamanda, XIV-XV. yüzyıllarda Bizans'ta, XIX. yüzyılda Osmanlılarda olduğu gibi, "Devleti Koruyan Şehir"dir. "İstanbul'a sahip olan dünyaya sahip olur" hükmünce egemen güçler, dengelerin sarsılmaması için şehrin el değiştirmemesi yolunda gayret göstermişlerdir. Diğer taraftan İstanbul, kurulduğu andan itibaren bir "esirgemenin" kanatları altında olduğuna inanılan ve bu inancın dua mahiyetinde unvanlara dönüştüğü bir şehirdir. Allah tarafından korunan, himaye edilen anlamındaki "Mahmiye-i İstanbul" veya "Mahrûse-i İstanbul", bunların en çok kullanılanıdır.

Uzayıp giden isim listesine rağmen bu belde sakinleri tarafından "şehir" olarak anılmaktaydı. "Bu gün şehre indin mi?" yakın zamanlara kadar İstanbulluların birbirlerine sordukları sorulardandı. Çünkü burası imparatorluklar başkentidir. En gelişmiş kurumlar, devasa binalar, abidevi mabetler buradadır. Burası siyasi, dinî ve kültürel temsil yeridir. Estetiğiyle, beşerî ilişkileriyle, hukukuyla, örfüyle, alt yapısıyla, imkânlarıyla, yaşam standardıyla hayatın en üst düzeyde devam ettiği yerleşim birimidir. Büyük bir güç ve medeniyet merkezidir. Onun için burası ismi açıkça dile getirilmeye ihtiyaç duyulmayan "şehir"dir ve şehir denince akla İstanbul, "şehrî" denince de İstanbullu gelirdi! Bugün ise tek bir isim hâkimdir: İstanbul.

Modern dünyayı şekillendiren gelişmelere merkezlik eden İstanbul, tarihi boyunca hep talep edilen, belki de yeryüzünde en çok arzulanan, orduların ve sultanların hayallerini süsleyen bir şehirdir. Ediplerin, seyyahların, bilginlerin, müverrihlerin, araştırmacıların en güzel eserlerine konu olan İstanbul'un, tarihin akışı içerisinde karakteristik özelliği "özne" bir şehir oluşudur. Yani sahiplerinin ve şehir sakinlerinin ufuklarını yönlendiren, dünyaya bakışlarını ve hayat tarzlarını belirleyen bir rolü vardır. Uzun tarihinde kısa süreli iniş çıkışları olmuşsa da her zaman dünya sahnesinde varlığını hissettiren ağırlık merkezlerinden birisidir. İstanbul, tarihin yaşandığı ve

yapıldığı, tarihin seyrine tesir eden nice olaylara sahne olmuş, şahitlik etmiş, dünya tarihinde iz bırakmış bir merkezdir.

Bu çerçevede "özne" ya da "etken" bir role sahip şehirlerin ve tarihsel olayların her yeni nesilde, zihnî iklimde ve tarihsel bağlamda tekrar ele alınması, anlaşılması ve konuşturulması gereklidir. Roma ile başlayan, ancak konumunu Doğu Roma/Bizans ve Osmanlı ile uzun soluklu imparatorluklar merkezi olarak devam ettiren İstanbul'un tarihinin bütüncül bir anlayışla yeniden yazılması, çokça dile getirilen İstanbul merkezli bir dünya tarihi yazımının da ön adımıdır. İstanbul'un tarihini yazmak sadece bir şehrin tarihini ortaya koymak değildir. Aynı zamanda asırların birikimine ve insanlık tarihinin dönüm noktalarına da ışık tutmaktır. Dünya tarihi yazmak nasıl zihnî ve sosyopolitik bir iddianın göstergesi ise şehrin, özellikle de İstanbul'un uzun tarihini yazmak da başlı başına iddialı bir duruştur.

İstanbul'un uzun tarihine dair pek çok kaynak ve araştırma bulunmaktadır. Ancak bunlar bir bütünü tamamlayan parçalar olmaktan ziyade farklı neden ve amaçlarla hazırlanmış, şehrin tarihinden kesitler sunan eserlerdir. Az sayıdaki İstanbul monografisi ise hacim ve kapsam itibariyle sınırlı çalışmalardır. Bilgi ve yorumlarıyla şehrin tarihine önemli katkılar sunan elimizdeki binlerce çalışma dağınık ve parçalı bir görünüş arz etmektedir. Bu durum her veçhesiyle şehrin kapsamlı bir tarihinin yazılmasını zorunlu kılmıştır.

İstanbul'u tarihî bütünlüğü içerisinde ortaya koyan eserlerin yetersizliği, büyük dünya şehirleri hakkında yazılmış tarihlere bakılınca daha da göze batmaktadır. Bugün metropol olan fakat tarihî derinlik ve etkinlik hususunda İstanbul ile mukayese dahi edilemeyecek olan, birkaç yüz yıllık geçmişe sahip New York hakkında onlarca büyük şehir tarihi vardır. Örneğin Edwin G. Burrows ile Mike Wallece'nin yazdığı ve Oxford Üniversitesi'nin yayınladığı Pulitzer ödüllü *Gotham: A History of New York City to 1898* (Oxford 2000) kitabının hacmi 1.500 sayfa civarındadır ve esasen şehrin 200 yıllık tarihini anlatmaktadır. Aynı şekilde çok yeni bir şehir olan Chicago'nun *A History of Chicago* başlıklı 3 ciltlik (Bessie Louise Pierce, Chicago Üniversitesi, Chicago 1937) tarihi, erken sayılabilecek bir tarihte kaleme alınmıştır. XVII. yüzyılda dünyaya adını duyuran Londra'nın ise 45 yıl önce yayınlanan *History of London* isimli 6 ciltlik (Secker and Warburg, London 1971) bir tarihi vardır. Londra ile ilgili ayrıca 1900 yılından başlayıp devam eden ve 45 cildi bulan *Survey of London* isimli bir çalışma da mevcuttur. Roma, Atina, Pekin, Paris, Kahire ve diğer bazı şehirlerin de kendi dillerinde oldukça hacimli tarihleri vardır. Birçok şehrin ansiklopedik tarzda yani maddeler halinde yazılan tarihleri de bulunmaktadır.

Elinizdeki *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, kentin tüm tarihî dönemlerini ele almasıyla alanındaki en hacimli ve kapsamlı çalışma olma özelliğine sahiptir. Yine de İstanbul'un büyük tarihsel birikimi yanında mütevazı bir ilk adım olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz İstanbul, bu eserin hazırlıkları sırasında daha da iyi anlaşılmıştır ki, hakkında çok daha ayrıntıya sahip eserlerin yazımını zaruri kılan bir şehirdir.

İstanbul gibi tarihî derinliğe sahip, hele de bu kadar çok açık uçlu ve birbiriyle bağlantılı temaları olan bir şehrin tarihini yazmak oldukça güç bir iştir. Bunun için, organizasyon kabiliyetinin, planlama becerisinin, imkânların temin edilmesinin ve uzmanlığın yanında içerik ve biçimi ile model olabilecek önerilerin ve örnek çalışmaların devreye girmesi icap etmiş ve böylesi bir çalışmada ilk iş, İstanbul'un uzun tarihini ele almanın yöntem ve modelini belirlemek olmuştur. Zira doğru bir yöntem belirlenemezse ortaya çıkan eserin arzu edilen katkıyı sağlaması da mümkün olamaz. Bu çerçevede *Büyük İstanbul Tarihi*'nin hazırlık safhasında üzerinde en çok durulan konular, ilke ve yöntem meseleleriydi. Ön hazırlıklarını yayın kurulu üyemiz Yunus Uğur'un yürüttüğü bu süreç yayın kurulumuzda etraflıca değerlendirilmiş, bölüm editörlerimizin ve bilim kurulu üyelerimizin fikirlerine müracaat edilmiş, pek çok uzmanın görüş ve önerileri alınmak suretiyle takip edilecek ilkeler ve yöntem belirlenerek özgün bir eser hazırlanmasına gayret edilmiştir. Neticede bu süreçteki tartışmalar ve öneriler hem bu kitabın yazımına hem de genel olarak Türkiye'deki şehir tarihi yazımına önemli katkılar sunmaktadır.

İstanbul tarihi yazılırken "Hangi ilkeler benimsenmeli?" sorusuna cevap olarak şu esaslar tespit edildi. İstanbul "özne" yani "etken" bir şehir olarak ele alınacak, tarihi, devlet ve toplumlarının tarihi ile etkileşimli bir şekilde incelenecek; kapsam olarak İstanbul'un bütün kadimi kucaklanacak, şehrin dünya şehirleri arasında konumu her dönemde mukayeseli bir şekilde ortaya konacak, özellikle şehir tarihçiliğinde tartışılan temaların İstanbul özelindeki tezahürleri çalışılacak, şehirdeki hayat ve ilişkiler zaman ve mekân bağlamları içerisinde ele alınacak ve eser birbirinden farklı düzeylerdeki okuyucu kitlesine hitap edecek bir üsluba sahip olacak.

Bu genel ilkelerden sonra, İstanbul'un tarihi gibi uzun bir dönemi yazma yöntemlerinin tartışıldığı bir

süreç yaşadık. Bu safhada iki yöntem öne çıktı: Birincisi, kronolojinin öncelenmesi ve olaylar ile ele alınan konuların tarihî süreç dikkate alınarak yazılmasıdır. Bu yöntemin güçlü tarafı, İstanbul'un oluşumundan başlayıp günümüze kadarki tarihini dönemlere göre kronolojik bir anlayışla yazmak ve tarihî bütünlüğü anlamak iddiasıdır. Dönemselliği vurgulayan bu usulün zaafı, özellikle çok yazarlı bir kitapta tematik bir bütünlüğün oluşturulamaması, bazı konuların hiç temas edilmeden atlanması sakıncası ve en önemlisi de dönemleri aşan şehirdeki tematik süreklilikleri göz ardı ederek şehrin uzun dönemli kültürünü ve gündelik yaşamını anlamayı zorlaştırmasıdır.

İkinci yöntem ise, temaların öncelemesi ve tarihsel dönemlerin/kronolojinin her temanın kendi özel şartları, süreklilik ve kesintileri dikkate alınarak yazılmasıydı. Her iki yöntemde de, uzun dönemli tarih yazmanın zorunlu kıldığı, dönemlendirmelerin siyasi tarih temelli olma tehlikesi varsa da bu tehlike tematik yaklaşımda nispeten daha azdı. İncelenen konunun farklı yönleriyle ve daha bütünlükçü bir yaklaşımla ortaya konulması hususunda bu yöntem daha dikkate değer kabul edildi. Bu nedenle de, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*'nin yazımında şehrin tarihinde var olan süreklilikleri ve değişimleri takip etmeye daha fazla imkân vermesi nedeniyle bu yöntem tercih edilerek tematik bir şehir tarihi hazırlandı.

Tematik anlayışa göre hazırlanan bu çalışmada konular makaleler halinde yazıldı. Ana makalelerde yeterince üzerinde durulamayan konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacak detaylar ise çerçeve ve derkenar yazılar ile derinlikli olarak incelenmeye çalışıldı.

Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi'nin yazımında, modern şehir tarihi yazımı ve Osmanlı şehir tarihi yazım gelenekleri birlikte düşünülerek ana bölümler şu sıralamaya göre belirlendi:

İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri,
Dünya Ölçeğinde İstanbul,
Topoğrafya ve Yerleşme,
Siyaset ve Yönetim,
Demografi,
Toplum,
Din,
İktisat,
Ulaşım ve Haberleşme,
Edebiyat, Kültür ve Sanat,
Mimari,
Eğitim, Bilim ve Teknoloji
Hafızalardaki İstanbul.

Bu bölümleri İstanbul Kronolojisi ve İstanbul Bibliyografyası başlıkları takip etti.

Temaların kendi içindeki kronolojilerinin oluşturulmasında şehrin kimliğini belirleyen ve tarihî akışında dönüm noktasını oluşturan üç dönem esas alınsa da bazı temalarda farklı/aralarında geçişken dönemlendirmeler de yapılmıştır. Bunlar; Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleridir.

İstanbul'un Konstantin tarafından kuruluşundan sonra şehrin tarihindeki en tanımlayıcı ikinci değişim şüphesiz Osmanlılar tarafından fethidir. Bu dönemde şehrin sahipliği, yönetimi, hâkim medeniyet, inanç ve mimarisi bakımından İstanbul yeni bir kimlik ve temsil kabiliyeti kazanmıştır. Cumhuriyet dönemi ise Osmanlı dönemi ile aralarında Bizans ve Osmanlı devri gibi kimlik belirleyici bir geçiş olmasa da şehrin başkentlik konumunu kaybetmesi, yeni idari yapılanmaların merkezinden uzak olması, hatta çeşitli nedenlerden dolayı geri plana itilmesi ve genel olarak demografik, siyasi, sosyal, iktisadi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin seyri açısından üçüncü bir devir olarak ele alınmıştır.

İstanbul'un, Osmanlı öncesi dönemi muhtelif tanımlama ve tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmalar devam etmekte ve farklı saiklerle farklı tercihlere yol açmaktadır: Roma, Doğu Roma ve Bizans İstanbul'u gibi... Öncekilere oranla daha geç dönemlerde ortaya çıkmasına rağmen "Bizans" tanımlaması özellikle de Doğu Roma'yı nitelemek için XVIII-XIX. yüzyıllarda yaygınlık kazanmış ve geniş kitlelerce kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle elinizdeki eserde, hedef kitle gözetilerek, editoryal tercihlerde "Bizans" isimlendirmesi benimsenmiştir. Fakat yazılarda tek bir isimlendirmeye gidilmemiş, yazarların tanımlamalarına riayet edilmiştir.

Her tema kendi içinde süreklilikler ve değişimler dikkate alınarak dönemlendirilmiş, Antik çağlar, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri mutlak kopuşlar olarak ele alınmamıştır. Üç ana dönemin farklılıkları tartışılmış ve keskin bölümlemelerin mahzurları dikkatten uzak tutulmamıştır. Geçişkenliklere dikkat edilmek ve konusuna göre uygulanmak kaydıyla kronolojik üç dönem anlayışı benimsenmiştir. Bunun yanında İstanbul'un Roma öncesi de incelenmiş, fakat şehrin uzun tarihi düşünüldüğünde antik döneme ait verilerin, bilgi kaynaklarının ve belirleyici gelişmelerin diğer üç devre oranla çok daha az olması nedeniyle dönem merkezli temel bir bölümlendirmeye gidilmemiştir.

Her temanın planlanmasında kendi içindeki öncelikleri ve süreklilikleri dikkate alınmıştır. Ancak bu, her temanın mutlak anlamda diğerlerinden bağımsız

olduğu anlamına gelmemektedir. Mesela doğal afetler Topoğrafya ve Yerleşim bölümünde şehrin fiziki yapısına etkisi itibariyle ele alınırken Toplum bölümünde şehir hayatına tesirleri açısından incelenmiştir. Dolayısıyla aynı tarihte meydana gelen bir olay iki ayrı bölümde ilgili temaya yönelik önceliğiyle ele alınmıştır. Yine Bizans ve Osmanlı toplumlarında din-toplum ilişkisinin tartışılmaz bir içiçeliği bulunmaktadır ve bunu günümüz anlayışıyla sınırlandırmak mümkün değildir. Nitekim temalar belirlenirken de bu iki konunun tarihte birbirinden ayrılıp ayrılmayacağı en çok tartışılan meselelerden olmuştur. Yine hangi konu ele alınırsa alınsın siyaset, iktisat, sanat, diplomasi, törenler vb. alanlarda özellikle de Osmanlı İstanbul'unda dinin toplumda daha belirleyici bir rolü olduğu görülür. Dinî, diğer konulardan veya diğer konuları da dinden tamamen bağımsız ele almak veya dışlamak hatalı bir tarih okuması olacağı gibi eksik veya yanlış sonuçlara ulaşmak gibi temel bir problemi de beraberinde getirecektir. Toplum bölümünün de Din, Siyaset ve Yönetim bölümleriyle kesişen konuları bulunmaktadır. Aynı şekilde İktisat ile Demografi, Ulaşım ve Haberleşme bölümleri veya Mimari, İktisat, Toplum ve Siyaset bölümleri arasında güçlü bağlar bulunmaktadır. Benzer durum daha özel konular için de geçerlidir. Mesela, Dünya Ölçeğinde İstanbul bölümündeki "İstanbul'un Uzun Asrı: Dünya ve Türkiye", Mimari bölümündeki "Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması" ile "Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Mimarlık" makaleleri İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri bölümünü daha da zenginleştiren ve tamamlayan bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle konular, aralarındaki keskin kopuşlardan ziyade "Hangi temayla ilgisi daha fazla?" sorusuna verilen cevaplara göre tasnif edilmiş olup okuyucunun da bunu dikkate alması önerilir.

Eserin hazırlanmasında ilmî üslubun yanısıra genel okuyucuya hitap edebilecek bir dil kullanılmasına özen gösterildi. Böylece *Büyük İstanbul Tarihi*'nin, alanındaki çalışmalara bilgi, yöntem ve içerik olarak kaynaklık etmesi yanında Türkiye'de ve yurt dışındaki İstanbul derslerinde kullanılabilecek bir metin/kaynak olacağı düşünülerek akıcı, kuşatıcı ve güçlü bir ifade diline sahip olmasına da gayret edilmiştir.

Makalelerde ele alınan konunun doğrudan şehir hayatıyla ilgisinin kurulması, meselenin ana esaslarının ve genel seyrinin aktarılması; tartışma ve ayrıntılara girmekten kaçınılması, konular ele alınırken yeni bulguların, güncel bilimsel sonuçların ve ortak kabullerin yansıtılması; zorunlu olmadıkça dipnot kullanılmaması, dipnotun bir bibliyografya yığınağına dönüştürülmemesi, atıfların en son yayınlara ve ana kaynaklara yapılması, dipnot dışında istifade edilen eserlerin kaynaklar başlığı altında ayrıca gösterilmesi gibi hususlar yazarlarla paylaşıldı. Fakat onların tercihlerine de müdahale edilmedi. Dipnotta kullanılan eserlerin kaynaklar kısmında topluca yer alması sık karşılaşılan bir durum olmakla birlikte, hacmin şişirilmemesi, baskı ve kâğıttan tasarruf amacıyla makale sonlarındaki kaynaklar kısmında sadece dipnotlarda gösterilmeyen eserlere yer verildi.

Kitapta yer alan yazılar üç grupta tanımlanmıştır. Bunlar;

1- Makaleler: Elinizdeki kitabın ana yazılarıdır. Ele alınan konunun çerçevesi ve bölümleri ile ilgili bir girişten sonra, konuyla ilgili ortak kabullerle öncü ve güncel bilgiler verilmiş, ardından önemli bazı soru ve tartışmalar ele alınmıştır. Konular işlenirken İstanbul'un bir şehir olarak merkezde olması, konuların doğrudan İstanbul'u ilgilendiren yönüyle ele alınması önemsenmiştir. Konuyla ilgili çok bilinen temalar, kavramlar, mekânlar ve kişiler makalelerde belirtilmekle birlikte, kişilere indirgenen ve sadece konunun uzmanlarını ilgilendiren tartışmalardan uzak durulmuş, standart olarak genel okuyucu esas alınmıştır.

2- Çerçeve yazılar: Ana makalelerde bahsi kısaca geçen veya geçmeyen fakat dikkat çekilmek istenen önemli konular çerçeve yazılara taşınarak ana makaleden ayırt edilecek bir tasarımla okuyucuya sunulmuştur.

3- Derkenar: Ana konunun anlaşılması için kaynak metinlerden alıntılanmış yazılar olup okuyucuya makale ve çerçeve yazıdan ayırt edici bir tasarımla sunulmuştur.

Tematik on üç ana bölüme ayrılan eser 10 cilt olarak yayınlanmaktadır. İlk bölüm hariç her bölümün girişinde ayrıntılı bir değerlendirme yer aldığından burada bölümler hakkında genel bir değerlendirmeyle yetinilecektir.

Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi'nin 1. cildi üç bölümden oluşuyor: İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri, Dünya Ölçeğinde İstanbul, Topoğrafya ve Yerleşim.

Kitabın giriş bölümü olarak planlanan İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri'nde şehrin siyasi, zihnî, sosyal, dinî ve imar alanındaki büyük dönüşüm ve buhranları inceleniyor. Tarihî mecrası bir şehir devleti olarak tahkiye ve tahkim edilen İstanbul'un emperyal dönüşümü Roma İmparatorluğu'nun Roma'sına rakip ve alternatif bir başkent olarak inşa edilişiyle başlamış, Osmanlı ile devam etmiş, Türkiye Cumhuriyeti ile resmî olmasa da fiilî iddiasını sürdürmüştür. İstanbul, payitahtı olduğu imparatorlukların üç kıtaya yayılan dünya görüşü ile siyasetlerinin oluşum ve

uygulama merkezi olarak coğrafi, siyasi ve dinî açıdan saha ve süre bakımından en geniş alana ve zamana hükmeden bir şehirdir. Balkanlar, Doğu Avrupa, Afrika, Ortadoğu, Batı Asya, Karadeniz stepleri, Hindistan ve diğer okyanus ötesi bölgelere kadar ulaşan fiilî, siyasi, dinî, iktisadi, askerî nüfuzuyla geniş bir coğrafyanın merkezi olma fonksiyonunu asırlarca sürdürmüştür.

Bu bölüm Halil İnalcık'ın "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u" makalesiyle başlamaktadır. Bu tercih, dünya tarihçiliğindeki konumu ve İstanbul tarihine katkıları nedeniyle yayın ve editörler kurulunun müellife saygı ve teşekkürünün ifadesidir. Uzun tarihi boyunca büyük dönüşümlere ve gelişmelere sahne olan İstanbul'un geçirdiği en köklü emperyal değişim şehrin Osmanlılar tarafından fethidir. Yazı, İstanbul'un karakterini, temsil kabiliyetini ve değerlerini temelden değiştiren olayın hemen akabinde İstanbul'un büyük dönüşümünü ve Fatih Sultan Mehmed'in rolünü incelemektedir.

Osmanlıların şehirle temaslarına ve fethe kısaca temas eden Halil İnalcık öncelikli olarak 1455 tarihli İstanbul ve Galata tahrir defteri ışığında İstanbul'un demografisini, iskânını, bina stoklarını ve bunların nasıl değerlendirildiğini inceliyor. Akabinde Fatih'in şehri imar faaliyetlerini, İstanbul Bedesteni ve Kapalı Çarşısı'nı, şehrin mimari dönüşümünü sağlayan ve görünür kimliğini şekillendiren külliyelerini, idari yapılanmasını, mahallerini ve nüfusunun gelişimini, yerleşimin yayılışını, dinî ve kültürel dokusunu, güvenliğini, farklı inanç mensuplarının yerleşimini ve toplumsal katmanların ilişkilerini, şehrin alt yapı çalışmalarını, ev tiplerini, şehirde konuşulan Türkçe ve diğer dilleri, ticari faaliyetlerini ve insan gruplarını ele alıyor. "Galata" başlıklı çerçeve yazısında da bu bölgenin Osmanlı idaresindeki gelişimini anlatıyor. Böylece fethin akabinde şehirde yürütülen çok yönlü faaliyetler ile Latin işgaliyle birlikte harabeye dönen ve eski parlaklığını bir daha bulamayan İstanbul'un yeniden dünya sahnesine çıkışında Fatih Sultan Mehmed ve haleflerinin gayretlerinin şehre yansıması okura bu büyük Osmanlı tarihçisinin kaleminden aktarılmaktadır.

Bölümün ikinci makalesi "Medeniyet Harmanının Özne Şehri: İstanbul" başlığını taşımaktadır. Ahmet Davutoğlu tarafından kaleme alınan yazı, şehrin tarih boyunca geçirdiği değişimleri, yerleşimleri, fonksiyonelliğini, simgeselliğini ele alıyor. Tarih okumasını Osmanlı fethi ile aynı asırlarda Avrupalıların ele geçirdikleri şehirlerdeki uygulamaların mukayesesi ile devam ettiren Ahmet Davutoğlu, şehrin medeniyet dönüşümlerindeki rolünü dün-bugün-yarın ilişkisi içerisinde yorumluyor. Mukimlerin şehirdeki medeniyet inşalarının mukayeseli olarak okunduğu yazıda, yazar Osmanlıların fethini, iskân, iktisat, mimari, siyaset, yönetim, kültür ve medeniyet alanındaki faaliyetlerini, bir arada yaşama tecrübelerini Avrupa tarihiyle ile eş zamanlı bir okumayla, özgünlük ve özgürlük açısından değerlendiriyor. İstanbul'un medeniyet tarihindeki kurucu ve taşıyıcı rolünü, tesirlerini ve mirasını Roma-Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi sürekliliği içerisinde değerlendiriyor.

Teorik-kavramsal muhtevasıyla da önemli bir şehir okuması sunan Makale, "Kadimin her aşamasında ve modern dönemde eksen şehir niteliğini koruyan İstanbul'un küreselleşme sürecinde tarihî akışın merkezinde olması kaçınılmazdır. Bu açıdan, İstanbul'un önümüzdeki yüzyıl içinde bir ulaştırma kavşağı, ticaret ve finans merkezi, kültür ve medya odağı olması, yaşayan canlı bir şehrin doğal kaderidir. Ancak bu kaderin hangi ontolojik öz ve mimari/estetik form ile yeniden şekilleneceği bizim tarih karşısındaki belki de en büyük sınavımızdır." diyen müellifin şehre bakışını ve şehrin geleceğine dair tasavvurlarını da yansıtıyor.

Bölümün üçüncü yazısı, "Emperyal Dönüşümlerin Muhteşem Kenti İstanbul" olup, Feridun M. Emecen tarafından kaleme alınmıştır. Yazar burada şehrin büyük dönüşüm ve buhranlarını Bizans'tan başlayıp XIX. yüzyılın başlarına kadarki süreyi kapsayacak şekilde ele almaktadır. Konunun Bizans ve Osmanlı şeklinde iki temel dönemlendirmeye ayrıldığı yazı kavramsal çerçeve ile başlıyor. İstanbul'un coğrafi konumu ve buna göre konuşlanışı, yerleşiminin tarihî izleri, şehrin gelişimi, imar faaliyetleri, başkent olarak planlanması, Hristiyanlık başkenti olarak tasarlanması, başkent Konstantinopolis'in doğu ve batıdaki algısı, şehrin yaşadığı büyük buhranların ve karşı karşıya kaldığı tehditlerin anlatımıyla gelişen konu Bizans İstanbul'undan Osmanlı İstanbul'una geçişin dünyadaki yansımaları ve şehre tesiri ile devam ediyor. Akabinde şehrin dinî, siyasi, sosyal, kültürel, mimari, ticari misyon ve fonksiyonlarına temas edilerek Osmanlı İstanbul'unun aynı zamanda nasıl bir büyük dünya şehrine dönüştüğü konu ediliyor. Osmanlı İstanbul'unun yaşadığı büyük buhranların ve bunların şehre yansımalarının da incelendiği yazıda ayrıca "Kriz ve Dönüşüm Çağının Başkenti" ve "Batılılaşan Payitaht" alt başlıklarıyla şehrin XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla Osmanlı ve dünyadaki gelişmeler doğrultusunda yeniden konumlandırılması ve yapılandırılması da değerlendiriliyor. İstanbul'un emperyal hikâyesinin, yaşadığı büyük buhran ve dönüşümlerin de konu

edildiği yazı, İstanbul'un tarihiyle ilgili farklı bir okuma olarak okurun şehre bakışına ve yeni yaklaşımlarına zemin oluşturmaktadır.

Bölümün dördüncü ve son makalesi İlhan Tekeli tarafından kaleme alınmıştır. Yazar burada, şehrin XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın sonlarına kadarki dönüşümünü anlatıyor. Yazıda İstanbul'un 150 yıllık modernleşme öyküsü üç döneme ayrılmaktadır: "Utangaç modernleşme" diye adlandırılan birinci dönem 1838-1923 arasını kapsamaktadır. Bu dönem, Osmanlıların modernleşme konusundaki adımlarının çekingenliğine işaret etmektedir. 1923-1948 yılları moderniteye cesur bağlılık ve "köktenci modernite projesi"ni uygulama dönemidir. 1948-1980 yılları arasını kapsayan üçüncü devre ise tek parti rejiminden çok partili rejime geçişle birlikte yaşanan "popülist bir modernleşme" dönemidir. Yazının son kısmında "1980 yılı sonrasında modernite projesinin aşınmaya, postmodernist uygulamaların gelişmeye başladığı dördüncü bir döneme" girildiği, 1990'lı yıllarda dünyadaki büyük siyasi değişimle; Doğu Bloku'nun çözülmesiyle İstanbul'un I. Dünya Savaşı sonrasında kaybettiği "dünya kenti" olma fırsatını tekrar kazanıp "tek merkezli bir azman sanayi kentinden, çok merkezli bir kentsel bölgeye geçişi" yaşadığı ifade ediliyor. Şehrin sahip değiştirmeden yaşadığı radikal dönüşümü ve yansımalarını yani son asırdaki hikâyesini ortaya koyan yazı İstanbul'un yakın tarihini şehircilik bakımından ve sosyolojik açıdan değerlendirirken ülkenin siyasi tarihi ile modernleşme tarihini birlikte ele alarak renkli bir şehir okuması sunuyor.

İkinci bölümün konusu Dünya Ölçeğinde İstanbul'dur. Burada İstanbul'un kendi ve dünya şehirleri bağlamındaki önemi ve konumu üzerinde durulmakta; şehrin tarihi, geçmişte ve günümüzde öne çıkan dünya şehirleriyle karşılaştırılmalı olarak okunmaktadır. İstanbul'un konumu, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çağdaşı dünya şehirleri ile ayrı ayrı mukayese edilmekte, böylece belki de ilk kez İstanbul bu kadar detaylı bir şekilde dünya şehirleri bağlamına oturtulmaktadır.

Topoğrafya ve Yerleşim bölümünde yer alan "Doğal Yapı", "Arkeoloji", "Mekânsal Gelişim ve Topoğrafya", "Doğal ve Beşerî Afetler", "İdari Yapı ve Kartografya" şeklindeki alt başlıklarda İstanbul'un coğrafi yapısı, fiziki özellikleri, yerleşim tarihi ve haritalara yansıması anlatılmaktadır.

Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi'nin en hacimli konusunu oluşturan "Siyaset ve Yönetim" bölümünün yazıları 2. cildin tamamını, 3. cildin de büyük bir kısmını kapsamaktadır. İstanbul, uzun tarihi boyunca siyasi merkez özelliğini koruyan nadir dünya şehirlerinden birisidir. Bin yılı aşan bir süre Doğu Roma/Bizans'ın, 1453'ten sonra da Osmanlı siyasi kudretinin temsilcisi olarak öne çıkmış, çok geniş bir coğrafyanın tek siyasi hakimi olmuş, başka hiçbir şehirle mukayese edilemeyecek bir siyaset ve yönetim merkezi olarak temeyyüz etmiştir. Şehrin tarihî derinliği içerisinde geçirdiği siyasi gelişmelerin ve yönetim merkezi olma hususiyetlerinin ele alındığı bölüm yazıları şu alt kısımlarda toplanmıştır: "Siyaset", "Kuşatmalar ve Fetih", "Diplomasi", "Hukuk", "Yönetim ve İdari Yapı", "Seçimler", "Törenler".

3. cildin son bölümü Demografi'dir. Şehrin demografisi yani nüfus yapısı kuruluşundan Osmanlıların fethine, fetihten modern nüfus sayımının yapıldığı XIX. yüzyıla, XIX. yüzyıldan Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet dönemi şeklinde kronolojik olarak dört alt bölüme ayrılmıştır. Osmanlı coğrafyasındaki büyük daralmanın sebep olduğu ve İstanbul'un demografisine etki eden XIX. yüzyıldaki göçler ve Cumhuriyet dönemindeki mübadele de bu bölümde ele alınmaktadır. Cumhuriyet dönemi göçlerinin şehrin demografisine etkisi ise Cumhuriyet sonrası İstanbul demografisiyle birlikte incelenmektedir.

4. ciltte Toplum ele alınıyor. İstanbul toplumunun tarihî süreklilik içerisinde ele alındığı bölümde şu alt başlıklar yer almaktadır: "Toplumsal Katmanlar", "Sağlık ve Yemek", "Giyim-Kuşam", "Merasim-Eğlence-Spor", "Sosyalleşme ve Âdâb-ı Muâşeret", "Âfetler ve Sosyal Yardımlaşma", "İstanbul'da Çocuk Olmak ve Spor Yapmak", "İstanbul Bahçeleri", "Suç ve Teftiş".

5. cildin konusunu Din oluşturmaktadır. İstanbul gibi bir şehirdeki dinî anlayışların ve hayatların ortaya konulması aslında inanç sistemlerinin en üst düzey telakkilerini ortaya koymak anlamına da gelmektedir. Bu durum bütün konular için geçerli olmakla birlikte günümüzde din üzerinden yürütülen tartışmalar dikkate alındığında daha bir önem kazanmaktadır. Konu üç alt başlıkla incelenmiştir: "Hristiyanlık", "Musevilik" ve "İslam". İstanbul'un pagan geçmişi de bölümün başında anlatılmaktadır.

6. ciltte İktisat ile Ulaşım ve Haberleşme bölümleri yer almaktadır. Bir taraftan Boğaz'ı kontrol etmesi, Marmara'ya açılması ve Haliç gibi bir iç limana sahip olması diğer taraftan deniz ve karayolu ile Doğu ve Batı'yı, kuzey ve güneyi buluşturması İstanbul'u, tarihinin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir kesişme noktası ve ticari hayatın temel güzergâhlarından birisi yapmıştır. Şehir aynı özellikleriyle ulaşım ve haberleşme açısından

da merkezî bir konuma sahiptir. Ulusal ve uluslararası ilişkiler dikkate alınarak planlanan İktisat bölümünde şu alt başlıklar ele alınmaktadır: "Bizans İstanbul'unda İktisat", "Osmanlı İstanbul'unda İaşe ve Vakıf", "Osmanlı İstanbul'unda Ticaret, Sanayi ve Finans", "Cumhuriyet İstanbul'unda Vakıflar, Ticaret, Sanayi ve Finans".

Bu cildin son bölümü Ulaşım ve Haberleşme'de, İstanbul'un gerek şehiriçi gerekse uzak ve yakın çevresiyle olan ulaşım ve haberleşmesinin tarihî serüveni çeşitli alt başlıklarda anlatılmaktadır. Ulaşım, şartları, araçları ve kurumlarıyla birlikte kara, deniz ve hava ulaşımı şeklinde üç döneme ayrılarak incelenmekte; haberleşme ise, ulaşımın ve haberleşmenin araçlarının mecrası doğrultusunda dönemsel ağları ve yapısıyla ortaya konulmaktadır.

Siyaset ve Yönetim'den sonra kitabın en hacimli bölümü olan "Edebiyat, Sanat ve Kültür" 7. ciltte yer alıyor. İstanbul'un kültürel çeşitliliğini yansıtan bölüm, "Müzik ve Kültürü", "Edebiyat", "Görsel Sanatlar", "Okuma-Yazma ve Kitap Kültürü" alt başlıklarından oluşuyor.

Mimari kitabın 8. cildinde yer alıyor. Şehrin planlama tarihinin de incelendiği bu bölümde "Bizans Dönemi Mimarisi", "Erken Dönem Osmanlı Mimarisi", "XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi", "XVIII. ve XIX. Yüzyıllar Osmanlı Mimarisi", "Osmanlı İstanbul'unun Yapı Bazında Mirası", "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Planlama" ve "Cumhuriyet Dönemi Mimarisi" alt başlıkları yer almaktadır.

9. ciltte Eğitim, Bilim ve Teknoloji konusu değerlendiriliyor. "Eğitim" alt başlığında Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi eğitim faaliyetleri konu edilmektedir. Aynı şekilde "Bilim ve Teknoloji" alt başlığı da üç döneme göre incelenmektedir.

10. ciltte "Hafızalardaki İstanbul" kayıtlara geçiriliyor. Bölümde Semavi Eyice, Mehmet Şevket Eygi, Nevzad Atlığ, Saadettin Ökten, M. Orhan Okay, Hüsrev Hatemi, İnci Enginün, Hilmi Yavuz ve Gülbün Mesara şehir ve şehirli ile ilgili hatıralarını, gözlemlerini, izlenimlerini ve yorumlarını anlatıyor. Turgut Cansever ve Tâhir Olgun da (Tâhirü'l-Mevlevî) dergi sayfalarındaki söyleşi ve yazılarıyla bölüme zenginlik katıyor. Bölüm, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren şehrin ihmaline, yıkımlarına, imarına, kısacası büyük değişmelere şahit olmuş, bu değişmelerde rol almış kültür, sanat, edebiyat ve bilim hayatımızın seçkin simalarının bu sayfalara yansıyan anlatımlarıyla şehrin geçmişi kadar geleceğine de ışık tutacak bir "sözlü tarih" çalışmasıdır. Beşir Ayvazoğlu gibi önde gelen bir edebiyatçı ve kültür adamının gerçekleştirdiği söyleşiler İstanbul tarihi çalışmaları için özgün bir kaynak özelliğine sahiptir.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi'nde, bu temaları iki müstakil çalışma takip etmektedir. Birincisi, "İstanbul'un Kronolojisi", diğeri ise "İstanbul Bibliyografyası"dır.

Böylece eserde İstanbul tarihi süreklilik anlayışı içerisinde ortaya konulmaktadır. Her bölümün, kendi bağlamında İstanbul'un tarihinin okunması açısından bütüncül, hacimli ve hemen hemen ilk okuma çalışması olduğunun altı çizilmelidir. Eser ana temasıyla İstanbul tarihini ortaya koymayı hedeflerken, şehrin tarihi derinliği, etkinliği ve konumu doğrultusunda da ele aldığı konular çerçevesinde Antik Çağ, Roma, Doğu Roma/ Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti tarihine de önemli katkılarda bulunmaktadır.

Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi'ni pek çok şehir tarihinden ayıran ve muhtevanın tamamlayıcı unsuru olarak görülen hususlardan birisi de görselliğidir. İlke, yöntem ve muhtevanın yanında özellikle şehir tarihinin yazımı açısından önemli konulardan birisini de bu husus teşkil etti. Şüphesiz tarihçiliğimizde yazılı belgelerin tartışılmaz bir yeri vardır ve tabiidir. Ancak görsel belgeler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Hâlbuki görsel materyal de yazılı belgeler gibi önemsenmesi gereken kaynaklardır. Bunlar da yazılı belgeler gibi kaynak değeri, bağlam, işlev, söylem, mesaj, temsil, amaç, telif, müellif, dönem, konum vb. ilişkisi dikkate alınarak tarih yazımında değerlendirilmelidir. "Bir resim bin sözcükten fazlasını söyler" diyen Kurt Tucholsky ve "*Afişten Heykel'e Minyatürden Fotoğrafa*" görsel materyalin tarih yazımındaki rolünü inceleyen kitabına *Tarihin Görgü Tanıkları* ismini veren Peter Burke tarihin kaynakları açısından son derece önemli bir konuya temas etmektedirler. Görseller bazen metinlerden çok daha önemlidir ve kelimelerin ifade edemediği veya yetersiz kaldığı, yazılı kaynakların tamamlayamadığı boşlukları tamamlayacak bir mahiyete sahiptir. Okuyucunun tasvir veya tasavvur edemediği bir dünyaya kapı aralayabilmekte, anlatılamayanı anlatma, olanı görme ve tahayyül imkânı sağlayabilmektedir. Görsellerin şahitlik ettiği pek çok konu vardır ve bazı meseleler ancak onların rehberliğinde açıklığa kavuşabilmekte ve görünür kılınabilmektedir.

Bu nedenle eserde görsel materyal önemsendi ve sayfalara yansımasına özen gösterildi. Şehrin, yaşayanların ve yaşananların tarihî serüvenini ortaya koyan haritalara, minyatürlere, gravürlere, resimlere, fotoğraflara, arşiv belgelerine, yazmalara, hat, tezhip, ebru gibi eserlere, süslemelere, mekân-bina görsellerine ve grafiklere yer verildi.

Eserde, bu alanda ciddi bir birikime sahip Uğur Demir'in katkılarıyla 4.000 civarındaki materyal ile şehrin geçmiş yolculuğu görsel olarak da yansıtılmaya, okuyucunun zaman ve mekân tasavvuruna katkıda bulunulmaya gayret edildi. Her görsel kısa açıklamalarla tanımlandı. Ancak eserin hacmi, amacı, muhteva planlaması, zaman ve görsellerin yoğunluğu nedeniyle tahlillere girilmedi. Bu materyalin aidiyeti ve kaynakları belirtilerek dönemi, müellifi ve muhtevası hakkında bilgi edinmek isteyenlere temel referansları sunuldu.

Eseri baştan sona kat eden okuyucu zaman zaman görsellerin tekrarı hissine kapılabilir. Bunun temel nedeni bazı mekânların her dönemde ve pek çok konu ile iç içe olmasıdır. Mesela Ayasofya üç dönemin; Roma/Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet'in buluşma noktasıdır. Bir yönüyle İstanbul tarihinin dönüşüm noktalarının sembolleri Ayasofya'da tecessüm etmiştir. Önce büyük bir imparatorluğun gücünün ve inancının simgesi olarak inşa edilen ulu bir mabed/kilise, sonra şehrin sahip değiştirdiğini gösteren bir simge, yine büyüklüğüne yaraşır bir ihtimamla camiye tahvil ve külliyeye dönüştürme, ve akabinde başkentliğini kaybeden şehrin bu tarihî yapısının müzeye dönüşmesi… Sadece din ve mimaride değil, siyaset, toplum, kültür, sanat, törenler, turizm vb. pek çok konuda İstanbul deyince yolun ucu bir şekilde Ayasofya'ya çıkmaktadır. Yine Topkapı Sarayı, Sultanahmet ve Süleymaniye başta olmak üzere büyük Osmanlı külliyeleri ve meydanlar şehrin hemen her konudaki merkezî gelişmelerine ve dönüşümlerine tanıklık yapan ve sahne olan mekânlardır. İmparatorlukların emperyal fonksiyonunu yüklenmiş törensel gösterilerinin ve siyasette belirleyici gelişmelerin mekânı Hipodrom/Sultanahmet Meydanı… Çevresiyle birlikte bu meydanı çıkarılsa İstanbul'un tarihinin ne kadarının devre dışı bırakılmış olacağının hesabını yababilir miyiz? Tarihin akışına bu tarihî meydan gibi şahitlik etmiş meydan nadir bulunur.

Tabii olarak, kendi içinde görsel bir iddiayı barındıran bu hacimdeki ve konu çeşitliliğindeki bir eserde ister istemez aynı karenin tekrarı tercih edilmese de aynı mekânla ilgili farklı görsellerin kullanımından kaçınmak mümkün olmamıştır. Çok az olmakla birlikte bazı tarihî görsellere, farklı nedenlerden dolayı, birden fazla defa müracaat edildi. Bunun da çarpıcı örneğini Matrakçı Nasuh'un İstanbul planı oluşturmaktadır. İstanbul'un topografik, şehirleşme, mimari ve pek çok açıdan çok önemli bir kaynağı olan bu minyatür/plandan doğrudan atıflar ile coğrafi ve mimari nedenlerden dolayı birden fazla defa istifade edilmiştir.

Şüphesiz İstanbul söz konusu olunca temin edilebilecek görsel materyal bu kitapta yer alan binlerle sınırlı değildir. Şehrin tarihî derinliği görsel zenginliğine, obje ve materyaline de yansımıştır. Burada zaman, mekân, imkân ilişkisi içerisinde temin edilen on binlerce görsel arasından, konulara ve muhtevaya uygunluğu doğrultusunda seçilenler yer almaktadır.

Görsel materyallerin araştırılması, temini, seçimi ve tanımlaması ciddi bir bilgi, birikim, emek, sabır, tecrübe ve yorgunluğu gerektirmektedir. Her görselin kendisinin ve şahitlik ettiği konunun yanında, tespit, temin ve tercih edilişinin de bir hikâyesi vardır. Görsel materyalin önemli bir kısmı dönem eseri olup asırlarla ifade edilen geçmişe sahiptirler. Sayfaları çevirirken okuyucusuna veya seyircisine yeni bir dünya aralayan bir görselin, mekânından sayfalara intikali uzun soluklu, acı ve tatlı hikâyelere kaynaklık edebilmektedir. Bir görsele ulaşmak bazen uzun bir süreyi, ciddi bir takibi ve çeşitli kapıları aşındırmayı zorunlu kılmaktadır. Bazen bir yapı topluluğunun fotoğrafı için on ayrı kurumdan izin almak, hepsinin ayrı ayrı uygun vaktini belirlemek ve ona riayet gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda tarihî eserlerin mecrasından çıkarıldıktan sonra dramatik sahipliğine de işaret etmektedir. İzin alınan yapıların fotoğraflarını çekmek için de ayrı bir mücadele gerekiyor. Bazen görevli bulunmaz bazen açı… Çünkü iyilik olsun diye yapılan ilaveler, avluya konulan aparatlar, köşelere biriktirilen yığıntılar, zamana şahitlik eden ağaçlar, hem duracağınız yeri hem de çekeceğiniz açıyı etkileyebilmektedir.

Bazı yapıların fotoğraflarının çekiminde istenen görüntünün alınamamasına rağmen sonuç mutluluk verici de olabilmektedir. Çünkü sebep sevindirici ve umut vericidir. Bunların başında restorasyon çalışmaları gelmektedir. Fotoğraf çekimleri sırasında daha iyi görüldü ki İstanbul'un tarihî eserleriyle ilgili büyük bir seferberlik var ve belki de İstanbul, tarihi boyunca böyle bir yoğunluğu hiç yaşamadı.

Görselin belgesel değeriyle ilgili algı ve internet teminciliği, emeğin çoğu defa görmezlikten gelinmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu materyalin kendisi kadar çözünürlüğü, fotoğraf değeri ve çekim kalitesi de baskı için önem arz etmektedir. Eğer kitabın gecikmesine, yorgunluğun, maliyetin ve tasarım zahmetinin kat be kat artmasına sebebiyet vermesine rağmen proje yönetiminin, tasarım ekibinin ve yayıncı kuruluşun anlayışlı ve müşevvik tavrı ile görsellerle ilgili heyetin sabrı olmasaydı bu materyalin sayfalara aksetmesi mümkün olmazdı. Tabii ki bu görsel zenginliğinin temelini, ilgili kurum mensuplarının yardımları oluşturmaktadır.

Yazılar, yazılışından tasarıma birden fazla safhadan geçmiştir. Bunlar bölüm editörünün, kitabın editörünün, hakemin ve proje yöneticisinin, ilmî redaksiyon heyetinin okuması ve müteakiben donanımlı ve tecrübeli bir heyetin yürüttüğü bibliyografya, tashih, teknik redaksiyon, imla ve tashih kontrolü ile son okuma safhalarıdır. Her safha birbirini takip etmiş, okumalar, grafik ve matbaa ekibinin engin hoşgörüsüyle tasarım safhasında, hatta baskı aşamasında bile devam etmiş, hatalar mümkün olduğunca en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Aynı süreç editör, görsel editör, tasarımcı, proje yönetmeni ve resimaltı tanımlamaları ilişkisi açısından görsel materyal için de geçerlidir.

Eser, farklı ülkelerden uzmanların da yer aldığı geniş bir bilimsel kadronun desteğiyle şekillenmiştir. Kitabın hazırlanması safhasında, bölüm editörleri, yayın ve bilim kurulu, danışman ve bilgisine müracaat edilen uzmanların önerileriyle, ilmî yeterlilik esasına dayalı geniş bir yazar listesi oluşturuldu ve bölüm editörlerimizin temasları başta olmak üzere, ilgililerinin gayretleriyle zengin bir kadronun birikimi kitaba yansıtıldı. Neticede 270 bilim adamının derkenarlar hariç 363 yazısı ve tecrübeli bir ekibin temin ettiği görsel materyal ile bu eser hazırlandı. Farklı katkılar da dikkate alındığında kitaba emek veren bilim adamı sayısı 300'e ulaşmaktadır. Bu cildin sonunda yer alan, içindekiler bölümü dikkatlice incelendiğinde dünyaca ünlü, alanında uzman ve nitelikli çalışmalara imza atmış, çok değerli yazarların bu eserin sayfalarında buluştuğu görülecektir.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi'ni diğer şehir tarihlerinden ayıran hususiyetlerinin başında geniş yazar kadrosu, uluslararası akademik katkılar, görsel materyal zenginliği ve hacmi gelmektedir. Muhteva, tasarım ve baskı materyali itibariyle birbirini tamamlayan ve destekleyen bu çalışma aynı zamanda şehirlerin uzun tarihlerini yazmada bir model önerisi de sunmuş olmaktadır.

Eserin sadece Türkçe değil İngilizce gerçekleşecek neşri ve farklı dillere tercümesinin planlanması, kitabın istifade edilirliğine ve İstanbul'un uluslararası akademik, kültür, sanat ve entelektüel alandaki görünürlüğüne de önemli katkılarda bulunacaktır.

Bu çalışmanın muhtevası kadar basılacağı materyal ve fontları da özenle seçilmiştir. 10 ciltlik bu eser toplam 5.320 sayfadır. Kitabın iç ebadı 24×29 cm'dir. Metinde kullanılan font Ineborg, 10,5 punto, çerçeve yazılarda kullanılan font Neutraface Text, 11 punto, resimaltlarında kullanılan font Neutraface Text, 8 puntodur. Eserin kağıdı dünyanın sayılı prestij kağıtlarından birisi olan GardaPat 13 Klassica 115 gr/m^2'dir. Cilt malzemesi Gmund'un sadece cilt kapağı için kullanılan f-color Bütten meerblau, yan kağıtları ise yine Gmund f-color Feinleinen titan'dır. Kapak üzerinde özel seri Kurz yaldızlar kullanılmıştır. Tabi eseri görünür kılan hususiyetlerden birisi de ülkemizin seçkin bir tasarımcısının imzasını taşıması, renk ayrımı ve baskısına gösterilen özendir.

Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi hacimli bir eser olmasına rağmen eksikliklerden azade değildir. Bunda birden fazla sebep etkendir. Zaman, hacim, uzmanlık, tercihler vb... Bu eser ucu açık bir zaman dilimi anlayışıyla hazırlanmadı. Muhteva ve hacmiyle mukayese edildiğinde bilakis sıkıştırılmış bir takvimle hazırlanmaya gayret edildi. Süre daha ziyade yayıncının da iyi bir eserin oluşması için gösterdiği müsamaha ile yazıların işlenmesi ve tasarım safhasında kısmi bir esneklik kazandı. Şüphesiz ehlinin gerçeğe ışık tutacak ve katkı maksadını güden her değerlendirmesi, eser ve şehrin tarihi için önemli bir katkı olarak kabul görecek ve istifade edilecektir.

Bu kitap, planlanmasından basımına, nitelikli, gayretli, samimi, ülfetli, üretici ve paylaşımcı yüzlerce insanın rol aldığı geniş bir ekibin ortak çalışması olarak okuyucuya sunulmaktadır. Şüphesiz okuyucusunun ilgisiyle zenginleşecek, etkinleşecek ve kalıcı bir esere dönüşecektir. Katkı sahipleri jenerik, teşekkür, içindekiler sayfaları ve ilgili mecralarda şahıs ve kurumsal temsil tanımlamasıyla, gösterilmeye gayret edildi. Ancak her şeye rağmen bu sayfalarda yer alması gerekenlerin zikredildiği ve arzu edilene uygun bir şekilde yansıtıldığı gibi bir iddia da söz konusu değildir. Katkı sahiplerinin müsamahasına sığınırız.

Sözün nihayetine doğru, 40 ciltlik *İstanbul Kadı Sicilleri*'nin neşrinde de, Proje Yöneticisi ve Editör olarak birlikte çalıştığımız M. Âkif Aydın'a hocalığı, nezaketi, sükûneti ve yöneticiliği için müteşekkirim. Onun yöneticiliği bu eserin en önemli imkânlarından birisi oldu.

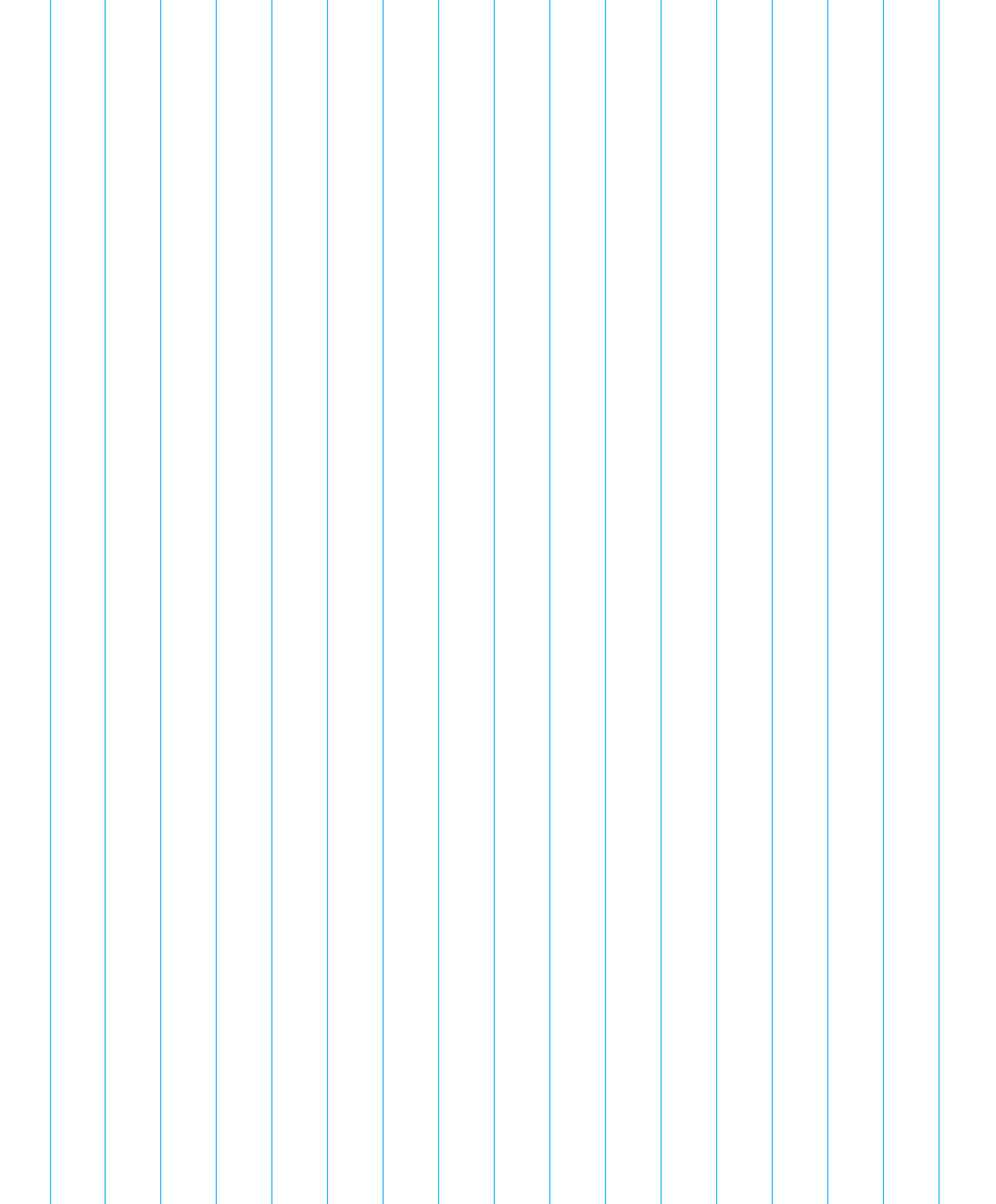
Kitabı çoğu defa metinden ibaret zannederiz. En azından böyle yaygın bir kanaat vardır. Şüphesiz yazılar kitabın olmazsa olmazlarındandır. Ancak, sözü edilen salt yazı değil, adı üzerinde kitaptır ve umumiyetle "eser" olarak isimlendirilmektedir. Eser birden fazla unsurun bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Kitabı sadece metinden ibaret görmek, eserin hukukunu çiğnemektir. Bu sadece kitabın değil yazının da hukukunu ihlaldir.

Kitap, muhtevanın planlanmasından okuyucuya ulaşıncaya kadar her biri bir öncekini anlamlı ve

sonrakini zorunlu kılan bir süreçler topluluğunun ürünüdür. Planlama, yazıların siparişi, redaksiyonu, metin, görsel materyal, font, punto, tasarım, kâğıt, baskı, cilt, okuyucuya ulaştırma ve okunurluluk… bir kitabı tamamlayan, anlamlı kılan ve esere dönüştüren süreçlerdir. Birisinin ihmali önceki adımların etkisini azaltır ve sonraki safhanın gerekliliğini anlamsız kılabilir. Bu kitabın her safhası zamanımıza ve gelecek zamanlara bir eser bırakma hassasiyeti ile planlandı ve takip edildi. Daha iyisini yapmak her zaman mümkündür. Öncelik, işin ruhuna uygun bir anlayışla, zaman, mekân, imkân ve insan ilişkisi içerisinde vicdani sorumluluk hisseden bir yaklaşımla hareket etmektedir. İyisi için gayret edildi ama öncelikten feragat edilmemesine de titizlik gösterildi.

Biliyoruz ki, tarih sadece geçmişe şahitlik etmiyor, zamanına da ayna tutuyor ve bir gün kaybolduğu zannedilen gölgelerin aksi bile karşımıza çıkıyor.

Zaman aynasında aksimizin aydınlık olması temennisiyle…

Eserin hazırlanmasında imla, dipnot ve isimlerin yazılışında ortak bir dil kullanımına özen gösterildi. Ancak bu tercihlerin belirlenmesinde eserin hedef kitlesi esas alındı ve günümüzdeki yazma ve okuma alışkanlıkları da göz ardı edilmedi. Bu anlayışla genel okuyucuya hitap etmek amaçlandığından imlada hafifletme yoluna gidildi.

Tarihî isimlerin yazımında düzeltme işareti (^) kullanımı, hafifletme amacıyla, anlam farklılaşması, sık kullanım ve bilinirlik kıstasına göre muhafaza edilmiş ya da azaltılmıştır. Buna göre;

Fâil kalıbındaki isimlerde düzeltme işareti kullanılmamıştır: Hâlid değil Halid; istisna; Kâmil. Fâil kalıbıyla karışması muhtemel durumlarda feîl kalıbındaki isimlerin yazımında düzeltme işareti muhafaza edilmiştir: Latîfî, Nesîmî.

Nisbet -î'si taşıyan isimlerde eser adında geçmesi ya da edebî bir kişilik olması durumlarında düzeltme işareti muhafaza edilmiştir: Abdi Paşa, Abdî, *Abdî Tarihi*.

Nisbet -î'si taşıyan isimlerde sadece sondaki uzun ses muhafaza edilmiştir: Osmânî, Buhârî değil Osmanî, Buharî.

Nisbet -î'si, devletler, mezhepler, tarikatların yazımında muhafaza edilmiştir: Abbasî, Hanefî, Nakşibendî.

Arapça kökenli dişil çoğul/cemi müennes isimlerde sondaki uzun "a" gösterilmemiş (müessesat), eril çoğul/cemi müzekker isimlerin sonundaki "i" ise uzun yazılmıştır (müslimin değil müslimîn).

Farsça kökenli isimlerin çoğullarında düzeltme işareti muhafaza edilmiştir: Bektaşiyân, dedegân.

Farsça kökenli isimlerde kelimenin başındaki uzun a harfi gösterilmiştir: Âgâh, Âsâfî.

Osmanlı dönemine ait şahıs ve yer isimlerinde "b" ve "d" harfleri korunmuştur: Mahmut, Bayezit değil, Mahmud, Bayezid; Bâb-ı Zaptiye, İhtisap Nezareti değil Bâb-ı Zabtiye, İhtisab Nezareti. Bağdad, Belgrad gibi yer isimleri ise güncel kullanıma göre yazılmıştır: Bağdat, Belgrat.

Şahıs isimleri bir tamlama içinde kullanıldığında güncel kullanıma riayet edilmiştir. II. Mahmut Türbesi, Sultanahmet Camii, Beyazıt Meydanı.

Türkçe ve Arapça tamlama şeklindeki kapı, bab, dar, meydan, pazar, hamam, hisar, kavak, oda, dağ, köy, burun isimleri genelde bitişik olarak, Farisî tamlama şeklinde olanlar ise ayrı olarak yazılmıştır: Altınkapısı, Bâbülferes, Darülfünun, Okmeydanı, Atpazarı, Ağahamamı, Anadoluhisarı, Rumelikavağı, Arzodası, Alemdağı, Kadıköyü, Akıntıburnu. Bâb-ı Fetva; istisna: Bâbıâli.

Kitap isimleri ve alıntı metinler haricinde müennes nisbet eki –iyye değil –iye olarak yazılmıştır: Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*.

Ayn harfi şahıs isimlerinde gösterilmemiş, eser isimlerinde gerekli yerlerde gösterilmiştir: Esad Efendi, *Lu'biyât-ı Osmânî*.

Musiki makamlarının yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin (*DİA*) imlası tercih edilmiştir. Musiki aletlerine nisbet ifade eden kelimelerde sadece sondaki nisbet –î'si muhafaza edilmiştir: ûdî değil udî.

Grekçe isimler I. Konstantinos'tan (ykl. 4. yüzyıldan) itibaren Grekçe transkripsiyon ile yazılmıştır: Buna göre Grekçe transkripsiyonda

-genellikle-

Θ/θ için Th/th (Theodosios);

I/ι için J/j ya da İ/ı değil I/i (Iustinianos);

K/ϰ için C/c değil K/k (Konstantinos);

Ξ/ξ için X/x değil Ks/ks (Aleksandros);

Y/υ için Y/y ve i (Argiros);

Φ/ϕ için Ph/ph değil F/f (Fotios);

X/χ harfi için Ch/ch değil Kh/kh (Khalkedon);

Xϱ ile başlayan kelimelerde Hr (Hrisostomos);

T/ζ için ise Ç/ç değil Tz/tz (Tzetzes) tercih edilmiştir.

Aya, Hagios, St. gibi unvanlar mümkün mertebe Aziz olarak yazılmıştır: Aya İrini, Aziz Georgios.

Bunların dışındaki hususlarda Türk Dil Kurumu'nun www.tdk.org.tr adresinden erişilen Yazım Kılavuzu kullanılmıştır.

Tarihler genelde miladi tarih olarak verilmiş; evrakın ya da eserin üzerinde kayıtlı bir tarih aktarıldığında ya da karşılığı iki miladi yıl ile belirtildiğinde hicri tarih muhafaza edilmiştir.

Şahısların doğum ve ölüm tarihleri, imparatorluk, saltanat vb. görev dönemleri parantez içinde belirtilmiştir: II. Bayezid (1481-1512), Keçecizade Fuad Paşa (d. 1815-ö. 1869).

Geçmişten bugüne çokça isim alan İstanbul'a atıf yaparken genelde yazarın kullanımı korunmuş, sadece Constantinopolis ismi Grekçe yazımda tercih edilen kurallardan dolayı Konstantinopolis olarak yazılmış, Grekçe aslını daha doğru yansıtan Konstantinupolis imlası yaygınlık şartını sağlamadığı için tercih edilmemiştir.

Dipnotlarda geçen kaynaklar ilk geçtikleri yerde tam künye olarak verilmiş olup makalenin sonundaki kaynaklar kısmına alınmamıştır.

Elbette çok farklı ilim dallarından bu kadar geniş bir ilim adamı grubunca kaleme alınan böylesine hacimli bir eserde bazı tutarlılık problemlerinin yaşanması kaçınılmazdır. Yazarların ya da alanın özel imlasının muhafazası gibi sebeplerden kaynaklanan ufak farklılıklar söz konusudur ve bunların da dikkatli okuyucularca mazur karşılanacağı ümit edilmektedir.

KISALTMALAR

a.e.: Aynı eser

a.mlf.: Aynı müellif

AFL.: Archive de L'Association French Lines

AGS, *E*: Archivo General de Simancas, Papeles de Estado

AOH: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae

APC: Archivio Proprio Costantinopoli

Ar.: Arapça

Ar.Ott: Archivum Ottomanicum

ASV: Archivio di Stato di Venezia

aş.: Aşağı, aşağıda

AÜ: Ankara Üniveritesi

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

b.: İbn

B.: Receb

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BİK: Bursa İnebey Kütüphanesi

bkz.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, A.AMD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Âmedî Kalemi Defterleri

BOA, A.DVN.d: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Kalemi Defterleri

BOA, A.DVN.MKL: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Mukavele Kısmı

BOA, A.DVN.NMH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemi

BOA, A.DVN.RSK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Ruûs Kalemi

BOA, A.MKT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi

BOA, A.MKT.DV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Deâvî Evrakı

BOA, A.MKT.MHM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı

BOA, A.MKT.MVL: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı

BOA, A.MKT.NZD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı

BOA, A.MKT.UM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı

BOA, AE: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emirî Tasnifi

BOA, AE.SMMD.IV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emirî Sultan IV. Mehmed

BOA, BEO: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâbıâli Evrak Odası Evrakı

BOA, C.ADL: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Adliye

BOA, C.AS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Askeriye

BOA, C.BLD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Belediye

BOA, C.DH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Dahiliye

BOA, C.EV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Evkaf

BOA, C.İKTS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet İktisat

BOA, C.MF: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Maarif

BOA, C.ML: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Maliye

BOA, C.NF: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Nafia

BOA, C.SH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Sıhhiye

BOA, C.SM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Saray

BOA, C.ZB: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Zabtiye

BOA, D.BŞM.BNE: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Bina Eminliği

BOA, D.BŞM.BRİ: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe İstanbul Baruthanesi

BOA, D.BŞM.BRİ.d: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe İstanbul Baruthanesi Defterleri

BOA, D.BŞM.BRİ.DES: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe İstanbul Baruthanesi Dosya Envanter Usûlü

BOA, D.BŞM.KSB: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kasabbaşılığı

BOA, D.BŞM.MHF: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği

BOA, D.BŞM.SHK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Salhane Kâtibliği

BOA, D.BŞM.ZCR: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Rüsumu

BOA, D.BŞM.ZMT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zimmet Halifeliği

BOA, DH.EUM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri

BOA, DH.EUM.6.Şb: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube

BOA, DH.EUM.MH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi

BOA, DH.EUM.THR: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı

BOA, DH.İ.UM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı

BOAİ, DH.İD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare Evrakı

BOA, DH.KMS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri

BOA, DH.MB.HPS.M: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti

BOA, DH.MKT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi

BOA, DH.MUİ: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı

BOA, DH.SYS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı

BOA, DH.TMİK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu

BOA, DH.UMVM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı

KISALTMALAR

BOA, EV.HMH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Haremeyn Muhasebesi

BOA, EV.VKF: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Vakfiyeler Evrakı

BOA, HH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun

BOA, HH.VRK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hazine-i Hassa Evrak Odası

BOA, HR.HMŞ.İŞO: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı

BOA, HR.MKT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı

BOA, HR.MTV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı

BOA, HR.TO: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı

BOA, İ.AS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Askeriye

BOA, İ.B.K: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İstanbul Belediye Kütüphanesi

BOA, İ.DH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dahiliye

BOA, İ.DUİT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dosya Usulü

BOA, İ.EV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Evkaf

BOA, İ.HR: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Hariciye

BOA, İ.HUS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Hususi

BOA, İ.İMT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade İmtiyazat ve Mukavelat

BOA, İ.KAN: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Kanun ve Nizamat

BOA, İ.MLU: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Umumi

BOA, İ.MMS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Mahsus

BOA, İ.MSM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Mesail-i Mühimme

BOA, İ.MVL: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Vâlâ

BOA, İ.ŞH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Şehremaneti

BOA, İ.TNF: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Ticaret ve Nafia

BOA, KK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kâmil Kepeci Tasnifi

BOA, MAD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler

BOA, MD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri

BOA, MF.ALY: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Dairesi

BOA, MF.MKT: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektubî Kalemi

BOA, MHD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muahedeler

BOA, ML.MKT.d: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Mektubî Kalemi Defterleri

BOA, MV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükela Mazbataları

BOA, NFS.d: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defteri

BOA, PLK.p: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan, Proje ve Krokiler

BOA, ŞD: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şûra-yı Devlet Evrakı

BOA, T: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman, Meadin Nezaretlerine aid Evrak

BOA, TŞH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Teşhir

BOA, Y.A.HUS: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sadaret Hususi Evrakı

BOA,Y.EE: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı

BOA, Y.EE.d.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı defterleri

BOA, Y.MTV: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

BOA, Y.PRK.ASK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat

BOA, Y.PRK.AZJ: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal

BOA, Y.PRK.BŞK: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

BOA, Y.PRK.EŞA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik

BOA, Y.PRK.HH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa

BOA, Y.PRK.SRN: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Serkurenâlık

BOA, Y.PRK.ŞH: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı

BOA, Y.PRK.TKM: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği

BOA, Y.PRK.TNF: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı

BOA, Y.PRK.ZB: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı

BOA, ZB: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Zabtiye Nezareti Evrakı

BPOWM: Bombay Prince of Wales Museum

BRIJMES: British Journal for Middle Eastern Studies

bs.: Basım, baskı

BSB: Berlin Staatsbibliothek

BSMES: British Society for Middle Eastern Studies

bşl.: Başlangıç

btş.: Bitiş

BTTD: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

BZ: Byzantinische Zeitschrift

c.: Carta

c.: Cilt

C.: Cemaziyelahir

Ca.: Cemaziyelevvel

CAMSM: Cambridge Arthur M. Sackler Museum

çev.: Çeviren

d.: Doğum tarihi

DBİst.A: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DCBL: Dublin Chester Beatty Library

D-DAI-IST: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi

der.: Derleyen

KISALTMALAR

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

dn.: Dipnot

DOP: Dumbarton Oaks Papers

DSLB: Dresden Sachsische Landesbibliothek

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

DTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

DÜİFD: Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

ed.: Editör, edisyon

EFAD: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi

EHR: The English Historical Review

EI² (İng): The Encyclopedia of Islam (new edition)

EÜ.: Ege Üniversitesi

F.: Farsça

fil.: Filza

fl.: Fluorished/Faal olduğu dönem

fol.: Folio

fot.: Fotoğraf

G.S., G.S.: Geographical Section General Staff

GDAAD: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

gr.: Graecus

HGM: Harita Genel Müdürlüğü

HP. ARC.: Henri Prost Archives

HTR: Harvard Theological Review

HUM: Harita Umum Müdürlüğü

IJMES: International Journal of Middle East Studies

IJTES: International Journal of Turkish Studies

Isl.: Der Islam

İA: İslâm Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı)

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İBBŞM: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi

İFM: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

İRHM: İstanbul Resim Heykel Müzesi

İSO: İstanbul Sanayi Odası

İst.A: İstanbul Ansiklopedisi (Reşat Ekrem Koçu)

İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi

İŞS: İstanbul Şer'iye Sicilleri

İTED: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi

İTO: İstanbul Ticaret Odası

İTSO: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası

İÜ: İstanbul Üniversitesi

İÜ Ktp.: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

JA: Journal Asiatique

JEH: Journal of Ecclesiastical Studies

JRS: The Journal of Roman Studies

JTS: Journal of Turkish Studies.

KMM: Konya Mevlana Müzesi

krş.: Karşılaştırınız

Ktp.: Kütüphane, kütüphanesi

L.: Şevval

LACMA: Los Angeles Country Museum of Art

LBL: Londra British Library

LNG: Londra National Gallery

M.: Muharrem

MB: Merkez Bankası

md.: Madde

MEJ: The Middle East Journal

MES: Middle Eastern Studies

MTM: Milli Tetebbular Mecmuası

MÖ: Milattan önce

MS: Milattan sonra

MSA: TBMM Milli Saraylar Arşivi

MSÜRHM: Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu

MÜ: Marmara Üniversitesi

MÜİFD: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

MÜTAD: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi

MW: The Muslim World

N°: Numara

N.: Ramazan

NMET: New York Metropolitan Museum of Art

NPL: New York Public Library

nr.: Numara

nşr.: Neşir, neşreden

OAM: Oxford Ashmolean Müzesi

OBL: Oxford Bodleian Library

OM: Oriente Moderno

Osm.Ar.: Osmanlı Araştırmaları

OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

ö.: Ölüm tarihi

PBN: Paris Bibliotheque National

pr.yön.: proje yöneticisi

Pub.: Published

r.: Recto

R.: Rebiülahir

Ra.: Rebiülevvel

REB: Revue des Etudes Byzantines

reg.: Registro

RH: Revue Historique

RTM: Resimli Tarih Mecmuası

s.: Sayfa

S.: Safer

s.nşr.: Sadeleştirilmiş neşir

SBFD: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

SDC: Senato, Dispacci Costantinopoli

St.I: Stvdia Islamica

STAD: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

sy.: Sayı

SYEK: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi

Ş.: Şaban

T.: Türkçe

TA: Türk Ansiklopedisi

TAD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi

TCTA: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi

KISALTMALAR

TD: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi

TDA: Türk Dünyası Araştırmaları

TDEA: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

TDEAD: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

TDED: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

TDl.: Türk Dili

TED: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi

TFA: Türk Folklor Araştırmaları

TİD: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi

TİEM: Türk İslâm Eserleri Müzesi

TK: Türk Kültürü

TKDB: Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni

TM: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Mecmuası

TOEM: Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası

ts.: Tarihsiz

TSM: Topkapı Sarayı Müzesi

TSMA: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TSMA, D: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter

TSMA, E: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak

TSMK: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

TSMK, A.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed

TSMK, B.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü

TSMK, CY.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Cilt ve Yazı Araçları

TSMK, E.H.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi

TSMK, H.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine

TSMK, H.E.A.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Halil Edhem Arda Koleksiyonu

TSMK, HS.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hırka-i Saadet

TSMK, R.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü

TSMK, YB.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Basmalar

TSMK, YY.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar

TT: Tarih ve Toplum

TTK: Türk Tarih Kurumu

TTK Belgeler: Türk Tarih Kurumu Belgeler

TTK Belleten: Türk Tarih Kurumu Belleten

TTK Bildiriler: Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler

TUBA: Türklük Bilgisi Araştırmaları

tür.yer.: Türlü yerde, birçok yerde

TY: Türkçe Yazmalar

UUL: Uppsala University Library

v.: Verso

v.dğr.: Ve diğerleri

Vat. gr.: Vaticanus graecus

vb.: Ve benzerleri, ve başkaları

VC: Vigiliau Christianae

VD: Vakıflar Dergisi

vd.: Ve devamı

VGMA: Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi

VML: Venedik Marciana Library

VÖNB: Viyana Österreichische Nationalbibliothek

vr.: Varak

WFGA: Washington Freer Gallery of Art

WZKM: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes

YA: Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını

ykl.: Yaklaşık

yuk.: Yukarı, yukarıda

Z.: Zilhicce

Za.: Zilkade

ZDMG: Zeitschrift des Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

ZKG: Zeitschrift für Kirchengeschichte

KİTAP KISALTMALARI

A. Cevad: *Tarîh-i Askeriyye-i Osmanî*, Paris, 1882.

Aelst: Peter Coeck Aelst, *The Turks in MDXXXIII, A Series of Drawing Made in that year at Constantinople*, London 1873.

Allom: Thomas Allom, *Constantinople and the scenery of the seven Curches of Asia Minor*, London-Paris 1838.

Ârifi, *Süleymannâme*: Fethullah Ârifi, *Süleymannâme*, 1558, TSMK, H. 1517.

Bartlett: W.H. Bartlett, *The Bosphorus and Danube*, London 1850.

Broquiere: Bertrandon de La Broquière, *Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIIIe jusqu'à la fin du XVIe siècle*, Paris 1892.

Brindesi: Jean Giovanni Brindesi, *Les Anciens Costumes*, Paris 1855.

Bruyn: Corneille Le Bruyn, *Reisen van Cornelis de Bruyn*, Delft 1698.

Cange: Charles du Fresne du Cange, *Historia Byzantina duplici commentario illustrata: prior familias ac stemmata imperatorum Constantinopolianorum, cum eorundem Augustorum nomismatibus & aliquot iconibus: praeterea familias Dalmaticas & Turcicas complecticur: alter descriptionem urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub imperatoribus Christianis*, Brüksel 1680.

Castellan: A.L. Castellan, *Moeurs, usages, costumes des Othomans et abrégé de leur Histoire*, Paris 1812.

Coignard: Joannis Baptist Coignard, *Imprerium Oriantale five Antiquitates Constantinopolitanæ*, Paris 1711.

Cumhuriyet Devrinde İstanbul: İstanbul 1949.

d'Ohsson: Ignatius Mouradgea d'Ohsson, *Tableau general de L'Empire Othoman*, I-III, Paris 1787-1820.

Dallaway: James Dallaway, *Constantinople ancient and modern*, London 1797.

Diez-Glück: Ernst Diez, Heinrich Glück, *Alt-Konstantinopel:*

Hundertzehn photographische Aufnahmen..., München-Passing 1920.

Ferriol: De M. De Ferriol, *Recueill de cent estampes representant differentes nations du Levant*, Paris 1714.

Flandin: Eugene Napoleon Flandin, *L'Orient*, Paris 1853.

Fossati: Chevalier Gaspard Fossati, *Ayasofia Constantinople, as recently restored by Order of H.M. the Sultan Abdul Medjid*, London 1854.

Gilles: Pierre Gilles, *The Antiquities of Constantinople*, London 1727.

Gouffier: Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul Gouffier, *Voyage Pittoresque de la Gréce*, I-II, Paris 1782-1822.

Guer: M. Guer, *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique*, Paris 1747.

Gurlitt: Cornelius Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1912.

Hünernâme: Seyyid Lokman, *Hünernâme*, 1584-1589, I-II, TSMK, H., 1523-1524.

İntizâmî: İntizâmî, *Surnâme-i Hümâyûn*, 1587, TSM, H. 1344.

İstanbul'un Kitabı 1: İstanbul, ts.

Jouannin: M.J.M. Jouannin, *Turquie*, Paris 1853.

Levnî, *Albüm:* Levnî (Abdülcelil Çelebi), *Albüm*, 1720-1730, TSMK, H. 2164.

Lewis: John F. Lewis, *Lewis's Illustrations of Constantinople made during a residence in that city & in the Years 1835-6*, London 1836.

Lokman, *Selimhannâme:* Seyyid Lokman, *Şehnâme-i Selim Han/ Selimhannâme*, 1581, TSMK, A. 3595.

Lorichs: Melchior Lorichs, *Konstantinopel unter Sultan Suleiman dem Grossen*, München 1902.

M. Fuad: M. Fouad, *Souvenirs de Constantinople*, baskı yeri yok, ts.

Mahmud Raif, Mahmud Raif, *Tableau des nouveaux reglements de l'Empire Ottoman*, İstanbul 1798.

Mamboury: Ernest Mamboury, *Istanbul touristique*, İstanbul 1951.

Mamboury-Wiegand: Ernest Mamboury-Theodor Wiegand, *Die Kaiserpalaste von Konstantinopel*, Leipzig 1934.

Marsigli: Luigi Ferdinando Marsigli, *Stato Militare dell'Impreio Ottomanno/L'etat militare de l'empire Ottoman*, Amsterdam 1732.

Matrakçı: Matrakçı Nasûh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*, İÜ Ktp., 5964.

Maxwell: Sir William Stirling Maxwell, *The Turks in MDXXXIII, A Series of Drawings made in the Year at Constantinople by Peter Coeck Aelst*, London 1873.

Mayer: Luigi Mayer, *Interesting Views in the Ottoman Dominions in Europe and Asia*, London 1810.

Mecmûa: Yâhya Âgâh Efendi, *Mecmûatü'z-zerâif sandûkatü'l-maarif*, SYEK, Nuri Arlasez, nr. 2492; Hakkı Tarık Us Ktp., nr. 13400.

Mehmed Arif: Mehmed Arif, *Ta'rîfât-ı Eşkâl-i Elbise-i Atîka*, Paris, ts.

Melling: Antoine-Ignace Melling, *Le Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, Paris 1819.

Mèry: Joseph Mèry, *Constantinople et la mer noire*, Paris 1855.

Miller: Alexander Miller, *The Costume of Turkey Illustrated by a series of engravings, with descriptions in English and French*, London 1802.

Millingen: Alexander van Millingen, *Constantinople*, London 1906.

Moreno, Moreno, *Viage à Contantinopla en el Ano de 1784*, Madrid

Mornand, Joubert et F. Mornand, *Turquie et de la Russie*, Paris 1854

Motraye: Aubry de La Motraye, *A. de La Motraye's travels through Europe, Asia and into part of Africa*, London 1723.

Nâdirî, *Dîvan:* Nâdirî, *Dîvan*, 1605, TSMK, H. 889.

Nâdirî, *Şehnâme:* Nâdirî, *Şehnâme*, 1620, TSMK, H. 1124.

Pardoe: Julia Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus*, London 1835.

Pertusier: Charles Pertusier, *Atlas des promenades pittoresques dans Constantinople et sur rives du Bosphore*, Paris 1817.

Preziosi: Amedeo Preziosi, *Stamboul*, Paris 1858.

Raymond: Alexandre M. Raymond, *l'Art islamique en Orient*, Prag 1924.

Salutis: Camillie Rogier, *La Turquie, moeurs et usages des orientaux*, Paris 1848.

Salzenberg: W. Salzenberg, *Alt-christliche Baudenkmale von Constantinopel*, Berlin 1854.

Schedel: Hartmann Schedel, *Liber Chronicarum*, Augsburg 1497.

Schranz: J. Schranz, *Le Bosphore et Constantinople, dessiné d'après nature*, Paris 1855.

Şehinşâhnâme: Seyyid Lokman, *Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis/ Şehinşâhnâme*, 1597-1598, TSMK, B. 200.

Şekâik: İsâmüddin, Ahmed b. Muslihiddin Mustafa Taşköprizâde, *Şekâik-i Nu'mâniyye*, 1620, TSMK, H. 1263.

Taeschner: Veröffentlicht von Franz Taeschner, *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben*, Hannover 1925.

Thomas Shaw: Thomas Shaw, *Travels, or Observations relating to several parts of Barbary and Levant*, London 1757.

Urbium: Theophilum Urbium, *Türkisches Stadt-Büchlein*, Nürnbeg 1664.

Vavassore: Giovanni Andrea Vavassore, *İstanbul Haritası*, TSMK, YB. 3854.

Vehbî, *Surnâme:* Vehbî, *Surnâme*, 1727, TSMK, A. 3593.

Walsh: Robert Walsh, *Constantinople and the scenery of the seven churches of Asia Minor*, London 1839.

Yıldız Albümleri: II. Abdülhamid devri fotoğrafları, İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi

Zenânnâme: Fâzıl Enderûnî, *Hûbânnâme ve Zenânnâme*, 1793, İÜ Ktp., 5502.

Zonaro: Adolphe Thalasso, *Déri Séadet ou Stambul porte du Bonheur*, Paris 1908.

HAFIZALARDAKİ

İSTANBUL

GİRİŞ

BEŞİR AYVAZOĞLU

İstanbul'un tabii, tarihî ve beşerî dokusu çok büyük bir hızla değişirken hakiki "İstanbullu"ların, dolayısıyla eski İstanbul hayatını, kültürünü, dilini bilenlerin sayısı da gün geçtikçe azalıyor. Evlerinde İstanbul âdetlerini yaşatan, İstanbul Türkçesini bütün incelikleriyle konuşabilen ve İstanbul'a has deyimleri kullanabilen, masalları anlatabilen birilerini bulmak artık neredeyse imkânsız. Ama Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yaşanan değişmelere şahit olmuş, hatta bu değişmelerde rol almış değerli insanlardan hâlâ hayatta olanlar var. Onlarla konuşarak bildiklerini ve hatırladıklarını kayda geçirmenin çok önemli olduğuna, yani sözlü tarih çalışmalarına ağırlık vermek gerektiğine inanıyorum.

Bizde hatırat yazma alışkanlığı yaygın olmadığı için önemli bilgiler, tecrübeler ve hatıralar maalesef kayda geçirilemiyor. Bu bakımdan "nehir-söyleşi"ler ve bu bölümde okuyacağınız röportajlara benzer çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Öteden beri bu yolda kendi çapımda çalışmalar yapıyorum. Ancak bu, tek tek kişilerin altından kalkabilecekleri bir iş değildir; eksiksiz bir çalışma yapılabilmesi için üniversitelerin bu işe el atması ve ciddi bir kaynağın ayrılması gerekir.

Sınırlı bir "sözlü tarih" çalışmasının yer aldığı bu bölümde, kaybolan İstanbul'un hafızalarda kalan izlerini takip edeceksiniz. Maalesef, eski İstanbul'u çok iyi bildiğine inandığım bazı şahsiyetlerle yaptığım konuşmalardan bir netice alamadım. Bazıları bildiklerini anlatmakta, bazıları da bir hayli yaşlandıkları için hatırlamakta zorlandılar. Okuyacağınız metinler, hafızası yerinde olan ve anlatmayı seven büyüklerimizin hatıralarını, gözlem, izlenim ve yorumlarını ihtiva etmektedir.

Anlatmayı çok seven eski İstanbullulardan biri de merhum Mimar Turgut Cansever'di; kendisiyle sağlığında tam beş röportaj gerçekleştirmiştim. Bu röportajlardan birinde çocukluğunu, ilk gençliğini, Galatasaray Lisesi ve mimarlık bölümünde okuduğu Güzel Sanatlar Akademisi yıllarını anlatıyor, diğerlerinde de sanat felsefesinden, şehir anlayışından, İstanbul'un bir Türk-İslam şehri olarak teşekkülünden ve Tanzimat'tan sonra yaşadığı dramatik imar facialarından söz ediyordu. Bu iki röportajdan İstanbul'a ilişkin hatıralarını ve imar hareketlerini anlattığı bölümleri -soruları dışarıda bırakarak- iktibas ettim.[1] Böyle bir kitapta, İstanbul üzerinde çok kafa yormuş, yazıp çizmiş, daha da önemlisi, imar faaliyetlerine bilfiil katılmış büyük bir şehirci ve mimarın yer almaması büyük bir eksiklik olurdu. Okuyacağınız metinle, bu eksikliği giderdiğimizi düşünüyorum.

İstanbul tarihi, kültürü, mimari mirası ve imar meseleleri söz konusu olduğunda aklımıza gelen birkaç isimden biri de hiç şüphesiz Cumhuriyet'le aynı yaşta bir İstanbullu olan Prof. Dr. Semavi Eyice'dir. Onunla konuşmaya başladığınız zaman, ortaokul sıralarında elinde bir fotoğraf makinesiyle İstanbul'u gezmeye başladığı tarihten itibaren adeta gördüğü her şeyi hafızasına kaydettiğine kanaat getirerek hayretler içinde kalırsınız. Bir sanat tarihçisi olması, çok sevdiği İstanbul'a özel bir hassasiyetle eğilmesi ve tabii sürekli yazması, hafızasındakileri korumuştur. Sadece eserleriyle değil, olağanüstü zenginlikteki kütüphanesi ve arşiviyle de kültürümüze büyük hizmetlerde bulunan Semavi Bey'le Kadıköyü'nden Yüksek Kaldırım'a ve geçmişten bugüne uzun bir yolculuğa çıktım. Aziz hocamız, çocukluğundan başlayarak İstanbul'la yaşadığı heyecanlı aşk macerasını ve şahit olduğu ibretamiz olayları büyük bir heyecanla anlattı.

Asıl mesleği hekimlik olmakla beraber, Üniversite Korosu şefliğinden başlayarak Türk Musikisi'ne itibarının iadesi için büyük bir mücadele veren ve İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'yla başarısını taçlandıran Prof. Dr. Nevzad Atlığ'la da, Tıp Fakültesi'nde okumak üzere İstanbul'a geldiği günden başlayarak yaşadıklarını, şahit olduğu hadiseleri, hafızasından çıkmayan insan ve hayat manzaralarını ve tabii İstanbul'daki Türk musikisi mahfillerini uzun uzun konuştuk.

M. Şevket Eygi de Nevzat Atlığ gibi aslen İstanbullu değil; yükseköğrenimini de Ankara'da, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapmış olmasına rağmen İstanbul'u belki

1 Röportajlar, *Türk Edebiyatı* dergisinin Haziran 1994 tarihli 248, Temmuz 1994 tarihli 249 ve Nisan 2009 tarihli 426. sayılarında yayımlanmıştır.

de Yahya Kemal gibi İstanbullulardan daha fazla seven, İstanbullu olmayı başarmış bir taşralı, okuluna asla toz kondurmayan bir Galatasaraylı; İstanbul sevdalısı bir yazar, düşünür ve kültür adamı... Onunla da ilk göz ağrısı olan Ortaköy'den yola çıkıp halen ikamet etmekte olduğu Sultanahmet'teki evinde karar kıldık ve tabii yol boyunca İstanbul kültürünü, terbiyesini, zarafetini ve nasıl İstanbullu olunabileceğini uzun uzun konuştuk.

Doğma büyüme bir İstanbullu olan Prof. Dr. Sadettin Ökten'in asıl mesleği ise inşaat mühendisliğidir. Ancak o, aynı zamanda bir kültür adamı olarak temayüz etmiş ve çok sevdiği İstanbul hakkında sürekli düşünmüş, kaygılanmış ve yazmıştır. "Dersaadet'in kalbi" Beyazıt'ta doğan, çocukluğunu ve ilk gençliğini bu semtte ve anneannesinin oturduğu Atikali civarında yaşayan hocamızla Beyazıt civarında bir hayli dolaştıktan sonra Boğaziçi'ne uzandık. Sadettin Ökten'in babası Celâl Hoca, hemen her yaz o yıllarda çoğu terk edilmiş olan yalılardan birini kiraladığı için Boğaziçi hayatını ve estetiğini en iyi bilenlerdendir.

Yeni Türk Edebiyatı profesörü Prof. Dr. M. Orhan Okay da doğma büyüme İstanbulludur. Üç kuşaktan beri İstanbul'da yaşayan bir ailenin çocuğu olarak, 1931 yılında, Salmatomruk'ta dünyaya gelen Orhan Bey'in çocukluğu ve ilk gençliği, Edirnekapısı civarında, Arnavut'u, Rum'u, Yahudi'si, Ermeni'si, Giritlisiyle İmparatorluğun çok uluslu yapısını yansıtan çok renkli bir semtte geçmiştir. Lise ve üniversite yıllarını da Vefa, Şehzadebaşı ve Beyazıt civarında yaşayan Orhan Bey'le 1940'lara, 1950'lere tayyizaman ettik ve Şehzadebaşı'ndan Beyazıt'a kadar yürüdük. Yol boyunca ben sordum, o anlattı.

Tıp profesörü ve şair Hüsrev Hatemi, çocukluğunu ve ilk gençliğini yaşadığı Feriköy'le meslek hayatının en önemli mekânı olan Cerrahpaşa'yı, tanıdığı ilgi çekici insanları ve Feriköy'de bazılarıyla komşuluk da ettiği gayrımüslim İstanbulluları anlattı. Yeni Türk Edebiyatı profesörü Prof. Dr. İnci Enginün hanımefendiyle de çocukluğunun İstanbul'unu konuştuk ve akademik hayatında önemli yerleri olan kütüphanelere girip çıktık.

Aslen Siirtli bir ailenin çocuğu olan şair Hilmi Yavuz, çocukluğunu ve ilk gençliğini Fatih'te yaşamıştır. Onunla Fatih'ten başlayan ve hâlen oturduğu Ayaspaşa'ya uzanan bir İstanbul gezisi yaptık. Bir ara Sünbülefendi'ye uğradık, daha sonra Cağaloğlu taraflarına saptık ve Ankara Caddesi'ndeki kitapçıları gezdikten sonra Şehzadebaşı sinemalarında ve İstiklâl Caddesi'ndeki kafelerde, pastanelerde vakit geçirdik.

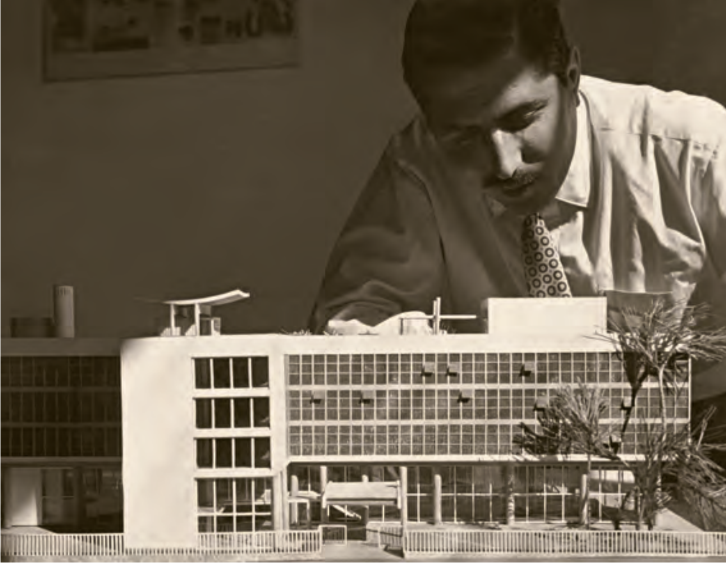
Son röportajda, İstanbul'un hafızası diyebileceğimiz büyük bir ilim ve kültür adamının kızı ve günümüzde gelenek sanatlarımızın sanatkâr ve hoca olarak en seçkin temsilcilerinden biri olan Gülbün Mesara Hanımefendi ile daha çok babasını konuştuk.

Bu bölümde yer alan önemli bir metin de Tâhir Olgun (Tâhirü'l-Mevlevî) imzasını taşıyor. Her haliyle bir İstanbul beyefendisi olan bu zarif Mevlevi, "Pencere Önünde Tarihî Bir Gezinti" başlığını taşıyan ve 1936 yılında *Şadırvan* dergisinde yayımlanan (nr. 17-22, Temmuz-Birinci Kânun 1936) bu uzun yazısında, 1930'ların Fatih'ini oturduğu evin penceresinden bakarak anlatır. Fatih semtinin renkli tarihinden bahislerin de yer aldığı bu metnin dikkatinizi çekeceğinden eminim.

Bu metinler ve fotoğraflar ileride İstanbul tarihi ve kültürü üzerinde çalışmak isteyenler için herhalde önemli bir kaynak olacaktır.

TURGUT CANSEVER İSTANBUL'UN NASIL İMAR EDİLDİĞİNİ ANLATIYOR

BEŞİR AYVAZOĞLU*

1- Turgut Cansever, bir projesinin maketini inceliyor

Aile

▶ Aile üç yüz, üç yüz elli sene kadar evvel Asya'dan gelerek Edirne civarına yerleşmiş, daha sonra İstanbul'a gelerek Kasımpaşa'da Türabî Baba Tekkesi'ni kurmuş. Bir Kâdirî tekkesi bu. Kurucusu Mehmed Türabî Efendi'nin 1812 yılında vefat ettiğini biliyoruz. Tekkenin asıl faaliyeti XIX. yüzyılda yoğunlaşmış, tekke ve zaviyeler kapatılıncaya kadar devam etmiştir. Son şeyh, dedem Şeyh Ali Efendi'dir. Aileden meşhur bir isim de Pürtelaş Hasan Efendi'dir, bugünkü Pürtelaş Sokağı'na adını veren zat. Mücellitmiş, Bağdat'a, bir kütüphanenin kitaplarını ciltlemesi için gönderilmiş. Orada, buraya kadar gelmişken hacca da git demişler, olmaz demiş. İstanbul'a dönmüş ve İstanbul'dan iki defa yürüyerek hacca gitmiş. Son kuşaktan, babamın büyük amcasının oğlu Yahya Galip Bey vardır, 1934'te Kargı soyadını aldı, Eyüp'te Ümmî Sinan Tekkesi'nin son şeyhiydi. Kırşehir valiliği de yapan Yahya Galip Bey, 1942'de öldü. Maalesef, tekkelerin kapatılması için önerge veren odur. Bu yüzden babam hayatının sonuna kadar ona dargın kaldı.

▶ Bâbıâli'de yüksek bir memur olan şeyh dedem, oğlunun da memur olmasını istermiş. Fakat babam doktor olacağım demiş ve dediğini yaparak Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ne girmiş, beş yıl hiç çıkmadan, mezun oluncaya kadar orada yaşamış. Bu arada tabip hocalarıyla çok büyük bir yakınlık kurmuş.
Biliyorsunuz, Türk Ocakları'nı yedi Tıbbiye talebesi kurmuştur; muhtemelen bunlardan biri babam. Fakat kim olduklarını açıklamamak üzere yeminleşmişler.
Yani bu yedi Tıbbiyeli, babam dışında bilinmiyor.
İttihat ve Terakki ile hiçbir bağları yok. Türk Ocakları'nın birinci döneminde, bir grup köy kalkınmasından, bir grup da şehirden başlanması gerektiğini savunuyormuş. Babam Tıbbiye'den mezun olur olmaz Sina cephesi Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne başhekim olarak gönderiliyor. Ardından Gazze cephesine, oradan da Kudüs'e gidiyor. O sırada Kudüs'te bulunan Halide Edip Hanım, annem Hatice Saime Hanım'la babamı tanıştırıyor. Daha sonra İstanbul'da evleniyorlar. Babam Kudüs'ten Haydarpaşa Hastanesi başhekimliğine tayin ediliyor.

▶ Anne tarafından dedem Mehmed Efendi, Filibe'de müderrismiş. Maaşına hiç dokunmaz, keseyi olduğu gibi getirip hanımına teslim edermiş. Tabii hanımı epeyce para biriktirmiş. Mehmed Efendi, Bulgar işgalinde Filibe'yi en son terk edenlerden biridir. Sonuna kadar direnmiş. İstanbul'a geldiklerinde dedemin hiç bilmediği epeyce bir tasarrufları varmış. Anneannem yine ondan habersiz iki ev almış. Birine oturmuş, diğerini kiraya vermişler. Dedem bunu öğrenince, "Çocuklarıma nasıl kira parası yedirirsin?" diye öfkelenmiş ve evi hemen sattırmış. Annem Hatice Saime Hanım, Nakiye ve Halide Edip hanımların öğretmenlik yaptığı kız muallim mektebinin, yani Darülmuallimat'ın ilk sekiz dokuz mezunundan biridir. Mezun olduktan hemen sonra Kudüs'teki bir kız okuluna öğretmen olarak gidiyor, oradan Beyrut'a naklediliyor.

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Beyazıt'ta Bir Konak

▶ 1933 yılında da Bursa'yı bırakıp İstanbul'a geldik. Nehari olarak Galatasaray'a gidip geldim. Beyazıt'ta Askerî Tıbbiye, yani Fuat Paşa Konağı karşısındaki bir konakta oturuyorduk, Beyazıt Medresesi'nin kuzeyinde, eski bir konak. Benim odam konağın çatı katındaydı. Buradan Marmara bütünüyle seyredebiliyordu. Kuzeyde Askerî Tıbbiye binası önünü kapattığı için Süleymaniye'yi maalesef görmek mümkün değildi. Fakat Beyazıt Meydanı'nı seyretme imkânım vardı. Odamdan yaptığım resimlerden birinde, meydanın tam yola bağlandığı noktadaki muhteşem çınar üç büyük dal hâlinde görünüyordu. Büyük boy bir resimdi. Şimdi o resim kimin elinde, bilmiyorum. Resim yapmayı çok severdim. Resim kutumla her cumartesi ve pazar İstanbul'da sokak sokak dolaşıp resim yapardım. İstanbul manzaralarından oluşan ilk sergimi on beş, on altı yaşımda açtım. İkinci sergim de bir yıl kadar sonra açıldı. Her neyse, Beyazıt neredeyse her gün yukarıdan seyrettiğim bir yerdi. Bir de tramvaya binip okula gittiğim için Beyazıt'ın içinden günde iki defa geçiyorum. Bazen gezinme vesilesiyle meydanın içerisinden geçip Kapalıçarşı'ya gidiyoruz. Kısacası Beyazıt Meydanı günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçasıydı.

Arkadaşlarım gelirdi, benim çatı katındaki odamda saatlerce konuşur, hayaller kurardık. Bazen de dışarı çıkar, Beyazıt Meydanı'nda yürüyerek ve kahvelerde oturarak konuşmaya devam ederdik. Beyazıt gerçekten bir buluşma yeriydi. Ayrıca burada Sahaflar Çarşısı'nın bulunması müthiş bir katkı yapıyordu Beyazıt çevresine. Sahaflar Çarşısı'nın küçük sokağı bir cazibe merkeziydi. Tabii kestane ağacının altı... Bir mesele üzerine konuşmak, tartışmak, dostlarıyla karşılaşmak isteyen insanların gerçek buluşma yeriydi. Yani Beyazıt, İstanbul'un gerçek kültür merkeziydi.

▶ Galatasaray'da tarih hocam Cavit Baysun'du, tarih zevkimi geliştiren insan. Çok değerli Fransız hocalarımız vardı. Fransız edebiyatını, edebiyat tarihini Fransız hocalardan dinlemek o ayrı bir şans ve zevk... Baro başkanlığı da yapan Muvaffak Benderli'den divan edebiyatı zevki aldım. Benderli bu edebiyatın güzelliğini öğretti bize. 1935'te Sami Boyar'dan resim dersleri almaya başladım. Sami Boyar'ın karısı, Halide Edip'in teyzesinin kızıydı. Böylece postempresyonist resimler yapmaya başladım. Hatta Eminönü Halkevi'nde on altı ve on yedi yaşlarımda iki de sergi açtım. Orta üçüncü sınıftayken Galatasaray Lisesi'ne bir resim hocası geldi, Ali Karsan. Resim kabiliyeti olanlar için bir atölye açılmıştı okulda. Buraya devam etmeye başladım. Cihat Burak ve Avni Arbaş o günlerden arkadaşlarımdır. Sonra bir başka resim

2- Beyazıt Meydanı Yayalaştırma Projesi'nin uygulama çalışmasının yapıldığı günlerde, İstanbul'u ziyaret eden Başbakan İsmet İnönü'ye yetkililer tarafından Beyazıt Meydanı'nda bilgi verilirken. Soldan beşinci şahıs, projenin mimarı Turgut Cansever'dir

hocası geldi, Halil Dikmen. Herkesin resmine baktıktan sonra beni çağırdı. "Bu yaptıkların resim değil. İstersen ben sana öğretirim. Fakat bugüne kadar öğrendiklerinin hepsini unutman gerekir!" dedi. Üç gece uyumadım. Uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra yanına gittim ve kendisinden ders almak istediğimi söyledim. Babamın maddi durumu çok iyiydi, bunun için istediğim her kitabı alırdım. Haşet'ten resimle ilgili yeni her kitabı alıyordum. Bir gün Halil Dikmen Bey'in yanında D Grubu'ndan Zeki Faik İzer'le karşılaştım. O sırada Mikelanj hakkında bir kitap almıştım. Zeki Faik, "İki gün önce gördüm, param çıkışmadığı için alamadım." dedi. Halil Dikmen'den daha sonra ney meşk etmeye başladım.

▶ Beyazıt'taki evimizin çatı katındaki odamdan söz etmiştim; orada arkadaşlarım Turan Güneş, İlhan Usmanbaş, Turhan Feyzioğlu ve Emin Ülgener'le zaman zaman toplanır, kimin hangi mesleği seçeceğini konuşurduk. Turan Güneş ilahiyat okumak istiyordu. Fakat o yıllarda ilahiyat eğitimi veren tek kurum bile yoktu. Babam "Ben seni Elmalılı Hamdi Efendi'ye götüreyim." dedi, beni de aldı, beraber gittik. Benderli hocamın aşıladığı divan edebiyatı sevgisi bende Farsçaya karşı da ilgi uyandırmıştı. Elmalılı, Fatih'teki evinde dostane karşıladı bizi, karşısına oturttu. Ne istediğimizi sordu. Turan Güneş ilahiyat okumak istediğini söyleyince,

3- Turgut Cansever bürosunda

4- Turgut Cansever, Ağa Han'dan ödülünü alırken

"Bu işi kendi başına yapmak mecburiyetindesin." dedi ve Arapça öğrenmesini tavsiye etti. Bu konuda bazı değerli şahsiyetleri tavsiye edebileceğini, kendisinin de yardımcı olabileceğini söyledi. Sonra bana döndü. Onuncu sınıfa geçtiğim yıl Elmalılı tefsirinin, yani Hak Dini Kur'an Dili'nin ilk iki cildini okumuş, üstadın inanılmaz derinlikteki bilgisine hayran olmuştum. Bunun için karşısında müthiş bir saygı hissiyle oturuyordum. "Farsça öğrenmek istiyorum, ama bilmem ki başarabilir miyim?" dedim. O yumuşak insanın gözünde şimşekler çaktı: "Ne demek yapabilir miyim?" dedi, "Napolyon'u Almancadan okudum, Rusya seferine çıkmadan kırk gün önce Rusça öğrenmeye karar verdiğini ve kırk günde konuşur hâle geldiğini öğrenince, ben niçin yapamayayım dedim. Kırk gün Fransızcaya çalıştım ve Bergson'u okumaya başladım." O eski adamlardaki müthiş irade, inanılmaz bir şeydir.

Akademi ve Sedat Hakkı Eldem

▶ Galatasaray Lisesi'nden 1940 yılında mezun oldum. Ardından Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'ne girdim. Aslında bütün dünyam resim ve müzikti. Felsefeyle ilgileniyor, Nietzsche filan okuyordum. Akademinin Mimarlık Bölümü'ne babamın ısrarıyla girdim. Birinci ve ikinci sınıflarda Sedat Bey'in dersinin güzelliğini fark etmekle beraber kendimi o şiiriyete teslim etmiş değildim. İkinci sene sonunda, mayıs ayında, iki senedir anlattığı yapı bilgisini, yarım saatte özetledi. Temelin atılacağı arsanın tesviyesinden çatının tepesine topuz kiremit konuluncaya kadarki yapı sürecini o kadar güzel anlattı ki, o gün mimar olmaya karar verdim. Sedat Hakkı Bey'in yapı dersini anlatmasındaki tarif edilmez berraklığı unutamam. Lisede son iki yıl geometri meselelerini çözmek en büyük zevkimdi. Daha zarif çözümler bulmak, arkadaşlarımızla aramızda yarıştığımız bir şeydi. Akademi birinci sınıfta bina bilgisi dersinde geometri problemlerine benzer bina fonksiyonel düzenlemesi yapmak öğrencilere vazife olarak verilirdi. Bu, hoşuma giden tek şeydi. Bir süre sonra bu meseleleri rahatlıkla çözebilir hâle geldim. Sedat Hakkı Bey Millî Mimari Semineri'nde de her öğrenciye birkaç tarihî binanın rölöve projesini çizdirirdi. Bu binayı mutlaka daha önceki senelerde birisine çizdirmiştir. Birbirinin üzerine koyarak kontrol eder, yanlışları arardı. Çok sertti, etrafa müthiş korku salmıştı. Ben Baba Haydar Tekkesi'nin rölövesini çizmiştim. *Türk Bahçeleri ve Köşkler ve Kasırlar*'ın ilk metinlerini birlikte kaleme aldık 1946-1949 arasında. Bu benim için müthiş bir eğitimdi. Bana yazma melekesi ve disiplini kazandırdı. Aynı yıllarda, yani 1943-1944 yıllarında Prof. Kessler de *Gece Postası* veya *Son Saat*'te gecekondu meselesiyle ilgili yazılar yazar, ayrıca her fırsatta bu meseleyi konferans biçiminde anlatırdı. Türk vatandaşı olmuştu. O zaman İstanbul'da 1.500 civarında gecekondu vardı. "Eğer bu insanların problemlerine çare bulunmaz, gecekondulaşma önlenmezse bu ülke korkunç krizler yaşayacaktır!" derdi, yani bugünleri o yıllarda görmüştü. Onun yazılarını okur, konferanslarını dinlerdim.

5- İstanbul. Turgut Cansever'in yağlıboya tablosu

Halil Dikmen, Ahmet Hamdi Tanpınar, Asaf Halet Çelebi

▶ Necip Fazıl, Akademi'nin birinci yılında hocam oldu. Tanpınar'ı Halil Dikmen'in yanında tanıdım. Akademi yangınından sonraydı. Halil Dikmen, Akademi'nin kuzey tarafındaki karakol binasının bir odasını ney meşk etmek için kullanıyordu. Bir gün Tanpınar geldi. Biraz dinledi. Büyük bir gerilimle, "Halil" dedi, "Bu yaptığının ne kadar büyük bir iş olduğunu bilemezsin. Bununla Türkiye'yi yeniden inşa ediyorsun." Nitekim öyle oldu, Ergunerler, Niyazi Sayınlar yetişti. Onun sayesinde o büyük müzikal duyarlık yeniden gelişme fırsatı yakaladı. Otuz senedir ney üflemiyorum. 1942 yılıydı. Halil Bey "Benden radyoda ney üflememi istiyorlar. Seninle birlikte çıkacağım." dedi. İki canlı yayına birlikte çıktık. Neyzen Emin Dede, "Halil, o çocuğu bana getir, onda iş var!" demiş. Gittik. Kimseyi kabul etmezdi merhum. Ben kendisini iki üç defa dinleme şansına sahip oldum. Neyzen Emin Dede, Ahmet Avni Konuk ve Basbariton Sadık Bey, ayrılmaz üçlü.

▶ Bir gün Halil Bey'le Aziz Dede'nin yegâh saz semâisi'ni meşk ediyoruz. Zeki Faik İzer askerden o günlerde dönmüştü. İçeri girdi. Semâiyi duydu, oturdu, bizi durdurdu: "Halil" dedi, "Biliyor musun? Erzurum'da çadırda yatıyordum. Müthiş bir tipi vardı. Sabaha kadar hiç uyumadım, tipi ve fırtınayla birlikte sabaha kadar Aziz Dede'nin bu semâisini dinledim!" Asaf Halet Çelebi'yi de Halil Bey'in yanında tanıdım. Bir kış günü, İsmail Dede'nin ferahfeza peşrevini geçiyoruz. Üsküdar görünüyor, bembeyaz. Birden Asaf Halet çıkageldi ve bize "Sema-ı Mevlânâ" şiirini okudu. Çok etkilenmiştim. 1941 yılında Çengelköy'e taşındık, orada İbrahim Efendi Köşkü'nde oturduk. Samiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı adlı kitabında bu köşkü uzun uzun anlatıyor. Asaf Halet'le, Çengelköy'den vapurla karşıya gidip gelirken iyice ahbap olmuştuk. Onu Edebiyat Fakültesi'nin inşa edildiği günlerde, 1944 yılı olabilir, binanın Beyazıt tarafında bir iskemlenin üzerine çıkmış, on, on beş kişiye hitaben siyasi bir konuşma yaparken görmüştüm. Hiç unutmam, bu konuşma yüzünden takibata uğramıştı.

6- Bâbıâli ve Alay Köşkü. Turgut Cansever'in yağlıboya tablosu

İkinci defa Beylerbeyi'nde 25-30 kişilik bir gruba konuşurken gördüm. Şair olarak en parlak yıllarıydı, *He*'yi yayımlamıştı.

Osmanlı Şehir Telakkisi

▶ Tanzimat'tan sonra, özellikle 1850-1860 yıllarında şehir toprak hukukunda yapılan değişiklikler ve devletin fukaralaşması yüzünden vakıflara ait kaynakların tükenmesi neticesinde vakıf emlaki korunamaz olmuş ve abidelerin etrafındaki yerler bir miktar işgal edilmişti. Ancak bir diğer önemli doğru da şu: Bütün Osmanlı devlet idare üslubunda görebileceğimiz bir özellik bu... Şehir, odak noktaları etrafında oluşuyordu. Bu odak noktaları değişmez değerlere sahipti. Yani din temsil ediliyordu oralarda. Bütün insanlık tarihinin takip ettiği bir esas olmak üzere; inanç, kültür, iktisadi hayat ve sosyal hayat bir bütünlük teşkil ediyordu. Yani İslamî manada tevhit inancının bir yansımasıydı bu. İktisadi, sosyal, kültürel plandaki olayların birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğunu, onların merkezinde de inanç sisteminin tayin edici bir rol oynadığını göstermek, düzenlemenin esasıydı. Osmanlı şehirlerindeki bu bütünlüğün, Helenistik şehirlerdeki bütünlük telakkisinin bir devamı olduğu yolundaki Türk aydın tezleri de doğru değildir. Mekke bir ticaret alanıydı ve Kâbe, yani bir inanç alanı, şehirle; dolayısıyla ticaret hayatıyla bütünleşmiş

olarak vardı. Bunun Helenistik bir katkı olduğu iddiası yanlıştır. Osmanlılar, İslam şehirlerinin yaygın olarak kurulduğu bir dönemde, İstanbul'u, erimiş, bitmiş Bizans'ın verilerinden hareket ederek değil, kendi kültür hazinelerini kullanarak düzenlediler.

▶ İstanbul'u Türkler gelip tahrip ettiler, kirlettiler, çünkü Müslümandılar diyenler var. Belki yazmaya cesaret edemiyorlar ama, ben çok şahit oldum. Köylüler gelip İstanbul'a tahrip etti diyenler de var. Tanzimat'la birlikte büyük abidelerin çevresinde nasıl bir tahribatın yapıldığını hiçbiri söylemiyor. Yani Ayasofya ile Sultanahmet'in önüne inşa edilen, bir yangın sayesinde İstanbul'un kurtulduğu Adalet Nezareti binasının çatısının yüksekliği, Ayasofya'yı neredeyse kubbe kasnağına kadar örtüyordu. Süleymaniye'nin çevresindeki evlerin pencereleri Süleymaniye'yi daha büyük göstermek için şehrin vasati pencere ölçeğinden daha küçük ölçekte imal edilmişti. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin arkasındaki sadrazam konaklarında pencere ölçüleri 90 cm yerine 75 cm olarak imal edilmişti, camiyi daha büyük göstermek gayesiyle. Edirne Selimiye Camii'nin çevresindeki evlerin tavan yüksekliklerinin -ki bir grup ev Sinan tarafından inşa edilmişti, Edirne'nin Selimiye ile değişen silüetini tamamlamak için- 2.22-30 cm olarak inşa edilmesi Selimiye'nin yüceltilmesi maksadını taşıyordu. Daha sonra, yalnız evlerin ölçüsü de aynı bilgi ile küçültülmüş. Böylece Selimiye akıl almaz bir nispi büyüklük kazanıyor.

▶ Osmanlı dünyasındaki, birbirine kıyasen büyüklüğün gerçek ölçek olduğunu, onun yanında, metre gibi bir ölçüye dayanan büyüklüğün hiçbir şey ifade etmediğini farkettim. Evlerini gelip Osmanlı şehrinin odak noktalarının etrafında inşa edenlerin evlerinin ölçülerini bu şekilde küçültmeleri, sadece bu abideleri yüceltmiyor, aynı zamanda insanları da yüceltiyordu. Daha sonra, Beyazıt Meydanı'nı planlarken tatbikat esnasında bir arkadaş grubu ile Batı Avrupalıların Türkleri çok iri yarı ve çok güçlü addetmeleri belki bu Osmanlı çevresinin nispi ölçüleri dolayısıyla edinilen bir hissiyattı, bir illüzyondu. Ne olursa olsun, bu anlayış insanı yücelten bir şeydi. Bu tip şeylerin Bizans'ta kullanılıp kullanılmadığını bilmiyoruz. Helenistik dünyada da yoktur bu. Kısacası, Osmanlı dünyası nispi büyüklük fikrine dayanıyor. Başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı şehirleri, insanlık tarihinde benzeri olmayan çözümlemeleri gündeme getirmiştir. Bunlardan birine temas etmek isterim: Evler odaların bütünlüğü idi, birbirinin yanına gelen odaların toplamından ev oluşuyordu. Her oda bir birimdi. Orta Anadolu'da iki oda bir mabeyn şeklinde ifade edilen, bir boşluğun iki yanında odaların var olmasıyla, odalar birer tektonik, kendi başlarına birer varlık idiler. Bu yapı, Bursa ve İstanbul evlerinde XV. asırdan sonra ev mimarisinde çatının biçimini ve ifadesini belirliyordu. Şehre tepeden baktığımız zaman evlerin ve camilerin yapılarının nasıl olduğunu anlamak mümkün. Aynı şekilde bu, evlerin kaç odadan müteşekkil olduğunu okuma fırsatı veriyordu. Bu, mimariyi yukarıdan aşağıya bir topolojik yaklaşımla çözümleme metodolojisinin bir neticesidir. Kubbeli bir caminin, kubbeyi taşıyan parçalar, oradan daha aşağıdaki

7- Başbakan Adnan Menderes'in elbette İstanbul'un tarihî kimliğini yok etmek gibi bir amacı yoktu. Tam aksine, Tek Parti devrinde kasıtlı olarak ihmal edildiğini düşündüğü bu muhteşem şehri imar ederek ayağa kaldırmak istiyordu. Yapılan, aslında Tek Parti devrinde kabul edilen H. Prost planlarını uygulamaktan ibaretti ve İstanbul'un eski vali ve belediye başkanı Lütfi Kırdar'ın başlattığı iş tamamlanmıştı. Menderes'in gözü karalığının sebeplerinden biri de, devrin şehirci ve mimarları tarafından "Başvekilim, imarcılıkta bizi geçtiniz!" diye pohpohlanmasıydı. Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar İstanbul'un imarıyla ilgili bir planı incelerken (üstte). Başbakan Menderes imar çalışmalarını yerinde denetlerken (altta) (*İstanbul'un Kitabı*)

8- Demokrat Parti dönemi imar faaliyetleri sırasında Aksaray Meydanı *(İstanbul'un Kitabı)*

taşıyıcı sistemler ve zemindeki duvarlara kadar, yukarıdan aşağıya düşünme sistematiği ile vücuda getirildiğini biliyoruz.

▶ Benzer bir sistematik de evler için vardı. Fakat evler aynı zamanda farklılaşan bir topoğrafya üzerinde, tarihî bir süreç içerisinde veyahut topoğrafyanın şartları sebebiyle asimetrileri olan, farklı yönelişleri olan yolların üzerine yerleştiriliyorlardı. Ve bu yolların üzerine yerleştirilen evlerin bir taraftan kendi topolojik iç -yapıları, bunların transandantal çözümlenmesi, diğer taraftan da bu evlerin bu defa vücuda gelme sebepleri dolayısıyla, yönelişlerinden doğan, mesela iklim faktörleri sebebiyle yahut mahremiyet sebebiyle, sosyal münasebetler sebebiyle veya büyük bir abideyi, kıymetli bir tabiat parçasını görmek isteği sebebiyle yönelişleri kararlaştırılırdı. Bunların aklındaki yolların yönelişleri, yani şehre ve zemine bağlı yönelişlerin farklılıkları bir bakıma transandantal olanın, topolojik olanın yerel olanla, objektif âlemle farklılığının nasıl çözümleneceğini gösteren modellerdi bu evler. Yol istikameti ile yukarıdaki istikametin farklılaşması, denebilir ki, ne Orta Çağ da ne de başka kültürlerde benzeri olan bir şeydir, Bu, maddi varlık ile manevi varlık arasında bütün Batı felsefesinde sürekli var olan çelişkinin mimari alanda âdeta çözümlenmesiydi; Türk şehirlerine, Türk sivil mimarisine, insanlık tarihinde benzerine rastlanmayan bir biçim zenginliği sağlıyordu.

▶ Osmanlılar monümantalliğin ölçü büyüklüğüyle elde edilemeyeceğini biliyorlardı. Daha önce anlattım. O zaman monümantalliğin kaynağının ne olduğunu inceleyenler, monümantallik, yani abide gibi terimi yerine bir başka temel konsepte sevkediyordu Osmanlı mimarlarını: Huşu hissi. Bu histe büyük bir saygı, bir bakıma, karşı karşıya kalınan şeyin büyüklüğü karşısında bir nevi korku ve ürperme tavrı var. Çözümleme birçok defa 10-15 cm. büyüklüğünde bir çini parçasında gerçekleşiyor. 15 cm'lik kırık bir XVI. asır çinisi karşısında bir abide karşısında olduğunuz zaman duyacağınız hisleri duyuyorsunuz. İşte tasavvufi huşu, haşyet duygusunun yapıya taşınması birinci derecede öncelik taşıyordu. Tabii

9- Demokrat Parti döneminde açılan Millet Caddesi, Topkapı'dan girdikten sonra Şehremini, Çapa ve Taşkasap'tan geçerek Aksaray Meydanı'na ulaşıyor, oradan Ordu Caddesi'ne bağlanıyordu. Bu caddenin açılışı sırasında çok önemli tarihî eserlerin yanı sıra, semtler ve mahalleler yok olmuştu *(İstanbul'un Kitabı)*

bunun beraberinde de kaçınılmaz bir şekilde vakar ifadesi bu yapıların asli psişik özelliklerini, biçim ifadelerini teşkil ediyordu. Sinan ile kalfası Mehmed Ağa arasındaki görüş farklarını biliyoruz. Sultanahmet Camii'nde, bu büyük vakar ve bu büyük huşu hissi yerine bir letafet duygusunun öne çıktığı görülür. Bu bir bakıma cihat misyonunu ön planda tutan bir nesil yerine, zarafetin ve dünyevi bir güzellik yaklaşımının öne geçtiğini gösteriyor. Bir asır kadar sonra, bir taraftan Sinan'ın muakkipleri Yeni Cami'de, Sinan mektebinin ürünlerini gündeme getirmeye çalışmışlardı. Yeni Cami'in inşasından hemen sonra Sultanahmet Çeşmesi'nin inşa edilmesi üzerine, İstanbul mimarları ve yapı esnafı iki üç gün saray etrafında nümayiş yaptılar. Hünkârın bu zevksizliği İstanbul halkına reva görmeye hakkı yoktur diyorlardı. Takriben, altmış sene sonra, III. Selim, Kanunî'nin Sinan'a inşa ettirdiği Üsküdar (Kavak) Sarayı'nı yıktırıp yerine Selimiye Kışlası'nı inşa ettirmeye karar verdiği zaman İstanbul halkı yine ayaklanmıştır.

Diyar-ı küfrü Gezmek

▶ Elli altmış sene sonra büyük saraylar yapılmaya başlanıyor ve Topkapı Sarayı terk ediliyor. III. Selim'in Türk musikisine yaptığı büyük katkı düşünülecek olursa, o musikinin asli değerleri apaçık ortada iken, o asli değerlerden en azından ölçü telakkisi bakımından kopan Selimiye Kışlası'nı vücuda getirmek korkunç bir iç tenakuzdur. III. Selim, belki de bunu bağrına taş basarak yapıyordu, iç tenakuzu kabulleniyordu. İşte Sultan Abdülaziz'in tavrı bu bakımdan açıklayıcı. Demiryolu geçsin diye sarayını feda ediyor, demiryolunun geçmesini ülkesinin gelişmesi sayıyor. Doğrusu bu ölçü bozulması daha eskiye dayanıyor. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ordusu Viyana'yı ikinci defa muhasaraya gittiğinde, düşman ordusundan bir misli büyük. O zamana kadar Osmanlı orduları düşman kuvvetlerinin yarısı kadar. Kuvvetin, sayının büyümesinde olduğunu zanneden zihniyet, yani ölçü bozukluğu o günlerde başlamış gibi görünüyor.

▶ Ölçülerin halkta daha geç bozulduğu bir gerçektir. III. Ahmet Çeşmesi'ne yahut Selimiye Kışlası'na direniş bunu gösteriyor. Bu ölçülerin kaynağı olan tasavvuf, Cumhuriyet dönemine kadar tekkelerde tedris ediliyordu. Ahmet Avni Konuk Bey, devrin en büyük müzisyenlerinden biri. Bir deha. *Füsus*'u değme babayiğidin okuyamayacağı derinlikte bilen ve şerheden bir insan. Halkın ölçülerini muhafaza etmesine rağmen, ölçü bozulması, büyük ölçünün her şeyi çözeceği yanılgısı, yönetici zümreye hâkim olmuştu. Tanzimat'la beraber birkaç yanılgı daha dikkati çeker. Tanzimat'a kadar yapılar ahşap ve kireç gibi geçici malzeme ile yapılıyordu. Ahşap, değişmeyen, kalıcı büyük değerler sistemi karsısında günlük hayatı tanzim eden çerçevelerin değişmeye açık olmasını, hayatın dinamik bir süreç oluşunu, değişmeyenin ancak ilahi gerçek olduğunu temsil ediyor. Kâbe'de değişmeyen ilahi gerçeğin etrafında dolaşanların, tavaf edenlerin Kâbe imajlarının her an değişmesi nasıl bir kaderse, İstanbul'da da vücuda getirilen büyük

10a- Beyazıt'ı Aksaray'a bağlayan Ordu Caddesi'ni genişletmek amacıyla yapılan çalışmalar sırasında çekilmiş bir fotoğraf. Caddeyi genişletebilmek için muhteşem bir yapı olan Simkeşhane'nin ve Süleyman Paşa Hanı'nın ön kısımları kesilmiş ve kazılar yapılarak Roma devrinden kalma bir zafer takının kalıntıları ortaya çıkarılmıştı *(İstanbul'un Kitabı)*

odak noktaları etrafında cereyan eden günlük hayatın şartlarına göre şekillenen evlerin de her gün yeniden şekillenmesi...

▶ Sürekli değişme sayesinde, her nesil şehri kendine göre yeniden inşa ettiği için, üst düzeyde bir çevre şuuruna ve sorumluluğuna sahip olarak yetişiyor. Hiçbir nesil, müteakip neslin elinden bu imtiyazı almıyor. Halbuki gerek I. Napolyon, gerek III. Napolyon, yaptıklarıyla, Paris'te ondan sonra yaşayanları kendi yaptıkları çerçevede yaşamaya mahkûm ediyor ve gelecek nesillerin şehre katkı yapmasının bütün kapılarını kapatıyorlar. İnsanlık tarihinde, Osmanlı şehirleri dışında, biraz katı bir sistematik olarak Japon mabetlerinin inşası zikredilebilir. Bu mabetler çok küçük yapılardır. İçerisinde kıymetli dinî eşyalar bulunuyor. Bu yapılar iki parselden oluşuyor. Bir orman içinde, ağaçlık alanda, yapı bu parsellerden birine yapılıyor, diğeri boş bırakılıyor. Yirmi sene sonra birinci yapı yerinde dururken diğer parsele tıpatıp benzeri yapılıyor. Bir merasimle içindeki kıymetli eşyalar alınıp yeni yapının içine yerleştiriliyor ve birincisi yakılıyor. Şimdi bu yolla, erişilebilecek en üst tekniklerin, en üst teknik nispetlerin her nesil tarafından uygulanması, bilinmesi, dolayısıyla bu bilincin ve tekniklerin nesilden nesile aktarılması sağlanmış oluyor. İşte Osmanlı standartlar düzeninde, yeni nesillere bir taraftan bu imkân verilirken, bir taraftan da, mevcut malzemenin bir kere daha kullanılmasıyla devamlılık ve sürecin oluşması bir arada oluyor. Bu, insanlık tarihinde benzeri görülmemiş müthiş bir şeydir. Paris'in büyük koridor sokaklarını görüp hayran olan ve "Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm/Dolaştım mülk-i İslâm'ı bütün viraneler gördüm." diyen Türk aydınlarının bu tavırları, bu meseleleri düşünmelerine engel olmuştur.

Şehir Anlayışımızdaki Değişme

▶ Tanzimat'tan sonra bu süreç hâlindeki şehir telakkisi yerini donmuş şehir telakkisine bırakıyor. Kâgir Antik Yunan mabetlerinin fonkenlerinin tekrar edildiği konakların vs. inşasına başlanıyor. Aynı zamanda şehrin ölçek düzeni tamamen tahrip ediliyor. Ziya Paşa'nın çok akılsızca yanılgısında var bu. Bir taraftan büyük vakar, büyük monümantallik, huşu hisleriyle yüklü, aynı zamanda mütevazı, aynı zamanda çekingen, fakat varlığını ifade etmekten de geri durmayan bir mimari

10b

elemanlar bütünlüğünden oluşan şehrin yerine, âdeta insanların üzerine saldıran vahşi varlıklara benzer yapılar ortaya çıkıyor. Doğrusu bunun en çarpıcı örneklerinden biri Beyazıt Meydanı'nda cereyan eden hadise. Orada Harbiye Nezareti aksı, kıble aksına 45 derece dönük olarak meydana getiriliyor. XIX. asır başlarından 1870'lere, 1880'lere kadar tamamen bir sivil toplum yaşama alanı olan Beyazıt Meydanı, uçlarından her tarafa açık, içerisinde Beyazıt Camii'nin, Eski Saray surunun, çevresinde evlerin ve büyük ağaçların tektonikler olarak bezediği Beyazıt Meydanı yerine, Harbiye Nezareti aksından çıkıldığı zaman, iki tarafına ağaçlar dikilmiş iptidai yol, bulvar imajıyla meydanın tahrip edilmesi, Reşit Paşa Türbesi'nin 45 derece dönük olarak kıble istikametine konulması… İstanbul'u meydana getiren büyük erdemi külliyen reddetme iradesinin ifadesi olarak ortaya çıkıyorlar.

▶ Tanzimat her şeye rağmen İstanbul'u bütünüyle tahrip edemiyor. Asıl büyük tahribat, Balkan Harbi muhacirlerinin kitleler hâlinde İstanbul'a geldiklerinde yaşanmıştır. İstanbul'un nüfusu, 1840'a kadar aşağı yukarı 550.000 civarındadır. Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması Osmanlı dünyasında mamullerin ihracını imkânsızlaştırıp yalnız dış dünyadan mal ithal etme mecburiyetini getirince, liman şehri olarak İstanbul bir anda büyüyor ve 1870'le, yani otuz sene içinde nüfusu 870.000'e ulaşıyor. O zaman İstanbul'un gelen nüfusu kaldıramayacağı endişesi doğmuştur. Fakat İstanbul kültürünün o kadar yüksek bir gücü vardır ki, nasıl olsa bu gelenleri de asimile eder diye bir tavır içinde bu nüfus kabul ediliyor. Ama İstanbul büyük bir sarsıntı geçiriyor. Bir kere, Dersaadet, Eyüp, Galata ve Üsküdar olmak üzere dört müstakil şehirden oluşan İstanbul hemen Tanzimat'ta maziye karışmıştır. Evvela Unkapanı Köprüsü inşa edilerek iki taraf birbirine bağlanıyor. Bu köprü arabaların da geçtiği bir köprü olduğu için, hemen yarımadada arabaların geçeceği yollar inşa edilmeye başlanıyor. Beyazıt-Çemberlitaş arasında Köprülü Külliyesi, medrese, hamam, tekrar medrese kesilerek bir yol oluşturuluyor, oradan bu yol saraya kadar devam ettiriliyor. Kanunî'nin atla veya yaya olarak namaz kılmaya gittiği Süleymaniye Camii'ne padişahların arabayla gitmesi gündeme geliyor. Kanunî'nin şehirle tamamen bütünleşerek gittiği yollardan bundan böyle hünkârlar şehrinden koparak gidiyor, Fransız imparatorları gibi, halktan koparak… Hünkârın arabasının geçebilmesi için yollar tadil ediliyor. Şehir nüfusunun artması bir yandan da iktisadi faaliyetlerin yoğunlaşmasına sebep oluyor. Haliç'te tersane filan gibi tesisler bir bakıma Haliç'in sanayileşmesinin ilk adımlarını teşkil eder. Diğer taraftan da Sultan Abdülaziz'in sarayından, hasbahçesinden fedakârlıklar yaparak demiryolunu Sirkeci'ye getirmesi, o yöreden Haliç'e doğru sanayinin teşvikine sebep oluyor. Tabii mezbaha gibi tesisler, çok daha sonraları, bu gelişmenin sonuçları olarak ortaya çıkıyor.

▶ Bir hatıramı anlatayım; 1930 yılında teyzemin evinde misafirim. Galatasaray Mektebi'nde leyli olarak okuyorum o zaman. Bir Hıdırellez tatilinde Saraçhanebaşı'ndan yürüyerek Unkapanı'na indik. Bugünkü Atatürk Bulvarı henüz açılmamış. Oradan kayık tutup Kâğıthane'ye geçtik. Aşağı yukarı Sütlüce'ye kadar balık tutuluyordu. Sütlüce geçildikten sonra yine balık tutuluyordu Kâğıthane'de. Biz kayıkta ellerimizi suya sokuyorduk. Buna yalnız Sütlüce'de izin verilmiyordu. Yirmi sene evvel, 1974'te, mezbahada, kıyının 50 m ötesindeki sularda hiçbir canlı yoktu, mikrop bile. Kimyevi kirlenme sebebiyle bütün hayat sona ermişti. Müthiş bir şey…

Şehir Planları

▶ Şimdi bu ortamda Tanzimatçıların yabancı mimarlara yaptırdıkları binalar ve şehir planları var. İşte Beyazıt Meydanı için hazırlanan planlardan bazıları Harbiye

11- Beyazıt Meydanı'ndaki imar çalışmalarında kazmalar faaliyette... Ordu Caddesi, tramvay rayları sökülerek asfaltlanmaya hazır hâle getiriliyor *(İstanbul'un Kitabı)*

Nezareti aksını devam ettirip ta sahile kadar inmeyi öngörüyor. Abdülhamid'in yaptırdığı, Sarayburnu'nu karşı tarafa bağlayan köprü projesi var. Önemli bir şehirsel hizmet projesi Şirket-i Hayriye şehrin birçok noktalarını birbirine bağlamayı öngörüyor. Bu bağlantının merkezî noktası olarak da Sirkeci düşünülüyor. Demiryolunun geldiği yer olduğu için... Bir bakıma yalnızca, yüksek sanat eserlerinin üretildiği bir kültür şehri olan İstanbul bir anda bir dış ticaret merkezi hâline geliyor. Düşünün bir kere, İstanbul, matbaanın gündeme geldiği günlerde, büyük Avrupa şehirlerinde yazılan kitapların toplamından fazla kitap yazılan bir şehir, yani dünyanın en fazla kitap üreten şehri... Kâtipler, tezhipçiler, dilciler... Ayrıca minecilik, gümüşçülük, sedef kakmacılığı gibi diğer artizanal işlerin en yüksek seviyede yapıldığı şehir olarak İstanbul, birden hüviyet değiştiriyor. Sirkeci hızla ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı yer hâline dönüşürken, aynı zamanda yapılaşma da buna göre bir değişme gösteriyor.

▶ Tabii, Mimar Kemaleddin Bey -ki Tanzimat yozlaşmasına, daha önce ahşap bir şehir olan Galata'nın yıkılıp tamamen iri kâgir yapılar yığını hâline gelmesine tepki gösteren düşünür-sanat adamlarından biridir- Dördüncü Vakıf Han'ı inşa ederken oradaki Hamidiye Külliyesi'ni feda etmiştir. Bir trajedi. Ayrıca bu kompleksi meydana getirirken bunun ön cephesini düşünüyor. Ön cepheyi düşünürken de yanlışları var. Fakat şehirden gözüken hayat büyük ölçüde deniz üzerinde cereyan ederken -yani Haliç'le, Boğaz'da bir taraftan öbür tarafa kayıklarla geçilirken- şehrin görüntüsü yalnız şehrin içerisindeki sokaklardan, camilerden değil, geniş, büyük

12- Ön cephesi yıkılan tarihî Simkeşhane binası ve karşısında, biraz ileride II. Beyazıt Külliyesi'nin hamamı. Halk arasında "Patrona Halil Hamamı" diye bilinen bu hamam, bazı aydınların ısrarlı taleplerine rağmen kör kazmadan kurtulmayı başarmıştır *(İstanbul'un Kitabı)*

bir perspektif içerisinde, su sathı üzerinde hareket eden insanların gördüğü şehir imajı birinci öncelik iken, Kemaleddin Bey, inşa ettiği bu binanın, şehrin bu alanlarından görünüşü içerisinde nasıl bir olumsuzluk yaratacağını hiç hesaba katmamıştır. Bugün bile, etrafında kat kat barbarlıklar yapıldıktan sonra, Dördüncü Vakıf Hanı'nın denize bakan cephesinin çirkinliği hâlâ açık. Burada İslamî hüviyet taşıyan Türk-Osmanlı varlık telakkisinin epistemolojik kaynağının yok oluşundan söz edilebilir. Yani bilginin ancak bilginin konusu olan nesne yahut hadise etrafında dolaşarak, onu her yönüyle görerek, inceleyerek teşekkül edebileceği hususundaki temel inanç ve felsefi kanaat, akide yok olmuş bulunuyor. Kemaleddin Bey'in böyle bir şeyden muhtemelen haberi bile yok.

▶ Batı'da da bir neoklasizm, akademizm hareketi var. Kemaleddin Bey'inki de bu akımların Türkiye'ye bir yansıması. Dolayısıyla meseleyi gerçek temelleriyle anlayıp ona bir çözüm üretme yaklaşımı olarak değerlendirmek zor. Tabii inşa ettiği Bebek Camii filan gibi küçük mescitlerin çok büyük zarafetini hiçbir şekilde inkâr etmek mümkün değil. Ayrıntıya girildiği zaman orada da fark ediliyor bu asli eksiklik ama, denebilir ki Kemaleddin Bey'in o zarif mescitlerinden başka doğru dürüst cami inşa edilmedi Kemaleddin Bey'den sonra. Velhasıl, İstanbul bu yanılgılarla ve şehri büyük bulvarlarla düzenleme gayretleriyle günümüze geliyor. İstanbul'un kurtuluşundan sonra, 1926'da, muhtemelen halkın büyük direnci ile karşılaşmış olan Beyazıt'taki olay, yani bu şehir alanının evvela iki tarafına ağaçlar dikilmek, daha sonra yolların iki tarafına dükkânlar yapılmak suretiyle yok edilmesine karşı halkın tepkisini nazar-ı itibara alan ilk icraat Beyazıt Meydanı'nda Kemaleddin Bey tarafından yapılan düzenlemedir. Beyazıt Meydanı Kemaleddin Bey tarafından bu şekilde düzenlenirken, muhtemelen Paris'te Etoile Meydanı'nda, abidenin etrafında arabaların döndüğü nazar-ı itibara alınmıştır. Ancak cami ve onun kültür aksını âdeta yaşama alanının dışına iten Tanzimat sonrası tavır böylece bir miktar yumuşatılmış bulunuyor. Bir nevi telifçi bir çözüm gündeme gelmiş bulunuyor. Terakki deyince II. Abdülhamid ve daha sonra İttihatçılar tarafından hep Batı'ya benzemek manasında anlaşıldığı için yabancı mühendisler getirilip onlara İstanbul için çok dar kapsamlı bir sürü proje yaptırılmıştır.

▶ Mareşal Moltke'nin İstanbul haritası var. II. Mahmud dönemi... Sözünü ettiğimiz Beyazıt-Çemberlitaş-Divanyolu dar aksının açılması o dönemde,

13- Ordu Caddesi, gerekli görülen yıkımlar yapılarak genişletilmiş, tesviyesi ve blokajı tamamlanmış. Kısa bir süre sonra 25 cm. kalınlığında beton zemin dökülecek ve asfaltlanacak *(İstanbul'un Kitabı)*

yani 1830'larda. Mareşal Moltke'nin 1830'larda yaptığı haritası, bu aksın açılması birbirini tamamlayan şeyler olduğuna göre bu haritayı ilk imar planı olarak kabul etmek mümkün. İttihatçılar tarafından başlatılan birbirinden kopuk mühendislik projelerinin her biri doğrusu ayrı bir iptidailik ve felakettir. Cumhuriyet'in ilanından sonra önemli bir isim, bir Alman mimarı, Helgötz... Bir mühendis... Almanya'da o tarihlerde mühendisler ve mimarlar birbirinden ayrı değil. Onun çizdiği bir plan, yine dar alanları ihtiva ediyor. Yer yer yol açma tekliflerini ihtiva ediyor. Liman için bazı düşünceleri var yazılarında. Velhasıl Helgötz'den sonra, 1930'larda İstanbul'a iki insan davet ediliyor. Prof. H. Prost ve Martin Wagner. Bu iki mimar 1937 senesinde belediyede iki ayrı odada oturuyorlar, bir bakıma yarış içerisindeler. Wagner'in İstanbul'la ve şehir meseleleriyle ilgili çok önemli on-on beş yazısı var. Wagner, o bir sene sonunda İstanbul'da bir şey yapamayacağı kanaatine varıp ayrılıyor, Harvard'a gidiyor, orada bütün XX. asrı etkileyen bir şehir şeması çiziyor. Wagner'in raporları son derece açıklayıcıdır, fakat bizde okuyan çok az oldu. Bu raporlar, Batı Avrupa şehir hukukunda yeni fikirlerin nasıl geliştiğini, İstanbul'un bu bakımdan hangi meselelerle karşı karşıya kaldığını anlatan çok ciddi metinlerdir.

Prost'un İmar Planları

▶ Prost İstanbul'da kalıyor. Prost, bir Fransız olarak, Fransa'da gelişen yeni fikirlerin tamamen dışında, Fransız Akademisi'nin bir mensubu olarak İstanbul'a geliyor, yarımada için bir nazım plan hazırlıyor ve Boğaziçi planları yapıyor. Bu planların hepsi yol açma planlarıdır. Ben 1943 senesinde ilk şehircilik dersine girdim. O yıl Prost planları karşısında tereddütler doğmaya başlamıştı, özellikle Sedat Bey (Sedat Hakkı Eldem), hiçbir şey yazmadı ama, yakın çevresine yaptığı konuşmalarda Prost planlarından şikâyetlerini dile getiriyordu. Haklıydı. 1939'a kadar mesela Emirgân'da arabaların geçtiği yolda akıl almaz güzellikte yalı dizileri vardı. Aynı tarihlerde Arnavutköy'de sultan sarayları vardı. Kuruçeşme'deki ahşap art nouveau saraylar 1940'ta yıkıldı. Üstelik bunlar Art nouveau üslubunun en büyük mimari abideleri idi. Velhasıl, ilk şehircilik dersine girdik, hocamız bir Alman mimar, Hamburg'un planlamasının sorumlusu Prof. Oelsner. "Bana söyler misiniz, Türk halkı ne yapmalıdır?" diye sordu. Kırk elli talebe, on beş dakika

kadar, şunu yapmalı, bunu yapmalı diyerek Oelsner'in sorusunu cevaplandırmaya çalıştık. Sonunda "Ben vereyim cevabı." dedi ve ekledi: "Dua etmelidir!" Herkes gülmeye başlayınca, "Alay etmiyorum, ciddi söylüyorum." dedi. "Ben size bir şey daha söyleyeceğim, onu da bilemeyeceksiniz tahmin ederim." dedi: "Türk halkı ne için dua etmelidir?" Birçok şeyler söyledik, gene "Bilemediniz." dedi, "Belediyenin kasalarındaki imar planlarını tatbik edecek yöneticiler çıkmasın diye dua etmelidir! Eğer bu imar planları tatbik edilirse, bu ülke birkaç asır belini doğrultamayacaktır." dedi. Âdeta kehanetti bu. Vali Lütfi Kırdar, Boğaz'da sahil yollarını açarak Boğaz yalılarını, Boğaz saraylarını yok ederken, Kuruçeşme'de, kömür deposu yapılmak için art nouveaunun büyük abideleri yok edildi. Doğrusu, art nouveaunun o abidelerinin hem oluşumu, hem yok edilişi çok önemli hadiselerdir. Çünkü art nouveau 1908 senesinde ilk izleri oluşan bir sanat hareketiydi ve bir on yıl kadar etkili oldu dünyada. Belçika'da doğan bu üslubun yan etkileri bir on beş, yirmi sene daha devam etmiştir. Bu derece dar bir dönemde Türkiye'de art nouveaunun en büyük abideleri inşa edildi. Çok şaşırtıcı bir şey. Yabancı mimarlar geldiler, İtalya'dan vb. Türkiye'nin bütün Batı kültürünü etkileyen bir üslup hadisesini, olduğu an yakalaması, dünyada olup bitenlerin ne kadar yakından takip edildiğini gösteriyordu. O tarihten sonra bir daha dünyadaki gelişmelere o kadar yakın olamadık. Ancak, ben Batı'da yapılanların dışında durarak, dünyanın önüne geçilebileceğine inanıyorum. Batılılaşmanın öncülüğünü yapanlar, Atatürk döneminde, Sedat Bey'in 1938'den evvel yaptığı birkaç bina hariç, hiçbir zaman XX. asırdaki gelişmelerin o derece yakınında bulunamadılar. Bir bakıma ben, birkaç arkadaşımın Türkiye'deki modern uygulamayı tenkit ederek yaptığımız birkaç şey, postmodernist hareketin yirmi, yirmi beş sene önündedir. Postmodernist harekette savunulan ana ilkelerin bir bakıma daha şuurlu bir şekilde Osmanlı dünyasının birikimlerinden hareket edilerek gündeme getirilmesidir. Ama Türkiye'de Batıcılık hareketi, hiçbir zaman Batı'yla bu derece yakın olmadı. Ne diyordum, Kuruçeşme'deki art nouveau yapıların yıkılmaları bir vahşettir. Düşünün bir kere, muhteşem saraylar yerlerine kömür depoları yapılmak için yıkıldı.

▶ Prost planlarından söz ediyorduk değil mi? Şimdi bu planları Menderes'e gözü kapalı sundular. Limancı Hamdi Bey (Hamdi Başar), İstanbul Liman müdürlüğünü yapmış, Türkiye hakkında birçok düşüncesi ve yazısı bulunan bir insan. 1951 yılında, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra, İstanbul Kalkınma Kongresi diye bir kongre topladı. O kongrede tartışılan önemli konulardan biri liman, diğeri de İstanbul'da ulaşım konusuydu. Bu kongrede Prost'un planları tenkit edildi. Doğrusu tenkit eden de bendim. Fakat Teknik Üniversite'den bir hoca grubu... Emin Onat Bey -çok mahir bir yönetici idi- ve Kemal Ahmet Bey gibi isimlerden oluşan bir grup, DP'nin ilk günlerinde, bir anda oluşan ekonomik ferahlama döneminde, kendilerini ön plana yerleştirdiler. Emlak Kredi Bankası'nın yardımıyla, Levent'ten evvel bir ev grubunu ve sonra 1. Levent'i inşa ettiler. Yeni mahalleler, yeni şehirler kurma gibi bir fikrin etrafında da İstanbul planını gündeme getirdiler ve bu planın sorumlusu hâline geçtiler. Beş kişi... Mithat Yenen Bey, Cevat Erbel, Mukbil Gökdoğan, bir de bir İstanbul beyefendisi, iyi niyetli, şakacı, az ciddi, fakat kalbinin içerisinde iyi niyet olan, Güzel Sanatlar Akademisi'nden bir mimar hoca, Mehmet Ali Handan... Bu isimlerden beş kişilik bir danışmanlar heyeti teşkil edildi. Bu heyet, "Prost, İstanbul yarımadasının nazım planını yaptığına göre, biz de Beyoğlu yarımadasının nazım planını yapmalıyız." diye işe girişti. Bu girişim, H. Prost'la aralarındaki görüş ayrılığından kaynaklanıyordu. Prost, İstanbul'un Boğaziçi tabiatının kurtarılabilmesi için şehrin kuzeye doğru geliştirilmemesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Bu son derece doğru bir teşhisti. Buna mukabil Kemal Ahmet Bey ve arkadaşlarına -1. Levent, Kemal Ahmet Bey'in eseridir- doğrusu kuzeyde boş yerlerde gelişmeyi yapmak çok kolay gözüküyordu. Beyoğlu, Osmanbey, Şişli, Teşvikiye, o tarihte İstanbul'un aydınlarının, seçkinlerinin, ileri gelenlerinin yerleşme alanı olduğu için, Beyoğlu'nun uzantısı olarak kuzeye yerleşmeyi öngörüyorlardı. Prost'un neden haklı olduğunu ileride nakledeceğim. Benim Kalkınma Kongresi'nde Prost'a yönelttiğim tenkitler, ortada bu mesele yokken İstanbul yarımadasında bulvarlar açması, İstanbul yarımadasına bulvar ve kâgir apartman fikrini yerleştirmek istemesine karşı tenkitlerdi. Ayrıca İstanbul'un yalnız İstanbul yarımadası planı olarak ele alınmasına imkân yoktu. Daha o günlerde dünya literatüründen öğrendiklerimiz, bizi şehrin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmaya yöneltmişti. Ancak Prost'un kuzeye doğru gelişmeyi durdurmak için sarf ettiği çabaları 1957'de belediyede danışman olarak çalışmaya başladığımda ayrıntıları ile öğrendim.

▶ Kemal Ahmet Bey ve arkadaşlarının bu Beyoğlu planı, şehrin kuzeye doğru gelişmesini teşvik ettiği gibi, son derece rahatsız edici arsa spekülasyonunu teşvik eden tercihler de ortaya koyuyordu. 1957'de bu yaklaşımı tenkit etme ihtiyacı hissettik. 1955'de Belediye Reis Muavini Sedat Erkoğlu, şehirde mimarinin düzenlenmesi ve daha iyi bir mimarinin yapılmasına yardımcı olmak için bir

14- Ordu Caddesi'nde imarın, fotoğrafta gördüğümüz İ. Ü. Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nin inşasıyla başladığı söylenebilir. Bu binanın yerinde 1940 yılına kadar İstanbul'un ilk kârgir konaklarından biri olan Zeynep Hanım Konağı yükseliyordu (*İstanbul'un Kitabı*)

kurul teşkil etti: "Estetik Kontrol Kurulu". Bu kurul, ruhsat için getirilen önemli projelerin mimari açıdan değerlendirmesini ve tenkidini yapacaktı. İki konu geldi kurulun önüne. Bunlardan bir tanesi Salıpazarı'nda liman inşası, diğeri de Heybeliada'da askerî tesislerin tevsisi projeleriydi. Heybeliada'da 1870'lerde yapılmış olan zarif, küçük Bahriye Mektebi'nin yanında alaca bulaca, sözde resimlerle, renkli camlarla süslü acayip bir bina, arkasında da başka binalar... Kurulda oldukça heyecanlı süren tartışmalar sonunda biz bu iki projenin yanlış olduğunu yazmayı vazife bilmeliyiz, yazmazsak çok büyük vebal altında kalırız diye düşündük ve bu iki tesisin inşa edilmemesi kararını verdik. Ertesi gün kurul lağvedildi. Kurul kanaatini bildirince rahatsız olan kişilerin bazıları, kendilerini üst düzey politikacılar nezdinde daha itibarlı hâle getirmek için "Bizim mimarlarımız böyle yatırım yapmak, memleketi geliştirmek isteyenlerin gayretini anlamazlar efendim." tavırlarıyla ön plana çıktılar. Bu meyanda İngiltere'de tahsil yapmış, çok iyi İngilizce konuşan, ancak hiç mimarlık yapmamış bir insan, Faruk Akçer... O da, bir süre sonra, daha önce sözünü ettiğim danışmanlar grubuna katıldı. Mimarlar Odası çevresinde danışmanlar grubunun bu tavrına yönelttiğim tenkitler çok etkili oldu. Mimarlar Odası'nın temsilcisi olarak 1957'de imar yasasının ve İmar İskân Bakanlığı kuruluş yasasının hazırlanmasında, Aydın Germen'le beraber her iki yasanın esaslarını ortaya koyan bir çalışma yaptık. Daha sonra Aydın Boysan da bu çalışmaya kısmen katıldı. O tarihte, oda içerisinden hareket ederek ortaya koyduğumuz düşünceler ve teklifler nazar-ı itibara alınmadı. Ancak belediye tarafından 1957'de tekrar danışman olarak görevlendirildim.

Adnan Menderes ve İstanbul'un İmarı

▶ 1957'de Adnan Menderes, H. Prost planlarını ana çizgileriyle büyük ölçüde tatbik etmeye başladı. Ancak tarihî şehri yıkarak benzer yol açma icraatı daha evvel başlamıştı. Atatürk Bulvarı, Menderes'ten çok evvel Vali Lütfi Kırdar zamanında açıldı. Boğaziçi'nde yalılar, sahil sarayları yıkılarak 1938-1839'da, sahil yollarının önemli

bir kısmı da Lütfi Kırdar zamanında açılmış idi. İstanbul bu uygulamalarla ciddi bir şekilde tahrip edilmeye 1939-1940 yıllarında başlanmıştı. Mesela Taksim'de Taksim Kışlası, muhteşem bir müze, muhteşem bir kültür merkezi olarak restore edilebilecekken yıkılıp Prost'un planlarına göre o anlamsız yeşil alana dönüştürüldü. Aynı şey diğer kışlaların da başına geldi.

▶ Burada bildiğim bir hadiseyi anlatmak isterim. Samet Ağaoğlu, babası babamın arkadaşı olduğu için bize sık sık gelip giderdi. Menderes dönemiyle ilgili birçok bilgiyi ondan almışımdır. Şimdi, bir başka kuruluştan söz etmek de zaruri. Bayındırlık Bakanlığı'nda, Limanlar, Demiryolları, İnşaat Dairesi Başkanlığı, özellikle sahil şehirlerinde çok olumsuz icraat yaptı. Cumhuriyet döneminde bütün demiryolu istasyonlarını şehre bağlayan istasyon caddeleri, bulvarlar, hemen şehrin önüne mendirekler ve limanlar inşası bu dairenin ürünüdür. Bu dairenin başında Menderes döneminde Rıza Bey diye biri bulunuyordu. Kendisini tanıdığım sıralarda, 1958'de, belki yirmi seneden beri o dairenin başındaydı, oraya gelmiş ve bir daha yerinden oynamamış bir kişi... Çok güçlü bir daireydi. Bu dairenin kudretinin sebebini de anlatayım: H. Prost, 1938'de "İstanbul'un planlanması için limanının nerede olacağını bilmek lazım. Bu bakımdan Türk Hükûmeti'nin bu konudaki düşüncesini öğrenmek isterim." diyor. Yazdığı yazı Vali Lütfi Kırdar tarafından Bayındırlık Bakanlığı'na yollanıyor. Bu yazı Prost yazışmalarını içeren dosyalarda mevcuttur. O tarihte Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'dan bir cevap yazısı var; müthiş bir tedip, azarlama, hiddet ifadesi... "Elin gâvuru gelmiş, Türk Hükûmeti'nin ne düşündüğünü öğrenmek istiyor. Ne cüret, ne küstahlık, kim oluyor bu adam ki Türk Hükûmeti'nin kanaatini öğrenecekmiş!" deniyor yazıda. Bu yazı dönemin üst düzey yöneticilerinin kültür seviyelerini gösteren bir belge... Şimdi, ona dayanarak muhtemelen, Ali Çetinkaya, bu dairenin başına Rıza Bey gibi birisini koyuyor. Rıza Bey, Salıpazarı'nda, Haydarpaşa'da ve Yenikapı'da kurulacak limanlarla ilgili üç tane projeyi Menderes'in önüne getiriyor. Kendi başına getirmiyor, Mithat Yenen Bey'le, bu bey devlet hiyerarşisinde, Rıza Bey'inkine muadil bir mevkiye sahip, 1954-1955'te Menderes'e İstanbul'un liman meselesini götürüyorlar. Menderes, 1958'e kadar buna, Haydarpaşa'da, Salıpazarı'nda, Yenikapı'da liman yapılmasına razı olmuyor, direniyor. Ancak çok ısrar ediyorlar ve üç dört yıl direnmeden, tereddütten sonra merhum Menderes, bu beş kişinin ısrarı üzerine projeyi onaylıyor, ancak tatmin olmuyor. Bu ihalelerden birini, Salıpazarı Limanı inşaatını Hollanda Kraliyet Liman İnşaat Şirketi alıyor. Bu şirketin danışmanlarından biri Prof. Hanrad. Dünyanın tanıdığı çok büyük bir limandık ve nakliye uzmanı. Bir ülkede, bir bölgede taşıma akslarının nasıl kurulacağını çok iyi hesaplayan bir otorite... Sayın Menderes'in emri üzerine Prof. Hanrad'a, Türkiye limanları ve stratejik ulaşım aksları için bir proje sipariş ediliyor. Bu projede Hanrad'a yardımcı olan, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde İnşaat Fakültesi'nde iktisat hocası olan genç iktisatçıdan Hanrad'ın konuyla ilgili olarak anlattıklarını dinledim. Hanrad, raporunu 1959 sonunda bitiriyor. Rapor Rıza Bey'e veriliyor. Rıza Bey, bu raporu kendi odasındaki kasalara kilitliyor ve vefatında raporlar ortaya çıkıyor. Prof. Hanrad, Haydarpaşa Limanı için "Bu müthiş bir yanlış, katiyen olmamalı. Bir geminin malı Haydarpaşa Limanı'yla İzmit Limanı'na getirmesi arasında hiçbir maliyet farkı olmaz. Fakat bu mallar Haydarpaşa'ya indirilirse, 100 km'lik karayolu taşımacılığı Türk ekonomisi için çok ciddi bir kayıp olacaktır." Çünkü gelen mallar Anadolu'ya sevk edilecek. İzmit'ten sevk etmek mi daha kolay, Haydarpaşa'dan mı? Buna rağmen, Rıza Bey, Haydarpaşa Limanı'nı inşa ettiriyor ve raporu saklıyor.

Menderes'in Çevresindekiler

▶ Menderes'in çevresinin nasıl insanlar tarafından sarıldığını anlatmak için bir örnek daha vereyim. Ben sürekli itiraz ediyorum. İtirazlarımdan birisi bana epeyce pahalıya mal oldu. Unkapanı'nda Manifaturacılar Kooperatifi (İMÇ) yapılacak. Orada eski Süleymaniye Mahallesi'nin, Vefa Mahallesi'nin devamı var. Bu mahalleyi yıkıp Manifaturacılar Kooperatifini yapacaklar. Nasıl başlıyor iş? Manifaturacılar Haydarpaşa'da yahut Topkapı'da belediyeden depolama yeri istemişler. Belediyedeki teknokratlar ise, bu mahalle (Vefa, Atatürk Bulvarı yöresi) yıkılırsa, orası temiz ve güzel olur düşüncesiyle manifaturacıları zorlayarak ikna etmişler. Bunu haber alınca benim itirazlarım başladı, belediyeye, imar müdürlüğüne, reis muavinliğine yazılar yazmaya başladım. Ve Mimarlar Odası içerisinde, "Bu önlenmelidir." diye... O tarihte İstanbul'da bir avukat var, ismini hatırlamıyorum, bu avukat kamulaştırma davalarına giriyor ve bilirkişilerin hepsini satın almış durumda. Bilirkişilere kıymet takdirleri yaptırıyor. İlk kıymet takdiri ile sonradan yaptırdığı kıymet takdiri arasındaki paranın yarısını alıyor. Bu yolla İstanbul'un en zenginlerinden biri hâline geldi. Bir yerden itibaren Menderes bu adamın İstanbul'da arazi değer artış davalarında avukatlık yapmasını yasakladı. Bu durumda 25-30 avukatlık bir başka şebeke oluştu ve o şebeke işleri yaptı.

▶ Bir başka örnek anlatayım: Vatan Caddesi inşa ediliyor. Murat Paşa Camii'nin yanında, külliyenin bir parçası, muhteşem bir mimari eser, Murat Paşa Hamamı var. Hamamın muhteşem bir mukarnas tezyinatı var. Dış

15- Beyazıt Meydanı'nın imar faaliyetleri başladıktan sonraki görünüşü. Turgut Cansever'in yayalaştırma projesi uygulanmadan çok önce müdahale edilerek hareketli bir trafik kavşağı haline getirilen meydan, edebiyatımıza mal olan tarihî havuzunu da bu dönemde kaybetmişti (*İstanbul'un Kitabı*)

tarafı da sağır bir yapı. Bütün hamamlar öyle zaten. Bir yol yönü çizmişler, hamamı yıkıyor. Belediyede çalışan bazı arkadaşlara hamamın bazı rölövelerini yaptırdık. Ve hamamın kurtarılması için bir kampanya başlattık. Bir pazartesi günü Faruk Akçer bana geldi, dedi ki, “Dün gece iki buçuğa kadar beyefendiyle beraberdik. Müthiş hiddetli. Bu hamamın yıkılmasını engelleyenlere çok kızıyor. Siz söyleyip duruyorsunuz, savunur musunuz kendisine karşı hamamı?” dedi. “Tabii savunurum.” dedim. Kalktık, vilayete gittik. Vilayette Barbaros Bulvarı'nı Sinan Paşa Camii'nin hemen yanına indirmek istiyorlar. Biz de anlatmaya çalışıyoruz ki, Barbaros Bulvarı böyle dümdüz gelmesin, Yıldız Bahçesi'ni takip eden kavsi takip etsin ve Sinan Paşa Camii'nden 100 m kadar ileride, Serencebey'den inen yol var, aşağı caddeye oradan bağlansın ki, Sinan Paşa Camii'nin çevresi kurtulsun. Orada ayrıca güzel birkaç ahşap konak var. Velhasıl gittik, orada valinin özel kaleminde, bu Barbaros Bulvarı'nın planını Cevat Erbel Bey açmış, anlatıyor. Anlatırken beni gördü, vali de orada, ona dedi ki, “Turgut Bey, bunun Sinan Paşa Camii'nin yakınından geçmemesini istiyor.” Vali “Niçin?” diye sordu. İzah ettim, yol işte şu sebepten şöyle şöyle geçmeli... O sırada çağırdılar bizi içeriye. İçeriye girdik, Samet Ağaoğlu, Fatin Rüştü Zorlu falan gibi sekiz dokuz bakan şöyle yarım daire... Menderes bembeyaz bir yüz, müthiş bir gerilim içerisinde. “Söyleyin bakalım, ne yaptınız?” dedi. Hemen bu projeyi önüne koydular. “Niçin?” dedi, “Bana şey demiştiniz, bu cadde böyle gelecek, Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi bu yolun tam aksında olacak demiştiniz. Yani şimdi ondan vaz mı geçiyoruz?” dedi. Cevat Bey,

"Efendim, arkadaşlar camiye çok yakın olmasın diyorlar." dedi. "Ne kadar yakın şimdi?" diye sordu Menderes, "3 m", "Ne kadar olması lazım?", "8-9 m." Menderes "Aman efendim, 8-9 m'nin lafı mı olur? Ne gerekiyorsa onu yapın. Ben sizden rica ediyorum, bilgi neyi gerektiriyorsa onu yapmanızı istirham ediyorum, sizden. Şimdi öbür konuyu getirin." dedi. Öbür konu Vatan Caddesi. "Ne durumda Vatan Caddesi?" dedi. "Efendim" dediler, "Buradaki Murat Paşa Hamamı çok kıymetli bir eser, sayın doktor -Faruk Akçer, doktora unvanım sebebiyle benden böyle bahsediyor- hamamın yıkılmaması lazım geldiğini, onun için Vatan Caddesi'nde ufak bir istikamet değişikliği yapılması gerektiğini söylüyor." Bana döndü, "A efendim, 13 m üç dereceli değişme hiç mesele değil, yapılır." dedi. "Doktor size izahat versin." dedi Faruk Akçer. "A efendim, zahmete ne gerek var?" dedi Menderes, "Ben o hamamı dışarısından bir harabe gibi gördüm, onun için yolu bir an evvel yapın dedim. Yoksa, değeri olan bir şey varsa, ne diye yıkalım?" dedi. Ertesi gün Muzaffer Uluşahin -Menderes'i bütün bu yanlışlara sevk eden insanlardan bir tanesiydi- Faruk Akçer'le bana telefon ettiler, "Bizim beyefendiye kabul ettirdiğimiz şeyi geri çeviriyorsun. Bunun bedelini sana ödetiriz. O gün beyefendinin yanında senin düşünceni tasvip edenleri alıp oraya götüreceğiz ve o pisliği yok edeceğiz." dediler. Perşembe günü Menderes'ten hamamın yıkılma kararını aldılar. Bakınız, en ufak cesareti olmayan, en ufak şeyi savunma gücünden yoksun, yaptıklarını Menderes'in arkasına sığınarak yapabilen bu adamlar, sonunda onu arkasından kötüleyerek astırdılar. İhtilalden sonra da bunlar el üstündeydi. Muzaffer Uluşahin, daha sonra Ereğli Demir Çelik'in genel müdürlüğüne getirildi.

Halkın İstanbul'a Sahip Çıkışı

▶ Halkın İstanbul'da çok ciddi iki direnişini zikretmek isterim. Bakırköy'de, Sakızağacı Mahallesi'nin denize temas ettiği noktada Sakızın Burnu denilen yerde bir sakız ağacı vardı, 1.200 yaşındaydı. İstanbul'un abidelerinden bir tanesiydi. Sahil yolunu geçirmek için bu ağacı kesmek istediler. Bakırköy Mahallesi, üç beş ay, bu ağacın kesilmesini önlemek için çaba sarf etti, barikat kurdu. Sonunda ağaç, Karayolları tarafından kesildi. Millet Caddesi'nde 400, 500 senelik bir çınar vardı, Fatih'in diktiği çınar deniliyordu. Şehremaneti halkı keza bu ağacı kestirmemek için üç ay yolu tıkadı, engel oldu.

▶ Menderes'in yanılgısı danışmanlarını seçmeyi bilmemesiydi. Bu şekilde Türk halkı sindirildi, tepkisizleştirildi, çevre ilişkilerinden kopartıldı. Bütün İstanbul yarımadasını tam o tarihlerde, 1957-1960 arasında apartmanlaştıran imar planları yapıldı. Köprünün inşası da bu icraatın bir parçasıdır. Delew Cather Firması tarafından hazırlanan fizibilite raporunun (1956) 81. sayfasının sol tarafındaki nihai tavsiyeler bölümünde, eldeki verilere göre köprünün inşa edilmemesi, inşa edildiği takdirde meydana gelecek son derece olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi için, metropolün gelişmesini kontrol edecek, düzenleyecek bir planlama ve icra otoritesinin kurulması tavsiye ediliyordu. Ne otorite kuruldu, ne de köprünün inşası elde bulunan iki tezin tenakuzu bertaraf edilerek yapıldı. O tarihte İstanbul için başbakan danışmanı olan Prof. L. Piccinato, köprü inşa edilirse şehrin kuzeye doğru gelişmeyeceğini, De Leuw Cather Firması raporu ise şehrin kuzeye doğru gelişmesinin kaçınılmaz olacağını söylüyordu. De Leuw Cather'in tezi doğruydu ve o gerçekleşti.

SEMAVİ EYİCE İLE KADIKÖYÜ'NDEN YÜKSEK KALDIRIM'A

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- İstanbullu, İstanbul âşığı ve İstanbul'un hafızası: Semavi Eyice

Hocam sizinle İstanbul'u konuşmak istiyorum. Siz İstanbul tarihî ve kültürü konusunda büyük bir uzmansınız. Daha da önemlisi, İstanbul'da doğup büyüdünüz. Aileniz aslında Amasralı. Dedeniz bir gün eşine "Hanım, bizim üç oğlumuz var. Bu çocuklar burada kalırsa ya balıkçı olurlar ya da kayıkçı; en iyisi İstanbul'a gidelim.'" diyor ve ailesini alıp İstanbul'a göçerek Cibali'de Küçükpazar yöresine yerleşiyor. Bu da üç göbektir İstanbullu olduğunuz anlamına gelir. Dedeniz niçin Cibali taraflarını tercih etmiş?

Biliyorsunuz, Anadolu'dan göçenlerin belirli yerleri vardır. Denizcilikle uğraşanların da orası, Unkapanı, Cibali semti.

Bu tercihin sebebi nedir?

Efendim, o zaman biliyorsunuz Haliç, İstanbul'un merkez limanı durumunda. Bütün ahşap tekneler bilmem neler Haliç'te konaklıyor. Kıyı şeridi üzerinde karaya çekiliyor, ziftlenmesi, kalafat işleri filan orada. Onun için bizim Karadeniz'den Amasra'dan gelenler bilhassa Unkapanı ve civarına geliyorlar. Anne tarafından dedem o sıralarda denizciydi.

Eyiceoğulları?

Eyiceoğulları baba tarafım. Biliyorsunuz bir ferdi Deniz Kuvvetleri komutanlığı yaptı. Oramiral Celal Eyiceoğlu, amiral... Amcam da albaylıktan, deniz albaylığından emekliydi. Babam, deniz subaylığından emekliydi. Fakat arkasından da, 1930'da Ulaştırma Bakanlığı tarafından kurulan Kaptan Mektebi'nin -Ticaret-i Bahriye Mektebi o zaman adı- öğretmenlerinden oluyor. Ve ikinci emekliliğine kadar on dokuz sene o okulda resmen hocalık yapıyor. Kaptanlık hocalığı.

Ama babanız Cibali'de oturmuyor, Kadıköyü'ne taşınıyor.

Evet, bu muhitte çoluk çocuk yetiştirilmez diyor. Kendisi de deniz subayı zaten, Kadıköyü'nde bir Rum evi mi, Ermeni evi mi ne, satın alıyor. Yeldeğirmeni'ne yakın, cadde üzerinde. Güzelce dayayıp döşüyor ve yerleşiyor bu eve, ağabeyim dünyaya geliyor. Derken I. Dünya Harbi yılları... Arkasından annem bana hamile kalıyor. Ancak 1922 yılında, Haydarpaşa Çayırı'nda bir yangın çıkıyor, poyraz rüzgârıyla yukarıya doğru yürüyüp bizim evi de temeline kadar yakıyor.

Meşhur İstanbul yangınlarının çoğu zaten poyraz yüzünden büyüyüp yayılıyor.

Bu yangın, Çayır Yangını diye tarihe geçmiştir. 29 Temmuz 1922'de çıkmış. Haydarpaşa Çayır Yangını... Çünkü Çayırbaşı'ndaki evlerin birinden çıkmış bu yangın. Ve yürümüş ileriye doğru.

2- Haliç ve Tersane

Sonraki eviniz yine Kadıköyü'nde...
Babam aynı evi İstiklal Harbi sıralarında tamir ettirmiş. Ben bir akrabanın evinde doğmuşum. Zaten nüfus kâğıdım benim bir sene geç çıkarılmış, 23 yazılmıştır. Asıl doğum tarihim 1922'dir.

Kayıtlarda 1924 diye geçiyor.
Hayır hayır, nüfus cüzdanımda 23 diye geçer, 24 filan diye uydurmalar var öyle. Hatta Saatli Maarif Takvimi'nde bile uydurma bir şeyler yazmışlar. Mektup yazdım: Doğrusu şudur, şöyle yazın diye, gene hâlâ öyle gidiyor. Ben de usanıp peşini bıraktım.

Biz de bu röportajla doğrusunu kayda geçiririz hocam.

Nüfus cüzdanım: 9 Aralık 1923 tarihi kayıtlıdır. Ama doğrusu 9 Aralık 1922'dir. Çünkü annem, "Ev yanarken sana beş aylık hamileydim, evimiz yanarken sokakta karnıma vura vura ağladım!" demişti. Ankara'da Mahmut Şakiroğlu'na rica etmiştim, o da eski gazeteleri araştırdı, bu yangının 29 Temmuz 1922'de çıktığını tespit etti.

Bu da şunu gösteriyor: Siz, doğma-büyüme İstanbullusunuz.

Doğma büyüme İstanbulluyum, ama karşı yakadanım, Anadolu yakasından. İstanbul tarafından devamlı bir hayatım olmadı...

Peki hocam, o yılların Kadıköyü'nden, yani çocukluğunuzun, gençliğinizin Kadıköyü'nden biraz bahseder misiniz?

Şimdi efendim, aslında bunları anlattım ben, Ankara'da sempozyum gibi bir şey yapıldı, orada okudum, otuz sayfalık filan bir makale... Hatta basıldı. Bizim ev yangından sonra yeniden yapılıyor. Tabii filan yanmış, çok az şeyler kurtarılmış. Bazı odalar tamtakırdı, hatta kuru tahtaydı. O vaziyette ben orda büyümeye başladım. Babam bir şeye dikkat etmişti, "Bu memlekette bir şey olacaksan

3- Unkapanı ve çevresinin geçen asrın sonlarındaki görünüşü

eğer, yabancı dil bileceksin!" derdi. Onun için, ağabeyimi okul çağına geldiğinde önce bir ilkokula yollamış, bizim o sokakta karşımızda Almanların yaptıkları -Haydarpaşa Garı'nı yaparken kendi siteleri olarak kullanmışlar bizim sokağı- bir okul binası var: Alman Okulu. Sonra tabii Almanlar gittikten sonra o okul Türk Okulu olmuştu. Adı Osmangazi İlkokulu... Sonra bu "gazi"ler "padişah"lar filan kaldırıldıktan sonra okulun ismi değişti. 1933'lerde öyle bir furya çıktı bilirsiniz.

Evet.

Paşa adları bile kaldırıldı.

Tuğralar bile kazındı.

Ohoo, neler neler yapıldı... Deniz subaylığından emekli bir Osman Öndeş var, Vurun Osmanlı'ya diye çok güzel bir kitap yazdı. Kazınan kitabeleri toplamış, hepsini tespit edememiş, benim bildiklerim de var ama epey toplamış. Neyse, o ayrı bir hikâye. Ağabeyimi oradan alıyor, o zaman bizim sokağın ucunda Fransızların St. Louis diye papazların idare ettiği bir okulu var, oraya veriyor. Ağabeyim daha sonra onun yukarı kademesi olan Moda'daki St. Josef Lisesi'ne geçiyor. Yedi yaş büyük benden ağabeyim. Okul çağına geldiğimde beni de doğrudan doğruya St. Louis'e verdi babam.

Siz de St. Josef'e geçtiniz daha sonra değil mi?

Bir sene de St. Josef'te okudum. Daha sonra bu okullar aleyhinde furya başladı. Çocuklara bu okullarda Hristiyanlık propagandası yapılıyormuş rivayeti, dedikoduları çıktı.

Var mıydı öyle bir şey hocam?

Efendim bilmiyorum. Ben şahit olmadım, ama

mesela İzmir'deki Amerikan Koleji'nde kızlara baskı yapıldığı, kiliseye götürüldükleri hakkında bir rivayet çıktı. Benim müşahede ettiğim bir husus da şöyledir: Robert Kolej öğrencisi Sedat adında bir çocuk kitaplarını sinemada bırakmış. Bir daha da gelip aramamış. Sonra bu kitapları bana verdiler. Sinemada bir akrabam vardı. Aylarca, yıllarca gelmemiş çocuk. Kitaplar, ders kitapları malum. Robert Kolej'de okunan ders kitapları. Fakat aralarında bir tane mükellef bir İncil var. Harikulade bir baskı, ipek gibi gayet ince bir kâğıda basılmış, gayet enteresan, yumuşak bir cildi var. Renkli kuşe kâğıdına basılmış resimler de var içinde. Boş sayfası da gayet müzeyyen bir takdim sayfası var. Altında da sahibinin künyesi yazılı. Çocuğun adını da oradan öğrendim. Robert Kolej'de resmen İncil okutmuşlar bunlara. Bu onu gösteriyor açıkça. Hatta o İncil hâlâ bendedir. Kütüphanem satıldı, orada görebilirsiniz.

Biraz daha Kadıköyü'nden bahseder misiniz hocam. Ben Kadıköyü diyorum.

Şimdi, adı bunun Kadıköyü'dür. Kadıköy değil. Hatta yıktılar, bir çeşme vardı orada: "Kadı karyesinde mukim Kürt Hasan Ağa'nın hayratıdır" yazılı üstünde. Kızıltoprak'ta caminin tam yanında bir çeşme vardı.

Bazıları da Kalkedon'dan geliyor diyorlar.

Hayır, değil. Efendim, İstanbul fethedildiğinde Fatih burayı, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey Çelebi'ye temlik ediyor. Ondan sonra burası Hızır Bey Çelebi'nin mülkü oluyor. Buraya da onun için Kadıköyü veya Kadı karyesi denmiştir. Ve bugün o Rum şivesiyle Kadıköy denmiş. Mesela kapıların adına da Belgratkapı, Silivrikapı filan deniyor. Değil, Edirnekapısı, Silivrikapısı... Rum şivesiyle biz isimler veriyoruz. Bunu daima söylemişimdir. Bunların doğrusunu öğrenin ve öğretin. Hatta Kadıköy Belediyesi'nin epey sene evvel tertip ettiği bir toplantıda beni konuşturdulardı, o zaman bunu söyledim: Hiçbir yere "Kadıköy" diye levha yazmayın dedim. Kadıköyü... Ama ona bakarsanız -şimdi o yol kullanılmıyor- İzmit'e dağları, tepeleri aşarak bundan yirmi sene evvel gidilirdi. Ve bir tepede bir köy vardı, orda mola verirdi otobüsler. Bir çay filan içilirdi. Yol uzun sürerdi çünkü. Şimdiki E-5 gibi filan değildi. O mola verilen köyün adını levha asmışlar "Molla Feneri Köyü"! Doğrusu Molla Fenarî... Fatih ve II. Bayezid devirlerinin en ünlü ulema ailesi Fenarîzadeler... İstanbul'da camileri de var, hamamları var, bilmem nesi var, Fenarîzade Alaaddin Ali Efendi'nin bilmem nenin falan filan. Fakat bütünüyle her şeyi bozuyoruz, sonra esasını da bilmiyoruz. Allah bilir o levha hâlâ duruyordur orada.

Evet, duruyordur hocam. Bilmedikleri için onları akıllarına göre değiştiriyorlar. Beyoğlu'nda Şehbender Sokağı'nıda bir ara Şeyh Bender yapmışlardı.

Bu Beyoğlu'nun sokaklarının Levantenlerden kalma adları vardı. Ne bileyim; Timoni Sokağı, Galioni Sokağı, böyle başka isimler... Bunları yenileştireceğiz diye Galioni Sokağını Kalyon Sokağı yaptılar. Ya onunla kalyonun ne alakası var? Beyoğlu'nun ortasında kalyonun ne işi var?

Yer isimlerini değiştirmek bizde çok kötü bir hastalık.

Ondan sonra, Timoni Sokağı'nı ne yaptılar bilmem. Böyle acayip acayip isimler koydular. Yani hiç münasebeti olmayan isimler... Hâlbuki bunlar da Beyoğlu'na bir karakter vermiş olan birtakım tarihî kişilerdi. Timoni mesela ünlü bir Katolik ailesi, İzmirli bir aile. Hâlâ fertleri mevcut. Avrupa'da yaşıyorlar.

4- Haydarpaşa ve Kadıköy

Asıl onların kalması lazım. Çünkü bunların da oralarda, zengin oldukları için, konakları var. Bazıları duruyor galiba. Bazıları tahrip edilmiş falan ama duranları da var. Onun için, bunları değiştirmemek lazımdı. Ama...

Her yeri değiştirdiler hocam.

Yalnız, büyük bir propaganda olduğu... Bizde de mesela uyduruk bir tane sinema vardır. İstanbul'un en eski sinemalarından biri: Kuşdili Sineması. Siz bilmezsiniz onu.

Kuşdili Çayırı'nda değil mi?

Evet. O zaman o mesire yeri filan ya... Çayır... Eski İstanbul'un mesire yeri Kâğıthane... Bundan daha eskisi, biliyorsunuz, Yenibahçe. Fatih'in aşağısında. Sonra XIX. yüzyılda Beykoz Çayırı meşhur oluyor: Sonra Küçüksu Çayırı, arkasından II. Abdülhamid devrinde Fenerbahçe moda oluyor. Sonra Kuşdili, Fikirtepesi... O zamanlar Fikirtepesi bomboş. Böyle binalar filan yok. Çocukluğumuzda giderdik. Ailecek giderdik. Sabahtan gidilirdi oraya, yerleşilirdi, ocak yakılırdı, orman kebabı yapılırdı filan falan. Eski geleneklerindendi bunlar İstanbul'un.

Sinemadan söz ediyordunuz hocam? Kuşdili Sineması'ndan...

Kuşdili Sineması ahşap bir kışlık sinemaydı. Her yeri tahta, döşemesi de tahta. Hatta çocuklar muzurluk olsun diye yer tahtalarının budak deliklerini itmişler, budak düşmüş. Delik açılmış. Oraya aşağıya taş atınca, su varmış altında cup diye ses çıkıyormuş. 1930'larda doğru oraya giderdik işte, sessiz film oynuyor. Sahnenin önünde bir müzik yeri var. Sonra ihtiyar bir kemancı, bir de hurda piyano... Şimdi nasıl bizim dizi filmlerin hepsinde bir fon müziği vardır, ne söylediklerini anlayamazsın artistlerin fon müziği yüzünden. O fon müziği işte o zamanlardan kalmadır.

Canlı fon müziği mi?

Evet, oradan onlar çalarlar. Gıy gıy gıy keman çalar, bir de piyano çalardı. Böylece film seslenmiş olurdu. Film bir türlü başlamazdı, başlardık tepinmeye. Tahta döşemenin üzerinde güm güm ötüyor tabii bizim tepikler. Sonra "Başlar mısın, başlayalım mı? Başlar mısın başlayalım mı?" diye hep bir ağızdan bağırırdık. Şimdi o sinemanın personeli, bakardık zaman zaman bizim papazlara gelir konuşurlar fıs fıs fıs... Hz. İsa hakkında

film getirmişler, onu göstereceklermiş. Bizim öğrencilere 1 kuruştan veya 2,5 kuruştan o filmin biletlerini satarlardı. O zaman, biliyorsunuz, çocukların cebindeki en büyük para 10 kuruş veya 25 kuruştu. Bizden o paraları toplarlar. Biz de giderdik. Film filan seyretmeye değil, şamata olsun... Diyeceğim, böyle bir şekilde propaganda yaptıkları da oldu. Ama direkt bir şey de yok yani, mecbur değilsin.

Çok iyi oldu hocam bu. Kuşdili Sineması'nı da öğrenmiş olduk.

Sonra o sinemayı kapandıktan epeyi bir zaman sonra tramvay müzesi yaptılar. Birkaç tane tramvay arabası koydular. Sonra ne oldu, ne var içinde, bilmiyorum. Oralar çok değişti zaten. Mesela mezarlığı yok ettiler. Söğütlüçeşme'de tam istasyonun önü, Karacaahmet'in bir parçasıydı. Orada büyük bir mezarlık vardı. Ve tam yolun kenarında da birkaç tane enteresan mezar taşı vardı. Hatta bir tanesi, XVIII. asrın sonlarına doğru ölmüş, Ağa Hasan Paşa diye bir vezir vardı. Meşhur Ağa Hüseyin Paşa değil, Ağa Hasan Paşa... Bütün vezirler içinde en yaşlısıymış. 80-90 yaşlarında bir adammış. Onun için "Şeyhülvüzera" olmuş. Mezar taşında yazılıydı. Allah ona ancak 90 yıllık bir ömür vermiş. Böyle enteresan bir mezar taşıydı.

Fotoğrafını çekebildiniz mi?

Kopyasını almıştık. Kitabesinin bende bir rulo hâlinde kopyasının olması lazım. Pazarcılar orada pazar kurmaya başladıklarında o taşın kavuğunu kırdılar. Kavuk düşmüştü yere. Vezir kavuğu. Sonra kaymakamlığa, bilmem nereye yazdım, çizdim, mücadele ettim, onu tekrar yerine yapıştırttımdı ben, kavuğu. Fakat bir süre sonra taşı bu sefer de ortasından kırdılar. Derken arkasından o mezarlık paldır küldür ortadan kalktı. Bir tek taş kalmamacasına ortadan kalktı. Bugün yoktur, dümdüzdür orası, arkasında da işte Söğütlüçeşme Mezarlığı'nı yaptılar. Önünde de bir yokuş vardı. Karacaahmet'in devamıydı o. O yokuşta da mezarlar vardı. Onları da oraya cami yapılırken kaldırdılar. Bir de oto tamirhanesi vardı orda. Arabamın camını tamir ettiriyordum, bir baktım, iki kavuk, mezar taşı kavuğu... Tabii bir tanesi genç bir delikanlınınmış herhâlde, sarığının içinde bir tane de çiçek var. Yolun kenarına atılmış. Arabanın bagajına attım, eve getirdim. Hâlâ bende var. Bir tanesi kocaman. Kim bilir kimin taşıydı.

Kadıköyü'nün mimari dokusu nasıldı?

Mimari doku... Çok eski ahşap evler vardı. Mesela bizim oturduğumuz sokak, komik bir şekilde Rasim Paşa Rıhtım İskele Sokağı. Yani çok eskiden Kadıköy'de koydaki iskele, Haydarpaşa daha yapılmadan önce, tam Haydarpaşa'ya doğru kıvrılıyor ya, o koy, tam orada iskele varmış. Taşı dururdu hatta su içinde yamuk bir şekilde. O iskele, Haydarpaşa Garı yapıldıktan sonra iptal edilmiş. Bizim o yokuş sokak, oraya inermiş. Onun için Rıhtım İskele Sokağı adı. Eski kayıtlarda o şekilde yazılıyor. Fakat bizim sokağın başında ayrıca 250-300 senelik kocaman bir çınar vardı. Bir namazgâh, bir de Ladikli bilmem ne ağanın yaptırmış olduğu bir çeşme vardı. Biz, o sokak halkı oraya Çınar Sokağı dedik. Ve bize mektuplar, orada yaşadığımız otuz sene boyunca Kadıköyü Çınar Sokağı şu numara diye geldi. Fakat İstanbul'da resmî Çınar Sokağı, Cağaloğlu taraflarındadır. Osman Nuri Ergin'in isim verdiği isimlerden, 1930'larda... Bizim sokak gayriresmî olarak Çınar Sokağı'ydı. Sonra bir gün, Osman Nuri Ergin'in gayretiyle bütün sokaklar yeniden tanzim edildiğinde, bir gün baktık bizim sokağın başına bir levha çakmışlar. Adı ne? Düz Sokak! Kardeşim, bunun kendisi düz değil bir defa. En dik yokuşu Kadıköyü'nün. Biz kızak kayardık orada. Yukarıdan koyuverirdik kızağı, ucuna kadar inerdik. Benim bir kızağım vardı, bir de evin ahşaptan merdiveni vardı uzun, o merdiveni karın üzerine yatırırdık, bir kişi yüzükoyun yatar o eldeki küçük şeyle, kızakla dümen yapardı, diğer arkadaşlar da arkaya dizilirler, otururlar, yukarıdan aşağıya koyuverirdik. Hatta geceleri bir fener koyup indiğimiz de olurdu. O zamanın hayatı buydu. Üstelik zemin de düz değil, Arnavut kaldırımıydı. Dik olduğu için yokuş, yağmur taşların arasındaki toprağı mütemadiyen kum hâline getirir, aşağıda biriktirirdi. Hatta bir adam onun ihalesini almıştı. Aşağıya biriken kumu çeker alır, onu dere kumu diye satardı adam. Yıllarca adam ondan para kazandı. Ne topoğrafyası düzgün, ne kaplaması düzgün... Ama hâlâ Düz Sokak... Geçenlerde bir konuşma yaptım da, birisi "Beyim," dedi, "hâlâ Düz Sokak orası!" Nesi düz bunun yahu?

Bu sokağın iki tarafından herhâlde ahşap evler, konaklar vardı.

Orada mesela sokağa girişten sol tarafta çukurda böyle yarı yarıya gömülmüş bir ev vardı. Bir Rum ailesi otururdu. Bizim sokağın enteresan tarafı bu. Çok karma bir iskânı vardı. Orda çok yaşlı kadınlardan oluşan bir Rum ailesi otururdu. Hatta sakat bir de torunları mı, oğulları mı ne vardı, vücudu yamrı yumru, kıvranır dururdu. Ona tahtadan bir araba yapmışlar, onu böyle oturturlar, hava alsın diye zaman zaman namazgâh yerine çıkarırlardı. Ahşap bir evdi o, tam eski bir Osmanlı evi.

5- Kadıköy Rıhtım Caddesi

İkinci bir ev de -Altıyol'a çıkarken, Acıbadem'e giden yol vardır ya solda, oradaydı- ben ortaokula gelmeden önce askerlik şubesi olarak kullanılırdı. Rumlardan kalma bir binaydı. El koymuş hükûmet, askerlik şubesi yapmış. O şubeye varmadan yine bir Osmanlı binası vardı. Ben onun fotoğrafını çektirdim, ama o fotoğraf benim elime gelmedi bir türlü. Orda yine çok eski bir Osmanlı binası vardı. Fakat genellikle Levantenler ve İstanbul'un çeşitli milletlerden gelen gayrimüslim ahali bu taraflarda yaşadığından, iki-iki buçuk katlı kâgir evler yapılmıştı. Bizim ev de onlardan biriydi ki hâlâ duruyor o ev. Birkaç tane de apartmanımsı bina vardı. Onlar da üç kattan filan fazla değildi. Genelde cepheleri 4-4,5 m idi. Hatta kardeşim bizim evin de apartman yapılmasını istemişti. Dedim ki: "Kardeşim bunu apartman yaparsak her katı ayırman lazım. E yanından merdiven yapacaksın, hap kadar odalar kalacak. Ne yaparsın? Odalara ancak kiracı olarak bekârlar vs. gelir. Kim oturur?" Akıllıca bir iş değildi. Sonra satıldı gitti öyle. Neyse, diyeceğim, böyle binalar hâlâ var. Onları tescil de etmişler. Eski eser filan diye. Hepsi 1910-1920 yıllarında filan yapılmış binalardır. Aralarında tek tük ahşap da olanlar da vardır. Genellikle kâgirdir, içleri ahşaptır.

Klasik devirden kalma bir şey yok galiba.

Klasik devirden tek tük işte. Tam Haydarpaşa Çayırı'nın önünde derenin bir kolu oradan Kadıköyü koyuna akıyordu. Onun üzerinde de II. Abdülhamid devrinde tek gözlü bir köprü yapılmıştı. O köprünün başına mermer bir de kitabe konulmuştu. Ufacık bir şey de yapılsa kitabe konuyordu biliyorsun Osmanlı devrinde. Üzerinde tuğra da vardı. Bir de uzunca bir kitabesi vardı. Kadıköyü'nün çok ilerici, devrimci bir kaymakamı ne kadar kitabe ve tuğra varsa, kazıtmıştır. Onu da kazıtmışlardı. Hatta birisi merak etmişti, "Burada bir de isim vardı!" diye. Oyulmuş, II. Abdülhamid'in ismiymiş.

O meşhur kanun çıktığı zaman...

Tabii.

1926 zannediyorum.

İşte 1926-1927 yılları... Ben o sıralarda şeyde bir ara Trakya'da incelemeler yaptığımda enteresan bir durumla karşılaştım: Uzunköprü'ye gittik. Uzunköprü'nün kasaba kısmında harikulade bir meydan çeşmesi var. Trakya'da ben böyle yedi sekiz tane meydan çeşmesi tespit ettim. Şadırvan şeklinde çeşmeler... Anadolu'da yoktur bunlardan.

Alman Çeşmesi gibi mi?

Evet. İstanbul'da da yoktur. Trakya'da var ama. Malkara'da var, Keşan'da var, Uzunköprü'de var, Tekirdağı'nda var. Birçok yerlerde var. Bazıları çok güzel işlemeli, kasideler, bilmem neler var. Uzunköprü'de de

6- Kadıköy Meydanı

harikulade bir tane var. Lale Devri'nde yapılmış; çiçeklerle kabartmalarla filan, bir tane fıskiye taşı ortasında... Tabii kuru vaziyette... İki satırlık bir de kaside var üzerinde. Ya kardeşim, bütün kitabe, o kaside kazınmış. Ben şimdi onunla meşgul oluyorum, fotoğrafını filan çekiyoruz. İki tane de öğrencim var yanımda. Millet tabii başımıza toplandı, ne yapıyor bunlar diye. "Kim yaptı bu rezilliği?" dedim, "Bu kitabeyi kazıdı?" Kalabalıktan biri: "Efendim Bulgar gâvuru, Bulgar gâvuru!" dedi. Bulgarlar işgal etti ya buraları... Sonra o kalabalıktan başka bir ses yükseldi: "Niye Bulgar gâvuru diyorsun? Türk gâvuru yaptı, Türk gâvuru!" dedi. Sonra tahkik ettim. Meğer o taraflara bir kaymakam tayin olunmuş, adam güya çok cumhuriyetçiymiş, ne bulduysa kırmış, dökmüş. Kitabeleri kazıtmış, bilmem neleri kaldırtmış. Sonra dediler ki -Rumeli'nin güney tarafını fetheden bir Gazi Turan Bey vardır, onun babası da Paşa Yiğit diye bir zattır- "Paşa Yiğit'in bir köyü var burada, Uzunköprü'ye yakın... Orada bir cami var, ama yıkık!" dediler. Gittik camiyi bulduk. Cami harabe hâlinde. Fakat enteresan, minare komple yerde... Kalıp hâlinde... Yani minare Bulgaristan'da, Yunanistan'da olduğu gibi hınçla yıkılmış. Orda köylüler yine toplandılar etrafıma. "Yahu bu minareyi böyle kim yıktı?" dedim. "Efendim buraların bir kaymakamı vardı, O halatlar bağlattı, kamyonlara çektirdi." dediler. Bunu da kaydedelim bir yere yani. Biz böyle idarecilere sahip olmuşuz.

Maalesef...

Paşayiğit köyünde, Paşa Yiğit'in yaptırdığı caminin minaresine, bir Bulgar ne yaparsa onu yapmışlardır. Bir de Bulgarları tenkit ediyoruz. Şunu şöyle yaptı, bunu böyle yaptı falan diye. Senin kendi adamın yaptı aynı işi. Kadıköyü'nde de bütün çeşmelerin kitabelerin tamamı değilse de tuğraları kazınmıştır. Halitağa Çeşmesi işte... Altıyol'a çıkarken sol tarafta, cadde üzerindeydi o çeşme. Söktüler, içeriye aldılar.

Karacaahmet'te namazgâhtaki III. Selim Çeşmesi'nin kitabesi de kazınmış.

Her yerde...

Cevri Kalfa Mektebi...

Cevri Kalfa'nın kitabesi de yarımdır dikkat edersen. Çünkü ilkokuldu orası. Okul müdürü kitabesini kazıtıyor. Bu iş olurken Halil Edhem Bey geçiyor oradan, İstanbul milletvekili o zaman, "Ne yapıyorsun sen?" diye soruyor. Adam "Efendim, müdür bey emretti, kırıyorum." diyor. Vekil, "İn aşağı çabuk!" diyor. Kitabe yarım kalmıştır.

Tuğra da yok ama. Tuğra gitmiş.

Tuğra ve kitabenin bir kısmını kazımış adam. Ama sol taraftakiler durur. Türkiye Diyanet Vakfı'nın *İslâm Ansiklopedisi*'ne "Cevri Kalfa" maddesini yazdığımda redaksiyondan birisi Halil Edhem değil de bilmem ne

7- İki Alman mimar, Otto Ritter ve Helmuth Cuno tarafından 1908 yılında İstanbul-Bağdat demiryolunun başlangıç istasyonu olarak Boğaziçi'nin tabii ve mimari dokusuna hiç uymayan bir üslupta inşa ettikleri Haydarpaşa Garı, yaklaşık yüz yıl boyunca vızır vızır işleyen trenleri, dolup boşalan yolcuları, makinistleri, makasçıları, düdük sesleriyle İstanbul hayatının ayrılmaz bir parçası oldu

efendi diye Üsküdarlı birisinin adını vermiş. "Vallahi," dedim "o devirde Üsküdar'da yaşayan bilmem ne efendi o cesareti gösteremezdi." Halil Edhem'in bir forsu vardı. Ben ona inanırım. Ama maddede o cümleyi biraz değiştirdiler sanırım. Ansiklopedide... Benim bildiğim, Halil Edhem Eldem'dir o işi durduran. Sonra bir de şu vardır. Bütün arşiv belgelerini, kilosu 3 kuruş 30 paradan Bulgarlara sattılar.

Meşhur hadise.

Meşhur hadise, bunları vagonlara yükleyip yükleyip Bulgaristan'a yolladılar. O esnada kamyonlardan bu evrak indirilirken Bâbıâli yokuşunda rüzgârla uçuşup yere düşenler var. Onları da Muallim Cevdet toplatıyor. Çocuklara para veriyor, şunları toplayın diyor. Bir miktar tane belgeyi böyle topluyor. Sonra Ankara'ya, bakanlığa bunu intikal ettirecek, kendisinin fazla bir forsu yok. Şey diyor ki "Sen bunu bir dilekçeyle İsmet İnönü'ye -Başbakan o zaman İsmet İnönü- bildir." diyor, "Ben eline geçmesini sağlarım!" diyor.

Kim diyor bunu?

Halil Edhem Eldem... Onun üzerine o bulduğu beş altı belgeyi alıyor, bunları yanına iliştiriyor. "İşte," diyor "Bunlar sokakta uçuşan, toplattığım belgeler... Bunlara değersiz derseniz her şey olabilir." diyor, "Takdiri artık sizindir!" diyor. Onun üzerine bu iş durduruluyor.

Giden gidiyor tabii.

Giden gidiyor. Onun arkasından, geri alalım diyorlar. İşte sorumlusu kimdir, tahkikat yapılıyor bilmem ne, sonra adam çıkıyor işte: "Ben devlete para kazandırdım, hurda evraktı." filan diyor. Ama o arada "Efendim büyük inkılap yapıldı. Bütün bu belgeleri toplayalım -Üniversite merkez binasının önünde ağaç mağaç yok; talim yeri orası malum ya- buraya yığalım, burada yakalım!" diyen bazı ünlü tarihçilerimiz de var.

Vardır.

Evet. Bizde çok ilerici, devrimci kişiler yetişmiştir o devirde... Sen kaç yaşındasın?..

8- Kadıköy-Fenerbahçe durakları

Altmış yaşındayım efendim.

Bir şey değil. Biz 90... Onun için enteresan şeylere şahit olduk. İkincisi: "Efendim, Sultanahmet Camii kullanılmıyor, metruk..." Bir toplantı yapılıyor. "Efendim," diyor birisi: "Cami olarak artık buranın bir fonksiyonu yok, bunun kubbesini delelim, aydınlatma yapalım tepesine, altına da masalar falan koyalım, umumi kütüphane yapalım." diyor. Ve Mimar Kemaleddin Bey merhum, ağlayarak toplantıyı terk ediyor.

Hocam, ben Cemal Reşit Rey'in Cumhuriyet'te yayımlanan bir yazısında okudum. Teklif, Çallı İbrahim ve Namık İsmail'den geliyor.

Öyle mi?

Bu teklifi, 1926 yılında Maarif vekili Necati Bey başkanlığında toplanan Sanayi-i Nefise Encümeni'nde sunmuşlar. Ressamların eserlerini teşhir edecek bir galeriden mahrum bulunduğu ifade ediliyor ve hükûmetten bu iş için bir mekân isteniyormuş İstenen mekân Sultanahmet Camii... Ancak camide yukardan gelen ışık azmış. Bu sebeple resimlerin en iyi şekilde teşhir edilebilmesi için kubbede delikler açılmalıymış. Necati Bey tam olur diyecekken Mimar Kemaleddin Bey pürhiddet yerinden kalkarak şiddetle itiraz etmiş. Bunun üzerine teklif geri çekilmiş.

Ben de Mimar Kemaleddin Bey'in ağlayarak toplantıyı terk ettiğini biliyorum.

Şimdi Hocam, Kadıköyü geçelim isterseniz. Size bir tarih ödevi verdiler, bir muhasarayı anlatma ödevi. Siz de İstanbul muhasarasını seçtiniz ve asıl İstanbul maceranız bu ödevle başladı. Bundan bahseder misiniz?

Ortaokulda Galatasaray'a geçmiştim ben. Galatasaray'da askerlik dersi vardı. Ortaokulda da lisede de askerlik resmen ders olarak görülürdü.

Biz de gördük.

Askerlik dersinde, bizim Zihni adında -Allah rahmet eylesin- çok babacan, her savaşa girmiş çıkmış, albay

9- Eminönü'nden Galata'nın genel görünüşü

rütbesinde bir askerlik hocamız vardı. Gayet babacan, çok sempatik, çok iyi bir askerdi. Fakat rahatsız mıydı ne, vekâleten bir teğmeni göndermiş. Birkaç ders o geldiydi, ödevi o verdi. Bana da İstanbul'un kuşatılması ve fethi düşmüştü. Ben de eski eserlere o zaman da meraklıyım. Fırsat düştükçe bakıyorum, ama fazla bir bilgim yok. İstanbul tarafında yaşamış değilim. 1935-1936 yılları... Fransızcam da iyi, papaz okulundan geliyorum. Babam hükûmetin yabancı okulları pat diye kapatmasından korktuğu için, yüzüstü kalmayayım diye "İmtihanlarını filan vererek Galatasaray'a geç!" demişti, dediğini yapmıştım. Mamboury'nin Fransızca Seyahat Rehberi var. Onun eski yazıyla Türkçesi de vardır. *Rehber-i Seyyâhîn* adıyla. İkinci baskısı daha iyidir onun. Rahmetli amcam doktordu ama böyle eski eserlere meraklı. O rehberi almış o, onu bana verdiydi. Elimde o rehber var benim.

O rehberde bütün İstanbul'daki camiler, kiliseler, belli başlı surlar vs. var. Benim hareket noktam o oldu. Ödevimi hazırladım, muhasaranın nasıl cereyan ettiğini filan anlattım, fakat bir de dedim surları gidip göreyim. Onun üzerine, sınıf arkadaşım Ahmet vardı. Onunla birlikte bir cumartesi günü, İstanbul'u keşfe çıktık. Elimizde de o rehber... Fatih o zaman yangın yeri... 1918'de Cibali'den çıkan yangınla bütün Fatih yanmış yukarıya kadar. Neyse ki camiyi atlamış yangın. Cami kurtulmuş ama hemen caminin yanından itibaren yangın yeri, Hafız Ahmet Paşa Camii falan yanık hâlde. Caminin hemen dışındadır o, biliyorsunuz. Oradan aşağıya Fevzi Paşa Bulvarı'nın üzerinden atlamış karşıya, yamaçtan aşağıya inmiş. Vali Paşa Camii falan hep yanık. Arazi böyle çayır hâlinde. Aşağıda da Vatan Caddesi'nin olduğu yerde Bayrampaşa Deresi akıyor. Oradan karşı yamaca

tırmanmış ve ne varsa yakmış. Ahşap mahalleler varmış onlar bitmiş, hepsi yanmış.

Kim bilir kaçıncı defa?

Kaçıncı tabii. Millet Caddesi'ni de atlamış. Karşıda mahalleler, Şehremini filan... Batıya doğru değil, daha çok Marmara'ya doğru gitmiş ve aşağı yukarı üç gün sürmüş 1918 yangını, Cerrahpaşa Hastanesi'nin önünde durmuş. Kocamustafapaşa yolunda durmuş yangın. Oraya kadar yanık her şey. Hiçbir bina yok ortada. Yalnız yanık camileri ve külahsız minareleri, dört duvarları, -eğer kaldıysa- kurşun kubbeli olanların tabii kubbeleri soyulmuş, erimiş kurşunları. Bir de çeşmeler... O zaman çok çeşme var İstanbul'da. Yüzlerce çeşme var. Onlar kalıyor. Ahşap evler bomboş... Sonra biz Ahmet'le beraber Beyazıt taraflarına geldik. Bir baktık Şehzade Camii'nin yanında kubbeli mubbeli bir eski bina... Kitaba baktık: Kalenderhane Camii. Eski bir Bizans kilisesi. Şunu bir görelim dedik, gittik. Gayet sempatik, gayet güler yüzlü, tombik bir imam bizi karşıladı. O zaman daha Amerikalılar bilmem kimler, Amerikan dostu bizim bazı meslektaşlar el atmamışlardı camiye. "Buyurun çocuklar!" filan dedi. Biz çocuğuz, kısa pantolonlu. Kısa da değil de golf pantolon var ayağımda. Hatta orda kuru bir ağaca dayanmış bir resmimi çekti Ahmet... Arkada da Kalenderhane Camii var. O resmi *NTV Tarih* dergisinden bir ara aldılar benden. Fotoğrafçıları aynı noktada aynı ağaca yaslanmış hâlde resmimi çektiler. Sonra orta sayfada iki resmi karşılıklı koyarak "74 sene arayla" diye yazdılar. Ortaokul talebesiyken golf pantolonlu ben, caminin önünde. Sonra kerli ferli bir adam olmuşum, orada gene ağacın dibinde... Sonra biz oradan yola çıktık, tramvaya binip Fatih'i geçtik.

10- Semavi Eyice, çocukluğunun Kadıköyü'nü anlatıyor

Sağ tarafa baktım, camiyi geçer geçmez harap bir cami. Minaresinin külahı yok, çatısı da yok caminin. Ne olduğunu anlayamadık. Onu biz, Mamboury'nin rehberinde bir fotoğraf var: İmrahor İlyas Bey Camii'nin fotoğrafı. O zannettik, fotoğrafa benziyor filan diye. İndik aşağıya, bir de ne görelim, Osmanlı eseri, kilise değil. Kilise çünkü öteki. Solumuza baktık, aşağısı arazi... Arazide çift kubbeli bir bina... A, bu nedir, hadi buna gidelim: Kitabı açtık, Fenarî İsa Camii, kiliseden bozma bir cami. Yanmış ama bir kapı yapılmış, sımsıkı da kapalı kapı. Etrafını dolandık filan. Bir aile arkasına ufak bir ev yapmış, oturuyor. Bizim dolandığımızı görünce, "Kilitli orası." dedi. "Teyze, nasıl görürüz bunun içini?" deyince "Ben size merdiven vereyim, pencereden bakın!" dedi. Merdiveni dayadık, tırmandık penceresine, ama içerisi kuyu gibi. Bir inersek bir daha çıkamayız yukarıya. İçerisini oradan şöyle bir gördük. Teşekkür ettik, indik. Benim İstanbul'da ilk eski eser incelemem böyle oldu işte.

Peki o günlerde Ayasofya'ya da gittiniz mi?

Ayasofya'ya daha önce de gitmiştim. Henüz cami olarak namaz kılındığı dönemde. Yani halılar malılar filan varken. Daha sonra arada sırada gittiğim olmuştu.

Ayasofya'nın müze yapılışı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Paldır küldür yapılan bir iş. Onun da belgesini buldum ben. O zamanki Maarif vekili Abidin Özmen... Atatürk bir akşam sofrada "Yahu bu Ayasofya'yı da müze yapsak!" diyor. Abidin Özmen, "Bunun üzerine ben hemen ertesi gün Ayasofya'nın camilikten çıkarılması ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredilmesi için ilk yazıyı yazdım." diyor. "Bir numaralı yazı odur." diyor. Bunu kendisi yazmıştır. Kendi hatıratıdır bu. Ben bunun kopyasını aldımdı. Heyet-i Vekile kararı var filan... Yok efendim, heyet kararı filan değil. O sofrada alınmış bir karar o.

Ama hocam, bu karardan önce Bizans Enstitüsü uzmanları, Thomas Whittemore filan...

Bu Thomas Whittemore denen adam, profesör filan deniyor ama o unvanlar filan yakıştırmadır. Bu adam aslında bir meraklı; birtakım cemiyetler filan kurup paralar toplayarak Hristiyanlık uğruna birtakım işler yapma meraklısı. Hatta İstanbul'a ilk gelişi mülteci Beyaz Ruslar için... Mültecilere dair o devirde basılmış bir hatıra kitabı da var. Orada bunun fotoğrafı var. Beyaz Rus mültecilerine en büyük yardımda bulunan kişi bu Thomas Whittemore... Hakkında İngilizce bir kitap gördüm.

Yani uzmanlığı filan yok.

Yok tabii.

Peki, Ayasofya'yı böyle bir adama nasıl emanet ediyorlar?

Adam, Ayasofya'daki şeyleri görünce, badananın altında hayal meyal fark edilen figürleri görünce...

İkonları mı?

Mozaikleri... Bunları fark ediyor. Atatürk de o sırada Ayasofya'yı bir ziyarete geliyor. Hatta onunla beraber, bizim dergilerin birinde, sokakta çekilmiş bir fotoğrafları var. Ağaçlar var ya önünde Ayasofya'nın, o ağaçların dibinde, gayet flu bir resim. Soruyor işte bazı şeyleri Whittemore'ye. O da diyor ki, "Burada bazı mozaikler var, ben onları açacağım!" Önce son cemaat yerindeki ve antredeki mozaiklerin açılması için izin veriliyor. Camiliği devam ediyor binanın.

Bu hadise 1932'de olsa gerek.

1933'te... Ondan sonra bir de şeye bakıyor, o kocaman levhalara, "Bunlar mimariyi bozuyor!" diyor, Atatürk. Ayasofya'yı müze yapma kararı da alındıktan sonra levhaları indiriyorlar. Beyanat da şu: Bunları başka camilere asacağız. Fakat kapılardan sığmıyor. Parçalamadan çıkarılması imkânsız.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı muhteşem levhalar...

Evet. O levhaları da kaldırıyor, en rutubetli, en berbat bölümün duvarına üst üste yaslıyorlar bunları. Sonra halıları topluyorlar. Yalnız minberden, hafızların

11- Ayasofya Camii

köşk gibi bir mahfili vardır, o mahfile kadar olan kısımda tahta döşeme duruyor. Ve üzerinde de Hereke'de dokunmuş olan seccade biçimindeki halılar... Yani yekpare halı, fakat göz göz seccade şeklinde. Onlar Fossati'nin yaptığı restorasyonda özel ısmarlanmış halılardır Ayasofya için. Tahtalar duruyor, kılıç duruyor minberdeki. Sonra iki tane sancak vardır fetih alameti olmak üzere minberde, onlar da duruyor. Öyle kaldıydı. Sonra, müdürlere işlemeye başladılar birtakım dış kuvvetler. O kılıç kalktı, o sancaklar kalktı, levhalar işte orda çürümeye bırakıldı.

Parçalamaya cesaret edemediler herhâlde.

Son kalan halılar kaldırıldı. Birkaç kişi çünkü bir cesaret gösterip namaz kıldılar içerde. O da hoşa gitmedi. Onun üzerine dediler bu komple kaldırılsın, hiç kimse namaz kılamasın burada. Böyle artık, bu aldı yürüdü. Hâlbuki bazı Bizans uzmanı tanınmış profesörler, açık açığa söylediler, "Ayasofya'nın camilikten çıkarılması, ruhaniyetini bozdu." dediler. "Bu bina camiyken de mistik, ruhani havasını muhafaza ediyordu." dediler.

Mabet tabii orası.

Bunu Fransız, Bizans profesörü Sorbon'da Charles Diehl yazdı. Benim asistanlığını yaptığım Prof. Schweinfurth vardı, o da bana açık açık söyledi: "Bu bozulmuş!" dedi. "Ayasofya" dedi. "Çırçıplak mermer bir tabanla turistlerin gözler havada gezecekleri bir mekân olmamalı." dedi, "Cami iken de gelmiştim buraya, o ruhani hava bambaşkaydı!" dedi. Ben bunu bir yerde beyanat olarak söyledim, vay efendim vay, Atatürk inkılaplarına karşıymışım, vay bilmem neymişim... Veryansın etti herifin biri. Hürriyet gazetesinde, dört sütun... Ama kendi ismi yok üstünde, resmî var yalnız, o da siyah gözlükle... Medeni cesareti varsa, ismini de yazsın. İsmi yok ortada adamın.

12- Ayasofya'nın içinden müzeye dönüştürülmeden önce çekilmiş bir fotoğraf (*Yadigâr-ı İstanbul*, M. Hilmi Şenalp Arşivi)

Fossati restorasyonundan sonra konulan Sultan Abdülmecid tuğrasının hikâyesi de enteresan hocam. Bundan söz eder misiniz?

Efendim, *Sanatsal Mozaik* adında bir dergi çıkıyordu, Sultan Abdülmecid tuğrasının hikâyesini orada yazdım. Sonra aynı yazıyı Haluk Dursun yayımladı. Ayasofya'nın yakın zamana kadar müdürüydü. Aynı yazıyı bulmuş, renkli fotoğrafı da bastırdığı kitabın üzerine koymuş. Ben böyle bir tuğranın varlığını Fossati'nin İsviçre'deki arşivini incelerken öğrenmiştim. Çünkü Sultan Abdülmecid çok merak ediyor bu Ayasofya'daki restorasyonu, devamlı gidiyor geliyor. Mozaikleri görüyor, kim bunlar diyor. "İşte İstanbul'u yapan Konstantin, Ayasofya'yı yapan Jüstinyanus..." filan deyince "Ah keşke diyor Ayasofya'yı bu kadar esaslı restore ettiren benim de bir resmim konsa buraya!" diyor. Fakat o devirde bu mümkün değil tabii. "Madem padişahın böyle bir arzusu var." diyor Fossati. Dökülmüş olan mozaik tanelerini toplatıyor, İtalya'dan da bir mozaik ustası getirmiş, Lanzoni adında bir adam; ona bir tane yuvarlak, mermer bir tuğra işletiyor.

Bu tuğrayı gördüm ben.

Zemini altın, fakat Bizans mozaikleri bunlar. Altından toplanan taneler yani. Ortasında da Sultan Abdülmecid'in tuğrası... Nereye koydu bunu, bilmiyoruz. Hazırlattığını söylüyor. Kendi notlarında var bu. Arşivinde ben buldum bunu. "Böyle böyle bir tuğra yaptırdım." diyor adam. Fakat bu tuğra yok ortada. Kimse görmüş de değil. Ayasofya'nın müdürleri devamlı hareket hâlinde. Değişiyor, geliyor filan. Benim çocukluktan beri arkadaşım olan Sabahattin adında biri vardı, Sabahattin Batur... Atıf Efendi Kütüphanesi'ne de müdür oldu. Bu, felsefede okumuş, eski eserlere meraklı ama eski eserci değildi. Biraz da aşırı solculardanmış, İzmir'de felsefe öğretmenliği yapmış. Onun için bunu geri görev olarak

13- Fossati, Ayasofya'yı restore ettikten sonra Sultan Abdülmecid'in arzusu üzerine İtalya'dan getirttiği Lanzoni adındaki mozaik ustasına, yerinden çıkıp, dökülmüş mozaik parçalarıyla yukarıdaki tuğrayı işletmiştir. Ayasofya müzeye dönüştürüldükten sonra kaldırılan bu tuğra, A. Haluk Dursun'un Başkanlığı döneminde eski yerine yerleştirilebildi

kütüphanelere vermişler. Atıf Efendi Kütüphanesi müdürlüğünden pat diye Ecevit zamanında Ayasofya'ya müdür oldu. Çocukluğumuz falan beraber geçti Amasra'da. Babası kömür işlerinde çalışırdı.

Sabahattin Batur Bey'i tanımıştım hocam.

Bir gün Ayasofya'ya gittim. Makamında oturduktan sonra, "Gel." dedi. "Seninle depoya inelim, aşağıya!" dedi. Depo olarak kullanılan büyük mekânlar var. Birine girdik, ooo, neler yok. Yığın hâlinde. Kullanmamış, değerlendirmemişler; kırılmış, dökülmüş. Envanteri yok doğru dürüst. Fakat yerde yuvarlak bir mermer dikkatimi çekti. Masa gibi. Baktım üzerinde siyah mürekkeple yazılmış Lanzoni filan diye bir imza. Aklıma geldi tabii. Arşivden biliyorum onu ben, vaktiyle İsviçre'de tetkik ettiğim arşivden. Hademelere, çevirin şunu tersine dedik. Bir baktım, tuğra. "Yahu." dedim. "Bunu buraya ne diye atıyorsunuz? Koyun yerine, orada dursun!" Hangi müdüre söylediysem "O problem işte efendim, koyamayız!" filan diyorlar. Her müdüre söylüyorum. Hiçbiri yapamadı. Sonra benim öğrencilerden biri müdür olduydu. Ona da söyledim. "Hocam, ben yaparım o işi!" dedi. Üç günde o levha oradan alındı, Ayasofya'ya getirildi. Güzel, âlâ... "Hocam, nereye koyalım bunu?" dedim "Kapının yanına

14- 1930'larda Taksim Meydanı. Meşhur Topçu Kışlası henüz yerli yerinde

koyun. Altına da 'Fossati tarafından Abdülmecid'in emriyle Ayasofya restore edildiğinde İtalyan sanatkâr Lanzoni tarafından yapılmış olan mozaik tuğrası' yazın." Bunu da Türkçe-İngilizce olarak yazdık. Altına kondu. Birkaç sene Ayasofya'ya uğramadım ben. Bir kadın oraya müdür oldu, Jale adında. Çağırdı beni, işte size danışacağım şeyler var filan. Gittim, bir baktım, tuğra yok. Kalkmış tuğra. Tuğra nerde? Jale Hanım dedim, burada bir tuğra olması lazım. Duvarda, çakılmış vaziyetteydi. "Valla benim haberim yok!" dedi. Kaldırılmış, yok! Aradık, bir depoda bulundu.

İnanılır gibi değil.

Ondan sonra getirildi. Bu defa Jale Hanım cesaret edemedi yerine çaktırmaya, oraya bir camekân yaptırdı, onun içine yatırdı onu. Sonra Jale gitti, tuğra gene kayboldu ortalıktan. En son baktım, Haluk Dursun oraya müdür oldu. Aynı hikâyeyi ona anlattım. Fakat o arada sözünü ettiğim *Sanatsal Mozaik* adlı lüks dergi çıkıyordu. 16 sayı mı ne çıktı. O dergiye ben bir makale olarak verdim bu olayı. Renkli bir fotoğrafını da çekmiştik. Onu da o dergide yayınladılar. Haluk Dursun duvara çaktırmış onu. "Nerdeydi?" diye sordu. Eski yerini söyledim. Aynı yere çaktırmış, altına yazıyı da koymuş. Ben bir Yıllık çıkarıyorum dedi. Yıllığı hazırlarken, benim o yazıyı aratmış. Dergilerin hepsini SEKA'ya göndermişler. İmha etmişler. Haluk bulmuş o dergiyi, benim yazıyı o yıllığın en başına koymuş. O renkli resmi de kapağa... Ama Haluk oradan ayrıldı. O gizli kuvvet, sancakları kaldırtan, kılıcı kaldırtan...

Yine mi kaldırttılar yoksa hocam?

Kaldırtabilirler. Çünkü Kariye Camii'nin minberini de kaldırttı o kuvvet.

Bizansçılar uğraşıyor herhâlde.

Ama bizim o müdür beyler de, bir Amerika seyahatine, bir Avrupa seyahatine her şeyi verebiliyorlar. Yani ben Bizans'la ilgili bir makale hazırlıyorum; o eserin bazı parçaları müzede. "Makaleyi hazırladım, Avrupa'da basılacak. Şu parçaların fotoğraflarını

çekelim!" diyorum, "Yoo efendim, veremeyiz!" diyorlar. Ben böyle muameleyle çok karşılaştım. Uzağa gitmeyin, daha geçen sene İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından Aydın Yüksel'e dair armağan kitabı çıkarıldı. Bu kitap için Sinan'ın küçük bir külliyesi olan İbrahim Paşa Medrese ve Mescidi hakkında bir makale yazıyorum. Vakfiyesi var Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde... Fotokopisini istedim. Yooo, verilemezmiş! Bereket o vakfiyeyi, İslam Eserleri Müzesi'nde müdürlük yapmış bir zat etraflı bir makale hâlinde yayınlamış, oradan aldım. Orada da yazdım: "Maalesef." dedim. "Vakfiye'yi kullanmamıza izin verilmediğinden, yayınından aldığımız kopyayı veriyorum." dedim.

Kimseye izin vermiyorlar hocam. Kendileri mi yazmak istiyorlar ne?

Yabancı gelirse, ona veriyorlar ama. Kendileri yazmazlar. Ben Trakya'da şadırvan çeşmelerine dair makale hazırlıyorum. Tekirdağ'da çok güzel bir tanesini bulmuştum; onu da kırıp bir ardiyenin bahçesine atmışlardı. Bir bekçi bana haber verdi: "Bey," dedi, "Sen buraları geziyorsun, çok güzel bir şadırvan bilmem nerenin ardiyesinin bahçesinde, git bak." dedi. Gittim baktım, yerde yatıyor parçalar. Ağır parçalar, kaldırıp da diğer yüzlerinin fotoğraflarını çekemem. Yatık vaziyetteyken resmini çektim. Sonra birkaç sene sonra makale yazma sırası geldiğinde haber aldım ki: Tekirdağı'na müze kurulmuş, o taşı da oradan almışlar, müzenin önüne dikmişler. Dört tarafı artık görülebilir durumda. O sırada bizim talebelerden bir fotoğrafçı vardı, onu yolladım, "Git, dedim, şunun dört cephesinin fotoğrafını çek." Müze müdürü bir hanım: "Aa demiş, Semavi Bey de bunları alıyor, yayınlıyor sonra!" demiş. Yahu sen de yap. Önünde işte! Ne uyuyorsun?

Bu kafayı anlamak mümkün değil. Nasıl müdür yapılıyor bunlar?

Öyle işte. Neyse, oğlan inatçıymış. Çekmiş resimleri, getirdi bana. Arif Müfit Mansel Hoca için hazırlanan armağan kitabına "Trakya'da Meydan Şadırvanları" diye bir makale yazdımdı, oraya koydum. Fakat benim ilk gördüğümde daha başka parçaları vardı, onlar kayıp... Onlar yürümüş, gitmiş.

Hocam, sizde bu İstanbul merakı başlayınca, kitapçıları filan dolaşmaya başladınız, yani bu demektir ki 1930'larda filan...

1935'te...

Şimdi biraz da o kitapçılardan söz eder misiniz?

Kitapçı piyasasının iki merkezi vardı: Sahaflar Çarşısı ve Yüksek Kaldırım. Bilhassa yabancı kitaplar için Yüksek Kaldırım... Burada genellikle Rum'du kitapçılar. Sahaf daha doğrusu, eski kitap... Burada pek çok şey bulunabiliyordu. Beyoğlu sosyetesinden gelme yabancı kitaplar bulunabiliyordu. İkinci el kitaplar. Bunlar topluyorlardı onları, işte anlaşmayla alıyordum onlardan. Bana biraz sapa düşüyordu Sahaflar Çarşısı. Burada en önemli kitapçı, Nizamettin Bey'di. Nizamettin Aktuç. O zaten ağasıydı. En iyi kitapları o alır, o satardı. Onun da garip huyları vardı. Bazı şeylerde inat ederdi. Bir de köşe başında cami kayyumluğundan sahaf olmuş bir zat vardı, Muzaffer...

Muzaffer Ozak Efendi...

Evet, o mesela kitaptan falan anlamıyordu. Ben ondan gayet değerli bir kitabı 25 liraya aldım. Farkında değil.

Raif Yelkenci'yi tanıdınız mı hocam?

Raif Yelkenci, o dışarıdaydı. Çarşının hemen girişinin yanında minik bir dükkânı vardı, orda otururdu. Her zaman muhakkak misafirleri vardı, onlarla sohbet ederdi. Ondan pek alışverişim olmadı. Bir iki kitap aldım, o kadar. Daha çok eski yazı kitaplar, yazmalar filan bulundururdu. Fakat birkaç kitabı bana ödünç olarak verdi. Baktıktan sonra iade ettim. Yalnız bir tanesi bende kaldı onların. Vefat etti o arada. Bende kaldı, onu da güzel ciltletmiştim filan, benim kütüphanemin malı oldu o. İhtifalci Mehmet Ziya'nın Bursa'dan Konya'ya Seyahat kitabı. Rahmetlinin bir hatırasıdır. Sonra orada çok efendi, Osmanlı Devri'nden kalma bir İsmail Efendi vardı, yalnız o zavallının ne sermayesi vardı, ne de bir şey bulunurdu. Helaların oradan doğru çıktığınızda ilk baştaki dükkânlardan biriydi. Geçerken "Merhaba, bir şey var mı?" derdim: "İşte ben varım!" derdi. Onun Karagözcü bir arkadaşı vardı. İhtiyar, bilmem ne efendi... Birkaç kere bana güzel, eski ciltler hediye etti. Birkaç ufak tefek eski Türkçe kitap aldım ondan, mesela *Mecmûa-i Tekâyâ*... Ufacık bir risaledir o. Fakat zor bulunur. O sağladı bana. Sonra Nizamettin'le çok alışverişim vardı. Bir de setin üstünde bir Ermeni Nişanyan vardı. O enteresan bir kitapçıydı.

Eczacılık Fakültesi'nin karşısındaki dükkânlardan birinde.

Tam setin üstünde, Elektrik İdaresi'nin yanında... Bu Kirkor Nişanyan enteresan bir adamdı. Kendisiyle tanıştım, dükkânına gidiyorum; dükkân akademi gibi... Bütün üniversiteye gidenler, gelenler orada sohbet ediyorlar. Oturacak filan yer yok. Her taraf böyle kitap, ama hiçbir şey olmuyor o kitaplara. Ne gidiyor, ne satılıyor. Bir işe de yaramıyor. Kendi oturacak yeri de yok. Bir masası var, o masanın üzeri de dolu. Böyle şu kadar bir boşluk kalmış; üzerinde palto, yemek yemez, para harcamamak için. Gidersin, "Bir şey var mı Nişanyan?" Hiç sesini de çıkarmaz. Bir yerden bir kitap çıkarır, koyar masanın üzerine. Kim, neye meraklı, o bilirdi. Mesela bütün Anadolu neşriyatını takip eder, Halkevleri'nin neşriyatını filan. Diyelim onların İstanbul'da on alıcısı var; on alıcıya göre, on tane getirtir o kitaptan. Ama fiyatı 15 kuruşsa, onu 25 kuruş yapar. Sen girersin dükkânına: "Nişanyan var mı bir şey?" dersin, alır oradan koyar masanın üzerine, hiçbir şey söylemeden. "E, ben bunları alacağım, şimdi param yok ama!" dersin, "Getirirsin sonra." der. Oradan bir kâğıt parçası koparır; bir ambalaj parçası, kesekâğıdının kenarı... Ufacık bir kalemle oraya bir şeyler yazar. Sonra onları evinde deftere geçiriyormuş. Sonraları onu iyi tanıdıktan sonra öğrendik. Fakat şöyle bir şey oldu: Şimdi ben talebe adamım. Bundan da durmadan kitap alıyorum. Avrupa kitaplarını da buluyor, getirtiyor, bir şeyler yapıyor.

Yoksa borç mu birikti hocam?

Borç birikiyor. Gidiyorsun dükkâna, boynunu büküyor, "Bir şey verecek misin bugün?" diyor. "Valla param yok ama cebimde beş lira var!" "E, ver onu bari..." diyor. Sonra o beş lirayı bir kâğıt parçasına yazıyor filan. "Yahu Nişanyan," dedim, "Ben talebeydim, sana borçlu olarak Almanya'ya gittim. Sen benim ne adresimi, ne kim olduğumu biliyorsun. Neye güvenerek yapıyorsun bunu?" dedim. "Sen Avrupa'ya giderken bir arkadaşına para bırakmış, benim Nişanyan'a borcum var, onu öde, demişsin. O arkadaşın getirip o parayı bana verdi." dedi. "Bu senin için yeterli bir nottu." dedi. "Sen buradan istediğini al, götür." dedi. Yani o zamanın esnafı da böyleydi...

Hocam diğer tarafta, Beyoğlu Yüksek Kaldırım'daki kitapçılar...

En başta bir Rum vardı, birkaç defa yer değiştirdi. Aslında daha aşağılarda yaşlı bir kitapçı vardı, onun oğlu... Atina'da okumuş, fakat bitirmemiş Hukuk'u. En esaslı kitaplar bu adamda bulunurdu. Bu da yemez-içmez cinsinden. Taksim'de meydana bakan eski Rum evleri vardı birkaç tane, bunların birinde otururdu. O evleri sonra yıktılar. Onun mülküydü galiba o ev. Bir defa beni o eve sokmuştu. Her taraf kitap doluydu. Değerli bulduğu kitapları zaten kendine saklardı, satmazdı. Bizans meraklısıydı. Yani Bizans tarihiyle, sanatıyla ilgili bütün kitaplar elinden geçerdi. Çok nadide şeylerin onun elinden geçtiğini gördüm. Alabildiklerim oldu. Alamadıklarım daha çok. Mesela İstanbul'a tünel açan Eugene-Henri Gavand adındaki Fransız mühendisin İstanbul'un Tüneli (*Tunnel de Constantinople*) adında Fransızca bir kitabı var, onu. Masanın boyunda böyle, kocaman. Bir tane bulmuş ondan, nerden bulmuşsa... "Bunu, Tünel-Tramvay Genel Müdür Muavini Celalettin Germiyanoğlu'na satacağım dedi, sana veremem!" dedi. Vermedi. Celalettin Germiyanoğlu da amatör tarihçiliğe kalkıştı, Göztepe taraflarının tarihini yazmaya kalkıştı, bir makale hâlinde onu yazdı, başka da bir şey çıkaramadı. Sonra öldü gitti. O kitap ne oldu, bilmem. Bu kitabı bundan birkaç sene evvel İETT İşletmeleri Genel Müdürlüğü -Arkeoloji Müzesi'ndeki nüshasından fotokopi almak suretiyle küçük boyda tıpkıbasımını yaptı. Sonra bu işi yapanlarla görüştüm, "Yahu," dedim,

15- Karaköy İskelesi... Şehir Hatları vapuru duman püsküre püsküre iskeleye yanaşmış. Önde bilet gişeleri...

"Bunun piyasaya düşmüş tek tük orijinal nüshaları vardı, onlardan niye çekmediniz?" "Biz görmedik." dediler. Onların ellerinde yok. Velhasıl, böyle kitaplar düşüyordu adama, üç dört dükkân değiştirdi. En son, Galata Mevlevîhanesi'nin kapısının yanında bir dükkâna geçti. Orda gene böyle yemez içmez bir ihtiyar kadın vardı, nesi oluyordu bilmiyorum, öğleleri yemek getirir bir tasın içinde, sırtında palto, soba bile koymaz dükkâna. O dükkân çok değerli kitaplarla tıklım tıklım dolu. Hatta bir iki kitap vardı -ben çok üzerine gittim. Ben dükkândayken birisi bir kitap getirdi: Albert Gabriel'in *Monuments Turcs*'ü... Getirdi satmak üzere. Çok da düşük fiyat veriyor bu. Dışarı çıksa, ben adama "Onun verdiğinin şu kadar fazlasını vereyim, bana ver!" diyeceğim, ama dışarı çıkmıyor adam. Sonunda gayet düşük bir fiyata verdi buna adam. Alıyor, doğru eve götürüyor tabii kitapları. Sonra o meşhur 6-7 Eylül hadiseleri oldu. Rum evlerini bastılar. O gece bunun dükkânına dokunan olmamış. Hâlbuki Yunan tebaası bu adam... Yanında da bunun şerbetçilik yapan bir adam vardı, Karamanlı Rumlardan, yani Türk asıllı Ortodokslardandı. O adamın dükkânını tarumar etmişler o gece. Ertesi gün adam: "Allah'ın işine bak, diyordu, Karamanlı şivesiyle; şu gâvurun dükkânını bıraktılar, ben garibanın dükkânını yıktılar, berbat ettiler." diye.

Karamanlı Rum, diğerine gâvur diyor. Çok tuhaf...

Gâvur diyor. "Ne tabak kaldı, ne çanak kaldı, ne bardak kaldı!" diyor. Şerbetçilik yapıyor, adamın başka bir şeyi de yok. Sermayesi de işte bir şerbet küpü filan... Alman mektebine filan giden öğrenciler bir sandviç aldıklarında ondan gazoz alıp içiyorlar. Adamın dükkânını duman etmişler.

16- Karaköy Mescidi'nin hemen önündeki tramvay durağı

Başka kitapçı var mıydı hocam?

Bizim Yani'nin ilk dükkânı o idi, sonra onu Nomidis aldı. Nomidis aslında bir keresteciymiş. Romanya göçmeni bir Rum keresteci... Fakat sonra kitapçılığa heves etmiş. Kendisi Ortodoks olmakla beraber, Katoliklerle -belki de Katolik oldu bilmiyorum- münasebeti çok kuvvetliydi. Yani'nin dükkânını aldığında, vitrininde İstanbul'la ilgili çok değerli kitaplar vardı. Ama hiçbiri satılık değildi. Meğer Katolik Teşkilatı'nın Kütüphanesi'nden onları ödünç almış. Sırf dükkânı harekete geçirmek için... Nomidis aynı zamanda kartograftı da, çizimler filan yapardı. Arkeologlar onu yardımcı olarak da kullanırlardı. Böyle birkaç kitaba yardımcılık yaptı. Haritalarını çizdi, krokilerini çizdi vs. Sonra Tünel'e giderken, aynı sırada sağda, köşebaşında Sergiadis vardı. Fakat o, sadece Fransa'dan tıp ve teknik kitaplar getirtir satardı. Bir de onun bir vitrini vardı, Fransızların hafif tertip pornografik kitaplarına ayrılmıştı. Onlardan getirtir, vitrininde teşhir eder, meraklıları oradan alırlardı. Sergiadis'le bir alışverişim olmadı. Sonra, sağ tarafta bir Rum kızı, iyi Almanca bilen, Alman mektebinde okumuş, hiç evlenmemiş, gudubet bir Rum kızı, Matmazel Venetia, bir kitapçı dükkânı açtı. Herhâlde babadan iyi sermayesi vardı bunun, muazzam kitap alıyordu. Kendisine getirilen kitapları alıyordu. Fakat elinden kitap almak çok zordu bunun. Bir defa değerli bir kitap, Osmanlı tarihiyle, Bizans tarihiyle, İstanbul'la ilgili bir kitap eline geçti mi alıyor o kitabı doğru Patriarkes'in dükkânına "Nedir bu?" diye. O onu şişiriyordu iyice. Ondan sonra elinden bir şey alınamıyordu. O kadın orada epeyce kitapçılık yaptı. Elinden epeyi kitap geçti.

O yıllarda Haşet var mıydı hocam?

Haşet karşı sıradaydı, o muazzamdı o. O zaten eski kitap üzerine iş görmezdi. Fransa'da çıkan her yeni kitap gelirdi ona. Masanın üzerine koyardı yeni gelen kitapları. Bir de bir bölümü vardı onun: Osmanlı tarihi, İstanbul tarihi, Bizans tarihi ile ilgili kitaplar oraya konurdu. Fakat arkada yukarı katta onun bir servisi vardı, Rum kızları çalışırdı orda. Fransa'dan eski bir kitabı aratıyorsan onlara siparişini verirdin. Haşet'in Paris'te bir merkezi vardı. Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen siparişleri takip eder, onun cevabını verirdi. Ben birkaç antika kitap sordurdum: Bazen "Mevcudu yok." diye bir cevap, bazen de "Kitap geldi!"

Haşet'in kaç yıllarında açıldığını hatırlıyor musunuz?

Haşet, benim çocukluğumdan beri vardı. Onun bir de ortada büyük masaları vardı. Oraya da her hafta çeşitli dergiler gelirdi. Bundan 10-15 sene evvel

kapanmış Haşet... Lağvedilmiş tamamen. Az sayıda Türk kitabı da bulundururdu. Bazı resmî yayınlar filan gelirdi. Hatta benim orada bir abone gözüm, yani çekmecem vardı. Bazı şeylere aboneydim. Mesela *Ülkü* dergisi ve bazı yabancı yayınlar filan. Gider gözümden alır, parasını öder çıkardım. Bir de Yerasimos adında yaşlı bir Rumu hatırlıyorum; sağ kolda aşağı doğru inerken Alman Kulübü'nün karşısında çok ufak, dar ve karanlık bir dükkânı vardı. İçerideki raflar kitap dolu olmakla beraber işime yarayacak bir şeylere rastladığımı hiç hatırlamıyorum. Ancak aradığım birkaç kitabı söylediğimde bir süre sonra bana bunları bulup verdirdi. Bu kitapların başında henüz ortaokul öğrencisi olduğum bir sırada aradığım, İstanbul Patriği Konstantios tarafından yazılan *Constantiniade* adlı eser gelir. 1846 yılında İstanbul'da basılan bu kitabın bir nüshasını bulduğumda Yerasimos benden üç lira istemişti. Ben bu fiyatı yüksek bulup kızarak kitabı almadan dükkândan çıktım. Bir daha da uğramadım. Aradan zannederim bir yıl geçti. Bir yılbaşı gecesini İstanbul'da bir yakınımın evinde geçirmiştim. Ertesi günü Beyoğlu'nda vitrinlere bakarak Karaköy'e doğru inerken birden birisi "Yeni yılınız hayırlı olsun." diyerek elini uzattı. İhtiyar kitapçı Yerasimos... Birlikte dükkânına kadar yürüdük. Ve aylar önce benim için tedarik ettiği eski kitabı tezgâhın altından çıkararak bana uzattı, "Ne kadar verebiliyorsan ver!" dedi. Meğerse kitabı benim için tutmuş. Eski adamlar böyleydi işte, Türkü, Ermenisi, Rumu... Hiç kullanılmamış, yeni ciltlenmiş tertemiz bir nüsha idi. Ondan sonra birkaç alışverişim daha oldu. Bunların içinde en önemlisi Charles Texier'in Anadolu coğrafyası hakkındaki eseri, yani Küçük Asya'sıdır.

Türkçe tercümesi üç cilt hâlinde yedi sekiz yıl önce yayımlandı.

Evet, hatta redaksiyonu benden de geçti. Bir de Ali Suad Bey tarafından yapılmış eski tercümesi vardır. Cumhuriyet Hükûmeti'nin ikinci bastığı kitaptır o. 1923-1924 yılarında... Ama eksiktir o. Yenisini Hasan Duman neşretti galiba.

Hocam hiç uğramadığınız, kitap almadığınız kitapçı kalmamış.

Yok... Daha başka dükkânlar da vardı, hepsinden bir şeyler almışımdır. Ondan sonra Yüksek Kaldırım'ın merdivenli kısmı geliyor. O merdivenli kısım ilk olarak Arnavut kaldırımı şeklindeydi. Sonra belediye onu 1937-1938'lerde, çok güzel betona çevirdi. Basamaklar gayet güzel yapıldı, önlerine kaba taştan bir eşik taşı yapıldı, ortaya hamallara güç vermek üzere demirden tutamak yeri yapıldı. Yan tarafa da yaya inip çıkanlar için daha dar dinlenme basamaklı, gayet modern, fevkalade bir şey yapıldı. Hangi kimin aklına geldiyse geldi, yirmi sene sonra o sokağı, Yüksek Kaldırım'ı söktüler tamamen; efendim trafiğe açacaklarmış! Yahu o dimdik yokuş trafiğe açılır mı? Bir defa bir kar yağdığında müthiş buz tutuyor o yol. Orada yani bir araba bir patinaj yaptı mı, facia olur!

Normal şartlarda bile çıkamaz.

Normal şartlarda bile... Bir defa ben karda inmeye kalkıştım oradan, inilmiyor! İşte, o yolu berbat ettiler öylece. İstanbul hakkında bir kitabım var; orada fotoğrafları çıktı. Üç kademesinin de: Yani o ilk Arnavut kaldırımlı hâli, sonra o medeni şekli, sonra tekrar bozulmuş hâli... Enteresan o, kültür tarihî bakımından hiç kimsenin aklına gelmeyen bir şey: O merdivenli kısımdaki Hristiyan evlerinden bir tanesi çok eski bir tarihte, kısa bir süre, kaptan mektebi olmuş. Bunu ben bir yerden öğrendimdi; bir deniz dergisi çıkardı bir zaman, orada yazılmıştı, baktım o binayı buldum, o devirden kalma bir iz vardı üzerinde. O da ne: Demirden, sacdan kesilmiş bir çapa, kapının üzerinde çakılıydı. Bundan on sene evvel o binayı yeni bir şekle sokmuşlar, sökmüşler o çapayı. Nerden akıl etmişler orada Yüksek Kaldırım'da Kaptan Mektebi yapmayı... Neyse o eve gelmeden az evvel yine sağ tarafta yine bir Yahudi'nin kitapçı dükkânı vardı, romandan başka bir şeyin alım satımı yapılmazdı. Hiçbir zaman orada bir şeye rastlamadım. Yalnız iki kitap orada buldum: Biri Fransızca bir roman, Boğaziçi Atmacaları... Konusu Trabzon'daki Komnenos Beyliği... Adı sanı duyulmamış bir Fransız tarafından yazılmış bir roman. Onu aldımdı. Bir de Almanca Bizans Efsaneleri diye bir kitap. Fakat enteresanlığı o kitabın, cildini açtıktan sonra boş bir sayfa vardır, o sayfaya Fransızca olarak iki şiir yazılmış. Gayet güzel bir hatla, mürekkeple yazılmış. Biri kadın katili Henri Desire Landru var ya, o şairmiş meğer, onun bir şiiri... Bir de gene öyle sabıkalı bir adamın yazdığı bir şey... Oraya gayet muntazam olarak kopyası yazılmış. O adamlara mı aitti o kitap, bilmiyorum.

Duruyor mu?

Kütüphanemde... Merakınız varsa gidin bakın. Bizans Efsaneleri diye Almanca, ciddi bir kitap... Fakat kapağının içinde böyle iki tane şiir var.

17- Semavi Eyice

Meraklısı demek.

Valla bilmiyorum, öbürü de sabıkalı bir adam; onun da imzası var altında, yana yakıla şikâyet ediyor: Bilmem neredeki sakin evimin bahçesinde gördüğüm manzara falan filan diye gayet romantik bir şey... Bilemiyorum artık, suçlu değildi de öyle mi gittiler? Bir de o var... Mesela bir Karındeşen Jack diye bir herif vardır, Londra'da uzun zaman birçok kişilerin karınlarını deşmiş, öldürmüş ve adam bulunamamıştır. Bir rivayete göre İngiliz Hanedanı'ndan bir prens... Zaman zaman gidip böyle cinayetler işliyormuş. Anlamışlar, ama aleniyete dökememişler hiçbir zaman.

Sultan II. Abdülhamid bile düşmüş peşine, çünkü tehdit mektubu gelmiş. Abdülhak Hâmid, hatıratında anlatıyor.

Öyle mi? Onu bilmiyordum.

Hocam sizi çok yorduğumun farkındayım.

Biraz öyle.

Çok teşekkür ediyorum.

NEVZAD ATLIĞ'IN PENCERESİNDEN İSTANBUL, MUSİKİ VE MUSİKİ MAHFİLLERİ

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- Nevzad Atlığ

Hocam sizinle eski İstanbul'u, İstanbul kültürünü ve musiki mahfillerini konuşmak istiyorum. Özellikle musiki mahfilleri çok ilgimi çekiyor; çünkü bu mahfiller zengin bir kültürün yaşatılıp gelecek nesillere aktarılmasında son derece önemli bir rol üstlenmiştir. Gerçi siz İstanbul'da doğmadınız, çocukluğunuz ve ilk gençliğiniz de İstanbul'da geçmedi. Fakat bu şehre 1943 yılında geldiğinize göre tam yetmiş yıldır İstanbullu olduğunuz anlamına geliyor. Bu da sizi doğma büyüme İstanbullulardan daha fazla İstanbullu yapmaya yeter. Bir de İstanbul'un henüz bütünüyle bozulmadığı yıllarda geldiniz. Dolayısıyla bizim konuşmak istediğimiz İstanbul'u çok iyi biliyorsunuz. Şimdi kalktınız Edirne'den İstanbul'a geldiniz. Kafanızda nasıl bir İstanbul vardı, ne ile karşılaştınız?

İstanbul'a liseyi bitirdikten sonra üniversite tahsili yapmak üzere 1943'te geldim. Daha önce de görmüşlüğüm vardı İstanbul'u. Babamın asker olarak görev yaptığı yerlerde orta mektep ve lise yoktu. İlk mektebi bitirdiğim sene babam, Ceyhan'a tayin edildi. 1937 yılı... Ceyhan'da orta mektep yok. Bu sebeple orta mektebi Edirne'de okudum. Edirneliyiz biz aile olarak, dedem, büyükannem, halam hep Edirne'de... Orta mektebin ancak üçüncü sınıfında Ceyhan'a giderek babamı görebildim. O vesileyle İstanbul'dan gelip geçiyordum. Burada teyzem oturuyordu.

Herhâlde istasyonu filan görüyordunuz.

Hayal meyal işte... İstanbul'da sizin de ifade ettiğiniz gibi 1943'ten beri yaşıyorum, hiç ayrılmadan... Şans eseri askerliğimi de İstanbul'a çok yakın bir yerde, Gebze'de yaptım ve İstanbul'dan hiç kopmadım sayılabilir. Şimdi 1943'te İstanbul'a geldim. Amcamın oğlu Vedat beni Haydarpaşa'da karşıladı, vapurla karşıya geçip Cerrahpaşa'da, Hafız Galip Sokağı'ndaki evine geldik. Niyetim Tıp Fakültesi'ne girmekti, müracaatımı yaptım. O tarihte Tıp Fakültesi'ne imtihanla girilebiliyordu. Liseden edebiyat şubesi mezunu olduğum için çok çalışmak mecburiyetindeydim; bunun için kendime Laleli'de, İstanbul Üniversitesi'ne yakın yerdeki Koca Ragıb Paşa Kütüphanesi'ni mesken olarak seçtim. Biliyorsunuz, 1950'lerdeki imar faaliyetleri sırasında yol yükseldi, kütüphane biraz aşağıda kaldı galiba. Eskiden caddeyle aynı seviyedeydi, hemzemindi.

Yol yokuştu, değil mi efendim?

Evet, yokuş vardı. Laleli'ye çıkarken Koska'ya yakın, bahçesi de olan çok asude bir yerdi. Müdürü de çok ciddi bir adam. Değil konuşmak, öksürmek bile yasak. Orada bir ay kadar aşağı yukarı her gün akşama kadar çalıştım. Mutlaka kazanmak istiyordum. Nitekim sınavları kazanarak Tıp Fakültesi'ne girdim. İstanbul'la ilgili ilk

2- Salacak'tan Kızkulesi ve Galata

intibalarım o günlerden kalmadır. Zeynep Hanım Konağı diye bilinen mahalde konferans salonumuz vardı. Dersleri orada görmeye başladık.

O zaman Zeynep Hanım Konağı yok.

Yok.

Sizin İstanbul'a gidişinizden üç yıl kadar önce yanmıştı. Dolayısıyla o konağı hiç hatırlamıyorsunuz.

Bu meşhur konağın ismini İbnülemin Mahmud Kemal Bey'den işitirdim, o aileyle yakın münasebeti olduğu için konaktan çok sık bahsederdi.

Babası Emin Paşa, Kâmil Paşa'nın mühürdarıydı. Çocukluğu o konakta geçmiş.

Konağın yeri o tarihte boştu. Fen Fakültesi inşaatı da ya başlamış yahut başlamak üzereydi. Pek fazla hatırlayamıyorum. Harp yıllarıydı tabii, zor şartlar altındaydık. Belki de temeli atılmıştı, öyle yarım kalmış gibiydi. Fizik ve kimya derslerini oradaki konferans salonunda görmeye başladık. Büyük bir salondu. İlk hatırladığım da bu salonda üniversitenin 1 Kasım'da yapılan açılış merasimi. Ondan sonra dersler başladı.

Biliyorsunuz efendim, sözünü ettiğiniz salon aslında Zeynep Hanım Konağı'nın manej yeriymiş. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı döneminde elden geçirilerek konferans salonuna dönüştürülmüş. Bu salonu biraz tasvir eder misiniz efendim?

Salon efendim, böyle bir amfi şeklinde değil, fakat arkalara doğru tamamen düz de değil de çok hafif meyilli... Ahşap direkler var. Kapıdan girildiği zaman çok geniş bir kürsü vardı, uzun bir kürsü. Hocalar orada ders verir, talebe de karşıdan dinliyor. Yani kapıdan girildiği zaman biz o kürsünün yanından salona geçerdik. Hocalarımız da tabii...

Yani giriş kapısı kürsünün yanında.

Evet, kürsünün yanında... Büyük bir salondu, herhâlde 900-1.000 kişiyi alabilecek büyüklükte bir salon. Bir yandan harp devam ediyor, bir yandan biz derslerini Almanca anlatan hocalarımızın derslerini bu salonda takip ediyoruz. Anlattıkları tercüme ediliyor. Hele bir biyokimya hocamız vardı, mikrofondan, büyük bir Alman komutanı yüksek sesle emirler yağdırıyormuş gibi ders anlatırdı.

Almanca öyle bir dil zaten.

Evet, evet. Sanki harp tebliği okuyordu.

3- Sarayburnu'ndan Süleymaniye'ye tarihî yarımada

Peki, tercümeler yeterli miydi hocam?

Yeterli. Çünkü şey, rahatlıkla not tutabiliyorduk. O avantajı vardı. Tercüme edilenleri hoca Almanca konuşurken tamamlayabiliyorduk. O zaman not tutmak için diğerlerine göre daha ucuz sarı defterlerimiz vardı; dinlediğimiz her şeyi not etmeye çalışırdık. O yıllarda öyle her dersin kitabı kolay kolay bulunamıyordu. Onu hatırlıyorum. Madem açıldı, izin verirseniz üniversite hayatımı biraz anlatmak isterim. Üniversite Reformu'nun üzerinden henüz on sene geçmişti. Özellikle klinik öncesi derslerimizin hemen hemen bütün hocaları Alman asıllıydı.

Yahudi hocalar.

Evet, Yahudi hocalar. Daha sonra sınıfımız yükseldikçe o zaman mesela üçüncü dördüncü sınıflarda zaman zaman Türk hocalarımıza da rastlardık. Ama büyük bir ekseriyeti, %75'i diyebilirim, yabancı hocalardı. Tabii Beyazıt Meydanı da gözümün önüne geliyor. Ortada, üniversite kapısına yakın bir yerde genişçe bir havuz vardı, tramvay onun etrafında dönerdi. Sonra sağ tarafta, Beyazıt Camii'nin avlu duvarına bitişik, Küllük dediğimiz edebiyatçıların, şairlerin, İstanbul'un kültürlü insanlarının toplandığı, oturup konuştuğu bir kahve vardı.

Gider miydiniz Küllük Kahvesi'ne hocam?

Pek fazla gittiğimi söyleyemem. Bir de orada hocalarımızın devam ettiği bir lokanta vardı, Emin Efendi Lokantası... Oraya meşhur şairlerin, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Mükrimin Halil Bey'in vesaire gittiklerini duyardık. Ama öğrenci bütçesiyle bizim o lokantalara gidecek hâlimiz yoktu. Bir de Dişçilik Okulu'nun yanından Bakırcılar Caddesi'ni hatırlıyorum. Oradan Mercan'daki İbnülemin Konağı'na giderdik, onu konuşacağız herhâlde.

Hocam, bazı dersleri Darülfünun konferans salonunda görüyordunuz. Diğer dersleri nerelerde gördünüz?

Mesela hayvanat ve nebatat, yani ilk sınıf derslerini şimdi İstanbul Müftülüğünün bulunduğu yerde Botanik Enstitüsü var ya, orada yapardık. Onun bir katı daha sonra indirilmiş, daha yüksekti. Tıp Fakültesi'nde birinci sınıf dersleri hep Fen Fakültesi'ne aitti. Bu sınıfı geçtikten sonra 1944-1945'te Tıp Fakültesi'ne kaydolduk. Tıp Fakültesi'ne Selahattin İçli ile beraber kaydımızı yaptırdık 1944 başında. 6.115 onun numarasıydı, 6.116 benim numaram.

Tıp Fakültesi neredeydi efendim?

Üniversitenin merkez binasında. Fakat Fen Fakültesi'ne kaydımı konferans salonunun karşısında bir binada yaptırmıştım. Şimdi o binanın ne olduğunu

hatırlayamıyorum. Belki de konferans salonunun müştemilatında; çünkü hemen içeri girilebiliyordu. Efendim, diğer derslerin bir kısmını, mesela fizyoloji ve biyokimya derslerini merkez binanın içinde yaptık. Bağ bahçenin arkasında Morfoloji Enstitüsü vardı. Anatomi ve histoloji derslerini o binada yapardık. Dördüncü sınıftan itibaren de bir kısım dersleri yine merkez binada, ama diğerlerini hastanelerde yaptık. Mesela Cerrahpaşa... Cerrahi ve bazı dâhiliye dersleri orada olurdu. Haseki Hastanesi'nde dâhiliye ve nisaiye dersleri yapılırdı. Bizim sınıf ortopedi ve çocuk derslerini Şişli Etfal Hastanesi'nde okudu. Diğerlerini Çapa, Cerrahpaşa ve Haseki üçgeninde...

Yani üniversite hayatınızı eskilerin nefs-i İstanbul dedikleri yerde, yani Dersaadet'in kalbinde yaşadınız.

Evet, tabii... Beyazıt, Cerrahpaşa, Haseki, Çapa... Sadece çocuk ve ortopedi dersleri için Şişli Hastanesi'ne giderdik. Bizim mezun olduğumuz sıralarda o dersler de Haseki Hastanesi'ne nakledilmişti.

O yıllardan hafızanızda kalan şehir manzaralarından biraz söz eder misiniz?

Efendim, o yıllarda tarihî yarımadada ahşap binalar hâkim. Caddeler ve sokaklar çok dardı. Daha iyi anlaşılsın diye bir örnek vermek isterim. Tramvay, Aksaray'dan Topkapı'ya giderken Murat Paşa Camii'ne hatta Haseki'ye kadar iki hat hâlinde gelir, Haseki Hastanesi civarına gelince tek hatta düşerdi. Alt tarafta yol o kadar dardı ki karşılıklı evler âdeta birbirine yapışmış gibiydi. Tramvay böyle uzunca süre tek hatta giderdi, iki tramvay yan yana sığmazdı. Cerrahpaşa'da dersten çıkardık, Çapa'daki derse gideceğiz. Ne yapmak lazım? Cerrahpaşa'dan Aksaray'a kadar yürüyeceksiniz, oradan tramvayla Çapa'ya gideceksiniz. Kestirme gidemez misiniz peki? Hayır, Cerrahpaşa ile Çapa arasında hiçbir mahalle yoktu. Taşkasap'ta, yani Haseki'nin hemen üstünde evler vardır, fakat daha üst taraf, yani Şehremini ile Cerrahpaşa arası tamamen bostanlıktı. Büyük bostan kuyuları ve gecekondu bile denemeyecek ufak kulübeler vardı. Oralardan bir kuyuya filan düşmeyelim diye çok dikkatli geçerdik. İstanbul'un içinde böyle metruk yerler, geniş boşluklar vardı. Oralarda da işte o kuyulardan elde edilen sularla sebze bahçeleri filan sulanırdı.

Büyük ihtimalle büyük yangınların ardından boşalan alanlardır. Devletin ve halkın fakirliği yüzünden imar edilememiş. Bildiğim kadarıyla 1918'de çıkan büyük Fatih yangını o bölgeyi silip süpürmüş.

Evet, yangınlardan olmalı. O yıllarda herhangi bir yeni yapı da gözümüze çarpmazdı. Çünkü harp yıllarıydı, bütün acılar, zorluklar yaşanıyordu. İstanbul'un nüfusu ancak 450.000-500.000 kişi... Herkes kıt kanaat geçiniyor. Tabii bu bostanlar İstanbul'un sebze ihtiyacını karşılardı. Belki İstanbul'un sebze ihtiyacı dışarıdan değil de mevcut bostanlardan karşılanıyordu. Çok iyi hatırlıyorum mesela Langa, Kumkapı, Yedikule tarafları aşağıya kadar bostandı, sebzelikti. Yani İstanbul'un sadece çevresinde değil, içinde de sebze yetiştirilen bölgeler vardı. Ve tabii eski, ahşap evler... Sadece Beyoğlu'na çıkıldığı zaman daha yeni yapılar, apartmanlar görülürdü. O günkü anlayışımıza göre kendimizi Beyoğlu'na çıkınca çok büyük bir şehre gelmiş gibi hissederdik.

İki farklı dünya gibi.

Evet, iki farklı dünya... Beyazıt, Yedikule, Şehremini, Soğanağa... Böyle semtler vardı. Cağaloğlu'nda bile aileler otururdu, henüz bugünkü gibi işyerleri tarafından bütünüyle istila edilmiş değildi. Şehzadebaşı olsun, Yeşil Tulumba olsun, bunlar çok tanınmış semtlerdi, İstanbul'un eski ailelerinin oturduğu semtlerdi.

Savaşların, ekonomik krizlerin mahvettiği İstanbul bir de uzun süre ihmal edilince bir harabe şehre dönüşmüş. Tasvirlerinizden bunu anlıyorum.

Bir şey yapılamamış. Mesela Tophane ile Dolmabahçe arasında iki tarafa gelişigüzel yapılan ahşap dükkânlar yola taşmış, yol daralmış. Eminönü'nde bir yığın ahşap dükkân vardı; bunlar titizlikle yapılmış değildi, herkes bir yer kapmış da orayı mesken tutmuş gibi. Meydan açıldı da Yeni Cami ortaya çıktı. Titizlikle korumakla mükellef olduğumuz bazı yapılar âdeta istilaya uğramış gibiydi. Öyle bir görüntü vardı doğrusu.

Hocam, yine Beyazıt'a dönelim isterseniz. Beyazıt'tan Şehzadebaşı'na doğru gidiyoruz.

Evet.

Fuat Paşa Konağı var, şimdi Eczacılık Fakültesi... O bölgeden biraz söz eder misiniz?

Orada büyük kıraathaneler vardı. Ben tabii kahvehane meraklısı olmadığım için önlerinden geçerken görürdüm. İki tane bilardo salonu vardı, üniversite talebelerinin çoğu, hatta bazı arkadaşlarım giderdi oralara. Kâğıt falan oynarlar, yani o kadar mesela kıraathane dediğimiz şey şimdi yok. Bilmem nasıl izah edeyim onu, yani Şehzadebaşı'nda Turan Sineması'nı filan hatırlıyorum. Belediye Sarayı'nın hizasındaki sırada beş altı tane kıraathane vardı, şimdi her birinin yerinde büyük

4- Salacak'ta Çürüksulu Yalısı

5- Eminönü Meydanı'nda, Yeni Cami etrafındaki salaş yapıları ortadan kaldırmak amacıyla yapılan çalışmalar sırasında çekilmiş bir fotoğraf (*İstanbul'un Kitabı*)

oteller var. Tek katlı şeylerdi bu kıraathaneler, dikkatimi çekerdi, niye bu kadar fazla kahvehane var, diye.

Darültalim Kıraathanesi'ni hatırlıyor musunuz? Musiki tarihimizde önemli bir yeri var.

Darültalim'i hatırlamıyorum. Sağda Letafet Apartmanı...

Onun altında imiş zaten.

A, evet. Letafet Apartmanı'na çok girdim çıktım. Üniversite korosuyla da bir aralık bir kış kadar orada çalıştık. Ama Darültalim Kıraathanesi'ni hatırlamıyorum. Hatta oraya bir aralık meşhur bir gazeteciyi, ismini siz çok iyi bilirsiniz, şimdi kimse hatırlamıyor, Ahmet Hidayet Reel'i davet etmiştim.

Evet, eski gazetecilerden... Yanlış hatırlamıyorsan Cumhuriyet'in yazı işleri müdürlerinden...

Benim çok sevdiğim bir İstanbul beyefendisiydi; hanımı Rahmi Bey'in talebesiymiş. O evde mesela Burhan Cahit Morkaya vardı. Onun hanımı Samiye Hanım da Tanburî Cemil Bey'in kemençe talebesi. Aynı zamanda yarışçı...

Otomobil yarışçısı...

Evet, otomobil yarışçısı. Bir otomobil kazasında bir elini kaybetmiş. Kemençe çalamazdı. Bakın siz sordukça bazı şeyleri hatırlıyorum. Onlarla dostluğum vardı. Ahmet Hidayet Bey çok muhterem bir insandı, çok iyiliğini de görmüşümdür. Tıp Fakültesi'ne bağlı radyoloji kliniği hocası Prof. Dr. Muhterem Gökmen tarafından asistanlığa onun yardımıyla kabul edilmiştim. Allah rahmet eylesin. Efendim, benim hakkımda ilk yazıyı yazan yazardır. Fakat yazısını bulamadım.

Cumhuriyet gazetesinde yazmıştı, "Gençler artık göğsümüzü kabartıyor, işte Nevzad Atlığ'ın üniversite korosunda dinlediğimiz gibi..." falan. Kendisine teşekküre gitmiştim. 1949 olabilir, daha eski değil.

Hocam şimdi Cumhuriyet'in arşivine bile girilebiliyor internetten. Bulunabilir sözünü ettiğiniz yazı.

“Söz Aramızda” diye haftada bir yazardı, o yazılardan birinde. Aynı zamanda *Cumhuriyet*’in bulmacalarını da yapardı.

Eski gazeteciler çok yönlü adamlar, öyle her işi yaparlardı.

Öğretmendi de aynı zamanda, coğrafya öğretmenliği yapardı. Yani geçim için. Nereden nereye geçtik. Şehzadebaşı’nda bir de Münir Nureddin’in devam ettiği Yavru’nun Çayhanesi’ni hatırlıyorum. Kendisini orada görmedim ama oraya sık sık gittiğini duyardık. Neyzen Tevfik’i de orada birkaç defa gördüm. Ama nedense onu görünce biraz korkardık.

Deli adam diye mi?

Sanki bize bir şey yapacakmış gibi... Uzağından geçerdik. Öyle şey şey dolaşırdı sokaklarda. Bir de Kuyucu Murat Paşa Medresesi’nde bir kış çalışmıştık, üniversite korosuna başka yer bulamadığımız için. İçeri girer girmez, sol taraftaki geniş mahalde. Millî Türk Talebe Birliği’ne aitti. Orada da çalıştığımızı hatırlıyorum.

Peki, o civarda Şamlı İskender’in dükkânını hatırlıyor musunuz?

Tabii efendim...

Orayı biraz anlatır mısınız? Musiki tarihimizde önemli bir dükkân...

Eskiden iki çeşit müzisyen vardı: Nota bilenlerle herhangi bir sazı çalabildiği yahut şarkı söyleyebildiği hâlde nota bilmeyenler... İkincilere pratik denirdi. Onlar pratik sıfatıyla anılırlardı. Babam öylesi değildi. Çok iyi okurdu, evimizde çok nota vardı. Şimdi, madem açıldı... “Sun da içsin yâr elinden âşıkın peymaneyi/Bir kadehle mest ü bitab et dil-i viraneyi” şarkısını bilir misiniz? Bimen Şen’in meşhur segâh şarkısı. Lise talebesiyim. Evde arıyorum, tarıyorum, yok! Allah Allah, ne yapacağım ne edeceğim? Bimen Şen’in beş altı sanatlı şarkısı varsa, biri de bu. Yegâh şarkısı da böyle bir şarkıdır, ama maalesef okunmuyor, çift meyanlı harika bir şarkı. Ne yapayım ne edeyim, lisenin ikinci sınıfında falanım. İstanbul’a bir arkadaşıma -yazın Antakya’ya gelmişti arkadaş olmuştuk- mektup yazdım. Bana bu notayı ne olur Şamlı İskender’den al, diye. Notaların arkasında görüyoruz Şamlı İskender ismini. Efendim, hiç unutmam, o arkadaş, bu notayı şöyle temin ediyor: O zaman nota yazarları var. Eğer basılmışı yoksa basılmamışsa nota, ona bir örnekten nota yazdırıyorlar, beş kuruşa, on kuruşa, her neyse... Şamlı İskender de bunu yirmi beş kuruşa satıyor. O zamanki mütevazı harçlığımla bana elli kuruşa mal olmuştu. Şimdi Şamlı İskender’in bende böyle bir hatırası var. Tabii İstanbul’a geldim. Bazı fasıllar bende eksikti, Arşak Efendi’nin fasılları. İlk onları aldım ondan. Şamlı İskender’i o şekilde tanıdım.

Bu dükkânı tasvir eder misiniz hocam?

Şöyle iki katlı bir dükkân... Fakat pek büyük bir dükkân değildi. Şimdi Eczacılık Fakültesi olan Fuat Paşa Konağı’nın karşısında, ama biraz daha aşağıda... Orada bir de Elektrik İdaresi var galiba... Ne diyordum, iki katlı olduğu belli, alt katı dükkân, üstünde ne vardı, bilmiyorum. Şamlı İskender’i de gördüm, hatırlıyorum. O zaman yaşlı bir adamdı, beyaz saçlı. Keman çaldığım için keman tellerini oradan aldığımı hatırlıyorum. Doktor Suphi Bey’in Nazariyat kitaplarını neşretmeye başlamıştı, onları ondan temin ettim. Orada, bazı müzisyenleri de görmüştüm. 1947 falan olabilir. Mesela Muhlis Sabahattin Bey’i...

Muhlis Sabahattin Ezgi...

Evet, Ezgi... Zaten çok kısa bir zaman sonra vefat etmişti, iyi ki görmüşüm. Şamlı İskender’e bir şarkısını mı bastıracaktı, nedir, masanın karşısında oturuyordu. Şöyle bir hayranlıkla baktım tabii, hiçbir şey söyleyecek hâlim yok. Sonra Şamlı İskender vefat etti. Oğlu da iri yarı, babasına benzeyen bir adamdı.

Sonra hocam, yavaş yavaş İstanbul’da musiki mahfillerine girmeye başladınız.

II. Dünya Harbi başladığında Trakya boşaltıldı biliyorsunuz. Biz, 1941’de, dedem büyükannem falan hep birlikte Edirne’den âdeta kaçarak Antakya’ya gittik. Zira babam Antakya’ya tayin edilmişti. Orada lise de vardı. Ben liseye Antakya’da devam ettim. Evde tabii musiki yapılıyor. Yine İstanbul’dan gelme, benden böyle üç dört yaş büyük, burada fasıllara devam etmiş Nami Karslıoğlu adında bir arkadaş edindim. Çok güzel sesi vardı, şarkılar söylerdi. Tabii bizim eve de dâhil oldu. İstanbul’da Kumkapı’da bir hocadan musiki dersleri almış, birçok fasıl geçmiş. Aynı zamanda hafızdı. Bana Antakya’da İbnülemin Mahmud Kemal Bey’in meclisini anlata anlata bitiremedi. Bir iki defa götürmüşler onu. Öyle ballandıra ballandıra anlatırdı ki ben, İbnülemin’in salonunu mescit büyüklüğünde büyük bir yer olduğunu hayal ederdim. Büyük adamlar geliyor; üstadın bazı kaideleri, onları bana hafızasında kaldığı kadarıyla anlatıyor. İstanbul’a gelmeden önce, daha Antakya’da iken İbnülemin hakkında kulak dolgunluğum var. Lise nihayet bitti, amcazademle

birlikte İstanbul'a geldim. Nami de İstanbul'daydı, onun kılavuzluğunda Kumkapı'ya gittik, ders aldığını ve kendisini İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e götürdüğünü söylediği Recai Bey'i bulduk.

Recai?

Recai Güney. Ama bu tanınmış bir müzisyen değil, eski İstanbul'un mahalleli müzisyen takımından, nüktedan, şakacı, zarif bir adamdı. Kemençe de çalıyor. İbnülemin'in toplantılarında da kemençe çalarmış. İstanbulluların Türk musikisine merakından, meylinden bahsettik ya... O da işte kemençe çalmaya meyletmiş. Bu hadise 1943'te, herhâlde İstanbul'a gelişimin ikinci ayında falan oluyor. Ekim ayı falan. İşte amcazadem tambur, ben keman çalıyorum. Amcazadem lise tahsili sırasında Antakya'da bizde kalmıştı. Onun babası da asker, o sırada İstanbul'da. Peki, ben nerede kalacağım İstanbul'da? Ben de onların evinde iki sene kaldım. Yani amcazadem Vedat'la Antakya'da beraber olduğumuz gibi İstanbul'da da her dakika beraberiz. Evde beraber müzik yapıyoruz, ama olmuyor tabii. Bu Recai Bey dedi ki, "Siz." dedi, "Yenikapı'da tambur yapan bir Ziya Usta var, istasyona yakın bir yerde, ona gidin. Sorun, gösterirler. Orada cumartesileri toplantı oluyor, müzik toplantıları. Bu Ziya usta Tanburî Kadı Fuad Efendi'nin talebesi, Mesut Cemil'in arkadaşıymış falan..." dedi. Efendim, neyse, biz bir cumartesi adamın kapısını çaldık. Dedi ki "Öğleden sonra gelin, yukarıda her cumartesi toplanıyoruz." Peki. Gittik efendim orada tanıdığım Muhittin Erev, sonra Hüseyin Hüsnü Çatalcalı diye Darüttalim'de yetişmiş, pehlivan yapılı bir hanende var. Bir de onun yeğeni var, Talat Eğilmezer... Sonradan çok iyi dostum olan, ağabey gibi sevdiğim Hüsnü Coşar da udî... Toplanıyorlar. Kemanları yoktu, efendim, kabul ettiler bizi. İlk çalıştığımız eser de Seyyid Nuh'un o şaheser şehnaz bestesi: "Bezm-i meyde sâkıyâ devreylesin mül, gül gibi" Çok sanatlı bir eser... Böylece o kadroya dâhil oldum. İstanbul'da girdiğim ilk musiki meclisi, mahfili burasıdır, Tanburî Ziya Usta'nın Yenikapı'daki evinde.

Herhâlde ahşap bir ev...

Evet, ahşap bir ev, en alt katı bodrum katı Ziya Usta'nın atölyesi, tambur yapıyordu.

Lütiye yani.

Lütiye, evet. Tamburları da çok güzel. Aynı zamanda Şehzadebaşı Camii'nde müezzinlik yapıyor zaman zaman. Mecazibden olduğunu da söylerlerdi. Kendi hâlinde bir adamdı. Necdet Yaşar'a ilk tamburunu da ona yaptırmıştık galiba, 1950'de. Kendisi pejmürde, atölyesi berbattı, fakat yukarısı, yani müzik yaptığımız yer derli topluydu, herhâlde hanımı titiz bir hanımdı.

Hocam, yeri gelmişken merak ettiğim bir hususu sormak istiyorum. Birçok sazda o sazı yapan lütiyelerin isimleri bilindiği hâlde tamburda çok az isim var. Ben Ziya Usta'dan başkasının ismini bilmiyorum.

Bir de Ermeni Onnik Usta vardı Mercan'da. Çok meşhurdu. Başka, şey, bir de yani Dürrü Turan'dan bahsedilirdi, ama yani o daha ziyade tel mel falan filan satardı.

Cemil Bey'in tamburlarını hangi ustalar yapmıştı mesela?

Bilmiyoruz maalesef.

Hâlbuki mesela Avrupa'da keman vb. yapan ünlü lütiyelerin isimleri biliniyor. Mesela Stradivarius kemanları...

Tabii, haklısınız. Ama Ziya Usta daha ziyade tambur yapardı. Onnik Usta, başka sazlar da yapardı, fakat zannediyorum en meşhuru tamburdu. Mercan'da gibi ufak bir atölyesi vardı bir hanın içinde. Ne anlatıyordum? Sonra yine Recai Bey'in marifetiyle, 1943'te, kış gelmeden İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in konağına dâhil olduk.

Yani İstanbul'a gelir gelmez İstanbul kültürünün merkezine düşmek gibi bir şey.

Hakikaten öyle. On sekiz yaşında bir gencim, Anadolu'dan da gelmiş bir taşra çocuğu yani... Tabii Recai Bey, konağa gitmeden önce orada nasıl davranacağımızı, nasıl oturup nasıl kalkacağımızı filan uzun uzun anlatmıştı. Ne olacak, ne bitecek? Efendim, başla selam verilmeyecek. Elimizden geldiği kadar eski usulde temenna ettik. Neyse oturduk ve sorgu sualden geçtik. Nerede okuyorsun? Baban kim? Anlattım tabii, "Babam asker, ben burada amcamın yanında okuyorum, Tıp Fakültesi'ne devam ediyorum." falan. "Ha, ne çalıyorsun?", "Keman çalıyorum." Neyse bir yer gösterdi, oturduk. Hasır iskemleler vardı.

Salonun neresindeydi, hasır iskemleler? Kapıya yakın mıydı?

Kapının yanında da vardı... Genişçe bir salon, aslında salon da denemez, büyükçe bir oda...

Biraz konağı anlatır mısınız hocam, nasıl bir yapıydı bina? Yıktılar biliyorsunuz biz yetişemedik.

6- Aksaray. Önde Pertevniyal Valide Sultan Camii, arka planda Laleli (III. Mustafa) Camii

Şimdi, evet, dış kapıdan avluya girilir, bir merdiven çıkılır. Asıl binanın kapısı o merdivende tabii. Büyükçe kâgir bir konak, fakat içi ahşap. Bir koridordan yürüyorsunuz, şöyle 5-6 m kadar. Sağdan merdivenle üst kata çıkıyorsunuz. Bina aşağı yukarı iki buçuk katlı bir şeydi. Hani baştan dedim ya, beş altı basamak merdiven çıkıyorsunuz. Ama çok karanlığa yakın loşlukta geniş bir sofaya çıkıyorsunuz. Üstat biraz muktesit, en düşük ampuller yanıyor. Orada bir büyük masa var. Herkes paltosunu, pardösüsünü, şapkasını, sazını vb. oraya bırakıyor. Sonra içeriye giriliyor. Genellikle meclis toplanmış oluyordu. Üstat gelenin seviyesine göre yerini gösteriyor. Biz de tam üstadın karşısına gelmeyecek şekilde, biraz uzağına, hasır iskemlelere otururduk. Kapının uzağında geniş bir kanepe vardı, üstat orada oturur, yanına ya bir ya iki kişi oturturdu. Sonra koltuklar vardı. Tam ortada. En ortada da, en büyük bir koltuk vardı. Orada mesela ya bir bakan yahut mesela Necmettin Molla gibi itibarlı biri geldiği zaman o koltukta oturur, yoksa boş tutulurdu. Yani ekâbire ayrılmış bir koltuk. Yanlarda da sekiz on tane koltuk vardı.

Soba ortada mıydı?

Soba, kapıya yakın bir yerdeydi, beyaz büyük bir çini soba. O daima kömürle takviye edilir. Hizmet eden bir beyefendi vardı mutlaka. Çok tanınmış böyle şair mair falan değil ama meclisin müdavimi olan güngörmüş insanlar sırf üstada saygılarından dolayı hizmet ederlerdi.

Herhâlde çay servisi...

E, çay.

Çayları da çok açık olurmuş galiba.

Efendim çay pek içmem.

Ama içmek gerekiyormuş galiba.

Baştan içtim tabii, başlangıçta hayır demem mümkün değildi. Derken müziğe başlandı. Tabii herkes sazını çıkardı. Sobanın başında oturan Tanburî Ali Efendi vardı. Kapalıçarşı'da Bitpazarı'nda elbise alıp satımıyla meşgul olan bir beydi. Mesela kundura tamircisi,

7- Nevzad Atlığ

Taksim'de hanlarda kundura işçiliği yapan birçok insan tanıdım. Bunların kimisi ud, kimisi tambur çalardı.

Yani elit musikisi değil, halkın da katıldığı musikisiydi.

Mesleklerini onun için söyledim. Düşünün ki Faize Ergin Hanım'a haftalığından iki buçuk lira ders parası ödeyerek ders aldıklarını biliyorum o tambur çalanların. Böyleydi o tarihlerde. Yok saray musikisi, yok divan musikisi... Yok böyle bir şey. Halka tamamen mal olmuştu. O Tanburî Ali nota bilmez, bütün eserler ezberindeydi ve faslı âdeta o idare ederdi. Bir Ekrem Bey vardı, emekli, ud çalardı. Konağa ilk gittiğimde bunlar vardı. Benim o tarihlerde musikim biraz işlekti, hafızam da yerindeydi. Bu sebeple onları o zaman hem beğenmedim, hem de eksik bulmuştum. "Yahu bana bu kadar övdüler, ama fazla bir şey bulamadım." diye düşünmüştüm. Yapılan fasıl da iyi değildi. İdare iyi değildi. Hiçbirimizin önünde nota yok. Herkes, mesela ben bilmediğim bir şarkı çıkınca çalmaya çalışıyorum, falan filan, yani temiz bir musiki yapılmıyor. Zaman geçtikçe ben oraya arkadaşlarımı götürmeye başladım. Mesela Selahattin İçli, Ahmet Çağan, Fikret Kutluğ, Halil Nadaroğlu... Böylece üstadın teveccühünü de kazandım. Fasıllara hazırlıklı gitmeye başlayınca meclis daha bir revnak kazandı. Daha bir güzelleşti, üstadın sevdiği eserler daha rahat okunmaya başlandı. İşte o zaman, yani itibarım yükseldikten sonra, "Efendim, çay bana dokunuyor!" diye içmemeye başladım. Sonradan bizim Selahattin, orada çalışan birinden öğrenmiş. Meğer o çaylar hep kurutulur kurutulur, kullanılırmış. Hatta şaka falan yapanlar da olurdu. Mesela çay veren şahıs hesaplıyor kaç kişi var, otuz kişi... İkişer şekerden altmış kesme şeker koyuyor, e son çaylara şeker kalmıyor. Birkaç kişi iki tane atacağına üç tane dört tane atıyor, üstadı kızdırmak için. Böyle sıkıntılı bir dönemdi. Hiçbir şey kolay kolay bulunamazdı. Geceleri karartma da vardı.

İbnülemin'in meclislerinde başka kimi tanıdınız?

Mesela Süleyman Erguner'i... Daha evvel tanımıyoruz tabii, müşekkel bir adamdı; fasla falan karışmazdı. Yalnız faslın sonunda uzun bir taksim yapardı. Bir gece meclis dağıldıktan sonra beraber çıktık. Süleyman Bey çok mahviyetkâr bir insandı. Yani gençlere karşı kibri, yukarıdan bakması falan olmayan bir insandı.

İstanbullu mudur Süleyman Bey?

Evet. Sultanselimli. Efendim, sonra yürürken "Oğlum." dedi "Sen neredensin?" Babamın süvari zabiti olduğunu söyledim. Şöyle durdu, "Kim bakayım yahu?" dedi. "Nazmi, Edirne..." dedim. "Ya, ben sizi tanıyorum Balıkesir'den!" dedi. "Babam orada bulunmuş benim nüfus kâğıdımda doğum yeri olarak Balıkesir yazıyor." dedi. Meğer Ali Hikmet Paşa kolordu kumandanı iken 1925-1926 yıllarında babam da süvari zabiti olarak maiyetine giriyor. Süleyman Bey askerliğini yapıyor orada o tarihte. Ve babamla karşılaşıyorlar. "Ben." dedi, "Sizin evde annenin çayını, kahvesini bile de içmiştim." Böylece Süleyman Bey'le yakınlaştık. Süleyman Bey'le birlikte uzun bir süre tabir caizse bir saz takımı gibi olmuştuk. O hepimizin büyüğüydü ve çok tanınmış bir müzisyendi. Emin Dede'ye çok bağlıydı. Onun Tophane'deki evine çok sık giderdi. Bir tarihte müezzinlik falan da yapmış Sultan Selim Camii'nde. Cibali Tütün Fabrikası'nda muhasebe şefiydi. Zaman zaman orada da buluşurduk. İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e tabii yıllarca devam ettik. Fakat o dönemde, İstanbul'da musiki hareketi olarak iki önemli adım atıldı. Bir tanesi Hüseyin Sadettin Bey'in... Bildiğiniz gibi Darülelhan İstanbul Belediye Konservatuvarı hâline dönüştürülünce Türk Müziği Bölümü kaldırılıyor, sadece Tetkik ve Tasnif Heyeti hâlinde devam ediyor.

Hem de musiki mensupları eliyle, değil mi?

Evet efendim. Çok hazin, içler acısı bir şey. Mesut Cemil gibi bir büyüğümüzün musikimiz aleyhinde yazılar yazması affedilir değil tabii. Atatürk'e Münir

Nureddin, Mesut Cemil Bey musikimizi çok başka şekilde dinletebilirlerdi. O zaman bence Atatürk'ün görüşü musikimiz hakkında çok başka olurdu.

Ama yani Refik Fersanları, Münir Nureddinleri dinliyordu.

Dinliyordu, ama görünüşe ve gösterişe de bakmak lazım. Yani iki kişiyle kırık dökük sazla... Ankara'da hiçbir şey yok. Buradan, gazinodan bazı sazendeler gidiyorlar, ya bir kişi ya iki kişi... Dinlediği de gazinoda yeni yeni şöhret olmaya başlamış, yani çok ciddi müzik tahsili yapmamış insanlar. Öyle değil mi? Kimi dinliyor? Eftelya'yı dinliyor filan. Böyle bir, bir büyük varlık hâlinde elli altmış kişilik bir ekibi dinlediği yok. Riyaset-i Cumhur Fasıl Heyeti de öyle... Bana Burhanettin Ökte Bey anlatmıştı, "Refik Fersan ve Münir Nureddin Beyler matruddur." demişti. Yani Riyaset-i Cumhur Fasıl Heyeti'nden tardedilmişler. Atatürk "Atın bunları!" demiş.

Bilmiyordum, çok enteresan.

Enteresan tabii. 1930'larda Ankara'da müzik yapan bir ekip yok. Münir ve Refik beyler, sık sık İstanbul'a kaçma temayüllerinden dolayı kovuluyorlar zaten. Ankara'da da o Riyaset-i Cumhur'dan kimse kalmamış. İşte Rüştü Bardakoğlu falan filan, yani o kadar. Ben, 1935-1936 yıllarında babamın köşke keman çalmak üzere gittiğini biliyorum. Babam müzisyen değil nihayetinde. Yani kimsecikler yok. Münir Bey'le Mesut Bey o bakımdan bence hatalı. Yani o cesareti gösterememişler.

Evet... Şimdi Arel'den söz ediyordunuz hocam.

Şimdi o tarihlerde, tabii 1943'te ilk defa bir büyük açlık var. Yani, mesela radyoda kırk yılda bir Ruşen Bey konuşur. İzahlı Müzik Saati, neredeyse radyonun içine gireceğiz. Ya Hacı Arif Bey'in hayatı... Elimizde bir kitap yok, bir şey bilmiyoruz. Ne zaman doğdu, ne zaman öldü? Okuyacak hiçbir şeyimiz yok. Sadece *Radyo* dergisinde çıkan yazılardan bir şeyler öğreniyoruz. *Radyo* o zamanın çok meşhur bir dergisiydi.

Dört beş cildi var bende.

Çok az dergi çıkmıştır o seviyede. İşte, 1943'te konservatuvarda Hüseyin Sadettin Arel'in başkanlığa gelmesiyle Nazariyat Bölümü dersleri başladı. Bunun yanında Ercüment Berker Bey arkadaşımız, üniversite korosunu kurdu ki çok önemli bir harekettir. Daha evvel Ahmet İhsan Kırımlı ile hazırlığını yapmışlar. Ben de hemen ikinci üçüncü ayında kemanla dâhil oldum üniversite korosuna. Marmara Lokali'nde çalışmalar devam ediyordu ben katıldığım zaman. Çalışmaları Ercüment idare ediyor, ama hâkim olan Fulya Hanım'ın piyanosu... Fulya Akaydın... Ablası Enise Can Hanım da keman çalıyor. İlkbahara doğru Ercüment Bey'in Bahariye'deki evinde toplanmaya başladık.

Niçin Bahariye?

Çünkü konser Moda'da. Tabii koro gelmiyor. Sadece sazlar... Mesela ben katıldım, amcazadem Vedat katıldı, efendim, kanunda Fikret vardı, birinci keman Enise Hanım... Hatırladığım kadarıyla bir aralık da Emin Ongan viyolonseliyle geldi. Ama sonradan konsere katılmadı galiba. Ve biz üniversite korosu olarak ilk konseri 1944 yılının Mayıs ayında Kadıköy Halkevi'nde verdik.

Şimdi, başka musiki mahfilleri var mıydı İstanbul'da?

Onları da anlatacağım. İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in pazartesi meclislerini, üniversite korosunu anlattım. Ziya Usta'nın Yenikapı'daki evini de anlatmıştım. Haa, söylemeyi unuttum. İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in konağında, Ekrem Karadeniz'i de tanıdım. Ekrem Karadeniz, Tekel'de müfettiş, gözlerini kaybetmiş. Hiç görmediği için onu dostları getiriyordu, daha çok bizim Selahattin İçli... Selahattin onunla çok yakındı. Tanıştıktan sonra Ekrem Bey'in Fatih'te, Kıztaşı'ndaki evinde toplanmaya başladık. On beş günde bir cumartesileri. Güzel sohbetler olurdu. Mesela Süleyman Erguner Bey gelirdi. Ekrem Bey'in talebeleri vardı, onlar gelirdi. Hocası, biliyorsunuz, hatırlayamadım şimdi...

Abdülkadir Töre...

Evet, Abdülkadir Töre... Ekrem Bey daha ziyade nazariyatla meşgul olurdu. Hüseyin Sadettin Bey'le bir sistem münakaşasına falan da girmişti zaten. Öyle bir meclisti, o bir. Onun dışında daha sonra 1940'lı yılların sonuna doğru Hakkı Süha Bey'in Meclisi... Onu da İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in konağında tanıdım. Yanında daima Tanburî Selahattin Bey'i de getirirdi.

Tanur.

Selahattin Tanur, evet. Selahattin Bey tambur çaldığı gibi ud da çalardı. Ve yine bir cumartesi Şair Nedim Sokağı'ndaki hanede ahşap bir ev, Hakkı Süha Bey'in evi... İki katlıydı. Eski bir İstanbul evi, tertemiz, merdivenlerden yukarı çıkarsınız, ayakkabılar çıkartılır tabii. Efendim, orada, musikiye hâkim olan tabii Selahattin Bey'di. Onun bir iki talebesi vardı, onlar okurlar. Ahmet Çağan arkadaşımız sık gelir. Ben kemanımla katılırdım. İşte fasıl yapılır. Hakkı Süha Bey'in ney üflediğini hatırlıyorum.

8- Beyazıt Meydanı'nın 1940'lardaki görünüşü. Haydar Bey Havuzu ve çevresinde tramvay yolu yerli yerinde. Hafızalardaki meydanı bütün karakteristik yönleriyle yansıtan bir fotoğraf

Emin Dede'nin talebesiydi. İstanbul Erkek Lisesi'nin efsanevi edebiyat öğretmeni, Vakit gazetesinin köşe yazarı...

Evet, müşekkel, pos bıyıklı, çok esprili, konuşkan bir adam. Plak koleksiyonu vardı, bize de arada sırada Tanburî Cemil Bey'in plaklarını dinletir. Münir Nureddin Bey'in hayranı. Münir Bey'in çok meşhur bir hüzzam gazeli vardır, onu mutlaka dinletir. İbnülemin Mahmud Kemal Bey de oraya zaman zaman gelirdi. Yani, öyle hatırnaz bir insandı. Böyle davetleri de kaçırmazdı. Hakkı Süha Bey'in evinde de daha çok musiki yapılırdı. Ev tam bir eski İstanbul evi. Merdivenden yukarı çıkıyorsunuz, genişçe bir oda, sedir, minderler, iskemleler var. Çok büyük bir ev değildi. Uzun, dar, yan tarafta da yatak odası vardı galiba. Yani, fazla bir şey yoktu yahut belki de çok dikkatimi çekmemiş.

Tabii çok zaman oldu.

Mütevazı bir evdi, öyle çok fazla eşya, ne bileyim eski koltuklar, kanepeler gibi şeyler yok.
Sami Bey'in apartmanı gibi değil.

Sami Bey dediğiniz Çerçöp Sami Bey mi?

Evet, Dr. Sami Mortan... Onun evinde de toplanılırdı. Kabataş'ta Set Üstü'nde, üç dört katlı eski bir apartmanı vardı. En altta toplanırız. Yukarıdaki katları değişik eşyalarla süslediğinden bahsederlerdi, ben o katlara hiç çıkmadım.

Yani hâli vakti yerinde bir adamdı.

Öyle... Bu, Mazhar Osman Bey'in sınıf arkadaşı, hâli vakti yerinde... İşi gücü de sağı solu hicvetmek. Yani Üstat İbnülemin için de bir hicviyesi var. Hani Ali Emiri Efendi'ye yazılmış bir methiye vardır, biliyor musunuz, nasıldı? "Hezar gıpta o devr-i kadim efendisine." Devamı nasıldı?

"Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine."

Bu beyte başka bir mısra ekleyerek İbnülemin'i de hicvetmişti.

Hakkı Süha Bey'i konuşuyorduk.

Ha, evet… Şair "Beşiktaş'a yakın bir hâne-i vîrânımız vardır." diyor ya…

Nedim…

Evet Nedim… Onun adını taşıyan sokakta, yani Şair Nedim Sokağı'nda 110 numaralı, bakın unutmamışım, mütevazı bir evdi. Çok uzun fasıllar yapılırdı. Mesela diyelim ki hüzzam faslı, iki saat sürerdi. İki beste okunur, ağır semai… Hadi arada Selahattin Bey önce bir taksim eder, sonra yine şarkılar okunur, yine bir taksim, tambur taksimi vesaire. Sıkıcı demeyeyim, ama Selahattin Bey'in anlayışına göre bir fasıl… Hakkı Süha Bey, Selahattin Bey'e çok hayrandı. Hem uduna, hem tamburuna… Ben o kadar tutmazdım. O tarihlerde mesela bir İzzettin Ökte, bir Ercüment Batanay vardı, yeni yeni şöhrete kavuşmuşlardı.

Tamburda tavrı klasik miydi yoksa Cemil Bey tavrı mı?

Kendine mahsus bir tarzı vardı. Daha ziyade klasik tavır denilebilir. Benim ölçülerime göre kıymetli bir müzisyendi, fakat büyük bir sanatkâr değildi. İşte biz de istifade ederdik edeceğimiz kadar. Zaten ben oralara 1947-1948'e kadar devam ettim. Sonradan üniversite korosu benim bütün vaktimi aldı. İstiklalimi üniversite korosuyla, bu korodaki çalışmalarla ilan ettim gibi. 1948'de ilk konserimi verdim. Ondan sonra kemanımı da ihmal ederek koro şefliğine, hocalığa yöneldim. Bunlar benim için daha önde geliyordu. Kendime bir yön çizmiş, koro şefliğine giden ilk adımı 1947'de atmıştım.

Konserleri nerelerde veriyordunuz hocam? Mekân olarak, doğru dürüst konser salonu filan yoktu o yıllarda.

Şimdi, efendim, üniversite korosuyla ilk konserimizi 1944 yılının Mayıs'ında, Kadıköy Halkevi'nde verdik. 1946'da Belediye Gazinosu'nun sahnesinde verdiğimiz konseri hatırlıyorum.

O tarihlerde konserler, Münir Nureddin Bey'in konserleri mesela, sinema salonlarında veriliyor. Hangilerinde? Mesela Elhamra Sineması, Saray Sineması…

Şan Sineması…

Şan, çok sonra. Anlatacağım onu da. Bir de Tepebaşı'nda iki tiyatro var. Biri Dram Tiyatrosu, ahşap, biri de yukarıya Balık Pazarı'na yakın, Komedi Tiyatrosu. Komedi Tiyatrosu daha büyük. Yani amfiteatr tarzında.

Evet.

Dram Tiyatrosu, bildiğiniz şeyler, yanda localar falan var. Onun döner sahnesi vardı. Şimdi, 1946'daki konserden sonra, 1947 yılında Dr. Neşet Halil Öztan, Mildan Niyazi Bey, bunlar da bir cemiyet kurmuşlardı. Ben oraya da dâhil oldum. Orada bir sene boyunca çalışıldı. Nevâkâr bir türlü hazmedilemedi, düşünün o zamanki müzisyenleri, nota bilen falan pek az. Ne kadar çalışsak yapılamadı. Ben keman çalıyordum başka bir şeyim yoktu. O ekiple o parçayı Dram Tiyatrosu'nda. Sahnesinin döner olduğunu oradan biliyorum. Sonra, ben üniversite korosuyla -Ercüment Bey galiba üniversiteyi bitirdi 1946 yılında bitirmiş, herhâlde askere gitmişti- koroyu ben idare etmeye başladım. Yurtta kalıyordum o zaman, bu Bekirağa Bölüğü orası değil mi, üniversitenin arka kapısının üstündeki? Orası, efendim, Cumhuriyet Halk Partisi Yurdu'ydu. Yani, ne demek Cumhuriyet Halk Partisi? Cumhuriyet Halk Partisi, parti mensupları için bir talebe yurdu işletmeyi düşünmüş. Tabii oraya girmek çok zordu.

Hangi sene bu?

1946.

Cumhuriyet Halk Partisi'nden başka parti yok.

Tabii, başkası yok. Tabii halam Edirne'de öğretmendi. Halk Partisi teşkilatında çalıştığı için biz amcazade Vedat'la beraber oraya yurda girdik, yani halamın sayesinde, partili diye. Efendim, hem ucuzdu, hem de yemekleri falan mükemmel. Yani o zamanki yurt kavramına göre en rahat yurtlardan, kalınacak yurtlardan birisiydi. Birisiydi diyorum, yani yatakhane mesela yüz elli kişilik falan.

Bir çeşit koğuş yani.

Koğuş. En yakın dostlarımdan birisi de Fevzi Halıcı'ydı. Yakınımda, o benden bir yaş büyük, ama daha evvel gelmiş aynı yurda. Dostluğumuz o zaman başladı. Üniversite korosunda çok yardımı dokundu. Biz kendi aramızda yurtta müzik yapıyoruz. Bir de Bursalı bir arkadaşımız var, kanun çalıyor, Mehmet Kutlugün. Peşrev, saz semaisi falan çalıyoruz. Daha sonra aramıza bir iki daha katıldı. Ve beş altı kişi derken başkaları da gelmeye başladı. Bunun üzerine yurt idaresi bize bir oda tahsis etti. Orada çalışmaya başladık. Duyan gelmeye başladı, o zaman şimdiki gençlik gibi değil, herkes Türk musikisine bayılıyor. Mesela Şükran Güngör (ö. 2002) bunların başındaydı.

Meşhur tiyatro oyuncusu, Yıldız Kenter'in eşi.

Evet efendim, sonra on beş yirmi kişiyi bulduk.

Derken Fevzi, "Yahu kızlar da merak ediyor." dedi. Kız yurtları da var o zaman. Oralardan da talep geldi. E ne yapalım? Tabii kızların erkek yurduna girmesi mümkün değil o zamanın anlayışına göre. Bunun üzerine Eminönü Halkevi'nden bize bir salon temin edildi, üst taraftan. Fevzi Halıcı o zaman şiir yazıyor, dergilerde falan şiirleri yayımlanıyordu. Yani tanınmıştı şair olarak. Eminönü Halkevi'nde zamanla otuz kırk kişiyi bulduk. Derken, ne yapalım? Konser verelim. İlk konserimizi biz 1948 yılında Eminönü Halkevi'nde verdik. Yurdun müdürü de Fazıl Say... Şimdiki piyanist Fazıl Say'ın dedesi. O zat-ı muhterem İstanbul Lisesi'nde matematik öğretmeni. Aynı zamanda yurtta müdürdü. İkinci sene üç konser verdik, ikisi Eminönü Halkevi'nde, biri Komedi Tiyatrosu'nda. Yani Komedi Tiyatrosu'na da geçtik. Düşünebiliyor musunuz? Biz bir hafta içinde iki Eminönü Halkevi'nde, bir de Komedi Tiyatrosu'nda olmak üzere üç konser yaptık.

Salonlar doluyor muydu efendim?

Dolup taşıyordu. Üstelik üniversite korosu tanınmış bir ekip değildi, amatör bir ekipti. Ne beni kimse tanırdı, ne koroyu. Yani öyle bir musiki sevgisi ki salonlar tıklım tıklım.

Hocam bu şeyi, yeri gelmişken musiki ile İstanbulluluk, İstanbul kültürü arasında nasıl bir ilişki kuruyorsunuz?

Rahmetli Mesut Cemil Bey bir gün "Yahu çocuklar, bu musiki İstanbul musikisidir!" demişti. Çok doğru... Bir zamanlar İstanbul'da hemen her evde saz çalan biri vardı. Hanımlar daha ziyade ud çalıyorlardı.

Mesut Cemil'in bir sözünü duymuştum hocam, bu meşhur bir İstanbul türküsü var dügâh makamında. "Aksaray'dan geçer iken çevirdiler yolumu." Bu İstanbul'u en iyi anlatan türküdür demiş galiba.

Evet, şimdi hatırladım. Dügâh makamı da çok zor bir makamdır. Türkü hâline bunu nasıl getirmişler? Plaklardan yaygınlaşmadan evvel İstanbul halkını musikiye yaklaştıran en önemli vasıta zannederim ki eski konaklar ve çevreleri. Saraya kimsenin gidecek hâli yok. Efendim, Fevziye ve Arif'in Kıraathanesi gibi bazı kıraathanelerin zamanla çalgılı hâle gelmesi, düğünlerde mutlaka musikinin bulunması... Daha sonra tabii XIX. asır sonlarından itibaren plakların yaygınlaşması, Tanburî Cemil Bey'in plakları... Şimdi hayal meyal ben bile hatırlıyorum; her sene bir iki şarkı çok şöhret kazanırdı. Bütün İstanbul ve Türkiye onlarla avunurdu. O bakımdan radyolardan evvel plak sanayiinin bence çok önemi var. Tanburî Cemil Bey'le başlamış, ama daha sonra hanendeler, hafızlar genellikle gazel vesaire okuyarak o güzel sesleriyle halkı kavramışlar. Bir de unutmamak lazım; hemen her merkezde bir musiki cemiyeti var. Mesela işte Kadıköy Şark Musiki Cemiyeti, Üsküdar Musiki Cemiyeti, daha eskilerden Darüttalim, Gülşen-i Musiki Cemiyeti... Beşiktaş Futbol Kulübü bile başlangıçta jimnastik kulübü ve musiki cemiyeti hâlinde başlamıştır.

Doğrusu bunu bilmiyordum.

Evet. Mesela Hakkı Derman, Şerif İçli filan oradan yetişme. Arkadaşlıkları oradan. Hemen hemen her semtte böyle bir şey var. Vakıa bugün de İstanbul'da yüze yakın musiki kuruluşu var. Ama o tarihlerde bu cemiyetler herhâlde musikinin yaygınlaşmasına ve İstanbul'a mal edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Esasen eski İstanbul kültürü de edebiyata ve musikiye son derece açık.

Ayrıca eskilerden Halim Paşa gibi, Mahmud Celaleddin Paşa gibi böyle hamiler var. Bunlar hem sanatkârları himaye ediyor, hem de bizzat uğraşıyorlar. Sizin yetiştiğiniz dönemlerde böyle üst seviyede musikiye meraklı, musikişinasları himaye eden, yardım eden, destekleyen kimler vardı?

Yardım olarak değil de... Mesela bakın şimdi aklıma geldi, unutulmuş bir adamdır, Dr. Neşet Halil Öztan, bakteriyologdu ve keman çalardı. Fazla varlıklı bir insan değildi, ama müzisyenlerin her şeyiyle ilgilenen bir insandı, yardımseverdi, koşar hastalıklarına bakar, hastaneye yatırır. Bu da önemli bir şey...

Evet, tabii çok önemli bir şey.

Belki para yardımından da önemli. Mesela ben, Mesut Cemil Bey'i ilk defa Dr. Neşet Halil Bey'in muayenehanesinde tanıdım. Sene 1947. Nereden nereye, diyeceksiniz. Mesut Bey, Ankara Radyosu'nda memur olduğu için izin hakkı çok az, memur. En fazla on beş gün izin kullanabiliyor. İznini İstanbul'da uzatması için ne yapması lazım?

Rapor alması lazım.

Rapor alması lazım. Kime müracaat edecek?

Neşet Halil Bey'e...

Doktor Neşet Halil Bey'e... Neşet Halil Bey ona nereden rapor alıyor, heyet-i sıhhiyeden, Bakırköy Hastanesi'nden. Çünkü tek doktorla olması mümkün değil. Yani, böyle insanlar vardı. Onun dışında tanıdığım mesela başka insanlar da var, ama onlar çok yakın zamanda... Mesela aklıma rahmetli Aydın Bolak Bey geliyor.

9- Turgut Cansever'in yayalaştırma projesi uygulanmadan önce Beyazıt Meydanı. Soldaki bina, bugün İstanbul Üniversitesi tarafından Eczacılık Fakültesi olarak kullanılan Keçecizade Fuat Paşa Konağı'dır

Tıp Fakültesi'ni ne zaman bitirdiniz hocam?

1949'da fakülteyi bitirdim ve o yıl askere gittim. Ağustos 1950'de yedek subay okulu bitti ve Gebze'de sekiz ay süren kıta hizmetim başladı. Gebze benim için büyük şanstı, yakın olduğu için hafta sonları İstanbul'a gelip gidiyor, üniversite korosuyla çalışmalarımı devam ettirebiliyordum. Askerliğim 1 Mayıs 1951 tarihinde bitti.

Hocam, üniversite korosuyla yaptığınız çalışmalar ve verdiğiniz konserler çok büyük ilgi gördü, belki tahmin bile edemeyeceğiniz bir şöhrete kavuştunuz. Bu başarınız sayesinde askerden döndükten sonra Belediye Konservatuvarı'ndan bir teklif aldığınızı biliyorum.

Evet, 1952 yılı sonlarıydı, İstanbul Belediye Konservatuvarı Sanat Kurulu'ndan bir teklif aldım. Öğretim kadrosuna katılarak üslup ve solfej dersleri vermem isteniyordu. Sanat kurulundan kim var? Mesela az önce sözünü ettiğimiz Dr. Neşet Halil Öztan, Şefik Gürmeriç... Müdür de Eşref Antikacı'ydı. Fakat beni formalite imtihan etmek istediler, kabul etmedim. "Benim sizden bir talebim olmadı, bu sebeple imtihan edilmeyi kabul etmiyorum!" diyerek reddettim. Aslında paraya da şiddetle ihtiyacım var. Üç yüz lira maaşı varmış, benim doktorluk maaşım yüz elli lira... Neyse, ben sıkı durunca imtihandan vazgeçtiler, imtihansız olarak solfej ve üslup öğretmenliğine tayinim yapıldı. Konservatuvar hocalığına tabii büyük bir hevesle başladım.

Tabii, bu arada doktorluk mesleğini de icra ediyorsunuz.

Elbette... Hiç unutmuyorum, bir gün öğleden evvel hastanede çalışırken İzzettin Ökte'den bir telefon aldım. Telaş ve heyecan içinde, Konservatuvar İcra Heyeti konserlerini yöneten Refik Fersan Bey'in mide kanaması geçirdiğini söyledi. Pazar günü verilecek konserde, heyeti benim yönetmemi istiyorlardı. Heyetin çalışmalarına hiç katılmamıştım. Benim Refik Bey'in

10- 1940'ların musiki hayatından sahneler. Tanburî ve bestekâr Selahattin Pınar ve Safiye Ayla sahnede şarkı söylüyorlar. Saz heyetinde Yorgo Bacanos gibi ünlü isimler var

tarzına, sanatkârların da benim tarzıma intibakının zor, hatta imkânsız olduğunu söylediysem de, ısrarla, "Yarın, cumartesi, genel prova var. Mutlaka gelmelisiniz. Bu işin altından kalkacağınızdan eminim!" diye kesip attı. Ertesi gün, çaresiz, sabah saat 11.00'de prova salonundaydım. Repertuvarda neler var, taksimi, kimler solo yapacak, hiç bilmiyorum. Yaradan'a sığınıp çalışmayı başlattım. İlk eser, Dilhayat Kalfa'nın mahur beste'siydi. O güne kadar icra etmediğim gibi, dinlememiştim de... Çetrefilli bir eser. Heyet iyi çalışmış, ben de notaya dikkatle bakarak idare ediyorum; kusursuz okundu. O gün Sadi Işılay'ın bana verdiği, koroya hâkim olmamı sağlayan desteği hiç unutamam. Kendisi hem keman çalıyordu, hem de şef yardımcısıydı. "Nevzat Bey, biz bu şekilde çalıştık; değiştirilmesini istediğiniz, 'Şu şekilde icra edilirse, daha iyi olur!' dediğiniz yerler varsa, ona göre çalalım." dedi.

Hocam, affedersiniz, konservatuvar neredeydi?

Tepebaşı'nda... Şimdi Sanayi Odası var. Bildiniz mi? Tepebaşı'nda, Meşrutiyet Caddesi'nde. Pera Palas'a gelmezden evvel, eğer Şişhane'den çıkarsanız hâlen Sanayi Odası olarak kullanılan binayı görürsünüz. O bina o kadar eskiydi ki önünden tramvay geçtiği zaman âdeta sallanırdı. Belediye Konservatuvarı oradaydı. Türk Müziği Bölümü ve tabii daha geniş şekilde Batı Müziği Bölümü vardı. İki bölüm de birbirlerinin işlerine karışmadıkları için rahatlıkla herhangi bir geçimsizlik olmadan idare edilirdi.

İcra Heyeti'nin konserleri nerede veriliyordu?

Belediye Gazinosu'nda veriliyor.

Neredeydi bu Belediye Gazinosu?

Taksim'deydi... Gezi Parkı'nın olduğu yerde, şimdi bir otel var ya, Sheraton Oteli, onun yerinde... Fakat çok büyük bir salonu, ön tarafında sahnesi var; biraz yukarıda, büyük bir sahne ama. Konser verileceği zaman, masalar kalkıyor, iskemleler sıraya diziliyor. Sahneye arkadan kulisten giriliyor. Sahne aslında böyle konserler için değil, yemek müziği, eğlence müziği yapılmak için düşünülmüş. Ama koro yerleşebiliyor tabii. Cemal Reşit Bey idaresinde Şehir Orkestrası'nın konserleri on beş günde bir burada veriliyor ve aynı zamanda radyoda da yayınlanıyor. On beş günde bir de icra heyetinin konseri var, Konservatuvar İcra Heyeti'nin... Bir pazar Şehir Orkestrası, bir pazar biz... Refik Bey'den evvel bu konserler Komedi Tiyatrosu'nda yapılırmış. O zaman heyeti Ali Rıza Şengel ve Eyyübi Ali Rıza Beyler idare ediyordu. Sonra işte Refik Bey... Ankara'dan 1950'den sonra İstanbul'a gelince Refik Bey'e vermişler şefliği.

Sizin konserleriniz de radyoda yayınlanıyor muydu?

Tabii, o tarihte yeni açılan İstanbul Radyosu'nda naklen yayınlandığı için bu konserler çok meşhur oldu. O zaman çok önemli bir şey bu. Radyo yayınlıyor, yeni yeni naklen yayına alışmış millet. Bir konser nasıl nakledilir? Alkışlar falan... Kıyamet kopuyor. Hiç unutmuyorum, İzzettin Ağabey solist olduğu zaman, inan ki çok yakışıklı bir insandı...

Tanışmıştık, siz tanıştırmıştınız İzzettin Bey'le.

Evet, o zaman yaşlıydı.

Son zamanları...

Son zamanlarıydı. Gençliğinde görecektin, burnundan kıl aldırmaz, kendine güveni her bakımdan tam. İnanır mısın, İzmir'den ve Ankara'dan sosyetik hanımlar İzzettin Bey'i görmeye gelirlerdi. İzzettin Ağabey böyleydi. Sadi Işılay'ın mesela taksimleri... Ne bileyim, karşınızda Fahire Hanım çalıyor, Yorgo Bacanos çalıyor. Bir yanda Necati Tokyay var, Ercüment Batanay... Santuri Hüsnü Tüzüner'e varıncaya kadar.

Müthiş bir kadro... Evet, müthiş bir kadro... Bu benim hayatımda en büyük şansımdır. Bu büyük müzisyenlerle beraber olmak ve onları idare etmek, kolay kolay herkese nasip olacak şey değil. Benim şansımdır. Şansımı da iyi kullanmaya çalıştım. Efendim, o gazino böyleydi işte. Refik Bey'e bir müddet vekâlet ettim, o tamamen çekilince İcra Heyeti şefliğine tayin olundum. Aradan bir yıl geçti. Şehir Meclisi'nin bir kararı üzerine işe politika karıştı. O zamanki Demokrat Partililer bunu yaptılar. Efendim, ben, İzzettin Ağabey ve Sadi Işılay ayrıldık. Konserleri orada, benden sonra Nuri Halil Bey idare etti. Sonra biliyorsunuz Münir Nureddin Bey İcra Heyeti şefliğine getirildi. Konserler onun döneminde, 1954 Ekim'inden itibaren Belediye Gazinosu'ndan Şan Sineması'na nakledildi.

11- Tanburî Cemil Bey'in oğlu Mesut Cemil, viyolonseliyle sahnede. Nevzad Atlığ, İstanbul Radyosu'nda Mesut Cemil'in halefidir

Meşhur Şan Sineması.

Belediye Gazinosu'ndaki konser düzeni Şan Sineması'nda devam etti. Yine bir pazar yine Şehir Orkestrası'nın, bir pazar İcra Heyeti'nin... Konserler Şan Sineması'nda ta yakın zamana kadar devam etti. Onları hatırlarsınız.

Hocam, ben bir kere Münir Bey'i Şan Sineması'nda 1972 veya 1973 yıllarında dinledim. Bir kere nasip oldu Münir Bey'i dinlemek.

Zaten o tarihten sonra İcra Heyeti erimeye başlamıştı. Bir müddet sonra tamamen ortadan kalktı

12- Taksim Bahçesi ve Belediye Gazinosu'nun 1940'ların sonundaki görünüşü. Bu gazinonun yerinde şimdi Ceylan Intercontinental Oteli yükseliyor *(Cumhuriyet Devrinde İstanbul)*

maalesef. Sonra biliyorsunuz, daha önce hiç karşı karşıya gelmediğim Bedii Faik ve Şevket Rado, beni Başbakan Adnan Menderes'e tavsiye etmişler; bunun üzerine İstanbul Radyosu Türk Musikisi Şube Müdürlüğü'ne tayin edildim. Artık Mesut Cemil Bey'le yakın mesai arkadaşlığım başlamıştı. İşlerim çoğalınca mecburen hekimliği bıraktım, Mesut Cemil'in konservatuvar kurması için davet edildiği Bağdat'a gitmesi üzerine radyoya müdür vekili olarak tayin edildim ve Klasik Koro'nun yöneticiliğini üstlendim. Devlet Korosu ve Türk Müziği Devlet Konservatuvarı fikri kafamda o günlerde şekillenmeye başlamıştı. Ancak bu fikri hayata geçirme imkânını 1960'larda Yılmaz Öztuna'yla tanıştıktan sonra elde edebildiğimi biliyorsunuz, yakından takip ettiniz.

Mesut Bey, İstanbul'a ne zaman tayin edilmişti?

Halk Partisi kaybedince iktidarı 1950'de, İstanbul Radyosu Müdürü Hasan Refik Ertuğ da vazifesinden ayrılmıştı. Onun yerine ikinci müdür olan Zahir Törümküney tayin edildi. Fakat onun müdürlüğü çok uzun sürmedi. Zannediyorum akciğer kanserinden vefat etmişti. Yedi sekiz ay kadar bir zaman... Bunun üzerine Ankara Radyosu'nda müdür olan Mesut Cemil Bey, İstanbul'a müdür olarak tayin edildi. Mesut Bey'in gelişi zannediyorum ki 1951 yılının sonundadır. 1952, 1953, 1954... Mesut Cemil Bey müdür, sonra bendeniz 1955'in sonunda müdür oldum. Ama ben tam müdür olamadım. Şöyle ki çünkü müdürlük, o zaman asli maaşlar vardı. Maaşlar mesela otuz, otuz beş, kırk, elli diye gider. Benim intibakım hiç memuriyetim çok azdı bir askerlik bir de konservatuvarda geçen süre. Yani ancak kırk lira falandı. E, o seksen lira kadrosu var radyo müdürlüğünün. Ben müzik yayınları şefliği, ihtisas kadrosu olduğu için böyle bir şeye formaliteye uygun olsun olmasın oraya tayin mümkündü. Müzik yayınları şefi asaleten oraya tayin edildim. Radyo müdürlüğünü hep vekâleten asilmiş gibi 1980'in Mart'ına kadar götürdüm, aşağı yukarı üç sene de benim müdürlüğüm var. Yani ben şahsen İstanbul Radyosu'nun dördüncü müdürüyüm. İstanbul Radyosu'nun eski hâlini görmenizi isterdim. Geniş salonları, teknik teçhizatıyla bir radyo sarayı gibiydi. Zamanla idari kadrolar genişledi, o salonlar bölündü, o saray maalesef bir radyo hanı hâline geldi. Çok da yazık oldu. Hâlbuki karşıdan bir iki apartman satın alınabilirdi, TRT'nin parası vardı. Yani o binaya bence yazık edilmiştir.

Evet. Güzel de bina.

Güzel bir bina. İçini görmenizi, eski hâlini bilmenizi isterdim. Radyo için tabii o zamanki sanatçılar hakkında bilgiler vermem herhâlde doğru olur. 1940'lar 1949, 1950, hadi 1950 diyelim. Aşağı yukarı altmış sene evveline dönüyoruz.

Evet, evet yarım asırdan fazla.

Altmış altmış beş yıl. O zaman radyoda aşağı yukarı birbirinden değerli kırka yakın solist sanatçı vardı. Bunların çoğu Ankara'da radyoda yetişmiş, şöhret olarak İstanbul'a nakledilmişler. Bir kısmı sahneye çıkmış, bir kısmı Konservatuvar İcra Heyeti'ne gelmiş. İcra Heyeti de o sebeple kuvvetliydi. Ben mesela Mefharet Yıldırım'ı ilk şefliğimden tanıyorum. İcra Heyeti'ndeydi. Muzaffer Birtan olsun, Radife Erten olsun, Mustafa Çağlar olsun... Bir kısmı da tabii İstanbul'daki müzik muhitlerinde yetişmiş. Aynı zamanda piyasa musikisinde şöhret olmuş isimler. Bunların en başarılı olanları ayda dört solo neşriyatı yaparlardı, en az yarımşar saat. Bir kısmı yirmişer dakika, ayda iki üç defa falan. Yani radyonun Türk musikisine ayrılan en önemli saatleri Türk musikisine ayrılmış vaziyetteydi. Mesela günde aşağı yukarı dört beş tane solo programı

dinlerdi dinleyici. Akşamları bile mesela on dokuz yirmi arasında bir solo saati, yirmi bir ile yirmi bir otuz en kıymetli saat... Arkadan on dakikalık bir konuşma. Yirmi bir kırktan yirmi ikiye kadar, akşamüzerleri fasıl vesaire böyleydi. Tabii İstanbul sinesinde en kudretli sazendeleri de barındırırdı. Mesela kemanlarda Sadi Işılay, Cevdet Çağla, Hakkı Derman, Nubar Tekyay, Emin Ongan, Ali Demir... Daha başkalarını saymıyorum. Yorgo Bacanos efendim, Şerif İçli, bunlar, ud olarak önemli. Ankara'dan mesela Vecihe Daryal gelmiş. Ahmet Yatman, İsmail Şençalar... Yani bunlar hep İstanbul'un meşhur sazendeleri... Öbür tarafta klarnette mesela Şükrü Tunar. Size Şükrü Tunar'la ilgili ufak bir anekdot anlatayım. Hadiye Ötügen, ablamız gibiydi. Darülelhan'da hem kemençe hem viyolonsel tahsili yapmış.

"G" ile mi yazılıyor?

Hadiye Ötügen, evet. Şehir Orkestrası'nda da birinci çelistti. Evet, muktedir bir müzisyen. Çok değişik bir kemençe stili de vardı. Bir gün Cemal Reşit Rey, orkestradaki klarnet çalanlara "Beyler." diyor, "Biraz yumuşak üfleyin, bu sertliği bırakın." Bir iki defa söylüyor, bir türlü başaramıyor. Bir gün diyor ki: "Yahu bakın, şurada, öbür stüdyoda alaturkacı bir Şükrü Tunar var, klarnet çalıyor adam. Gidin onu dinleyin, bakın klarnetten ne güzel ses çıkıyor, keman mı, klarnet mi ben bile ayırt edemiyorum!" Bunu, Hadiye Hanım'dan, birinci ağızdan dinledim. Yani böyle değerli müzisyenlerdi, hepsi sanatlarında zirveye çıkmış elemanlardı. O tarihlerde tabii bant vesaire yoktu. Radyonun çok büyük plakları vardı. O plaklara da nadiren kaybolmaması istenen bazı programlar kaydedilebilirdi. Üniversite korosuyla yaptığım yayınların kaydı acaba var mıdır, diye Ankara'ya müracaat etmiştim. Orada bir iki talebemiz, bereket versin, üniversite korosundan dört tane program buldular. O plakları CD'ye kaydetmişler. Şimdi çok sevinçliyim, 1952 yılında yaptığım dört radyo programı elimde...

Ne güzel...

Nevâkâr'ı icra etmişiz. Başında Sadi Işılay'ın elli beş saniyelik bir keman taksimi var falan filan. Çok hoşuma gitti tabii. Onun dışında bütün yayınlar canlıydı. Efendim canlı yayının güzel tarafı, herkes hazırlanarak geliyordu. Müzik Yayınları Şefi olarak dikkatle takip ediyordum. Bütün yayınlar hepsi birbirinden üstündü. Çünkü hem provada çok iyi çalışılıyordu, hem müzisyenler çalışarak geliyorlardı.

13- Nevzad Atlığ

Ama icra edildikten sonra uçup gidiyordu.

Uçup gidiyordu, evet. Sonra 1955'ten sonra ampeks cihazları geldi de biraz daha fazla banda alınmaya başlandı. İstanbul Radyosu'nun hikâyesi de aşağı yukarı böyle.

Hocam, verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ediyorum, lütfettiniz.

M. ŞEVKET EYGİ İLE ORTAKÖY'DEN SULTANAHMET'E

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- Mehmet Şevket Eygi

Efendim, doğma büyüme İstanbullu değilsiniz, ama her halinizde İstanbulluluk var. Lütfederseniz, sizinle İstanbul'u ve İstanbulluluğu konuşmak istiyoruz. Ama isterseniz ta baştan başlayalım. Karadeniz Ereğli'sinde 1933 yılında doğdunuz.

Evet, Ereğli'yle Devrek arasındaki şosenin kenarında tek bir evde doğmuşum. Çevrede köyler vardı, ama bizim evimiz tek başına bir ev. Komşumuz yoktu. Köylü değildik, babam rüştiye okumuş bir adamdı. Böyle ıssız bir yerde oturmak yedi yaşına gelinceye kadar fazla problem olmadı. Fakat mektebe gitme çağım geldiğinde bir çözüm bulmak gerekiyordu, çünkü en yakın köyle bizim evin arası birkaç kilometreydi. Yol ormanların arasından geçiyor; kışın kar yağıyor, kurtlar iniyor, yollar çamur, birilerinin beni götürmesi lâzım. Kurtların saldırılarından emin olamazdık. Rahmetli annem on bir sene öğretmenlik yapmış bir hanımdı.

Darülmuallimat'tan mı mezunu?

Yok, değil... Ne mezunu olduğunu bilmiyorum. Fakat merhum Turgut Özal Bey'in annesi Hafize Hanım'la tanışırlardı. Annem on bir sene yaptıktan sonra bırakmış öğretmenliği. Düşündü, taşındı, beni İstanbul'da bir yatılı okulda okutmaya karar verdi. O zaman Galatasaray, ilkokul birinci sınıftan başlayarak on iki senelik kesintisiz tahsil veren bir mektep. Bugünkü gibi imtihan falan da yok. Paralı... İlk sene taksidi zannediyorum ya 245 ya 265 lira, üç taksitte ödeniyor. Ailemizin durumu o kadar parlak değil, ama her şeyi göze alıp beni Galatasaray'a yazdırdılar. Eskiden karayolu yok, otobüs yok, Hopa'dan ve İnebolu'dan kalkan vapurlarla İstanbul'a gidiliyor. Bacasından kömür dumanları çıkartan, kocaman bir vapura bindik, İstanbul'a geldik.

1940 yılında, değil mi?

1939-40 eğitim yılı... Beni aldılar, Ortaköy'deki Galatasaray Mektebi'nin ilk kısmına götürdüler. Kaydım falan yapıldı.

Ereğli'nin bir köyünden İstanbul'a Galatasaray Lisesi'ne...

Evet, çok enteresan bir hadise. Ben efendim, bırakın İstanbul'u, o zamana kadar küçük bir şehri bile görmemişim, tanımıyorum. Bacak kadar bir çocuğum. Şurada bir resmim olacak. Tabii Galatasaray'da bazı çocuklar hanedan ve zadegân çocukları. Çaresiz başladık efendim, numaram 273'tü. Okul numaraları unutulmaz. Aynı numarayla. O numara unutulmaz. On iki sene

2- Kasımpaşa taraflarından Süleymaniye'ye bakış

okudum Galatasaray'da. Orada okumamış olsaydım, yetişemeyecektim. Şu anda birazcık kültürüm var, ona sahip olamayacaktım. Onun için Galatasaray'a şükran borçluyum...

İstanbul hakkındaki ilk intibalarınızdan söz eder misiniz?

İstanbul'u şöyle görürdüm. Karadeniz genellikle çalkantılı olurdu. Vapur bata çıka, sağa sola yalpalaya yalpalaya Boğaz'ın önüne gelir, Boğaz'a girdiğimiz vakit dalgalar deniz sakinleştiği için yalpalama durur, sükûnet başlardı. Dalgalı deniz tutar falan... Ondan sonra, Anadolu Hisarı, Rumeli Hisarı falan bir şey yok. Fakat Sarıyer ve Beykoz'dan itibaren Boğaziçi başlardı. Bugünkü gibi değil tabii. Çok iyi hatırlıyorum: Cihangir bile ahşap evlerle doluydu. Üsküdar'dan Şemsipaşa tarafına baktığımız vakit, bütün ahşap evler görürdük, Salacak malacak... Tabii ben çok küçüktüm, bu şekilde algılayamazdım. Hafızamda kalan bu resimleri seneler sonra değerlendirebiliyorum. Meğerse biz bir efsaneler şehrinin Boğaz'ından geçermişiz. Vapur ya Sirkeci'de, nadiren Galata'da iskeleye yanaşarak kıçtan halatla bağlanırdı. Oradan yirmi, otuz veya elli metrelik sandallarla çıkardık. Gerçi İstanbul kışın çamurlu, yazın tozlu olurdu, kaldırımlar pek düzgün değildi; fakat şehir, şehirdi efendim. Bir "hayal şehir"di İstanbul. Güzelliği uzaktan bakılarak anlaşılırdı. Bugünkü değişiklik şudur: Artık İstanbul'un güzelliğini gündüzleri göremiyorsunuz. Geceleyin karanlık bastığı vakit, ışıklardan yine güzel bir şey görünüyor. Fakat gündüzleyin bu betonlar, bu çirkin binalar, şehrin siluetini katleden bu gökdelenler... O zaman İstanbul'da gökdelen yoktu. Tabii biz bacak kadar çocuğuz, okuma yazma bile bilmiyoruz. Rahmetli anneme sorardım. Sonra Galatasaray'a yatılı olarak girdim. Hatta, ilk ders Fransızca, Matmazel Lomedo diye bir hanım ders veriyor bana *"Comment vous appelez vous"* diye sordu. Yani "Senin adın nedir?" Ben o güne kadar Fransızcayla hiç karşılaşmadığım için bilemedim. Ama o şehir çocukları hemen böyle bağırdılar: "Matmazele adını söyleyeceksin!" Meğerse yanlış sınıfa koymuşlar beni, hemen telaşla karşıki sınıfa gönderdiler. Bir rivayete göre, vaktiyle şehzadelere ders vermiş efendim, Hâfız Nureddin Bey'in dersine gittik.

3- Eminönü tarafından Galata Köprüsü'nün ve Karaköy'ün görünüşü. 1950'lerin sonları olmalı. Henüz tramvay devri

Ne dersi?

İlkokul... Alfabeden başlayacağız. Tabii Hafız Nurettin Bey, bana daha cana yakın geldi. Kışın mest lastikle gelirdi. On iki sene, üstelik bir de yatılı olarak aynı okulda okumak, gerçekten bir macera yani. İnsan, unuttuklarının dışındakileri bile yazmaya kalksa bayağı bir kitap olur.

Bu on iki yılın hepsi Ortaköy'deki binada mı geçti?

Hayır, beşinci sınıftan sonra, Beyoğlu'ndaki binaya geçtik. Ortaköy'de beş sene, Beyoğlu'nda yedi sene okudum. Tabii o zamanki Beyoğlu bir başka dünyaydı efendim. Benim doğumumdan önce olan bir şeyi söyleyeyim: Bunu yazdım da...1929 İstanbul'unda, beş adet günlük Fransızca gazete çıkıyormuş, beş adet... Demek ki İstanbul bir kültür şehriymiş efendim. O zaman İstanbul'un nüfusu bir milyona varmamıştı. Şimdi, resmî rakam on beş, gerçek rakam yirmi beş milyon olmuştur. Peki, şimdi bu şehirde beş tane günlük -o zamanın Fransızcası yerine- İngilizce gazete çıkması düşünülebilir mi? Düşünülemez. Çünkü İstanbul, dünyanın en büyük köyü, bilahare dünyanın en büyük mezrası haline geldi. Bunu kimseyi tahkir etmek için söylemiyorum. Ama gerçekleri niçin saklıycam yani... İstanbul'a Paris gibi, Berlin gibi, Londra gibi bir kültür merkezi demenin bir imkânı yok. Ama yine kültür var, yine kültürlü insanlar var. Ama şehir köy haline gelmiştir. Köyden de öte, mezra haline gelmiştir.

Biraz da Ortaköy'den söz eder misiniz?

Dedim ya, ben o zaman bacak kadar çocuğum; çocukların okuldan çıkmalarına velisi gelmeden izin vermiyorlar. Cumartesi günleri rahmetli Hamdune Teyzem gelir alırdı beni. Hamdune, şimdi kullanılmayan bir isim.

Hamdune Hanım, yakın bir akraba mı? Yoksa...

Teyzem işte efendim. Rahmetli annemin ablası... İstanbul'da oturuyordu. Beyi vefat etmiş dul bir hanımdı. Beni alır, Allah rahmet eylesin ve razı olsun- evine götürürdü tatillerde ve hafta sonlarında.

Evi neredeydi?

Evi başlangıçta Nişantaşı'ndaydı, sonra Rumeli Caddesi'nde, Konfor Apartmanı diye bir apartman vardı,

4- Ortaköy Camii. Halk arasında bu isimle anılan Neo Barok üslubundaki camiin asıl adı Büyük Mecidiye Camii'dir

5- Taksim Meydanı ve eski adı İnönü Gezisi olan Gezi Parkı... Gezi, aslında "park" yerine türetilmiş bir kelime, dolayısıyla Gezi Parkı terkibinde bir tuhaflık var. Fotoğraf, Gezi'nin etrafı epeyce boş olduğuna göre 1940'larda çekilmiş olabilir

orada bir daireye taşındı. Demek ki o zamanlar varlıklı olmayan bir hanım bile oralarda ev tutabiliyormuş.

Öyle anlaşılıyor ki, siz çocukluğunuzda alafranga İstanbul'un içine dalmışsınız. Ortaköy, Galatasaray, Nişantaşı... Değil mi?

Evet, öyle oldu. Ben ne gördüysem, Galatasaray Mektebi'nde gördüm. Sonra, efendim, oradaki akrabalarım, rahmetli teyzem vs. Daha sonra da henüz çok gençken, yirmili yaşlarımda gazeteci olarak birtakım üstatlarla tanıştım. Mesela merhum Ali Fuat Başgil, Mahir İz... Kültür seviyeleri, hayat tarzları itibariyle kırsal kesimde benzerlerini görmediğim insanlardı. Ama çok içine kapanık bir gençtim ben. Tabii kolay intibak edemedim. Ama bir de Galatasaray'da hocalarımız vardı. Meselâ ortaokul ikinci sınıfta tarih hocamız, eski Osmanlı nâzırlarından Raşid Bey'di, Raşid Erer. Bugün eski bir bakanın, bir ortaokulda öğretmenlik yapması düşünülemez. Ama o bize derse geliyordu. Ondan da çok şey öğrendim. Bir gün ders veriyor, çok da güzel anlatıyordu: dersin ortasında birden indi kürsüden, sınıfı terk etti. Arkasından "Hocam niçin gidiyorsunuz, nereye gidiyorsunuz?" diye bağırdık. Durdu, elini şöyle sınıfa uzattı, "Ben buraya Galatasaray efendilerine ders vermeye geliyorum. Tulumbacılarla işim yoktur!" dedi. Bu sefer daha çok şaşırdık. "Hocam ne oldu?" Meğerse arka sıralarda bir arkadaşımız parmaklarını çıtlatmış. Parmak çıtlatmanın, İstanbul görgüsüne göre çok ayıp olduğunu o zaman öğrendim. Yine 1947'de Ferruhzad adında bir coğrafya öğretmenimiz vardı. Seçkin bir aileye mensup, Fransa'nın Grenoble Üniversite'sinde coğrafya okumuş. Ben hâlâ coğrafyaya çok meraklı bir insanım, onun aşıladığı coğrafya sevgisi sayesinde. İstanbul ve Ankara şehir rehberlerini yazan meşhur arkeolog Mösyö Mambouri matematik hocamızdı.

Ernest Mamboury...

Evet, Ernest Mambouri... Liseye gelince... Nihat Sami Banarlı, Orhan Şaik Gökyay, Ahmet Kutsi Tecer, Muvaffak Benderli, daha niceleri... Şimdi bir gün -bu lisede oluyor- edebiyat hocamız Muvaffak Bey, "Şevket hemen koş, kütüphaneden *Feridun Bey Münşeatı*'nı getir," dedi. Kütüphanenin anahtarı bendeydi. Galatasaray'da böyle bir gelenek vardı; kütüphanenin anahtarlarını edebiyata en meraklı çocuğa verirlerdi. Kütüphane dediysem, müze gibi. Ben koştum gittim, az buçuk Osmanlıca okumayı biliyorum, *Feridun Bey Münşeatı* kocaman bir kitap, çok da kıymetlidir.

6- Eyüp Sultan tepelerinden Haliç ve İstanbul'a bakış

Aldım, getirdim. Hocamız karıştırdı, Kanunî Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı I. Fransuva'ya gönderdiği nâme-i hümâyunu okudu. Şimdi şu sahne bile, 2015 Türkiye'sinde tahayyül edilemeyecek bir sahnedir. Okul kütüphanesinde *Feridun Bey Münşeâtı* olacak, öğrencilerden biri bunu, hiç olmazsa başlığını okumayı bilecek, hoca bunu getirtecek, sınıfta çocuklara okuyacak... Ben zannediyorum, bugünkü bu Osmanlıcayı orijinalinden okuyacak öğretmen bulmak da zordur. Galatasaray Lisesi'nden 1952'de iki imtihan vererek mezun oldum. Birincisi...

Mezuniyetten önce Ortaköy'ü bir anlatacaktınız.

Ha, Ortaköy'ü şöyle anlatayım: Ortaköy'de dere vardı efendim, şimdi üzeri kapatıldı. 40'lı yıllarda, benim çocukluğumda...

Ne deresi, adı ne?

Ortaköy Deresi'ydi. Açık bir dereydi. Üzerinde, 50 metrede bir köprüler vardı karşıdan karşıya geçmek için. Ortaköy kozmopolit bir yerdi Ortaköy, Yahudi mahallesi vardı orada. Evler, hep eski zaman evleri... Tabii İstanbul bugünkü kadar göç almamış. İstanbul'un fakir halkı da İstanbullu'ydu. Fakir insanlar, kışın camları kırılır, kâğıt yapıştırırlar. Paraları yok cam taktırtmaya. Fakat "Estağfurullah, efendim, teşekkür ederim" demesini bilirlerdi. Ortaköy'ün Yahudi'si de vardı, Türk'ü de; Rum'u da vardı, Ermeni'si de... Teyzem daha sonra kızı ve damadı ile birlikte Cağaloğlu'na Şeref Efendi Sokağı'na taşındılar. Cağaloğlu eskiden orta halli iyi ailelerin oturduğu bir semtti. Ben ilkokulda tek başıma çıkamazdım, ama ortaokulda, 1945 olacak, artık serbestçe çıkardım. O zaman hafta tatili cumartesi günü saat birde başlardı, Cuma akşamı değil. Aksaray tramvayına binerdim, hiç unutmuyorum.

Nefs-i İstanbul'a, suriçine teyzeniz Cağaloğlu'na taşındıktan sonra mı gidip gelmeye başladınız?

Efendim şimdi şöyle: O zaman tabii şimdiki gibi ufkum geniş değildi. Gidicem de efendim, yok şu camiyi, şu türbeyi, yok şu kabir taşını inceleyeceğim! Yine de eski İstanbul'u hatırlıyorum. Mesela Yerebatan Sarnıcı'nın üzeri eski zaman evleriyle doluydu yakın zamana kadar. Tramvayla geçerken -hiç unutmam- Recep Tanaçar adında bir köftecinin kocaman ilânını görürdüm. Divanyolu'nun iki tarafı eski konaklarla doluydu. İstanbul Erkek Lisesi civarı da öyle... Onların hepsi kayboldu. Bugün zannediyorum Cağaloğlu'nda ikamet eden bir tek aile kalmamıştır. O zaman Çemberlitaş'la Nuruosmaniye

arasında manavlar, balıkçılar, ciğerciler, turşucular vardı. Orda bir turşucu vardı, sınıf arkadaşımdı o turşucunun çocuğu. Hatırlıyorum, vitrininde kocaman kristalden iki tane turşu kabı vardı. O eski Sirkeci'yi düşünüyorum. Hayal gibi... Çok da az resim çekmişler. Keşke efendim, bütün eski İstanbul'u teker teker resimlemiş olsalardı.

Şimdi Ortaköy'ü anlattınız. Daha sonra Beyoğlu'na geçtiniz, lise Galatasaray'da. Bir Beyoğlu âlemi var. Galatasaray'ın bir dünyası var tabii, Fransız kültürünün hâkim olduğu bir dünya. Kafanızda, ruhunuzda bir kültürel çatışma yaşadınız mı?

Bende yani fıtrî olarak bir dindarlık duygusu vardı.

Peki, bu eski harfleri okumayı ne zaman öğrendiniz?

İlkokulu bitirip ortaokula geçtiğim vakit rahmetli anneme harfleri yazdırttım bir deftere, sonra eski yazı kitabı aldım. Roman falan... Şimdi, böyle bulmaca çözer gibi bakıyorum. Bir "es" diyorum, "tan" diyorum ve bu herhalde "İstanbul" olacak... Anneme koşuyorum: "Anne bu İstanbul mu?" Annem şaşırıyor: "Çocuk sen nasıl okudun bunu?" diye. Böyle yavaş yavaş sökmeye başladım. Ama tabii çok mükemmel okuma değildi, ama elifi görünce mertek demiyordum. Bu bazı hocalarımızın din aleyhindeki konuşmaları beni çok tedirgin ederdi. O zaman bir okul çocuğunun, hocasına karşı gelmesi düşünülebilecek bir şey değildi. Bir de şunu da söyleyeyim: Gayrimüslim hocalarımdan bile bir şey öğrendiysem, kendilerine minnettarım. Ama bir Müslüman olarak, her şeyin bir sınırı vardır, hududu vardır. Dine agresif şekilde karşı olmamak şartıyla, gayrimüslim hocalarımdan da çok yararlandım. Galatasaray'da bir de herkes dinsiz değildi. Bizim hocalarımızın çocuğu Sultan II. Abdülhamid zamanında Galatasaray Lisesi'nde okumuşlar. O zaman Galatasaray Sultanisi'nde Müslüman öğrencilerin namaz kılmaları mecburi imiş. Onlar da namaz kılmışlar. Sonra bırakmışlardı, ama İslâmiyet'e saygısız değildi hiçbiri. Birkaç tane diyelim ateist olur, şu olur... Ateistlerin hepsi de İslâmiyet'e saygısız değildi. Bazı ateistler İslâmiyet'e, çoğunluğun dinidir, onları tedirgin etmeyelim derdi. Bazıları saldırgandı yani. Saldırgan olmayanlardan bir şikâyetim olmazdı. Zaten okulda insanın hocası İngiliz olsun, Fransız olsun... İngilizce hocamız, Hıristiyan bir Arap'tı meselâ, Habip Bey... Ondan benim hiçbir şikâyetim yoktu öğretmen olarak.

Beyoğlu âlemiyle ilişkiniz nasıldı?

Beyoğlu tabii bambaşka bir âlemdi. Cumartesi günü çıkardık. Benim cep harçlığım pek fazla olmadığı için fazla oyalanmaz, fakat yine de Yüksekkaldırım'da sergicilerden bir iki kitap alırdım. Ondan sonra, Behzat Butak diye bir zat vardı, onun pasta ve şekerleme mağazası vardı, Butak Pastahanesi... Arkadaşlarla oraya gider pasta yerdik. Behzat Butak, biliyorsunuz, aktördür, ikincisi para koleksiyoncusu, üçüncüsü de pastacı... Sinemalara falan giderdim. O zamandan kalan hatıralarım şu: Beyoğlu'nda o zaman herkes, erkekler şapka giyiyor. Bugünkü pejmürdelik yoktu. Matruş insanlar, gömleklerin yakaları kolalı olurdu o tarihte. Biz de kolalı gömlek giyebilirdik. Elbiseler ütülü, ayakkabılar pençeli olsa bile mutlaka boyalı olurdu. Hatta titiz insanlar arka ceplerinde, ayakkabılarının tozlarını günde birkaç kez silmek için kadife parçaları bulundururdu. Tabii, gayrimüslimler de çoktu. Beyoğlu ve civarında yaşayan gayrimüslimlerin, yani Yahudi, Rum ve Ermenilerin evlerinde zengin kütüphaneleri varmış, güzel mobilyaları varmış. Bunları sonraları sahhaflardan bunu öğrendik. Bu kültür sizlere ömür... Galatasaray'ın tabii Kanzuk Eczanesi'nin bitişiğinde mi yahut bir dükkân ötesinde mi. bir...

Kanzuk mu dediniz?

Konzuk... Ağa Camii'nin yanında bir Abdullah Efendi Lokantası vardı. O şimdi Boğaz'a mı ne gitmiş.

Hacı Abdullah...

Yoo, Abdullah Efendi Lokantası. Hacı Abdullah o zaman yoktu. Hacı Salih daha sonra kuruldu. Hacı Salih vefat ettikten sonra Hacı Abdullah oldular. Beyoğlu'nda Markiz vardı, biz gidemezdik. Harçlığımız yetişmezdi. Löbon vardı karşısında. Taksim'den Galatasaray'a kadar biraz işlek olurdu. Galatasaray'dan Tünel'e kadar daha seyrek olurdu trafik. Maçka-Tünel tramvayları vardı. Zaten Şişli'ye, Mecidiyeköy'e giden tramvaylar da hep Beyoğlu'ndan geçerdi. Sinemaları çok meşhurdu. O zaman televizyon yok, bir şey yok, hayat sinema demekti. Ben gitmezdim öğrenciyken. Konserler olurdu tabii. Refik Fersan, Fahire Fersan... Daha sonra kendilerini çok dinledim efendim. Tepebaşı'nda tiyatro hayatı çok canlıydı meselâ. Cyrano de Bergerac, uzun müddet sahnede kalmıştı. Bir akşam bir hanım çıkar kadın başrolüne, diğer akşam bir başkası çıkardı. Cahide Sonku mu neydi? Tabii bir de Tünel'de Haşet Kitabevi vardı. Başlı başına bir kültür merkeziydi. Şimdi Haşet'in yerinde yeller esiyor.

Evet, Haşet yok şimdi.

Bir de küçük bir hatıramı anlatayım: 1940'larda St. Antuan Kilisesi'nin yakınında bir Bulgar muhallebici vardı. Rahmetli annemle teyzem buluştukları vakit oraya

7- Mehmet Şevket Eygi

giderlerdi, ben de yanlarında... İkindi çayı içerdik. Çay, servis olarak gelirdi. Sıcak su, efendim, üzerinde demliği... Ben sonra 70'li yıllarda Avrupa'dan döndükten sonra bir gün yine gittim oraya, eski hatıralarımı tazelemek için, garson bardakla çay getirdi bana. "Yahu," dedim, "ben çocukluğumda buraya gelirdim, çok güzel çaylar içerdik. Bulgar bana biraz kızdı, dedi ki: "Sen o adamları bul, ondan sonra konuş!" dedi. "Ben," dedi, "öyle çay servisi yapsam kimse anlamaz!" Bu Bulgar'ın bana verdiği cevap da, bizdeki kültür değişikliğini gösteriyor. Beyoğlu'nda Türkçe'nin yanında üçte bir Rumca konuşulurdu. Hatta Balık Pazarı'nda N. A. Agora ve Ermis bakkaliyeleri vardı. Çok büyük dükkânlardı bunlar. Hesap yaparken -biz de çocuk olarak ezberlemişiz- hep Rumca hesaplarlardı. Çok kültürlü Rumlar vardı. Çitulis Biraderler matbaası vardı. Luisa Liç Matbaası vardı. Yüksekkaldırım'da *Embros* gazetesi çıkardı. Ara sokaklarda, efendim gömlekçiler, elbiseciler... Eskiden elbiseler bugünkü gibi konfeksiyon olmaz, herkes elbisesini terzilere diktirirdi. Ve orda belki Türkiye'nin en meşhur berberi vardı. Berber Vili... Ameliyat masası gibi efendim acayip sandalyeleri olan bir berber... Büfelerin vitrinlerinde -sokaktan geçerken görülürdü- kayık tabaklar içinde uskumru dolması satarlardı efendim. Şimdi arayın da bulun.

Boğaz'dan artık uskumru pek çıkmıyor.

Uskumru yok, yapmasını bilen de kalmadı efendim. Uskumru dolması, Rum yemeğidir. Ama Rumlar da İstanbul'un bir parçası oldukları için İstanbul yemeğiydi. Çocukluğumda Boğaz balık kaynardı. Beykoz önlerinde kalkan balıkları tutulurdu. Bacalarından buram buram kömür dumanları savuran Şirket-i Hayriye vapurlarıyla yunuslar yarış yapardı. Şirket-i Hayriye vapurlarını özlüyorum. İsimleri ne kadar güzeldi: *İnşirah*, *İnbisat*, *Neveser*... Kadıköy tarafına sefer yapan yandan çarklı *Halep* ve *Basra* gemilerine yetiştim. Biz çocuklar onlara pat pat derdik. Gençler şu hüküm cümlesini iyi anlayamazlar: Boğaziçi'nin canına okuduk! Bir Boğaziçi medeniyeti vardı, bir Boğaziçi kültürü vardı. Boğaziçi başlı başına bir sanattı. Boğaziçi'nde çok kötü gelişmeler, yapılaşmalar, betonlaşmalar, tahribat oldu ama yine de bir şeyler kaldı. Tavsiye ederim, vaktiniz olursa orada bir vapur turu yapınız. Bir renk cümbüşü olan erguvan mevsimini tavsiye ederim. Eminönü'nden bir vapura binip

8- Rumelihisarı. Uzun yıllar ihmal edilen bu muhteşem yapı, fethin 500. yılı vesilesiyle restore edilmiş, restorasyon sırasında fotoğrafta görünen ahşap mahalle ve orta alandaki cami yıkılarak Hisar'ın tarihî karakterine büyük zarar verilmişti

ta Beykoz'a, Sarıyer'e kadar Boğaziçi seferi yapınız. Dilim alışmış da vapur diyorum. Vapur, kazanları kömürle çalışan buharlı gemilere denir. Şimdi onların yerini dizelli gemiler aldı. Siz isterseniz nostaljik mostaljik deyin, eski gemiler daha güzeldi. Her neyse, içiniz yalıları, koruları, ağaçları, çiçekleri gördükçe açılır, çirkin yapılaşmaya baktıkça kararır. İster istemez bu dillere destan güzelliği tahrip edenlere beddua edersiniz.

Teyzenizin yanında ne kadar kaldınız?

Teyzemin yanında kalmadım. Ben geceleri de okulda kalırdım, o cumartesi günü alırdı beni; cumartesi gecesi kalırdım, pazar gecesi kalırdım, pazartesi gene okula giderdim. Bazen da gelemezdi. Ben o zaman okulda kalırdım.

Mezun olduktan sonra hemen Ankara'ya mı gittiniz?

Efendim, mezun olunca şöyle bir şey oldu: Babamın işleri bozuldu, üniversitede okuyacak bir parasal imkân yok. Ee, Galatasaray gibi bir okul okuduktan sonra üniversite okumamak, benim için bir kayıp olacaktı. Burs aramaya başladım. O zaman bugünkü gibi vakıflar, burslar falan yok. Devlet sadece kırk SBF öğrencisine imtihanla burs veriyor. Ben imtihana girdim, kazandım, ayda yüz liralık burs için Ankara'ya gittim.

Peki, Mülkiye bittikten sonra Ankara da bitti. Yani, devlette görev almadınız bildiğim kadarıyla.

Hayır, şöyle: Mülkiye'yi bitirdikten sonra on kişilik grupla biz *İslâm* dergisini çıkardık Ankara'da. Ancak on küsur sayı sonra bu dergi bizim kontrolümüzden ve elimizden çıktı. Dedim ya, ailem maddî bakımdan güçlü bir aile değil. O yüzden muhakkak bir iş bulmam lâzım. Dışişleri Bakanlığı'nın, o zamanki ismiyle Hariciye Vekâleti'nin...

9- Beyazıt Cami-i Şerifi... Eski İstanbullular üçüncü tepeyi tezyin eden bu camiye ve bütün büyük camilere mutlaka "şerif" sıfatını eklerlerdi

Demokrat Parti dönemindeyiz, değil mi?

Evet. Hariciye Vekâlet'inin meslek memuriyeti imtihanına girdim, kazandım, fakat şöyle düşündüm: Benim gibi, dans etmek istemeyen, briç oynamayan, alkollü içki kullanmayan birisinin yükselme şansı yok. Bolivya Orta Elçiliği Birinci Kâtipliğinden emekli olmaya mahkûmum. Tevfik İleri'yi tanıyordum; rahmet olsun, çok muhterem, çok değerli bir insandı. Kendisine dedim ki: "Efendim benim bir işe ihtiyacım var. Bana Dâhiliye Vekâleti'nden bir kaymakamlık bulun.". O yıllarda çoğu köy gibi, yolu olan olmayan küçük kazalar var. "Bir tanesine beni göndersinler" dedim, dilekçe verdim. O konuşmuş. Dilaver Argun diye bir müsteşar vardı. Benim tayinimi yapmadılar. Ben gittim randevu aldım. Müsteşar bey bana dedi ki: "Oğlum, sen dindar bir kimseymişsin, buna karışmayız. Fakat çok genç ve tecrübesizsin, seni alet edebilir birtakım kötü insanlar," dedi. Beni kaymakam da yapmadılar. Kaldım açıkta. Diyanet'e çok sık gidiyordum. Orada bir tane mütercimlik kadrosu açıkmış, almıyorlar adam. Tevfik İleri'ye tekrar gittim, dedim ki: "Bari Diyanet'teki mütercimliğe beni tayin ettirin." Ahmet Salih Korur vardı, başbakanlık müsteşarı, ona söylemiş, bana "Ahmet Salih Bey'le görüş. Senin hakkında kendisiyle görüştüm." dedi. Ben gittim, efendim, hususi kalem müdürüne söyledim, aldı beni odasına. Hâlâ hatırlıyorum, müze gibi bir odaydı. Bir yerde abanoz ağacından yapılmış bir paravana, yerde efendim harika halılar, duvarda da, tam arkasında, Yahya Kemal'in "Kocamustapaşa" şiiri var.

Yahya Kemal, "Kocamustapaşa" şiirini ona ithaf etmiştir.

Evet, mavi gözlü bir adam, Rumelili... Bana şöyle bir baktı mavi gözleriyle. Ama öfkeli öfkeli... "Yahu," dedi, "sen Siyasal Bilgiler'i bitirmiş bir kimsesin,

10- Ön planda balıkçı tekneleri, arkada bütün canlılığıyla Eminönü Meydanı ve muhteşem Yeni Cami...

vali olabilirsin" dedi. Benim Diplomasi bölümünü bitirdiğimden haberi yok. "Bu Diyanet nereden çıktı?" dedi. Biraz ağzı bozuk konuştu: "Bu işte bir b..luk var" dedi. Fakat Adnan Menderes'in partide muavini olduğu için, Tevfik İleri Bey'i de kırmak istemedi. Küçük bir not kâğıdı çıkarttı. Üzerinde Ahmet Salih Korur yazılı. İki satır yazdı oraya. "Bunu, dedi, Diyanet İşleri Başkanı'na verirsin." Latin harfleriyle "Görüşürüz" yazdı. Altına da eski harflerle "Görüşelim" yazmış. Benim okuduğumu bilmiyor. Ben aldım gittim, Diyanet'e böylece girdim efendim, Fransızca mütercimi olarak. Diyanet'te de çok şeyler öğrendim yani. Orda eski meşihat zamanından kalma, gerçekten âlim, mütedeyyin, temiz insanlar vardı. Fakat Diyanet'i tam marjinalleştirmişler.

Nasıl yani?

Düşünün, Diyanet İşleri Başkanı'nın makam arabası dolmuş bile olmayacak kadar berbat bir arabaydı. Nihayet 27 Mayıs oldu, bu 27 Mayıs'tan sonra çok rahatsız olduk. Ömer Nasuhi Bilmen'i Diyanet İşleri Başkanı yaptılar. Şu hususu da tebarüz ettirmek isterim: Eski darbeciler insaflı insanlarmış efendim. Çünkü bugün darbe olsa, Ömer Nasuhi Bilmen gibi birini Diyanet İşleri Başkanı yapmazlar. Onlar aramışlar, Türkiye'nin en âlim hocası kimdir, Ömer Nasuhi Bilmen... Fakat tabii subay alışkanlığı, birtakım subaylar geliyorlar başkanlığa, baskı yapıyorlar: Şu kitabı basacaksınız, bu kitabı basacaksınız. Ben de orada çok göze batan bir kimseydim. Efendim bu elemanımız yirmi küsur yaşında, Galatasaray mezunu, Siyasal Bilgiler'in de Hariciye bölümünden mezun olmuş. Allah Allah, bunun burada ne işi var? Rahat edemedim, çok tedirgin oldum. Bu dine yapılan baskılar falan... O sırada bir mektup aldım İstanbul'dan. Mahir İz Bey diyor ki: "Biz Sönmez Şirketi diye bir şirket kurduk, *Yeni İstiklal* diye de haftalık bir gazete çıkarttık, yüzümüze gözümüze bulaştırdık. Sen biraz bu matbaacılık, yayıncılık işlerini biliyorsun; *İslâm* mecmuasını çıkarttın. Bunu kabul eder misin? Ben tabii Diyanet'te çok iyi bir işim vardı, vali maaşı gibi maaş alıyordum. Annem ve babamla istişare ettim. Dedim ki, böyle böyle... "Oğlum, ne istiyorsan yap!" dediler. Ben de Diyanet'i bıraktım –istifa mektubumu bilahare göndermiştim- İstanbul'da gazeteciliğe başladım. Döndüm dolaştım, efendim, kürkçü dükkânına yeniden geldim. E tabii ihtilâl ortamı... Ben de Sönmez'de şöyle anlaştım: Benim burstan dolayı mecburi hizmetim vardır. Bana taksit taksit bir para verin ki, devlete bu borcumu ödeyebileyim. Neyse, anlaştık, altı ay ben bu dergiyi çıkarttım. O zaman, bugünkü İslâmcılık yok. İslâmî kesim de yok. Eski dindarlar var.

Milliyetçi muhafazakârlar var...

Muhafazakârlar var. Hacı Bey'ler var...

Şimdi efendim, bu konulardan ziyade, İstanbul'a odaklanalım. Geldiniz İstanbul'a, nerelerde oturdunuz?

İlk önce bu Şeref Efendi Sokağı'nda... Sönmez şirketinin eskiden ev olarak kullanılan bir ahşap binası vardı, oranın bir katını bana verdiler. İki oda, bir de sandık odası vardı. O kadar. Burada haftalık bir dergi çıkartıyorum. O sandık odasında yatıp kalkıyordum. Ama tabii orası hâlâ bütünüyle aile yuvasıydı. Bizim sokağımızda o eski tabutluk hadiselerinde çok rolü olan Birinci Şube Müdürü Ali Bey'i hatırlıyorum. Teyzemlere misafir gelmiştik daha önceki yıllarda, o tabutlukları bizzat ondan duydum. Tabutluklara koydukları adamlar eğilemesin diye dizlerinin arkasını liflerle bağlıyorlarmış efendim. Kafasında da 100-150 mumluk ampuller. Beynini kaynatmak için. Ben onları birinci ağızdan çocukken bir kenara sinip dinlemiş kimseyim. Tabii doktorlar, okul müdürleri, orta halli iş adamları Cağaloğlu'nda otururlardı. Yazılıp anlatılmazsa Cağaloğlu nedir,

11- Eyüp Sultan'da cülus yolu. Semtin en pitoresk köşelerinden biri olan bu yolun sağında, Mihrişah Valide Sultan Külliyesi'nin önemli parçalarından biri olan sebil görülüyor

Cağaloğlu kültürü nedir, bir yerleşim mahalli olarak bunun havası nedir, anlatmak çok zordur efendim?

Peki nedir? Şeref Efendi Sokağı adı nereden geliyor?

Şeref Efendi Sokağı'nın adı çok meşhur efendim, bu İttihatçılar dolayısıyla. İttihat ve Terakki Fırkası'nın genel merkezi ordaymış.

Meşhur Kırmızı Konak...

Benim tanıştığım eski kimseler Şeref Efendi Sokağı deyince, yakın geçmişi yaşamış oldukları için çok kolay algılıyorlardı. Bugün bir liseli, üniversiteli, kültürlü çocuğa Şeref Efendi Sokağı deseniz, zavallı hiçbir şey anlamayacak. Dr. İsmet Efendi diye biri vardı Şeref Efendi Sokağı'nda, evi aynı zamanda muayenehanesiydi. Hiç unutmam, hizmetçisi her sabah kaldırımları -Arnavut kaldırımı gibi yaya kaldırımları vardı- sabahın kör karanlığında suyla yıkayıp pırıl pırıl yapardı. Oturanların çoğu eski mütekait insanlardı, kültürlü insanlardı. Şeref Efendi Sokağı'nın bir tarafında da matbaalar duruyordu. Meselâ Tasvir Matbaası... Nuh nebi zamanından kalma bir rotatifi vardı, çalışmaya başladığı vakit Sultanahmet'e kadar yer sallanırdı. Salhurde bir makine... Ama dedim ya, aileler çoğunluktaydı. Hatta 40'lı yıllarda orada bir binayı yıkmışlar yeni bir bina yapmak için, alt katından türbe gibi iki tane kabir çıkmıştı. Demek ki daha önce tekkeymiş. Hayal meyal hatırlıyorum.

Siz bu bölgede yaşadığınıza göre Vilayet konağının karşısındaki Fatma Sultan Camii'ni de hatırlıyorsunuzdur. Aynı zamanda Gümüşhanevi Dergâhı olarak kullanılıyormuş. Ahşap çatılı bir cami imiş.

Onu maalesef hatırlamıyorum. Ben Gümüşhaneli Hazretleri'nin bir kitabını bastım ve caminin de fotoğrafını koydum. Semavi Eyice'nin bir dergide onunla ilgili çok güzel bir makalesi var. Resimleri de var.

1957 yılında yol açma gerekçesiyle yıktırılmış.

Evet efendim, hem öyle bir yıktılar ki efendim, temeline kadar. Gümüşhanevi Dergâhı bir merkezdi, bir maneviyat merkeziydi efendim; onun devam etmesini istemediler. Ama şimdi projesi yapılmış, müceddeden ihya edeceklermiş.

Ne güzel! Şimdi efendim, bir Cağaloğlu kültüründen söz ettiniz, çok ilgimi çekti. Nedir Cağaloğlu kültürü?

Cağaloğlu kültürü şu: Teyzemin damadı Nurettin Bey ve hanımı Nermin ablam, ayda bir akşam giyinir, kuşanır, süslenirler, Çemberlitaş'ta eski bir bina vardı, içinde Çemberlitaş Sineması vardı, o sinemada ayda bir...

Bugünkü Çemberlitaş Sineması'nın olduğu bina değil...

Evet. Ama bugünkü bina değil. Eski bina.

Osmanbey Matbaası'nın bulunduğu bina mı?

Evet, orası sadece Osmanbey Matbaası değildi. Osmanbey Matbaası'na gittim, eskiden kalma çok acayip makineler vardı. Böyle sabit merdivenlerle üstlerine çıkılıyordu. Adamcağız, hep Kur'an-ı Kerim basılsın diye orayı vakfetti, Kur'an-ı Kerim'in taş kalıplarına kadar yok ettiler efendim. Bir ara içki sattılar oralarda. Ne diyordum? Nurettin Bey ve Nermin ablam, konserlere giderlerdi. O konserlerden birine ben de gitmiştim. Hâlâ unutamıyorum Refik Fersan'la hanımı Fahire Fersan'ın icralarını. Nota ayrı bir şey, icra ayrı bir şeydir. Hatta geçen gün yine canım sıkıldı da, bir sirtosunu dinledim.

Cemil Bey'in talebeleri... Tanburi Cemil Bey'in...

Öyle... Onlar Tanburi Cemil Bey'in talebelerinin bercestesi imişler. Çok iyi hatırlıyorum. Tabii o zaman halkta da müzik kültürü vardı. Rakım Elkutlu, gündemde olan bir kimseydi. Mesela Kaptanzâde Ali Rıza Bey efendim, "Görülmemiş devr-i Yusuf'tan beri böyle güzel"... Şimdi bunlar yine var, fakat halk anlamıyor. Çok küçük bir zümre anlıyor. Tabii müziği anlamanın da kategorileri var. Müzik kulağına sahip olur, bilerek anlar. Bir de müzik başlı başına bir güzellik olduğu için, müzik kültürü olmasa bile, hoşuna gider. İyi müzik dinleyen inekler daha çok süt veriyormuş, tavuklar daha çok yumurtluyormuş. Yani müzik için herkesin illâ müzik kulağına sahip olması gerekmez. Müzikten anlamayan bir kimse, Abdülkadir Meragi'den yine bir şey kapabilir efendim. Ama tabii bunun için, çocuklarımızı yetiştirmemiz lâzım. Aynı binanın alt tarafında, vitrinleri, pencereleri ana caddeye bakan bir muhallebici vardı. O da çok meşhurdu efendim. Oradan aşağıya, Sultanahmet'e, Dizdariye'ye doğru mahalleler vardı, bu mahallelerde göçmen yoktu efendim. Kaç kuşak İstanbullu... Oraya başka bir semtten gelmiş olabilirlerdi, ama hepsi İstanbullu... Cağaloğlu'nun en önemli tarafı ise: Basının, matbuatın kalbi orada atardı. Şimdi Cağaloğlu'ndan aşağı inersiniz, Cağaloğlu Yokuşu'ndan, kestirme geçerseniz Meserret Kıraathanesi'ne gidersiniz. Büyük üstatlardan birini mutlaka, orada çay içip simit yiyerek eski bir mektup kâğıdına eski harflerle makalesini çiziktirirken görebilirdiniz. O zamanlar şimdiki gibi modern gazete binaları yok. Gazetelerde yemek falan çıkmıyor. Bütün gazetecileri ve yazarları Nuruosmaniye'deki köftecilerde görebilirdiniz. Tabii İstanbul'un çok lezzetli yemek yapan esnaf ve halk lokantaları vardı, oralara üstatlar da giderdi. Çok iyi hatırlıyorum, İstanbul Erkek Lisesi'ne yakın bir yerde, en çok hamalların gittiği bir esnaf lokantası vardı. Öğle yemeğinde iğne atsanız yere düşmezdi. Yemeklerinin tadı hâlâ damağımdadır. O kadar güzel yemek yapan bir küçük lokanta görmedim.

Yemekleri esnaf lokantalarında yemek lâzım.

Şimdi de öyle. İstanbul Ticaret Odası büyük bir kitap çıkartmış, İstanbul'un 40 Esnaf Lokantası diye... Gerçi Konyalı'yı falan da koymuşlar. Konyalı esnaf lokantası değil, ama İstanbul'da bugün de çok güzel esnaf lokantaları var efendim. Esnaf lokantalarında masalar rezerve edilmez. Boş yer varsa gider, "afiyet olsun" der, oturursunuz. Fakat tabii o kültür biraz zayıfladı.

Peki, yakından tanıdığınız İstanbullu insan tipleri var. İstanbullu tipini tarif eder misiniz? Nasıl biriydi has İstanbullu?

"İstanbul Kültürünün Özellikleri" diye iki yazı yazmış, altmış iki madde sıralamıştım. Rahmetli teyzem beni dostlarına falan da götürürdü, sohbetlerinde üç kelimeyi çok duyardım. Eski İstanbulluların çok sevdikleri, çok kullandıkları üç kelime... Birincisi "efendim"... Efendim aşağı efendim yukarı, günde bin defa "efendim"...

Siz de çok kullanıyorsunuz efendim. Urfalı Nabi'nin İstanbul Türkçesinin güzelliğini Arapçayla kıyaslayarak anlattığı mısralarını bilirsiniz. "Bağzik hitaplarından gelür mi hiç/Lafz-ı 'A cânım! Ay efendim!' letafeti?" diyor.

Ne güzel söylemiş.

Diğer kelimeler hangileri efendim?

İkincisi, "teşekkür ederim"... İstanbullu çok teşekkür eden bir kimsedir. Çünkü o, "İnsanlara teşekkür etmeyen Allaha şükretmemiş gibi olur" mealindeki hadis-i şerifi

12- Fındıklı'dan Dolmabahçe Sarayı'na kadar sahil boyunca bölgeye karakteristik bir görüntü kazandıran ahşap evler ve dükkânlar vardı. Fotoğrafta bu doku fark ediliyor. Dolmabahçe Camii ve Sarayı'nın arkası bomboş. Ne stadyum var, ne gökdelenler... Onların yerlerinde, bu fotoğrafın çekildiği tarihte Istabl-ı Âmire ve Tiyatro-yı Şâhâne vardı

bilir. Lakin teşekkür ederken her zaman samimidir, çünkü teşekkür etmeye alışmıştır, içinden gelir, teşekkür etmesi gerektiğini bilir ve onun için teşekkür eder. Üçüncüsü "estağfurullah"... Meselâ, gerçekten üstad olan bir zata gider, "üstadım" diye hitap edersiniz, hemen "estağfurullah efendim," derlerdi. Kibar ve gerçek üstad olduklarından dolayı bunu kabul etmezlerdi. Sonra tabii -bugün tarihe karışmış vaziyette- eski İstanbul'da kibar insanlar katiyen "ben" demezlerdi.

"Fakir"...

"Fakir" yahut "bendeniz"... Tabii her zaman herkese değil. Diyelim ki iki kibar İstanbullu konuşuyorlar. "Ben geldim, ben gittim, ben yaptım..." yok! "Ben fakir, bendeniz..."

Muhataplarını da yüceltirlerdi değil mi efendim, "zâtıâlîniz", "efendi hazretleri" gibi sözlerle?

Tabii. Şimdi bu Cerrahi Tekkesi mensuplarında kaldı

biraz. Bir de bana gelip giden liseli bir çocuk vardır; benden randevu istemek için mesela 'Önümüzdeki Çarşamba günü öğleden sonra saat ikide zatıâlînizi devlethânenizde ziyaret etmek istiyorum" diye yazar. O bir tanedir, 76 milyonluk Türkiye'de. Demek öğretilirse sayısı çoğalabilir.

Siz de "fakirhâne"ye davet edersiniz onu.

Ben çocuklara "fakirhâne" demiyorum. Ama şimdi kural şuydu: "Eviniz hangi semtte?" demek çok ayıptı kibarlar arasında. "Devlethâneleri" yahut "saadethâneleri" denirdi. Buna yetiştim. İkincisi, kendi evi için de: "Bizim ev Beşiktaş'ta..." Bu, Ahmet Cevdet Paşa'nın "kaba Türkçe" dediği Türkçe... Kibar bir İstanbulluysa "Fakirhâne Beşiktaş'ta..." derdi. İstanbul'a mahsus da enteresan bir Türkçe vardı. Eğer bir kimse, tarikat, tasavvuf mensubu ise, ışığı yakmaz, uyandırır, söndürmez dinlendirirdi. "Yemek yiyelim" demez, "Lokma edelim," derdi. Tabii el yazıları çok düzgündü efendim. Yeni yetişen ilkokul çocuklarının yazıları bile bugünkü üniversitelilerin yazılarından daha güzeldi. Bizim Galatasaray'da ortaokul ikinci sınıfta kaligrafi dersimiz vardı, Fransızca okutulurdu. Bir insan, yazısından anlaşılırdı. İsviçre'de bir okulda okuyan bir çocukla tanışmıştım, yılbaşı tatili için gelmiş. Özel, seçkin bir okulda okuyor. Dolmakalemle yazı yazmak mecburiyeti varmış. Benim zamanımda, II. Dünya Savaşı sırasında dolmakalem bulunmuyordu.

Eskiler stilo derlerdi.

Biz kalem uçlarıyla hokkaya banarak yazardık. Ama meselâ eskiden bir kalem kültürü vardı, bir mürekkep kültürü vardı, hokka kültürü vardı. Kâğıtlara "eser-i cedîd kâğıdı" derdik. Bütün çocuklar, haylaz, haşarı arkadaşlarımız bile "eser-i cedîd kâğıdı" derlerdi. Kibar insanların cep defterleri vardı, çok güzel bir yazıyla notlarını, adresleri, telefon numaraları yazarlardı ona. Şimdi meselâ üniversite çocuğu, cebinde heves etmiş, babası da vermiş parayı, 1500-2000 liralık cep telefonu almış, cebinde kalem -o da varsa- 1 liralık... Yahu insaf! Bari on liralık bir kalem al! Mürekkepli kalemle tükenmez kalem arasındaki farkı idrak edemiyorlar. Fransızca bir gazetede okumuştum. İngiltere'de bir kolejde bir talebeyi tükenmezle yazı yazdığı için okuldan tardetmişler okuldan. Şimdi bazan bir yerlere konuşmaya gidiyorum, "Sorularınızı yazılı verin" diyorum. Aksi takdirde kalkıyor, küçük bir konferans da onlar veriyor, soru sormak bahanesiyle. Defterinden "cart" diye bir kâğıt yırtıyor, kâğıdın üç tarafı güzel kesilmiş, bir tarafı fare yemiş gibi. Tırtık tırtık. Herkes için söylemiyorum bunu. Ama eski İstanbul'da kibar insanlar böyle yapmazlardı.

Önemsiz gibi görünüyor ama, asıl medeniyet galiba böyle ince ayrıntılarda gizli.

Bende bir paşanın küçük cep ajandası var. İnci gibi yazıyla günlük masraflarını yazmış. Ekmek masrafını İmparatorluğun son yıllarında "nân-ı azîz" diye not etmiş, Cumhuriyet'ten sonra "ekmek" diye... Bu çok enteresan bir şey. Bir de tanıdığım İstanbullu tiplerini sormuştunuz.

13- Beylerbeyi ve Çengelköyü'nün XIX. yüzyıl sonlarındaki görünüşü

Evet efendim.

Mesela merhum üstadımız Mahir İz Bey hakiki İstanbul kültür ve edebine sahip kadri yüce bir zat idi. 1952 yılından vefat ettiği 1969 yılına kadar sayısız kere evine gittim, yemeğini yedim, çayını içtim, sohbetlerine katıldım. Lakin bir kere bile gıybet ettiğini görmedim efendim. Ve bir kere bile hem baba, hem anne tarafından seyyid olduğunu söylemedi. Onun bu özelliğini ölümünden nice yıllar sonra öğrendim. Merhum, İstanbullu örnek Müslümandı. Merhum Ali Fuat Başgil de öyle. Evine gideriz, bizi kütüphanesinde ağırlar, Eflâtun Sokak'ta. Bu sokağın ismi şimdi Ali Fuat Başgil oldu. Ben kibarlığı ondan öğrendim. İsminizi sorar, diyelim ki isminiz Ekrem. Artık size hitap ederken, yaşınız kaç olursa olsun, hep "Ekrem Beyefendi" derdi. Hâlbuki "Ekrem" dese n'olacak, değil mi?

Ki aslen İstanbullu değildi.

Çarşambalıydı efendim. Fakat eski Osmanlı terbiyesini...

Demek ki İstanbul alıyor, kendisine benzetip damgasını vuruyor.

Evet, İstanbul şehri, buraya gelip de okuyup yetişen insanları kendi kalıbına sokarak damgasını vuruyordu efendim. Bugün bu bitmiştir. İstanbul artık "efendim"ler şehri değil, "beyefendi"ler "hanımefendi"ler şehri değil "aha" oha" şehri haline gelmiştir.

"Ulan İstanbul" diye dizi var.

Benim yüreğim artık televizyon seyredecek halde değil.

Hakiki İstanbullunun özellikleri olarak altmış iki madde belirlediğinizden söz etmiştiniz. Başka ne gibi özellikleri vardı İstanbullunun? Birkaçını lütfeder misiniz?

Ne bileyim, mesela İstanbullu, iki öğün yemeği atlamış ve açlıktan başı dönmüş durumda olsa bile, sofraya sakin sakin oturur, sanki hiç aç değilmiş gibi ağır ağır sakin sakin yer. Gözlerini faltaşı, ağzını faraş gibi açıp çılgınca yemez. Ama bir evde misafir ise ev sahibine hürmeten istiğnada ölçülü olur. "Ulan", "yuh", "aha", "oha" gibi kaba kelime ve ünlemleri kullanmaz. Sokaklardaki kedi ve köpeklere, kuşlara, ağaçlara, yeşilliklere merhametlidir. Onlara su ve yiyecek verir. Asla merhametsizlik ve gaddarlık etmez. İstanbullu, dindar olmayabilir, gayrimüslim, hatta ateist olabilir, ama bu şehrin dominant kültürü olan İslâm'a düşmanlık etmez, hiçbir dinî tahkir ve tezyif etmez, aksine saygılı olur. Eskiden efendim İstanbullular Mekke demezler Mekke-i Mükerreme derlerdi, Medine demezler Medine-i Münevvere derlerdi. Şam ve Kudüs'ü "şerif" sıfatını eklemeden anmazlardı. Beyazıt Camii'ne değil, Bayezid Cami-i Şerifine giderlerdi. Eyüp değil, Eyüp Sultan'dı. Hangi birini sayayım?

Şimdi efendim, siz İstanbul'a geldikten sonra basın hayatına girdiniz. Basın hayatında bir mücadeleniz var, onu biliyoruz zaten. İstanbul'da İstanbul'un meseleleriyle, İstanbul'un kültürüyle bir entelektüel olarak ciddi mânâda ne zaman ilgilenmeye başladınız?

Açık konuşayım: Kırsal kesimden gelmiş, çok mahcup, biraz içine kapanık bir genç olduğum için bu sanat, estetik meseleleriyle çok erken meşgul olmadım. Fakat 1974'te altı senelik bir sürgünden sonra Türkiye'ye tekrar döndüğüm vakit, artık gazetecilik yapamıyordum. İki günlük gazete sahibiydim, ikisi de batmış. Yazılarımı basacak doğru dürüst bir yer de yok. Yavaş yavaş kendimi sanat meseleleriyle ilgilenmeye başladım. Kültür ve bilhassa güzel sanatlar konusunda çok kötü bir durumda olduğumuzu şimdi aynelyakîn görüyorum. Bir kere, sanat denince, sadece edebî eserler, mimarî eserler hatıra gelmesin. İnsanların da bir kısmı sanat eseri gibidir. Kibar bir insan, bir üstat yahut bir kahraman, aynı zamanda bir estetik konusudur. Şimdi bunların yokluğunu çok hissediyorum. Meselâ Nurettin Topçu Bey'in -her konuda aynı şekilde düşünmüyorduk ama- bir fazilet abidesi olduğunu her geçen gün biraz daha iyi anlıyorum. Bir Ali Fuat Başgil olsa da, hiç değilse senede bir kere ziyaretine gidebilsem. Bir Mahir Bey olsa da senede bir kere sohbetine gidebilsem.

Mahir İz üstadımızla ilgili hatıralarınızdan biraz bahseder misiniz?

Efendim, üstad Mahir İz Beyefendiyle 1950'lerde merhum bazın Sarıyer'e gider, meşhur börekçide karnımızı doyururduk; daha sonra biraz ötedeki muhallebiciye uğrardık. İstanbullu olmanın bin şartından biri su muhallebisi yemektir. Bu muhallebiyi sevmeyenlere İstanbullu diyemiyorum. Mahir Bey'in ablası hanımefendinin Kanlıca'da bahçe içinde konak yavrusu bir evi vardı. Hoca yaz aylarında bazen orada kalırdı. Hatırımda yanlış kalmadıysa salı günleri öğleden sonra Celal Ökten Hoca, Cevat Rıfat Atilhan, Kuleli Lisesi hocalarından muhterem bir edebiyat öğretmeni gelirlerdi. Fevkalade zevkli sohbetler yapılırdı. Bir gün Hoca'yla

14- Sultanahmet Camii ve meydanı. Günümüzde her gün büyük kalabalıkları ağırlayan bu meydan fotoğrafta ne kadar sakin ve sessiz görünüyor. Ancak XX. yüzyıl başlarında çeşitli vesilelerle yapılan mitinglerde öfkeli ve acılı kalabalıklar, kendilerini ifade etmek için bu meydanı tercih edecekler

Kanlıca'da bir eski zaman kahvesine gitmiş, yoğurt yiyorduk. Derken sokaktan boylu poslu seyyar bir bıçak satıcısı geçti. Yayvan bir sepete bıçaklarını doldurmuş, Üsküdar'dan Beykoz'a bağıra bağıra, sata sata gidiyor. Mahir Hoca o zatı işaret ederek "Bilir misiniz," demişti, "bu adam *Mesnevi-i Şerif*'i ezbere bilir." Düşünün, Osmanlı kültürü bu seyyar bıçak satıcısına *Mesnevi*'yi ezberletmiş. Yine aynı yıllarda Celal Hoca, Çubuklu'da yazları geçirdiği harap yalıda Hazret-i Ali'yle Hazret-i Muaviye arasındaki ihtilafı anlatan dersler vermeye başlamıştı. Bina haraptı, içinde elektrik yoktu. Hocanın derslerini duyan geldi duyan geldi. Hoca dersleri kesmek zorunda kaldı. Başka kimseler de vardı efendim. İsmail Hâmi Danişmend'in evine -Şişli'de bir ara sokakta, Valide Apartmanı'nda otururdu- cumartesi günleri, Fransızların salonları gibi, üstadlar, şairler, muharrirler giderlerdi. Bir kütüphanesi vardı, o kütüphanede karton ciltli kitap bulamazdınız efendim. Hepsi antika. Bir gün oturdum, yanımda küçük bir vitrin var; içinde bir fes... "Efendim, bu fes kimin?" dedim. "Sultan Abdülhamit'indir" dedi. Orada, kadife kaplı duvarında vitrinin, toplu iğneyle iliştirilmiş, kurşun kalemle yazılmış bir mektup gördüm, Osmanlıca... "Bu mektup kimin efendim?" dedim: "Sultan Vahdettin'in mektubudur" dedi. Şimdi gel de İsmail Hâmi Bey'i arama!

15- Balıkçı kayıkları ve arka planda Galata ve Galata Kulesi

Tabii Osmanlı bakiyesi adamlar. Siz yetiştiniz onlara. Biz çok azına yetiştik.

Efendim, 60'larda bir gün, Sirkeci'deki bir ara sokakta bir cami var, Ankara Caddesi'nden aşağı inerken, sağda, oraya gittim namaz kılmak için. Namazdan sonra kısa boylu, 70 yaşlarında bir zatla tanıştım. O da namaza gelmiş. "Ben," dedi, "gençliğimde, II. Meşrutiyet'te Fedakârân-ı Millet Cemiyeti azasından mütekait zabit filan..." E, ara bul şimdi! Efendim en basit bir misal vereyim: Çarşıkapı'da ara sokakta kedilere ciğer almak için bir ciğerciye girdim: Şişman, sigarası ağzından düşmeyen biri... Laf olsun diye konuşuyoruz. Bizde akciğer, kuzu akciğeri yenilmez insanlar tarafından. Hâlbuki onun çok güzel yemeği yapılır. Laf açıldı, derken "Biz Manastırlıyız" dedi. "Aa," dedim, "bizim İttihatçıların kasırgalar estirdikleri, Şemsi Paşa'nın şehit olduğu şehir!" Adam dedi ki: "Benim babamı," dedi, "İttihat Terakki'ye soktular, masanın üzerinde bir Kur'an-ı Kerim, yanında da bir hançer vardı, öyle yemin ettirdiler." Bir ciğerci bile... Yaşı da hiç umulmayacak bir yaş, 90 yaşındaymış, hâlâ ciğercilik yapıyor, taş gibi bir adam, üstelik de şişman... Bazan bir lokantaya gidersiniz, birini görürsünüz, yaşayan bir tarih. Bir hanımefendi görürsünüz, babası Yemen'de bilmem ne

16- Mehmet Şevket Eygi

askerî birliğinin kumandanıymış. *Canlı Tarihler* diye altı ciltlik bir koleksiyon vardır, bilirsiniz, Tahsin Demiray'ın çıkarttığı...

Türkiye Yayınevi'nden çıkan Canlı Tarihler...

Evet, meselâ onlar hep aramızda yaşıyordu efendim. Ben Siyasal Bilgiler'de okurken, arkadaşlarımdan birinin babası mı, dedesi mi, tam hatırlamıyorum, Kızıldeniz'de bir adada kaymakamlık yapmış. Yine eski gazeteciler, ressamlar içinde Mekke doğumlular vardı, Şam doğumlular vardı.

Peyami Safa'nın babası ve amcaları hep Mekke doğumludur.

Şimdi efendim yani bir yozlaşma olmuş mu? Tabii yozlaşmayı biz belki gazeteci diliyle anlatıyoruz. Keşke bir romancı çıksa yazsa. Yahut efendim, büyük mütefekkirler bu konuda bir şeyler yazsalar. Çünkü şimdi genç nesiller İstanbul'u dünyanın en güzel şehri olarak görüyorlar. Ben eski İstanbul'u görmüş, eski güzel İstanbul'un son demlerine yetişmiş bir kimse olarak bu şehrin bu betonlaşmış halini beğenmeme imkân yok. Ne diyordum? Demin dedim ki eski İstanbul, dışarıdan, bakıldığı vakit çok güzeldi. Belki sokaklarına girdiğiniz vakit Arnavut kaldırımları kışın çamur olabilirdi, fakat eskisinden temiz, ama bütün füsununu kaybetmiş, ancak geceleyin güzel görünüyor. Geceleyin Çamlıca'dan İstanbul'a baktığınız vakit, harika bir manzara görüyorsunuz. Ben senelerce Üsküdar'da da oturdum, 50'li, 60'lı yıllarda. Üsküdar vapuruna bindiğimiz vakit, Mihrimah Sultan Camii'nin sol tarafında arka tarafından bütün ahşap köşk, konak ve binalar vardı. Bahçelerinde çam ağaçları vardı. Bunu da kaybettik efendim. O harika camiin arkasına o bugünkü çirkin apartmanları nasıl yapılabilmiş, anlaşılır gibi değil. Beş sene Almanya'da oturduğum için biliyorum. İkinci Dünya Savaşı'nda silindirin altında kalmış Almanya bütün eski binalarını restore ederek kurtardı. Bir de Türkiye'ye bakın!

Peki, bu değişmeyi yaşadınız siz. 1940'lardan itibaren İstanbul'da olduğunuza göre, İstanbul'daki büyük değişimi adım adım, safha safha yaşadınız.

Çocukken olup bitenin farkında değildim, ama evet, yaşadım.

1950'lerde, Demokrat Parti dönemindeki imar faaliyetleri?

Efendim, o bir facia...

Ne hissediyordunuz. O zaman yapılanların farkında mıydınız, yoksa İstanbul modernleşiyor gibi mi düşünüyordunuz?

Çocukluğumdan beri biraz muhafazakârlık vardır bende. Eskiye biraz nostaljik alâkam olduğu için, her konak yıkıldıkça, efendim her köşk yıkıldıkça, her bahçe kurutuldukça içimde acısını hissediyordum. Sonra bir de şu var: Şimdi Tophane'den Beşiktaş'a doğru giderken, Dolmabahçe Sarayı'na kadar, bilhassa Fındıklı'da deniz tarafı dükkân doluydu, bina doluydu. Sahilde kayıklar vardı. Karnınız acıksa yemek yiyebiliyordunuz. Efendim, çay içmek isterseniz, bir kahvehane, kıraathane buluyordunuz. Sonra burayı bir düzlediler, hiçbir şey kalmadı. Ya Haliç efendim? O çok yeni bir facia. 1984'te başladılar. Bu Yemiş İskelesi'nden başladılar, Eyüp'ten döndüler, karşıdaki Perşembe Pazarı'na kadar... Sultan Abdülmecid'e İstanbul'la ilgili bir rapor gibi bir şey sunuluyor; ben Fransızcasını okudum. "Padişahım, sizin iki İstanbul'unuz var, biri bu karada, bildiğimiz İstanbul, ikincisi dolunaylı gecelerde, aksi, Haliç'e vuruyor, bu ikinci İstanbul da sizindir." Bunu bitirdiler efendim. Elbette çürük çarık binalar yıkılacak, molozlar kaldırılacaktı. Ama ben eminim ki, yıkılmaması gereken binlerce binayı da yıktılar. Ne için? Çünkü bunlar vandal...

Haliç'i önce bir imalathane, fabrika, şu bu yaparak mahvettiler, sonra onları temizlemek bahanesiyle

yıkarak… Menderes döneminden söz ediyordunuz.

Menderes Dönemi… Biliyorsunuz, kurşunu yiyen insan başlangıçta bunun acısını hissetmezmiş. Yara soğumaya başlayınca o acı başlarmış. Menderes zamanında meğer İstanbul büyük bir tahribata uğramış. Sultan II. Abdülhamid zamanında Beşiktaş'tan Yıldız'a doğru köşkler, kasırlar var. Bende Mehmet Ali Laga'nın orijinal bir suluboyası var, oraları tasvir ediyor. Burayı yukarıya doğru dümdüz bir bulvar yaptılar.

Barbaros Bulvarı.

Evet. Bu bulvarın hiçbir estetiği yok. Eski İstanbul, tarihî İstanbul, meselâ sur içi, bir müze şehir olarak muhafaza edilmeliydi. Bu İslâm dünyasında bir Yemen'de kalmış, efendim. Yemen'deki San'a şehri, UNESCO'nun da desteğiyle, yeni bir han, yeni bir apartman mı yapılacak, 500 sene önceki Yemen mimarisiyle… Biz bunu da yapmadık. E peki, yollar açtık. Bari bu yolların kenarlarına düzgün binalar koymuş olsaydık, bunu beceremedik efendim. Dünyada çok yerler gezdim; Ukrayna'ya filan gittim, yüksek binalara bile bir şekil vermek istemişler. Kayseri'ye gittim, bitmiş. Kayseri gibi köklü bir Selçuklu şehrinde bile bu kadar yozlaşma olursa, gerisini düşünün. Son kırk yıl içinde yapılan yeni camilerin doksan dokuzu mimarlık bakımından bir facia. Diyanet, camii projeleri üretebilirdi, Vakıflar müdahale edebilirdi, devlet, belediyeler müdahale edebilirdi. Türkiye'de İslâmiyet, cahillerin ve yarı cahillerin eline kalmıştır. İstisnai olarak birkaç bilgili, kültürlü, estet insan varsa, onları yanlarına bile yaklaştırmazlar.

Sultanahmet'te ne zamandan beri oturuyorsunuz hocam?

Efendim, 1980'lerin başında aldım evi. Çok harap bir yerdi. İşte bir sene tamir ettim. Yani otuz seneyi mütecaviz… Tabii ben buraya geldiğimde bir tek otel yok, bir tek halıcı dükkânı yok… Burada cezaevi vardı. Çelik Gülersoy bir proje çıkarttı; Sultanahmet'te butik oteller yapılacak. Bazı bazı binaların pencerelerine kafes mafes bile koydular. Fakat tabii Sultanahmet insanî olarak o eski hüviyetini yitirdi.

Ve beşerî dokusunu kaybetti.

Yani antropolojik açıdan Sultanahmet bitmiştir, artık. Biz burada tutunmaya çalışıyoruz. Nereye gideceğim artık bu yaştan sonra?

Efendim, çok teşekkür ediyorum, lütfettiniz, vakit ayırdınız.

SADETTİN ÖKTEN'LE SOĞANAĞA'DAN KANLICA'YA

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- Saadettin Ökten, Beyazıt'ta doğup büyümüş, İstanbul hakkında sürekli düşünen, yazan ve hayaller kuran bir İstanbullu...

Hocam, doğma büyüme İstanbullu olduğunuzu biliyoruz. Hatta anne tarafından İstanbulluluğunuz çok daha gerilere gidiyor. Dolayısıyla, kadim zamanlardan süzülüp gelen İstanbul kültürünün içine doğdunuz ve bu kültürü yaşadınız. Çocukluğunuzu ve ilk gençliğinizi yaşadığınız yılların İstanbul'u hakkında neler hatırlıyorsunuz? Nasıl bir İstanbul'du bu? Karakteristik vasıfları ne idi?

Evet, haydi bakalım, bismillah. Zor bir soru ama inşallah hakkından geliriz. Efendim, tarih 1 Eylül 1942, harbin en civcivli zamanı, bendeniz Beyazıt, Mithatpaşa Caddesi'nden aşağıya doğru indiğimiz zaman sağdaki ikinci sokakta -ki Küçük Haydar Efendi Sokağı'dır- Ali Vardarlı Apartmanı 6 numaralı dairede dünyaya geldim. Böyle bir anekdotla başlayıp devam edersem herhâlde güzel gider. Doğduğum ev bir apartman dairesi. Buraları Hocapaşa yangınında yanmış, yeniden yapılmış; dolayısıyla ahşap ev pek yoktu. Tuğla evler, kârgir evler ve apartmanlar vardı. O vakte göre apartman diyeceğimiz apartmancıklar... Uzun yıllar sonra bir televizyon kanalı merhum pederin hayatı ve hatıraları için belgesel yapmak istemişti. Birlikte Soğanağa semtine gittik. Soğanağa semti bir konfeksiyon semti olmuş. Beni bu kıyafetimle görenler, işte bu saçım bu sakalım, belki o zaman bir mont var üzerimde, çığırtkanlar ısrarla bir şeyler söylemeye başladılar. "Yok, ben Türküm!" dedim. Biri "Artık Türkçe de konuşuyorlar!" gibi bir şeyler söyledi. Deri vs. satılan yerler var. Neyse koyduk arabayı bir kenara, tabii şoförler çok mahir adamlar. Kameraman çekti. Ben doğduğum kata çıkamadım. İçim elvermedi.

Ali Vardarlı Apartmanı kaç katlıydı?

Beş katlıydı, her katta iki daire... Fakat arka balkondan Adalar'ı gördüğümüzü söylersem o yılların İstanbul'u hakkında bir fikir vermiş olurum. İyi havalarda annem "Bozburun görünüyor!" derdi. Bozburun'un ne olduğunu bilmezdim, annem öyle derdi. Malum, Gemlik Körfezi'ne dönen kısım. Lodos olduğu zaman vapur dalgaya karşı bir miktar gidiyor, projektörünün ışıkları bizim binaya vururdu. Arazi meyilli olduğu için apartmanın arka balkonundan deniz manzarası seyredilebilirdi. Sahilden geçen o zamanki buharlı trenin sesini duyardık, kendisini göremesek bile... Makine, düdük ve çan sesleri duyardık. Ermeni Kilisesi vardı aşağıda. Ve ezan sesleri, önce Türkçe ezan, sonra... Böyle bir atmosfer. Yani İstanbul henüz yükselmemişti, yatay bir şehirdi.

Bu apartmanda herhâlde uzun yıllar oturdunuz.

Evet, yirmi küsur yıl, 1939'dan 1962'ye kadar... 35 lira kirayla başladık, 105 lira kirayla bitirdik gibi. Babam

2- Haliç'ten Suriçi İstanbulu'nun bir kısmının görünümü

1961 senesinin 21 Kasım'ında orada vefat etti, gasledildi, oradan Edirnekapı'ya uğurladık. O zaman on dokuz yaşındaydım. Bu çizgi içerisinde ilk hatırladığım Beyazıt ile ilgili havuz ve güvercinler. Yokuştan yukarı çıkardık. O zaman tabii daha Menderes'in eli İstanbul'a değmemişti. Yokuşun, yani Mithatpaşa Caddesi'nin veya sokağının üzerinde, yokuşun başında bir bahçe vardı. Orada yol biraz daralırdı ve köşede beyaz kıyafetli bir koz helvacısı dururdu. Annem pek almazdı, "Pistir onlar kirlidir, yenmez." derdi. Ama teyzem fark ettirmeden alırdı. Ben bakardım kim alacak bana koz helva diye. Beyazıt Meydanı'na çıkardık. O zaman o meydanda fotoğrafçılar var şipşak. Hâlâ öyle resimlerimiz var. Kısa pantolonlu, biraz tombulca bir ev çocuğu, sokağa çıkmasına izin verilmeyen... Beş-altı yaşlarındayım, daha mektebe gitmiyorum. Güvercinlere yem atardık. Tabii camiyi hatırlıyorum, üniversitenin büyük kapısını hatırlıyorum. Beyazıt havuzunu çok iyi hatırlıyorum. İki tane gezmemiz vardı. İkisi de tramvayla Beyazıt Meydanı'ndan başlardı. Birincisi Atikali'ye anneanneme giderdik. Babam sabahları öğretmenlik yaptığı Vefa Lisesi'ne giderdi.

O gidince annem evi toplar, on-on buçuk civarı çıkarız. Beyazıt Meydanı'nda caminin bitişiğindeki Emin Efendi Lokantası'nın önünde durak vardı; orada tramvaya binerdik. Kırmızı birinci mevki, yeşil ikinci mevki. Daha dolmuş yok İstanbul'da. Ve peder eve dönmeden üç, üç buçuk civarı tekrar aynı yolla eve dönerdik.

Belli ki, Atikali semtinin hatıralarınızda önemli bir yeri var.

Dedim ya, anneannem Fatih Atikali'de ahşap bir evde otururdu. Orada kadim İstanbul manzaraları vardı: Ahşap evler, Arnavut kaldırımlı sokaklar, köşebaşlarında fetih şehitleri, türbeler, tekkeler vs. Böyle bir atmosfer...

İki gezmeniz olduğundan söz etmiştiniz.

Ha, evet. Babamla yaptığımız gezintiler. Onların da başlangıcı Beyazıt... Caminin karşı tarafında, kütüphanenin önünden sarı tramvaylar kalkardı. Onlar modern tramvaylardı. Böyle kompresörle tiki tiki kapıları açılır, merdivenleri açılır. Onlarla Taksim'e çıkardık. Taksim'e çıkmak, Beyoğlu'na çıkmak tabir

3- Nuruosmaniye'den İstanbul'un panoramik görünümü

olunurdu. Taksim'de pederin Kabataş Lisesi'nden arkadaşı Selahattin Güzey otururdu, Fransızca muallimi. Ben ona Selahattin Amca derdim. Selahattin Bey ve ailesi Taksim'de, Talimhane'deki apartmanda aşağı yukarı kırk beş sene oturdular. Bunlar böyle dikkate şayan aileler tabii. Ev sahibi de çıkarmıyor. Her taraf kitap gazete ve mecmua dolu. Onlar konuşuyor, ben susuyorum. Sonra beni Taksim Gezisi'ne çıkarırlardı. Orada da ben modern Türkiye'yi görürdüm. Yani Fatih'te Atikali'de tabiri caizse alaturka Türkiye'yi görüyorsunuz. Etrafı böyle yadırgayarak hafif bir korku ve hayranlıkla seyrettiğimi hatırlıyorum.

Bu çelişkili psikoloji çok enteresan. Korku ve hayranlık...

Vallahi bilemiyorum. Korku, çünkü alıştığım Müslüman muhitlerine benzemiyor buraları; o yıllarda benim en çok rahat ettiğim yerler Beyazıt, Atikali filan... Hayranlık, çünkü sokaklar düzgün, çiçekler var, Taksim Gezi'sinde iyi giyimli, yani bize göre daha iyi giyinmiş insanlar geziniyor. Babam öyle şeylere pek aldırış etmezdi, ama annem nedense "Dikkat et!" filan derdi.

Aslında anlattıklarınızdan Beyazıt civarının da az çok alafrangalaşmaya yüz tutmuş bir bölge olduğu

4- Demokrat Parti döneminde Eminönü Meydanı'na da el atılmıştı. Fotoğraf Haliç kıyısındaki Balık Pazarı ortadan kaldırıldıktan hemen sonra çekilmiştir. Bir süre sonra Eminönü ile Unkapanı arasındaki caddenin inşasına başlanacaktır (*İstanbul'un Kitabı*)

anlaşılıyor. Fakat anladığım kadarıyla Atikali'de tipik Osmanlı peyzajı devam ediyor. Biraz tarif ettiniz. Biraz daha ayrıntı verebilir misiniz Atikali ve çevresini?

Burada sokaklar düz değildi, yani düz hatlarla belirlenmiş değildi; arazinin topografyasına olabildiğince uyulmuştu. Uyulmadığı yerde de merdiven yapılırdı eski mahallelerde. Evler mutlaka bahçeli olurdu; bahçenin küçük bir kısmına ev yapılırdı. Bodrum kat altta genellikle, ama yere gömülü değil. Hiçbir zaman yere gömük bir kat mevzubahis değildi o mahallelerde. Yani bodrumu olmayan eve doğrudan zemin kattan girerdiniz.

Eskilerin taşlık dedikleri bölme...

Evet, taşlıktan. Yani iskân edilmeyen bodrum. Mesela anneannemin evinin altında -biraz meyilli olduğu için- bir sarnıç ve kömürlük vardı. Yani kâgir bir kat üzerine iki kat ahşap... Bahçede ağaçlar.

Ne ağaçları olurdu hocam?

Meyve ağaçları, mesela erik... Gül de bahçelerin olmazsa olmazıydı. Asma koruğu -şerbet yapacaklar- mutlaka olur, nar ağacı, incir ağacı olur. Sultan Selim inciri özellikle o muhite mahsus. Babam Dârüşşafaka'dan Murat Ağa'yı getirmiş, bahçeyi düzelttirip şimşir gibi yeşil nebatlar diktirmişti. Mesela Frenk üzümü vardı, kızılcık vardı, iki üç cins dut mutlaka, can eriği mutlaka... Herkesin bahçesinde iyi kötü bunlar olurdu.

Bir de herhâlde maydanoz, soğan...

Tabii, onlar ayrı... Maydanoz, nane, soğan vs...

Onlar da ekilir mevsimine göre. Böyle bir düzen... İnsanlar yavaş sesle konuşurlardı sokaklarda. Çok yavaş veya çok hızlı yürümezlerdi ve birbirleriyle de mutlaka selamlaşırlardı. Hatta ben sorardım: “Anne sen tanıyor musun bu hanımı?” “Yoo, tanımıyorum.” derdi. “Hemşire!” hitap böyleydi. Erkekler duruma göre mesela: Efendi Baba, Erenler... Selam da istisnasız “Selamünaleyküm.” şeklinde veriliyordu.

Bu mahalle sakinlerinin sosyal statüsü hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Orta hâlliydi. O zamanki İstanbul’da orta hâlli, şu anki durumun hayli altında. Sosyal statüsü genellikle memur, bir iki din görevlisi, bir iki öğretmen... Herkes birbirini tanırdı.

Mahallenin zengini yok muydu?

Zengini? O yıllarda mahallenin zengini yoktu. Varmış, fakat ayrılmış mahalleden. Molla Bey dedikleri birisi varmış, ölünce konağını çocukları kiraya vermişler. Yani o yıllarda, benim yetiştiğim zamanlarda mahallede bir sosyal seviye farkı gösteren birisi yoktu.

Bildiğim kadarıyla, Osmanlı mahallesinde, sosyal statü bakımından çok farklı insanlar olurmuş. Zenginlerle fakirler birlikte otururmuş.

Evet, öyleymiş, ama o günlerde yoktu. Evin karşısında bir arsa vardı, anneannem derdi ki: “Burada Hacı Nuri Efendi’nin konağı vardı, o ölünce çocukları yıkıcıya verdi, şimdi arsa oldu.”

Onlar Nişantaşı’na mişantaşına taşındılar herhâlde.

Herhâlde...

Zaman içinde İstanbul boşalırken, mahalle organizasyonu da bozuldu, öyle anlaşılıyor.

Olmuş olabilir. Bir de size şunu söyleyeyim: Benim anne tarafım 1893 Filibe muhaciri. Yani anneannemin babası ve annesi gelmişler, ağabeyi Hafız Sami Efendi Filibe, anneannem İstanbul doğumlu. Meşhur Hafız Sami, benim annemin dayısı oluyordu. Sonra Balkan Harbi’nde bir grup daha gelmiş. Onlar daha zengin bir kola mensup. Arnavutköy’de, Kandilli sırtlarında, ben bildiğim zamanlarda Nişantaşı’nda otururlardı. Onlara da yılda bir kez giderdik. Babam kesinkes gitmez, ama annem, anneannem giderdi. Anneannemin kuzenleri kürk mantolar giyer, sıkmabaş yaparlardı, oğulları da kolejde okurdu. Yani böyle bir zengin, modern aile tipi. Onların çocukları ve dayılarım işte kuzen çocukları oluyorlar. Arada ciddi bir gelir farkı vardı. O aileden biri, ben Ekrem Dayı derdim, -çok iyi hatırlıyorum-oturdukları binanın altındaki Japon Pazarı’ndan -oyuncakçı- her gidişimizde bana bir oyuncak alırdı. Tahtadan imal edilmiş güzel ve sağlam oyuncaklardı. Kıramazdınız. Tramvaylar, at arabaları filan, onlar çok hoşuma giderdi. Bir sene onların hayaliyle oyalanırdım. O zat, yani Ekrem Dayı dediğim zat, Avusturya Tütün Şirketi’nde müdürdü. Harp çıkınca Avusturyalılar buradan çekilmişler, şirketi ona bırakmışlar. Sonra bir uçak kazasında vefat etti. 1947 veya 1948... Yanılmıyorsam, Almanya’ya giderken uçak düştü, ailesi muztar kaldı, o gelir kesilince. Alışmışlar bol paraya. Atikali’de Nurettin Tekkesi burada olduğu için çok iyi bilinen, Yahya Kemal’in “Kocamustafapaşa” şiirindeki Sünbül Sinan gibi bir manevi merkezdi. Nereden mi biliyorum? Bir defa önünden geçerken,

5- Refik Hâlid Karay, "Yenicami Saati" (*Yeni Gün*, nr. 3, 25 Mart 1939) başlıklı yazısında da İstanbul halkının asırlarca saatlerini ayarlamak için tercih ettiği Yeni Cami'nin çifte saatini ve bu saatleri ayarlayan muvakkiti anlatmıştır. Biri alaturka, öbürü alafranga zamanı gösteren bu saatlerin, ayarı en doğru saatler olduğuna inanılır, önünden geçilirken âyine benzer bir merasimle gözler yelkovanlara çevrilir, eller saatlere götürülürmüş. Her gün bir milyonun yarısına yakın bir kalabalığın bu âyini yaptığını söyleyen Refik Hâlid'in anlattığına göre, Yeni Cami'nin saati şimdiki saatler gibi aceleci değilmiş; durup durup hoppaca atlamaz, saniyeden saniyeye çocukça sıçramaz, başka bir küreye, başka bir güneş sistemine aitmiş gibi, daha ağır ve daha vakur işlediği intibaını verirmiş. "Atlı arabalara, atlı tramvaylara, fotin kunduralı efendi yürüyüşüne yakışan temkinli, ihtiyatlı, gölgesine basmaktan, karıncayı ezmekten ürken" bir yürüyüşü varmış.

Mektepte "Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir/Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat" beytini öğrendiği gün, Refik Hâlid'in gözlerinde bu saat ve altındaki pencereleri sık demir parmaklıklı taş kovukta, yani muvakkithanede minderli sedire "bağdaş kurarak hatim süren muvakkit" canlanıvermiş. O devrin İstanbul çocukları için saat yalnız Yeni Cami saati, muvakkit de bu saati kuran adammış.

hacet penceresinin önünde dua eden birisi mutlaka görürsünüz; geceyse orada mutlaka bir kandil yanar. Eğer tekke kapısından içeri girmişseniz, yani türbeyi yandan görüyorsanız, içerideki kandili görürsünüz. Şimdi bir çocuk tasavvur edin: Akşam olmuş, güneş batmış böyle hafif korkulu muğlak bir hava... Esatir gibi bir şey. Sessiz insanlar, hayalet gibi geliyorlar, gidiyorlar.

Tekke tabii o zaman faaliyette miydi?

Hayır, tekkeler kapalı... Fakat türbe var, Fahreddin Efendi var. Tabii ben şimdi dıştan gördüğümü anlatıyorum. Ama pederin, Fahrettin Efendi'ye intisabı, tekke imamı olması, özel sohbetler... O ayrı. Ama buraya kadar, herkes bundan gider istifade eder. Girersiniz, çıkarsınız. Etrafındaki binalar, hiç apartman yok. Hep iki katlı, en çok üç katlı evler, bahçeler, seyrek bir yapı... Beyazıt'ta bu yoktu. Fakat Beyazıt'ta mescitler, mesela Soğanağa Mescidi var. Onun bir cemaati var, mahallede bilinen bir imamı var. İmam, imamlıkla uğraşıyor hakikaten, başka bir iş yapmıyor. Müezzin müezzinlikle uğraşıyor, kitap vs. satmıyor. Bir de sokak esnafı vardı o zamanlar. Mesela tenekeci... Bizim Beyazıt'ta Tenekeci Ahmed Efendi, yarım hafız, bazen aşağıda Kumkapı'daki bir camiye gider, ikindiyi orada kılar, kıldırır; evde tenekeyle muslukla ilgili şeyleri tamir eder. Babam ona yemek ikram eder, birlikte yemek yerlerdi. Bir-iki soru sorar; fıkıhtan akaitten, şuradan buradan... Kunduracı geçer mesela, kundura tamircisi... Eskici geçer, eskiler alır. Hepsinin hususi bağırma usulleri var. Kâğıt helvacı geçer, keten helvacı geçer, nane şekerci geçer. Mesela mani okur nane şekerci. Mallarını satarlar bunlar, adamların işi o. Simitçi mutlaka... Simitçi hâlâ var.

Şerbetçi, sütçü, zerzevatçı...

Zerzevatçı geçmezdi galiba. Ama kış geceleri bozacı geçerdi. O da hâlâ var galiba.

Hocam siz anlatırken, bu resim bana Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanının hemen başında bir mahalle tasviri vardır, onu hatırlattı.

Öyle işte, 1940'ların mahallesi bu. Bizim, Soğanağa'daki apartman on daireydi, bir kişi araba aldı, Musta Bey, tüccardan, biraz da harp zengini... Hanımlar arasında böyle konuşuluyor. Sonra yanımızdaki ev yıkıldı, apartman yapılmaya başlandı. 1953, 1954 olsa gerek. Ben balkondan bakıyorum, nasıl yapılıyor, kim yaptırıyor diye. Mehmet Bey, tüccardan, apartman yaptırıyor, filan. Biz kirada oturuyoruz. Yani statü değişmiyor mahallede. Bakkal var, kasap var, manav var. Annem genellikle

Çarşıkapı Pazarı'na giderdi. Daha sonra ben büyüyünce büyük ablamla beraber Çarşamba Pazarı'na gitmeye başladık. Çok ucuz Çarşamba Pazarı. Haftada bir gün kuruluyor. Tramvayla gidersiniz. Ben şöyle ele geliyor, iki zembil taşıyabiliyorum. Bir memur maaşıyla ne alınırsa alınır. Bu hava aşağı yukarı 1957, 1958'e kadar devam etti.

Şimdi hocam, Soğanağa'da oturuyorsunuz, biraz yukarı çıktınız, Beyazıt Meydanı'na. Beyazıt Meydanı'ndan Aksaray'a doğru iniyorsunuz. Sol tarafta Beyazıt Medresesi var. Medresenin etrafında salaş kahvehaneler...

Hasanpaşa Fırını, esas... Simkeşhâne bütün yolu kapatıyor.

Beyazıt Medresesi'nin etrafında, belki ona yetişmediniz.

Ona yetişmemiş olabilirim. Şimdi hatırlıyorum, Mithatpaşa Caddesi'nden aşağı inerken büyük bir apartman vardı. İhsan Sabri Apartmanı, Menderes'in yıktığı Marmara Sineması'nın önündeki ilk bloklarda... O bloklarda bir bakkal vardı, Beyazıt'ın en büyük bakkalı, sahibi İhsan Sabri'nin, bir oğlu, bir de torunu vardı. Babam emekli olduktan sonra oradan aylık alışveriş yapardık. Yine orada kasap Süleyman Efendi vardı. Saatçi, dönerci, kırtasiyeci... Bunlar hep Beyazıt Meydanı'na bakan dükkânlardı. Böyle bir Beyazıt atmosferi devam ediyordu. Beyazıt Camii'nin köşesindeki Emin Efendi Lokantası'nı da hatırlıyorum Ama biz tabii oraya giremezdik. Hatta dün akşam evde çocuklara anlattım, çok güldük. Beyazıt'ta tramvayın hemen yanında dükkânlar, adam kömürde döner yapıyor. Anneme dedim ki: "Anne döner yesek..." Hiç kadın girebilir mi lokantaya? "O pis çocuğum, ben sana evde yaparım." dedi. Döner evde yapılmıyor tabii, köfte yapar. Mümkün mü yani? Annem girecek, herkes bakar böyle, kim bu kadın, niye geldi filan...

Şuna gelmek istiyorum. Beyazıt Medresesi'nin etrafında salaş kahveler, dükkânlar vs. var, tamamen kuşatılmış vaziyette. Hatta görünmüyor neredeyse. Biraz aşağı doğru iniyorsunuz mesela, ona yetişmişsinizdir sanıyorum, meşhur Beyazıt Hamamı... Patrona Halil Hamamı dedikleri. Eski fotoğraflara bakıyoruz böyle duvarlarına bitişik parazit binalar yapmışlar insanlar. Hamam görünmüyor duvarlarına bitişik binalardan.

Onu hatırlamıyorum. Yalnız, yol orada daralıyor, çünkü karşısında Simkeşhâne var. Ve düz. Sonra birdenbire Aksaray'a doğru meyilleniyordu.

Aksaray yokuşu... Vezneciler'den de aynı şekilde. Turgut Bey'in alt geçidi yapmasından önce, Vezneciler'e...

Tabii, Fuat Paşa Konağı hemzemindi orada.

Beyazıt civarından başka neler hatırlıyorsunuz?

Kapalıçarşı manzaralarını da unutamam. Harp yeni bitmiş Türkiye'de hiçbir şey yok. Kapalıçarşı'nın girişinde önde bir blok daha vardı; orada da leblebiciler sıralanıyordu. Mis gibi kokardı leblebiler kavrulurken. Bir de bardak satanları hatırlıyorum. "İthal bardak, Avrop bardak, kırılmaz dökülmez!" diye bağırarak sepete vuruyor adam. Ben küçüğüm, bardağın çatladığını gördüm, ama adam hemen onu saklayıp başka bir bardak çıkardı "Avrop, Avrop!" diye bağırmaya devam etti. Kapalıçarşı'dan ayakkabıcı Dursun'u ve kumaşçı Şefizade Mehmet Bey'i hatırlıyorum. Mehmet Bey, Dağıstanlıydı, defteri vardı ve aldıklarımızı defterine yazardı: Emprime, basma, mevsimine göre yünlü vs. bedelleri maaş alınınca ödenir, bana da mutlaka bir oyuncak alınırdı. Mukavva veya tahtadan bir oyuncak. 2,5 lirayı geçmesin, 5 lira olursa aliyyülâlâ... 10 liraya, hatırlıyorum, bir kamyon aldırmıştım. Çok az ağlardım o zamanlar, bayağı ağlamıştım o kamyonu aldırmak için, tahtadan güzel bir kamyondu, 10 lira. Herhâlde Türk malı, tamamen el yapımı... Biz bu hatıralarla büyüdük yetiştik.

Ramazanları nasıl hatırlıyorsunuz? Beyazıt civarında ramazanlar renkli olurmuş.

Beyazıt Camii'nden önce Fatih Camii'ni tanıdım. Bayram namazları için de Atikali Camii'ne giderdik. Beyazıt Camii'ni ve Abdurrahman Efendi'yi orta mektep ve lise yıllarında tanıdım. 1953'te ortaokula başladım, 1959'da liseyi bitirdim. Bu aralarda ramazan yaza geliyordu. Babam pek katılmazdı, ama ben, ablam, rahmetli valide bu yaz ve ilkbahar ramazanlarında her akşam teravihe başka bir camiye giderdik. Mesela Nuruosmaniye'ye giderdik, Hafız Hasan Efendi'yi dinlemek için. Onu çok iyi hatırlıyorum. Sonra Abdurrahman Efendi'yi dinlerdik. Bir de Kızıl İmam vardı Beyazıt'ta, ikinci imam. Onun asıl adını bilmezdik. Bir de Küçük Müezzin vardı. "Salli!" diye bağırırdı namaz vakti gelince. Onları hatırlıyorum. Ramazanda Beyazıt çok güzel olurdu. Müthiş bir mukabele geleneği vardı Beyazıt Camii'nde. Özellikle ikindiden sonraki mukabelelere seçkin insanlar devam ederdi. Akşam namazına yarım saat kala cep saatlerine bakarlar şöyle, "Hafız efendi bitiriyor, hadi bakalım!" der yahut "Efendim bu akşam fakirhaneyi teşrif buyurun!" diyerek evlerine iftar için misafir götürürlerdi. Tabii, o zaman hanımlar ses çıkaramazlardı. Mesela babam misafir getirirdi, valide ses çıkarmaz, hemen ufak tefek bir şeyler ilave ederdi.

6- 1950'lerin İstanbul'unda ahşap konaklar

7- Saadettin Ökten

Sahaflar Çarşısı'na gider miydiniz?

Bendeniz Vefa Lisesi fen şubesini bitirdim ve Teknik Üniversite'ye gittim. Piyasada bulunmayan, mesleğimle ilgili temel mekanik, fizik, matematik kitaplarını Sahaflar'da arayıp bulmuştum. Sahaflar'la o yıllarda irtibatım maalesef bu kadar. Bu çarşının tanınmış isimlerinden Şemsettin Yeşil Hoca'yı, Muzaffer Ozak Hoca'yı ve Arslan Kaynardağ'ı aynı zamanda tanıdım. Arslan Kaynardağ'a böyle uzaktan bakardım. Çünkü o solcuydu. Kitapları dikkatimi çeker, fakat bir türlü cesaret edip yakınlık kuramazdım. Yeşil ve Muzaffer hocalarla da öyle... Utangaç bir hanım gibi kapının dibinde durur, cesaret edip içeriye giremezdim. Yetişme tarzımız böyleydi. Bitpazarı'nı daha iyi biliyorum. Bir bisikletim vardı, onun cıvatası, tamiri, şusu busu... Bitpazarı'ndaki eskiciler bunu yaparlardı. Annem kızardı, "Oğlum bu işlerle fazla uğraşma." derdi, "Ne o bakayım!" derdi, "Eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağardı!" Bu lafı o zaman öğrenmiştim. Biz tabii müstamel alırdık böyle şeyleri peder emekli, bizler okuyoruz; hemşirelerimden biri tıp okuyor, diğeri kimya... Marmara Lokali ve Marmara Sineması'nı o yıllarda keşfettik. Marmara Lokali'ne daha çok üniversite talebeleri giderdi, biz giremezdik. Sinemaya gitmeye başladık. Her filme değil tabii, evden ruhsatla. İlk gittiğim film Cahit Irgat'ın da oynadığı İstanbul'un Fethi. Hiç unutmuyorum sene 1953, beşinci sınıfı bitiriyorum. Öğretmen vazife verdi, gittik o sinemaya. Hatırlıyorum, İstanbul surlarına yeniçeriler hücum ediyor Salât-i Ümmiye eşliğinde, annem ağlamıştı. Tabii ben niye ağlıyor acaba diye düşündüm, Salât-i Ümmiye'nin sinemada okunması, toplumun önünde açıkça okunması ağlatmıştır. Buna benzer bir sürü anekdot var. Tam tarihini hatırlamıyorum 1965 ile 1969 arasında olabilir, ilk defa radyoda bir ilâhi dinledi bizim aile, Hz. Hüdayî'nin hicaz ilâhisi "Tevhide gel tevhide..." Yengem hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bu anekdotlar yarınki sosyologlara birtakım ipuçları verebilir sanıyorum. Yani bir kadın Salât-i Ümmiye okunurken sinemada niye ağlıyor? Hasreti var çünkü bir açılım geliyor. 1950 öncesiyle sonrasının farkı...

Bu arada ilkokulu hangi okulda okuduğunuzu soramadım.

İlkokulu, pederin tabiriyle "mekteb-i ibtidaî"yi Koca Ragıp Paşa İlkokulu'nda okudum. O zamanki adı 10. Yıl İlkokulu'ydu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan yapılardan farklı, kemeri, kubbesi vs. yok. Fatih'teki okullar gibi değil, daha modern bir yapı, iki katlı, kârgir... Kalorifer var mesela, soba yok. Bu arada hayatımız devam ederken Beyazıt Meydanı'nda hatırladığım en büyük hadise Mareşal'in cenaze merasimiydi. Mareşal'in cenazesine maaile çıkmıştık. Bando mızıka elinden tabutun nasıl alındığı, mahşeri bir selle veya maşeri bir şuurla nasıl götürüldüğü hâlâ gözlerimin önündedir. Bizim aile Demokrat Partiliydi. "Seçim sath-ı mailine girdik!" diyorlardı. Mesela o zaman Ahmet Emin Yalman da Demokrat Partiliydi. Derken 1950 seçimleri oldu. 1950 seçimleri olduğu sırada biz Kanlıca'da, yazlıktaydık.

Kanlıca'da yazlığınız mı vardı?

Hayır, bir yalı kiralanırdı. Kanlıca ile Çubuklu arasında, son dönem şeyhülislamlarından Hüseyin Hüsnü Efendi'nin[1] metruk yalısı... Her yazın dört ayı bu yalıya gider, tam da lüfer zamanı, mektepler açıldığı için Beyazıt'a dönerdik. Yazın, seyrek olarak ayda bir, on beş günde bir, bir vesileyle İstanbul'a inilirdi. Beyazıt'ın mevsimi sonbahar, kış, ilkbahar...

1 Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi aynı zamanda Mahir İz (ö.1974) ile Prof. Dr. Fahir İz (ö. 2004)'in de dayısıdır. Çubuklu çakal burnundaki yalısında vefat etmiştir bkz. Sarım Hüsnü Çelebioğlu, *Şeyhülislam Erzurumi Çelebizade Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hal tercümesi*, İstanbul 1958; İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı devlet erkanı: Sadr-ı A'zamlar (Vezir-i-A'zamlar), Şeyh-ül-İslamlar, Kapdan-ı Deryalar, Baş Defterdarlar, Küttablar*; İstanbul 1971, s. 159-160; Mehmet İpşirli, "Hüseyin Hüsnü Efendi", *DİA*, XVIII, 552-553; Mahir İz, *Yılların izi*, İstanbul 1990, s.17.

8- Eminönü-Unkapanı yolunun Balık Pazarı ortadan kaldırıldıktan sonraki görünüşü. Öndeki boş alanı, eski İstanbul'un renkli köşelerinden biri olan Balık Pazarı işgal ediyordu *(İstanbul'un Kitabı)*

Kanlıca'daki yalı duruyor mu hocam?

O yalı restore edildi ve satıldı. Eskisine benzer bir şey yapıldı, ama o ambiyans artık yok. Buralarda ben ne mi gördüm? Gördüğüm; Kanlıca ve Çubuklu, iki sakin köy... Kanlıca aristokrat bir Müslüman köyü, Çubuklu ise bir işçi ve halk köyü. Sakin ve mütedeyyin insanlar, durağan bir hayat yaşıyor. Atikali'de de aynı durağan bir hayat... Beyazıt biraz daha farklıydı. Atikali'de ve yazlık gittiğimiz yerlerde tabiatı çok daha net hissederdik. Yani hayatı, gökyüzünü, renkleri, güneşi, yıldızları vs. apartmanda bunlar o kadar baskın değildi.

Liseyi Vefa Lisesi'nde okudunuz değil mi?

Evet, Vefa Lisesi'nde... Vefa Lisesi'ndeki yıllarım Menderes iktidarı, Halk Partisi'nin hırçın muhalefeti Türkiye'nin ikilemi içinde geçti. 1960 darbesi yapıldığında Teknik Üniversite İnşaat Fakültesi birinci sınıftaydım. Radyoda Albay'ın sesi: "NATO'ya, CENTO'ya bağlıyız, Türk ordusu idareye el koydu!" bilmem ne diye. O zaman İstanbul enteresan T1 bir de T4 otobüsleri var, bunlarla Dolmabahçe'den yahut Unkapanı'ndan Taksim'e gidiyor, öğle yemeğine de eve gelebiliyoruz. Öğleden önce dört ders, öğleden sonra genellikle üç, bazen dört ders var. Biz öğleden önceki dördüncü dersi kırıyor, T1'e biniyoruz, Soğanağa'ya gidip yemek yedikten sonra okula dönüyoruz. İki saat içinde oluyor bu, 12.00 ile 14.00 arası. Bir gün ılık bir nisan günü, cadde kalabalık, Beyazıt Meydanı'na çıktık otobüs bekliyoruz. Meydan tenha... Sonra atlı polisler peyda oldu ve bir marş yükseldi "Kahrolası diktatörler!" diye... Meğer Gazi Osman Paşa Marşı'nı değiştirmişler: "Olur mu böyle olur mu?/Kardeş kardeşi vurur mu?/ Kahrolası diktatörler/Bu dünya size kalır mı?" Talebe hareketleriyle ilk defa böyle karşılaştım. Yaş herhâlde on yedi on sekiz... Otobüse bindik. Atlı polisler insanları kovalıyor, cop sallıyorlar. Silah görmedim. Çocuklar onlara taş atıyorlar. Ben bu heyecan içinde üniversiteye geldim. Dedim ki durum böyleyken böyle... Sonra o gün okulu erken tatil ettiler. Ertesi gün bir gittik ki boykot var üniversitelerde. Daha biz Taksim'den okula doğru giderken beşinci sınıflar yolda çevirip "Okul yok, boykot var." dediler. Tabii biz liseden yeni çıkmışız, hiçbir şeye aklı ermeyen, boykot nedir bilmeyen gençleriz. Acaba biz yanlış bir şey mi

9- Beyazıt Meydanı'nı 1950 yılındaki düzeniyle gösteren bir fotoğraf. Sağdaki tramvay biraz sonra havuzun etrafını gıcırtıyla dolaşarak geri dönecek. Soldaki dönmüş bile. Sağdaki ağaçlıklı bölgeye giren yola saparsanız Küllük Kahvesi'ne ve Emin Efendi Lokantası'na ulaşacaksınız (*Turistik İstanbul Rehberi*, İstanbul 1950)

yapıyoruz? Beyazıt Meydanı'nda daha sonra da devam etti bu hareketler. Bir akşam evde oturuyoruz mayısın ortaları, aşağıda, mahallede olağanüstü bir gürültü. Babam dedi ki lambaları söndürün, açın pencereden bakın. Bizim evden dört yol ağzı gözüküyordu. Baktık tanklar inmiş bizim mahalleye. "Baba," dedim, "tanklar inmiş!" Babam, "Bunlar kışladan çıkmışlarsa netice almadan girmezler!" dedi. 31 Mart'ı, Mahmud Şevket Paşa hadisesini yaşamış. Anlatıyor tabii bunları, ben parça parça birleştiriyorum. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in Beyazıt'ta asılışını görmüş.

Beyazıt Meydanı tarihi boyunca sayısız hadiseye şahitlik etmiş bir meydan.

Bu hadiseler içerisinde Beyazıt Meydanı bir başka veçhe kazanmaya başladı. Kuşlara yem attığımız, Abdurrahman Efendi'yi dinlediğimiz... Beyazıt Camii'nin minarelerinden çok güzel ezanlar okunurdu. Hoparlör yok, müezzinler tabi sesleri ile okurlardı, flu bir ezan, ama insanı yakalardı. Şehir zaten sessiz, şehirde ses yok ki... Müezzin dedim de aklıma geldi: T1 ve T4 otobüslerinde gidip gelirken konuşulanlara kulak misafiri olur, çok şey öğrenirdik. Çok sevdiğim bir fıkra var, o zaman öğrendim. Gedikpaşa yahut Azak Camii'nin büyük duvar saati bozulmuş, bunun üzerine müezzin efendi saati sırtlanmış, saatçiye götürüyor Beyazıt'ta. Madam Siranuş da almış Çarşıkapı'dan nevaleyi, evine gidiyor. Yolda müezzini sırtında kocaman saatle görünce, "Zo" diyor, "yoktur paran, bir cep saati alamoorsun?" Bunlar İstanbul fıkraları, hiç de aşağılamak için anlatılmazdı bunlar, folklordu, İstanbul folkloruydu. Biz bunları çok duyardık otobüste, tramvayda. Sonra MTTB çıktı, "Vatandaş, Türkçe konuş!" devri başladı. Türkçe konuşsun ama nasıl konuşsun? Vatandaş gitti Türkiye'den, kendi kendimizle baş başa kaldık. Daha sonra Aydınlar Ocağı kuruldu. Dr. Süleyman Yalçın, Op. Asım Taşer... Bir Karaağaç İş Hanı vardı, Aydınlar Ocağı oradaydı. Orada eskiden Dr. İzzet

Bey'in evi vardı, bevliye mütehassısı. Doktorun vefatından sonra iş hanı yaptılar. Oğlu Siret Bey eczacı idi, Beyazıt'ta bir eczane açmıştı. Üniversite üçüncü sınıftaydım, oraya gitmeye başladım. Tarık Buğra'yı orada dinledim. Bekir Topaloğlu da çok veciz bir konuşma yapmıştı: "İslam'da Kadın". Necip Fazıl'ı ilk defa orada gördüm. Bunlar renkli kesitler Beyazıt semtinden. Bir başka kesit Milliyetçiler Derneği... Bir de Üniversite Korosu'na devam ediyorum. 1962 yılında Almanca kursuna giderken, bizim sınıfta, Dr. Abidin Gerçeker de vardı. Nasıl oldu bilmiyorum, "Sen" dedi, "Türk musikisine meraklıysan ben koro çalıştırıyorum oraya gel. Marmara Lokali'nin alt katında..." Lokalin alt katı aslında bir düğün salonu, koro orada çalışıyor. Efendim böylece Üniversite Korosu'na dâhil oldum. Bu koroyla alakam epeyi devam etti. Evliliğim de oradan oldu. Musikiyle alakam hâlâ devam ediyor. İlk meşk ettiğimiz eser de Bestenigâr makamında Haşim Bey'in "Kaçma mecbûrundan ey ahu-yı vahşî ülfet et". Yıllar sonra Atilla İlhan'ın "Ben Sana Mecburum"u çok orijinal gelmişti, ama sonra anladım ki bu tabir zaten kullanımda, Haşim Bey'in şarkısında var.

Meşhur Marmara Kıraathanesi'ne de uğrar mıydınız?

Elbette... Ama pederin vefatından sonra. Celal Hoca'nın hayatında ev, mektep, biraz Cerrahi tekkesi, biraz İskender Paşa cemaati var. Ben tabii ev çocuğuyum, izin verilen yerlere gidebiliyorum. Babamın vefatından sonra hürriyetime kavuştum, Marmara Kıraathanesi'ne gitmeye başladım. Hürriyet dediğimiz de bu. Orada Ziya Bey'i tanıdım, Ziya Nur Aksun'u, tarihçi. Mehmet Niyazi gibi değilim, çünkü Niyazi yurtta kalıyordu, bizim en yakın arkadaşımız. Yurtta kaldığı için Marmara'ya çok sık gidiyor, yani daha hür. Ben yine de kıraathaneye giderken tedirgin oluyordum. "Babası vefat etti de çocuk açıldı!" dedirtmemek lazım. Refik Ağabeyi tanıdım, Teşkilat Refik. Ve Zaptiye Ahmet'i... Bunlar Marmara Kıraathanesi'nin renkli tipleri. Allah rahmet eylesin, Zaptiye, yirmi yedi yaşında vefat etti. Refik Ağabey hâlâ hayattadır; onun çok müthiş esprileri vardı. O yıllarda Emin Işık Hoca'nın lakabı Kızıl İmam'dı. Önce Soğanağa Camii'nde, sonra Yakup Ağa'da cuma hutbeleri okumaya başladı. 1964'te Teknik Üniversite'yi bitirince aynı kurumda asistan olmuştum. Aradan bir iki sene geçince biraz palazlanmış ve kendime üniversitede bir yer edinmiştim. Cuma günleri kendime izin vermeye başladım. Cumartesi günleri de o zaman mektep var, o gün gidiyorum, ama cuma günleri evdeyim. Soğanağa'dan çıkmışız, Laleli'ye doğru bir daireye taşınmışız, kendi mülkümüz. Emlak Bankası'na her ay belli bir taksit ödüyoruz. Hiç olmazsa kira derdimiz yok. Yakup Ağa Camii'nde Emin Hoca'nın hutbelerine devam ediyorum.

Aynı camilere Nurettin Topçu da gidermiş galiba.

Evet, Topçu Hoca da gelir, üst katta maksurede otururdu. Bizler de hem Emin Hoca'yı, hem Nurettin Topçu Hoca'yı görecek şekilde biraz arkada yer alırdık. Camiden çıktıktan sonra arkadaşlarla kebapçıya gidiyoruz, ama hoca kebapçıya gelmez. Biz gençler, Milliyetçiler Derneği camiası olarak toplanıp gidiyoruz. İstanbul da kebapçılar yeni yeni açılmaya başlamıştı. Daha evvelden Marmara Sineması'nın önündeki bloklarda bir döner kebapçısı vardı, kömürde pişirirdi. Yanında bir de saatçi vardı. Adam saat tamircisi, buradaki evini bilmiyoruz, ama Kanlıca'daki yalısı herkesin dilinde. Adamın yalısı var, İsmail Ağa Kahvesi'nin yanında Hisar'a doğru, ikinci veya üçüncü yalı... Dar cepheli, ince bir yalı olduğunu söylerlerdi. Yavaş yavaş Adana kebapçısı, Antep baklavacısı

10- Topçu Kışlası yıkılıp yerine İnönü Gezisi yapıldıktan sonra Taksim Meydanı (*Cumhuriyet Devrinde İstanbul*)

geldi. Baklavacı, Hasanpaşa Fırını'nın olduğu köşeye yerleşmişti. Her neyse, Emin Hoca'nın hutbeleri çok enteresan; felsefi bilgiler veriyor, Kant'tan bahsediyor mesela, Kant'ın ahlakından... Nurettin Bey'in çok hoşuna gidiyor. Üst katta oturuyor, bir gözümüz Emin Hoca'da, bir gözümüz Topçu'da, bakalım ne yapacak, reaksiyonu ne olacak diye. Hoca şöyle hafifçe gülümsüyor, bu bizim çok hoşumuza gidiyor. Bu arada Beyazıt Camii'nde Abdurrahman Efendi'nin tilaveti çok hoşumuza gitmeye başladı. Özellikle cehri okunan namazlarda, bilhassa teravihlerde arkasında bulunmaya gayret ediyoruz. Ve ayrılış yılları geldi. Bendeniz yedi sene üniversitede asistanlık yaptıktan sonra dedim ki bir Amerika'yı görsek iyi olur doktora için ve Amerika'ya gittik. Amerika'da sizi temin ederim çok özlediğim şeylerin başında Abdurrahman Efendi'nin tilaveti geliyordu. O tavır, o musiki... Biz Abdurrahman Efendi'yi musiki yapamaz zannederdik, müthiş bir musiki yapıyormuş. Sanatı hiç görünmüyor onun tilavetinde, bunu söylemeden edemiyorum.

Hocam, Beyazıt'ın meşhur Marmara Kıraathanesi'nden de söz etmezsek bu röportaj eksik kalır gibime geliyor.

Evet, Enderûnî İsmail Bey'den de bahsetmeden geçmemek lazım. Efendim, Sahaflar Çarşısı'nda yer kalmayınca yeni Sahaflar, Beyaz Saray adında bir iş hanı vardı, oraya geldiler. Beyaz Saray'ın yerinde şimdi galiba bir banka var. Bizim İsmail (Özdoğan, ö. 5 Eylül 2012) Ağabey de orada Enderun Kitabevi'ni yönetiyordu. Enderun'u başta İsmail E. Erünsal ve arkadaşları kurmuştu. Mehmet Şevket Eygi, Şinasi Akbatu, Ertuğrul Düzdağ ve Ali İhsan Yurt olmak üzere meşhur kitap dostları da gelirlerdi. Ben, Ali İhsan Ağabey'i Fahri Kiğılı Pasajı'nın içindeki dar dükkânından tanıyordum. Önceleri Nurcuydu; olaylara rasyonel bakan, detayları fevkalade bilen, ama bütünlükte kaybolan bir ağabeyimizdi. İsmail Bey cumartesileri ramazanda iftar verirdi. Sofra, dükkânın önündeki boşluğa kurulur, hep birlikte orada tatlı hatıralar içeren iftarlar yapardık. İşte orası Beyazıt idi. Bir de Kitapçı Suat vardı, alt katta yan kapıdan çıkarken. Kendine mahsus özel merak ve kabiliyetleri vardı. Bir arkadaşımız, bir sevdiğimiz dost da İsmail Bey'di, İsmail Ünalmış. Kendine mahsus siyasi yorum ve tespitleri ile çok enteresan bir şahsiyetti. Beyazıt'ın sihri kayboluyor. Yani artık Abdurrahman Efendi yok. Beyazıt artık meydan değil, üstü otopark altı geçit. Çınaraltı elden gitmiş. Meydan olması için insanı çekmesi, insana emniyet ve huzur vermesi lazım. Ben bu meydanın ortasında yalnız başıma durduğum zaman nereden bir kurşun gelecek, ne taraftan kim çarpacak diye korkuyorum. Efendim, benim Beyazıt maceram bundan ibaret. Mekânları insanlar yapar, ama mekânlar

da insanları inşa eder. İstanbul'da bu mekânı insanlar yaptılar. Önce Menderes kepçeyi soktu, Turgut Bey de bu hâle getirdi. Turgut Cansever, hocamız... Ama bu mekân artık insan inşa edemez. Çünkü Turgut Bey'in projesi bütünüyle tatbik edilmedi. Türkiye'deki insanlar bitmediğine göre, bu mekânları tekrar inşa edebiliriz. En azından var olanı muhafaza edilebilir hâle getirmemiz lazım. İstanbul'a bu açıdan bakmalıyız. Umuyorum ki bizden sonraki nesiller daha farklı davranırlar. Paramız var, bilgimiz var ama görgümüz yok. Sadece para ve bilgi böyle bir İstanbul yarattı.

Beyazıt'ta ne kadar oturdunuz?

Hiç unutmuyorum, 1970 senesinin Mayıs ayında Beyazıt'tan ayrıldık. Demek ki 1942'den itibaren yirmi sekiz sene Beyazıt'ta oturmuşuz. Hayatın merkezi bizim için Beyazıt olmuştu. Bilirsiniz, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde Aksaray'da yavaş yavaş otobüs yazıhaneleri peydahlandı ve Beyazıt'a doğru tırmanmaya başladılar, ağır ağır... Otobüs yazıhaneleri açılırken oteller de uç vermeye başladı. Metruk binalar, apartmanlar şunlar, bunlar otel, motel falan olmaya başlayınca biz artık Beyazıt semtinde oturmaktan sıkılır hâle geldik. Ayrıldık, nereye gittik? Beşiktaş'a, oradan Baltalimanı'na, daha sonra babamın çocukluğumda beni tenezzühe götürdüğü Mecidiyeköy'e...

Tenezzühe mi giderdiniz?

Evet, ilkokula gittiğim yıllarda, ilkbahar aylarında babam beni alırdı; Beyazıt'tan Mecidiyeköyü'ne giden bir otobüs vardı, halk otobüsü, ona binerdik. Çünkü tramvayda Şişli son durak, daha ileriye gitmezdi. Eski tramvay deposu orasıydı, şimdi yerinde Cevahir Alışveriş Merkezi var. Evet, Mecidiyeköy'e giderdik, çünkü orada dut bahçeleri vardı. Ve salıncak, dönme dolap gibi şeyler, ama çok basit, iptidai... Bir de tren hatırlıyorum. Bineriz trene, bir tur atarız 25 kuruş. Delikanlılar iterlerdi o treni. Babam bir ağacın dibine oturur, kitabını açardı.

Mecidiyeköy'den bahsediyoruz.

Evet Mecidiyeköy'den. Şu anda Ortaklar Caddesi'nin olduğu yer dut bahçeleriydi. Gelirken de biraz dut alırız. Resim bu...

Sait Faik "Menekşeli Vadi" hikâyesinde oraları anlatır.

Tabii, aşağısı vadi...

Ne kadar oturdunuz Mecidiyeköy'de?

Bu bahtsız semtte tam on dokuz sene oturduk. Ondan sonraki senelerde de Erenköy... Fakat Beyazıt'la benim alakam kesilmedi. Yurt dışı seyahatlerinden sonra Beyazıt Çınaraltı'nın ne manaya geldiğini öğrendim.

11- Aksaray'dan Saraçhane'ye... Aksaray Meydanı bir üst geçitle henüz işlevsiz hâle getirilmemiş

Burada Kaya Bilgegil'le, Nihat Çetin'le muhabbetlerimiz oldu. Yaz mevsimlerinde oldu bu işler, fevkalade güzeldi, renkliydi. Sahaflar, hâlâ Sahaflar Çarşısı'ydı. Ne zaman ki tercihli yol yapıldı Beyazıt Meydanı'nın hayatiyeti bitti. Beyazıt semtinin hayatiyeti bitti. Zaten Aksaray'dan başlayan konfeksiyon ve deri meselesi de yukarıya doğru gitti ve olay böyle başka bir noktaya geldi.

Şimdi biraz geriye dönelim isterseniz. 1950'lerdeyiz; siz 1942'li olduğunuza göre, imar faaliyetleri başlatıldığında lisedeydiniz. Hadiseyi rahatlıkla...

Tabii, rahatlıkla hatırlıyorum. Biz şaşırıyorduk: "Aa oraya da mı girmişler?" diye.

O manzaraları görünce ne hissettiğinizi, ailenizin ne düşündüğünü, çevrenin olayı nasıl değerlendirdiğini çok merak ediyorum? Neler hatırlıyorsunuz bu konuda?

Şimdi şöyle iki tane önemli akım var: Bunlardan biri camiler restore edildi, halısı değişti, çinisi onarıldı vs. Bizim çevremizdeki insanlar çok mutluydu bundan. Yıkılanları görmüyorlardı. Biz de görmüyorduk. Söylüyorlardı, ama özellikle Eminönü Balık Pazarı ve Unkapanı gibi yerlere girip de bu defa bizim gibi aynı sosyal katmanda olan insanların işyerleri yıkılmaya başlayınca ikinci akım çıktı ortaya: "Bir taraftan camiler yapılıyor ama bir taraftan da dükkân gitti. Babadan kalma bilmem ne tezgâhı vardı, ne yapacağım ben şimdi?" gibi şikâyetler işitilmeye başlandı.

Bazı camiler de yıkılıyor tabii bu arada.

Bazı camiler de yıkılıyor. Bunlar o zaman daha bir ön plana çıktı. Orada tramvay geçemiyor, sıkışıyor, o yolun zaten genişletilmesi lazımdı vs. böyle iki resim çıktı ortaya. Bunlar nasıl derseniz; yarı yarıya gibi düşünün. Böylece 1960'ı bulduk. Tabii 1960 İhtilali olunca: "Oh olsun, o kadar insanın âhını aldı." sözlerini de çok işittik. Fatih'ten Edirnekapı'ya giden bulvar; orada kot düşürüldü, ağaçlar kesildi. "Bak, ağaçlar kesildi, Fatih'in âhını aldı." diye ihtiyar kadınlar arasında konuşulurdu. Daha kat karşılığı İstanbul'da yok. Daha müteahhit gelmemişti. Tabii kimsenin yani İstanbul'un büyük resmine bakacak da, "İstanbul kadim bir şehirdir, her bir taşı bir anlam ifade eder." kimsenin görecek hâli yok. Gündelik endişeler...

İnsanoğlu böyledir. Kendisine dokunulmadığı sürece... Hocam, o imar sırasındaki manzaralardan biraz söz eder misiniz?

Eminönü Balık Pazarı'nın yıkılışını seyretmiştim. Askeriyeden büyük aletler gelmiş. O zaman biz dozer filan bilmiyoruz.

12- Fatih-Edirnekapı Bulvarı'nda 1950'lerde imar faaliyetleri

Balık Pazarı tam neredeydi?

Ahi Çelebi Camii var ya, işte orası. Tam piyasa. Orada her şey var. Balık Pazarı denilirdi, ama giyecek var, toptan yiyecek var, hırdavat var, ne isterseniz var. Zaten İstanbul'da "Aşağı iniyorum." dediğiniz zaman Eminönü'nü anlarsınız. Karşı Karaköy tarafında da inşaat malzemesi, olta, benim gibi balığa, denize meraklıysanız av ve deniz malzemesi... Bu taraf, elbise, çizme, yağlık, deri ceket. Mesela deri ceketi şoförler giyer. Ciddi insan deri ceket giymez, ayıptır. Bir de şoförler şövalye yüzük takarlar, parasız kalırsa bozdursun diye. İşte o zaman imarcılar girmiş oraya da. Beyoğlu'na da girmiş bu yıkım ekipleri. Ama onu pek bilmiyorum. O tarafa pek gitmezdik. Ancak senede bir iki kere. Pek de makbul sayılmazdı o tarafa gitmek.

Hatta Beyoğlu'na sık gidenlere "Karşıya dadandı." derlermiş. Hatta gâvur oldu gözüyle bakarlarmış. Falih Rıfkı'nın bir kitabında okumuştum. Ha, hocam sizin balık ve deniz merakınızı bilmiyordum.

Bu, bana zannederim büyükbabamdan geçmiş bir merak. Babam öyle söylerdi. O, genç yaşında bir tekne tamiri sırasında vefat etmiş, büyükbabam. Bende hâlâ devam ediyor. Rahmetli babam hiç ilgilenmemiştir denizle. Fakat benim merakımın hiç önüne geçmedi. Liseye giderken, kendim bezden bir bot yapmıştım, Boğaz'da gezmek üzere.

Bezden bot?

Evet, Amerikan bezinden... Bir ahşap iskelet yapıyorsunuz, kayık biçiminde... O bezi geçirip dikiyorsunuz ve onu boyadığınız zaman su geçirmiyor. Onunla, öyle başlayan bir macera, hâlâ devam ediyor.

O zaman güzel de yüzüyorsunuz herhâlde.

Tabii tabii. İyi yüzerdim, iyi dalardım.

O zaman İstanbul'un bu balık kültürüne de vâkıfsınız. İstanbul balık kültürü deyince ne gelmesi lazım İstanbul'da yaşayanların aklına hocam?

Mesela bu mevsimde kalkan gelmesi lazım, ama bitirdik, gelmez. Yazın, biz Kanlıca'da, önümüzden Boğaz akıyor tertemiz, hem yüzeriz, hem orada güzel istavrit olur, amatör balıkçı için izmarit olur, biraz daha profesyonelseniz güzel çinekop çıkar, sonbahara doğru

13- Edirnekapı-Beyazıt yolu, Edirnekapı'dan başlayıp otuz metre genişlikte, ortası refüjlü bir cadde hâlinde, Fatih Külliyesi'ne, oradan devam ederek Saraçhane ve Şehzadebaşı'ndan Beyazıt'a ulaşıyordu (*İstanbul'un Kitabı*)

büyük lüfer çıkmaya başlar. Tekneniz varsa yemli lüfer yaparsınız. Ben -o zaman teknem yoktu- sahilden istavrit, izmarit avlardım. İsterdik ki mektepler açılmasın da biraz daha kalalım. Sonra tekkeye intisap edince Safer Efendi hepsini yasakladı.

Öyle mi?

Öyle... "Bizim tekkede avcılık, balık tutmak yasak, yapmayacaksınız!" dedi. Biz de yapmadık.

Ama şimdi yapıyorsunuz.

Yok, yapmıyorum. Şimdi atıyorum bir-iki, ama gelmiyor.

Ahmed Midhat Efendi ve Ahmed Rasim uzun uzun anlatıyorlar. "Lüferi tanımayan İstanbullu olamaz." diyor Ahmed Rasim. Hatta Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* romanında bir gece lüfer avı sahnesini anlatır, hatırlar mısınız?

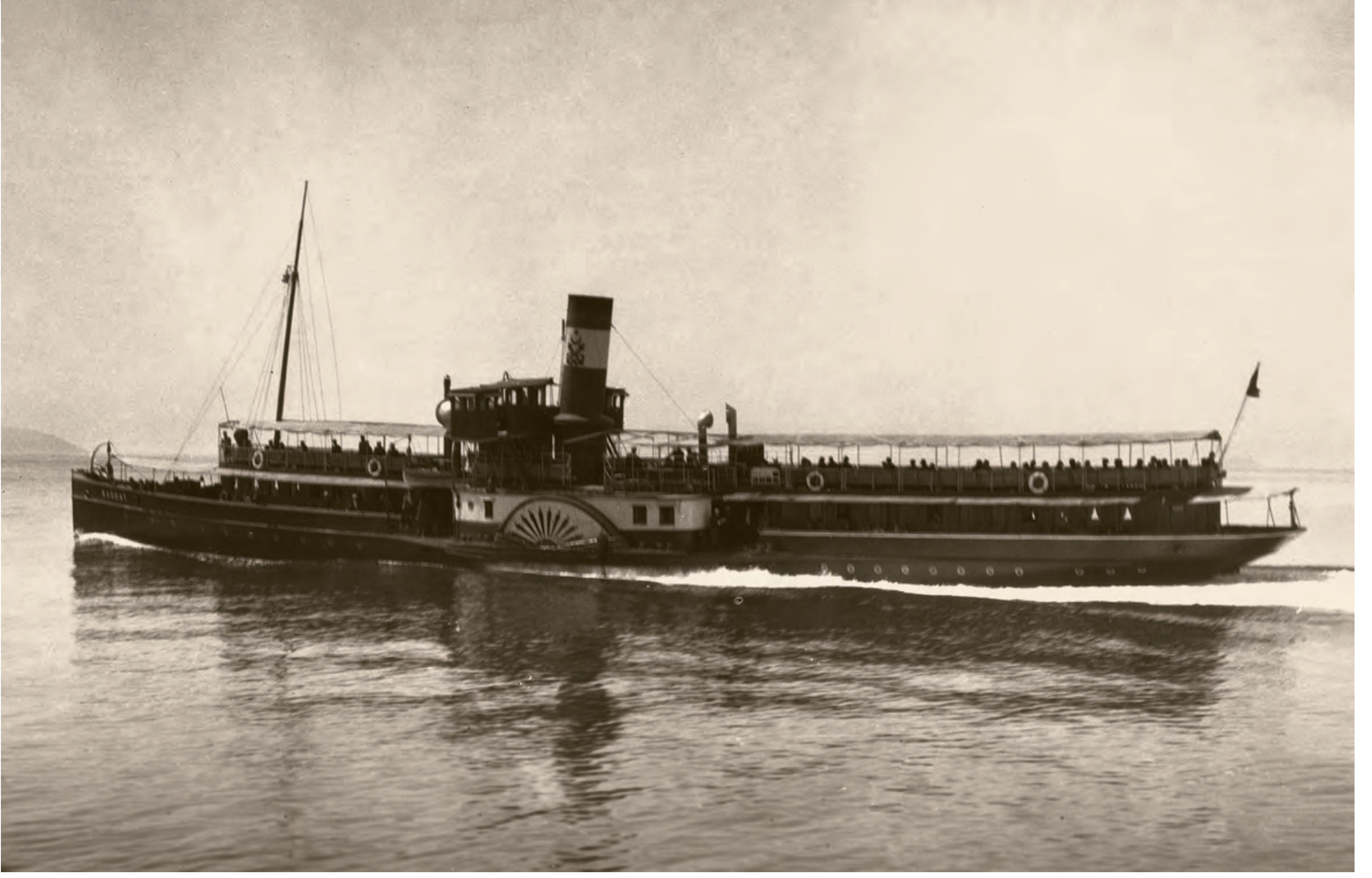
Ben *Huzur*'u hatırlamıyorum da, mesela İstinye'de, Tarabya Koyu'nda, Çubuklu Koyu'nda, Beykoz Koyu'nda lüks lambası yakarlar ve gece lüfer avına çıkarlar, onu biliyorum. Ama ben hiç öyle çıkmadım.

Tanpınar böyle bir sahneyi anlatıyor, "Lüfer avının ışık operası" diyor.

Öyleymiş hakikaten.

Yani fenerle lüfer avlayanlar, kayıklardan denize yansıyan fener ışıkları vs. o kadar güzel anlatılıyor ki... Acaba gece siz de böyle bir lüfer avına çıktınız mı?

Hayır, çıkmadım. Biraz da şundan: Ya öyle zengin bir ahbabınız olacak yahut da biraz berduş olacaksınız. İkisi de bizde olmadı. Benim şimdi Datça'da öyle bir ahbabım var. Bir Burhan Ağabey vardı, rahmetli büyüktü benden. O çıkmış. Ama onlar yalıda oturuyorlar Kanlıca'da, iki çifte kayığı varmış, Kabataş'a gidiyor. Herhâlde 1920 doğumlu filandı. Balık akını olduğu zaman indirmiş kayığı, bir arkadaşını almış yanına, güçlü kuvvetli iki delikanlı tabii, asılmışlar küreklere, yemli, palamut mu lüfer mi neyse, onlar yapmışlar. Bizim öyle olmadı. Ben çok gitmedim, ama görürdüm, çok hoşuma giderdi. O ayrı bir zevk.

14- Şirket-i Hayriye'nin yandan çarklı "Bağdat" vapuru

Evet, Ahmed Rasim de öyle söylüyor.

Mutlaka. Lüfer çok akıllı ve şedit bir balıktır. Biz Hereke'de yazlık yapıyorduk 1970'lerin sonunda, motorla kaşık veya sırtı tabir edilen şeyi çekerek çinekop avlamıştık. Tabii o lüfer gibi değil, ama yine o da güzel bir balıktır. Yemli lüferde -konuşuyorsunuz aşağıdaki balıklarla- oltayı çekmezseniz, keser oltayı. Hızlı yüzer ve misinayı "tık" diye keser. İşte böyle... O muhitler bana çok tesir etmiştir. Mesela Kanlıca Kahvesi, orada muvakkithane, mescit, Erzurum mebusu Raif Efendi'nin köşkü, yukarıda babamın Darülfünun'dan Farsça müderrisi Ziya Şükun, onun evi; aşağıda Yağlıkçı Ahmed Bey'in yalısı, onun büyük oğlu Burhan Ağabey'in deniz maceraları filan... Zihnimde böyle bir Kanlıca resmi var. Kanlıca, İstanbul'dan kopuk bir köy. Buharlı gemiler... Bir saat gidiyorsun, tamamen bambaşka bir pitoresk... İnsanlar farklı, hayat farklı; yavaş çekim bir hayat akıyor. Tabiatı bütün güzelliğiyle görüyorsunuz. Hatta bizim kaldığımız yalıda elektrik ve su yok. Kuyu var. Kuyudan su çekiliyor.

1930'larda Kanlıca, henüz direklere konulan gaz lambalarıyla aydınlatılıyormuş. Havagazı bile yokmuş.

Bizim gittiğimiz yıllarda Kanlıca'da elektrik vardı, ama yalıda yoktu, gaz lambası yakardı annem. O da müthiş bir romantizm veriyor hayata.

Romantizm veriyor da, sokaklarda gaz lambası, direklerde. Zaten herhâlde 1900'lerden itibaren Boğaziçi yavaş yavaş ciddi bir inkıraza uğradı. Osmanlı aristokrasisi çökünce herhâlde o koca koca yalıları çekip çevirmek zorlaştı.

Tabii, kim bakacak onlara?

Siz ifade ettiniz, gidip kirayla yalıda otururduk, dediniz. Galiba bunu çok yapanlar varmış.

Tabii, yani o şartlara razı olanlar... Mesela anemin birçok akrabası günübirlik veya yatıya gelir, "Aman, biz yapamayız!" derlerdi. Poyrazı hissetmek için o bedele razı olacaksınız. Şimdi artık o poyrazlar da kalmadı. Yapılaşma, tabii sirkülasyonu engelledi.

15- Üsküdar Meydanı, Mihrimah Sultan Külliyesi ve III. Ahmet Çeşmesi

Hatta belki İstanbul'un ışığına, güneşine bile tesir etti.

Tabii, çünkü karbonun intişarı üstte bir tabaka teşkil ediyor, yukarıdan gelen ışıkları vs. engelliyor.

Yani bu büyük apartmanlaşma, gökdelen vs. şehrin iklimini değiştirdi. Dolayısıyla o kimyasal oluşumlar, ışık yapısını da değiştirdi. Meselenin bu tarafı üzerinde şimdiye kadar hiç duran olmadı.

Belki üniversiteler bundan sonra, "Nasıl oldu, nasıl bitti, niye öyle oldu?" gibi sorulara cevap ararlar. Mesela ben çok iyi bilirim: Kayışdağı'ndan rüzgâr aşağı doğru gelir, sahili serinletir. Şimdi aşağıya sekiz, on katlı binaları yaptığınız zaman bu Erenköy ve devamında Suadiye, Bostancı aksındaki yerler oturulmaz hâle geldi. Neden? Çünkü sahili yalayan rüzgârın önüne bir kitle yaptınız. Onu aşsa, arkada bir kitle daha var, bir kitle daha var, aşamıyor rüzgâr... Klimatizasyon hadisesi yani.

Evet, Osmanlı şehir dokusunda böyle bir problem yok. Hep alçak yapılar.

Yapılar alçak, nüfus yoğunluğu az ve yeşil var. Şimdi her yer beton oldu. Beton, sıcaklığı mass ediyor. Ve gece geri vermeye başlıyor. Geceye 02.00'ye, 03.00'e kadar soğumuyor şehir. Sabah tekrar güneş doğuyor. Yani bir enerji deposu hâline geldi. Mesela ben Beykoz'da köyde oturuyorum: Ne kadar sıcak bir gün olursa olsun, güneş battı mı serinlik basıyor. Niye? Yemyeşil her taraf. Yani sıcaklığı emecek bir şey yok. Sadece evin duvarı biraz sıcağı emiyor.

16- 1950'lerde Üsküdar İskelesi ve Meydanı. Sağ tarafta Gülnuş Emetullah Sultan Camii, sağ minaresinin külahı kırılmış. Bitişiğinde Gülnuş Emetullah Sultan'ın üstü açık, yağmur suyu alan türbesi

Öyle anlaşılıyor ki eski İstanbul aslında bir bahçe şehirdi.

Aynen öyle... Bahçe şehir, ahret şehir, mistik bir şehir. İnsanlarının fakir fakat huzurlu olduğu bir şehir. Fakat bu fakirlik, konforsuzluk, bir yandan da o mistik insanları başka bir şeye doğru itti. O kadar da fakir olmamalıydılar diye düşünüyorum. Isınsın, suyu aksın, donmasın vs... O zaman da işte buyurun, bu oldu.

Ama bu fakirleşme birdenbire olmadı. Son iki yüz yıl...

Tabii. Belki son yüz yıl.

Bir de bu galiba İstanbul'un yangınları...

Çok da negatif tesir yaptı.

Bir yangın çıktı mı silip süpürüyor. Mesela 1918 yangını... Semavi Bey tasvir ediyor bir yazısında: O Aksaray, Fatih civarı vs. tamamen yangın yeriymiş. Konakları, köşkleri, camileri, medreseleri yakıyor. Muhteşem bir birikimi yakıyor. Herhâlde insanların maddi imkânları elverişli olduğu için yanan konakların yerine barınabilecekleri daha küçük, basit barınaklar yapıyorlar. Yani her felaket, deprem, yangın, İstanbul'un biraz daha salaşlaşmasına yol açmış gibi.

Doğrudur. Eskiden devlet verirmiş keresteyi. Sonra veremiyor. İnsanlarda o gelir yok. Her tarafta savaş var zaten yani.

Sizin medeniyet tasavvurunuz var hocam: Bir projeniz, bir hayaliniz var mı? Ne olabilirdi? Bundan sonra ne yapılabilir?

Vallahi ben bundan sonra şöyle düşünüyorum: Yani eğer bu toplum, kendi kimliğini yeniden yorumlayarak önümüzdeki yüzyıla taşıyacaksa; şu anda elimizde olan bütün veriler, bir medeniyet tasavvurunun ve zihinsel ve kalbî bir soyut düşünce ve duygu sisteminin hayata yansıyan verileri. Onlar, bir devir için doğru ve güzel. Ama artık biz o verileri tekrarlayarak yaşayamayız. Yaşayamayacağımızı da benim yaşadığım şu son elli yıl göstermiştir. Ne olacak, onu ben bilmem. Bizim, mutlaka yeni bir medeniyet yorumuna ihtiyacımız var. Bu şehri ne yapacağız? Bu şehri biz yıkacağız. En azından tarihî yarımadayı yıkacağız, adam gibi bir

17- Saadettin Ökten Üsküdar'ın tepelerinden İstanbul'u seyreden Valide-i Atik Medresesi'nin avlusunda

biçime getireceğiz. Bu siteleri ne yapacağız? Şu anda ben bile inanmıyorum ama bunları da yıkacağız. Kalanlar kalacak. Bedeli ne olursa olsun, bunu biz yapacağız. Niye bunu böyle söylüyorum: İyi kötü ben de biliyorum, siz de biliyorsunuz; Frenk şehirlerine gittik. Bu vahşet, bu Vandalizm, hiçbir yerde yok. Hele Avrupa'da kesinlikle yok.

Paris'te yapmışlar hocam.

O da yine buna göre insani kalmış. En azından Üsküdar'da, nefs-i İstanbul'da birtakım yerleri, tekrar yaşanabilir ve bize bir hatıra, bir imaj, bir ruhsal mesaj verebilir hâle getirmek zorundayız. Bunun bedelini de ödeyeceğiz. Peki, böyle bir noktaya gider mi bu medeniyet, ben iyimserim. Gider diye düşünüyorum. Neden? Çünkü Cumhuriyet devri politikaları ve kapitalizmle olmadı. İnşallah diyorum, şehirlerimizi, bedeli ne olursa olsun, eskinin tekrarı olmayan, ama devamı olan, yaşanabilir mekânlar olarak donatırız.

İnşallah hocam.

M. ORHAN OKAY'LA ŞEHZADEBAŞI'NDAN BEYAZIT MEYDANI'NA

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- Doğma büyüme İstanbullu olan M. Orhan Okay, çocukluğunu Edirnekapısı civarında, Arnavut'u, Rum'u, Yahudi'si, Ermeni'si, Giritli'siyle imparatorluğun çok uluslu yapısını yansıtan çok renkli bir semtte, lise ve üniversite yıllarını ise Şehzadebaşı, Vefa, Fındıklı ve Beyazıt civarında geçirdi

Hocam, üç kuşaktan beri İstanbul'da yaşayan bir ailenin çocuğu olarak Salmatomruk'tan Haliç'e inen yol üzerinde bir evde dünyaya geldiniz. Çocukluğunuz, Edirnekapısı civarında, Arnavut'u, Rum'u, Yahudi'si, Ermeni'si, Giritli'siyle imparatorluğun çok uluslu yapısını yansıtan çok renkli bir semtte geçti. Babanız polis olduğu için, çocukluğunuzun iki yılını Ankara'da yaşadınız, fakat şahsiyetiniz hiç şüphesiz, tarihî ve tabii dokusuyla, nüfus yapısıyla, terbiyesiyle hâlâ Osmanlı karakteri gösteren 1930'ların ve 1940'ların İstanbul'unda şekillendi. Lise ve üniversite yıllarınızı Şehzadebaşı, Vefa, Fındıklı ve Beyazıt civarında yaşadınız. Sizden hayatınızı anlatmanızı isteyecek değilim. İstanbul'u konuşalım diyorum. Mesela Şehzadebaşı'ndan başlayabiliriz. Ne dersiniz?

Şehzadebaşı deyince hâlâ birçok kimsenin aklına önce Direklerarası gelir. Malik Aksel, sizin notlar ekleyerek yeniden neşrettiğiniz *İstanbul'un Ortası* isimli kitabında, Direklerarası'nın geçen asrın başlarında eski itibarını kaybettiğini, II. Meşrutiyet'ten itibaren burada büyük bir değişme başladığını, özellikle Rus ihtilalini takiben Vrangel ordusunun döküntüleriyle hemen bütün İstanbul gibi Şehzadebaşı'nın da havasının bozulduğunu söyler. Mütareke Devri'nde işgal askerlerinin büsbütün dejenere ettiği Direklerarası'nın eski hâlini bilen ihtiyarlar, 1950'lere kadar hayatta idiler ve beyhude bir gayretle kaybolmuş eski bir hayatı devam ettirmeye çalışıyorlardı. Hâlbuki ne Muallim Naci'lerin, Ahmed Rasimlerin mekânı olan Hacı Reşid'in kahvesi kalmıştı, ne de onlardan sonraki edebiyatçı neslinin müdavimi olduğu Fevziye Kıraathanesi... Bu kıraathane, İbrahim Paşa Camii'nin karşısındaki Fevziye Caddesi'nin hemen köşesindeymiş. Benim yetiştiğim zamanlarda yerinde Çinili Fırın ve Yeni Sinema bulunuyordu. Vaktiyle Letafet Apartmanı diye tanınan gösterişli bir binanın alt katında bir kıraathane vardı, Darüttalim-i Musiki Cemiyeti burada konserler verdiği için kıraathane de Darüttalim adını almıştı. Duvarlarında büyük aynaları olan, kadife örtülü masaları, koltukları, birkaç da bilardo masası bulunan geniş ve şık bir kıraathaneydi. Tabii talimi de, musikisi de kalmamıştı.

Hocam bu kahvehane, kıraathane ve çayhanelerden başka hangilerine yetiştiniz?

Dedim ya, birçok edebiyatçının hatıralarında yer alan, dillere destan Hacı Reşid'in çayhanesi, Fevziye Kıraathanesi 1940'larda çoktan tarihe karışmıştı. Mersin Efendi'nin kahvehanesine yetişmiş olmam lazımdı; fakat sonradan hikâyelerini işittiğim bu kahvehaneyi hiç hatırlamıyorum. İyi bildiğim, fakat müdavimi değil,

2- İmardan önce Unkapanı, Saraçhane ve Şehzadebaşı civarı

dışarıdan seyircisi olduğum tek çayhane, Yavru'nun Çayhanesi'dir.

Şu Salah Birsel'in Kahveler Kitabı'nda anlattığı çayhane…

Salah Birsel, pek çok yanlışı, kulaktan dolma rivayetleri kaynak göstermeden nakleder. Yavru'nun da türkü ve maya söylemekle ün yaptığından bahsediyor. Ben duymadım. Esasında bu Yavru Mehmed kimdi, kimin nesiydi, hiç öğrenemedim. Çayhanesi, Saraçhane'den Vezneciler'e doğru giderken Şehzadebaşı ve İbrahim Paşa camilerini geçtikten sonra, sol taraftaydı. Tek katlı, hiçbiri 10-10 m²'yi geçmeyen küçük dükkânların arasındaydı. 3 m'yi geçmeyen cephesinin üçte ikisini vitrin, üçte birini de camlı kapısı teşkil ediyordu. Bu kapının gerisinde de çay ocağı sokaktan görünürdü. Vitrinin üst tarafına doğru yukarıya zincirle asılmış camdan beyzi bir levhada "Yavru'nun Çayhanesi" yazılı idi. Oturma yerleri bu bölümün arkasına doğru uzanıyordu. Kahvehane alışkanlığım pek olmadığı gibi Yavru'nun Çayhanesi'ne tecessüsle bile olsa girmeye cesaret edememiştim. Müşterileri de hep yaşlı-başlı, kerli-ferli adamlardı. Hatta işittiğime göre, gençler veya yabancılar girmeye teşebbüs ettikleri takdirde kibar bir şekilde oranın kahvehane olmadığı söylenirmiş. Yavru Mehmed azıcık müşterisiyle nasıl geçinirdi, bilmiyorum. Bazıları onun polis olduğunu söylerlerdi. Rivayet doğruysa kimi takip ederdi, bilmem. Belki o zaman adı komüniste çıkan Abdülbaki Gölpınarlı'yı… Zaman zaman kapısının önünden geçerken içeriye göz attığımda bazılarını önceden tanıdığım, bazılarını orada göre göre sorarak kim olduklarını öğrendiğim müşterileri, içerisi hafif dumanlı, kışın buğulu penceresinden görürdüm. Burada en sık, hemen hemen her geçişimde gördüklerim Reşad Ekrem Koçu ile Abdülbaki Gölpınarlı idi. Hocam olmasa da Vefa Lisesi'nden tanıdığım Reşad Ekrem, her zaman tıraşı gelmiş sakalı, tarak görmemiş kabarık saçları, biraz asık ve asabi suratıyla, Abdülbaki Gölpınarlı ise daha o zaman ağarmaya başlayan uzun saçları ve sakalıyla Yavru'nun vitrininin gerisinde görünürlerdi. Sonraları daha yakından tanıyacağım Mükrimin Halil'i, armudi kocaman kafası, müstehzi ve daima tebessüme hazır, belki biraz sırıtkan çehresiyle görürdüm. Yine Vefa Lisesi'nde matematik-astronomi hocamız olan ve Ziya

3- İstanbul'un Haliç tarafından görünüşü. Silueti belirleyen Süleymaniye Camii ve Beyazıt Yangın Kulesi

Paşa'nın Terci-i Bend'inden kâinatı ve yıldızları tasvir eden ikinci bendinin tamamını astronomi defterimizin başına yazdıran, Mevlevî-meşrep Muhittin Erev daha az gördüklerimdendi. Daha nadir gördüklerim arasında şair ve eski Farsça muallimi Divrikli Tahir Nadi'yi, Ali Nihat Tarlan'ı hatırlıyorum. Arapça hocam Celaleddin Ökten'i de birkaç defa gördüm. Sesleri çayhanenin dışına aksetmese de hepsinin bağırarak konuştuklarını tavırlarından ve oradaki birkaç kişiden daha fazla kalabalığa nutuk atar gibi el ve kol hareketlerinden anlamak mümkündü. Aslında bir kahvehane müşterisi olmayan Celal Hoca'nın, bilmiyorum hangi saikle, belki ilmî bir sohbet vaadi ile oraya gelmiş olduğu tahmin edilebilir. Nitekim toplantılardan birinde Hz. Ali ve Muaviye üzerinde Abdülbaki Gölpınarlı ile aralarında önce tamamıyla tarihî bir zeminde başlamış olan konuşmanın daha sonra tatsız bir seviyeye düşmesi üzerinde Celal Hoca'nın bir daha çayhaneye uğramadığını işittik.

Hocam, izninizle tekrar Direklerarası'na dönmek istiyorum. Siz, Direklerarası'na ismini veren sütunları hatırlıyor musunuz?

Hayır, benim çocukluğumda, yani 1940'larda caddenin "direkler"i kalmamıştı, şimdi "arası" bile yok. O zaman, bugünküne kıyasla çok dar bir caddeydi. 1950'lerden sonraki imar yıkımında, yolun Şehzadebaşı ve İbrahim Paşa camileri ve hazirelerinin bulunduğu sol tarafına dokunulmadı, fakat sağ taraf en az eski yol kadar genişletildi. Eski dar caddeden otomobil trafiğinin, hele otobüslerin pek az olduğu yıllarda, önce kırmızı-beyaz, sonra yeşil-beyaz tabelalı Edirnekapı-Bahçekapı tramvayları, Fatih'ten sonra da Fatih-Harbiye ve Beşiktaş-

Fatih tramvayları gidip gelirdi. Direklerarası, herhalde XIX. yüzyıl başlarında bir eğlence mahalli olmaya başladı. Hacı Reşid'inki gibi edebiyat çevrelerinin devam ettiği, ayrıca Fevziye ve Darüttalim gibi eski musikinin de icra edildiği kahveler bu caddenin iki tarafında bulunurmuş. Tabii en pespaye kantoların söylendiği mekânlar da... 1940'larda artık bunların hemen hepsi kaybolmuş, onların yerini sinemalar almıştı. Yolun sağ tarafında, geçmişleri epey eski olan Millî, Hilal ve Ferah sinemaları vardı. Ferah'ta bazen tiyatro da oynardı. Bir defasında trapez gösterileri yapan yabancı bir grubu seyrettiğimi hatırlıyorum. Aynı sırada Ertuğrul Sadi Tek Tiyatrosu'nda da vodvil, operet gibi hafif müzikal komedilerin oynandığını ilan eden afişler gözümün önüne geliyor. Caddenin solunda ise Turan Tiyatrosu vardı. Koltuğu, iki kat balkonu ve locaları ile hatırımda bayağı gösterişli bir tiyatro olarak kaldı. Naşid'i orada birkaç defa seyrettim. Çok değişik makyaj ve kıyafetlerle sahneye çıkar, onun gelişiyle beraber, seyirciler bir alkış koparır ve âdeta bir kahkaha krizine tutulurlardı. Epeyce uzun olan bu seanslarda bir tiyatro oyunuyla beraber kanto, ince saz, illüzyon gibi gösterilere de yer veriliyordu.

Çok defa komedi olan oyunları arasında Sefiller'i seyrettiğimi hatırlıyorum. Turan Tiyatrosu'nda bir defa da Hafız Burhan'ı dinlemiştim, 1941 veya 1942 yılında... Birkaç yıl sonra Turan Tiyatrosu da sinema oldu. O yıllarda sinemalarda bir seansta iki film oynanırken, Şehzadebaşı sinemalarında üç film birden oynar, özellikle cumartesi ve pazar günleri kapı önündeki yemişçilerden 250 gr. kabak çekirdeği alan askerler, öğrenciler başı sonu olmayan bu seanslarda çoğu kovboy, polisiye, macera ve komedi filmlerini çekirdek çıtırtıları arasında,

4- İstanbul'da yok olan bu ahşap evler, İstanbul estetiğinin belirleyici öğeleriydi. Gelecek nesillere bir zamanlar nasıl bir şehirde yaşadığımızı gösterebilmek için sur içinde hiç değilse birkaç mahalle olduğu gibi korunmalıydı

zaman zaman kahramanları alkışlayarak, yuhalayarak, ıslıklayarak seyrederlerdi. Bir süre sonra Şehzade Camii'nin karşısındaki Çinili Fırın'ın yanında bir sinema daha açıldı. Yeni Sinema'da daha şık, daha kaliteli filmler oynatıldığından seyircisi de farklılaştı. O yıllarda burası gibi çok sayıda sineması olan bir de Beyoğlu vardı. Diğer semtlerdeki sinemalar dağınık ve tek tüktü. Orhan Veli'nin "İstanbul'un orta yeri sinema" mısrasını okuyan Anadolulu gurbet delikanlısının anlattığı, herhalde Şehzadebaşı semti olmalıdır. Zaten İstanbul'un orta yeri de burası değil mi?

Malik Aksel'in bir kitabına isim olan sütundan bahsediyorsunuz sanırım.

Evet, eski bir inanışa göre Şehzadebaşı Camii'nin dış avlusunda, ana caddeye bakan dış duvarların hemen arkasında mermer bir sütun vardır. Bu sütun, İstanbul'un tam ortasını göstermekte imiş. Bu inanış ne zamandan beri vardır ve sütun hangi ölçüye göre şehrin ortasıdır, bilmiyorum. Bana bir ucu Bizans'a kadar uzanan bir telakki gibi geliyor. Evvela, buradan geçen caddenin, yani Edirnekapısı'ndan başlayarak şimdiki Fevzi Paşa, Beyazıt, Divanyolu'ndan Sultanahmet'e, yani Hipodrom'a, böylece Ahırkapı taraflarında Marmara surlarına kadar uzanan yol, Bizans'ın da en önemli, belki tek ana yoluydu.

Protokol yolu... Mese Caddesi.

Osmanlı'nın da protokol yolu... Bu yol, Edirnekapı'dan hareketle sağ tarafı Marmara'ya, sol tarafı da Haliç'e eğimli olan ve ufak tefek iniş yokuşları dikkate alınmazsa daima bir sırt üzerinde mütehakkim bir kral yolu, bir güzergâh-ı hümâyun olma vasfını asırlar boyunca korudu. Şimdilerde tarihî yarımada denilen yerleşme bölgesinin, İstanbul'un bütün Rumeli yakasını

değil, sadece Haliç'le Marmara arasındaki parçayı içine aldığını belirtmek gerekir. Yani asıl İstanbul, eski tabiriyle söyleyeyim, nefs-i İstanbul, kuzeyden Haliç kıyılarıyla sınırlıydı.

Şehzadebaşı, herhalde bir zamanlar Osmanlı elitlerinin oturduğu bir semtti, Süleymaniye gibi. Muhteşem konaklarla bezeli olduğundan eminim.

1947-1950 yılları arasında Vefa Lisesi'nde okuduğum için Şehzadebaşı ve civarının o dönemini ve çevredeki birçok binayı hatırlıyorum. Bir defa şehrin mutena semtlerinden biri olduğu muhakkaktı. Yolun Süleymaniye istikametindeki dar sokaklarında Osmanlı sivil mimarisinin çok güzel örnekleri olan üç dört katlı büyük konakların arasında tek veya iki katlı evler, zengin, orta hâlli ve fakir insanların, aralarında sosyal sınıf farkı gözetilmeden bir beraberlik içinde yaşadıklarının sembolü olarak duruyorlardı. Burası, Kirazlı Mescit Mahallesi'dir. Daha doğrusu Kirazlı Mescit, Süleymaniye Camii'ne doğru giden dar sokaklardan birinin adıdır. Sokağa adını veren ve ağaç kültürüyle ibadet mahallini tabii bir estetik zevk içinde birleştiren Kirazlı Mescit hâlen yerindedir. Ama kirazı kalmış mıdır, bilemiyorum. Yirmi beş otuz yıl önce bu semtin yapılarının ve mimari bütünlüğünün korunması için büyük bir bölge İstanbul Üniversitesi'ne devredilmişti. Değil restorasyon, mevcut konakların çoğu göz göre göre otopark mafyacıları marifetiyle birer ikişer yakıldı.

Az da olsa restore edilip kurtarılan konaklar var hocam.

Önemli olan mahallenin bütünlüğünü korumaktı. Ne diyordum, Şehzadebaşı Caddesi'nin diğer yakası, yani Laleli'ye doğru da, yine bahsettiğim yıllarda aynı şekilde her birinin geniş bahçeleri olan üçer dörder katlı konaklar vardı. Tabii artık eski büyük aile tipi dağılmış olduğundan bu konakların en talihlileri kat kat vârislerin elinde bulunuyor, çoğu ise yine vârisler tarafından odabaşı denilen bir çeşit yöneticiye emanet edilerek pansiyon gibi oda oda kiraya veriliyordu biliyorsunuz, Peyami Safa'nın *Matmazel Noralya'nın Koltuğu* romanının ilk bölümü böyle bir konağın içinde geçer. Şehzade Camii'nin karşı sırasında Karakol binasından başlayarak tek katlı küçük dükkânlardan okul arkadaşım İzzet Tanju'nun babası Talat Bey'e ait fotoğrafhane, öğle nevalelerimizi yediğimiz Çinili Fırın, daha ilerde gazete ve dergi de bulundurduğu için hemen her gün uğrak yerimiz olan, çıngır çıngır zil sesleriyle soğuk su satan Ahmet Aktan'ın büfesi, paralı günlerimizde kendimize 50 kuruşa köfte-piyazla ziyafet çektiğimiz Mustafa Efendi'nin dükkânı aklımda kalanlar arasında.

İstanbul'un ilk apartmanı olan Letafet Apartmanı'nı hatırlıyor musunuz?

Elbette hatırlıyorum. Vezneciler'e doğru iyice daralan caddede, Turan Tiyatrosu'ndan sonra en gösterişli bina Letafet Apartmanı'ydı. Demin bahsettiğimiz meşhur Darüttalim Kıraathanesi işte bu apartmanın altındaydı. Diğer yapılar yine tek katlı, hemen hepsi küçük esnaf ve sanatkârlara ait dükkânlardı. Murad Paşa Medresesi'nin önünde de böyle salaş dükkânlar vardı ve bilmeyenler onların arkasında bir medresenin bulunduğunu fark edemezlerdi. Medreseyi geçince sağ tarafta şimdi gözümün önünde hayal meyal saray gibi tecessüm eden Zeynep Hanım Konağı geliyor. Saray gibi değil, saray... Hem de bir zamanlar Sultan Abdülaziz'e kalabalık erkânıyla iftar sofrası açmış bir saray. Konağı hayal meyal hatırlayışım 1942 kışında çıkan bir yangınla yok oluşundandır. O tarihe kadar üst katı Yüksek Muallim Mektebi yatakhanesi, diğer katları Edebiyat ve Fen fakülteleri olarak kullanılıyormuş. Milli Şef İsmet İnönü'nün mü, Maarif vekili Hasan Âli Yücel'in talimatıyla mı, bilmiyorum, yangından sonra, daha güzeli değilse de daha büyük ve hantal binalarıyla şimdiki Edebiyat ve Fen fakülteleri inşa edildi. Civardaki arsalarda yeni yapılmış olan iki üç katlı birçok apartman da bu inşaat için istimlak edilip yıkılmıştı. Tamamlanması ve fakültelerin yeni binalarına yerleşmeleri on yıldan fazla sürdü.

Hocam, Zeynep Hanım Konağı yangınından söz ettiniz. Bu yangından biraz daha bahseder misiniz? Nasıl oldu?

Evet, birkaç büyük yangına şahit oldum. İlki meşhur Zeynep Hanım Konağı'nı yakan afettir. Daha önce de söylemiştim, bizim ev, Edirnekapı'dan şimdiki Vefa Stadyumu'nun -tabii o zaman stadyum değil, Çukurbostan- solundan Haliç'e doğru inen Salmatomruk Yokuşu'nun devamında ve Balat'a yakındı. Yani yedi tepeden birinin yamacında. Bir başka tepe, evimizin üçüncü katından galiba güney batıya doğru yükseliyordu ve yakın bir ufuk çizgisinde, o zaman, anneannemin bana öğrettiği bir yığın cami ve mescidi isimleriyle biliyordum: Yazıcı, Mehmed Ağa, Draman, Nişanca, Meydancık, Hamamî Muhittin gibi... Bir gece, o pencereden, gökyüzünü olağanüstü bir kızıllığın sardığını gördük. Draman Camii arkasından göğün görebildiğimiz büyük bir kısmını kaplıyordu. Evimizde bir dürbün vardı. Onunla baktığımızda, o kızıllığın arasında yanan ahşap parçalarının değişik istikametlere uçuştuğunu görüyorduk. 1942 senesinin şubat veya martı idi.

28 Şubat'ı 1 Mart'a bağlayan gece çıkmış hocam. Bu yangından bir kitabımda söz ettiğim için biliyorum. O tarihte on bir yaşındaydınız galiba.

Evet, on bir... İlkokul dördüncü sınıfta idim. Evdekilerin telaşlı ve endişeli konuşmalarından dehşetli bir korkuya kapıldığımı hatırlıyorum. Tir tir titriyordum. Sanki yangın bizim eve de gelecekti. Yanan bina bizden çok uzakta olmalıydı. Adliye Sarayı yangınını hatırlayan babam, yine o taraflarda bir yerin yanıyor olabileceğini söyledi. Gerçekten de evimizden görünen kızıllığın istikametinin Zeynep Hanım Konağı ile Sultanahmet'i bir hizada gösterecek bir doğrultuda olduğunu şimdi düşünüyorum. Tabii o sırada neresinin yandığını bilemezdik. Ne zavallı bir istasyon olan radyo böyle bir haberi verebilirdi, ne de kimsede telefon vardı. Mahallenin en hâllice evlerinde bile telefon bulunmazdı. Babamın polis olduğunu söylemiştim; hemen giyinip yakındaki karakollardan birine gitti, bir süre sonra geldiğinde, Zeynep Hanım Konağı'nın, yani şimdiki Edebiyat ve Fen fakültelerinin yerinde bulunan, o çocuk yaşımda bana gerçekten rüyai bir saray kadar büyük ve muhteşem görünen ahşap yanıyordu. Saray gibi bir konaktı. Etrafında başka evler de vardı, onlar da yandı mı, bilmiyorum, Fakat gökyüzünün o kızıllığı hemen sabaha kadar devam etmişti. Ertesi günler o harabe hâlini almış canım sarayın yıkıntıları önünden geçtik. Sonra da senelerce, etraftaki başka evlerin istimlakini, yerine şimdi büyük beton binaların, Edebiyat ve Fen fakültelerinin yapılmasını seyrettik.

Şahit olduğunuz başka yangın var mı?

Bir de Fener yangınını hatırlıyorum. Herhâlde yüzlerce ahşap evin yok olmasına sebep olan bu yangın, büyük İstanbul yangınlarının sonuncusuydu. Bu yangın, tarihini çok iyi hatırlayamıyorum, Zeynep Hanım Konağı yangınından önce olabilir. Fener Patrikhanesi'nden çıktığı söylenen bu yangın mahallemize çok yakındı. Gökyüzü, bu defa aynı pencerelerden baktığımızda, biraz daha doğuya doğru bir istikamette yandı durdu. Birkaç gün ve gece sürdü. Artık sırf kızıllık değil, duman, hışırtı ve kokular da geliyordu. İşte bu yangın, o eski İstanbul yangınları gibi, sağa, sola, dar, geniş sokaklara saldırarak Fener'den Çarşamba'ya kadar uzanan büyük bir mahalleyi yok etmişti. Bütün bu yangınlar için o zamanlar hemen birilerinin kundak sokuşturduğu söylenirdi. Bu yangının, ailemiz için hazin ve unutulmaz bir acısı da vardır. Annemin dayısı, patrikhanenin hemen üst tarafında bulunan Abdi Subaşı Mescidi'nin müezzini idi ve o yangın sırasında caminin, üzerine

5- Galata'dan Fatih'e... Fatih ve Yavuz Sultan Selim Camileri çevresi

yıkılan büyükçe demir kapısının altında kalarak ve yanarak can vermişti. Reşad Ekrem Bey'in *İstanbul Ansiklopedisi*'nin "Abdisubaşı Camii" maddesinde bu hadiseden söz edilir.[1]

O maddeye bakar, dipnot olarak eklerim hocam.

Teşekkür ederim. Zavallı, yalnız yaşayan bir adamcağızdı. Konu komşu demişler ki, "Dışarı çıkmıştı, sonra tekrar içeri girdi." Caminin müezzin odasında sevdiği ve baktığı kedi yavruları varmış; kimi, onları kurtarmak için, kimi birkaç Kur'an-ı Kerim nüshasını kurtarmak için geri döndüğünü söylemiş. Yangın söndükten sonra da haftalarca yanık kokusu mahallemizden eksik olmadı. Bunlara benzemeyen üçüncü bir yangın vakası daha anlatayım isterseniz.

Tabii, buyurunuz hocam.

Epey sonraki yıllardan birinde, galiba 1947-1948 yıllarında olacak, bir ikindi vakti, o zamana kadar işitmediğim korkunç bir patlama ile herkes pencerelerden başlarını çıkardı. Anlattığım yangınların tam aksi istikametinde, kuzey batı tarafında, o patlama üzerinden çok kısa bir süre sonra koyu, ağır bir duman yavaş yavaş yükseldi. Duman değil, âdeta bütün havayı kaplayacağa benzeyen koca bir bulut olmaya başladı. Kurşuni, koyu mavi, mor, yığın yığın, yoğun ve çok yavaş yükselen ve büyüyen bir duman. Onun haberini daha kısa bir zamanda aldık. Haliç'in karşı kıyısında Silahtarağa, Hasköy taraflarında bir mantar fabrikası patlamış, kısa zamanda yangın hâline gelmiş ve epey hasara sebep olmuş. Yangın söndürme sırasında beş altı itfaiyecinin öldüğünü öğrendik. Demokrasinin de az çok başladığı yıllar olduğu için basın yasağı pek kalmamıştı. Ertesi günden itibaren, hadise bir takım siyasi ilişkilere bağlandı. Fabrika, meşhur Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Kıllıgil Paşa'ya aitmiş. Yalnız mantar değil, silah ve mermi de imal ediyormuş ve o yıllarda yeni kurulma savaşları veren İsrail'e bu silahları sevk ediyormuş vs. O yılların birçok hadisesi gibi bu da bilinmezin karanlıklarında unutuldu gitti.

1 Abdisubaşı Camii hakkında Reşat Ekrem Koçu tarafından *İstanbul Ansiklopedisi*'nin ilk cildinde şu bilgiler verilir: "Fener'de kendi adını taşıyan mahallede, İncebel ile Abdisubaşı sokakları kavşağındadır. Abdi Subaşı adında bir hayır sahibi yaptırmıştı. Zamanla vakfı tükenmiş, harap olmuş, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Kırkçeşme suları getirilirken bina emini olan Mahmud Ağa tarafından Mimar Sinan'a yeniden yaptırılmıştır. Geçen asır sonlarında esaslı bir tamir görmüş, Mimar Sinan yapısından hiçbir iz kalmamıştı. Ahşap, aşı boyalı bir cami idi. Minaresinden Haliç çok güzel görünürdü. Abdisubaşı müezzinleri arasında sesini karşı sahile işittirmek bir an'ane olarak devam ederdi. Bu mabet, Fener Patrikhanesi yangınında yanmış, son müezzini de yanarak ölmüştür."

6- Uzun yıllar bir tören alanı olarak kullanılan Beyazıt Meydanı'nda bir bayram töreni. Bayezid Camii'nin minaresinden çekilen bu fotoğrafta, Sait Faik'in "Havuzbaşı" hikâyesine konu olan Haydar Bey Havuzu bütün cesametiyle görünüyor

Bu yangınlar, depremler asırlar boyunca İstanbul'dan kim bilir neler alıp götürdü. Yanan yıkılan konakların, köşklerin, yalıların vb. yerlerine derme çatma binalar yapıldığı için de İstanbul son iki yüz yıl içinde gitgide köhneleşti. Siz çocukluğunuzu bu köhne İstanbul'da yaşadınız hocam. Biraz o günleri anlatır mısınız?

Bu köhne kelimesini çok yerinde kullandınız. Bugün gençlerin çoğunun bilmediği, bizim çocukluk çağımızın güzel ve zengin Türkçesinde, pek çok kavram için olduğu gibi, "eski"nin karşılığı olarak da birden fazla kelime kullanılırdı, ama her birinin kullanıldığı yer farklıydı. Mesela kadim, eski olmakla beraber, hâlen devam edeni ifade ettiğimiz olumlu bir değer yargısıydı. Yine eski manasına gelen sabık ve esbak da çok defa resmî bir makamı daha da önce işgal edenler için kullanılırdı. Köhne sıfatı ise eskimiş, yıpranmış, işe yaramaz hâle gelmiş demekti, olumsuz bir değer yargısını ifade ederdi. Tevfik Fikret, İstanbul'a lanetler yağdırdığı "Sis" şiirinde bu şehre "Ey köhne Bizans!" diye seslenir. Bildiğiniz gibi, Fikret "Köhne Bizans" sözüyle, biraz da Bizans oyunlarının

7- XIX. yüzyıl sonlarında yahut XX. yüzyıl başlarında Yangın Kulesi'nden çekilen bu önemli fotoğrafta Beyazıt Meydanı ve bu meydanın tabii uzantısı olan Vezneciler görülüyor. Askerlerin talim yaptığı Harbiye Nezareti'nin avlusu henüz ağaçlandırılmamış. Sağdaki büyük bina, bugün İ.Ü. Eczacılık Fakültesi olarak kullanılan Keçecizade Fuat Paşa Konağı, onun arkasında uzakta üst kısmı görünen bina ise Zeynep Hanım Konağı'dır. Beyazıt Medresesi'nin etrafını kuşatan salaş dükkânlar, kahvehaneler yerli yerinde (Yusuf Çağlar Arşivi)

yani siyasi dalaverelerin çökerttiği Osmanlı'nın son yüzyılını kasteder. Evet, çocukluk hatıralarımı anlatırken çok defa şahsi bir nostalji ile söz ettiğim kenar mahalleler, asırların köhnettiği İstanbul'un bir parçasıydı ve hiç şüphe yok ki bir değişmeye, yenileşmeye ihtiyacı vardı. Yangınlar, depremler, arka arkaya gelen savaşlar ve bir türlü düzelemeyen ekonomik durum, o mahalleleri harabe yığınları hâline getirmişti ve bu o yıllarda devam ettiriyordu. Bana ve benim gibilere o semtleri munis gösteren, sadece kaybolmuş her şeyi güzel zannettiren psikolojik yanılmadan ibaret değildir. O harabiyet içinde bile tepelerin, vadilerin, çayırların, bağların, hatta ıslah edilseydi şehrin pitoresk dekorunu tamamlayacak bir unsuru olan akar derelerin, sonra hemen her sokakta bulunan çeşme, mescit, hazire ve belki hepsinden önemli sivil mimari örneklerinin varlığı tarihe ve tabiata açılan bir ufkun huzurunu veriyordu. Mesele, şimdilerde çok kullanılan bir ifadeyle bu tarihî ve tabii dokunun korunmasıydı, bu yapılmadı. İstanbul, birbirinden farklı medeniyetlere başkentlik etmiş, birbirinden farklı kültürleri koruyan, dünyada benzerine rastlanmayacak bir şehirdir. Bu, bana sorarsanız, kozmopolitlik değil, tabii bir uyumdu. Şehir, bu uyumla şahsiyetini gösteriyordu. Osmanlı, İstanbul'a girdiği zaman devlet ve şehir tecrübesi geçirmiş, Müslümanlığın başka dinden ve ırktan insanlara emrettiği davranışı özümsemiş bir millet olarak fethettiği şehrin tarihini bozmamış, ona kendi şahsiyetini eklemişti. Fetihten bir asır sonra artık bir Türk İstanbul'dan bahsedilebilirdi. Ama "Köhne Bizans"ın pek çok abidesi ayaktaydı. Maksat geçmiş bir tarihi yok etmek olsaydı, ucu Macaristan'a, Avusturya'ya dayanmış devletin başkentinin surlarını yıkıp hazır taşlarını kullanmaktan

kolay ne vardı? Cami yapılmış olan Ayasofya ve Kariye'nin mozaiklerinin bile sökülmeyip sadece basit bir sıvamayla örtülmesi gibi misaller çoğaltılabilir.

İstanbul yangınları benim özel ilgi alanlarımdan biridir hocam. Zannederim, yangın yerlerinin bir kısmı, imar edilemeyince bostan olarak ekilip biçilmeye başlanıyordu.

Olabilir. Büyük bostanlardan bir kısmı da aslında Bizans'ın açık su sarnıçlarıdır. Bunlardan ikisini, benim çocukluğumun geçtiği mahallelerde olduğu için çok iyi bilirim. Biri Edirnekapı'da, şimdi Vefa Stadı olan alandır. Halk tarafından Çukur Bostan diye bilinirdi. Vaktiyle su ile dolu olduğundan tabii olarak tabanında birikmiş ham ve bereketli toprak dolayısıyla sebze ekili, ağaçlıklı yemyeşil bir arazi idi. Aralarında birkaç bahçıvan kulübesini ve bir merkebin gıcır gıcır döndürerek su çektiği bir bostan dolabını hatırlıyorum. Çukur Bostan 1940'lardan sonra yok edilerek stadyuma çevrildi. İkinci su sarnıcı Çarşamba semtinde, Sultan Selim Camii'nin hemen yakınında, adı yine Çukur Bostan olan bir yerdi. Burada da ekili arazi, hatta tavuk yetiştirenler var idiyse de mescidi, bayağı düzenli sokakları, çıkmaz sokakları ve tek katlı evleriyle şirin bir mahalle de yer alıyordu. Uzun bir süreden sonra bir ara buralara tekrar gittiğimde orada gecekondulardan çevirme birkaç katlı çirkin beton evlerin yapılmış olduğunu gördüm. Son yıllarda belediyenin himmetiyle bu gibi binalar yıkılarak daha kullanışlı spor tesisleri yapıldı. Her iki Çukur Bostan'a da sarnıç duvarlarının iç tarafındaki merdivenlerden veya zamanla oluşmuş toprak bir yoldan inilirdi. Üçüncü Çukur Bostan'ı, yani Bizans sarnıcını biraz daha geç keşfettim. Çapa'da, Yüksek Öğretmen Okulu'nda okurken, çevreyi dolaştığım sırada

sokaklar arasında birdenbire karşıma çıkan yine ağaçlık ve sebze tarlaları olarak gördüğüm büyük çukur sahanın, önceki benzerlerini hatırlayarak bir Bizans sarnıcı olduğunu anladım. Bu semtin adı Altımermer'dir. Bir ara o bostanların sökülerek burasının bir pazar yeri olarak kullanıldığını görmüştüm. Dünyada, böyle büyük ve tarihî bir şehrin ortalarında başka örneğinin bulunmadığını sandığım her üç sarnıç da Osmanlı'nın kullandığı gibi biraz daha düzene sokularak şehrin pitoresk köşeleri hâline getirilebilirdi.

İstanbul bir zamanlar bir bostanlar şehriymiş. İsminde "bostan" kelimesi geçen bir yığın mahalle ve sokak ismi var.

Biliyorsunuz, aslında bostan kelimesi dilimize Farsçadan geçmiştir ve çiçek bahçesi demektir. İstanbul'da ise bostan denince yalnız sebze ekilen alan anlaşılırdı. Vaktiyle suriçinde bu gibi ekili pek çok bostan vardı. Şimdiki Vatan Caddesi'nin bulunduğu yerin isminin 1950'lere kadar Yeni Bahçe olduğuna, Bayrampaşa Deresi'nin ekili tarlalar arasından aktığına kim inanır? Bizim mahallede de adına bostan dediğimiz, etrafı çepeçevre evlerin arka yüzlerindeki pencere ve balkonlarının baktığı büyükçe bir alan vardı, fakat artık ekilmiyordu. Mahallenin çocukları top oynardı. Aynı şekilde yakınımızdaki Kesmekaya Mahallesi'nde de adı bostan olan ve yine top oynanılan bir meydan vardı. Vaktiyle babamın ve amcalarımın, benim çocukluğumda da babaannemin oturduğu ev bu bostana baktığı için oraları da iyi biliyorum. Kesmekaya Bostanı'na bitişik, üzeri muhkem tonoz kemerle örtülü oldukça büyük, fakat iç bölmeleri olmayan bir yapıyı da biz oyun yeri olarak kullanırdık. Buraya ambar denirdi ve Bizanslıların buğday ambarı olduğu rivayet edilirdi. Sonraları öğrendim ki orada Buğdan beyinin sarayı bulunuyormuş. Halk ağzında Buğdan'ın Buğday'a dönmesi de tabii. Gecekondu apartmanlaşma döneminde orası da kayboldu gitti.

Bildiğim kadarıyla, surdışında da bir hayli bahçe ve bostan vardı.

Hem de çok... Mecidiyeköy, Levent ve Ortaköy sırtları dutluk, karanfil bahçeleri ve çilek tarlaları doluydu. Boğaz'ın Anadolu kıyısının hemen bir şerit arkasından itibaren ekili arazi başlardı. Zaten birçok yerleşim adlarında köy kelimesinin bulunuşu da bunu göstermektedir. Aynı şekilde Edirnekapı ve Topkapı surlarının dışı da ekiliydi. Yani Eyüp, Otakçılar, Bayrampaşa, Maltepe, Çırpıcı, Yedikule, Langa çayırları İstanbul'un ve civarın sebze ve meyve ihtiyacını karşılardı. Baklasıyla meşhur olan Bayrampaşa'nın, dolap beygirlerinin çektiği kovalarla sulanan marul tarlaları pazar günleri mesire vazifesi görürdü. Artık bahçesi olmayan, güneş görmeyen pencerelerinde çiçek açmayan pek çok yeni sokak, özentiyle, bazı çiçeklerin adlarını taşıyor. Yeni açılan sokaklarda bostan adının hemen hiç kullanılmadığını görüyorum. Eski adlarda ise bol sayıda var. Meraklısı bugünkü İstanbul şehir rehberlerinde, içinde bostan kelimesi geçen kaç tane semt ve sokak adının bulunduğunu sayabilir.

Hocam, surdışı ve bostanlar bana ister istemez sizin de bir süre hat meşk ettiğiniz Hattat Halim Özyazıcı'yı hatırlattı. Merhumun surdışında galiba bir bağı varmış. Bu bağı görmüş müydünüz?

Evet, gördüm. Topkapı dışında, Çırpıcı'da, Tepebağ denilen semtte epeyce geniş bir arazide üzüm bağı ve iki katlı, sevimli bir bağ evi vardı. Şimdi oralarda ne var, bilmiyorum. Hatırlarsınız, İbnülemin merhum, *Son Hattatlar*'ında biraz da sitemli bir dille üstadın yetiştirdiği üzümlerden vaktiyle kendisine de bir sepet getirdiğinden söz eder. Ben o üzümlerden çok yedim, özellikle itinayla yetiştirdiği pembe çavuş üzümünden... Merhumun elinde bağ bıçağı ve çapa, toprakla, asma kütükleriyle haşir neşir olduğunu görünce şaşırmış, o küt parmaklı ve nasırlı ellerinin acısını içimde hissetmiştim. Harf İnkılabı'ndan sonra hocalığı elinden alındığı gibi, sanatını icrası da yasaklanan Halim Efendi'ye devletin son lütfu, Maarif Matbaası'nın Latin hurufatıyla malzemesini ısmarlamak olmuş. Başta gotik alfabe olmak üzere Latin harflerinde de çok usta bir kaligraftı. Otuz yaşında kendisini ve ailesini geçindiremeyecek kadar boşluk içinde kalan bu büyük sanatkâr, aklına nereden geldiyse, birçoklarının delice bulduğu bir cesaretle surdışında bir arazi satın alarak bağcılığa başlamış ve kamış kalem tutan elleri o tarihten sonra çapa tutmaya başlamış. Bu bağ yerinin vaktiyle Midhat Paşa'nın çiftliğine komşu olduğunu da kendisi söylerdi. Nispi bir demokrasi dönemine geçtiğimiz 1945 yılından sonra Halim Hoca'nın kalemine dar da olsa yeniden bir ufuk açıldı. Cüzi bir ücretle Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders vermeye, yeni yapılmakta olan camilerin kapı ve kubbelerinde şaheserlerini göstermeye başladı.

Halim Hoca'dan meşk edişiniz nasıl oldu?

Sahaf Raif Efendi sayesinde... 1950 sonbaharıydı. Sahaflar Çarşısı'nın o zaman şeyhi olan kitapçı Raif Yelkenci, benim Edebiyat Fakültesi'nde okuduğumu öğrenince "Seni Halim Efendi'ye göndereyim, boş saatlerinde hat öğrenirsin." dedi. Edebiyat Fakültesi o yıllarda Fındıklı'daki Çifte Saraylar'dan birinde

8- Unkapanı'nın imar hareketleri başladıktan sonraki görünüşü. Cadde açılmış, fakat çevresi henüz tam temizlenmiş (!) değil

bulunuyordu. Halim Efendi'nin ders verdiği Güzel Sanatlar Akademisi de Çifte Saraylar'ın diğer binasında... Ders saatleri arasındaki boşluktan faydalanarak hat derslerine devam edebilecektim. Rahmetli Raif Bey bir karta "Hamilikart..." diye başlayan birkaç cümle yazarak beni hocaya tavsiye etmişti. Gidip buldum kendisini, kartı vererek durumu arz ettim. Aşağı yukarı 1,5 m boyunda, boynu hemen yok denecek kadar kısık, yürürken iki tarafa sallanan, ilk bakışta sanatkâr olduğuna asla ihtimal veremeyeceğiniz bir adamdı. Raif Bey'in kartını tebessümle okudu, "Ne demek, ne demek? Raif Bey tavsiye edecek de ben kabul etmeyeceğim, başımın üstüne!" dedi. Ben ezile büzüle "estağfirullah"ları arka arkaya sıralayarak "Bu kadar talebeniz arasında size zahmet vereceğim." deyip duruyordum. "Ne demek, zahmet değil, rahmet, rahmet!" deyişini hiç unutmam. Talebelerine meşk verirken gözlerim gayriihtiyari parmaklarına takılmıştı. Bu kalın, küt, kısa parmaklı, iri tırnaklı ve âdeta nasırlaşmış elin, divit olarak kullandığı küçük bir cam kutuya kamış kalemi batırıp sonra elindeki defter üzerinde harikulade bir yumuşaklıkla, hiçbir yanlışa, geri dönmeye, tereddüde niyeti olmaksızın kararlı çizgileri çektiğini görünce hayretler içinde kalmıştım. Ertesi hafta, kendi talimatı üzerine bir harita defteri ile Sahaflar'da hat malzemesi satan Hulusi Efendi'nin dükkânından divit, lika, mürekkep ve birkaç kamış kalem tedarik ederek derse başladık.

Bu Hulusi Efendi, bildiğim kadarıyla Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları'nı yazan Sahaf Ekrem Karadeniz'in babası...

Evet, ta kendisi... O sırada kendisi vefat etmişti, dükkânda oğlu duruyordu. Ekrem Bey de âmâ idi. Her neyse, akademide hat dersleri için, mimariye, resim ve heykel gibi Batı sanatlarına ayrılan geniş, ferah, aydınlık salonlarla kıyas edilemeyecek bir mekân tahsis edilmişti. Çifte Saraylar'ın iki binası arasında küçük bir sıbyan mektebi... Klasik Osmanlı taş yapılarından biri... Minyatür, tezhip, cilt, hat gibi bütün eski sanatlarımız haftanın değişik günlerinde bu taş binanın fevkani katındaki iki odada veriliyordu. Nihayet derse başladık. Halim Hoca önce getirdiğim kamış kalemleri eline aldı. Birkaç tanesini seçti. Sonra onları birer birer önündeki tahta masaya şöyle bir karış kadar yüksekten

9- Divanyolu'nun Avrupalı ressamlar ve fotoğraf sanatçıları tarafından çok sevilen bir köşesi. En solda Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin hziresi, Sinan Paşa sebili ve türbesi. Arka planda Atik Ali Paşa Camii ve Çemberlitaş. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çekildiği anlaşılan bu fotoğrafta, İstanbul'un ana arteri olan Divanyolu'nun tenhalığı şaşırtıcı

atarak düşüşlerindeki tıngırtıları dinledi. Bir taraftan da bana, yaptığı işin mahiyetini anlatıyordu. Hoca bu hareketiyle, güneşte olgunlaşmış kamışın yazı için en ideal pişkinliğini sesinden bulmaya çalışıyordu. Bu test bittikten sonra sıra, kalemi açmaya geldi. Evvela elime bir kalem tutuşturarak onu nasıl tuttuğuma dikkat etti ve maktaına yerleştirdiği kalemi maharetle açtı. Bir yandan da "Ben bu ellerimle hem kalem açarım, hem bağ bıçağı kullanırım." diyordu. Kalem açma işi de bittikten sonra yazmaya başladık. Hoca benden iki defter getirmemi istemişti. Birine yalnız kendisi yazacak, diğerini ben acemi çizgilerimle dolduracaktım. Kendi defterini aldı. Bir masanın önüne oturmuş olduğu hâlde, yazıyı masada yazmıyordu. Sol ayağını altına alıyor, sağ dizini hafif dikerek onun üzerine koyduğu deftere pek de itina eder görünmeyerek rahat bir şekilde yazıyordu. İlk ders nesih hattıyla nefis bir besmele... Arap zamkına doyup kıvamını bulmuş mürekkep, sin harfinin sayfanın hemen üçte birine kadar rahatça gelmesi için kaleme yol açıyor. Kalem mim'in kuyruğunu koyduktan sonra geriye dönüp kısa darbelerle harflerin noktalarını, harekelerini yerlerine koyuyor. İkinci satır, nesih kelimesiyle başlıyor, harflerin altına ve üstüne konan noktalar, harekeler, vasıllar gösteriliyor. Üçüncü ve dördüncü satırlar nun'a kadar elifbanın bütün harfleri. Ve hepsinin altına hocanın kendisine mahsus kısaltmasıyla "çalış" manasına gelen hat çekiliyor. Hattın üzerine "Orhan Okay'a, fi 2 Kasım sene 1950" ibaresi, altına "Muallimühu el-fakir el-hac Mustafa Halim" imzası.

Halim Hoca'dan ne kadar ders aldınız?

Gayrimuntazam olarak iki buçuk sene. Bana verdiği son meşki, temmetten sonra Hz. Ali'nin yazı öğrenmek hakkındaki cümlesiydi. O sırada fakültemiz Beyazıt'a taşındı. Araya mesafe ve başka gaileler girdi ve ben icazet alamamış, hatta hat sanatından anlayan değil, belki sadece zevk alan bir insan olarak yarı yolda kaldım. Ama hoca ile yakınlıklarımız devam etti. Biliyorsunuz, 1964 sonlarında bir trafik kazası sonucu göçtü.

Keşke biraz daha devam edip icazet alabilseydiniz.

Nasip meselesi...

10- Eski İstanbul'un merdivenli sokaklarından birisi. Bu sokağın ve benzerlerinin, mamur zamanlarında ressamları ve fotoğraf sanatçılarını büyülediğinden şüphe edilemez

Hocam, ilgi alanlarınızın genişliğine hayranım. Yıllar önce bir yazınızda, Süleymaniye Camii'nde de Tahirülmevlevî'nin derslerine devam ettiğinizi yazmıştınız.

Evet, lise birinci veya ikinci sınıfta idim. Edebiyat Fakültesi'nin Şarkiyat Bölümü'nde okuyan bir yakınımdan Tahir Olgun'un Süleymaniye Camii'nde Mesnevî dersleri vereceğini işittim. Bu ismi, Behçet Yazar'ın *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı* adlı eserinden biliyordum. Biliyorsunuz, anket sorularına dayanan bir kitaptır. Merakla, tecessüsle başladığım Mesnevî derslerine hemen hiç aksatmadan ve zevk alarak devam ettim. Bu derslerin, aslında çok evvelki, belki birkaç yüzyıl evvelki dönemlerde, vakıf olarak konmuş olduğunu da o zaman öğrenmiştim. Hatta Fatih Camii'nde de Mesnevî okutulması için bir vakıf varmış. Tahirülmevlevî, Mesnevî derslerini, cumartesi günleri öğle namazından sonra Süleymaniye Camii'nin dört sütunundan mihraba yakın ve doğu tarafında olanının altındaki alçakça kürsüde veriyordu. Aklımda kaldığı kadarıyla sayısı otuz ila elli arasında dinleyicisi vardı. Tatlı, gevrek, hafif kısık bir sesle takrir ederdi. Arada hatıralar anlatır, başka şairlerden veya kendi şiirlerinden beyitler okurdu. Hiç sıkılmazdık. Derslerin başlangıç ve bitiş şekillerinin bir müddet sonra belirlendiğini, âdeta klasik bir kalıba döküldüğünü fark ettim. Çoğu da bugün gibi ezberimdedir. Euzü besmeleden sonra "Rabbi'şrahlî sadri" ayetlerini, sonra Mesnevî'den:

Tu megû mârâ bedân şeh bâr nîst
Bâ kerîman kârhâ düşvâr nîst

beytini okur ve "Ders-i sabıkta şu beyitte kalmıştık..." diye konuya girerdi. Eski âlimlerin birçoğu gibi mahviyet sahibiydi. Kendisinden "fakir" diye bahsederdi.
Bir insanın kendisinden "fakir" diye bahsedişini ilk defa ondan duymuş ve biraz da şaşırmıştım. Dersler arasında bazen kendi şiirlerinden de örnekler verirken "Fakir bir beytimde şöyle demiştim." diye söze girerdi. Anlatacağı hikâyede, hakkında olumsuz kanaat taşıdığı birinden bahsederken de "Bir herif-i nâ-şerîf" derdi.

11- Eyüp Sultan Camii Meydanı. 1970'lerde çekilmiş bir fotoğraf olmalı. Bu meydanın bugünkü görünüşü çok farklıdır

O devirde böyle bir derse izin verilmiş olması şaşırtıcı.

1940'ların sonu... Çok partili dönem başlamış ve hava biraz yumuşamıştı. Tabii o yıllarda, gösteri için de olsa Mevlevî ayinleri filan yapıldığı yoktu. Ben Mevlevîliğin hâlâ yaşamakta olduğunu o derslerde hissetmiştim. Mesnevî derslerine gelenlerin bir kısmı benim gibi tecessüsle, öğrenmek için veya zevk için geliyordu. Fakat aralarında Mevlevî veya Mevlevî-meşrep olanlar da vardı. Bir süre sonra bunları ayırt etmekte gecikmedim. Vaiz kürsüsünün önüne diz çöküp otururlarken belli belirsiz bir hareketle yeri öpüyorlardı. Bunlardan bazılarının ellerinde koca Mesnevî ciltleri, dersleri beyitler üzerinde takip ederlerdi. Bir süre sonra derslere bestekâr Sadettin Kaynak devama başlamıştı. Galiba o sıralarda Sultanahmet Camii'nin baş imamıydı. Mesnevî dersleri, yine Mesnevî'den olsa gerek, bir beyitle son buluyordu. "İn ne necmest ü ne remlest ü ne hâb/ Vahy-i Hak, vallahü a'lem bi's-savab." Eskilerin, bütün bildiklerine rağmen yanlış yapmaktan çekindiklerini ifade eden sözle tamam olurdu: "Bu ne müneccimliktir, ne faldır ne de rüya. Allah'tan ilhamdır, doğrusunu Allah bilir." Bu mısraları okuduktan sonra, eğer Sadettin Kaynak da orada ise ona dönüp "Sadettin Bey bir aşr-ı şerif lütfeder misiniz?" derdi. Epey şişman gövdesiyle bağdaş kurarak oturmakta olan Sadettin Kaynak, Tahir Bey'in bu ricası üzerine dizleri üzerinde doğrulur, gözlerini devire devire bir aşır okurdu.

Dersler hep Süleymaniye'de yapıldı?

Birinci yıl tamamen Süleymaniye'de... Vefa Lisesi'nde okuduğum için, cumartesi günü son dersten sonra oraya kolayca yetişiyordum. O yıllarda okullar ve resmî daireler cumartesi günü de yarım mesai yapardı. Tahir Olgun'un yaşlı olduğu ve biraz da sağlığının

bozulduğu yıllardı. Enfiye tiryakiliği de vardı. Derse gelen kendisi gibi yaşlıca zevat ile aralarında, özel bir merasim protokolü, teşekkür ve iltifat cümleleriyle enfiyeler teati ediliyor, zarif, küçük, işlemeli kapaklı enfiye kutularına baş ve işaret parmakları girip çıkıyor, buruna çekilen nesne biraz sonra çizgili kalın kumaştan yapılma bir mendile boşaltılıyordu. Aldıkları zevki bilemem, fakat bu protokol, bu hazırlık ve bu özel kutular, enfiye çeşitlerinin aralarındaki adları bayağı hoşuma giderdi. Herhâlde iyi bir alışkanlık değildi ama etrafına zararı sigara ile kıyaslanamazdı. İlk yılın sonunda, sonbaharın sonuna doğru Süleymaniye bayağı soğuk olmaya başlamıştı. Büyük, loş ve kuzeye, Boğaz'a dönük olan caminin herhangi bir ısınma imkânı olmadığı gibi cemaati de fazla olmadığından çok üşüyorduk. Bir gün Tahir Bey "Bu mübarek cami fazla soğuk oldu. Müftülüğe haber verdim. Peygamber'imizin sünnetine ittiba ederek daha ılık bir camide, Laleli'de derslere devam edeceğiz." dedi. Ondan sonra dersler Laleli Camii'ne alındı. Orası da, aksi yönde fakat yine okuluma yakın olduğu için bana göre uzak olmadı. Merhumun *Mesnevî Dersleri* adlı kitapları bu derslerin mahsulüdür. Dersler verilmeye başlandıktan bir müddet sonra birer formalık fasiküller hâlinde neşredilmeye başlandı. 1950 senesinin sonuna doğru rahatsızlığı arttı. Galiba bir böbrek hastalığı çekiyordu. Dersler seyrekleşti. Sonra hiç devam edemez oldu. Haseki Hastahanesi'ne yatırdılar. 1951 Haziran'ının güneşli bir gününde cenazesini kaldırdık. Rahmetli kitapçı Muzaffer Ozak, gür sesiyle tekbir getiriyor ve cemaati "Allahü Ekber" nidalarına iştirak ettiriyordu. Tahirülmevlevi, Merkezefendi Kabristanı'nda toprağa verildi.

Allah rahmet eylesin. Hocam, Şehzadebaşı'ndan Beyazıt Meydanı'na doğru ilerliyorduk. Zeynep Hanım Konağı yangını bizi başka konulara sürükledi. İsterseniz bu konağın bulunduğu yerden yolumuza devam edelim.

Şimdi, Vezneciler'in bu noktasında yol sola doğru hafif bir kavis çevirerek genişler, burada küçük bir meydan oluşurdu. Orada da yine tek katlı dükkânlar vardı. Moda Berberi'ni ve Moda Fotoğrafhanesi'ni hatırlıyorum. Bir saat tamircisinin içinde veya yanında benim ilk ciltçim Fethi Demir bulunuyordu. Güzel bez ve deri cilt yapan, gerektiğinde cilt sırtına eski hurufatla yazabilen, ciltlenmek için kendisine getirilmiş kitaplara göz atıp mütalaa beyan eden Fethi Demir, daha sonra Üniversite Kütüphanesi'nin arkasındaki sokakta açtığı bir dükkânda mesleğini devam ettirmiş, hatta bir de pedal makinesi alarak ufak tefek baskı işlerine girmişti. Vezneciler'deki dükkânlar arasında bir de Camcı Ali Mescidi vardı. 1955'ten sonraki yol çalışmaları sırasında pek çok eser gibi yıkılan bu tarihî mescitte genç Hacı Muzaffer Ozak'ın müezzinlik yaptığını, imam bulunmadığı zamanlar gür sesiyle hutbe de okuduğunu hatırlıyorum. Buradan itibaren Beyazıt'a doğru tramvayların büyük bir iniltiyle zor tırmandıkları bir yokuş başlardı. Bu yol merhum Turgut Cansever'in yayalaştırma projesinde en az 5-6 m indirildi ve hâlâ kullanılan alt geçit inşa edildi. Yine sol tarafta Askerî Tıbbiye binasından, yani şimdiki Eczacılık Fakültesi'nden önce bir küçük konak daha vardı; Fatin Rüştü Zorlu'nun babası Rüştü Paşa'ya ait olduğu söylenirdi. Sahibi ve müdürü Agâh Sırrı Levend olan ve İstanbul'un seçkin özel okullarından sayılan İstiklal Lisesi, Belediye Sarayı inşaatı dolayısıyla eski binası yıkılınca bir süre de bu konakta faaliyetine devam etmişti. Sağ tarafta, daha sonra Türkiyat Enstitüsü'nün yerleşeceği Hasan Paşa Medresesi'nin bitişiğinde tek katlı birkaç dükkân vardı. Biri meşhur müzik aletleri imalatçısı Şamlı İskender Kutmanî'nin mağazasıydı. Eğer hafızam beni yanıltmıyorsa ya bunun yerinde veya yanında daha sonra, cünbüşü icat ederek Türk musikisi enstrümanları arasına sokan Zeynelabidin Cünbüş'ün dükkânı açılmıştı. Onların yanında tam köşede kırtasiyeci Haşim Bey'in dükkânı bulunuyordu. Haşim Bey iri yarı, bu yüzden biraz kamburca durur, fakat cüssesine göre munis yapılı bir insandı. Bir gün, o zamanlar esericedit kâğıdı dediğimiz kaliteli parşömen kâğıdı istemiştim. Raftan, istediğim adette sayarak indirdi, tanesinin altmış para olduğunu söyledi. Baktım, rafta benzer bir top kâğıt daha var. "O da bunun aynı, ama iki kuruş!" dedi. Sebebini sorunca o malı yeni aldığını, fiyatının o kadara geldiğini, eldeki eskiler bitince onları satacağını söyledi. Haşim Bey, geçmiş zamanların helali haramı ayıran gözü tok, dürüst esnafından biriydi. Haşim Bey'in dükkânının yanı, Laleli yoluna açılan Beyazıt Külhanı Sokağı'dır. Bu sokağın girişinde üç veya dört katlı, yeni yapıldığı belli apartmanlar vardı. Anneannemin de, annemin de doktoru olan Hasan Ferit Cansever'in muayenehanesi (ve galiba evi de) bu apartmanlardan birinin üst katlarındaydı. Küçük yaşta iken birkaç defa gelmiş olduğumu hatırlıyorum. Mimar Turgut Cansever'in babası olan Türk Ocaklı, Ferit Cansever'in deniz yosunlarından imal ettirdiği, kendi terkibi olan Vilagar adlı, pembe renkli, lezzeti de fena olmayan macun gibi bir ilacı da vardı. Barsakların sağlıklı çalışmasını sağlayan bu ilacı hemen bütün hastalarının reçetesine yazarmış.

12- Nuruosmaniye Camii'nden Haliç'e bakış

Hocam, Beyazıt civarıyla ilgili hatıralarını anlatan hemen herkes burada Nişan veya Nişanyan Efendi dedikleri bir Ermeni vatandaşın kitapçı dükkânından söz ediyorlar. Yanlış hatırlamıyorsam, siz de bir yazınızda aynı kitapçıdan söz etmiştiniz.

Evet, doğru hatırlıyorsunuz. Külhan Sokağı'na girmeyip Beyazıt Meydanı'na doğru devam ederseniz birkaç küçük dükkân arasında Nişan Efendi'nin dükkânını da görürdünüz. Bu dükkân bütün üniversite hocalarının ve öğrencilerinin uğrak yeriydi. Hem yeni kitap, hem sahaf kitapları bulundururdu. Onunla, Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nde okuduğum ilk sömestre ait bir hatıram vardır. Fakültenin Fındıklı'daki binasında idik. Liseden edebiyat hocamız olan Behice Hanım'ın eşi olduğu için zaman zaman Mehmet Kaplan'ın odasına giriyor, kendisiyle görüşüyordum. Felsefe Bölümü'nde okuduğum için bana devamlı Eflatun'un Diyaloglar'ını alıp okumamı tavsiye ediyor, ben de parasızlıktan alamadığım için sıkılıyordum. O yıllarda üniversitenin yayınladığı bütün ders kitapları bütün hocalara verilirdi. Durumumu fark eden Kaplan Hoca, odasındaki kitaplığından, bu yayınlar arasında hukuk, iktisat vs. gibi saklamaya lüzum hissetmediği kitaplardan koca bir paket yaparak bana verdi, bunları Nişan Efendi'ye götür, o böyle kitapları bir miktar indirimle satın alır, dedi. Gerçekten öyle yaptım. Ermeni kitapçı Nişan Efendi, Kaplan'ın selamlarıyla kitapları yüzde bilmem kaç indirimle aldı. Ben de Eflatun'un Diyaloglar'ına sahip oldum. Bu yolda biraz daha ilerleyince şimdi de mevcut olan elektrik idaresi binası gelirdi. Fakat asıl onun yanında, bahçe içinde eski bir konak olduğunu tahmin ettiğim Beyazıt Nahiye Müdürlüğü ve Başkomiserliği vardı. Bir ara babamın da başkomiser olarak, hatta aynı yıllarda ünlü türkü derleyicisi Sadi Yaver Ataman'ın da nahiye müdürü olarak görev yaptığı bu güzel ahşap bina Beyazıt Meydanı düzenlemeleri sırasında yıktırıldı.

Böylece Beyazıt Meydanı'na gelmiş olduk.

Evet, elbette Beyazıt Meydanı o zaman da meydandı. Ortada büyük bir havuz, etrafında Küllük, Beyazıt

13- M. Orhan Okay

Camii, İstanbul Üniversite'nin abidevi kapısı ve Beyazıt Medresesi sıralanırdı. Belediye Kütüphanesi yapılmadan evvel medrese, önündeki bir sıra küçük baraka dükkânlar sebebiyle geride kaldığı için fark edilmiyordu. Burası, Yedikule, Topkapı ve Edirnekapı'dan gelip Divanyolu yönüne doğru giden tramvayların da birleştiği noktaydı. Ayrıca Maçka-Beyazıt ve Kurtuluş-Beyazıt tramvayları da Küllük'ün, Beyazıt Camii'nin ve üniversite kapısının önünden dönerek, yani ortadaki havuzun etrafında çan-çanlarla, gıcırtılarla bir tur atarak Divanyolu'na doğru giderlerdi. Beyazıt Meydanı, uzun yıllar Cumhuriyet bayramlarında da geçit merasimlerinin yapıldığı bir alan olarak kullanıldı.

Hocam, isterseniz biz de tramvaylar gibi meydanın etrafında bir tur atalım.

Tabii, atalım. Nahiye Müdürlüğü'nün önünden iniyoruz. Kaldırımın sağ tarafında demin söylediğim tek katlı küçük dükkânlar, kahveler vardı. O yüzden arkada kalan medresenin varlığını bile o yıllar bilmiyordum. Sol tarafta Edirnekapı istikametinden gelen tramvayların durak yeri. Böylece Aksaray yönünden gelen yola ulaşıyoruz. Bu yol bugünkü gibi geniş değildi. Marmara ve Beyaz Saray'ın önünde bir başka sokakla pek çok dükkânın bulunduğu büyük bir ada bulunuyordu. Yani Marmara Sineması bu binaların arkasında kalıyordu. Zamanın şık sinemalarından biriydi. Cadde üzerinde Aş-İş diye oldukça seviyeli ve ucuz bir lokanta. Sokak içinde milliyetçilerin berberi diye meşhur, hepimizin ve Muharrem Ergin, Faruk Timurtaş gibi pek çok üniversite asistanının gittiği berber Rıza vardı. Arnavuttu ama milliyetçiydi. Bir yandan tıraş olunur, bir yandan milliyetçilik konuşulurdu. Beyaz Saray ise henüz yoktu. Zaten Marmara da yeni yapılmıştı. Bu caddeden Aksaray'a ve Topkapı'ya giden tramvaylar işlerdi. Meydanı sola doğru dönüyoruz. Sağımızda biraz yüksekçe bir zeminde Küllük, Küllük'ün ocak ve kışlık binası ile yan yana Emin Mahir Lokantası, sonra Beyazıt Camii, Sahaflar'a giden yol... Küllük'ün önünde Eminönü, Maçka, Beşiktaş istikametinden gelen tramvayların durak mahalli. Hemen oracıkta bir de bir direğin üzerinde kocaman bir İş Bankası kumbarası ve bir saat vardı. Burası aynı zamanda insanların birbirine randevu verdikleri bir nirengi noktasıydı. "Beyazıt'ta saatin altında buluşalım." denirdi. Biraz daha ileride üniversite duvarına paralel Bakırcılar Çarşısı ki devam ederseniz İbnülemin'in konağına varırsınız. Bakırcılar Sokağı'nın sağ köşesinde de Dişçilik Yüksek Okulu bulunuyordu. Orası şimdi yarısı yıkılmış olarak Beyazıt Kütüphanesi'ne bağlanmıştır. Sola doğru devam edersek karşımıza önce üniversitenin şimdi Profesörler Evi olan küçük binası, daha sonra da abidevi kapısı çıkar. Bu ana kapının iç tarafında sağda üniversite postanesi, solda da üniversite yayınlarını satan küçük bir yer vardı. Kapının üzerinde en tepede süslü bir TC amblemi, altında da büyük harflerle İstanbul Üniversitesi yazılıydı. Galiba 1948 yahut ona yakın bir yıldı. Bir gün bu büyük kapının her tarafının ahşap iskele direkleriyle sarıldığını gördük. Derken İstanbul Üniversitesi yazılan mermer levhalar söküldü. Altından iri sülüs yazıyla "Nasrün minallahi..." ayetleri çıktı. Bu hiç bilmediğimiz, beklemediğimiz bir şeydi. Büyüklerimiz dediler ki, tepedeki TC'nin altında da tuğra vardır. Ama o açılmadı ve bugüne kadar da öylece kaldı. Bir de bu kapının iki yanındaki saatleri anlatıp bahsi kapatalım. Saatlerin kadranında M. Şem'i yazardı. Bu, o yılların ünlü saatçi ustası Mustafa Şem'i Pek'tir. Beyazıt'tan Çarşıkapı'ya giderken sağ tarafta bir saatçi dükkânı da vardı. İstanbul'un pek çok meydan saatini o yapmıştır. Bu iki saatin hiçbir zaman birbirine uymadığını söylerlerdi ama mübalağadır. Doğru dürüst çalışan saatlerdi.

Hocam bize vakit ayırdığınız için teşekkür ediyorum.

HÜSREV HATEMİ İLE FERİKÖY'DEN CERRAHPAŞA'YA

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- Hüsrev Hatemi, sadece bir hekim değil, aynı zamanda güçlü bir şair, derinlikli bir kültür adamı ve kendi tabiriyle "eski günlerin ve hatıraların tapu sicil muhafızı"dır

"İstanbul, benim şehrim, ey orkestrası zamanın"
Hüsrev Hatemi, 1966.

Aslen Tebrizli bir ailenin çocuğusunuz, gözlerinizi dünyaya İstanbul'un Feriköy'ünde açtınız. Bize çocukluğunuzu ve ilk gençliğinizi yaşadığınız bu semti, Feriköy'ü, doğup büyüdüğünüz evi, sokağı, bu sokağın insanlarını anlatır mısınız?

İkiz birader Hüseyin Hatemi ile aynı gün, 12 Aralık 1938'de, saat 14.30-15.00 arası doğmuşuz. Yer, Kurtuluş Tramvay Caddesi'nde hâlen duran Modern Apartmanı. Atatürk'ün öldüğü yıl. Annem bir komşu hanım ile birlikte, bizim doğumumuza bir aydan az zaman kaldığı hâlde, Dolmabahçe Sarayı'na giderek katafalk önünden geçmiş. Ertesi gün, aynı yerde izdiham sebebi ile ölenler olduğundan, annem, "Az kalsın doğamayacaktınız, ben de zaten hayatta olmayacaktım!" derdi. Hüseyin ve ben, kendimizi anlar gibi olduğumuz 1942 yılından, siyah beyaz film gibi sahneler hatırlıyoruz. Apartman kapıcısı Mıgırdıç Ağa, ev sahibimiz olan Rum Mösyö'nün, ağabeyim yaşındaki oğlu Yorgo, o sırada ortaokula başlamış olan ablamın kapıdan uğrayan arkadaşı Cevza Abla...

"Cevza", yanlış hatırlamıyorsam, İkizler burcu demek... Ama şahıs ismi olarak kullanıldığını hiç duymamıştım.

Hakikaten Cevza adı oldukça nadir duyulan adlardandır. Bu adı Hüseyin ile benim "Ceviz Abla" şeklinde anlamamız, ablamı çok kızdırmıştı. Yine 1942-1943 yıllarından siyah beyaz film gibi hatırladıklarımız: Yurt dışında "Alman Harbi" var. "Alamanlar İngilizleri, İngilizler Alamanları bombalıyorlar." Kendimizi bilmeye başladığımız 1942-1943 arasında, Kurtuluş Tramvay Caddesi'nden anılarımızda kalan, gelip geçen tramvaylardı. Taksi trafiği çok seyrekti. Dolmuşlar ise beş altı yıl sonra başlayacaktı. 1943 yılının galiba ikinci yarısında Modern Apartmanı'nın sağ yukarısında ve karşı sırada olan ve Baruthane Caddesi'ne açılan Feriköy Çobanoğlu Sokağı'nda iki katlı bir eve taşındık. Babam, dükkândan eve gelince, bu evin büyükçe bir oda büyüklüğünde olan bahçesini dolaşır ve yaz mevsimlerinde kendi yetiştirdiği çiçekleri sulardı. O yıllarda, esnafın tatil alışkanlığı ve lüksü yoktu. Kırtasiyeci olan babam nasıl pazar gününden başka tatil bilmeden çalışırsa -cumartesiler çok sonra tatil oldu- bakkal Mösyö Niko, kasap Ahmet Bey ve birçok kişi hiç tatile çıkmadan çalışırlardı. O yıllarda yaz tatillerinde, öğretmenlere, denizi olan şehirlerin ilkokulları ve ortaokullarında, odalardaki sıra ve sandalyeler koridora

2- İstanbul'un Haliç'i ve Boğaz'ı kucaklayan büyüleyici manzaralarından biri. Birinci köprü henüz yapılmış ve Boğaziçi sırtları henüz gökdelenler tarafından istila edilmemiş

çıkarılarak, dershaneleri otel odası gibi kullanma imkânı tanınırdı. Belki ordu için de böyle bir imkân vardı, ama bilmiyorum. Kısacası, 1960'lı yılların başına kadar, kamu olsun, özel sektör olsun, memurlar tatil yapar, fakat genellikle Bodrum'a Antalya'ya değil kendi ilçelerine giderlerdi. Esnaf ise, müşteri kaybetmek veya "Çalışmayı sevmiyor!" derler korkusuyla yalnız pazar günü tatiliyle yetinirdi. Kurtuluş Tramvay Caddesi'nde apartman sık görüldüğü hâlde, Feriköy Çobanoğlu Sokağı'nda evlerin hepsi iki katlıydı. Her iki katlı evin de sağ komşu, sol komşu ve bahçe komşusu olmak üzere ortak duvarlı üç komşusu olurdu. Erkek komşular "Akşam şerifler hayr olsun." ve "Sabah şerifler hayr olsun." diye selamlaşırlardı. Üçüncü komşu, Kuyulubağ Sokağı'nın bahçeleri ile Çobanoğlu Sokağı'nın bahçelerinin bahçe komşuluğu oluşturmasından doğuyordu.

Zannedersem bir hayli gayrimüslim komşunuz vardı.

Tabii, o yıllarda Tarlabaşı, Samatya, Bakırköy, Ortaköy, Galatasaray, Tünel gibi semtlerde oturanların Rum ve Ermeni komşuları, sayıca fazla olurdu. Feriköy Çobanoğlu Sokağı'nda, 1940'lı yıllardan yirmi yıl kadar öncesinden beri, orta hâlli memurlar, emekli subaylar ve Anadolulu esnaf yerleşmesi artmış olduğundan, Hristiyan veya Musevi komşu oranı %30 civarındaydı. Fakat 200 m sağa veya sola gitmek, bu oranı değiştirebilirdi. Eski İstanbul'un bir özelliğiydi bu. Mesela Haseki-Cerrahpaşa arasını ele alalım. Neredeyse yüz adımda bir, başka özelliği olan bir mahalle ile karşılaşılırdı. Yusufpaşa, Haseki, Cerrahpaşa, Cambaziye Mahallesi, Etyemez, Samatya, Hekimoğlu Ali Paşa, Davutpaşa Mahallesi burun buruna idi. Feriköy, onlara oranla çok yeni bir mahalle olduğundan, mahalle adları yerine sokak adlarının değişmesiyle sokağın manevi havası değişirdi. Galata Kulesi'nin etrafı ve Halıcıoğlu, Hasköy ve Balat ise Musevi semtleriydi. Çobanoğlu Sokağı, Lala Şahin Sokağı, Kuyulubağ Sokağı, Şahap Sokağı, Avukat Caddesi, Havuzlubahçe Sokağı, Baruthane Caddesi, Ergenekon Caddesi, hepsi ayrı bir şehrin mahallesi gibiydi. Havuzlubahçe Sokağı, ağaçlı bahçeler, demir parmaklıklı kapılarıyla modern villalar sokağıydı. Çobanoğlu Sokağı Rum ve Ermeni mühendis veya kalfalar elinden çıkmış iki katlı şirin evleri ile Cumhuriyet'le yaşıt gibiydi. Feriköy Spor Kulübü'ne doğru giderseniz biraz daha mütevazı Feriköy evleri görülürdü. Bu istikamet bizi Feriköy Camii'ne, dinî bayramlarda kurulan "Bayram Yeri"ne ve o zamanda çok hüzünlü bir mezarlık olan, Feriköy Mezarlığı'na götürürdü.

Bu mezarlığın hatıralarınızda önemli yeri olduğunu biliyorum. Biraz anlatır mısınız Feriköy Mezarlığı'nı?

Feriköy Mezarlığı hüzünlüydü. Çünkü Karacaahmet ve diğer eski mezarlıklarda bol miktarda Arap alfabesiyle yazılmış mezar taşı bulunduğundan ölüm pek yakın görünmezdi bize. Feriköy Mezarlığı'nda ise, hemen tamamı Latin alfabesi ile olan acıklı kitabeleri okur, hüzünlenirdik. Bizim yaşımıza çok yakın bir yaşta ölmüş Erhan adında bir çocuğa annesi şu kitabeyi yazdırmıştı. "Anneciğim

3- Sirkeci Gar Meydanı'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki görünüşü (*Cumhuriyet Devrinde İstanbul*)

kalksana/Işıkları yaksana/Erhan kuşun vurulmuş/Yarasını sarsana." Böyle bir mezar taşını okumak, o zaman yedi sekiz yaşında olan beni ve Hüseyin'i üzmez de ne yapar? Benim şiirlerimde "ölüm" olayının biraz fazla yer etmesinin kaynağı, hiçbir akrabası Feriköy'de yatmayan annemin, sırf kederlenme ihtiyacını tatmin için, ikimizi de yanına alarak çıktığı Feriköy Mezarlığı seyahatleridir.

Aslında, 1940'larda kederlenmek, hüzünlenmek için mezarlığa gitmek de şart değildi. Rahmetli annemin anlattıklarından ve tabii okuduklarımdan biliyorum.

Çok haklısınız, 1940'lı yıllarda İstanbul'un üzerine çöken keder birden fazla sebebe bağlanabilir. İlki, geçim zorluğu... İstiklal Savaşı biteli ancak yirmi küsur yıl geçmişti. Ondan da önce, halk, I. Dünya Savaşı'ndan ve hemen ardından İstanbul ve İzmir'in işgalinden çok etkilenmişti. Ayrıca sıtma ve tüberküloz halkı kırıp geçiriyordu. Sıtma, Sabahattin Ali'nin hikâyelerini, tüberküloz Rıfat Ilgaz'ın otobiyografik ve kurgusal yazılarını etkilemiştir. O zaman, cezaevinde olan, fakat biz yaştakilerin ancak 1950'den sonra haberdar olacağı Nâzım Hikmet de, *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserinde Anadolu köylüsünün geçim zorluklarını çok etkileyici bir şekilde anlatır. İkincisi, savaş endişesi... Almanya'yı tutanlar "Ya Rusya galip gelirse...", Rusya'yı tutanlar "Ya Nazizm bizim ellere de gelirse..." korkusu içindeydi. Fakat günümüzde olduğu kadar, halk arasında taraf tutma yoktu. Halide Edip ve Nâzım Hikmet'in anlattığı Hitlerci olmak ve Stalin'i tutmak muhakkak ki gerçek gözlemlere dayanıyor. Fakat savaş sırasında orta ve dar gelirli aileler "Allah korusun, biz savaşa girmeyelim." havasında olduklarından yedi-sekiz yaşındaki çocukların dünyasında Hitler, Stalin, Churchill, Roosevelt gibi adlar çok duyulan ve savaşla ilgili oldukları bilinen adlardı sadece. Çevremizde üniversiteli ağabey pek yoktu. Ağabeyim 1949 sonbaharında üniversiteye başladı. Bizden on yaş büyük gençlerin savaşla ilgilendiklerini ve Hitler'den de Stalin'den de çekinerek biraz İngiltere eğilimli olduklarını hissederdik.

O yılları yaşamış insanların hafızalarından silinmeyen karartma gecelerini siz nasıl hatırlıyorsunuz?

Savaş sırasında sık sık karartma yapılır, evlerin camlarına da ayrıca sürekli olarak, mavi veya lacivert ambalaj kâğıtları yapıştırılırdı. Alarm düdükleri bazen sivil savunma eğitimi için, bazen de gerçekten bir "Alman uçağı" ihbarı alındığında çalar, hiçbir mahallede sığınak olmadığından, halk, evlerin bodrumlarına sığınırdı. 1943-1944 yılında, beş-altı yaşlarında çocuklar olduğumuzdan, kömürlükteki beyaz ve uzun bacaklı örümceklerden çok korkar, bomba korkusundan daha çok örümcek korkusundan ağlayıp dururduk. Geceleri, İstanbul gökyüzünde projektörler uçak arar ve ışık huzmeleri birbiriyle kesişir dururlardı. Halkın bir kısmı projektör demez "ışıldak" derdi.

Çok zor yıllar olsa gerek.

Çok zor... 1943 ve 1944 yıllarında, bizi çok etkileyen olayların başında, sokakta açlıktan bayılanlar ve onlara evlerden yemek koşturulması geliyordu. Gözümün önünden hiç gitmeyen iki manzara var. Birincisi, çok temiz ve yeni pardösülü bir gencin, Çobanoğlu Sokağı'nda

4- 33 numaralı Yedikule-Sirkeci tramvayı... Bu tramvaya binen herhangi bir İstanbullu ya Sirkeci'den Yedikule'ye, ya Yedikule'den Sirkeci'ye giderdi; İkinci Yeni şairleri ise dünyaya... Hüsrev Hatemi'ye gelince... O muhtemelen tramvaya binince tapu sicil muhafızlığını yaptığı eski günlere gidiyordu

yere düşmesi, "bayıldı" bağırışlarıyla yanına koşan komşu teyzelere "Üç gündür, hiçbir şey yemedim." deyince, buzdolabı olmayan evlerin tel dolaplarında -biliyorsunuz, sineğe karşı telle korunan, fakat soğutma özelliği dolaplara "tel dolap" denirdi- taze fasulye, az miktarda ıspanak, bir dilim ekmek gibi o yıllara göre yine de ikram sayılabilecek yemekler getirilmişti. Üniversiteli olduğunu ağlayarak söylemiş olan genç adam, bunları yiyerek su içtikten sonra, başı önünde sokağı terk etmişti. Hafızamda kayıtlı bir başka manzara da, yine temiz giyimli, kumral ve 40-50 yaşlarında bir adam. O da ağlayarak kendine geldikten sonra, açlıktan bayıldığını söylemiş ve yine evlerin tel dolaplarından ıspanak, taze fasulye ve ekmek gibi ikramlar getirilmişti. Bizim sokakta ilk buzdolapları, savaş bittikten bir iki yıl sonra, 1947-1948 yıllarında görüldü. Bazı sokaklarda hiç görülmeyen buzdolaplı ev oranı, genellikle on beş evde birdi. Buzdolabı olan evlere küçük çocuklar gönderilir mesela "Annem selam söylüyor. Bu 250 gr. kıymayı dolabınıza koyar mısınız? Yarın alacak." gibi ricalarda bulunulurdu. Yerli buzdolabı yoktu. Buzdolapları genellikle "English Electric, Kelvinator, Frigidaire" gibi markalardı. İlk yerli buzdolapları ile 1958-1960 arası karşılaşacaktık. 1958'den sonra, tel dolaplar bazı dar gelirli sokaklarda kaldı. 1980'lerden sonra, eski dost tel dolaplarla karşılaşmadım.

Feriköy'de komşuluk ilişkileri nasıldı? Unutamadığınız komşularınız var mı?

Evimizin Şişli'ye doğru olan tarafında, Milli Eğitim müfettişi Nuri İmece ve ailesi, yani Nuri Bey Amca, Melahat Hanım Teyze; Kurtuluş'a doğru olan tarafında muhasebeci Saim Tüzün ve ailesi, yani Saim Bey Amca ve Zafer Hanım Teyze otururdu. Zafer Hanımların Kurtuluş semti tarafındaki komşuları Rum asıllı İstrati Bey ile İtalyan asıllı eşi ve Hrisantos adlı hukuk öğrencisi oğulları idi. Bu iki katlı evin bir odasında tek oda kiralamış olan, Sahure Hanım oturmaktaydı. Beyaz saçlarını bir bantla tutturan ve her zaman etek bluz veya etek hırka ile dolaşan Sahure Hanım, eşini kaybettikten sonra, Feriköy'ün bu sokağına sığınmış ve daha sonra çıkan Soyadı Kanunu sırasında yalnızlığını ifade etmek için "Birben" soyadını almıştı. Tek odasının duvarında, ak saçlı ve papyon kravatlı eşi bize bakardı. Sahure Hanım'ın dayısı II. Meşrutiyet Dönemi mebuslarından Ali Naki

5- Galata Köprüsü ve Karaköy Meydanı... Karaköy Mescidi (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii) yerli yerinde durduğuna göre, fotoğraf 1958 yılından önce çekilmiş olmalı

Efendi -"efendi"liği medrese öğrenimi görmesindenmiş-. Dârüşşafaka kurucularındandı.

Sahure Hanım'ın kimi kimsesi yok muydu?

Olmaz olur mu? İki oğlu ve torunları vardır. Sahure Hanım'ı ziyaret için bazen iki oğlundan biri, torunlarından da Remzi gelirdi. Remzi, yaşıtımızdı. Bir gün babasıyla beraber, Sahure Hanım'a bir şarkı okuyan Remzi'nin sesi ve Şevki Bey'in eserinin altından kalkma becerisi, beni gıpta hisleriyle doldurmuştu. Şarkı Şevki Bey'in "Dil yâresini andıracak yâre bulunmaz/Dünyâda gönül yâresine çâre bulunmaz" şarkısıydı. Sahure Hanım'ın ailesi dışındaki tek ziyaretçisi, Namık Kemal'in gelini, o tarihte hayatta olmayan Ali Ekrem Bolayır'ın eşi Celile Bolayır idi. Sahure Hanım, biricik oğlu Cezmi'nin hatırasıyla yaşayan Celile Hanım'ın yanında, Cezmi'den ve intihardan bahsetmemesini annemden rica etmişti. Cezmi, İsviçreli(?) bir kadına âşık olmuş ve bu aşk yüzünden intihar etmiş, Ali Ekrem Bey, bu yüzden kadına o kadar kin duymuş ki "Katil olsam gebertirim ben o mel'un kadını." mısraı ile biten bir kıta yazmış.

Namık Kemal'in oğulları ve torunları hakkında bir makale yazmıştım. Cezmi, keman dersleri aldığı, Büyükada'da oturan Belçikalı, evli bir kadına âşık olmuş, aşkına karşılık bulamayınca intihar etmiş. Ali Ekrem Bey'in sözünü ettiğiniz kıtası maceranın başka türlü cereyan etmiş olabileceğini de gösteriyor. Araştırmak lazım. Sahure Hanım ne zaman vefat etti hocam?

Sahure Hanım, Ali Ekrem Bey'in o hanıma

kızgınlığını “Cezmi’ye başlangıçta ümit vermiş” olmasıyla açıklardı. “Katil olsam gebertirdim ben o mel‘un kadını.” ile biten kıtanın tam şekli yanılmıyorsam İbrahim Alaeddin Gövsa’nın *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*’nin “Ekrem Bey” maddesinde kayıtlıdır. Sahure Hanım, bizim ilkokul diploması aldığımız ve 14 Mayıs seçimleriyle Demokrat Parti devrine girilmiş olan 1950 yılında, sıcak bir yaz günü, tek odasında öldü. Ölümüne iki veya üç saat kala, onu son defa görmeye gitmiştim. Birader, onu o hâlde görmek istemediği için gelmemişti. Unutmadan söyleyeyim: Sahure Hanım, kardeşim ile bana, Tevfik Fikret’in *Şermin* adlı çocuk şiirleri kitabının ilk baskısını hediye etmişti. Bu kitabı biraderle Osmanlıca okuma kitabı olarak kullandık. Arap harfleriyle basılmış eski kitapları okuma yolunda ilk adımları bu kitapla attık.

Hatıralarınızda daha ziyade yaşlı hanım komşuların iz bırakmış olması enteresan.

Evet, bir de Nadire Hanım’ı unutmam. Çobanoğlu Sokağı’nda, karşımızda üç ev vardı. Bu evlerden Kurtuluş’a doğru olan üçüncüsünün yanında oldukça geniş sebze bahçeleri, yani bostanlar başlardı. Şişli tarafında olan birinci evin yanında, bir kömür deposu vardı. Birinci ev dediğim, kömür deposuna bitişik ev, ikisi de saraydan emekli olan Nadire Hanım’la Mehmet Bey’in eviydi. Nadire Hanım, 1940’larda yetmiş yaşlarındaydı. Kendisinden daha yaşlı olan Mehmet Bey, ikinci kat penceresi önündeki divanda, uzun gecelik entarisiyle oturur, sabahtan hava kararıncaya kadar sokağı seyrederdi. Felçli değildi. Fakat konuşmayı sevmediğinden olacak, sokak halkından hiçbir kimse onun sesini duymamıştır. Mehmet Bey, 1940’ların sonunda vefat etti. Nadire Hanım, ondan sonra, beş-on yıl daha yaşadı. Nadire Hanım Çerkez’di; dokuz on yaşlarındayken bir esirci tarafından kaçırılarak saraya getirildiğini anlatırdı.

Mahallenin “Saraylı Hanım”ı Nadire Hanım’dı demek ki...

Evet, Saraylı Hanım... Sokağın mimari özellikleri bakımından en güzel evi de emeklilik ikramiyesi olarak satın alınarak kendilerine hediye edilmiş. Çok iyi hatırladığım, Kafkasya’dan kaçırılış hikâyesi annemi ağlatmış, beni ve biraderi de çok etkilemişti: “Dokuz yaşında kız çocuğuydum Cemile Hanım, bir küçük kasaba veya köydeydik. Bir gün kapı önünde oynamaya çıkmıştım. Birden ağzıma bir el kapandı. Bıyıklı bir adam beni atının üzerine aldı. Saatlerce doludizgin koşturdu atını. Sonra bir deniz kıyısına geldik. Beni mavna mı desem, gemi mi desem bir deniz vasıtasının ambarına tıktılar. Türkçe bilmiyordum. Annemi görmek isteyip ağlarken bıyıklı esirci gözlerini o kadar korkunç açıyordu ki bir müddet susarak tekrar ağlardım. Sonra Cemile Hanımcığım, sarayda senelerce bir Sultan Hanım’ın hizmetini gördüm. On beş yıl kadar sonra, sarayda erkek hizmetkâr olarak çalışan Mehmet Bey ile evlendirildim. İkimize, bu oturduğumuz ev hediye edildi.”

Hocam, 1850’lerin başlarında bizde köle ticareti kesin olarak yasaklanmıştı. Nadire Hanım hangi padişah zamanında saraya girmiş?

Şimdi hayıflanıyorum, çünkü annem “Sultan Abdülhamid zamanında mı, Reşad zamanında mı?” diye sormamıştı. Az çok meraklı ve bilinçli olduğum hâlde, yeteri kadar değilmişim ki bunları ben de sormadım. Bizde illegal olarak biraz daha devam ettiğini sanıyorum. Hatta yalnız Çerkezistan’dan değil, Habeşistan’dan da... Zaten Nadire Hanım, Sahure Hanım’ın aksine, çocuklarla pek konuşmazdı. Büyükannem Azeri Türkçesi konuştuğu için, Nadire Hanım, en yakın sohbet arkadaşı olarak yaşıtını değil, annemi seçmişti. 1947 veya 1948 yılında Nadire Hanım, elli yıllık evli olduğunu söylediğine göre, sanıyorum ki saraydan çıkışı 1897-1898 arasında idi. Yani Abdülhamid dönemi. Zaten Sultan Reşad döneminde saray emeklisine ev hediye edilemezdi. Nadire Hanım’ın oturduğu ev, o sırada İstanbul’da örnekleri çok olan, Rum mühendis veya kalfa elinden çıkmış, özenle inşa edilmiş. Çatısının altında ikinci kat pencerelerinin üstünde renkli çini bulunan bir evdi. Bir eski İstanbul baykuşu, bu evin çatısında yuva yapmıştı. Akşam karanlığında bu baykuş, sokağa belli aralıklarla “pışş pışş” şeklinde hatırladığım bir sesle sinyal yollardı. “Uğursuzluk getirir, bu yuvayı boz Nadire Hanım!” diyen komşu hanımlara, Nadire Hanım çok sinirlenirdi. Bir gün anneme “Komşular çok yanlış söylüyorlar. Baykuş çok uğurlu bir kuştur. Yuva kurduğu eve uğur getirir. Baykuş demek de günahtır. Bu kuşa Murat Kuşu denir.” demişti.

Nadire Hanım doğrusu çok hoş, renkli bir İstanbul hanımıymış.

Evet, kendine has bir tipti. Saçlarını başörtüsüyle kapatır, fakat önden görünen bazı saç bölümlerini örtmeye çalışmazdı. Saraylı olduğu için orta hâlli İstanbul hanımlarından farklıydı. Sinemaya gitmeyi çok sever, dönüşünde gördüğü filmleri baştan sona dinleyecek birini arar, bu dinleyici de, hemen her zaman annem olurdu. Nadire Hanım, sabah on sıralarında bizim evin zilini çalardı. Sinemayı çok sevdiği hâlde, o yılların şartlarında, kayınvalidesinden çekinerek ancak bir yıl içinde altı veya

yedi defa sinemaya gidebilen annem, kendisine ve ona bir kahve yaparak dinlemeye başlardı. Nadire Hanım, gördüğü filmleri jestler ve kısa danslar eşliğinde anlatırdı. Mesela "Birden, kız oynamaya başladı, sevdiği gencin uzaktan kendisini seyrettiğini anlayınca, işte sevdiğim orada, işte sevdiğim orada diyerek oynuyordu kız." derken ayağa kalkmış, kısa bir dans gösterisi yapıp oturmuştu. Başka bir gün de "Kız, adama çok kızgın baktı, vicdansız diye bağırdı!" derken, öyle bir bağırmıştı ki Hüseyin ile ben irkilmiştik. Anneannem ise, bizi Tophane'den kalkarak görmeye gelen bir Hüseyin Rahmi Gürpınar tipiydi. Çok iyi kalpli ve herkese acıyan bir insan oluşu da, ayrıca öne çıkan vasfıydı. Büyükannem, yani babamın annesi, Azerbaycan'da belden lastikli çarşafa alışık olmadığından evde ve bahçede "Çadıra" denen ince kumaşa sarınarak dolaşır, bir yere giderken, ince siyah pardösü ve siyah parlak rugan ayakkabı giyer, elleri de siyah eldivenli olurdu. Başını anneannem gibi sıkıca kapatır, fakat başörtüsünü bağlama tarzı "sıkma" şeklinde olmazdı. Annem evde ve bahçede başı açık, sokakta ise, önden saçlar az miktarda görülecek şekilde başı örtülü olurdu.

Anneanneniz İstanbullu muydu hocam? Bir şiirinize "Son İstanbullu anneanneyle beraber/Kumpanya sözcüğü de öldü." mısralarıyla başlıyorsunuz.

Evet, 1975 yılından kalan bu şiirdeki "anneanne" gerçek anneannemdir. Adı Hanım'dı. Kars'ta, Iğdır'da Hanım adına hâlen tesadüf ediliyormuş. Anneannem ve dedem Bilal Bey, İran Azerbaycan'ının Dilman şehri, Muğancık köyünde doğmuşlar. Dedem, daha önce İstanbul'a göçerek, Tophane'de Karabaş Türbesi'ne çok yakın bir yerde tütüncü dükkânı açmış. Bir müddet sonra, on iki yaşında olan anneannem İstanbul'a gelmiş. Dört beş yıl sonra bu iki akraba çocuğu evlenmişler. Anneannem tahminen 1885, Bilal Dedem 1875 doğumlu imiş. Ben ve Hüseyin doğmadan, Bilal Dede vefat etmiş. Anneannem 1966'ya kadar yaşadı. Sultan Hamid dönemi, Harb-i Umumi hatıraları, İstanbul'un işgali, Refet Paşa'nın 1922'de İstanbul'a girişi, Atatürk'ün ölümü gibi bir hatıralar listesi vardı. Bir Azerbaycan hanımı olmaktan daha çok bir İstanbul hanımı olarak hayatını tamamladı. Şiirde onun için "İstanbullu anneanne" dedim. Okuma fırsatı verilmemişti. Hiçbir alfabeyle ilgisi yoktu. Urmiye doğumlu olan babaannem Rubabe Hanım ise tam bir Azeri hanımı olarak yaşadı. Elli yaşına yaklaşmışken İstanbul'a geldiği ve kulakları ağır işittiği için, sadece Azeri Türkçesi konuşurdu. Ona da okuma fırsatı tanınmadığından o da hiçbir harfi tanımazdı. Anneannem on iki yaşından sonra hep İstanbul'da yaşamış olduğundan, Kerbela ağıtlarını pek bilmezdi. Ben ve Hüseyin, Kerbela ağıtlarını babaannemizden dinlerdik. Babaannemin beyninde Kerbela ağıtları ve birkaç Azeri türküsü kaydedilmişti. Ağıtları mırıldanarak söylerken sürekli ağlar, "Kaleden kaleye şahin uçurdum" gibi bir türküyü mırıldanırken gülümserdi. Anneannem ne ağıt ne türkü mırıldanırdı. Fakat babaannemiz radyo ile hiç ilgilenmediği hâlde, anneanne, radyoda "Sarayburnu'nun ufak tefek taşları" veya "Ada sahillerinde bekliyorum" nağmeleri duyulunca kulak kesilir, zevkle dinlerdi. 1955 yılıydı sanıyorum, Refii Cevat Ulunay'ın bir kitabında, İstanbul kahvehanelerinde söylenen bir semainin ilk mısraları verilmişti. "Efendim Hu, Nasibim bu, Tecelli taksirat yahu." Biraderim Hüseyin, anneannemizin İstanbulluluğunu bu mısralarda test etmek istedi. Ben "Kahvehaneye adım atmamış bir hanım, bu semaiyi duymuş olamaz." dedimse de dinletemedim. Hüseyin, anneannemin oturduğu ve uyukladığı sedire yaklaşarak, "Efendim Hu." deyince, anneanne gözlerini açtı ve "Nasibim bu, tecelli taksirat yahu" mısralarını semai havasında neşeli bir tarzda tamamladı. Böylece Hüseyin, bahsi kazanmış oldu. Anneannemin konuşma dilinde, İstanbul Türkçesine Rumcadan, İtalyancadan geçmiş kelimeler de bulunurdu. Babaannem, kendi içindeki dünyasında yaşar, bu gibi kelimeleri öğrenmeye gayret sarf etmezdi. Anneannemin meşhur kelimelerinden biri de "kumpanya" kelimesiydi. Havagazı şirketine "Gaz Kumpanyası", Elektrik İdaresi'ne "Elektrik Kumpanyası" derdi. Kumpanya sözü, 1960'lı yıllara kadar İstanbul çocuklarının oyun tekerlemelerinde yer alırdı. "Aya maya kumpanya, bir şişe şampanya" gibi. 1966'da anneannem ölünce, kumpanya kelimesi de Katolik milletine mensup olduğundan, onun defnedilmesi de Feriköy Latin Katolik mezarlığında yapılmış gibi gelmişti bana. Babaannem radyo dinlemez, radyo açık olsa bile hiç ilgilenmezdi. Sadece Azeri Türkçesi konuşurdu. Bir gün ondan, bana ve kardeşime çok tuhaf gelen bir kelime duymuştuk. Gençliğinde, Dilman şehrinde, "Fehlettubba" adında bir hekimin, ona teşhis koyduğunu söylemişti. Akşam babam eve gelince, bu garip kelimenin sırrı çözüldü. Bu kelime, isim değil, o hekime verilmiş bir unvan imiş. "Fahrü'l-etibba" yani "hekimlerin övüncü" unvanını babaannem, "Fehlettubba" şeklinde duymuş ve aklında öyle kalmış.

Nadire Hanım'ın çatısının altına yuva yapan baykuştan söz ettiniz. Eski mahallelerimizde hayvanların da özel bir yeri vardı. Refik Halid'in sokak köpekleri hakkında çok hoş bir yazısını hatırlıyorum.

6- Eski bir İstanbul konağı… Kim bilir nasıl hayatların yaşandığı bu zarif konağın yerinde şimdi muhtemelen bir beton yığını vardır

Sokak köpeği olarak Medor adında bir beyaz, sokulgan, insan sever köpeği hatırlıyorum. Bizim ev halkı -babam hariç- köpekten çok, kedi severdi. Babam kurt ve çoban köpeği sever, fakat namaz kılan büyükannem "Ev murdar olur." diyerek şiddetle karşı çıkardı. Babam da ilerde sahip olmayı düşündüğü ve hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan çiftlik evi hayallerine dalar, geniş bahçede besleyeceği kurt ve çoban köpeklerini düşünürdü. Medor, sokak halkının ortak köpeği idi ve beyazdı. 1947'de sokağa girdi 1950'lerde ortadan kayboldu. 1943'te Kurtuluş Caddesi'nden Çobanoğlu Sokağı'na taşındığımızda sokağın ortak köpeği siyahtı. 1946'da ortadan kayboldu. Adı Bobi idi. Sokağın ortak köpeği olmayan bir köpek, Sahure Hanım'ın ev sahibi Mösyö Istrati'nin eşi İtalyan Hanım'ın "Linda" adlı dişi köpeğiydi. Linda öldükten sonra bir müddet köpeksiz yaşamışlar, sonra beyaz sokak köpeği Medor'a adını onlar vermişler. Fakat himaye ile yetinerek, Medor'u ev içine almamışlardı. Kediler bahsi uzayacağından, kedi bahsine girmiyorum. Zaten sokağın ortak kedisi yoktu. Kediler arka bahçelerin ziyaretçileri olduklarından, Çobanoğlu Sokağı'nın ortak köpekleri vardı. Bahçelerin kedileri ise, arka sokak olan Kuyulubağ Sokağı sakinleri ile ortak kedilerdi.

Leyleğiniz var mıydı hocam, leyleğiniz?

Vardı tabii. Arka bahçeden komşumuz olan Kuyulubağ Sokağı sakini Haydar Bey'in evinin bacası üzerinde, 1943-1948 arasında her yaz bir leylek ailesi yuva yapardı. Kadıköy ve Üsküdar'da oturan tanıdıklar, bu manzarayı olağan bulurken, evimize Taksim'den, Cihangir'den yani leyleklerin terk ettiği semtlerden gelen misafirler için, hem leylek yuvası, hem de Nadire Hanım'ın damındaki baykuş yuvası, egzotik manzaralar olarak görünüyordu. 1990'lı yıllar biterken, İspanya'nın Sevilla kentinin bir banliyösünde, eski kışla görünümündeki bir binanın on kadar bacasında, on çift yani yirmi civarında leylek gördüm. Demek ki Endülüs'ü leylekler terk etmemişti. Balıkesir, Orhangazi, Çatalca hâlâ leylekli midir acaba? 1996'dan sonra oralardan geçemedim. 1980-1990 arası, Silivri yolculuğu yapan her İstanbullu, yaz aylarında leylek görürdü. Hem de birden fazla… 1990'lı yıllarda ana yolda leylek görülmez oldu. Sadece 1995 yılıydı sanıyorum. Çatalca'nın Aydınlı köyünde haşmetli bir leylek görmüştüm. 1992'de ise, otobüs ile Bursa'dan dönerken, bir leylek ailesi ile karşılaşmış ve çantadan bir kâğıt çekerek, düşünmeden, bana dikte ediliyormuş gibi "Muhayyer Sünbüle" şiirimi yazmıştım. 1996'da ise, Balıkesir'den Çanakkale yoluna yönelmeden hemen önce, yine çok sağlıklı bir leylek ailesi ile karşılaşmıştım. 1940'lı yılların Feriköy'ünde, yalnız leylek ve baykuş yoktu. Göklerde çaylak denen ve saygınlığı doğan ve şahinden az olan yırtıcı kuşlar vardı. Bir serçe sürüsüne dalarlar ve bir talihsiz serçeyi yakalayıncaya kadar sürüye çığlık attırırlardı. Aynı kuşlar İstanbul göklerinde, doğan ve şahin pozunda saltanat sürdüler. 1970'ten sonra neden kayboldular? Tarım ilaçları mı kaybolmalarına sebep oldu? Yoksa doğanlar, atmacalar gibi avlanarak Arap ülkelerine satılmaları mı yok olmalarına sebep oldu? Bir kuş bilimcisine sormak lazım. Bazı biyologlara sordum. Fakat hepsi 1970 doğumlu olduklarından, doğdukları yıldan önce İstanbul semalarında çaylaklar dolaştığından haberleri yoktu. Kırlangıçlar da, Feriköy kuşları arasında temayüz ederlerdi. Kırlangıçların özel sevdikleri bir yer, Göztepe tren istasyonu binası idi. 1950'den başlayarak Feriköy'ü terk eden kırlangıçlar, 1960'lı yıllarda Göztepe istasyonunda yeterli miktarda vardı. 1999'da Göztepe istasyonunda kırlangıç yoktu. 2006 yılında Denizli Pamukkale'de bol miktarda kırlangıç gördüm. Aman Denizli halkı sadece horozlarına değil, kırlangıçlarına da iyi bakmalı. Bizim bahçede görülmedi, fakat karşımızdaki evin arka bahçesinde sansar görüldüğünü, o evin sahibi olan amcadan duymuştum. 1943-1950 arasında, Feriköy Çobanoğlu Sokağı'nda bol miktarda yarasa görülürdü.

7- Taksim Meydanı'na adını veren, bir zamanlar Beyoğlu'na suyun taksim edildiği Maksem, bir I. Mahmud devri yapısı... Sağ tarafta görülen duvar günümüzde yok. Arkadaki su deposu ise Büyükşehir Belediyesi tarafından büyük bir sanat galerisine dönüştürüldü: Taksim Cumhuriyet Sanat Galerisi

Sonra tamamen kayboldular. Birader ve ben kirpi ile ilk defa 1944'te Kısıklı-Çamlıca'da karşılaştık. Sonra bir daha ne Feriköy ne Göztepe'de kirpi gördük. 2008 yılında İnönü Üniversitesi lojmanlarının arasındaki kırsal bölgede, akşam karanlığında koşuşturan on-on beş kirpi gördüm. Malatyalılar da kirpilerimizi küstürmemeliler.

Hocam, belli ki İstanbul'un kırsal alanlarını iyi biliyorsunuz. İdrak ettiğiniz devirlerde mesirelere gitme geleneği devam ediyor muydu? Ailece şimdiki tabirle pikniğe mikniğe çıkılır mıydı?

1940'lı ve 1950'li yıllarda piknik bilinmezdi, 1960'tan sonra bu gelenek yerleşti, diye düşünenler vardır. Bu eski, İstanbul'u bilmeyenlerin hayalî bir tespitidir. Tam aksine, eski İstanbulluların ulaşım zorluklarına aldırmayarak Küçüksu'da, Kuşdili Çayırı'nda, Kâğıthane'de vs. "mesire yerlerine gitmek" adıyla piknikler yaptıkları malumdur. 1940'larda, geleneksel ailelerde aile içi piknikler kadınlı erkekli yapılırdı. Aynı ailelerden olmayan, fakat aralarında arkadaşlık, dostluk olan aile hanımları ise, kendi aralarında yılda iki üç defa piknik düzenlerlerdi. Telefonlu ev sayısı çok az olduğu hâlde Üsküdar'dan Seriye Hanım, Fatih'ten Hacer Hanım ve Fatma Hanım, Bebek'ten Sara Hanım, anneme ne yaparlarsa yapar, birbirlerine bir piknik yeri ve tarihi haberi ulaştırırlardı. "Hanımlar arası açıklık yer gezintileri" için annemin grubunun gözde mekânları şunlardı: Samatya İstanbul Hastanesi daha yapılmadığı ve sahil yolu da aynı şekilde mevcut olmadığı 1940'lı yıllarda, Samatya-Yedikule'de demiryolunu aştıktan sonra dik bir kayalıktan denize inilen yerin karşısında ağaçlık alan... Anneler ve teyzeler yemekleri hazırlamakla uğraşırken, erkek çocuklara kayalıktan inerek denize girme imkânı doğardı. Kız çocuklarının dokuz yaş ve üstünde olanlarının denize girmesine izin verilmezdi. Çünkü tek tük de olsa, denize girenleri seyreden ve kız çocuklara laf atan magandalar

8- Tophane Meydanı... Sağ tarafta yıkımlar gerçekleştirilmiş. Önde Mimar Sinan'ın eseri Kılıç Ali Paşa Camii, arka planda Galata ve İstanbul'un belli belirsiz tarihî silueti... Süleymaniye Camii, Beyazıt Yangın Kulesi, Beyazıt Camii...

eksik değildi. Bu maganda tipler, ne hikmetse Küçüksu'da ve Beykoz'da görülmezdi. Magandaların nadir de olsa can sıktığı yerler, Yenikapı, Samatya ve Florya civarıydı. Hemen hemen hanımların tümü aynı klasik piknik yiyeceklerini getirirlerdi.

Neler yenirdi pikniklerde?

Kuru köfte, kızarmış patates dilimleri, yaprak sarması, biber dolması... İçecek olarak piknik mahallelerinde bulunan çeşmelerden su doldurulurdu. Gazozdan başka hazır içecek, 1940'lı yıllarda yoktu. Bizim grubun piknik mahallerinden diğerleri de, Florya, Küçüksu ve Beykoz idi. Neden Sarıyer'e gidilmezdi, bilmiyorum. Biraderim Hüseyin'le son katıldığımız piknik 1951'de on üç yaşımızda iken düzenlenen Küçüksu pikniği oldu. Ağabeyim Tıbbiyeli olmuş ve yirmi yaşına gelmişti. Erkeklerin katılmadığı pikniklere onun davet edilmesi tuhaf olurdu. Hüseyin ve ben, sesi kalınlaşmış tipler olmuştuk. Başka yaşıtlarımız da aynı durumdaydılar. Çocukların götürülmeyeceği piknikler, hanımların kendilerine de tatsız geliyordu. Ayrıca magandalar çoluk çocuklu gruplara pek yaklaşmazken, ağaç altında oturan ve hepsi hanım olan bir grup, onlara ilginç gelebilirdi. Bu sebepler açıkça söylenmez, fakat hissedilirdi. İşte bu sebeplerle, ayrıca İstanbul'un kalabalıklaşması ve önceki yıllara göre insanlar kendilerini daha az güvenli hissettiklerinden hanım piknikleri ortadan kalktı. Ailelerin kendi içinde kadınlı erkekli gezinti yapmaları, mesela, Karakulak suyuna gitmeleri, Kanlıca'da yoğurt, Sarıyer'de börek yemeleri 1970'lere kadar sürdü. Sonra da yeni kuşakların, aile büyükleriyle birlikte piknik yapmaktan hoşlanmamaları sebebiyle, ailelerde "piknik özerkliği" devri bitti ve hemen ardından tatil köyleri, pansiyonlar, oteller dönemi başlayınca piknikler demode oldu.

9- İstanbul halkı mesirede... Eski İstanbul halkının en büyük eğlencelerinden biri bugün olduğu gibi, dün de mesirelere gitmek, yiyip içip eğlenerek hoşça vakit geçirmekti

Feriköy'de ne kadar oturdunuz?

1957'de Göztepe'ye, Merdivenköyü yakınına taşındık. Merdivenköyü Deresi içinde ve Fahrettin Kerim Gökay köşkünün bahçesinde de bol miktarda kurbağa vardı. 1964'ten beri ben, Levent'te oturuyorum, birader Teşvikiye'de. Levent'te daha önce Feriköy ve Göztepe'de çok karşılaştığım çaylak, kumru, kurbağa ve kaplumbağalarla selamlaşmaya devam ettim.

Bir şiirinizde Çukurbostan kaplumbağalarından söz ediyorsunuz.

Evet, Kızılelma Caddesi'nin bulunduğu yerdeki bostanlar, Feriköy Çobanoğlu Sokağı ile Okmeydanı arasında uzayıp giden büyük bostan, Levent Karanfil Caddesi'nde şimdi gökdelenlerin bulunduğu böğürtlenlerle dolu alan, Bebek'e inen İnşirah Yokuşu sırtlarındaki yeşil alanlar, Feriköy Akropolis Gazinosu civarındaki yeşil alan, Etiler Çamlık mevkii, IV. Levent'ten sonra başlayan, şimdi Akademik Lojmanları'nın bulunduğu alan; Sahrayıcedit'ten hemen sonra uzanan çok geniş yeşil alan, daha akla gelebilecek birçok yer, kır çiçekleri ve kaplumbağaların yaşama alanı idi. Kentleşme, birçok kaplumbağanın yaşama alanını ortadan kaldırdı. "Çukurbostan Kaplumbağaları" şiirimde "hâkî cüppeli vakur ağalar" dediğim, geçmiş zaman kaplumbağalarıdır. 1970'lerin ortalarında çaylaklar da kayboldu. Kumru ve kurbağalarla karşılaşmak da 1980'den sonra çok nadir olaylardan oldu. Kaplumbağalar, gökdelenlerin başladığı 1990'lı yıllarda kayboldular. Levent'te çok gördüğüm çekirgeler ve peygamberdeveleri de 1990'larda çok azaldı. Bu, tarım ilaçlarına bağlanabilir mi, bilmiyorum. Yine zoologların çözecekleri bir mesele. Şimdi 1980'ler öncesinin çekirgelerini, peygamberdevelerini, yeşil kertenkelelerini, hatta bol miktarda görülen şimdi pek rastlanmayan karınca yuvalarını bile özlüyorum. 1940 ve 1950'lerde bazı yıllar, İstanbul balıkçılarının ve İstanbul halkının yüzünü güldüren torik akınları olurdu. Torik, dar gelirli olmayan mahallelerde pek sevilmez, "banal" bir balık gibi görülürdü. Balıkçıların "derya kuzusu" diye överek sattıkları büyük balık... 1953 veya 1954 yılıydı. Yine bir torik akını olmuştu. Beyoğlu Atatürk Erkek Lisesi'nden eve tramvayla döner ve kırmızı renkli birinci mevki tramvayı değil, yeşil renkli ikinci mevki tramvayı tercih ederdik. Kırmızı renkli tramvaya binenler arasında, eve torik götüren yolcu oranı daha düşüktü. Torik akını sırasında, eve torik götürenler daha fazla olduğundan tramvay balık kokardı. Zaten şiddetle balık kokan tramvaya, elinde kafası kesekâğıdından dışarı taşmış bir torikle binen amcayı gören, uzun boylu, artist görünümlü yakışıklı ve iyi giyimli bir liseli -en fazla on yedi yaşındaydı- sesini yükseltti: "Zaten balık kokusundan mahvolduk. Al sana birisi daha. Evde çoluk çocuk, kedi köpek balık yiyecekler." O yıllarda, yani altmış yıl önce, bir gencin, yaşlı birine böyle davranması, kavga gürültü çıkması için yeterdi. Fakat arkadaş çok iyi giyimliydi; amca ise ezik bir dış görünüşte olduğundan susmayı tercih etti.

Çocukluğunuzu ve ilk gençliğinizi yaşadığınız yıllarda "radyo günleri" yaşanıyordu. Radyo ve o yılların müzik zevkine dair neler hatırlıyorsunuz?

1950'lere kadar orta hâlli her ailenin sadece bir adet Aga-Baltic veya Phillips marka tek bir radyosu olurdu. Çocukların radyo dinlemesine izin veren aileler de vardı, fakat birçok evde ve bizim ailede, çocuklar ancak ortaokullu olunca, yani on üç yaşından itibaren radyoya dokunabilirlerdi. Ben ve Hüseyin için de öyle oldu. 1940'lı yıllar boyunca radyoyu sadece babam kullandı. Ağabeyim Nadir Hatemi, benden ve biraderden yedi yaş büyük olduğu için, babam eve gelinceye kadar radyodan Türkçe tangolar ve hafif Batı müziği denen, çoğu İngilizce veya Fransızca parçalardan ibaret müziği dinlerdi. Bazen Batı müziği klasik eserlerini de dinleyen ağabeyim, bizim ailede Batı kültürüne en yakın kişi idi. Bunda Saint Michel Lisesi öğrencisi olmasının rolü büyüktü. Fakat Türk musikisini de terk etmemişti. Onun tıp öğrencisi olduğu yıllarda, faaliyete başlayan Üniversite Korosu'na devam etmeye çalışır, kendisinden bir iki yaş büyük olan Dr. Âbidin Gerçeker ile arkadaşlık eder, onun öğrenciliği sırasında Haseki Kadın-Doğum kliniğinde asistan olan Dr. Alâeddin Yavaşça'dan, hayranlıkla bahsederdi. Hüseyin ve ben

10- Eminönü-Unkapanı arasının eski görünüşü

dans müziğinden ve tangolardan çocukluğumuz boyunca hiç hoşlanmadık. Ben, ortaokul yıllarımda, çok sıkı bir Sadi Yaver Ataman korosu dinleyicisi oldum. Yani halk müziğini de, sevdiğim Türk müziğinin yanına ekledim. Çocukluktan beri elimizde radyo kullanma imkânı veya klasik Batı müziği plakları olsa, muhakkak ki ağabeyimiz gibi biz de klasik Batı müziğini çok sevecektik. Fakat yetişme çağlarımızda dinleyemediğimiz çok sesli müziği, otuz yaşa merdiven dayayınca sevmeye başladık.

Tıp Fakültesi'ne girdikten sonra, suriçinin yaşama alanlarınızdan biri hâline geldiğini biliyorum. Biraz suriçi, eskilerin tabiriyle nefs-i İstanbul hakkında konuşalım mı?

1940'lı yıllarda ve 1950'li yılların sonuna kadar, İstanbul deyince "suriçi" denen ve Topkapı, Edirnekapı, Silivrikapı surları ve Eminönü arasındaki eski Bizans anlaşılırdı. Bakırköy, Yeşilköy, Florya gibi semtler, Sirkeci'den trene binilerek gidilen ve "banliyö" tabir edilen semtlerdi. 1950'lerde şimdiki adı Gaziosmanpaşa olan Taşlıtarla ile Bayrampaşa diye bildiğiniz Sağmalcılar semtlerinin de adları, minibüs muavinlerinin yolcu çekmek için bağrışmalarıyla duyuldu. Ataköy, Merter gibi semtler de 1950'lerde belirmişti. Suriçi denen bölgede, İstanbul'un Bizans'tan beri meskûn olan en eski semtleri bulunmaktadır. Eminönü, Yeni Cami ile Mısırçarşısı ile Hocapaşa ve Tahtakale'si ile Rüstem Paşa Camii ile çok tanınan bir ticaret merkeziydi. Beyoğlu ve Karaköy'deki giyim mağazaları daha "Avrupaileşmiş" halkın giyim zevkine hitap ederken Sirkeci ve Sultanhamamı'nın mağazalarına muhafazakâr İstanbul halkı ve İstanbul'a Cumhuriyet döneminde yerleşmiş halk daha fazla ilgi duyardı. Sirkeci Garı'nın çevresindeki lokantalar ve saz salonunu daima dışından görerek üniversiteden mezun oldum. Fakat 1960'lı yıllar Sirkeci'sinde hâlâ Sultan Aziz ve Sultan Hamid devirlerinden izler vardı. Nostalji hisler duymadığım ve kalkmalarından memnun olduğum binalar, Sirkeci'nin ambarları idi.

Ne ambarları?

Bunlar, o devrin kargo şirketleriydi. Mesela Eminönü'nde bir toptancı, Samsun'dan aldığı siparişi gönderecek. Toptancı dükkânında bir tahta sebze-meyve sandığı görünümdeki ahşap sandık bulunur, esnaf ve çırakları sandığı doldurur, çiviler, sonra eline bir suluboya fırçası alır. Mürekkebe batırarak alıcının adını ve adresini yazar, sonra civardan bu işle geçinen "çemberci"yi çağırırdı. Çemberci elindeki aletle çelik yayları, sandığın etrafına, önüne arkasına gerer ve sıkıştırırdı. Sonra, Eminönü'nün her ticari sokağında en az beş kişi olarak bulunan bir taşıyıcı çağrılırdı. Bunlara "hamal" denirdi. Bu işçilere üzülerek bakardık. Çünkü sırtlarına otuz kilo kadar yük aldıklarından, çoğu ter içinde çalışır ve çoğu da bel ağrısından şikâyet ederdi. Hamal, kendi ücretini aldıktan sonra sandığı yüklenir ve Sirkeci'deki ambarlara götürürdü. Ambar da, o yılların şartları ile aldıkları sandığı tren, şilep veya kamyonla gideceği yere ulaştırırdı. Ambarlar karayolu

11- Eminönü Meydanı'nın açılıp genişletilmeden önceki görünüşü. Sağ tarafta eski İstanbul'un karakteristik köşelerinden biri olan ve 1950'lerde yıkılan Balık Pazarı görülüyor

taşımacılığının artması ile mi, başka sebeplerle mi, bilemiyorum, 1980'lerde önemini kaybetti. Ambarların ve hamalların çok işlevli olduğu yıllarda, bol miktarda at arabası da vardı. Haldun Taner'in hikâyeleri o yılları çok iyi anlatır. "Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu" hikâyesini okuyan bir gence derim ki "O hikâyede anlatılan İstanbul, tam anlamı ile 1950'li yılların İstanbul'udur. 1950'li yıllarda Refii Cevat Ulunay ve Refik Halid Karay, yaşıyorlardı. Bu dünyayı terk edişleri, 1960'lı yılların ikinci yarısındadır. Refii Cevat'tan İstanbul kabadayılarını, yazar-çizerlerini okurduk. Refik Halid ise Ulunay'ın anlattıklarına ek olarak, Beyoğlu'nun eğlence dünyasını da anlatırdı. Bu iki yazarımızın, Sermet Muhtar Alus'un, Haldun Taner'in hayatlarını ve anılarını okumadan, İstanbul'un ruhunu tam anlamıyla hissedemeyiz. Ayrıca Samiha Ayverdi, Münevver Ayaşlı gibi hanım yazarlar da İstanbul'un ruhunu anlamamızda bize rehberlik ederler.

Hocam, söz tam istediğim yere geldi. Şimdi Sirkeci'deyiz, Sirkeci Garı'nı geçtik, Ankara Caddesi'nden yukarı doğru çıkıyoruz, gazetecilerin "Bizim Yokuş"undan...

Ankara Caddesi, bizi kalem ve düşünce caddesi olarak algılanan Bâbıâli'ye götürürdü. Bu caddenin Beyazıt'a doğru sağ tarafında, Sirkeci'ye en yakın bölümünde Semih Lütfi Kitabevi, aynı sırada yokuş yukarı çıkarken Ahmet Halit Kitabevi, Kanaat Kitabevi, sonra İnkılâp ve Remzi Kitabevleri vardı. Kanaat ile İnkılâp arasında o yıllarda yabancı dil öğrenmek isteyenlerin çok iltifat ettiği Linguaphone Enstitüsü vardı. Hatırladığıma göre bugünün 500-600 lirası karşılığında bir fiyatla 78 devirli 15-20 plakla lisan öğrenmeye kalkanlar, sonra bu plakları ya düşük fiyatla satarlar veya akraba ve taallukattan bir öğrenciye hediye ederlerdi. Remzi Kitabevi'nin karşısında, bugünkü Kültür Bakanlığı Yayınevi'nin yerinde, Osmanlı devrinden beri orada

12- İstanbul balıkçıları Boğaz'a açılmışlar. Arka planda Mecidiye (Ortaköy) Camii

bulunan ve 1960'lara kadar devam eden İbrahim Hilmi Çığıraçan Kitabevi vardı. Kataloğunda Tagore ve Benjamin Franklin'in hayatı gibi çeviri eserler yanında, Hüseyin Rahmi Gürpınar romanları vardı. Devam edelim: Vilayet sırasından yürürsek, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne en yakın yerde Hukuk kitapları satan İsmail Hakkı Akgün Kitabevi vardı. Remzi Kitabevi'nin yanından sağa saparak İran Konsolosluğu'nun yanından Cağaloğlu'na çıkılan yokuşun sol tarafında *Saatli Maarif Takvimi*'ni yayınlayan Naci Kasım Bey'in Maarif Kitabevi vardı. Maarif Kitabevi hâlen orada duruyor.

Devrin tanınmış yazar, şair ve gazetecilerinden bazılarını "Bizim Yokuş"ta görmüş olmalısınız.

Ben tabii 1930'ların Bâbıâli'sine yetişmedim. O devirde Ahmet Haşim'i, Nâzım Hikmet'i, Peyami Safa'yı, Vâlâ Nurettin'i, Semih Lütfi'yi, Ahmet Halit Yaşaroğlu'nu, Vedat Nedim Tör'ü ve daha birçok yazarı burada görmek mümkünmüş. Ben 1950'lerle 1966 yılı arasında Ankara Caddesi'nde dolaşır oldum ve Yaşar Nabi Nayır, Peyami Safa ve Refii Cevat Ulunay'ı, ayrıca Remzi Kitabevi'nin kurucusu Remzi Bey'i, İbrahim Hilmi Çığıraçan'ı gördüm.1954 yılında bir gün zarif ve kültürlü bir çifti, Refik Fersan ve Fahire Fersan'ı İstanbul Radyosu'ndan çıkarken gördüm. 1961'de Kadıköy vapurunda Ahmet Kutsi Tecer'i gördüm. Birkaç defa Taksim'de Behçet Kemal Çağlar'ı gördüm.1964 yılında Nispetiye Caddesi'nde Şerif Muhittin Targan'ı ve koluna girmiş eşi Safiye

13- Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sultanahmet Meydanı. Örme Sütun, Yılanlı Sütun ve Mısır Obeliski. Sağ tarafta Sultanahmet Camii, arka planda Ayasofya

Ayla'yı gördüm. İskender Mirza'yı Gülhane Parkı önünde karşılamaya çıkan naif İstanbullular arasında bulundum. Daha birçok karşılaşma anım var.

Basının merkezi Bâbıâli idi. O civarda, kahvelerde, lokantalarda, kitapçı dükkânlarında her an herhangi bir yazarla, şairle karşılaşmak mümkündü. O yıllarda hangi gazeteleri ve yazarları okurdunuz?

1940'larda orta hâlli evlere ancak tek gazete girerdi. Biraz daha üst gelirli olan evlere, iki gazete filan... Birçok ev için, gazeteye para vermek lükstü, ayağını yorganına göre uzatmak prensibine aykırı idi. Bizim eve, her gün bir *Akşam* gazetesi alınırdı. *Akşam*'ı seçenler Necmeddin Sadak ve Vâlâ Nurettin havası solurlardı. Babam, 1950'ye kadar *Akşam*'dan vazgeçmedi. 1950'den sonra bazen Sedat Simavi'nin *Hürriyet*'ini, bazen de Safa Kılıçlıoğlu'nun *Yeni Sabah*'ını aldı. Aksaray'da oturan eniştem Son Posta gazetesini bırakmadı. Bazı günler babam "dünyadan haberimiz olsun" diye, üç dört gazete getirirdi ve bayram ederdik. *Milliyet* gazetesini, Osmanlı döneminde İran'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Ali Naci Karacan kurmuştu. Erken ölümünden sonra, gazete, oğlu Ercüment Karacan'a kaldı. 1950 ve 1960'larda, lise ve üniversite gençliğinin en sevdiği gazete *Milliyet*, emekçilerin ve orta sınıfın gazetesi *Hürriyet*, emekli yüksek memur, emekli öğretmen, emekli mülkiye memurlarının gazetesi *Cumhuriyet* idi. *Cumhuriyet* kravatlı ve güzlük bir gazeteydi, yani bugünkünden çok farklı... 1985'ten sonra kot pantolonlu, tişörtlü "bir tür devrimci" görünümüne büründü. Fakat bu iş gömleğini, ceketli ve kravatlı kıyafetin üzerine giymişti. *Milliyet*, bütün 1950'li yıllarda lise ve üniversite gençliği tarafından sevildi. Çünkü Abdülcanbaz ve Hoş Memo gibi biri yerli, diğeri Amerikan mizah örneği olan iki dizi, gençlere neşe veriyordu. Azınlıkların gazeteleri Ermenice *Jamanak* ve *Marmara*, Türkçe ve Ladino yani Yahudi İspanyolcasıyla çıkan *Şalom* ve Rumca *Apoyevmatini* gibi gazetelerdi.

Ladinoyu konuşabilenler o yıllarda İstanbul'da herhâlde epeyce fazlaydı.

Şöyle söyleyeyim: 1949 yılında, ağabeyimle birlikte vapurla Eyüp'e kadar gidip dönmüştüm. Vapur, Haliç'te oturan Musevi vatandaşlarla doluydu. Vapur halkının yarısına yakını aralarında Fransızca, diğer yarısı da Ladino konuşuyordu.

Hocam, isterseniz Sultanahmet'e doğru ilerleyelim.

Sultanahmet'te şimdiki gibi bol turist yoktu. Ayasofya Müzesi'ne ve Sultanahmet Camii'ne rahatça

14- Sultanahmet (M. Hilmi Şenalp Arşivi)

girer, birincisinde kafamızı dinleyerek dolaşır, ikincisinde ise tenha ve ışıklı mavi bir ortamda dua ederdik. 1953 veya 1954 yılında, ilk defa Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret etmiş ve zamanın tarih kitaplarında fotoğrafları kötü bir şekilde basılmış heykellerin ve lahitlerin asıllarının ne kadar etkileyici olduğunu düşünmüştüm. Topkapı Sarayı'nda biraz daha fazla turist olurdu. Turistlere, ellili yılların ikinci yarısına kadar ya "seyyah" veya "ecnebi seyyah" denirdi. Topkapı Sarayı'na gelenler arasında Amerikalı, Japon gibi "ecnebiler" pek görülmezdi. Avrupalı ziyaretçiler Fransız, İngiliz, Alman, doğulular ise, Suriyeli, Iraklı, Ürdünlü, İranlı turistler olurdu. Sayıları da bugünkü kadar fazla değildi. II. Mahmut Türbesi'nin ek binaları bir devlet dairesinin kullanımına verilmişti. Devlet dairesinin çalışanları da "Müdür Bey'in emri var." diyerek kimseyi içeri almazlardı.

Şimdi Türk Ocakları'nın İstanbul Şubesi tarafından kullanılıyor.

Öyle mi? Bilmiyordum. Ben türbenin ziyarete açıldığını belki biraz da geç olarak, 1994 yılında öğrendim ve sevinçle o bölgeyi ziyarete gittim. Başka merak ettiğim bir yer, Yeni Cami Hünkâr Mahfili idi. Fakat 1986'da -bilmiyorum, belki de 1988'di- görmek üzere gittiğimde heybetli bir bıyıklı önüme geçti. "Ben vakıflardan burayı halı deposu olarak kiraladım, giremezsin!" dedi. Duyduğum iğbirar sebebiyle hâlâ Hünkâr Mahfili'ni görmeye gitmedim. Şimdi, çok şükür halı deposu değilmiş.

Yeni Cami Hünkâr Mahfili, İTO tarafından çok başarılı bir şekilde restore ettirildi. Şimdi rampa kısmı zaman zaman sergilerin açıldığı bir sanat galerisi olarak kullanılıyor. Peki, Beyazıt Meydanı?

Beyazıt Meydanı, başta çocuklar olmak üzere, bütün İstanbulluları büyülerdi. Ortasında büyük bir mermer havuz vardı. 1951, 1952, 1953, 1954 yazlarında birader Hüseyin ile havuzun kenarına oturur, yüzümüze gelen fıskiye serpintileriyle mutlu olur, sonra bir tramvaya atlar, yolda Sahhaflar'dan aldığımız kitapları karıştırırdık. Yine bir yaz tatili sırasında tramvayda Sahhaflar'dan aldığımız *Musahebat-ı Edebiye* adlı kitabı karıştırırken yanımdaki amca, ilerici bir amca olacak ki kükredi,

15- Senekerim Balyan'ın ağızdan dolma Osmanlı topu şeklinde yaptığı Beyazıt Yangın Kulesi. Arka planda İstanbul Üniversitesi tarafından kullanılan Harbiye Nezareti binası ve Süleymaniye Camii

"Gençsiniz, harf inkılabına uyun. Bu din kitaplarını bırakın!" dedi. Amca, 1910 doğumlu görünüyordu. Eski alfabeyi bildiğini düşünerek, kitabı eline uzattım; konusunun "edebiyat sohbetleri" olduğunu anlayınca hafif mahcup olarak "Güzel, ama yine de derslerinizi ihmal etmeyin!" diyerek sustu. O yıllarda İstanbul Üniversitesi Merkez Binası kapısında polis kontrolü yoktu. Üniversite bahçesini ve Beyazıt Yangın Kulesi'ni görmek isteyen herkes girebilirdi. 27 Mayıs sonrasında da giriş serbestti. 1968 gençleri ve özellikle 1970 gençleri bu binayı netameli hâle getirdiler. Süleymaniye Camii'nin içi ve dışı sükûnet ve mağfiret iklimi idi. Fakat Beyazıt Meydanı daha 1956 yılında bozulmuş, hem bir çeşit labirent hem yokuş hâline getirilmişti. İşte o yıllar, yani 27 Mayıs'a bir iki yıl kala, Süleymaniye de bozuldu üniversitenin solundan Süleymaniye'ye götüren yolda 1957 kışında şu manzarayı görmüştüm: Bir çadır kurulmuş, önünde çığırtkan ve münasebetsiz tavırlı bir adam, elindeki çanı çalarak "Büyük fedakârlıklarla Şahmeran'ı avladık. Aman Allah'ım, neler yaratıyorsun Neler yaratıyorsuuuuun!" diye bağırıyor ve Şahmeran'ı avlamış olmak yalanıyla bugünün 2,5-3 lirasını ödeyen, çoğunluğu hafta sonu iznine çıkmış erler olan saf müşterileri avlıyordu.

Bu tipte çadır tiyatroları Anadolu'da gezerlerdi genellikle. İstanbul'un göbeğinde de avlayacak saf insanlar bulabiliyorlarmış demek.

Evet, İstanbul'un göbeğinde... O pazar günü eve çok kederli dönmüştüm. "Bana üniversitesi, kütüphanesi, camisi, Sahhaflar Çarşısı ile tam bir kültür semti gibi görünen Beyazıt Meydanı, pazar günleri ne kadar bozuluyormuş!" diye düşünüyordum. Bu bozulma muhakkak ki 1956'da Beyazıt Meydanı berbat edildikten sonra olmuştu. Nereden mi biliyorum? İstanbul Fethi'nin 500. yılı kutlamaları sırasında, bir pazar günü, halamın eşi Rıza Müşfik Bey, kendi çocuklarını, kardeşimi ve beni Beyazıt Meydanı'nda gezdirmişti. O gün Beyazıt'ta cami, üniversite kapısı, beyaz renk mermer havuz ve temizlik hâkimdi. 1957 pazarında ise, eciş bücüş yokuşlu bir zemin, yere atılmış kâğıt ve izmaritler, gürültü, gürültüyü bastıran bir tonda da "Aman Allah'ım neler yaratıyorsun!" çığlıkları...

Şimdi 1940'larda Beyazıt'tan Aksaray'a doğru ilerlediğimizi farz edelim. Neler göreceğiz?

Beyazıt Meydanı'ndan Aksaray'a götüren caddenin ortasında, aynen Harbiye-Elmadağ arasında olduğu gibi ağaçlı bir kaldırım vardı. Zorunlu muydu bilmiyorum, bu ağaçlar Menderes'in imar faaliyetleri sırasında kaldırıldı. Edebiyat Fakültesi karşısında, üzerinde nefis bir talik yazı ile "Simkeşhâne-i Âmire" yazılı kapı kaldırıldı. Bu kitabe şimdi nerde acaba? Korunmuşsa, orada Simkeşhane'den kalan binanın cephesine anıt gibi yapıştırılması güzel olur; bir zamanlar burada, gümüş tel çeken bir devlet atölyesi vardı demek için.

Simkeşhane'nin ön tarafı, Ordu Caddesi'ni genişletmek amacıyla yıkılmıştı. Rahmetli Adnan Menderes'in İstanbul'u tek parti devrinin ihmal edilmişliğinden kurtarmak amacıyla yaptığı, ancak birçok tarihî eserin yok olmasına yol açan imar faaliyetinin tatsız sonuçlarından biri. Bu imar hareketleri hakkında neler hatırlıyorsunuz?

1950'li yıllarda Vatan ve Millet caddeleri inşaatı başladı. Birçok ahşap konak, eski mezar, hatta camiler tarihe karıştı. Keşke o yıllarda mali durumumuz iyi olsaydı da, Haliç Köprüsü gibi bir eser o zaman yapılarak, Aksaray-Yeşilköy arasını bu alternatif yolla açabilseydik. Fakat o yıllarda malî durumumuz buna imkân vermezdi. Mühendisliğimiz de bugüne göre çok geriydi. Vatan

16- Hüsrev Hatemi

ve Millet caddelerini açmamak da düşünülemezdi. 1954 yılında bir gün halam, Guraba Hastanesi'nde bir sağlık kontrolü yaptıracaktı. O gün onlarda misafir olduğumuzdan, beni de yanına aldı. Aksaray'dan Topkapı tramvayına bindik. Keşke bugünün imkânları 1954'te de olsaydı; bu tramvay yolculuğunu videoya almak ne kadar ilginç olurdu. Tramvay, bugün düz bir cadde olan Millet Caddesi'nde gittiği gibi gitmiyor, dar ve iki kıyısı yer yer birbirine çok yaklaşan, tamamı ahşap evlerle dolu sokaklardan, helezonlar çizerek ilerliyordu. Şimdi düz bir çizgi üzerinde gördüğümüz mahalle adları, o zaman bu helezonlar üzerinde noktalar gibiydi. Yani Aksaray, Yusufpaşa, Haseki, Fındıkzade, Çapa gibi durakların birinden ötekine kıvrılarak ulaşılıyordu.

Sizin Tıp Fakültesi'ne başladığınız yıllarda bu caddeler açılmış, dolayısıyla çevrenin görünüşü bir hayli değişmiş olmalı.

Tıp Fakültesi'ni 1962'de bitirdim, 1963'te de Haseki'de ihtisasa başladım. 1962-1968 arasında o semtler çok az değişmişti. Haseki ile Cerrahpaşa arasındaki ara sokaklarda, Halide Edip Adıvar'ın *Sineklibakkal* romanında anlattığı manzaralar devam ediyordu. Topkapı'nın ve Gureba'nın, Astsubay Orduevi'ne doğru inen arka yamaçları da henüz eski İstanbul sokakları görünümündeydi. Daha önce yangın yeri olan Vatan Caddesi ile Fatih arası kısa sürede kârgir binalarla dolmuştu. Daha önce bostan olan Kızılelma Caddesi'nin iki yanı da ahşap evlerle değil, kârgir binalarla doluydu. Fakat Kocamustafapaşa, Cerrahpaşa, Bulgur Palas civarı, Etyemez semtleri ahşap binalarını muhafaza ediyorlardı.

Yahya Kemal "Ölüm, yabancı bir âlemde bir geceyse bile/Tahayyülümde vatan kalsın eski haliyle." dedi ve dileği yerine geldi. İstanbul ve Türkiye, Yahya Kemal'in ölümünden sonraki on yıl içinde çok değişti.

Hocam, son zamanlarda gündemden hiç düşmeyen Taksim Meydanı'nın 1940'lı, 1950'li yılları hakkında hatırladıklarınızı sormak istiyorum. Taksim'e ilk defa ne zaman çıktınız?

Hiç unutmam, 1945 yılının bir bahar günü, Aksaray'dan, halam Âkile Müşfik Hanım'ı ziyaretten dönüyoruz. Her zaman Harbiye'de iner ve orada Kurtuluş tramvayını beklerdik. Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye tramvayı, indiğimiz tramvay olurdu. Annem çok meraklı, fakat o zamanın şartları gereği yalnız başına hiç araştırma seyahati yapmayan, sinema, hatta mezarlık ziyaretleri için bile "Çocuklar istiyor" cümlesini vesile yapan bir hanımdı. O gün "Atatürk Âbidesi'ni -o zaman anıtlara "abide" denirdi- görelim." diyerek Taksim'de üçümüz indik. Abidenin yanına yaklaştık. Atatürk, İnönü ve anıttaki diğer zevat, bizi görüyor ve izliyor gibi geliyordu bana ve biradere. Atatürk, biz doğduğumuz yıl ölmüştü. Fakat diğer zevat sağdı. Anıtın etrafında çiçekler ve o devirde sayın halkımız çiçek koparmaya çok hevesli olduğundan, gri elbiseli ve şapkalı, elinde düdük bulunan bir park bekçisi vardı. Bekçi âni olarak, düdüğü kuvvetle öttürmeye başladı. Ben ve Hüseyin, bu düdük sesleriyle, heykellerin üzerimizde yarattığı hipnoz hâlinden kurtulduk. Etrafa bakınca yıpranmış mantolu ve annem yaşında bir hanımın, herhâlde yakasına takmak için, bir menekşeyi koparmasına ramak kaldığını gördük. Hanım, utanarak, yavaş yavaş ortadan kayboldu. Bekçi de, bir suç işlenmesine mani olmuş insanların manevi hazzı içinde abide etrafında dolaşmasına devam etti.

"Yassah hemşerim!" dendi mi akan sular dururdu.

Taksim'i bu görüşümüz eşref saatte cereyan etmiş olacak ki, o yılın Cumhuriyet Bayramı'ndan başlayarak babam, ağabeyim, ben ve Hüseyin 1949 yılına kadar her Cumhuriyet Bayramı'nda gece ve gündüz Taksim Meydanı'na gittik. Gündüz vaktinde tankları, top arabalarını, erlerin geçidini seyrederdik. Gece de "çatapat" veya "maytap" denen "light" ateşli eğlence araçlarını kullananları, nadiren fener alayını, hemen her gidişimizde de, Maksem binasının yanındaki duvardan akıtılan ve ışıkla renklendirilen suları... 1949'dan başlayarak 1953 yılına kadar sadece ağabeyimiz ile gittik. 1953-1954 ders yılında ise, Hüseyin ve ben, Beyoğlu Atatürk Erkek Lisesi öğrencisi olduk. Her gün Taksim Meydanı'ndan

geçiyorduk. Artık sadece gündüz yapılan kutlamalara gittik. 1957'den sonra artık İstanbul'da ahval ve şerait değişmişti. Bir millî heyecan kalmamıştı. Azınlıkların içinde 6-7 Eylül olayları acısı, CHP'lilerin içinde "İnönü'ye taş atıldı" acısı, Demokrat Partililer içinde "Ah İsmet Paşa sen yok musun sen! Kim bilir neler hazırlıyorsun?" hisleri vardı. 1955'ten başlayarak, Cumhuriyet bayramlarında Taksim'e gitmedim. Bir müddet sonra da, törenler Vatan Caddesi'ne taşındı. 1957 seçimlerinden iki Taksim hatıram var. Birincisi, İnönü, seçim konuşması için bir pazar günü Taksim'e gelecekti. Hüseyin ile benim üniversite birinci sınıfı bitirmiş olduğumuz yıl. Göztepe'den kalkarak Taksim'e geldik. Meydana girmenin imkânsız olduğunu görünce Tarlabaşı'na saptık ve arka sokaktan, Fransız Kültür Merkezi'nin önüne geldik. O zamana kadar görmediğimiz bir izdiham vardı. Hüseyin bana "Eve dönelim bari!" dedi. Artık İstiklal Caddesi başında da meydandan farkı olmayan bir kalabalık vardı. Tam o anda, provokatör mü, aptal bir İnönü hayranı mı olduğunu hâlâ bilmediğim, çelimsiz, ince bıyıklı ve başı kasketli bir adam "Kurban olam sana İsmet Babaaa! Babanın bu günlerini de mi görecektim. İtin, itin!" diye bağırarak, önümüzde duranları itmeye başladı. O yaşlarda, ölüm korkusu da olsa, ben ve Hüseyin "imdat" diye bağıramaz, gülünç görünmekten korkardık. Biz kimseyi itmediğimiz için, arkadakilerle öndekiler arasında ayakta durma becerimiz de yoktu. Yere düşerek ezilmek üzere iken Fransız Kültür Merkezi önüne İş Bankası'nın o yıl yerleştirmiş olduğu kumbara şeklindeki madeni reklam direğine sıkı sıkı yapıştık. Hayatımızı kurtaran o reklam direğine ve kumbaraya hâlâ minnettarım.

İki hatıram var demiştiniz.

Ha, evet. İkinci hatıram da şu: Mete Caddesi'nin başlangıcına yakın bir yerde, adını unuttuğum bir partiden milletvekili adayı olan Reşat Ekrem Koçu, seçim konuşması yapacaktı. Pazar günü dışında bir gündü. Henüz üniversite tatili sürmekte olduğundan, bu defa yalnız olarak, gazete ilanında belirtilen mahalle gittim. Yarım saat önce gittiğim hâlde, meydanın Mete Caddesi'ne bakan yerinde kimse yoktu. Yazılarını severek okuduğum Reşat Ekrem Koçu'yu görmek istiyordum. İlanda belirtilen saat ve dakikada, elinde cızırtılı bir mikrofon tutan biri ile ince tel gözlüklü, beyaz saçlı bir dede görüntüsü ile Reşat Ekrem Koçu göründü. Mikrofon kuruldu, saatine bakarak konuşmaya başladı. Etraftaki kasketli inşaat işçilerinden on kadar dinleyici ile ben. Miting ahalisi bu kadardı. Bu durum, kasketli vatandaşların çok hoşuna gitti. Çünkü bu efendi adam, onlarla göz göze ve çok yakından konuşmuş oluyordu. Başka seçim konuşmaları çok kavgalı gürültülü olurken, Reşat Ekrem Bey'in konuşmasının özeti şuydu: "Menderes, İstanbul vilayeti ile belediye başkanlığını birbirinden ayırmak istiyor. Olur mu bu efendim, olur mu? İstanbul kendine has bir şehirdir. Osmanlı padişahları bile uzun süre bunu yapmamışlardır. Olur mu bu?" Kasketli vatandaşlar, öz amcalarını yatıştırır gibi "Yook, olmaz!" dediler ve Reşat Ekrem Bey hafifçe ve hazince gülümsedi. 1957 seçimlerinde milletvekili adayı olan Reşat Ekrem Koçu, 1960'lı yıllarda beka yurduna göçtü.

Reşat Ekrem'in siyaseti de denediğini ve milletvekili adayı olduğunu bilmiyordum. Hocam, bu nefis sohbet için çok teşekkür ediyorum.

İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDE **İNCİ ENGİNÜN**'LE BİR GEZİNTİ

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- İnci Enginün

Hocam, İstanbullu olduğunuzu biliyoruz. İstanbul'da doğdunuz, fakat hukukçu babanızın görevleri dolayısıyla çocukluğunuz ve ilk gençliğiniz Viranşehir, Uzunköprü, Çorum ve Ankara'da geçti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdikten sonra buradan bir daha ayrılmadınız. Röportajımıza isterseniz İstanbul'a dair ilk intibalarınızla başlayalım.

Doğduğum yer İstanbul. Haseki Hastanesi. Annem doğum için buraya gelmiş. Çünkü babam o tarihte Viranşehir'de savcı. Tabii annem, ailesinin yanında doğumunu yapmak istiyor ve buraya geliyor. Annem İstanbullu. O da Kınalıada'da doğmuş, çünkü dedem Şirket-i Hayriye kaptanlarından. Çok yakışıklı bir adammış; bıyıkları Fecr-i Ati yazarlarınınki gibi. Gözlerinin kız kardeşimin gözlerine benzediği söylenir. Her akşam adanın genç kızları anneanneme uğrar "Biz seninkini karşılamaya çıkıyoruz." derlermiş. Resimlerinden esmer güzeli hoş bir kadın olduğu anlaşılan anneannem "Siz çıkın, karşılayın, ama o sonra buraya gelecek." cevabını verirmiş. Annem iki yaşındayken babasını, altı yaşındayken de annesini kaybetmiş. Maalesef ailenin o tarafı kopuk. Annemi teyzesiyle eniştesi büyütmüşler. Zehra Teyze ile Besim Enişte benim anneannem ile dedem olmuş. Annemin teyzesinin kocası ve onun ailesi, İstanbul'un fethiyle başlayan bir aileye mensup. Dragos taraflarında bir Yazıcı Camii vardır; onun mütevellisi bu aile... Sanırım hâlâ devam ediyor.

Anne tarafı...

Evet, annem öksüz olduğu için onların çocuğu oluyor. Onların da bir kızları, Fikret Teyze'm doğuyor. Çok genç yaşta öldü. Annem onlarla birlikte bu kalabalık eski İstanbul ailesi içinde büyüyor. Dedem üç kardeş, dört beş tane de sütkardeş, onların eşleri çocukları. İstanbul'un bütün hikâyesi bu ailede vardı. Dinlediklerime göre inanılmayacak derecede renkli bir aile... Ne yazık ki onların hepsiyle teması koruyamadık, dağıldık gitti. Annemin annesinin babasıyla annesi Kafkasya'dan bir altın kemerle çıkmışlar. Baba tarafı Rumeli'den gelmiş. Sanki bütün harpler, 93 Harbi falan biz doğalım diye yapılmış... Bazen çok hazin geliyor bana. Rahatsız oluyorum. Kara mizah gibi.

Ama aile demek ki imparatorluğun özeti gibi bir şey... Bir tarafı Kafkasya'dan, bir tarafı Rumeli'den...

Evet. Baba tarafım bütünüyle Rumeli'den gelme. Babaannem anlatırdı -1963'te kaybettik babaannemi- hikâyelerini masal gibi dinlerdik. Masalların hayatla olan ilgilerini daha sonra kitaplardan keşfettik. Ben bazen aile hikâyemizi şöyle özetliyorum: Hamur teknesinden beşik ve bir altın kemer... Bütün macera bu. Benim anneannemin annesi Melek Hanım, Eyüp'te Sokullu Haziresi'nde

2- Tarihî yarımadanın en güzel göründüğü Salacak'tan İstanbul'a romantik bir bakış. Sahil yolu yapılmadan önce Salacak sahilleri herhalde bir başka güzeldi

yatıyor. Eskilerden bir tek onun mezarını biliyorum, başkasını bilmiyorum. Orada yatmasının sebebi Sokullu ailesinden gelen süt kardeşlerden birini emzirmiş olması… Ötekiler nerede gömülü, bilemiyorum. Hep kopuk kopuk hikâyeler… Ben Haseki Hastanesi'nde doğmuşum. Doğduğum zaman tabii o kalabalık ailenin bütün fertleri başıma üşüşeceğinden -annemin asabi bir mizacı vardı- onlar karşısında zayıf kalacağından veya benim hırpalanacağımdan korkan babacığım benim ağzımdan bir mektup yazmış. Onu neşretmiştim ben; yani bazı yerde kim akraba kim arkadaş; kim uzak kim yakın, onları bile bilemiyor insan. Bir de babam hâkim olduğu için…

Savcı mı, hâkim mi?

Önce savcıydı, sonra hâkim oldu. Viranşehir'de savcı olarak bulunmuştu. İklime çok yabancıydık ayrıca sıtma herkesi perişan ediyor, orada çok hasta oluyoruz. Hatta doktorlar öleceğimden endişe ettikleri için İstanbul'a gönderiyorlar. Annem getiriyor beni Şişli Etfal'e. Çocukluğumda ilk tanıştığım yerler herhâlde hastanelerdi. Orada doktor kurtuluş ümidinin %1 olduğunu söyleyince annem ağlayarak hastaneyi terk edip eve geliyor. Eniştesi diyor ki: "Madem bu kadar umutsuz, zavallı çocuğa ızdırap çektirmenin hiçbir anlamı yok, git al kızını." Ama hastane diyor ki: "O bizim, artık sana vermeyiz!" Öldürmeyen Allah öldürmüyor. On beş gün sonra iyileşiyor, doktorların taklidini bile yapmaya başlıyorum. İşte ilk tanışıklığımız böyle. Ondan sonra Uzunköprü'de Mine doğdu. Yaz tatillerinde daima İstanbul'a geliyorduk. Kaldığımız iki yer vardı: Birisi Altunizade'dir. Bugünkü Capitol'ün ilerisinde yeşil bir ev vardı, teyzemlerin evi. Yani Besim Dede'min kız kardeşinin eviydi. Onun eşi Rifat Kalpakçı idi. Yan yana iki ev vardı. Biri büyük bir köşktü. Sonra okul olarak kullanıldı. Tam hatırlamıyorum. Her tatilde oraya gelirdik. Onlar da fakir düşmüş zenginlerdendi. Benim için çok esrarlı, çok hoş bir yerdi. Bir kere ev çok kalabalıktı. Sofraya hep düğün yemeği gibi oturulurdu. On, on iki kişi… Hiç tenha olduğunu hatırlamıyorum.

3- Divanyolu

Kaç yaşlarındasınız bunları hatırladığınız zamanlar?

Bunları hatırlamaya başladığım yıllar herhâlde 1945'ten itibaren... Ailenin bir tarafı da karşıda, yani Avrupa yakasında otururdu. Amcamlar Divanyolu'ndaki Piyerloti Sokağı'ndan aşağıya inen merdivenli bir sokakta oturdular. Sonra da Draman'daki evlerine geçtiler. Bu evlerin hepsini çok iyi hatırlıyorum. Amcamın adı Salih'ti, çok hoş bir adamdı. Millî Mücadele günlerinde Ankara'ya bir şeyler gidip gelirmiş. Galiba öküzün kırık boynuzuna evrak konurmuş, amcam da köylü mintanı giyip evrakı gideceği yere götürürmüş. Galiba teyzemlerin Altunizade'deki evi geçiş merkeziymiş, ama kimse doğru dürüst bir şey anlatmazdı, bilmezdik. Öyle küçücük şeyler kalmış aklımda, masal gibi. Amcam ufak tefek, mavi gözlü bir adamdı. Belediyede matbaa şefliği yapardı. Asım Sönmez'i onun vasıtasıyla tanıdım. Amcam ona "Yahya Kemal'in çömezi" derdi. Beni her gördüğünde Yahya Kemal'den şiirler okurdu. Okurken dudakları büzülür, yüzü komik bir şekil alırdı. Galiba dişleri yoktu. Hiç unutamadığım bir çocukluk hatıram da şu: Çamlıca'da, şimdiki Akagündüz Sokağı, eskiden Yeniyol denirdi, bu sokağın köşesinde tramvay durağı vardı. Annem beni bir yere götürecek, tramvay bekliyoruz. Derken bir adam geldi sopasını sallaya sallaya, ben onu görünce feryadı bastım, annemin arkasına saklandım. Annem "Korkma kızım!" dedi. Sonra o adam da "Korkma kızım!" dedi, gitti. Eve döndükten sonra durumu anlattık böyle böyle oldu, diye. Bunun üzerine bana onun hikâyesini anlattılar: Meğer bir mirasyediymiş, çok efendiymiş, nesi var nesi yok bir adama kumarda kaptırmış. Çok uzun yıllar sonra, İstanbul'a yerleştiğimiz vakit, Millet Parkı'nın yanında oturuyorduk, orada da o eski yıkılmamış ahşap evlerden birisinde bir adam vardı, bacakları tamamen kesilmiş, bir tahtaya oturuyor, sürüyordu o tahtayı... Meğer o adam, o mirasyediyi soyup soğana çeviren kişiymiş. Dedim ya, herkesin bir hikâyesi, masalı vardı eskiden. Fakir düşmüş çok aile vardı o zamanlar, o kocaman evleri döndüremiyorlardı. Çivi çakmak bile yasak. Sonra bir

4- Ordu Caddesi. Solda Simkeşhane ve Hasan Paşa Hanı'nın ön cepheleri henüz kesilmiş görünüyor. Sağ başta harabe halindeki bina II. Beyazıt Külliyesi'nin hamamı, ikinci bina Zeynep Hanım Konağı'nın yerine yapılan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'dir

yangın çıkıyor, bu konakları yok ediyor. O büyük mıhlar fişek gibi giderdi. Bu yangınlar 1960'larda da devam etti. Çok yangın seyrettim ben. Teyzemlerin o büyük evi nasıl yıkıldı, bilmiyorum. Üç kardeş evi paylaşamıyorlar. Malum hikâye. O zaman Büyük Çamlıca'nın üst tarafı bağlıktı. Ben çok uslu bir çocuktum. Beni götürürlerdi oraya, elime kocaman bir salkım üzüm verirlerdi. Ben o salkımı bitirene kadar onlar ne yaparlardı, bilmiyorum. Meyve sebze çok boldu. Meyve ağaçları... Şu bahçenin üzümü çok güzel, falancanın bahçesindeki kayısı daha güzel filan diye seçilirdi. Ama her şey çok güzeldi o bakımdan.

Millet Parkı civarında oturduğunuzu söylediniz hocam, biraz bu parktan söz eder misiniz? Hikâyesini anlattığınız mirasyedi Araba Sevdası'nın mirasyedisi Bihruz Bey'e benziyor. Millet Parkı da zaten Bihruz Bey'in parkı...

Biz öyle derdik o parka. Edebiyat Fakültesi'ndeyken Recaizade'nin *Araba Sevdası*'nı okuyunca, "Tamam." demiştim, biz de orada oturuyoruz. Orada piknik yapmaya başladık. Gaye Barlas, Bilge Seyidoğlu... Çok iyi arkadaştık; onlar bize gelirlerdi. Annem köfte yapardı, gider orada yerdik. Elimizde kitap, Bihruz Bey'in yolunu takip eder, güler eğlenirdik.

Sizin oturduğunuz yıllarda bu park civarında büyük köşkler var mıydı? Mesela Jöntürklerin hamisi Mustafa Fazıl Paşa'nın köşkü bu parkın hemen yanındaymış. Hatta galiba Millet Parkı'nı yaptıran o. Bir tarafta da Şerif Muhiddin Targan'ın babasının köşkü...

Vallahi bilmiyorum. Yok, öyle göze çarpan güzel köşkler yoktu. Fakat vaktiyle hâli vakti yerinde insanların oturduğu hemen belli olan enkaz hâlinde ahşap binalar vardı.

Hatta daha ileride Esma Sultan Sarayı varmış, II. Mahmud'un son nefesini verdiği saray...

Orayı bilmiyorum, o semtte herkes paşalardan, şehzadelerden söz edip dururdu. Komşularıydı herhâlde, fakat ben ilgilenmemiş olmalıyım, fakat

5- Beyazıt Meydanı 1940'larda düzenlenirken Beyazıt Medresesi'nin de etrafı açılmıştı. Belediye Kütüphanesi'nin 1924 yılında oluşturulan koleksiyonu 1931 yılında bu binaya taşındı. Kütüphane, 10 Temmuz 1939 tarihinden Taksim'deki binasına geçtiği 1981 yılına kadar burada hizmet verdi (İBB, Encümen Arşivi)

Yusuf Kemal Tengirşenk'in nefis bir evi vardı Kısıklı'da. O babamın Hukuk Fakültesi'nden hocasıydı. Bize de gelirdi, babamın beni bir defa götürdüğünü hatırlıyorum. Hanımı Nazlı Hanım çok zarif, hoş bir hanımdı, bahçe içindeki ev harikaydı. O henüz hatıralarını yazmaktaydı, birçok şey anlatmıştı. Onları yazmadığıma çok pişmanım... İki sefer de Hamdullah Suphi ile Çamlıca Tepesi'nde, İstanbul'u seyrederken karşılaşmıştık. Her ikisinde de "İstanbul sultanını seyrediyor, sultan İstanbul'u seyrediyor." demişti. Çok güzel yaşlanmış bir ihtiyardı. İstanbul'un bu tarafıyla ilgili bana utanç veren bir hatıram var: Dedim ya, önce Millet Parkı'nın orada oturduk bir buçuk yıl kadar, sonra Kuşbakışı Sokak'a geçtik. O sokak biliyorsunuz Beylerbeyi'ne iner. Bir gün, Halide Abla dediğimiz deli dolu bir yeğeni vardı annemin, o, "Bugün bilmem ne hanımı görmeye gideceğiz." dedi. Ben başladım mırıldanmaya, bilmediğim insanın evine neden gidecekmişiz, filan... "Kızım, şöyle görgülü bir hanımdır." dediler. "Bana ne!" dedim. Gençlik, biliyorsunuz. Zaten çok uyumsuzdum ben. Neyse, çıktık, oraya gittik. Bir baktım, bir gecekondu. Damı tenekelerle kaplı... "Bu pis yere beni sokacaklar!" diye başladım huysuzluğa. Kapıyı, çok güzel gülümsemesi olan bir zenci açtı. "Aa, hoş geldiniz!" dedi. Türkçesi nasıl güzel kadının. Aldı bizi içeriye. Ve ben söylediklerimden çok utandım. Utancımdan yerin dibine geçtim. Nasıl tertemiz, bembeyaz örtüler, danteller... Oturdum bir köşeye, bize çay ikram ettiler. Pırıl pırıl bir bardak. O gün hayatımın en büyük utancını yaşadım. Belki de hayatımdaki dönüm noktalarından biridir bu olay. Sonra bizim evin yanında böyle birisi vardı. Zavallıcık, sakat bir kadın, kalça çıkıklığı vardı herhâlde, çok zor yürüyordu. İri yarı, suratsız, heybetli bir kocası vardı, hamallık yapıyordu, aksi mi aksi.. Sonra o adam ihtiyarlayınca bayağı güzel yüzlü oldu. Huyu değişti. Sonra yatalak oldu. O kadın o şartlarda o hastaya ne kadar güzel bakıyordu. Koku yoktu. Hastalık kokusu yoktu evde. Bunlar benim, insanlara dışarıdan bakıp da karar vermemem gerektiğini bana öğreten tecrübelerdi. Bir de hiç unutmam; Millet Bahçesi'nin orada, alt katta oturuyoruz, evin geniş bir verandası

6- Beyazıt Medresesi'nin Belediye Kütüphanesi olarak kullanıldığı yıllarda iç avlusu (İBB, Encümen Arşivi)

var. Annemin teyzesi, yeğenleri terzi olduğu için çok miktarda dikiş malzemesini satın aldıkları bir Yahudi vardı. O bir gün bize geldi, karagözden fırlamış gibi kocaman, bol bir cübbesi vardı, annemi çocukluğundan tanıyordu, fakat o gün bir şey almak istemedi. Annem, "Almayacağım." dedi. Verandada eski koltuk var; oraya oturdu ihtiyar satıcı. Bin bir dil döktü. Benim için çok eğlenceliydi. Bir yandan acıyordum. Annemin de inadı tuttu mu tutardı. Adam nihayet umudunu kesti annemden, şöyle bir baktı: "Yani şimdi sen almayacak mısın?" dedi. Annem "Almayacağım!" diye tekrarlayınca "Hay ihtiyar olasın inşallah." dedi. Ama ne güzel bir şey, beddua değil, dua…

Adam annenize uzun ömür dilemiş. Belli ki çok özel bir Türkçesi ve deyimleri var İstanbul'un.

A tabii… Annem seksen iki yaşında öldü. Bazen, "Bak görüyor musun, adamın bedduası ne güzel tuttu." derdim. Bir de sütçümüz vardı. İnsanlar çok canlıydılar. O zaman Kuşbakışı Sokak'ta oturuyorduk. Çok karlı bir gün. Oralarda kar yağdığı zaman, şimdiki gibi değildi. Geldi, baktık çok üşümüşe benziyor. "Hadi gel." dedik. Oturdu bize savaş hikâyelerini anlattı. Ben sordum: "Yine gider misiniz savaş olsa?" O da, "Elbette giderim, gâvuru boş mu bırakacağız?" dedi. Burası böyle çok eğlenceliydi. Meliha Teyzem terziydi. Çok da neşeli bir kadındı, oo neler neler anlatırdı. Dedemi hayal gibi hatırlıyorum. Hasta yatağına oturmuş Kur'an okurken… Ama amcamın hayali öyle değil tabii. O çok canlı bir adamdı, çok yaşadı. Karagözü filan ben ondan öğrendim. Mesela annem bana İnci adını vereceğini söyleyince: "Ne demek İnci? Sen ona İnci adını koyarsan, ben de Boncuk derim!" demiş. Ve ömrü boyunca bana "Boncuk" dedi. Bayramlarda aile büyüklerini ziyarete giderdik. Aile büyükleri de iki bayram arasında bize bir gün yatıya gelirlerdi.

Altunizade'yi nasıl hatırlıyorsunuz? Nasıldı?

Altunizade'yi şöyle hatırlıyorum: Bir dondurmacımız vardı ama her zaman gidilmezdi. Haftada bir gün dondurmacıya gitmek bir merasimdi. Tam Altunizade Camii'nin orada… Doğrusu çok güzel bir camidir o.

7- Beyazıt Medresesi'nin İstanbul Şehir Müzesi ve kütüphanesi olarak kullanıldığı döneme ait sergilenen objelerden görüntüler (İBB, Encümen Arşivi)

Günümüze ulaşabilen konaklara bakılırsa, çok güzel bir semtmiş Altunizade. Yemyeşil...

Tabii tabii, konaklar ve konak yavruları vardı. Ama hepsi haraptı. Çünkü dediğim gibi, adamlar zaten kendilerine bakamıyorlar. Tamir ettirecek paraları yok. Bunların hepsi varlık yokluğu çekmişlerdir. Çok hazin bir şey. Annemin o akrabaları... Hele bir tanesiyle çok yakındık, o Sokollu sülalesinden gelen biri, bunlar bir eli yağda bir eli balda yaşayan insanlar... Sütlüce'de yalı, Kartal'da konak, onlar, bunlarda ne oturabildiler, ne elden çıkarmasını bildiler, birtakım insanlar gelip oraları zaptetti. Kira vermediler, sahipleri İstanbul'dan ayrıldılar, ileri yaşlarında geçim kaygısına düştüler, bir yakınımız yıllar yılı terzilik yaptı. Allah'tan öyle bir merakı varmış. Şimdi Altunizade çok çirkin oldu. Daha doğru dürüst bir planlama yapılamaz mıydı?

Yine de İstanbul'un en iyi yerlerinden biri. Fazla yüksek binaya izin verilmiyor. Karşıya geçtiğinizde amcanızın Piyerloti'deki evinde kaldığınızı söylemiştiniz.

Piyerloti'de oturduğumuz sokağı çok severdim ben. Sonraları çok aradım, fakat bulamadım. Çok değişmiş oralar. Hayal meyal hatırlıyorum, mesela şaşıracaksınız, yaz günleri üstünde oturulan güzel hasırları, bir de yaşlı teyze vardı, onu hatırlıyorum. Bir de elmaları... Çok güzel elmalardı. Evin cumbasını çok severdik. Bacaklarımızı sallandırır otururduk. Simit alırlardı bize. Evin içini hatırlıyorum; fanuslar sık sık temizlenirdi, çünkü elektrik ikide bir kesilirdi. Oradaki evlerin içleri çok güzeldi galiba, sanki ışıkla yıkanırdı. Tanpınar'ın veya İstanbul yazarlarının birçoğunun ışıktan bahsetmesi, belki de bu ışıklı evlerden kaynaklanıyor. Öyle Orta Çağ evleri gibi karanlık değildi, çok güzeldi.

Tabii eskiden evler birbirini kollayarak yapılır, başkasının ışığını ve manzarasını kapatmamaya dikkat edilirdi. Dolayısıyla güneş…

Güneş gelirdi. Mesela yemek odasını hatırlıyorum, mutfağın yanında, Malta taşları ne kadar güzel parlardı. Çocukken bile bunun güzelliğini fark ediyordum. Bir de Draman'da evi vardı amcamın. Çok eski, küçük mütevazı bir ev… Uzunköprü'de çok yüksek tavanlı evlere alışmıştık, onunki çok alçaktı. Fakat bahçesi vardı, set set… Tekfur Sarayı görünürdü. Amcam setleri güzelce sular, mevsimine göre çiçekler yetiştirirdi.

Siz hep Anadolu yakasında mı oturdunuz?

Hep Anadolu yakasında oturduk. Önce Çamlıca'da oturduk ve o civarda iki ev değiştirdik. Oradan oraya… Hiçbir zaman da doğru dürüst eşyamız olmadı. Memur ailelerinin olmaz zaten. Ama çok şanslıydım. Beni Boğaz'ın her köşesine götürdüler, gezdirdiler. Harikaydı. Ama şu soruyu da sormak lazım: Öyle mi kalmalıydı İstanbul? Buna hiçbir zaman "evet" diyemeyiz. Ama bu kadar da vahşice bozulmamalıydı diye düşünüyorum. Çok vahşice bozuldu. Nakkaştepe'nin üstündeki o villalar nereden çıktı? Oraları hep ormandı. Kim kesti, nasıl kesti? Hoş itiraz da etseniz kimsenin dinleyeceği yok. Ama böyle bir görünmez el bu güzelim şehri bozmak için elinden geleni yapıyor. Mesela Kandilli'de eskiden çok keskin bir viraj vardı. Ben o virajı çok severdim. Çünkü Boğaz'ın inanılmaz bir güzelliği vardı orada. Ve onu tıraşladılar gitti… Orada da birazcık dikkatli gidiversinler n'olur! Feda ettiler yani virajı, buna hakları var mıydı? İstanbul'u koruyacak çareler üretmediler; işte şimdi şehir korkunç korkunç binalarla İstanbul olmaktan çıktı.

8- Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde okuyucuları bekleyen eski masalar, sandalyeler ve kitap dolapları (İBB, Encümen Arşivi)

Şimdi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdiniz. Edebiyat Fakültesi'nin o yıllardaki atmosferinden, hocalarınızdan vb. söz eder misiniz? Mesela Ahmet Hamdi Tanpınar'ın talebesi oldunuz. Nasıl bir hocaydı Tanpınar?

Evet, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öğrencisi oldum. Doğrusu başlangıçta beni çok fazla etkileyen hocalar arasında değildi. Giyimiyle, davranışlarıyla... Sınıfta sigara içerdi Tanpınar; bunu ondan başka yapan hoca yoktu. Benim çok yadırgadığım bir şeydi. Sonra o güzel üsluba sahip yazar durmadan Fransızca kelimeler kullanır, cümlelerini yarım bırakır ve böylece biz öğrencilerin anlayamayacağı bir ders yapmış olurdu. Ama Tanpınar ölüp de yıl sonundaki sınavda (Mehmet) Kaplan Bey bize -yazılı sınavlarımız vardı o zaman- Ahmed Midhat Efendi'nin romanlarını sorduğunda, çok garip bir şekilde onun sesinin âdeta kulağıma cevabı dikte ettiğini hissettim. Yani, o zaman anladım ki, o dersler aslında benim zannettiğim gibi kopuk kopuk bir şey değilmiş. Bu bakımdan benim Tanpınar'la ilgili görüşüm zıtlıklarla doludur.

Tanpınar'ın dersleri her ne kadar kopuk kopuk olsa da kendi içinde hemen fark edilmeyen bir bütünlük vardı mı demek istiyorsunuz?

Evet. İnanılmayacak bir bütünlüğü varmış ki öğrencisine bu kadar tesir etmiş. Çünkü ölmeden evvelki derslerinden birinde bize Ahmed Midhat'ı

9- İnci Enginün evindeki kütüphanesinde

anlatıyordu. Öyle ki kitabında olduğunu bildiğim şeyleri bile yazamadım, çünkü o sesi kesemedim. Kesilmesini de istemiyordum. Belki ölümün gölgesi bazı şeyleri değiştiriyor. O yaşlarda bazı şeyleri fark etmiyorduk, ama ne kadar dağınık anlatırsa anlatsın, inanılmayacak derecede etkili olmuş demek ki...

Siz onun son zamanlarına yetiştiniz

Tabii, tabii... Onun için o derslerin bazılarını hatırlıyorum şimdi. O dersleri bize vermek için ne kadar çaba sarf ettiğini de fark ettim günlüklerini yayına hazırlarken. Bu hoş tarafları... Fakat Tanpınar'ın öğrencilerini sevmemesini anlamamışımdır. Bu bende büyük bir hayal kırıklığına yol açtı, o kesin.

Peki, Mehmet Kaplan nasıl bir hocaydı?

Kaplan Bey inanılmayacak derecede muntazam dersler verirdi. Her dersi bütünlük taşırdı. Daha ilk dersinde onun büyüsüne kapılmış ve bütün derslerine girmiştik. Bilhassa Ahmed Haşim ve Türk edebiyatında tipler dersleri hiç unutamadığım derslerdir. Ders dışında da Kaplan Bey'le çalışmalarımız devam ederdi. Yıllarca her gün beraberce yemeğe çıktık. Ne kadar çok makalenin, kitabın planı bu yemekler sırasında yapıldı, tahmin edemezsiniz. Karşıya vapurla geçenler de çoktu. Vapurda da görüşmeler olurdu. Mesela ben Zeki Velidi'yi Ahmet Kutsi Tecer'i vapurda tanıdım. Beş on dakikalık bir konuşmada önünüzde yeni ufuklar açarlardı.

Kaplan Bey'le onun da hocası olan Ahmet Hamdi Tanpınar arasında mizaç bakımından büyük farklar vardı sanıyorum.

Hem de çok büyük... Kaplan Bey'in ne kadar mazbut bir hayatı varsa, Tanpınar o kadar derbeder ve bohemdi. Fakültemizin bir Çeşminur Teyze'si vardı, Allah rahmet eylesin, herhâlde çok severdi ki, o gelmeden önce koridorda dolaşır, beklerdi. Çeşminur Teyze, fakültede bizim koridorun şefiydi. Bilirsiniz Çeşminur Hanım'ı. Bir hademeydi, ama saraydan çıkma, saraylı... Hanımına bakmak için hademelik yapıyordu. Çok muhterem bir insandı. Bir seferinde şöyle dediğini hatırlıyorum: "Şimdi döke saça gelir!" Hemen kahvesini hazırlar getirirdi. Kaplan Bey'in önemli bir sağlık probleminin olmamasına karşılık Tanpınar'ın hem kendisi, hem etrafındakiler bin bir hastalıkla boğuşurdu. Bu onların hayata bakış ve yaşama tarzlarıyla ilgili olsa gerek. Kaplan Bey, mesleği bir çeşit yaşama şekli olarak görürken, Tanpınar "Çalışmak ve meslek insan için önemlidir, şekle sokar." demesine rağmen çalışmak için yeterli zaman bulamazdı. Yazmak için masasının başına geçtiğinde bin bir engelle mücadele etmesi gerekiyordu. Hastalıklar, ödenecek borçlar, hatırları sorulması gerekli dostlar, dersler, toplantılar...

Anlattıklarınızdan anladığım, Tanpınar ders anlatmayı pek sevmiyor, öğrencilerini de pek önemsemiyordu.

Önemsemiyordu sanıyorum. Bu günlüklerinde de sık sık karşımıza çıkıyor. Evet, ders vermekten de hoşlanmıyor. Kendisi de söylüyor zaten, "Hocalığı hiç sevmiyorum, ama müthiş hoca itiyatlarım var!" diyor. Onca yıl bu mesleği yapınca gerçekten bir itiyat oluşmuş, ama bu işi sevmiyor, belli. Öte taraftan, Tanpınar eğer bir aile dostumuz olsaydı, beni çok rahatsız edebilirdi. Yani soframıza oturacak, yemeğimizi yiyecek ondan sonra gidip evinde benim aleyhimde yazacak... Rahatsız edici bir şey. Ama dediğim gibi, Tanpınar bir sanatçı, sanatçılar böyle konularda affedilebilirler.

Başka hocalarınız? Mesela Reşit Rahmeti Arat?

Hocalarımız renkli kişilerdi. Ahmet Caferoğlu'na bizim koridorun Nasreddin Hoca'sıydı diyorum ben. Onu gülmeden hatırlayamadığımıza, her davranışı bir fıkra konusu olduğuna göre... Sonra Reşit Rahmeti Bey, beni bu kadar etkilemiş olduğunu hiç mi hiç düşünmemişimdir. Metodun, ciddi çalışmanın önemini,

10- Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin girişi. Beyazıt Külliyesi'ne bağlı imaret binası, Sultan II. Abdülhamid döneminde kütüphaneye dönüştürülmüş ve fotoğraftaki giriş kapısı devrin mimari anlayışına uygun olarak inşa edilmişti. "Kütüphane-i Umumi" adının, Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Bayazit Genel Kitaplığı" olarak değiştirildiği anlaşılıyor. Kütüphanenin bugünkü adı "Beyazıt Devlet Kütüphanesi"dir (İBB, Encümen Arşivi)

dil üzerinde konuşmanın ciddi bir iş olduğunu onun derslerinde öğrendim. Onun derslerinde esrarlı bir ülkeye girerdik sanki. Kelimenin en eski hâli, zamanla değişen yapısı ve sesi, şiveler arası farklılıklar, bunların hepsi tahtaya sütun sütun yazılır ve bir kelimenin esrarlı macerası açık seçik bir hâle gelirdi. Benim gibi filolojiye meraklı olmayan öğrenciler bile onun derslerinde filolojinin önemini kavradı ve sağlam bir dil şuuru kazandı. Beni çok etkilemiş şahıslardan birisi; sizi de herhâlde bir şekilde kitabıyla etkilemiş olacak. Zaten üniversiteye girmeden önce Kaplan Bey'le Rahmeti Bey'in yeni çıkmaya başlayan *Türk Yurdu* dergilerindeki makalelerini okumuştum.

Ama siz yeni Türk edebiyatından ve dilden ziyade eski edebiyata ilgi duyuyordunuz. Bu sebeple merhum Ali Nihat Tarlan'la ilişkiniz daha farklıydı.

Ali Nihat Bey son sınıfa geldiğimizde bizi birkaç arkadaşla beraber Süleymaniye'ye götürürdü. Orada metin neşri nasıl yapılır, onu gösterirdi. Çok olgun bir adamdı. Yeni Türk edebiyatı kürsüsüne asistan olarak girdikten sonra da kendisini her hafta ziyaret ettim ve Encümen-i Şuarâ şairlerini birlikte okuduk. Hocalarımızla fakültede, kütüphanelerde, sokakta vapurda ve bir de bölüm gezilerinde hep bir araya gelirdik. Bu geziler sanırım en demokrat ve neşeli günlerdi. Göksu, Hünkâr Suyu, Beykoz gezilerinin hiç unutmadığım çok güzel hatıraları vardır.

Bektaşî dedesiymiş, ben yeni öğrendim.

Ben biliyordum, çok tatlı adamdı. Evine de çok gitmişimdir. Bir gün bir iş için -ölümünden kısa bir süre önce- evine gittim. "Otur dedi, yemeği beraber yiyelim." "Yok efendim dedim, işim var, gitmem gerek." "Peki, öyleyse bir kahve içelim." dedi. Kahvemizi içiyoruz, "Bir zamanlar Kaplan, 'Tanzir-i Telemak' diye bir şey yazmıştı." dedi. "A, evet, şimdi yine onu işlemek istiyor ama ne yazık ki tam bir nüshasını bulamadık." dedim. "Ben onu kimin yazdığını biliyorum." dedi. "Kim yazmış efendim?" dedim. "Şimdi aklımda değil, ama kitap bende var." dedi. "Efendim verir misiniz?" dedim. "Veririm ama yemeği beraber yersek..." "Peki." dedim. O kadar önemli bir şey ki... Yemeğimizi yedik ve indik aşağıya. Tabii bu arada Kaplan Hoca da beni bekliyor, eyvah geciktim, hoca kızacak diye içim içimi yiyordu. Tarlan Bey'in çok güzel bir evi vardı. Çalışma odasına girdik. Bir dolap açtı, oradan anahtarı aldı, camekânları açıp bir defter çıkardı. Meğer bütün yazmaların listesi varmış. Baktı, 126 numaralı kitabı çekti, "Al." dedi. "Bunu verebilir miyim Kaplan Bey'e?" dedim. "Tabii, ver!" dedi. Koydum çantaya, ama ödüm patlıyor bir şey olursa diye. Taksi filan yok. Otobüsle tıngır mıngır hocaya gittim. Aksilik bu ya, Birol (Emil) Bey de erken gelmiş. "Nerdeydin?" dedi. "Efendim, çantamda şu anda çok önemli bir şey var: Ama beni azarlarsanız, vermem giderim." dedim. Kitabı verdim. Ali Nihat Bey gönderdi deyince, gitti telefona, Ali Nihat Bey'i aradı, teşekkür etti. Hiç unutamam, çok güzel bir sahneydi. İstanbul'u İstanbul yapan bu insanlardı. Yoksa deniz, ağaçlar her yerde var. İstanbul'da uzun müddet yaşamamış olanların bunu anlaması pek mümkün değil. O bakımdan da bu kadar hoyratça davranıyorlar. İstanbul'da İstanbullu olmayan hiçbir mimarı çalıştırmamalılar bence.

Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki çalışmalarınızı anlatıyordunuz.

Ha, evet. Yazmaların büyülü dünyasına orada girdim. Merhum hocamız Ali Nihat Bey, tenkitli basımını hazırladığı *Ahmed Paşa Divanı*'nın çeşitli nüshalarını önümüze koyar ve mısraları teker teker okur okutur ve açıklardı. Böylece nüsha farklarını da tespit ederdi. O çalışmalarda neler neler kazandık. Bu saatler inanılmaz güzellikteydi. Basık tavanlı, küçük odanın, demir şebekeli pencerelerinden bahçenin ufacık bir kısmı görünürdü. Biz orada hep kış günleri çalışırdık. Kışın soğuğu, karı içinde yaşama savaşı veren pembe gülün güzelliğini hiç unutamam. Baharda ise coşan tabiat, hepsi birden açmış güller bize bülbül seslerini arattırırdı. Divan edebiyatının mazmun sisteminin bu kapalı bahçelere hapsedilen zengin tabiatla ilişkisini de hissederdik bu anlarda. Minyatürlü nüshalarda modern resmin esaslarının nasıl vaktiyle atalarımız tarafından sezilmiş olduğunu da yine bu saatlerde fark etmiştim. Kıpkırmızı veya yemyeşil bir at gördüğümde Chagall'ın atını hatırlamıştım. O zamandan beri de içimde hep, bir türlü gerçekleştiremediğim bir özlem vardır: Modern Batı resmindeki tabloların mukabili olan beyitleri seçmek -mesela Hüsn ü Aşk'taki nice beytin gerçeküstücü ressamlarda karşılığı vardır-, onları toplamak istedim. İnsan zihninin, hayal gücünün birbirinden farklı ortamlarda nasıl yeşerdiğini göstermek için. Fakat nice tasavvur gibi bu da gerçekleştirilemeyen hayaller arasında kaldı.

Bu sebeple mi mezuniyet tezinizi eski Türk edebiyatından aldınız?

Eski edebiyatı seviyordum, hâlâ seviyorum. *Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab*'ı bitirme tezi olarak hazırlamıştım. Silahşor adında bir zatın bir çeşit gazavatnamesi... Fahir İz'le (ö. 2004) yapmıştık.

Tez çalışmalarınızı yaparken Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne de gitmiş olmalısınız.

Aa, orasını çok karanlık bulmuştum Süleymaniye'deki aydınlık çalışma ortamına göre. Henüz kitapların aydınlığı, içinde bulunduğum mekânın karanlığını bütün bütün aydınlatmıyordu. Hâlâ kütüphanelerde gün ışığının sızdığı ve biraz yeşilliğin göründüğü ortamları tercih ederim.

Üniversiteyi bitirdikten sonra da devam ettiniz mi Süleymaniye Kütüphanesi'ne?

Hayır, biliyorsunuz, Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü'ne asistan oldum. Ondan sonra, Süleymaniye Kütüphanesi'ne daha ziyade dostluk ziyaretlerim oldu. Benim aradığım malzeme artık başka kütüphanelerdeydi. Mesela İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi...

Hocam, yaptığınız çalışmalara ve bu çalışmaların mahiyetine bakınca, ister istemez, ömrünüzü kütüphanelerde geçirdiğinizi düşünüyoruz. Sanırım sizin ayak izlerinizi taşımayan İstanbul kütüphanesi yok.

Yok gibi... Biliyorsunuz, kütüphaneler ve müzeler benim en sevdiğim mekânlardır. Oralarda şimdiye kadar kendimi hiç yabancı hissetmedim. Hiç bilmediğim kişiler, yerler ve zamanlarla oralarda tanıştım. Kütüphanelerde o kadar uzun saatler geçirdim ki şimdi geriye dönüp bakınca sanki kütüphaneler dışında hiçbir yerde bulunmamışım gibi geliyor. Kütüphanelerle ilgili ne çok ayrıntı hatırımda.

Herhâlde ilk göz ağrınız İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün seminer kütüphanesidir.

Evet, çok zengin bir kütüphaneydi. *Servet-i Fünûn* koleksiyonu dâhil, pek çok dergiyi orada bulmuş ve uzun uzadıya incelemiştim. Bu kütüphane şahsi kütüphanemiz sayılabilecek kadar elimizin altındaydı. Hoş, ödünç aldığı kitapları uzun zaman iade etmeyerek bizim onlardan faydalanmamıza mani olan okuyucular da yok değildi. Yine de öğrencilik günlerimden itibaren okumam gereken kitapların çok büyük bir kısmını bize bu kütüphane sağladı. Ve tabii İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi... Öteden beri yıkılacağı söylense de güzel eski yapısıyla bizi cezbeden bu kütüphane ne yazık ki çok bakımsızdı. Bir bulduğumuz kitabı ikinci defa görmek istediğimizde bulamadığımız çok olurdu. İçinde bir de çok güzel küçük müzesi vardı. II. Abdülhamid'e sunulmuş nice kıymetli eseri orada ilk gördüğümde hayranlığımı gizleyememiştim. Kıymetli taşlarla süslü kutuları, ciltleri görünce çok şaşırtmıştım. Kitapların dışı çok süslüydü, ama tabii içlerinde ne olduğunu bilmiyordum. Kitabın içi, beni daima dış görünüşünden daha çok etkilemiştir. Yine de nefis yazılar, kurutulmuş bitkilerin saklandığı defterler, yaprak üzerine yazılmış yazılar bakımından çok zengin bir müzeydi. Kütüphanenin muhteşem merdivenleri, bizi âdeta bir mucize mekânına, bir masal diyarına yükseltirdi.

Siz üniversite kütüphanesine devam etmeye başladığınızda müdür, Nurettin Kalkandelen'di galiba?

Evet, kütüphanenin tanıdığım ilk müdürü Nurettin Kalkandelen Bey'di, şişman, kısa boylu, yuvarlacık bir insandı.

Yıldız yağması sırasında saray kütüphanesini kapısının önüne boylu boyunca yatıp "Cesedimi çiğnemeden geçemezsiniz!" diyerek kütüphaneyi yağmadan kurtaran Kalkandelenli Sabri Hoca'nın oğluymuş.

Çok da yardımsever bir insandı. Metin toplamaya başladığım günlerde, her şeyi elle kopya etmek çok zor geliyordu. Bir gün daktilomla Nurettin Bey'e gittim ve kütüphanede daktilomu kullanıp kullanamayacağımı sordum. O da bana bir oda gösterdi ve orada yazılarımı daha çabuk daktiloda yazmaya başladım. O zamanlar fotokopi, CD filan hayal bile edilemezdi. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve üniversiteye bağlı çeşitli kütüphaneler -seminer kütüphaneleri dâhil- ne yazık ki çok az hizmet verebiliyor. Son depremden sonra da eski harfli pek çok eserin bulunduğu İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi kapandı. Öğrencilik yıllarımızda bu kütüphanenin sağlam olmadığına dair söylenenler demek doğruymuş. Ama kırk yıla yakın bir süre, sorumluların bu konuda bir şey yapmamaları neye bağlıdır bilmiyorum. Eğer tehlikeye dikkat çeken raporlar işleme konmuş, gerekli tedbirler alınmış olsaydı, bugün bu tarihî değeri büyük olan kütüphaneden mahrum kalır mıydık? Çok yakından bildiğim ve çok değerli eserlerin bulunduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kitaplığı da çok uzun zamandan beri elemansızlık yüzünden kapalı bulunmaktadır.

Peki, hocam, daktilo kullanma konusunda Nurettin Kalkandelen'den gördüğünüz hoşgörüyü diğer kütüphanelerde de gördünüz mü?

Elbette, Belediye Kütüphanesi'nde de gördüm. O zamanlar Belediye Kütüphanesi diye anılan kütüphane -bizden önceki nesil, İnkılap Kütüphanesi derdi- Beyazıt Meydanı'ndaydı.

11- Beyazıt Devlet Kütüphanesi için Sultan II. Abdülhamid devrinde özel olarak yapılan dolaplar (İBB, Encümen Arşivi)

12- Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden bir köşe (İBB, Encümen Arşivi)

Beyazıt Külliyesi'nin medresesi.

Evet, medrese... Küçük bahçenin etrafındaki odacıkların en büyüğü okuma salonu olarak düzenlenmiş. Sobayla ısıtılan kütüphanede çalışmak kolay değildi. Öyle ki zaman zaman soba tüter, kapı pencere açılırdı. Bazen çok sıcak olur, bazen de bir türlü ısınamazdık. İncelemek istediğimiz gazete ciltlerini getiren görevliler onları masanın üzerine bıraktıklarında kesif bir toz bulutu havalanırdı. Sayfaları çevrildikçe nem kokusu da duyulurdu. Kütüphanenin müdürü merhum Orhan Durusoy'dan kopya etmem gereken metinleri daktilomla yazıp yazamayacağımı sorduğumda, o da çok şaşırmış ve bir deneme olmak üzere, bir koridorda bana yer göstermişti. Sonra bir odada çalışmama izin verdi. Soğuk günlerde de kendi odasındaki bir masada çalışmama izin verirdi Orhan Durusoy. Daktilonun gürültüsünden hiç şikâyet ettiğini hatırlamıyorum. Kütüphaneye giderken kalın, tiftikten örülmüş, sıcak tutan hırkalar giyer, fakat yine de soğuğu parmaklarımın ucunda hissederdim. Zaten ne İstanbul Üniversitesi'nde ne de o kütüphanede ısınabildim ben. Kemiklerimin ağrıları o zamanlardan kalma diye düşünüyorum bazen. Aslında yeni Türk edebiyatı için kütüphaneye gitmemize hiç ihtiyaç yoktu bizim. Çünkü Seminer Kütüphanesi -YÖK'ün yaptığı en kötü şey Seminer kütüphaneleri'ni kaldırmaktır- çok zengindi ve biz oradan çok yararlandık. Fevkalade bir kütüphaneydi. Ha, bir de Belediye Kütüphanesi'nde bir sürü yaşlı adam vardı, bizi durmadan imtihan ederlerdi.

Okuyucular mı?

Tabii, tabii... Eski harfleri biz tek tek sökmeye çalışıyoruz...

Onlar içinden gelmişler tabii...

İçinden gelmişler. Başımıza dikilir, bakarlar."Bu adam neye bakıyor?", "Oku bakayım şunu!.." Okuyunca tamam, ondan sonra güven duyarlardı.

Hocam, Asaf Halet Çelebi de burada memur olarak çalışmış. Orhan Durusoy'la sürekli çatışmışlar. Merhumun şimdi Türk Tarih Kurumu'nda bulunan dosyasını incelemiştim. Bu konuda "Büyük Bir Şairin Küçük Memur Olarak Portresi" başlıklı bir de makale yazmıştım.

Ben yetişmedim ona... Ama Orhan Durusoy'la çatıştıklarından şüphe etmem. Orhan Bey çok aksi bir adam mıydı bilmiyorum; otoritesinin sarsılmasını herhâlde istemezdi. Ancak benimle arası çok iyiydi. Allah rahmet eylesin. Kütüphanede çalışanlar o kadar hoş insanlardı ki, bir yerlerde karşılaştığımız zaman hâlâ gelir, selam verir, hatır sorarlar...

12- Sultanahmet Camii, Moda ve Fenerbahçe *(Cumhuriyet Devrinde İstanbul)*

Tabii, sözünü ettiğim bu hadise 1950'lerin hemen başında cereyan etmiş. Sizin Belediye Kütüphanesi'ne gidip geldiğiniz yıllarda Çelebi'nin tuhaf maceraları hâlâ anlatılıyor olabilir diye hatırlatmak istedim. Tabii yazdığınız ve derlediğiniz metinlerin büyük bir kısmını orada yazdınız.

Evet. Çok çalıştım orada. Orhan Durusoy'un gösterdiği anlayışı, kendisinden sonra gelen müdürlerden de gördüm, hepsini saygıyla anıyorum. Onların anlayışı sayesinde işim bir hayli kolaylaşmıştı. Antoloji çalışmaları için bize ayırdıkları odaları yıllar boyu daktilo sesiyle doldurduk. Orhan Durusoy'un ölümünden sonra gelip geçen müdürlerden daha iyi tanıyorduk kütüphaneyi... 1968'de başlayan üniversite olayları sırasında bu kütüphane bizim sığınağımızdı. Fakülte'den çıkıp kütüphaneye giderdik. Dışarıda molotof kokteylleri patlar, endişeli gözlerle pencereden dışarı bakar, bir anda Fakülte'nin damına tırmanmış gençleri görürdük. Kütüphanenin en sevimli yeri neresiydi, biliyor musunuz, bahar ve yaz günlerinde bahçesi... Çok bakımlı bir bahçe değildi, ama ortada bir çeşmesi vardı, kuşlar cıvıl cıvıl su birikintilerinde yıkanırlardı. Güller de çok güzeldi. Gülün yanında ayçiçekleri de bulunurdu. Soğuk günlerde tek başına açan bir gül, kışın bütün zorluğuna isyan eden güzellikti.

Efendim, Orhan Durusoy, kütüphanenin Taksim'deki yeni binasında da görev yapmış mıydı?

Hayır, ama onu Taksim'de şimdi Atatürk Kitaplığı adıyla bilinen binanın temel atma töreninde gördüğümü hatırlıyorum. Hayali; güzel, zengin bir kitaplık kurmaktı, Vehbi Koç kendisine bu fırsatı vermişti. Ne yazık ki Orhan Bey yeni kütüphanenin açılışını göremeden vefat etti. Taksim'deki kitaplık, biliyorsunuz, her gün biraz daha gelişti. Ben çok severim, manzarası bu kadar güzel olan bir başka kütüphane bilmiyorum. Aydınlık, temiz ve bütün teknik imkânlarla okuyucuların hizmetinde. Bu kütüphane özellikle süreli yayınlar bakımından Hakkı Tarık Us kitaplığıyla birlikte İstanbul'daki en zengin kütüphanedir. Oradaki görevlilerin hepsini minnetle hatırlıyorum. 1960 yılından itibaren sürekli olarak çalıştığım bu kütüphaneden ne kadar çok memur nesli gelip geçti. Bu kütüphanenin son yıllarda en rahatsız eden

yanı, grup hâlinde gelen ve değişik konularda gazetelerden malzeme toplayanlar. Bunlar bir kütüphanede bulunduklarını hiç hatırlamayarak aralarından bir iki kişi çalışırken, ötekilerin çene çalması. Bir de küçük öğrenci gruplarının ziyaretleri. Bu ikincisi hayli gürültülü olsa da, belki içlerinden birkaçı geleceğin kütüphane sevdalılarından olur diye, onlara kızamıyorum.

Hocam, herhâlde Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne sık sık uğruyordunuz. Beyazıt'ta, hatta İstanbul'da en büyük kütüphane o... İlk millî kütüphanemiz...

Uğramaz olur muyum? Onun müdürü Muzaffer Gökman da daktilo kullanmama izin vermişti. Aslında çok aksi bir adamdı, fakat severdim kendisini. O da beni seviyordu, önce biraz uzaklarda çalıştırdıktan sonra kendi odasının üstündeki odada çalışmamı uygun görmüştü. Bu kütüphanenin okuma salonunda kitaptan başka hiçbir şeye bakmak mümkün değildi. Bu eski binanın kubbeli tavanı güzeldi, fakat ben çalışırken mutlaka gökyüzünü veya bahçeyi görmek istiyordum. Onun için bu salonda pek mecbur kalmadıkça çalışmadım. Dergilerin bulunduğu salon cazipti. Oradan İstanbul Üniversitesi'nin bol ağaçlı bahçesi görünüyordu. Muzaffer Gökman'dan sonra Hasan Duman -onun hazırladığı eski harfli süreli yayınlar kataloğunun önemini de yeri gelmişken hatırlatayım- ve öteki müdürlerden ve görevlilerden büyük yakınlık gördüm. Yıllarca bu kütüphanede çalışan Süheyla Şentürk ve genç yaşında kaybettiğimiz Erdal Hamami'yi de bu vesileyle anmalıyım.

Peki, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi...

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, Beyazıt Camii'nin arkasındaki sıbyan mektebinde hizmet verirdi. Süreli yayınlar bakımından çok zengin bir kütüphaneydi. İlk müdiresi Sıdıka Karadeniz, yıllarca kitapları, süreli yayınları tasnifle uğraştı. Ondan sonraki görevliler ne yazık ki kitapla ilgisiz kişilerdi. Ölümüne kadar kütüphaneyi açık tutan Mehmet Bey isimli hizmetliydi. Fakat o bir kütüphaneci değildi. Yine de bu minicik kütüphanede çok verimli çalışmalar yaptım.

Ahmed Haşim'in yazılarını toplarken daha çok bu kütüphaneyi kullandığınızı biliyorum.

Özellikle doçentlik çalışmalarım sırasında ve Ahmed Haşim'in yazılarını derlerken burada çok çalıştım. Bu kütüphanenin bulunduğu yeri biliyorsunuz, çok gürültülüdür. Gürültüye rağmen yaptığımız çalışma başlı başına bir serüvendi. Orada hademe olarak çalışan merhum Mehmet Bey'in yardımlarını hiç unutmam. Soğuğu iliklerimize kadar işleyen salonda kimlerle tanışmadık, kimlerle kitap dostlukları kurmadık. Taha Toros, Kerim Sadi, Seyfettin Özege... Bu kütüphaneyi kurmak için vakıf yapan, her şeyi teker teker sayıp döken Hakkı Tarık Us'un, kütüphanesini sürdürmek için aldığı tedbirler ne yazık ki yeterli olmadı. Anlaşılan merhum, vakıf senedini hazırlarken en önemli faktörü, insan faktörünü unutmuş. Ailesinden kalanlar ne kitapla ne de vasiyetle ilgililerdi. Bütün kitaplar ve süreli yayınlar Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne nakledildi de, kurtuldu. Beyazıt Devlet'in özelliği derleme kütüphanesi olması ve her kitabın orada bulunmasıdır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki kitaplar ve süreli yayınlar da buraya nakledilince çok zengin bir süreli yayınlar koleksiyonuna sahip oldu. 1999 depreminden sonra bir ara depremden hasar gören Millet Kütüphanesi de, biliyorsunuz, bir süre burada hizmet vermişti. Millet Kütüphanesi onarıldıktan sonra yeniden kendi binasında hizmete başladı. O da eski bir yapı. Bahçesi ortada. Şadırvanı da var. Yardım için çırpınan müdürü Melek Gençboyacı ve yıllardan beri kütüphaneyle özdeşleşmiş olan Kadir Bey, kütüphaneye adım atarken gördüğümüz dost yüzler. Bazı süreli yayınların tam koleksiyonları sadece Millet Kütüphanesi'ndedir. Bazen de hiç ummadığımız kitapları orada buluveririz.

Kütüphanelerin şartları şimdi çok iyi. Eski kütüphanelerde çok sıkıntı çektiğinizi sanıyorum.

Hem nasıl! Binalar o kadar soğuktu ki, şimdi bile o soğukluğu hissediyorum. Mekân iyi aydınlatılamazdı. Her taraf toz içindeydi. Hatta ben bu tozlu sayfaları çevirirken farenjit oldum ve uzun bir tedavi geçirdim. Saygısız ve kaba görevliler az sayıda da olsa vardı. Elimizi yıkayacak temiz bir lavabo bulamazdık. Bütün bu problemlere rağmen okuyucularına hizmeti hiç aksatmayan, daima yardımsever olan kütüphane memurlarına minnet ve şükranlarımı daima tekrarlarım. Bütün çalışmalarımda, yarım asırdan beri, onların isimsiz yardımları bulunmaktadır. Kütüphanelerde çalışmak bir çeşit serüvendir. Bir çalışma için gittiğim hâlde, o çalışmanın dışında bir sürü not ile çıktığım çok olmuştur.

Hocam, bu zevkli sohbet için teşekkür ediyorum.

HİLMİ YAVUZ'LA FATİH'TEN AYASPAŞA'YA

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- Hilmi Yavuz, aslen Siirtli bir ailenin çocuğu olmakla beraber, çocukluğunu ve ilk gençliğini İstanbul'un kadim semti Fatih'te yaşamış, hâlen Ayaspaşa'da ikamet eden bir İstanbullu...

Aziz Hilmi Bey, sizin hem bir İstanbullu, hem de bir entelektüel olarak İstanbulla çok yakından ilgilendiğinizi, İstanbulla ilgili kendinize ait görüşlerinizin bulunduğunu; ayrıca ilk gençlik yıllarınızı nefs-i İstanbul'da, nefs-i İstanbul'un en eski semti olan Fatih'te yaşadığınızı biliyorum. İstanbulla ne zaman tanıştınız? Nasıl bir tanışmaydı bu? O günlerden başlayarak bugünlere gelmek istiyorum.

Tabii... Ama önce şunu söyleyeyim: Ben İstanbul doğumluyum, ama nüfus cüzdanımda Biga yazıyor. Bunun sebebini de belirtmemde yarar var. Ben doğduğumda babam, Biga kaymakamıymış. Annem İstanbul'da Alman Hastanesi'nde doğum yapıyor, çünkü Biga'daki imkânlar 1936 yıllarında müsait değil. İstanbul'da doğuyorum, Biga nüfus memuru, nüfus cüzdanının çıkarılması sırasında babama diyor ki: "Mahdum, her ne kadar İstanbul'da doğduysa da, onu biz Bigalı yapmak istiyoruz. Sakıncası yoksa doğum yerini Biga olarak yazabilir miyim?" Babam da sakıncası olmadığını söylemiş. Ama senin de çok iyi bildiğin gibi, bütün bir çocukluk hayatım büyük ölçüde babamın kaymakamlık yaptığı taşra ilçelerinde geçti.

***Hüzün ve Ben* adlı kitabınızda da anlatıyorsunuz o ilçeleri.**

Evet, 1945 yılında babam, Orhangazi'de kaymakamken, yeni ilçe olmuş Güneyce'ye, Rize'nin ilçesi, atandı. Kıdemli bir idareci olarak valilik beklerken, nahiyeden yeni ilçe olmuş Güneyce'ye atanması, galiba onuruna dokundu. Rapor aldı ve biz kalktık, İstanbul'a geldik. Babamın halasının oğullarının birlikte oturdukları büyük, ahşap aile evine konuk olduk. İlkokul 4. sınıfı da İstanbul'da, adı şimdi Akşemsettin İlkokulu olan 40. İlkokul'da okudum.

"Nohut oda bakla sofa" dedikleri cinsten bir ev mi yoksa konak mı?

Yo yo, nohut oda bakla sofa bir ev. Küçük bir ahşap ev. Üç katlı... Hala oğulları üç kardeştiler, her katında biri oturuyordu, çocukları ve eşleriyle birlikte. Sanıyorum, onlardan birinde, bir odayı bize verdiler; bir yıl orada kaldık. Bu ev, Zeyrek'te -adını da çok iyi hatırlıyorum- Fenerci Hüseyin Çıkmazı diye bir sokaktaydı. Çıkmazın hemen sağ tarafında bir büyük elektrik, babamım deyişiyle, bir "muhavvile merkezi" vardı; "Dikkat Tehlike!" yazan kurukafalı... Sokağa girer girmez sağ tarafta büyük bir bahçe, sol tarafta da büyük bir bahçe... Bir bahçe kapısı ve bir koridor, yol koridoru... Sağ taraftaki o büyük bahçede de eski bir konak vardı. O konağın zaman zaman çitlerini aşar, bahçeye girer ve bahçedeki meyve ağaçlarından erik araklardık. Araklama diye bir şey vardı o zamanlar...

2- Tophane sırtlarından Üsküdar'a bakış

Çocukluğumuzun vazgeçilmez maceraları…

O yıllarda İstanbul, benim için sadece Fatih ve civarından ibaret. 10-11 yaşındaydım ve dergi almak için Saraçhanebaşı'na giderdim. Fatih Parkı'nın hemen yanında, şimdi Fatih Sultan Mehmed heykelinin -maalesef kötü bir heykeldir- bulunduğu arsada bir fırın, fırının yanında kahve vardı. Kahveci, Siirtliydi.

Hemşehriniz yani.

Evet, hemşehrim. "Ammoaskar", derdik biz ona, yani "Asker amca". Fırının önünde de yine Siirtli bir hemşehrimizin, Mehmet Ağabeyin gazete tezgâhı vardı. Dergileri oradan alırdım: *Çocuk Gözü*, *Çocuk Haftası*, *Binbir Roman*… Dolayısıyla bütün o yıllarda benim Fatih ve İstanbul idrakim: Fenerci Hüseyin Çıkmazı, Fatih Parkı, Fatih Camii ve Saraçhane başındaki o gazeteci Mehmet Ağabey'in gazete tezgâhından ibaretti.

Fenerci Hüseyin Çıkmazı… Ne güzel isim! Kim bilir kimdi Fenerci Hüseyin?

İstanbul'da o cânım sokak adlarının çoğu büyülü, gizemli ve şiirlidir. Beyoğlu'nu keşfetmeye çalıştığım ilk gençlik yıllarımda Tünel'le Galatasaray arasındaki Eski Çiçekçi Sokağı'nı fark edince "Ne kadar şiirsel bir sokak adı bu!" diye düşünmüştüm. Sonra Eyüp'te Karyağdı Sokağı'nı keşfettim. Biliyorsun, Sait Faik'in "Öyle Bir Hikâye"sinde Çilek Sokağı vardır. Bu sokağın peşine düştüm ve buldum sonunda. Kuşdili'ndeydi… Yine Sait Faik'in sözünü ettiği Ağaççileği Sokağı'nı da buldumdu.

Bu sokak adlarını değiştirmiyorlar mı, canım çok sıkılıyor. Peki, Fenerci Hüseyin Çıkmazı duruyor mu?

Fenerci Hüseyin Çıkmazı, 1989 yılında duruyordu. Şöyle: O yıllarda *Aktüel* dergisi benimle bir röportaj yaptı. İstanbul'u Dinliyorum kitabım çıkmıştı o sırada. O röportaj dolayısıyla çocukluğumun İstanbul'unun

sokaklarını dolaştık. 1989'da Fenerci Hüseyin Çıkmazı duruyordu.[1] Derken babam Samsun'un ilçesi Terme'ye tayin edildi. Terme'de iki yıl kaldık. Ortaokulu Çarşamba'da okudum. Uzun hikâyedir, onlara girmiyorum. Sonra 1950 yılında babam, Şebinkarahisar'a atanınca emekli oldu. Ve biz Siirt'e, yani baba yurduna döndük. Ortaokulu Siirt'te bitirdim, fakat orada lise yok. En yakın lise Diyarbakır'da. Ya Diyarbakır'a gidilecek ya İstanbul'a... Ben ailenin tek çocuğuyum, özenle büyütülmüş bir çocuk, dolayısıyla öyle kolay kolay da bir yerlere emanet etmek istemiyor, iyi bir okul olsun istiyorlar. Diyarbakır mı, İstanbul mu konusunda bir tereddüt yaşandı. Ailede uzak bir damat, Faik Ağabey, Kabataş Lisesi mezunu idi. Bir toplantı yapıldı, konuşuluyor: "Bu çocuk nereye gidecek?" falan diye... Sonunda Faik Ağabey'in de müdahalesiyle Kabataş Erkek Lisesi'ne kaydolmama karar verildi ve İstanbul'a göç ettik, ailece...

Nereye yerleştiniz?

Önce yine geçici olarak babamın hala oğullarının...

O ahşap ev...

Hayır, o ahşap evden çıkmış, bu defa Zeyrek'te Şebsefa Camii vardır, o caminin yanındaki Meyvalı Bostan Sokağı'ndaki 1 numaralı eve taşınmışlar. Büyük bir ahşap yapı, Fenerci Hüseyin Çıkmazı'ndaki gibi "nohut oda bakla sofa" değil, gayet güzel, geniş, ferah odaları olan bir konak... Çok iyi hatırladığım bir evdir o. Şimdi yok Meyveli Bostan Sokağı... O bölge İMÇ oldu biliyorsun. Bir ev tutuluncaya kadar burada kaldık. 1950 yılının Eylül'ünde Kabataş'ta yatılı -evci yatılı- lise öğrenciliği başladı. Evden Eminönü'ne Küçük Pazar yoluyla bir iniş vardı; pazar akşamları erken saatte o yoldan iner -yatılı olduğum için pazar akşamları okulda olmak durumundaydım- Eminönü'ne gelir, oradan Bebek-Eminönü tramvayına biner, Ortaköy'den bir önceki durakta, bizim lisenin durağında inerdim. Yolu çok iyi hatırlıyorum, çünkü nerede ne yazıyor, ona çok meraklıydım. Yol boyunca bütün levhaları, tabelaları filan okurdum.

Şu anda resim gibi gözünüzün önünde olmalı.

Evet, resim gibi gözümün önünde. Hatta bazı şeyleri geçenlerde bir yazımda da zaten anlattım. Mesela, şimdi Halk Bankası'nın olduğu o büyük hanın girişinde Volf Çernis adında bir avukatın levhasını hatırlıyorum. Sonra, onun hemen yanında bir yelekçinin tabelasını: "Yelekçi Mordo"... Biraz daha ilerde, Necatibey Caddesi'ne girildiğinde, sol tarafta bir şarap imalatçısı: "Şarapçı Diamandi Dimenksis". Bu arada, eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, -yanıltıyor da olabilir- hemen Karaköy'den Necatibey Caddesi'ne dönerken sağ tarafta "Karaköy Börekçisi" vardı, harikulade börek ve poğaça yapardı. Zaman zaman babamla okula giderken veya beni okuldan alırken Karaköy'de iner, o börekçiye uğrar, sıcak poğaçalar alırdık. Onun lezzetini hâlâ unutamam. Karaköy Börekçisi'nin hemen yanında bir baklavacı vardı, Gaziantep Baklavacısı... Aklımda yanlış kalmış olabilir ama Hacıtahiroğlu idi adı; onu hatırlıyorum. Ve tabii, daha sonra artık yalnız dolaşabildiğim zamanlarda cumartesi öğleden sonra ve pazar günleri, Bâbıâli Yokuşu...

3- Edirnekapı'dan Beyazıt'a uzanan yol, aslında tarihî Divanyolu'nun bir parçasıydı. İmar faaliyetleri sırasında, Edirnekapı'dan başlayıp Fatih Camii külliyesine uzanan, Şehzadebaşı istikametinde ilerleyerek Beyazıt'a ulaşan 30 metre genişlikte, ortası refüjlü bir caddeye

1 Fenerci Hüseyin Çıkmazı, Zeyrek'te ismini ve varlığını korumaktadır.

dönüştürülmüştü. Bu caddenin Edirnekapı ile Macar Kardeşler Caddesi arasındaki bölümü "Fevzipaşa Caddesi" adıyla bilinmektedir

Oradan neler hatırlıyorsunuz? Yani gazetecilerin bir zamanlar "Bizim Yokuş" dedikleri Ankara Caddesi'nden?

Bizim yokuş... Hemen söyleyeyim. Sirkeci'den yukarıya doğru çıkıyoruz: Benim hatırladığım, ilk sağ tarafta Semih Lütfi Kitabevi vardı. İki vitrini, ortadan giriş kapısı, vitrininde Semih Lütfi Kitabevi'nin bastığı kitaplar bulunurdu. Kitapları da hatırlıyorum: Özellikle Refik Halit Karay'ın kitapları... Oradan aldığım ilk kitap, yanlış hatırlamıyorsam Refik Halit Karay'ın *Ay Peşinde* adlı kitabıdır. Ondan sonra o kitabevine dadandım. Aldığım ilk kitaplar arasında Reşat Enis'in *Toprak Kokusu* ve daha birçok kitap vardır. Semih Lütfi Kitabevi'nin, içeriye girildiğinde gayet korkutucu bir görünümü olan, benim "Madam" dediğim bir yöneticisi vardı.

O kadını 1970'lerde görmüştüm, ben de hatırlıyorum.

Öyle mi? Enteresan... Kadın bende hep caydırıcı bir etki uyandırmıştır. Yani "Niye geldin, ne işin var? Hadi bakalım, işini gör hemen çık!" gibi falan... Korka çekine birtakım kitapları istediğimi hatırlıyorum. Kadının genç okurlara özellikle pek de itibar etmediğini düşünürdüm. Zaten gözleri hep uykulu bakardı. Yukarıya doğru çıkıyoruz; Semih Lütfi'den sonra -ona yetişemedim ama- Burhan Arpat'la Salah Birsel'in küçük bir kitabevi varmış, sağ tarafta bir yerde... Ondan sonra hatırladığım, Remzi'dir. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi ve Remzi...

O zaman da şimdiki yerinde mi yine Remzi Kitabevi?

Evet, şimdiki yerinde. Ama ondan önce Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nın satıldığı kitabevi vardı. Remzi'nin tam karşısında, çıkarken sol tarafta, Hilmi Kitabevi vardı. İbrahim Hilmi Çığıraçan... Hilmi Kitabevi benim için Hüseyin Rahmi Gürpınar'dı. Hüseyin Rahmi'nin bütün kitapları biliyorsun, İbrahim Hilmi'de yayımlanmıştır. Tabii bir de Remzi'nin yanında İnkılap Kitabevi... Remzi Bey genellikle tezgâhın başında dururdu. Tabii her zaman bir yardımcısı veya çırağı vardı ama müşterilerle bizzat kendisi muhatap olurdu Remzi Bey. Onun da tıpkı Semih Lütfi'nin madamı gibi sanki müşteriyle fazla yüzgöz olmak istemiyormuş gibi bir tavrı vardı. Yani Remzi'den de alışveriş ederken biraz çekinerek ve ürkerek davrandığımı hatırlıyorum nedense...

Meserret Kıraathanesi'ne uğrar mıydınız? Ankara Caddesi'yle Ebussuud Caddesi'nin kesiştiği yerdeymiş.

Hayır, Meserret'e uğramazdım, önünden geçerdim. Bu arada bir şey daha söyleyeyim: Eminönü'nden Sirkeci'ye giderken Hacıbekir'in tam karşısında 4. Vakıf Han vardır. Altında Borsa Kıraathanesi vardı. Bazen cumartesi günleri okuldan çıktığımda babam beni Borsa Kıraathanesi'nde karşılardı. Borsa Kıraathanesi, tıpkı Tokatlıyan gibi büyük bir cam vitrinin arkasında oturan müdavimlerin kıraathanesiydi. Oradan Hacıbekir'e uğrar, birtakım şekerlemeler alırdık. Yukarıya tramvayla çıktığımızda, babam rahmetli, eve gitmeden önce Beyazıt Meydanı'nda Küllük'ün tam karşısında Emin Mahir Efendi Lokantası vardı; oranın dönerini ben çok severdim. Babam da...

Yani Emin Mahir Efendi Lokantası'na yetiştiniz. Biraz orayı tarif eder misiniz?

Şöyle, tam Beyazıt Camii'nin girişinin sağ tarafında -üniversite tarafında değil, öteki tarafta-.

4- Saraçhane'nin bir zamanlar nasıl yer olduğunu gösteren etkileyici bir fotoğraf. Arkada Bozdoğan kemeri

Ordu Caddesi'ne bakan tarafta.

Evet. Tam da Ordu Caddesi'ne bakan tarafta değil, Beyazıt'a bakan tarafta. Tabii meydandaki büyük havuzu vs. söylememe gerek yok. Şöyle giriyorsun, dar bir yol var, ağaçlıklı bir yol: O yolun sağ tarafı Emin Mahir Lokantası, sol tarafı Küllük'tü. Küllük'te oturmadık. Bir kere zannediyorum babamla oturup bir kahve içmişliğimiz var. Daha doğrusu babam kahve içiyordu, ben de gazoz mu ne... Ve babamın bana: "Bak evlat, bu kahveye münevver insanlar gelir, burada bu insanlar kendi aralarında sohbetler ederler. Yani bu kahvenin böyle bir namı vardır." gibi bazı şeyler söylediğini hatırlıyorum. Kimler olduğunu söylemedi tabii. Herhâlde benim büyük ihtimalle tanımayacağımı düşünerek. Sadece "münevverler" dediğini hatırlıyorum.

Meyvalı Bostan Sokağı'ndaki konakta kalmıştık. Bu konakta ne kadar oturdunuz?

Çok değil, kısa süre kaldık. Sonra Kıztaşı'nda bir ev tuttuk. O evde 1950'den 1958'e kadar yaşadık. Benim lise hayatım ve üniversite birinci ve ikinci sınıflarıyla gazetecilik hayatımın büyük bir bölümünde o evde kalmışızdır.

Kıztaşı'nın da hatıralarınızda, hafızanızda önemli bir yeri olsa gerek.

Tabii. Kıztaşı'ndan Sarıgüzel'e doğru yürümekten, Fatih'in ara sokaklarında akşamları dolaşmaktan, her sokak başını gizemli ve büyük bir serüvene başlıyormuş gibi dönmekten büyük bir haz duyardık. Fatih sokaklarının unutamadığım simalarından biri Süpürgeci Ali'dir; sırtında süpürgeleri ve yüzünde sufiyane bir gülüşle bir sokaktan ötekine dolaşır dururdu. Ali'ye sonraları Kıztaşı'ndaki Acem'in Kahvesi'nde de rastladım. Süpürgeci Ali'yi ve o gün yaşadıklarımı "Bir Süpürgeci Mitolojisi" başlıklı yazıda uzun uzadıya anlatmıştım. Kıztaşı'ndaki evimizde, yatak ve çalışma odamın penceresi doğrudan doğruya Kıztaşı'na bakıyordu. İlginçtir, tesadüfler benim hayatımda... Timaş Yayınevi'nin editörü Emine Hanım'ın evine uğradıktı bir vesileyle. Benim sekiz dokuz yılımın geçtiği o apartman yıkılmış. [Adı Çiner Apartmanı. Çiner Apartmanı, Kat. 2, No. 5... Adresi çok iyi hatırlıyorum, çünkü ben o adresi daha sonra *A Dergisi*'nde idarehane adresi olarak vermiştim. Onun da hikâyesi ayrıdır, ilginçtir. Eve birtakım mektuplar geliyor, babam diyor ki: Böyle birisi yok burada. *A Dergisi* falan... Tabii babamın da haberi yok, sonradan söyledim]. Emine

5- Tipik bir İstanbul sokağı... İstanbul şehir estetiği hakkında açık bir fikir veren bu sokağın benzerlerine 1980'lere kadar rastlamak mümkündü

Hanım'ı anlatıyordum: Yahu, burası bizim oturduğumuz yer dedim. Bizim apartman yıkılmış, onun yerine yapılan apartmanın ikinci katında Emine Hanım oturmuyor mu? Tesadüfün bu kadarı olmaz! Bu bir... İkinci tesadüf de şu: İkinci kez evlendiğimde Valideçeşme'de oturduğum apartmanın yerinde, daha önce ahşap bir ev varmış ve bu ev Behçet Hoca'nın Beşiktaş'ta Camgöz Sokağı'na taşınmazdan önce oturduğu kira evi değil miymiş?

Behçet Necatigil'in...

Evet. Behçet Hoca bir akşam bana yemeğe geldiğinde çok şaşırdı. Tıpkı benim Emine Hanım'ın oturduğu evi görünce şaşırdığım gibi...

Peki Kıztaşı?

Kıztaşı'na gelirken sol tarafta vergi dairesi vardı. Fatih'ten tanıdığım insanlardan söz edeyim istersen: Gazeteci Mehmet Ağabey'den söz etmiştim, Mehmet Ağabey'in oğlu Hakkı, Fatih Parkı'yla fırın arasında bir kulübe yaptırmış, o kulübede gazete satıyordu. Benim üniversite yıllarımda akşamları genellikle orada toplanırdık. Hakkı'nın arkadaşlarından biri, İslam Çupi'ydi. Meşhur spor yazarı... Çok yakın dostluğumuz olmuştu. Arnavuttur; babası Arnavut Kralı Zogo'nun yaveriymiş. Evlerinde, oturma odasının duvarında Kral Zogo'nun bir fotoğrafı ve babasının üniformalı bir fotoğrafı vardı. İslam'ı hatırlıyorum, basketbolcu Baba Yavuz'u [Türkoğlu] hatırlıyorum, Oktay Kavrakoğlu'nu. İslam'ın arkadaşı Cüneyt'i... Sonra benim ilkokul dördüncü sınıftan arkadaşlarım, Metin Altıparmak filan... Kıztaşı'ndan çok şey hatırlamıyorum, açık söylemek gerekirse.

O sütunla ilgili bir şeyler de yazmışsınız da *Hüzün ve Ben*'de.

O, tarihine ilişkin. Bir de tabii aşklarımıza ilişkin bazı şeyler...

6- Şişli-Beyazıt tramvayı, İstiklal Caddesi'nden Taksim'e dönüyor. İstiklal Caddesi'nin bugün hayal edilmesi bile zor olan tenhalığı ve sükûneti dikkat çekici

Kabataş Lisesi mezunusunuz. Dolayısıyla Kabataş, Beşiktaş ve Ortaköy bölgesi de üç dört yıl yaşam alanınız olmuş.

Kabataş Erkek Lisesi binası, aslında biliyorsun, bir sahilsaraydır.

Bilmez miyim? Sultan Abdülaziz'in hal' edildikten sonra hapsedildiği, daha sonra katledildiği veya intihar ettiği Feriye Sarayı...

Sahilsaray, evet ama bizim için kalın ve yüksek duvarlar, büyük, cesim demir kapılar ve kapıyı tutan Pala Yusuf Ağa demekti. Yüksek, yaldızları dökülmüş tavanlarına bakarak dolaştığım o ilk günü hiç unutmam. Bir hapishaneye kapatıldığım duygusuna kapılmıştım. Bir sürü yasak vardı. İlk yıl, deniz tarafından, küçük, ama tavanı süslü sınıflardan birine düştüm. Tahta sıralar birbirine o kadar yapışıktı ki en arka sıralarda oturanlar, sıraların üzerine basarak tahtaya kalkıyorlardı. Okulun bir sahilsaray oluşu, güzel havalarda, ilkbaharın başlarında yahut sonbaharın ilk günlerinde sabah ve akşam, ayrıca teneffüslerde deniz kıyısında dolaşabiliyordum. En büyük eğlencemiz, okulun önünden geçen Boğaz vapurlarına okulu selamlamaları için "Kaptan, öt!" diye bağırmaktı. Bütün Boğaz vapurlarının kaptanları, biz daha bağırmadan düdüklerini öttürmeye başlarlardı.

Necip Fazıl da bir yazısında buna benzer bir hadise anlatıyor. 1930'ların sonunda, 63 numaralı Şirket-i Hayriye vapurunun ihtiyar kaptanı, adı Tahsin, çok sevilirmiş. Boğaz'ın çocukları 63 numara uzaktan belirince kıyılara koşar, hep bir ağızdan "Ya ya ya... şa şa şa! Tahsin Kaptan bin yaşa!" diye bağırmaya başlarlarmış. Bunun üzerine Tahsin Kaptan, vapurun canavar düdüğünü çeker, uzun uzun öttürürmüş.

7- Sirkeci Meydanı. Arkada Mimar Kemaleddin Bey'in eseri olan 4. Vakıf Hanı görülüyor. İmar hareketlerinden bu meydan da nasibini alacaktır. Bahçekapı'ya geçip Ankara Caddesi'ne dönmek üzere olan tramvaysa Maçka-Beyazıt tramvayı olsa gerek (*İstanbul'un Kitabı*)

Aynı şey... İsterse öttürmesinler! Sahil, "Kaptan, öt!" haykırışlarıyla inlerdi. En büyük zevkimiz bu. Akşamüstleri çıkma imkânı bulduğumuz zaman da genellikle Ortaköy'e gider, Dereboyu'nda dolaşırdık. Daha sonra da, Ortaköy'de, sahile çıkan yolun bitiminde, sol tarafta bir kahve vardı; o kahvede zaman zaman oturur, tavla oynayan arkadaşlarımızı seyrederdik. Bunlar dışında Ortaköy hakkında da pek bir şey kalmamış zihnimde. Dedim ya, Kabataş Erkek Lisesi, Ortaköy'ün Muallim Naci Caddesi'ne bakan koca demir parmaklıklı koca kapısı ve bu kapıyı bekleyen Pala Yusuf Ağa'sıyla tutukluluk, Boğaz'a bakan yüzüyle de özgürlük duygusunu kışkırtmıştır. Deniz, gemiler ve karşıda İcadiye'nin yemyeşil tepeleri...

Hatırladığım kadarıyla babanızla İstanbul'da yaptığınız gezintiler var. Mesela Sümbül Efendi...

A, evet... Sümbül Efendi, tabii. Şimdi bir gün şöyle bir şey oldu: 40. İlkokul'da okurken, yıl 1946 büyük ihtimalle, on yaşındayım ve yazın bir tatil günü olmalı. Genellikle böyle şeyler yapardık. Babam: "Hadi yürü, gidiyoruz." derdi. Sorulmuyor "Nereye gidiyoruz, niçin gidiyoruz?" Çıkardık, tramvaya binerdik. O gün Aksaray'dan Topkapı tramvayına bindik ve Kocamustafapaşa civarında bir yerde indik. Babam "Burada bir çiçekçi yok mu?" dedi. Bana soruyor. Genellikle böyle bir huyu vardı. Kendi kendine, karşısında biri varmış gibi soru sorardı. Bakındı şöyle etrafına, biraz yürüdük, çiçekçi yok. Sonra bir yere girdik. Büyük bir ağaç, çınar ağacı büyük ihtimalle... Bir sessizlik...

Çınar değil, servi...

Servi... Zincir bağlanmış.

***Huzur* romanında Ahmet Hamdi Tanpınar da çınar diyor.**

8- Hilmi Yavuz, İstanbul'u yaşamakla kalmayıp yazanlardan biridir

9- Büyük bir mimar olan Kemaleddin Bey'in I. Abdülhamit Külliyesi'nin büyük bir kısmını yok ederek yaptığı 4. Vakıf Hanı

Evet, o da çınar diyor. Beni de muhtemelen Tanpınar yanıltmış olmalı. Ama o zincir niye bağlanmış hiç bilmiyoruz. Ondan sonra dedi ki: "Allah muhabbetinin kokusunu duyuyor musun evlat?" Birdenbire böyle bir koku… Bu kendi kendine telkinle olan psişik bir mesele midir, bilemiyorum; ama birdenbire böyle kesif bir çiçek kokusunun orayı, o mekânı kapladığını hissettim, yadırgadım ve titredim. "Ne oluyoruz?" falan diye. İşte orada kısaca Sümbül Sinan'dan bahsetti. "Burası Sümbül Sinan hazretlerinin türbesidir." dedi, dualar edildi filan…

Oradan çıktık ama ben sersemlemiş gibiyim. Müthiş bir şeydi bu! Sonradan babam anlattı: "Ben sümbül arıyordum…" falan diye. Hâlâ ne zaman hatırlasam ürperirim.

"Sümbül ve Kuyu" şiiri oradan geliyor galiba.

Evet, oradan…

Başka nereleri geziyordunuz böyle?..

Yine benim İstanbul'da olduğum 1946 yılında, meşhur *Missouri* gemisi geldi İstanbul'a.

Herhâlde Washington büyükelçimiz Münir Ertegün'ün cenazesini getirdiğinde mi?

Tabii o zaman Münir Ertegün'ün cenazesini getirdiğini hatırlamıyorum. Babam söylediyse bile belleğime kaydetmemişim. Herkes gidiyor, "Müthiş bir gemi, görülmemiş bir zırhlı!" filan diye. Kalktık, gittik. Annem de nasıl bir şey diye merak ediyor. Bir *Missouri* şehir efsanesi dolaştı yani İstanbul'da. Millet akın akın Dolmabahçe'ye gidiyor, seyrediyor. Galiba birkaç kez de Amerikalılar İstanbullulara gemiyi görüp gezme izni vermişler, ama biz onu yapmadık. Sadece uzaktan temaşa eyledik. Babam rahmetli "Oraya kadar boşuna gittik. İşte bir gemi gördük." falan demiş, bana ve anneme biraz "İlla görelim!" dediğimiz için söylenmişti. Bunlardan başka bir hikâyem daha var, sana onu da anlatmalıyım. Onu da birkaç defa yazdım. Saraçhanebaşı'nda tam o Mehmet Ağabey'in ve fırının karşısında Mimar Ayasağa Mescidi vardı. Mimar Ayas Ağa, Fatih'in mimarbaşısı. Ve İstanbul'daki ilk Müslüman yapının -dinî mimari olarak ilk yapı- Mimar Ayasağa Mescidi. 1950'lerin sonlarında doğru Adnan Menderes'in imar "hamlesi", öyle deniyordu, İstanbul'u yeniden imar etme merakı başladığında, yolun açılması ve dolayısıyla mescidin yıkılması gündeme geldi. Belediye binası filan henüz yok. Oralarda hep evler ve dükkânlar. Babam, bu konularda gayet hassas biriydi. Nasıl olduysa bilmiyorum, İbrahim Hakkı Konyalı'yla tanışmış ve bir sivil eylem başlatmışlar, Mimar Ayasağa Mescidi yıkılmasın,

10- Bir zamanlar Eminönü Meydanı... Yeni Camii'nin önünde kamyonlar, otobüsler, at arabaları ve insanlar iç içe

diye. Sonradan babamdan dinledim bu hikâyeyi. İlginçtir, kalktılar, İbrahim Hakkı Konyalı'yla birlikte Ankara'ya gittiler. Vakıflar Genel Müdürü de o sıralarda Orhan Çaplı... Hiç unutmuyorum. Teminat vermiş babama ve Konyalı'ya, "Hiç merak etmeyin." demiş, "yolu açacağız, ama camiyi oradan olduğu gibi alacağız, aşağıya, Aksaray'a doğru, Horhor'da bir yere yerleştireceğiz, hiç endişeniz olmasın. Yıkılmayacak, sadece yer değiştirecek!" Hiç unutmuyorum, 1955 olmalı... Babam büyük bir keyifle geldi, "hallettik" diye. Bir sabah baktık ki, Mimar Ayasağa Camii hak ile yeksan olmuş. İstanbul Devlet Sanatlar Akademisi hocalarından Behçet Ünsal, 1950 ile 1969 yılları arasında, İstanbul'da "imar" adı altında yerle bir edilen eski eserlerin içler acısı bir envanterini çıkarmıştır, biliyorsun.

Behçet Ünsal'ın makalesini biliyorum.

Bu makalede, yıkılan yüzden fazla tarihî eserin adı geçiyor. Mesela Azapkapı Valide Camii... Azapkapı Valide Camii ve Azapkapı ile Perşembe Pazarı arasındaki küçük alana bakan Saliha Sultan Sıbyan Mektebi de -bizim çocukluğumuzda 48. İlkokul'du- Semavi Eyice Hoca'nın deyişiyle, "şehircilik ve şehir imarının, eski eserleri gelişigüzel yıkmak suretiyle yapılabileceğine inanan bir zihniyet"in kurbanı olmuştur! Behçet Ünsal Hoca, makalesinde, bizzat yaşadığı bir olayı da anlatır: Beşiktaş'ta, Mimar Sinan'a ait Sinan Paşa Hamamı, yine bir yol meselesi yüzünden değeri inkâr edilmek suretiyle körü körüne yıkılmıştır. Sinan Paşa Hamamı'nın yıkılması, 1957'de Anıtlar Yüksek Kurulu'nda uzun tartışmalara yol açmış; Celal Esad Arseven, Kemalî Söylemezoğlu, Ali Saim Ülgen, Zeki Faik İzer ve Behçet Ünsal Hoca yıkılmamasını savunmuşlar. Başkan Tahsin Öz, eserin "değersizliğinde" ısrar etmiş ve bir oy fazlasıyla yıkım kararı çıkmış. Behçet Ünsal Hoca, "Bu olay hukuk ve mimari tarihimizin bir yarası olarak kalacaktır." der. Unkapanı'ndaki Süleyman Subaşı Camii de yıkılmıştır ve bu cami de Mimar Sinan'a aittir!

11- Cağaloğlu'ndan Sirkeci'ye inen yokuş, bugünkü adıyla Ankara Caddesi. Bir zamanlar kitapçıların ve yayıncıların mekân tuttuğu, gazetelerin Bâbıâli'ye yakınlığı dolasıyla tercih ettiği bu caddeye gazeteciler "Bizim Yokuş" derlerdi

Bunlardan bizde çok var, diye yıkmışlardır.

Bunlardan bizde çok var… Yıkalım gitsin!

O zaman, imar hareketlerini çok iyi hatırlıyorsunuz.

Çok iyi hatırlıyorum. Gazeteciydim çünkü.

O günlerdeki duygularınızı, intibalarınızı filan biraz anlatır mısınız? Neleri gözlediniz?

Anlatayım: Bu hadiseler, 1957-1958 yıllarında *Vatan*'da gazetecilik yaptığım yıllara rastlar: O yıllarda, Menderes'i İstanbul'a geldiği zamanlarda takip görevi bana verilirdi. Başbakan Park Otel'de kalırdı. Muzaffer Ersü özel kalem müdürüydü, o konuşmaz; açıklamaları yardımcısı Büyükelçi Şefik Fenmen yapardı. Telefon ona bağlanır ve Beyefendi'nin -"Beyefendi" denirdi Başbakan'a- o gün hangi bölgelerde hangi imar faaliyetlerini teftiş ettiği öğrenilirdi. Benim hatırladığım çok vahim yıkımlar aslında Fatih'te. Fatih'te, Mimar Ayasağa Mescidi de dâhil olmak üzere sol taraftaki o blokun, Belediye Sarayı'nın olduğu bölümün bütünüyle yıkılmasıdır. Bulvar açılmıştı zaten, Lütfi Kırdar zamanında, zannediyorum, 1948'de açılmıştır. Ama büyük ölçüde Fatih ve civarıyla sınırlı kaldı benim gördüğüm yerler. Somut olarak gördüğüm yıkımlar, Fatih ve Beyazıt'taydı. Ama Şefik Bey "Beyefendi bugün Emirgân'a gitti, Emirgân'da şu şu şu blokların yıkılmasını buyurdu." derdi. O yıllarda öyle bir durum vardı yani. Bizim gazeteci olarak gidip gördüğümüz yerlerin sayısı çok azdı.

Bu imar hareketiyle ilgili haberler yapıyor muydunuz?

İmar hareketleriyle ilgili haberler, çok sıradan haberler olmaya başlamıştı. İşte "Başvekil Adnan Menderes, bugün şurada imar sahalarını gezmiş ve alakalılara gereken direktifleri vermiştir." Bu kadar. Başvekil olduğu için birinci sayfaya giriyor haber, ama içeriğinin hiçbir kıymet-i harbiyesi yok.

12- Dolmabahçe Sarayı'nın has ahırları ve Tiyatro-yı Şâhâne, Milli Şef devrinde yıkılarak yerine İnönü Stadyumu yaptırılmıştı. Yukarıda söz konusu has ahırların nadir fotoğraflarından biri görülüyor

Aslında bu tahribata karşı ciddi manada mücadele veren de yoktu galiba.

Hiç yoktu, hiç yoktu.

Yani bir-iki aydın dışında da kimsenin sesi çıkmıyordu. Bugünkü gibi tarih ve çevre şuuru gelişmemişti.

Yok. Yalnız, daha önce yazmıştım, Rıfkı Melül Meriç'in Üsküdar'da Atikvalide Çarşısı'nın bir duvarının yıkılması, yani Yahya Kemal'in "kör kazma" dediği felakete maruz kalması sırasında: "Burayı yıkamazsınız, burası tarihî bir mekândır!" diye müdahale ettiğini hatırlatmak isterim. Müteahhit, Rıfkı Melül Hoca'dan şikâyetçi olmuş ve hoca yakalanıp karakola götürülmüştür.

Tarihî eserlerin yıkılmaması için münferit olarak mücadele edenler var. Fakat devrin hâkim zihniyeti, bu "köhne" yapıların niçin muhafaza edilmesi gerektiğini anlamıyor ve bu yönde mücadele verenleri eskicilikle suçluyorlar. Zannederim, Menderes de Tek Parti Devri'nde İstanbul'un şuurlu olarak ihmal edildiği, yani yok olmaya terk edildiği şeklinde bir düşünceden hareketle...

Şu da var: Senin de çok iyi bildiğin gibi rahmetli Turgut Cansever'in bir tespiti vardı: Zannediyorum *Arkitekt* dergisine yazmıştı da. Kendisinden de birkaç defa dinlemiştim. Demişti ki: "Menderes; şurası yıkılsın, burası yıkılsın diye talimat verirken İTÜ'nün şehircilik profesörleri 'Aziz Başvekilimiz, siz şehirciliği bize üç ayda öğretir duruma geldiniz.' demişlerdir." Bu konuda yazdığım bir yazıda Keçecizade İzzet Molla'nın ünlü beyitini hatırlatmıştım: "Meşhûrdur ki fısk ile olmaz cihan harâb/Eyler ânı müdâhene-i âlimân harâb." O dönemde kesinlikle öyleydi, yani "müdâhene-i âlimân" söz konusuydu. Menderes'e karşı hiçbir sivil girişim söz konusu olmamıştır. Yalnız işte dediğim gibi, babamın ve İbrahim Hakkı Konyalı'nın çok münferit ve çok küçük girişimleri ve onlar gibi birkaç kişi...

13- Şirket-i Hayriye vapurları, 1851'den sonra Boğaz'ın ayrılmaz parçaları hâline gelmişti. Fotoğrafta, bir yandan çarklı arabalı vapur Kabataş İskelesi'ne yanaşıyor. Arka planda Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet Camii

Bu tahribatın sadece Menderes dönemine ait olduğu sanılır. İşte son zamanlarda kavga konusu olan Taksim Topçu Kışlası, 1940 yılında yıktırıldı. İbrahim Paşa Sarayı'nı ve Beyazıt Külliyesi'nin hamamını yıktırmak için, 1930'larda 1940'larda devrin en önemli aydınları yıkılsın diye nasıl mücadele veriyorlar, inanamazsınız. Osmanlı bakiyesi eserlerini köhne ve ilerlemeye engel şeyler olarak gören aydınların saldırısı gibi görünüyor. Birkaç aydının kararlı mücadelesi sayesinde, günümüze ulaşabilmiş tek vezir sarayı olan İbrahim Paşa Sarayı kısmen kurtarılabilmiştir. Yıkılan kısmının yerine, yakın zamanda boşaltılan Adliye Sarayı yapılmıştı.

Son derece doğru bir tespit. Yüzde yüz öyle...

Demokrat partililer de CHP'nin içinden çıktılar. Aynı kafa... Dolmabahçe'nin has ahırları, Tiyatro-yı Şahane'si de Tek Parti Devri'nde yıkıldı.

Başbakan 0093 plakalı siyah Cadillac'ıyla nerede bir yıkım varsa oraya gider, yanında kim varsa, mesela Belediye İmar müdüründen ve İTÜ'nün Şehircilik hocalarından bilgi alır, onlara talimat verirdi.

Bana sorarsanız, Menderes'in yaklaşımı, "İstanbul'u siz ihmal ettiniz, ben imar ediyorum" mantığına dayanan bir çeşit rövanştı. Bugün olsa herhâlde o kadar cesur hareket edemezdi.

Kesinlikle mümkün değildi. Kesinlikle...

Çok iyi hatırlıyorum, UNESCO, 1975 yılını Mimari Miras Yılı ilan etmişti. O tarihten sonra yavaş yavaş konuşulmaya başlandı bu meseleler. Anladık ki rahmetli Menderes, imar edeyim derken ciddi bir kıyım yapmış. O devirde yaşayan insanlar belki de "İşte kurtuluyoruz şu salaş şeylerden, tahtakurusu yuvası evlerden!" diye seviniyorlardı eminim.

Valla o tahtakurusu meselesi çok önemlidir. İstanbul'da ahşap evlerde yaşadığımız yıllarda annem, yatağın yanına büyük bir leğen ve leğenin içine su koyardı. Ve yukarıdan, tavandan düşen tahtakurularını toplayıp leğene atardı. Sabahleyin kalktığımızda o leğenin su yüzeyinin tamamen tahtakurularıyla kaplı olduğunu görürdük. Çok ciddi bir meseleydi.

Ben de çocukluğumu ve ilk gençliğimi ahşap evlerde yaşadım. DDT filan da vardı. DDT'nin olmadığı dönemlerde ahşap evlerde yaşamak herhâlde çok zor olsa gerek. Neyse, tahtakurusu meselesini geçip İstanbul'da sizin yaşadığınız mekânlara gelelim.

Şimdi, şöyle bir şey var. İstanbul benim için tamamen kendi yaşadığım mekânlarla sınırlı olmak gibi bir anlam taşıyor. Yani İstanbul'da bilmediğim, yaşamadığım, herhangi bir hatıramın olmadığı mekânların -sadece İstanbul için değil, Ankara için de öyle, başka şehirler için de öyle- herhangi bir anlamı yok. Yani şehir -sadece benim için değil belki de, birçokları için böyle olduğunu düşünüyorum- yaşanan ve hatıralarının olduğu mekânlarla var olan bir durum gösteriyor diye

14- Beşiktaş Vapur İskelesi'nin yaklaşık yetmiş yıl önceki görünüşü

düşünüyorum. Onun için, mesela benim için Fatih, Fatih'in 1950'li yıllarda Fatih Caddesi'nin veya Macar Kardeşler Caddesi'nin iki yanındaki o büyük çınar ağaçları, ortada gezi alanı ve sağlı sollu kırmızılı-yeşilli tramvayların aktığı bir mekân olarak hep belleğimde kalmıştır. Fatih'teki insanlar veya akşamüstleri o genç insanların gidip gelişleri, volta atışları, gezintileri filan aklımda kalmıştır. Kabataş Lisesi, Ortaköy öyle... Yani bunu söylerken ben biraz da Tanpınar'ın Haşim için söylediğini kastediyorum. "Hayatı kasten daraltmaktan hoşlanırdı." diyor ya... Ben de biraz öyleyim aslında. Bir şehir benim için ancak çok dar ve sınırlı birkaç mekân için vardır. Yani kişisel olarak öyledir. Yoksa elbette bir okuryazar olarak İstanbul'un tarihî ya da doğal anlamı elbette benim için çok büyük. Ama bunu bireysel yaşantıya indirgediğiniz zaman sadece dar ve sınırlı birkaç mekândan ibaret kalır İstanbul benim için. Şimdi mesela Taksim ve civarıdır.

O hâlde Taksim ve civarını konuşalım.

Şöyle, 1985 yılında ben, Gümüşsuyu'na taşındım. 1985'ten itibaren Gümüşsuyu'nda yaşıyorum. Daha önce Beşiktaş Akaretler'de, Valideçeşme'de kalıyordum. Sonra Gümüşsuyu'na taşındım. Eşimle birlikte kaldığım evi almıştık. O evi boşanma sırasında eşime bıraktığım için, ben yine o civarda bir ev buldum. 1995'te şimdi oturduğum eve taşındım. Yine kira evi tabii. Taksim, benim için özellikle tabii, kahveleriyle var olan bir mekândır. Benim için biraz da belki gençlik yıllarımızda Paris'teki kahvelerde geçirilen o zamanın, sohbetlerle vs. -aslında böyle bir gelenek bizde de var. Kahvehane, kıraathane geleneği. Bir yerlerde buluşulur, konuşulur- onun için Taksim'de The Marmara Oteli'nin kafesinde -şimdi Kitchenette oldu- olmayı, özellikle oranın verandasında oturup vakit geçirmeyi, gazete okumayı, gelip geçenleri seyretmeyi ve zaman zaman kendimi tahayyülata bırakmayı tercih ettiğim bir mekân. Yani onun dışında pek bir yere gitmiyorum aslında. Gitmek de istemiyorum.

Evinize de yakın. Birden aklıma geldi. Sizin hayatınızda Ayasların önemli yeri var. Mimar Ayas Ağa ve Ayas Paşa...

Evet, Ayaspaşa'da oturuyorum, 1985 yazından beri. O tarihte Ayaspaşa, İstanbul'un en sakin ve sessiz semtlerinden biriydi. Bu sessizlikte galiba biraz da Park Otel'in boşaltılmış olmasındandı. Bir zamanlar o güzel

15- 1940'larda Taksim Meydanı (*Cumhuriyet Devrinde İstanbul*)

terasında oturduğumuz bu otelin yokluğu derinden hissediliyordu. Belki inanmayacaksın, Ayaspaşa'daki evimde, tenha bir bağ evinde yaşıyor gibiydim. Selimehatun Yokuşu'nu tırmanmaya çalışan tek tük otomobillerin uğultusunu saymazsam, Ayaspaşa, bu şehirde yaşanabilir bir enfes tenhalıktı benim için. Ayaspaşa'da eskiden büyük bir mezarlık olduğunu biliyor olmak da etkiliyordu beni. Yani burası bir zamanlar bir semt-i hâmûşândı. Bu yüzden Park Otel'le Alman Konsolosluğu'nun arasındaki sokaktan geçerken, yürüdüğüm yolun altındaki ölüleri tedirgin ediyormuşum duygusuna kapılmış ve hep usul usul yürümeye dikkat etmişimdir.

Yabancıların "Grand Champs des Morts" dediği Ayaspaşa Mezarlığı, Kanunî'nin sadrazamlarından Ayas Paşa'nın vakfına dâhilmiş. Galiba Paşa'nın konağı da buradaymış ve Cennet Bahçesi diye bildiğimiz meşhur bahçe bu konağın bahçesiymiş.

Evet, Taksim'den başlayıp Fındıklı ve Dolmabahçe sahillerine uzanan büyük bir mezarlıkmış Ayaspaşa Mezarlığı. Evliya Çelebi'de okumuştum; Ayas Paşa, Kanunî Süleyman'ın beylerbeyilerindenmiş ve Koca Sinan Paşa'nın kardeşiymiş. Semt, adını Ayaş Paşa'nın buradaki havuzlu bahçe ve konağından alıyormuş. Daha sonra, padişah efendimizin köpeklerinin beslendiği Samsunhane de burada inşa edilmiş. Evliya, bir de mesireden söz ediyor: Müneccim Kuyusu Mesiresi... Güya Ali Kuşçu, burada, yıldızları gözlemek üzere bir kuyu kazmıştır ki derinliği tam 105 kulaçmış. Müneccim Kuyusu'nu bilmem ama 1980'lerin sonunda Ayaspaşa'ya derin bir kuyu kazıldı, yıkılan Park Otel'in yerine yapılacak yeni otel için... Böylece "Beton Canavar" Ayaspaşa'ya da girmiş oldu.

Oteli yapamadılar ama şimdi bir beton yığını orada hayalet gibi duruyor.

Evet, bu canavar yüzünden Ayaspaşa'da artık gökyüzü kalmamıştı. Yirmi üç kat olacaktı, bir kısmını yıktılar, bir kısmı İstanbul'un silüetinde hâlâ kara bir leke gibi duruyordu, ama şimdi yeniden inşaata başlandı.

Peki, bu Boğaziçi ne ifade ediyor sizin için?

Boğaziçi'nde yaşamadığım için bana çok fazla bir şey ifade etmiyor. Boğaziçi'ne ilişkin ilk hatıralarım Kabataş Lisesi'nin sahilinden ibarettir. Orada birtakım anılarım var, oradaki o dört yıllık var oluşumun bir anlamı var. Zaman zaman Boğaz'a gittiğim veya Boğaziçi Üniversitesi'nde hocalık yaptığımda -belki o biraz ilginç olabilir- üniversiteden Bebek'e inerken "Erguvan Şiirleri"ni ilham etmiştir. Nisan-mayıs aylarında erguvanlar çiçek açar ve bilirsin, çiçeklerini çok kısa bir sürede dökerler. Cumartesi günleri yapıyordum ben derslerimi; dersler bittikten sonra öğrencilerimle birlikte o yoldan yürüyerek Bebek'e iner ve Bebek Kahvesi'ne intikal ederdik. O yolculuklar, yol boyunca yapılan sohbetler ve o erguvan çiçeklerinin mor bir halı gibi yere dökülüyor olması beni çok etkilemiştir. Boğaziçi'nde, Kabataş Lisesi'nin sahil kesimi ve Bebek Kahvesi dışında anılarımın bulunduğu mekân yok.

Peki, Emirgân?

Ha, Emirgân var... Emirgân'ı bir romanın refakatinde gezdim.

Hangi roman?

Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*'ı... Çok ilginç. Bir ara, çok sevdiğim, değer verdiğim romanların başkişilerinin İstanbul'da nerede dolaştıkları konusunda bir şeyler yazmak istedim, ama gerçekleştiremedim. *Aylak Adam* 1958'de yayımlandı. Bizim kuşak için gerçekten çok farklı bir romandır o. Bir kuşağın romanıdır. Yusuf, rahmetli bizden yaşça epey büyüktü. Zannediyorum 1921 doğumlu idi. Yani 15 yaş filan büyüktü. Ama her nasılsa, o dönem gençliğinin -1955'te 19-20 yaşında olan gençlerin- ruhunu ya da çağın ruhunu kavramış gibiydi o roman; kendimizi bulmuştuk aylak adam tipinde. O sebeple *Aylak Adam*'ı, özellikle Emirgân'da -Atılgan, Emirgân'dan hep Mirgün diye söz eder- geçen bölümlerini bir tür gezi rehberi gibi düşünüp Emirgân Çınaraltı'ndan yukarıya doğru çıkan yokuştan başlayarak "aylak adam"ın yolunu izlemeye ve kitapta geçen "küçük deniz"i bulmaya çalıştım. Yazdım da zaten.

Sonra Emirgân'la *Huzur*'da da karşılaşmışsınızdır.

Huzur'u 1970'li yıllarda okudum.

Tercüman baskısından mı?

Tercüman baskısı. Ondan önce okumamışım nedense. Tanpınar'ı herhâlde o zamana kadar gündeme taşıyan bir edebî durum söz konusu olmadı. Biraz da açık söylemek gerekirse, Selahattin Hilav'ın yazısından dolayı...

Şu meşhur yazı, ardından gelen meşhur tartışma...

O yazı dolayısıyla ben, "Böyle bir adam varmış. Bu adamın -Selahattin Hilav'ın deyişiyle- "bilimsel dünya görüşü"ne çok yaklaşmış olduğu görülüyormuş. O zaman tabii hepimiz Marksistiz. Acaba nasıl bir adam bu? Türk romancılığında bizim bildiğimiz Orhan Kemallerden, Kemal Tahirlerden çok daha önce meseleleri çok daha başka bir problematik açıdan ele alan, Doğu-Batı arasına sıkışıp kalmışlığı bir medeniyet meselesi olarak ele alan bir romancı. Vay, okuyalım bunu dedik. Sonra, Selahattin'in yazısıyla Tanpınar'ın romanındaki yaklaşımın örtüşmediğini görüp o yazıyı yazdım. Fakat ilginç olan şudur: Benim hayatımda bu tür tesadüfler de var; Mümtaz'ın âşık olduğu kadının adı Nuran'dır. 1976 yılında ve o Tanpınar heyecanı hâlâ içimizdeyken, benim âşık olduğum kadının adı da Nuran'dı. Benim âşık olduğum Nuran'la, Mümtaz'la Nuran'ın birlikte gezdiği yerleri gezmek gibi bir niyetimiz oldu. Fakat bir türlü gerçekleştiremedik. Bu benim çok istediğim bir şeydi. Özellikle Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* deneyiminden sonra, çok istemişimdir. Yani romanları bir tür gezi rehberi gibi okumak ve roman başkişisinin sevgilisiyle veya yalnız gezdiği yerlerde onun gibi gezmek... Bu arzum, *Huzur* bağlamında gerçekleşmedi maalesef.

Başka, İstanbul'da sizin hayatınızda önemli yeri olan mekân ya da hadise...

Hadise? Tabii 6-7 Eylül olayları... 6 Eylül günü... Ha, bu arada başka bir şey de söyleyeceğim; o da sinemalar... Saraçhanebaşı ile Vezneciler arasında sağlı sollu sinemalar vardı.

Eski Direklerarası yani.

Eski Direklerarası... Anılarda daha çok Beyoğlu sinemaları geçer. İstanbul'da sadece Beyoğlu'nda sinemalar varmış gibi! Oysa Fatih'te, Beyazıt'ta, Çarşıkapı'da, Çemberlitaş'ta ve Sultanahmet'te çok güzel sinemalar vardı. Fatih'te, eski Direklerarası geleneğinin bir devamı olarak Şehzadebaşı, bir eğlence mekânı olma konumunu koruyordu 1950'lerde. Vezneciler'den Beyazıt'a gelirken, solda, müzik aletleri ve notalar satan dükkânlarla, üniversite kitapları satan kitapçılar sıralanmıştı ve henüz Vezneciler yeraltı geçidi açılmadığı için, ana cadde üzerindeydiler. İskender Kutmani'nin müzik mağazası ve Zeynelabidin Cümbüş Evi oradaydı. Fatih ya da Edirnekapı'ya giden tramvaylar Beyazıt Meydanı'nda havuzun çevresinden Vezneciler'e yöneldiğinde, soldaki bu dükkânların önünden geçerek kıvrılır, sağ yanda bulunan bir bayan

16- 6-7 Eylül olaylarında Beyoğlu'nda akıl almaz bir vandallık yaşanmıştı. Fotoğraftaki görüntüler bu vandallığın boyutları hakkında açık bir fikir veriyor

berberinin önünden geçerek -bu berber dükkânı hâlâ aklımdadır, çünkü tabelasında Almanca "Damen Friseur" yazılıydı- o yıllarda, özellikle Fatih'te, yabancı dillerde yazılmış dükkân adlarına ya da yabancı dillerde ilanlara rastlanmazdı. Bundan olacak, tramvayla her geçişimde, berberin, tabelasına niçin "Damen Friseur" yazdırdığını düşünmüşümdür. Bir arkadaşım "Statü" demişti. Adam herhâlde "Damen Friseur" yazarak berberlik eğitimini Almanya'da almış olduğunu anlatmak istiyordu. Her neyse, Vezneciler'den Şehzadebaşı'na varıldığında, sağda, ilk sinema Ferah Sineması'ydı. Onun yanında da Turan Sineması. Ferah'ın karşısında ise Millî Sineması vardı. Bir sinema daha vardı ama onun adını hatırlamıyorum. Genellikle Beyoğlu'nda oynayan filmler, bir hafta sonra bizim o tarafa, yani Fatih'teki sinemalara gelirdi. O sinemalar, benim için çok anlamlıdır.

Çok da yakın bir yerde evinize. O yıllarda yaşayan bir çocuk için cennete düşmek gibi bir şey...

Tabii, aynen öyle... Şehzadebaşı'nda açılan son sinema, caminin hemen karşısındaki Yeni Sinema'dır. 1953 yılında açıldı ve bizim ilk gençliğimizin sineması oldu. Beyoğlu'ndaki sinemalarla aynı zamanda aynı filmleri oynatması, biz Fatihli sinema severler için bulunmaz bir nimetti. Filmler haftada bir değişiyordu ve ben, Yeni Sinema'nın müdavimlerinden biriydim. Zaman zaman "Ben niçin böyleyim?" diye sorduğum tuhaf bir huyum var. Birtakım yerleri kendi hayatımda sabitlerim. Yeni Sinema'da kasiyer kız beni tanımıştı,"Gene 8-1'i mi istiyorsunuz?" derdi. Ya da "8-2 mi?" Bir blok var, o blokun en ön sırası sekizinci sıraydı. Ondan sonra bir boşluk var, dokuzuncu sıradan itibaren ikinci bloku oluşturuyor. Ben, 8. blokun ilk sağ tarafında, 1. numaralarını tercih ederdim. Hatta o koltuklar dolu olduğu zaman, o matinelere gitmezdim. Bu, daha sonra benim özellikle Bodrum'da gittiğim motelin, motelde kaldığım odanın, yemek yediğim mekânın ve denize girdiğim kısmın hep aynı olması... Her şey aynı kalsın, hiç değişmesin. "Değişerek devam etmek ya da devam ederek değişmek" değil, "değişmeden devam etmek"... Belki bunu da "hayatı kasten daraltmak"la ilişkilendirebiliriz. Ne diyordum, Şehzadebaşı sinemaları benim hayatımda çok önemlidir. Sana hoş bir hikâye anlatayım: Zannediyorum Ferah Sineması'nda Sarı Yapıncak filmi oynuyor, başrollerde Muzaffer Tema ve Mesiha Yelda... Mesiha Yelda zengin kızı, Muzaffer Tema da onun keman öğretmeni. Çardakta ilk dersi verecek,

masanın üstünde keman duruyor. Muzaffer Tema kemanı almaya yeltenince arkadan paradiden, benim de olduğum matinede bir ses: "Muzaffer Ağbi, Muzaffer Ağbi, hiç zahmet etme. O zaten sen dokunmasan da çalıyor." Daha önce görmüş anlaşılan filmi. Muzaffer Tema daha eline almadan, keman çalmaya başlıyor. Tabii sinema yıkıldıydı kahkahadan. Senkronu tutturamadıkları için Muzaffer Tema eline almadan keman çalmaya başlıyor.

6-7 Eylül'den geldik buraya.

Neden 6-7 Eylül'den sinemalar çağrışım yaptı? Çünkü 6-7 Eylül'de ben, Millî Sineması'nda bir arkadaşımla John Ford'un bizde Kan Kalesi ismiyle oynayan filmini seyrediyordum. Çok hoş bir kovboy filmidir. Filmin sonlarında doğru dışarıdan gürültüler gelmeye başladı, ışıklar yandı, dediler ki: "Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koymuşlar, millet Yunan Konsolosluğu'nu protesto etmek için yürüyüşe geçti, haberiniz olsun. Siz de katılın!" falan dediler.

Provokatörler mi?

Tabii, provokatörler... Akşamüzeri... Filmi yarıda bırakarak çıktık. Sinema boşaldı, millet hurra falan... Arkadaşım posta müvezziiydi, entelektüel biri, genç... "Valla ben çıkacağım Beyoğlu'na." dedi. "Ben eve gidiyorum!" dedim, iyi ki de eve gitmişim. Kıyamet koptu. İki gün sonra çıktık Beyoğlu'na, İstiklal Caddesi'ne; hayatımda böyle bir şey görmedim. Yerlerde top top kumaşlar, buzdolapları, çamaşır makineleri, mücevherler... Yani, akıl almaz bir şeydi gerçekten. Tabii polis ve jandarma var, uzaktan geçebiliyorsun ancak. Dehşetli bir şeydi. Sonra fotoğrafları gördük, olayları işittik. Çok vahimdi gerçekten. Ama işte tam bir provokasyon. Haberi, biliyorsun, Mithat Perin'in *Ekspres* gazetesi vermişti.

Peki, İstiklal Caddesi sizin için ne ifade ediyor?

Beyoğlu, İstiklal Caddesi benim için, tıpkı Şehzadebaşı gibi, "sinema" demekti. Bütün bir hafta boyunca hangi filme ya da filmlere gidileceği düşünüldüğünden, dosdoğru o sinemaya gidilir ve salona bir ürpermeyle girilirdi. Sinemaya gitmek törensel bir anlam taşıyordu da, ondan. Koltuğa kurulur ve görüntülerdeki serüvene kendi imgemi de katmaya çalışırdım. 1955-1956 yılları benim, hemen her gün sinemaya gittiğim, bazen üst üste üç dört film seyrettiğim yıllardı. İstiklal Caddesi'ndeki pastane ve kahveler de ilk gençliğimizin vazgeçilmez mekânlarından. Sinemaya gitmeden önce pastaneye uğranır, sinema saati beklenirken birileriyle laflanır, bazen da sinema çıkışı, vakit uygunsa, pastaneye gidilirdi. Bizim gençliğimizin gözde pastanesi, Baylan'dı. Salah Birsel'in *Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu*'sunda yazdığı gibi, Baylan'a benim gibi yeniyetme edebiyatçılar 1954 yılında dadandılar.

Markiz ve Lebon gibi pastanelere gitmez miydiniz?

Markiz'e de gidiyorduk, Lebon'a da... Ama Lebon'a biraz çekingen ve kaçamak girerdik. İtiraf etmeliyim, Tokatlıyan, Lebon ve Markiz, biz yeni yetme edebiyatçılara Yahya Kemal'in, Abdülhak Şinasi'nin oturdukları mekânlar olarak uzak, eski ve yabancı geliyordu. Haldun Taner'i bir keresinde orada görünce çok şaşırmıştım. Abdülhak Şinasi Hisar'ı da ilk defa Markiz'de gördüm. Kuşkusuz, hiç çekinmeden girebildiğimiz pastane, Baylan'dı. İlk gençliklerini 1950'lerin sonuna doğru kapatmakta olan bizler için Tünel ile Taksim arasındaki pastanelerde otururken, kendimizi, hep hayalini kurduğumuz Paris yahut Viyana'daki kaldırım üstü kahvelerinden birinde oturur gibi hissederdik. Adlarını büyülü birer söz gibi bellediğimiz Café Select'ti biraz; biraz Deux-Magots'ydu! Baylan'da Leonidas'ın bize sunduğu milföyleri yiyip sütlü kahvelerimizi içtikten sonra sinemalara gidiyorduk.

Uzun zamandır Kitchenette Cafe'yi mekân tuttuğunuzu biliyoruz. Hakikaten hayatı daraltarak yaşamayı seviyorsunuz. Daha çok yaşamanız ve üretmeniz en büyük dileğimiz. Vakit ayırdığınız için teşekkürler...

GÜLBÜN MESARA, BABASI **A. SÜHEYL ÜNVER**'İ VE ONUN İSTANBULU'NU ANLATIYOR

BEŞİR AYVAZOĞLU

1- İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde merhum A. Süheyl Ünver'in kurucusu olduğu Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'nda faaliyet gösteren A. Süheyl Ünver Nakışhanesi'nde uzun yıllar başkanlık yapan ve öğrenci yetiştiren Gülbün Mesara, eğitim çalışmalarını Uygulamalı Türk-İslam Sanatları Kütüphanesi'nde özel olarak sürdürüyor

Gülbün Hanım, siz, A. Süheyl Ünver Hocamızın kızısınız. Hayatı boyunca onunla beraberdiniz. Her şeyine şahitsiniz. Süheyl Bey, doğma büyüme bir İstanbullu ve bir İstanbul âşığıydı. Siz de öylesiniz. Son elli yılda İstanbul'da neler olup bittiğini çok iyi biliyorsunuz. Babanızla da bütün bunları konuştuğunuzdan eminim. İstanbul'u zaman zaman beraber gezdiniz ve ondan çok şey öğrendiniz. Sizinle izin verirseniz babanızı ve İstanbul'u konuşmak istiyorum. Babanızın yaşama tarzını ve babanızla yaşadıklarınızı anlatırsanız bu kayda geçmiş olacak. Haseki'den başlayalım isterseniz.

Hay hay... Annem Eyüp Sultanlı. Niğde eşrafından müteahhit ve tuğla tüccarı Emin Benlioğlu'nun kızı. 1932 yılında babamla evlendikten sonra Haseki'de Bostan Hamamı Sokak'taki konağa gelin gidiyor; orada birkaç sene oturuyorlar. Daha sonra, sanırım 1934 yılında, dedemin Kadıköy Mühürdar'da ailesi için yaptırdığı Emin Bey Apartmanı'na taşınıyorlar. Ninemiz Safiye Hanım, yani babaannem de onlarla birlikte apartmana geliyor. O apartmanın yanındaki sokak, Tuğlacı Emin Bey Sokağı'dır; ismini hâlâ muhafaza ediyor. Ağabeyim Aydın ve benim doğup büyüdüğümüz bu aile evi yıllar sonra ne yazık ki satıldı. Yıkılarak yerine benzer bir yeni bina yapıldı.

Haseki'deki ev, siz kendinizi bildiğiniz zaman yok muydu? Hiç görmediniz mi?

Hayır, hiç görmedim. O ev boşaldıktan sonra herhâlde satılmış ki oranın bahsi dahi geçmezdi.

Dolayısıyla hiç bilmediğimiz bir mekândı. Konağı ve babamın evin en üst katındaki cihannümasını da sadece fotoğraflarından tanıyoruz. Bir de ressam Ahmet Yakupoğlu ağabeyimizin yaptığı bir yağlıboya tablo vardır. Ama Eyüp Sultan'da büyükannemin, yani annemin anneannesinin oturduğu ev hep hatırımdadır. Her bayramda mutlaka el öpmeye giderdik.

Eyüp'teki ev duruyor mu?

Maalesef...

Nasıl bir evdi, biraz anlatabilir misiniz?

O eve Eyüp Sultan'ın ara sokaklarından geçerek gittiğimizi hatırlarım. Bulunduğu sokak elan mevcut. Beyaz renkte, taş bir konaktı. Genişçe bir arka bahçesi vardı. Şimdi buraya ait de elimizde tek kalan, Ahmet Yakupoğlu ağabeyimizin yaptığı resimdir. Biz çok küçüktük annemin anneannesini ziyarete gittiğimiz zamanlar. Biz çocuklara ikram edilen bayram şekerleri ve leblebiler hâlâ hatırımdadır. Bir başka anım ise, evin yakınındaki bayram yeri idi. Büyükler evde otururken Ahmet Ağabey beni mutlaka bayram yerine götürüp gezdirir, ufak hediyeler alırdı. Bu konak uzun zaman ayakta kalmış, daha sonra o da satılmış diğerleri gibi. Hatırladığım kadarıyla, şimdi sahildeki caddeye ve çevreyoluna çıkan yola yakındı.

2- A. Süheyl Ünver, küçük suluboya kutusunu ve fırçalarını yanından eksik etmez, İstanbul'daki tarihî eserlerin ve şehrin peyzaj bakımından karakteristik köşelerinin resimlerini yapar, ayrıca bilgilendirici notlar yazardı. Bu resimde, Üsküdar'daki Rum Mehmet Paşa Camii'ne çevresini ve bir zamanlar ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rıza ile birlikte sık sık geçtiği sokağın 1962 yılındaki görünüşünü kayda geçirmiş: "Üsküdar'da Ressam Rıza Bey hocamla geçtiğimiz sokak."

Bu anlattıklarınızdan çocukluğunuzun Mühürdar'da geçtiği anlaşılıyor.

Tabii, biz Mühürdar'da gözümüzü açtık. Babam, Haseki'den Mühürdar'a geçtikten sonra üniversiteye ve muayenehanesine Kadıköy'den gidip gelmeye başlamış. Annem, akşamları ağabeyimi arabasına koyup vapur iskelesine gider, babamı karşılarmış. Kadıköy İskelesi'nin ilerisindeki kumluk olarak bildiğimiz yoldan ve hemen yakınındaki (sonradan Evlendirme Dairesi olan) İnci Gazinosu'ndan eve yürüyerek gelirlermiş. Çok iyi hatırlarım; bizim evden vapura giden yol kısa; o sebeple hiç vasıta filan yoktu. Hep yürüyerek gidilir gelinirdi. Ben 1946'da, Kadıköy Moda'da 41. İlkokul'a başladım. Aile çocukları, hepimiz aynı okulu bitirdik. İlk zamanlarda aynı binada altlı üstlü oturan aile ne yazık ki sonradan dağıldı, apartmana kiracılar geldi.

O yılların Mühürdar'ını biraz tasvir edebilir misiniz?

Mühürdar, dediğim gibi, Kadıköy Vapur İskelesi'nden sahili takip ederek Kumluk diye bilinen yerden yürüyerek Moda'ya giden yol üzerindeki semt idi. Tamamen deniz kenarıydı. Şimdi doldurulmuş oraları, hatta bir beton rıhtım yapılmış. Fevkalade bir İstanbul manzarasına karşı büyüdük. Babaannem orada bizimle beraber yaşıyordu. Anneannem, onun kardeşleri ve diğer aile efradı ziyarete gelirlerdi. Mühürdar'da yetiştiğimiz dönemlerde ağabeyim, kuzenlerimiz ve arkadaşlarımızla çok güzel bir çocukluk yaşadık.

Şimdiki gibi beton cehennemi...

Bitişik nizam olmayan bahçeli güzel apartmanların yer aldığı hoş bir semt idi.

Bahçesi var mıydı?

Geniş bir arka ve ön bahçesi vardı. Bizim yaşadığımız kattan görünen İstanbul manzarasını unutamam. Geceleri balkonda oturup seyrederdik. Ama Topkapı Sarayı'nın olduğu bölgenin her zaman karanlık, Galata taraflarının ise hep ışıklı, aydınlık olmasına bir mana veremezdim. Topkapı Sarayı şimdi ışıklandırılmış; ama bizim zamanımızda İstanbul tarafı zifiri karanlık içindeydi.

Hakikaten şaşırtıcı... Bir yerde hayat var, diğer tarafta yokmuş gibi.

Evet. Ben bunu anlayamadığım gibi karanlığı da fazla sevmezdim. Sarayburnu'nda ramazanlar ve bayramlarda minareler kandillerle, mahyalarla ışıklanırdı. Onun dışında koyu bir karanlık görürdük baktığımızda. Galata ve Beyoğlu dışında şehirde gece hayatı yok gibiydi. Dedim ya, yaz gecelerimiz hep balkonda geçerdi; hatta ağabeyimle Haydarpaşa'da Galata'da kaç kırmızı ışık var, kaç mavi ışık var, sayardık. Bir de hiç unutmam, Mühürdar'daki apartmanın arka balkonundan Büyük Çamlıca tepesi görünüyordu. Hep dikkat etmişimdir; büyük fırtınalar, yağmur, kar, Çamlıca'dan büyük bir karaltı hâlinde gelirdi. Babaannem de biz çocuklar, yaramazlık yaptığımız zaman, "Çamlıca'dan dayak kokusu geliyor!" derdi. Her şey Çamlıca'dan geliyor ya...

Peki, İstanbul'da en çok nereleri görmeyi, gezmeyi severdiniz?

Daha çok Çamlıca ve Fenerbahçe'ye gidilirdi. O zaman henüz arabamız yok. Herhâlde taksilerle filan gidiliyordu.

3- Her biri başlı başına bir sanat eseri ve bilgi kaynağı olan mezar taşları da A. Süheyl Ünver'in yakından ilgilendiği bir kültür mirasıydı. Bir Eyüp Sultan ziyaretinde nefis bir mezar taşının başında kim bilir nasıl bir bilgiyle karşılaştı ki, defterine not ediyor

Tramvay da olması lazım Kısıklı'ya kadar.

Tramvay vardı. En çok yazları çalışan açık tramvaya binip Mühürdar'dan Fenerbahçe'ye giderdik. En çok sevdiğim gezi idi. Yine tatillerde Kalamış İskelesi'nden yahut Kurbağalı Dere'den sandal kiralardık. Bütün bunları annem yapar, bizi sandala bindirir, kürek çeker, denize sokar, eve öyle getirirdi. Babam mutat üzere üniversitede, işinde, vakti yok. O zamanları hiç unutamam. Bir de Moda Plajı'na gidilirdi. Kadınlar hamamının nasıl olduğunu hep hatırlarım. Fenerbahçe'de de vardı o zaman ama Fenerbahçe Burnu çok bakımsız idi; oraya götürüldüğümüzü hatırlamıyorum. Küçük Çamlıca'ya daha çok piknik için gidilirdi. Yanımıza ufak şeyler, yiyecekler alır, ağaçların dibinde otururduk. 1956 yılında Opel marka bir araba aldılar bizimkiler. O zaman İstanbul sokaklarında araba pek nadir. Babamın hocası, Prof. Dr. Necmettin Rıfat Yarar da Mühürdar'da bize komşu otururdu. Anneme şoförlüğü öğreten odur. İlk ehliyeti babam aldı, fakat şoförlüğü pek beceremedi. Çok kötü araba kullanıyordu. Eskiden hatırlarsanız Anadolu yakasında Boğaz yolları yokuştu. Babam direksiyonda frene bastığında kalkamaz, bunun üzerine ağabeyim arabadan fırlar, arka lastiğinin önüne kocaman bir taş koyardı, araba kaymasın diye... Bu tip biraz heyecanlı geçen yolculuklara rağmen Kandilli Rasathane bahçesine çok sık giderdik. Sonra Hidiv Kasrı'nın bahçesine, özel izinle... Kavaklara da gidilirdi. Nedense Adalara vapur yolculuğu pek yapılmazdı.

Özel bir sebebi var mı acaba?

Yok. Herhâlde uzak diye düşünülürdü. Büyük Çamlıca, Küçük Çamlıca en çok gitme alışkanlığımız olan mesirelerdi. Bir keresinde de arabamızla Acıbadem'e pikniğe gittikti. Şimdi bir beton deryası olan Acıbadem'i bilir misiniz, o zaman yemyeşildi. Gayet iyi hatırlıyorum, meyve ağaçlı ve çiçekli kırlar içinde piknik yapmıştık.

İstanbul çok hızlı değişti değil mi?

Hem de çok... Çocukluğumuzun sakin İstanbul'undan sonra bugünün keşmekeşi insana çok

4- İstanbul'un pitoresk köşeleri A. Süheyl Ünver'in dikkatinden kaçmazdı. 1974 yılında Kısıklı'da suluboya ile tespit ettiği bir köşe

dokunuyor. Kadıköy çarşısında alışveriş yapmak, o zamanın modasıyla Altıyol'da vitrin bakmak kadar, o dönemlerde yaşadığımız sinema keyfi de tarih oldu. O zaman Kadıköy'de Opera Sineması yahut Süreyya Sineması'nda cuma akşamları için loca bileti alınıp o senenin, o haftanın filmini seyretmek, bütün hafta bizim heyecanla beklediğimiz bir çeşit ziyafetti.

Bayram günleri nasıl geçerdi?

Günümüzde artık yaşayamadığımız eski bayram sabahları unutulamaz. Mühürdar'daki apartmanda yaşadığımız bayramları hatırlıyorum. Evde büyüklerimizle bayramlaştıktan sonra diğer katlara da inilirdi. Kiracılardan bir Maraşlı aile vardı. Onlara gidildiğinde ailenin en büyüğü, el öptüğümüzde bize el işi, iğne oyalı mendiller verirdi. Daha sonra Eyüp Sultan'a, büyükanneme gidilir, eli öpülürdü. Onun da penceresinin önünde kocaman kavanozlarda şekerleri, leblebileri vardı. Bayramlaşmaya gelen mahallenin çocuklarına onlardan verirdi. Benim büyükannem, çok enteresandı, tek başına yaşıyordu o yaşında; ne kızının ne oğlunun yanını istemezdi. Eyüp'te o koca konakta tek başına... Ben o evden nedense biraz da ürkerdim. Bir şey yemek istemezdim. Orada fazla kalmayalım diye Ahmet Ağabey alır beni, Eyüp Sultan'da bayram yerine götürürdü.

Ahmet Ağabey dediğiniz, ressam Ahmet Yakupoğlu olsa gerek?

Ahmet Ağabeyim, çocukluğumuzdaki çekirdek ailemizin hep içinde idi. Kendimi bildim bileli hayatımızda Ahmet Ağabey'imiz hep var olmuştur. Onunla geçirdiğimiz zamanlar, çocukluk hatıralarımız içinde çok büyük yer tutar. Aile albümlerimiz dahi onun çektiği resimler sayesinde oluşmuştur diyebilirim. Yıllar içinde geri döndüğü ve hayatını sürdürdüğü Kütahya'dan her gelişinde kaldığı mekân, baba evi olarak bildiğini söylediği aile evimizdi.

Eyüp Sultan'daki bayram yerini de biraz anlatır mısınız?

Bayram yeri deyince Eyüp Sultan'dakinden başkasını hatırlamıyorum. Bugüne nazaran muhakkak ki

5- Gülbün Mesara, Çiftehavuzlar'daki evinde, babasına ayırdığı odada onun çalışmalarından birini gösteriyor

çok iptidai bir eğlence yeri ama benim çocuk kafamda her bayram hayalini kurduğum bir yerdi. Ayrıca da oraya beni hep Ahmet Ağabey'in götürüp ufak hediyeler -onun deyişiyle beş kuruşluk yüzükler- alıp beni sevindirdiğini hiç unutamam. Salıncaklar, çarkıfelek, o mekânın en büyük eğlencesi idi. Tabii her bayramdaki beş kuruşluk yüzük hep sakladığım en kıymetli hatıra idi.

Peki, Mühürdar'dan ne zaman ayrıldınız?

Mühürdar'da 8. İlkokul'u bitirdikten sonra Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ne başladım. 1958 yılındaki mezuniyetimden sonra babamın, Columbia Üniversitesi'ne ziyaretçi profesör olarak davet edilmesi vesilesiyle ailece Amerika'ya gitmek üzere Mühürdar'dan ilk defa ayrıldık. Bu bir şekilde o evimizdeki yaşamımızın sonu oldu. Bir yıl sonra dönüşümüzde aile içindeki bazı huzursuzluklardan dolayı annem apartmandan çıkmak istedi. Kendi evimizi bırakıp Göztepe'de bir ev kiralayarak oraya geçtik. Çok acıdır.

Ben sizin Kalamış'taki evinizi hatırlıyorum. 1976 yılında babanızla o evde TRT için bir program çekmiştik. Zannediyorum iki katlıydı.

Evet, iki katlı. Göztepe'deki Kemal Kavrakoğlu ailesinin kiracısıydık. Hatta 27 Mayıs darbesi olduğunda o evdeydik. Annem, "Biz hayatta kira görmedik, niçin kendi evimizde değiliz?" diye yakınırdı. Tek dileği bahçeli bir eve sahip olmaktı. O sıralarda Kızıltoprak'ta bir daire alındı. Kızıltoprak Çarşısı'ndan Depo'ya giderken... Orda biz birkaç sene oturduk. Ama annemin asıl dileği yerine gelmemişti; o, bahçeli ev istiyor, apartman dairesinde oturmaktan hoşlanmıyordu. Kalamış'taki ev 1971'de satın alındı. O zaman Kalamış Fener Caddesi'nde şimdiki apartmanlar yoktu. Sıra sıra küçük küçük villalar vardı. Hatta bizim yan komşumuz, Çemberlitaş Hamamı'nın sahibi olan Hamamcı Cemil Bey, çok güzel bir evde oturuyordu, klasik bir Türk evinde. Fakat maalesef iki sene içinde komşularımız babama haber veriyorlar; diyorlar ki Hamamcı Cemil Bey bu evi yavaş yavaş yıkıyor, tarihî eser statüsünden kurtarmak için. Panjurları şunları bunları yok

6- A. Süheyl Ünver'in bakışı ve fırçasıyla Silivrikapı'daki Seyyid Nizam Camii. Resmin yapıldığı tarih belli değil, ama üslubundan çok eski bir resim olmadığı anlaşılıyor. Ünver'in şimdi çevresi bir beton cehennemi olan Seyyid Nizam'ın 1910 yılındaki görünüşünü hafızasında kaldığı şekliyle resmettiği anlaşılıyor

etmeye başlamış. Anlaşmışlar müteahhitle ve hakikaten o ev, o güzelim evi gözümüzün önünde parça parça yıktılar, hatta bahçesindeki erik ağacını dahi üzerindeki meyveleri ile kestiler. Yerine ise 9 katlı devasa bir bina diktiler.

İşte İstanbul böyle böyle yok oldu. Tabii büyük değişim 1950'lerde başladı. Sanayileşme, şehirleşme, iç göç...

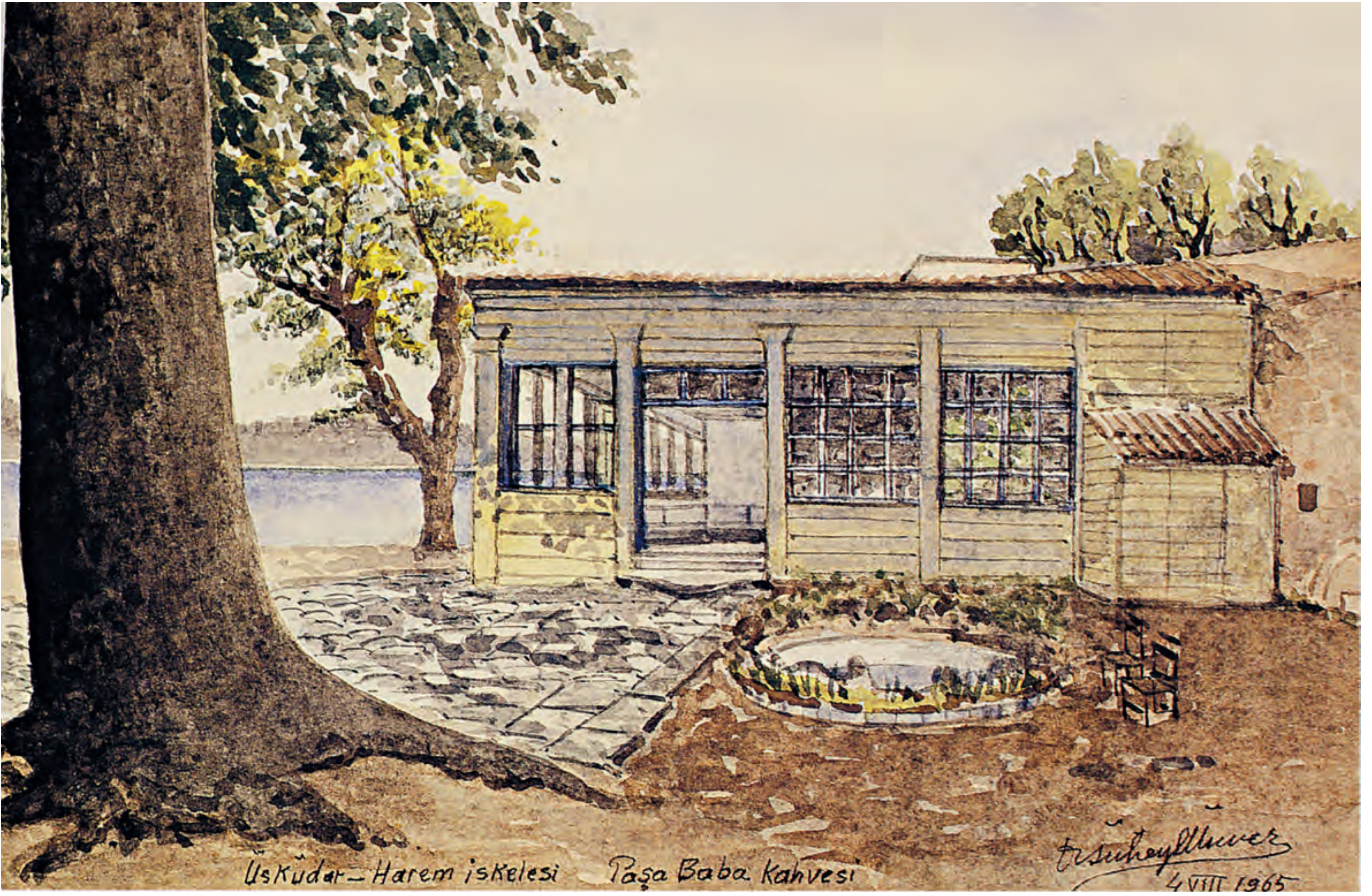
Babam 1956 yılında İstanbul'daki önemli tarihî mekânların Menderes Hükûmeti zamanında yıkımına şahit olmanın üzüntüsü içinde ressam Ahmet Ağabey'e, "Ahmet, İstanbul sizlere ömür." diyor. O sıralarda Ahmet Ağabey, Tıp Tarihi Enstitüsü'nde ressam kadrosu ile çalışıyor, beraber gidip gelirken yıkımları görüyorlar. Bunu bizzat Ahmet Ağabey anlatmıştı.

Evet, ama "Sizlere ömür!" değil de, "Size emanet ediyorum!" diyor galiba.

Babam üniversiteye bir gidişinde Beyazıt Meydanı'nda Ahmet Hamdi Tanpınar'a rastlıyor. Tanpınar geçerken "Süheyl, İstanbul sana emanet." diyerek hızla yoluna devam ediyor. Kısa bir süre sonra da vefat ediyor.

Ahmet Yakupoğlu'na söylediğini bilmiyorum. Tanpınar'a söylediğini Ahmet Güner Sayar'ın A. Süheyl Ünver biyografisinde okudum. Size neler söylüyordu? Olup biteni nasıl anlatıyordu?

Bunu babamdan duymuştuk. O zamanki idare ile ilgili çeşitli endişeleri vardı. Ayrıca akademik hayatın içinde ona en yakın saydığı kişilerle yaşadığı büyük çekişmeler ve üzüntüler de olmakla beraber problemlerini bizlerle pek paylaşmazdı. O zaman yaşadıklarının çok gücüne gittiğini ve kurulması için büyük emek verdiği enstitünün parçalanmasının onu nasıl yaraladığını hep biliyorduk. Fakat bunu gelip bizlere anlatmazdı. Bazı insanlar mesela benim eşim, sıkıntısını eve getirirdi. İşini de... Babam öyle değildi. Yani İstanbul'da şu olmuş veya iş hayatında bu olmuş, gelsin bize anlatsın... Yok! Yine güler yüzlü, çok fazla sakin ve çok da suskun...

7- A. Süheyl Ünver, Türk kahve ve kahvehane kültürüne de özel bir ilgi duyardı. Bu konuda kapsamlı bir makalesi ve Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın kahvehaneler ve eşyalarıyla ilgili resimlerini ele aldığı küçük bir kitabı vardır. 1965 yılında yaptığı yukarıdaki resimde, Üsküdar Harem iskelesindeki Paşa Baba Kahvesi tasvir edilmiş

Dışarıya yansıtmıyor. Ama herhâlde hoşlandığı şeyleri anlatıyordur, tahmin ediyorum.

Yaşadığı her şeyde bir hayır olduğuna inanır, "Nefsinize ağır gelen hakkınızda hayırlı olandır." derdi. Bir gün dedi ki: "İçinde gizli bir yer olsun, oraya hiç üzüntü, sıkıntı sokma. Orası sana ait olsun!" Tabii, ben bunu dinledim ama ne demek istediğini o zaman anlamamıştım. Sıkıntılı zamanlarında akşamları eve gelir, suskun, yemeğini yer, hiçbirimize bir şey aksettirmez. Odasına çekilir, gece yarılarına kadar dosya karıştırırdı. Demek ki dedim, gizli noktası o. Sanat, kültür... Onlarla oyalanabiliyor. Ben bunu hayatımda kendime çok tatbik ettim. Hâlâ da ediyorum.

Babanızı çok iyi anladığımı söyleyebilirim. Bu bir ahlak; irade gerektiriyor. Sıkıntılarını tek başına yaşıyor, paylaşmıyor. Tek başına yaşanan sıkıntı da büyür. Gülbün Hanım, Kalamış'taki evden söz ediyorduk.

Sizin gördüğünüz o iki katlı evde çok güzel günlerimiz geçti. Ben o evde çok yaşayamadım, çünkü ev alındıktan kısa bir süre sonra evlenmiş, Ankara'ya gitmiştim. Ama tabii baba evi, devamlı geliyorduk. O evi seviyorlardı, ama yine her zaman olduğu gibi başladı müteahhitler, işte yanınızda kocaman bina, siz küçücük kaldınız, alalım, yapalım filan derken annemin de arzusu ile orası da maalesef apartmanlaştı. Ama babam, yıkımdan çok önce vefat etmişti; o çok sevdiği villanın yok oluşunu ne iyi ki görmedi.

Bir de güzel odası vardı.

Yaşadığımız bütün evlerde ilk düzenlenen, babamın çalışma odası olmuştur.

Herhâlde Haseki'deki evin cihannümasını oraya taşımıştı. Öyle anlaşılıyor.

Mühürdar'daki deniz manzaralı odası çok güzeldi. Kütüphane dolapları ve vitrinleri vardı. Bu dolaplardan birinin alt gözünü bana vermişti. Yeni çıkan kitaplarından

bana imzaladıklarını ve o zaman ondan gördüğüm şekilde sakladığım kâğıt, defter ve boya gibi malzemeleri koyardım. Babam odasında meşgul olurken ben de yere oturup küçük dolabımı karıştırdığımı çok iyi hatırlarım. Bizleri yetiştirirken defter ve dosya yapmaya teşvik eden hep babamdır. Mühürdar'dan ayrıldıktan sonra kira evinde ve Kızıltoprak'taki apartmandaki odaları yavaş yavaş küçülmeye başladı. Bu yüzden ne yazıktır ki babam, arşivinin bir kısmını İstanbul Üniversitesi'nde kurduğu Tıp Tarihi Enstitüsü'ne taşıdı, yersizlikten... Eşimle birlikte Amerika'da olduğumuz yıllarda bir sefer babam bana dedi ki: "Senin İstanbul'da bir evin olursa ben çalışma odamı sana getirip haftada bir kütüphaneye nasıl gidiyorsam senin evine gelip çalışmak istiyorum." Biz 1984'te döndük ve çok memnunum ki 1985'te babamın kütüphanesini, duvardaki tablolar dâhil hepsini oturduğumuz bu eve de taşıdık. Ağabeyim astı resimleri duvara. Babam geldi buraya, yani odanın yapıldığını, tamamlandığını gördü. Haftada bir geliyor, arşivi açıyoruz. Dosyaların bazıları muhtelit, yani karışık konulu notlar idi. Muhtelit olanların içinde yüzlerce malzeme geçiyor. Artık çok yaşlıydı; biraz bakıyoruz, birkaç kâğıttan sonra yoruluyor, "Haftaya bakalım." diyordu. Bu sebeple muhtelitler olduğu gibi kaldı.

Çok yazık. Peki, İstanbul'u birlikte gezer miydiniz?

Tabii gezerdik. Çünkü o zaman şimdi olduğu gibi tatillerde sayfiyeye, otellere gitmek filan yok. Zaten bizim çocukluğumuzda ne yapılıyorsa, aile hep bir arada yapardı. Mesela bizi bir ramazanda iftardan sonra üşenmeyip Sultanahmet Camii'ne götürdü. Orada müezzinle anlaşmış; minarede bize mahyanın hazırlanışı, kandillerin dizilişi anlatıldı ve gösterildi. Daha sonraki yıllarda İstanbul gezilerimiz cuma dersleri grubu ile beraber cami, kabristan ziyaretleri ve eski mahalleleri tanımak amacıyla yapılırdı. Bu gezilerden ne kadar çok yararlandığımızı hep hatırlarım. Keşke daha çok gezi fırsatımız olsaydı diye hep düşünmüşümdür.

O zaman klasik tarzda yapılıyordu demek ki. Ampullerle değil, yağ kandilleriyle... Peki, o gün seyrettiğiniz şekliyle mahyanın kuruluşunu hatırlıyor musunuz?

Yok, sadece kandil yağının kokusunu, bir de minarede bir şeylerin iplere sarılıp yürüdüğünü hatırlıyorum, o kadar. Dediğim gibi, bu tip gezilerde biz çok küçüktük.

Şimdiki gibi düğmeye bastı mı mahya yanmıyor o zamanlar... Kandiller yakıldıkça yazı yavaş yavaş beliriyor gökyüzünde. Minareler arasındaki iplerde yazının belirişini seyretmek herhâlde hoş bir şeydi, onun için sordum.

8- A. Süheyl Ünver'in fırçasından İstanbul'un karakteristik köşelerinden biri: "Silivrikapısı-Eleklidede"

Herhâlde öyleydi, ama ben işin önemini anlayabilecek yaşta değildim. Babamız almış götürmüş bizi. Eğlendiğimizi hatırlıyorum, ama teferruat hafızamdan tamamen silinmiş. Çocukluğumla ilgili birçok şeyi babam sayesinde biliyorum. Babam, İstanbul'da ilk sinema makinesini alanlardan. 1937 yılından itibaren sürekli film çekmiş. Şimdi biz onun çektiklerini yavaş yavaş makaralardan CD'ye aldırmaya çalışıyoruz. Mesela Tahsin Öz Bey'in cenazesi filan var. Ayrıca aile filmleri ile benim ilk adımlarımı atıp yürümeye çalışırken veya Moda'da çocuk parkında filan oynarken çekmiş. Ağabeyim film makaralarını birbirine eklemişti. Yıllar sonra çoluk çocuk bunları izlerken o eski güzel günleri tekrar yaşarcasına eğlenirdik.

Süheyl Hoca'nın bu tarafını hiç bilmiyordum. Ahmet Güner Bey'in kitabında var mı?

Hatırlamıyorum, bakmam lazım. Zamanındaki yer

9- Gülbün Mesara, babası A. Süheyl Ünver'in misyonunu büyük bir başarıyla devam ettiriyor

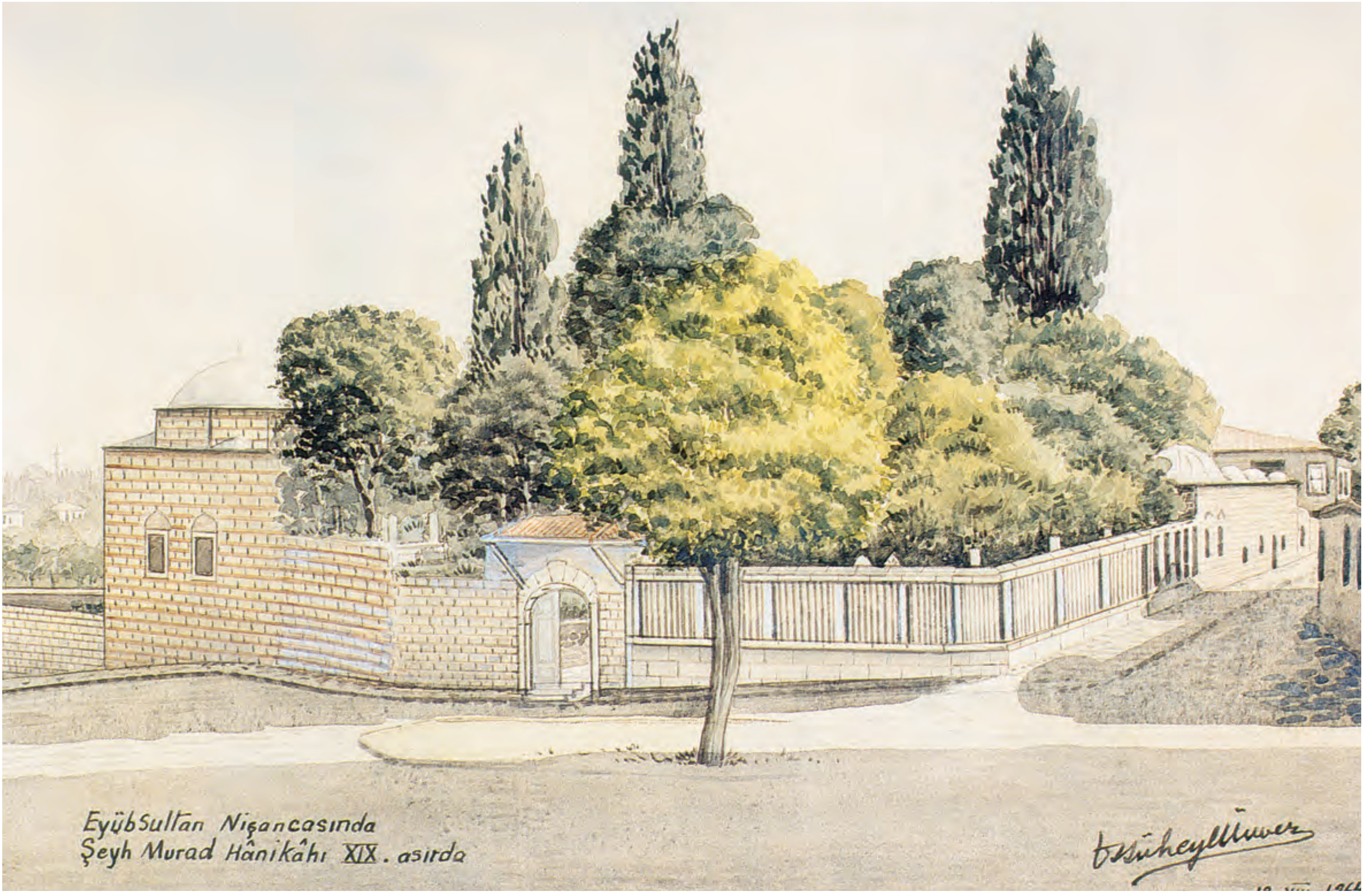
ve olayları tespit merakıyla aldığı, şimdi antikalaşmış ufacık bir fotoğraf makinesi vardı; onunla çektiği kareler bugünün en net resimleri. Makineyi ben saklıyorum. Onu her yere götürürdü, bütün o defterlerdeki resimlerin çoğu babamın o çektikleridir.

O zaman İstanbul'la ilgili şeyler de çekmiştir.

Elbette... Şimdi bunların çoğunun negatifleri Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Ünver Odası'nda duruyor. Tabii basılmış olanların bir kısmı ilgili dosyalara konmuş. Bir kısmı basılmış, basılanların orijinalleri kim bilir nerelerde. Şimdiye kadar giden gitti. Negatiflerin çoğu Süleymaniye'de, zannedersem şimdilerde tasnif ediliyor; hatırınızda bulunsun.

Babanız duyduğu ve gördüğü her şeyi not ederek, resmini yaparak kayda geçirme alışkanlığını nasıl edinmiş? Bu konuda size bir şey anlatmış mıydı?

Babamın eski dostlarından Esad Fuad Tugay, bir gün Eski Mısır'ın ciddi olan her şeyi yazıp resmettiğini, böylece Eski Mısır hakkında bilinmeyen bir şey kalmadığını söylemiş. Babam, bu noktanın kendisini epeyi düşündürdüğünü söylerdi. Esad Fuad Bey, Nil kıyısında eşiyle birlikte yazlarını geçirdiği malikânesine 1951 yılında babamı ve annemi davet etmişti. Mısır'a gittiklerinde, Esad Fuad Bey, babama eskilerin yeraltı sarayları denilebilecek zenginlikteki lahit odalarını gezdirmiş. Babam, eski Mısırlıların yaşantılarını nasıl resmettiklerini hayret ve hayranlıkla görmüş ve İstanbul'a döndükten sonra yaptığı ilk Bursa seyahatinde gördüklerini, bu intibalarının ışığı altında bir deftere hem yazmış, hem de resimlemiş. Böylece başta İstanbul olmak üzere, memleketin değişik yörelerini gezerken intibalarını yazıp resimlemeyi vazgeçilmez bir alışkanlık hâline getirmiş. Biliyorsunuz, babam, ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın talebesiydi, tabiattan resim yapmayı ondan öğrenmişti. İstanbul resimleri yapmaya da onun teşvikiyle başlamış. Birlikte adım adım dolaştıkları Üsküdar'ın eski evleri, camileri, türbeleri, çeşme ve mezarlıkları resimlerinin pek çoğuna konu olmuştur. Bana naklettiği hoş bir anısından söz edersek; bir akşamüstü Sultantepesi'nde bir hastaya

10- A. Süheyl Ünver'in fırçasından: "Eyüp Sultan Nişancası'nda Şeyh Murad Hânikâhı"

çağrılmış, bir konağa götürülmüş, üst kata çıkarmışlar. Hasta, manzaralı geniş bir odada yatıyormuş, odanın penceresinden Üsküdar'ın ve İstanbul'un benzersiz bir manzarası görünüyormuş. Bu şahane manzara karşısında âdeta büyülenen babam, hastanın nabzını ve genel durumunu kontrol etmiş, mühim bir şeyi olmadığını anlayınca, bir iki dakika müsaade isteyip manzarayı ufak bir kâğıda hemen tespit etmiş ve ardından hekimlik vazifesine dönmüş.

Gülbün Hanım, söyleyeceklerinizi unutmayınız. Yeri gelmişken Esad Fuad Tugay'dan biraz söz eder misiniz?

Bildiğim kadarıyla, Esad Fuad Bey, Müşir Fuad Paşa'nın oğlu olan eski bir hariciyeci zat. Eşi de Mısır hanedanından prenses Ziba. Babam, genel kültürü dışında yemek ve mutfak kültürü konusunda derin bilgiye sahip olan Esad Fuad Bey'in mutat cumartesi toplantılarının müdavimi idi. Yakın dostlukları vardı. Ağabeyimle birlikte beni de bir çay toplantısına götürmüşlerdi. Evdeki teşrifat ve Esad Fuad Bey'in çalışma odası hep hatırımdadır.

Bildiğim kadarıyla babanız, Hoca Ali Rıza'nın talebesi olmakla beraber ressam olarak bir iddia sahibi değildi; onun için yaptığı resimlerin sanat değeri değil, belge değeri önemliydi.

Çok haklısınız; babam aslında sanat yapmayı değil, şehirlerin manevi kalkınmalarında birer temel taşı olarak gördüğü tarihî hatıraları gelecek nesillerin istifadesine sunmayı amaçladığını söylerdi. İlmî ve kültürel araştırmaları bakımından kendisine hitap etmeyen yerlere mecbur kalmadıkça gitmemiş, buna karşılık, ilgi alanına giren mahalleri, buralarda yok olmaya başlayan ve tarihî önem taşıyan cami, mescit, tekke, mektep, sokak, ev, hamam, ziyaretgâh ve benzeri mekânları tespit edebilmek için önüne çıkan her fırsatı değerlendirerek resimler yapmış, defterler hazırlamıştı.

Tabii, merhumun defterlerinin çoğunun hazırlanışına şahitlik ettiniz.

Evet, babamın bu tarz çalışmaları aralıksız elli yıl devam etti. Hazırladığı defterler, hem ihtiva ettiği bilgiler, hem de çizimlerle birer hazine değerindedir. Pek çoğunun

11- A. Süheyl Ünver'in fırçasından: "Üsküdar'ın Mihrimah Sultânı"

yapılışını izleyebilme şansına eriştim. Tabii babamın İstanbul aşkı bir başkaydı. Suluboya ve kara kalem resimlerinin büyük çoğunluğu İstanbul'a ait olanlardır. İstanbul'un her köşesinin güzelliklerle dolu olduğunu söyler, "İstanbul'u laf olsun diye sevmeyelim, onu benimseyelim, bu müstesna şehrin birbirine benzemeyen semtlerini tatil günlerinde gezelim, buraları gözlerimizle okşayıp sevelim." derdi. İstanbul'da hiçbir semt, babama göre, birbirine benzemezdi, Eyüp Sultan'ın, Üsküdar'ın, Boğaz köylerinin, Çamlıca'nın vs. hepsinin kendisine has bir güzelliği vardır, derdi. Suluboya resimlerinin çoğunu İstanbul'un sevdiği köşelerine yaptığı geziler sırasında yaptı. Gençlik yıllarından itibaren daha çok kendi başına yaptığı şehir gezmelerine 1960'lardan sonra öğrencileriyle devam etti. Amacı; şehrin kaybolmakta olan tarihî mekânlarını yerlerinde tespit etmekti. Bu gezmeler 1970'lerde daha sistemli bir hâle gelerek haftalık ders gezilerine dönüştü. Bu gezilerde gözüne hoş gelen, resmetmeye değer gördüğü hiçbir tarihî köşeyi atlamak istemezdi. Hemen civardan bir sandalye ve bir bardak boya suyu temin edilir; kırkambara benzeyen çantasını açar, kalemini, kâğıdını, suluboya kutusunu ve fırçalarını çıkarıp resme başlardı. Bu arada kendisini seyretmekte olan öğrencilerine o tarihî mekân hakkında çok değerli bilgiler verirdi. 1964 yılına ait böyle bir gezinin hatırasını babamın uzun yıllar asistanlığını yapmış olan Sayın Azade Akar'ın defterlerinden birinde bulmuştuk.

Azade Hanım'ın sayıca ondan fazla gezi defteri var; muhtevaları çok zengin olan bu gezi defterleri müthiştir. Onun aldığı notlara göre, bir keresinde Eyüp Nişancısı'nda Şeyh Murad Dergâhı'na gitmişler. Babam dergâhın içler acısı manzarası karşısında üzüntüsünü gizlemeye çalışarak "Hakiki İstanbul işte buralarıdır." demiş. "Ben böyle yerlerde, zamanlarında birer dünya güzeli iken üzerlerinden yüzyıllar geçen tarihî eserlerin yüzlerindeki eskiye ait ufak çizgileri bulmaya çalışıyorum. Sonra da onları bir araya getirip o dünya güzelini resmimle canlandırmaya gayret ediyorum." Bu dergâhı, yaptığı resimde inşa edildiği tarihteki şeklinde yapan babamın belgesel resim örneğinin bir şaheseri olan

12- A. Süheyl Ünver, Karacaahmet Mezarlığı'yla da yakından ilgilenir, büyük bir ihmalin ve yağmanın kurbanı olan bu mezarlığın facia boyutlarına ulaşan perişan hâlini her vesileyle dile getirerek ilgililerin dikkatini çekmeye çalışırdı. Yukarıdaki resimde, Karacaahmet'teki Memesi Dede Sultan Makamı'nı ve Hasan Ağa Kocacık Namazgâhı'nı fırçasıyla tespit etmiş

bu tablosu, daha sonraki yıllarda bu ecdat yadigârının vakıflar tarafından tamirinde birinci elden kaynaklık etmişti. Babam aynı gün bu dergâhın haziresindeki kırık ve yıkık mezar taşları arasından Hattat Mahmud Celaleddin Efendi'ye ait taşı arayıp bulmuş ve ayağa kaldırtmış. Azade Hanım'ın notlarına göre, bu olayı da o günkü ziyaretin "hayırlı bir kerameti" olarak değerlendirmiş.

Siz, refakat ettiğiniz İstanbul gezmelerinden neler hatırlıyorsunuz?

Yapılması düşünülen mezar taşları sergisi için bir toplantı yapılmıştı, Haluk Şaman Bey, o zaman Yapı Kredi'de kültür müşaviri idi. Sergi daha sonra o bankanın galerisinde yapıldı. Bu konuyu ele aldığımızda hep beraber ilkbaharda kabristanları dolaşmaya başladık. Tabii bunları babamla gezmek, dünyanın faydalı tecrübesi oldu. Bizlere taşların süsleme unsurlarını, özelliklerini ve tarihî önemlerini uzun uzun anlatırdı. Kabristanlardan korkmamayı ben o zaman öğrendim. Hatta bir resmimiz vardır. Haseki civarındaki Hacı Bayram Kaftânî Camii haziresinde... Bir cuma dersinde Azade Hanım'la beni götürdüğü bu hazirede bize gösterdiği bir lahit üzerindeki siklamen ve laleli vazolu buketin güzelliği karşısında taşı âdeta kucakladığımızı hatırlıyorum.

Fatih'e...

Bu haziredeki resimlerimizi hep saklıyorum. Orada bu taş deseninden mulaj aldık ve babam, oracıkta mulajın üzerinden mürekkepli kalemle o güzelim deseni tespit etti. Hepimiz çizdik, boyadık. Böyle bizi enteresan gördüğü yerlere evvelce söylemeden sürpriz olarak götürürdü mutlaka. 1982 yazında bir cuma dersinden sonra onun arzusu üzerine Silivrikapısı'na gitmemiz ve kapı kemerinin içine âdeta gizlenmiş ufak bir tahta evi gösteren resmini çantasından çıkarıp bana sürpriz olarak göstermesini ve resmi bana hediye etmesini unutamam.

13- A. Süheyl Ünver'in fırçasından Selimiye'de bir Üsküdar konağı

Tabii, kendi hayatı not almakla geçmiş. Onun kadar not alan, onun kadar bilgiyi kaydeden başka birini tanımıyorum.

Evet, yok. Ev hayatında kalem ve kâğıt ön plandaydı. Elinde hep kâğıdı, kalemi vardı, sürekli yazardı. Sevmediği yerlere de gitmezdi. Yurt dışından çok davet alır, hiçbiriyle ilgilenmezdi. Davet edildiği yerde göreceği, araştıracağı bir şey varsa kabul ederdi. Anadolu için de öyle...

Anladığım kadarıyla özel olarak sevdiği şehirler var: Bursa, Kütahya, Konya, Sivas gibi...

Özellikle de Edirne... "Ben artık Edirne için yaşıyorum." derdi. Bir de yakın dostu var Edirne'den: Dr. Rıfat Osman. Meslekleri, merakları, meşguliyetleri birbirine çok benzermiş. İkisi de hekim, ikisi de ressam, ikisi de kültür tarihçisi... Ressam Hoca Ali Rıza Bey'in yanında tanışmış ve dost olmuşlar. Rıfat Osman Bey, babamı 1926 yılında Edirne'ye davet etmiş. O tarihten sonra Edirne de babamın ilgi alanına girdi ve bu ilgisini ömrünün sonuna kadar kaybetmedi.

Gülbün Hanım, son olarak Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü Süheyl Ünver Nakışhanesi'nin akıbetini sormak istiyorum. Babanız bir yandan hekimlik mesleğini sürdürürken bir yandan da Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk minyatürü ve süslemesi dersleri veriyordu. Ancak Tezyinî Sanatlar Bölümü kapatılınca akademiden ayrıldı ve çalışmalarına 1957 yılından itibaren Cerrahpaşa Tıp Fakültesi bünyesinde kurduğu Tıp Tarihi Enstitüsü'nde devam etti. Siz de Tıp Tarihi Enstitüsü'nde babanızın talebesi oldunuz.

Evet, babam Tıp Tarihi Enstitüsü'nde tezhip ve minyatür derslerini 1985 yılının sonuna kadar aralıksız sürdürdü. Dersler cuma günleri yapılırdı. Bu derslerin 1960 yılından itibaren müdavimlerinden biri oldum ve babamın dünyasına girdim. Böylece onun sistemli çalışma, araştırma ve arşivleme metotlarını öğrendim. Tabii zamanla çıraklık merhalesini geçerek babamın asistanı oldum, onun vefatından sonra da Tıp Tarihi Enstitüsü'ndeki nakışhaneyi yönettim. Yüzlerce

14- A. Süheyl Ünver, İstanbul'un resim gibi köşelerinden birinde, çocukların meraklı bakışları altında notlar alıyor. Biraz sonra belki de küçük suluboya kutusunu çıkarıp yok olmasını istemediği güzellikleri resim diliyle de kayda geçirecek

nakkaş ve müzehhibin yetiştiği bu nakışhaneye, biliyorsunuz, vefatından sonra babamın ismi verilmişti.

Cerrahpaşa'dan sonra, geleneği bozmamak gerekiyordu, bunun için derslerime evimde devam etmeye karar verdim. 2010 yılından itibaren de hattat Hüseyin Kutlu hocamızın nazik davetiyle babamın da vaktiyle çok sevdiği Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin tarihî kütüphanesinde faaliyet göstermekte olan Uygulamalı Türk İslâm Sanatları Merkezi'nde bizlere tahsis edilen günde, A. Süheyl Ünver Sanat Atölyesi olarak bu huzurlu mekânda keyif içinde çalışıp yeni projeler üretiyoruz.

Bize vakit ayırdığınız için teşekkür ediyor, bu vesileyle babanız A. Süheyl Ünver hocamızı rahmet ve minnetle anıyorum.

“PENÇERE ÖNÜNDE TARİHÎ BİR GEZİNTİ”: 1930’LARDA FATİH SEMTİ

TAHİRÜ’L-MEVLEVÎ / M. TAHİR OLGUN

1- Zarif bir İstanbul beyefendisi, Tahirü'l-Mevlevî (M. Tahir Olgun) (Yusuf Çağlar Arşivi)

Yakın tarihimizin dikkate değer simalarından olan Tahirü'l-Mevlevî (Mehmet Tahir Olgun), İstanbullu bir babayla Kafkasya menşeli bir annenin çocuğu olarak 13 Eylül 1877 tarihinde dünyaya geldi. Gülhane Askerî Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttâb-ı Askerî'de okudu. Cumhuriyet'ten önce ve sonra önemli görevlerde bulundu.

Tahirü'l-Mevlevî, Mevlevîhanelerde ve ikamet ettiği Fatih semtinde Osmanlı şehir kültürünü bütün incelikleriyle yaşamış bir aydındır. Çocuk yaşta *Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Esad Dede'nin derslerine devam ederek Mesnevîhanlık icâzeti aldıktan sonra* Şeyh *Mehmed Celâleddin Efendi'den 1894 yılında sikke giymiş, daha sonra Yenikapı Mevlevîhanesi'nde çileye soyunarak "dede"* ünvanına *hak kazanmıştı. Fatih ve Süleymaniye camilerinde verdiği* Mesnevî *derslerinin notlarından oluşan* Mesnevî Şerhi, *kültürümüzün kaynaklarına nüfuz etmek isteyenler için kullanışlı bir kılavuzdur. Birkaç defa gazete çıkarma teşebbüsünde bulunduğu gibi 1920 yılında* Mahfil *adında bir de dergi çıkaran Tahirü'l-Mevlevî, bir ara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve beraat etmişti. Ciddi bir yekûn tutan basılı eserleri, onun ince bir şair, derinlikli bir kültür adamı; İslâm tarihine ve medeniyetine, özellikle klasik Fars ve Türk edebiyatlarına hakkıyla vâkıf bir âlim olduğunu göstermektedir. Basın ve İstiklâl Mahkemesi hatıralarını anlattığı* Matbuat Âlemindeki Hayatım *adlı eseri de yakın tarihimizi anlamak bakımından önemlidir.*

Mahfil *dergisinde ve daha sonra imzasına rastladığımız* Bilgi Yurdu, Yücel *ve* Şadırvan *gibi dergilerde, edebiyat ve İstanbul şehir kültürüne dair yazılar da yayımlayan Tahirü'l-Mevlevî'nin 1936 yılında, Şadırvan dergisinde beş sayı* üstüste *yayımlanan "Pencere Önünde Tarihî Bir Gezinti" başlıklı yazısının dergi sayfalarında kalmasına gönlümüz razı olmadı.*

Tahirü'l-Mevlevî'nin derin tarih ve edebiyat kültürünü de yansıtan bu uzun yazı, Menderes dönemi imar hareketlerinde büyük tahribata uğrayan Fatih semtinin imardan önceki dokusu hakkında çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak müellifin eski harflerle yazdığı bu yazılarda, özellikle eski şairlerden yaptığı nakiller, mürettipler tarafından yeni harflerle dizilirken *bazı kelime ve terkipler yanlış okunmuştur.* Bütün bu şiirleri aslıyla karşılaştırmak suretiyle hataları düzelttik ve imla problemlerini giderdik.

21 Haziran 1951 tarihinde vefat eden ve Yenikapı Mevlevîhanesi'nde annesinin yanına defnedilen bu büyük ilim ve kültür adamının hatırasını saygıyla yâd ediyoruz.

Beşir Ayvazoğlu

2- Fatih Camii. Sağ minaresinin külahı yıkılmış. Demokrat Parti döneminde restore edilen tarihî yapılardandır (*İstanbul'un Kitabı*)

PENCERE ÖNÜNDE TARİHÎ BİR GEZİNTİ

I[1]

Vakit erkence. Ortalığın mahmurluğu daha tamamiyle geçmemiş. Yapraklar ve otlar üstünde biraz evvelki çisentinin izleri parlamakta. Şair Mesihî'nin:

> Hâb-ı gafletten uyanmağa uyûn-ı ezhâr
> Her seher su sepeler yüzlerine ebr-i bahâr

hayali tahakkuk etmiş gibi.

Taşkasap sırtında Fâtih yamaçlarına bakan bir pencere önünde oturuyorum. Ben çay -vehmiyle ne olduğu bilinmeyen bir ot haşlaması- içerken yeni doğmuş güneşin dudakları da çiçekler ve yapraklar üstündeki rutubeti emiyor.

Dalları penceremin camını okşayan ayva ağacının -eski bir tabirle- pür-nakıl çini fincanları andıran pembemsi çiçekleri bahar kadar taze ve hayat kadar nazik. Hepsinin etrafında ak ve oynak iki kanattan ibaret kelebekler uçuşuyor. Mahalle çocukları gibi yağmacı olan bu haşarılar, saldırdıkları o fincanların içindeki neşe rahiki ile mest oluyorlar. Esen hafif bir rüzgâr onları kovalıyor. Fakat onları kaçıran esinti, çiçeklerin nazlı yapraklarını da uçuruyor. Çiçek ve kelebekten müteşekkil bir savruntu fezayı kaplıyor. İnsanın:

> Berk-i ezhârı hevâ şöyle çıkardı feleğe
> Pür-kevâkib görünür künbed-i çerh-i devvâr

beytini okuyacağı geliyor.

Karşımda şarktan garba doğru Fâtih, Edirnekapısı, Bayrampaşa ve Maltepe'ye kadar kavislenen bir manzara var.

Arazi hafif bir meyil ile Sülüklü, Etmeydanı ve Haliçlere inerek Gureba Hastahanesi ve Yeni Bahçe vadisine uzanıyor. Sonra tedricî bir yükselişle oldukça açık bir ufuk teşkil ediyor.

Şu saydığım yerlere yirmi yıl kadar evvel yüksekçe bir yerden bakılmış olsaydı Bakî'nin:

1 *Şadırvan*, 3/17 (1936), s. 193-195.

3- İBB Başkanlık binası tarafından Bozdoğan Su Kemeri ve Fatih semtinin görünüşü. Sol tarafta Fatih Camii görülüyor; minarelerinden birinin külahı yok

Dikti leşker-geh-i ezhâra sanavber tûğun
Haymeler kurdu yine sahn-ı çemende eşcâr

tasavvuru bir hakikat gibi görülürdü. Fakat Fâtih yangını buraların o daimî yeşilliğini bitirdi ve pek çok kısmını taş ve kül yığını hâline getirdi. O zamandan beri de açılacak yollarla caddeler yalnız harita üstünde gösterilebildi. Hatta yenisi açılacak diye kapanacak güzergâhlar üzerinde ev yapılmasına izin verildiği için eski geçitler de kapatılmış oldu.

Bereket versin ki tabiatın bezeyicilik âdeti, bahar mevsimlerinde olsun o yıkıntı ve süprüntü çöllerini yeşil bir örtü ile gizliyor ve süslüyor. Ötesinde, berisinde mesken namına kurulan acayip kılıklı taş ve çimento yığınları ise o tabii güzelliği de bozuyor ve kirletiyor. Penceremin görebildiği şu mahdut sahada hayalî ve tarihî bir gezinti yapmak istedim. Tramvay yolunda ve eski hekimbaşılardan Ömer Efendi'nin yaptırmış olduğu -şimdi yıkık- medrese önünde durdum.

Burası yangından evvel bir dört yol ağzı idi. Topkapı'dan gelen cadde, Aksaray'a gider; sağ taraftaki Molla Gürani Yokuşu Haseki'ye çıkar, soldaki Hayrettin Paşa Sokağı da Haliçlere inerdi.

Molla Gürani Yokuşu'nun dikliğinden başka tarihî ehemmiyeti vardı:

Genç Osman, Yedikule Zindanı'na götürülürken buradan geçirilmişti. Molla Gürani Camii de büyücek bir mabet olduğu için civarın Ayasofya'sı hükmünde idi.

Malumdur ki Molla Gürani Ahmed Şemseddin, II. Murad devri âlimlerindendi. Fâtih, daha çocukken ve Manisa valisi bulunduğu sırada ona muallim olmuş, derse giderken yanında bir değnek götürdüğü için haylaz şehzadeyi çalışmaya mecbur etmişti.

Buradaki cami 1471'de (876) yapılmış, kendi de vefat edince mihrabın arkasına gömülmüş. "Devlet-i Cennet" terkibi hocanın vefatı tarihi imiş ki ebced hesabınca 893 (1487) yılını gösterir.

Gene Molla Gürani Yokuşu'ndan yukarı doğru çıkarken Pîrî Paşa Zaviyesi vardı. Yavuz'un son, Kanunî'nin ilk sadrazamı olan Pîrî Paşa'nın yaptırdığı bu zaviye Koruk Tekkesi adını almıştı. Sürurî'nin:

Çâr tâk-ı adne çıkdı Şeyh Koruk

tarihi, oranın şeyhlerinden biri için olsa gerektir.

Koruk Tekkesi, Abdülhamid zamanında mükemmel bir biçimde tamir edilmişti. Fâtih yangınında yandıktan sonra yeniden ve tuğla ile yaptırıldı. Eyüp karşısındaki Sütlüce'de medfun olan İshak Karamanî'nin mezarından birkaç kürek toprak ile Sultanhamamı'nda kütüphanesi bulunan Aşir Efendi'nin kabir taşları buraya getirildi.

Hayalen önünde durduğum medreseyi Hekimbaşı Ömer Efendi yaptırmış, İstanbullu olan Ömer Efendi 1715 (1127) tarihinde III. Ahmed'e başhekim olmuş, 1723'te vefat etmiş, medresesinin haziresine gömülmüş.

Damadı şair, vak'anüvis ve Şeyhülislâm Çelebizâde İsmail Âsım Efendi de 1759'da ölünce kayınpederinin yanına defnolunmuş. Ömer Efendi'nin Molla Gürani Camii yanında bir de Şifa Hamamı varmış. Lakin benim yetişebildiğim zamanlarda mevcut değildi; olduğunu gören ve söyleyene de rast gelmedim.

Medresenin köşesinde ve Halıcılar'a inen yolun başında bir sebil yapılmıştı ki orasının jandarma karakolu olarak kullanıldığını, içinde jandarma kıyafetli birkaç ihtiyarın barındığını hatırlıyorum.

Sebilin alt yanında bir taş mektep görülürdü. Ömer Efendi'nin vasiyeti üzerine vefatından sonra damadı tarafından yaptırıldığı hâlde haksız olarak Molla Gürani Mektebi denilirdi. Hâlâ sağlam duran bu bina, benim de feyz aldığım ibtidai bir mektep idi.

Dar kemerli bir kapıdan geçilerek on beş yirmi ayak merdivenle bir sofaya çıkılır, oradan dershaneye girilirdi. Dershane epeyce geniş ve kubbeli idi. Kapıya karşı sağ köşede hocanın, sol köşede kalfanın yerleri vardı. Hocanın rahlesi üstünde ayrıca bir cevizden daha büyük bir balmumu topu yapışıktı. Çocukların cüzünde yahut Mushaf'ında ders yerini gösteren balmumları düşmüş bulunursa, hoca rahledeki toptan bir parça koparır, elinde yuvarlayıp yumuşattıktan sonra düşenlerin yerine yapıştırırdı. Dershanenin ortasına alçak sıralar, sıraların arasına küçük minderler dizilmişti. Biz o minderlerin üstünde otururduk. Sokağa bakan iki pencerenin içerisinde iki hâfız ezbere çalışırdı.

4- Fevzipaşa Caddesi. Sağ tarafta Fatih Sultan Mehmed'in Sahn-ı Seman Medresesi (Akdeniz Medreseleri)

Mektebin duvarları gayet kalın, çerçeveler de duvarın dış kenarına yakın olduğu için pencerelerin içi âdeta cumba hâlini almıştı. Sofaya nazır pencerelerden birinin içinde kocaman iki bakır maşrapa dururdu ki hararet basan çocuklar gidip onlardan su içerlerdi. İkincisinin içine de sabahları sahlep, akşamları boza yahut hoşaf getirip satan Hayrullah isimli ihtiyar bir Arnavut, güğümlerini kordu.

Sofada önü yalaklı bir musluk vardı ki merdiven başındaki kuyudan çekilen su ile doldurulurdu. Gene orada birkaç raflı bir pabuçluk uzanmıştı. Çocuklar takunya, pabuç, kundura gibi ayakkabılarını onun üstüne dizerlerdi.

Kapının arkasında kahverengi boyalı mustatil bir tahta asılı idi. Bunun bir yüzüne yeşil boya ile "geldi", öbür yüzüne de "gitti" kelimeleri yazılmıştı. Buna "geldi gitti tahtası" derlerdi. Aptesthaneye gidilirken bunun "gitti" tarafı, gelince de "geldi" ciheti çevrilirdi. Şimdi bunlar gözümün önünden geçerken çocukluk zamanlarını ve o zamanların neşelerini anmakla avunuyorum.

II[2]

Hocamız Hâfız Hasan Efendi namında bir zat idi. Fâtih'in topçularından Sarı Musa'nın mescidinde imam, Kanunî'nin meşhur hasekisi Hürrem Sultan'ın camisinde hatip idi. Bize ara sıra imla yazdırırdı. Fakat yazdırdıkları tabut, teneşir, kefen, pamuk, lif gibi imamlık mesleğine ait kelimelerdi. Allah rahmet eylesin.

Aşağıya doğru inelim. Mektebin duvarına bitişik büyük bir kapı görünürdü, içerisinde azametli bir konak vardı. Oraya Hayreddin Paşa Konağı derlerdi. O sokak da bu paşanın namına izafe edilmişti.

Hayreddin Paşa, Tunus'ta yetişmiş malumatlı bir zat idi. Tunus beyliğinde mühim memuriyetlerde bulunduktan sonra İstanbul'a gelmiş, evvela Şûrâ-yı Devlet reisi, sonra sadrazam olmuş, sekiz ay sadarette bulunarak istifa ve 1887'de irtihal etmişti. *Akvemü'l-mesâlik fî marifeti ahvâli'l-memâlik* unvanlı Arapça bir kitap yazmış, bu eser Türkçeye ve Fransızcaya tercüme olunmuştu.

2 *Şadırvan*, 3/18 (1936), s. 235-237.

Hayreddin Paşa Konağı'nın biraz aşağısında ve sağa sapan sokağın köşesindeki çeşmeciğin üstünde büyücek ve eski bir ev görülürdü. O da Mekteb-i Harbiye Nâzırı ve sonra Rumeli kumandanı olup Bağdat'a sürülen ve orada ölen meşhur Süleyman Paşa'nın konağı idi.

Biraz daha aşağıya inilince beş, altı yol ağzı olan bir meydancığa gelinir ve o meydancığa Halıcılar Çarşısı denilirdi. Bir çınar ağacının gölgelendirdiği bu sahada epeyce dükkân sıralanmıştı. Sağında Molla Şeref Mescidi, solunda Yavuz'un medresesi ve camisi, ön tarafında ve biraz ileride ise Kilise Camii vardı.

Molla Şeref Mescidi, ulemadan Kırımlı Molla Şerefeddin'in eseri idi. 1524'te (931) bina edilmişti. Yanı başında bir kahve, kapısı önünde bir set yapılmıştı. Mahalle ihtiyarları orada otururlardı. Ben çocukken ve halıcılardan geçerken onlar arasında gayet heybetli bir adam görürdüm. Başındaki Sultan Mahmudkârî geniş ve yüksek bir fes alnı ile kulaklarının yarısını örter, fesinin altındaki beyaz takke kenarlarından birer parmak taşardı. Çehresini hemen hemen kaplayan sarkık kaşları, pala bıyıkları ve uzun sakalı arasındaki iri ve canlı gözleri baktığı yerlere heybet ve hürmet yağdırırdı. Arkasına Avniyye denilen biçimde bir kaput giyer, uzun ve enli palasını oturduğu vakit yanında, ağır ağır yürüdüğü zaman dayanmak için elinde bulundururdu. Gazi Baba diye hürmet edilen ve herkes tarafından eli öpülen bu ihtiyar aslanın vücudunda silah dokunmamış yer olmadığı, hatta kalça etlerini gülle götürdüğü söylenirdi.

Solda ve Gureba Hastanesi'ne doğru giden yolun ikiye ayrıldığı noktada Yavuz Sultan Selim'in hayatında yapılan hem medrese hem cami sadelik içinde bir sanat ve metanetle kendini gösterirdi. Yavuz'un asıl camii burasıydı. Mimarı da Sinan'dı. Sultan Selim Camii denilen mabet, Kanunî tarafından babası namına yaptırılmıştı. Bu medrese ve cami, Sulukule'den girip Yenibahçe ve hastane çayırları önünden açıkta geçen, Halıcılar, Sülüklü, Horhor ve Aksaray'dan kapalı olarak giden Bayrampaşa Deresi'nin ta kenarına yapılmıştı. Dere taştığı vakit yalı cihetindeki odalara su dolardı. Hatta derenin taşkın sularıyla şiddetli yağmurlarda vadinin iki tarafından gelen seller, Halıcılar, Etmeydanı, Horhor ve Aksaray gibi basık yerleri deniz hâline getirir, karşıdan karşıya hamal yahut araba ile geçilirdi. Bir kış günü Darüşşafaka'daki dersime yetişmek için Halıcılar'daki sel denizinin bir kenarında diz kapaklarıma kadar sıvandığımı ve karşıki sahile öyle geçebildiğimi hatırlarım.

Mimar Sinan gibi bir üstadın böyle dere kenarına öyle bir bina yapmış olmasına akıl ermiyor. "Belki o vakitler derenin yatağı uzakta ve üstü tonozlu idi.

5- Fatih Camii, Demokrat Parti döneminde restore edilmiş, sağ minaresinin külahı takılmış

Bakılmadığı için tonozlar yıkıldı da sular mecrasını değiştirdi." demek hatıra geliyor.

O civara Halıcılar Köşkü denilmesi, vaktiyle oralarda bir hünkâr köşkü bulunduğunu ve etrafının mamur ve kibar yatağı olduğunu anlatıyor. Halıcıların garp tarafında Lütfi, şimal cihetinde Hüsrev Paşaların türbeleri, az daha şimalde Bâlî ve İskender Paşaların camileri bulunması bunu teyid ediyor.

Bahsettiğim türbeler yangında harap olmuş, Bâlî ve İskender Paşa camileri evkaf tarafından tamir edilmiştir. Gureba Hastanesi'ne giden yolun sol tarafında Lütfi Paşa'nın harap türbesi bulunmaktadır. Gureba Hastanesi, II. Mahmud'un haremi ve Abdülmecid'in validesi Bezmiâlem Kadın'ın hayrıdır. Bundan başka birçok eser vücuda getirmiş olan o kadın, Dolmabahçe Camii'ni de yaptırmış 1852'de vefat ederek Sultan Mahmut Türbesi'ne gömülmüştür.

Lütfi Paşa ise Kanunî'nin sadrazamlarından idi. Ufak tefek manzumelerinden başka müteaddit eser yazmıştı. *Âsafnâme*'si ve *Târih*'i meşhurdur. *Târih*'i devlet matbaasında ve merhum Âli Bey'in aslından çok haşiyeleriyle basılmıştır. 1562'de ölmüş ve buradaki türbesine gömülmüştü.

6- Fatih semtinin Haliç tarafından genel görünüşü

Bu türbenin karşısındaki kahvehanede cuma sabahları alaturka musiki meraklıları toplanır, eski usulde besteler, nakışlar, kârlar, semailer okunurdu. Molla Gürani'de tramvay yolundaki büyücek bir kahve dükkânının meşkhanesinde Üstad Hacı Keramî merhum tarafından musiki talim olunurdu.

Biraz da şarka doğru dönelim: İleriki tuğla yığıntısı Kilise Camii'dir ki Bizans'tan kalma mühtedi bir mabet idi. Antika olması dolayısı ile geçen senelerde sıvaları kazındı, tuğlaları meydana çıkarıldı, cümle kapısına tahtadan iki kanat takılıp bırakıldı. Evvelce oralarda otlatılan hayvanların öğle güneşinde ağılı, saygısız bazılarının da istirahat yeri oluyordu. Uzaktan görmekle iktifa edelim. Yanına gitmeye kalkışacak olursak kanalizasyon yapıldığı hâlde akıntısı kesilmeyen dereyi geçmek lâzım. Potinlerimizi çıkarsak bile etraftan getirilip dökülen moloz ve süprüntülerin ıslanmasıyla hâsıl olmuş çamur deryasına batmak muhakkak. Dere boyunu hayalen takip ederek Etmeydanı'na doğru yürüyelim.

Yassı tuğlalardan kat kat yapılmış olan şu kemer, meşhur Yeniçeri Kışlası'nın medhali. Vaktiyle Topçu Yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın güllelerine göğüs verdiği gibi hâlâ da çoluk çocuğun tahripkârlığına karşı durmaya çalışıyor. Yüksekliği o kadar az ki uzunca boylu bir adam, altından geçecek olsa başını çarpacak. Etmeydanı'nı sel basmasın diye zaman zaman zeminin yükseltilmesi, kemerin alçalmasına sebep olmuş. Bunun iç tarafındaki kışla gayet genişti. *Hadîkatü'l-cevami*' sahibinin Orta Cami'den bahsederken, "Yeni Odalar'ın ortasında vakidir." demesi, kışlanın genişliği hakkında bir fikir verebilir. Çünkü Orta Cami ile kemerin arasında epeyce mesafe vardır. 1825'te ve Yeniçeriliğin kaldırıldığı sırada bu kışlanın kapısı topa tutulmuş, binası da gülle ile tutuşturulmuştu. Vakanüvis Esad Efendi *Üss-i Zafer* isimli kitabında kışlaya edilen hücumu pek güzel anlatmıştır.

Yeniçerilik tarihinin son sahifesi demek olan şu kemere biraz bakılsa ve büsbütün yıkılıp gitmesine meydan verilmese iyi olur sanırım. Kemerin ilerisinde ve hafifçe bir yokuşun ortasındaki mabet Orta Cami'dir. Kanunî devrinde yapıldığı rivayet edilen Orta Cami, kışla ile birlikte yanmış. Uzun müddet virane hâlinde durduktan sonra -galiba Hayri Bey merhumun Evkaf nâzırlığında yeniden yaptırılmıştı. Tarihe bakılacak olursa Yeniçeri ihtilâllerinin çoğunda Orta Cami'in adı geçtiği görülür. Ocağa sığınan II. Osman oraya getirilmiş,

I. Mustafa'nın ikinci defa saltanatına orada karar verilmiş, Edirne Vak'ası'nın müzakereleri orada icra edilmişti.

III[3]

Caminin karşısında Damad İbrahim Paşa'nın yaptırmış olduğu Orta Çeşme'nin akan tek musluğundan ahali istifade etmekte. Bu çeşme, iki yüzlü ve dört aynalı olarak yaptırılmışken bir tarafındaki ayna taşları ve tarih kitabeleri yok olmuş. Orta Çeşme'den Sofular'a giden yolun sol köşesinde "Feyzullah Efendi Sokağı" yazılı bir levha mıhlanmış ki üstünde adı yazılı olan Feyzullah Efendi, hırsı ve tamaı ile Edirne Vak'ası'nın zuhuruna sebep olan meşhur şeyhülislamdır. Bu sokağın daha yukarısında ve biraz sağ tarafında Millet Kütüphanesi bulunuyor. Mevcudiyetiyle iftihar edebileceğimiz bu kıymetli müessese, Feyzullah Efendi'nin yaptırdığı bir medrese idi. Belediye, bu güzel binayı da yıkmak istemişse de Evkafça mükemmelen tamir edilmiş ve merhum Ali Emiri Efendi'nin himmetiyle zengin bir kütüphane hâline getirilmişti. Kütüphanenin biraz aşağısında ve sağ cihetinde etrafı bir meydancık olan Kıztaşı görülmektedir. Bu taş 11 m 20 cm yüksekliğinde bir sütundur. Miladi V. asırda dikilmiş, tepesine İmparator Marsiyan'ın bir heykeli konulmuş ki heykel ile sütunun irtifaı 21 m'ye çıkıyormuş.

Bay Celal Esad'ın *Eski İstanbul* unvanlı eserinde ve "Marsiyan Sütunu-Kıztaşı" bahsinde, hülasa ettiğim malumat verildikten sonra deniliyor ki:

> Bugün Kıztaşı diye maruf olan bu taştan başka bir sütun daha vardı ki asıl ona Kıztaşı derlerdi. Bunun sebeb-i tesmiyesi de mezkûr sütun üstünde aşk ilahesi Afrodit'in heykeli bulunmasındandı. Güya bu heykelin yanından geçen kızlar şayet bakire değil iseler belli olur imiş. İmparator Jüsten'in (565-578) baldızı bu heykel yanından geçerken bakire olmadığı bir sada-yı gaiple ahaliye ihbar edildiğinden imparatorun emriyle bu heykelin kırdırıldığı rivayetine bazı eserlerde tesadüf edilmektedir.

Kütüphanenin karşısına tesadüf eden seddin üstündeki ilk mektep, eskiden askerî rüşdiye mektebi idi. Her vilayet merkezinde bulunan askerî rüşdiyelerden İstanbul'da

3 *Şadırvan*, 4/19 (1936), s. 10-12.

7- Beyazıt Yangın Kulesi'nden Fatih ve Yavuz Selim semtleri

Gülhane, Soğukçeşme, Fâtih, Eyüp, Kocamustafapaşa, Beşiktaş ve Toptaşı mevkilerinde yedi tane vardı ki sıkı bir terbiye ve ciddi bir talim ile pekiyi talebe yetiştirirlerdi. Şimdi Konya ve Erzincan'da bulunan askerî orta mektepler bunların yerine açıldı.

Gülhane Rüşdiye-i Askeriyesi hâlâ Gülhane Hastahanesi'dir ki ben rüşdiye tahsilimi orada bitirmiştim.

İlk mektebin altındaki seddin yıkık duvarını solumuza alarak yokuşu çıkar ve yine sola dönecek olursak Fâtih Camii heybet ve azametiyle gözümüzün önünde yükselir.

Avlusuna girilecek kapı şimdi bir çıkıntı hâlinde duruyor. Çünkü yan duvarları yıktırılmış, caminin avlusu cadde hâline konulmuştur.

Kapının sağ tarafında türbe haziresi vardır ki evvelce meydanda duran musalla taşları, içerisine alınmış olduğu için cenaze namazları orada kılınmaktadır.

Musalla taşları, mukaddema meydanda bulunduğundan onların üstüne dizilen cenazeler karşısında ve gelene geçene karşı açıkta namaz kılış hiç iyi bir manzara teşkil etmiyordu. Onların içeriye götürülmesi çok iyi olmuştur.

Hazire dâhilinde ilmen yahut rütbe itibarıyla büyük birçok kimselerin mezarları vardır. O mezarlarda yatanların hepsini bilmesek bile kapıdan girilince hemen sağ tarafta görünen bir kabrin sahibini öğrenmemiz lâzım gelir ki üstündeki yazılardan Şeyhülmuharririn Ahmed Midhat Efendi merhumun merkadi olduğu anlaşılır. Ayakucunda da merhumun evvela aleyhtarı sonra da pek ziyade hürmetkârı olan Hoca Hâlis Efendi merhum yatmaktadır.

Midhat Efendi, ömrünün son zamanlarında Cemiyet-i Tedrisiye'nin (şimdi Okutma Kurumu) idare heyetine seçilmiş olduğu için müzakerede bulunmak üzere haftada bir defa Darüşşafaka'ya gelir ve gece orada

8- Aksaray'dan Taşkasap'a doğru uzanan Millet Caddesi. Taşkasap, artık ismi sadece eski romanlarda, hikâyelerde ve resmî kayıtlarda geçen unutulmuş bir semttir (*İstanbul'un Kitabı*)

kalırdı. 1915 senesi içinde bir gece gene orada içtimada bulunduktan sonra rahatsızlanmış, şimdiki müdür Bay Ali Kâmi Akyüz'ün kucağında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu. Ertesi gün cenazesi mektepten kaldırıldı, tabutu öksüz yavruların omuzunda olduğu hâlde Fâtih'e götürüldü. Namazı orada kılındıktan ve tezkiyesi Hâlis Efendi tarafından yapıldıktan sonra gömüldü.

Ben, Ahmed Midhat merhum için "Nevha" başlıklı bir tarih yazmıştım ki şunlar, onun beyitleri cümlesindendi:

Yetişmiyor içimizde nedense bir fâzıl
Belâya bak, yetişenler de eyliyor rıhlet
Vatanla bir gidiyor inkırâza fikr ü zekâ
Ufûlü Midhat'ın işte bu kavle bir hüccet
Yazık o mihr-i mesâî gurûb edip gitti
Yerinde kaldı kapanmaz amîk bir zulmet
Çalıştı nısıf asırdan ziyâde, neşretti.
Cihân-ı gaflete birçok masîr-i gayret
Geçirdi ömrünü yazmak, okutmak üzre bütün
Erişdi mekteb içinde hayatına gayet...

Mehmed Âkif'in,

Derâğûş etmek ister nâzenîn-i bezm-i lâhûtu:
Kol açmış her menârı sanki bir ümmîd-i cür'etkâr!

diye tasvire çalıştığı şimdiki Fâtih Camii, Fâtih'in yaptırdığı bina değildir. Sonradan yaptırılmıştır. İlk mabedin binası sekiz senede ve 1470'te (875) tamamlandığını *Hadîkatü'l-cevami*' sahibi yazıyor. 1179'da (1765-1766) zelzeleden yıkılması üzerine 1181'de (1767-1768) tecdidine başlanılıp 1185'te (1771) hitam bulduğunu da ilave ediyor.

Fâtih Camii'nin bulunduğu meydanın iki tarafı vardır. Şimal tarafına Karadeniz ciheti, cenup tarafında

9- Fatih'in mahallelerinden olan Taşkasap, Tahirü'l-Mevlevî'nin oturduğu semtti

Akdeniz ciheti derler. Şimdi hayalen durduğumuz Akdeniz ciheti, Meşrutiyet'in ilanına kadar daimi bir pazar yeri idi. Satıcıların çoğu Tatar olduğu için bazı zürefaca Tatar Pazarcığı denilen bu alışveriş yerindeki dükkânların hemen hepsi çadır ve kulübeden ibaretti. Nerede çürük, çarık şeyler varsa dükkânlarda onlar bulunur ve gayet ucuz satılırdı. Bundan dolayı Fâtih semtinin ucuzluğu dillerde destan olmuştu.

Meşrutiyet'in ilanından sonra ve Dühanizâde Hâfız Mehmed Efendi'nin Fâtih belediye reisliği zamanında bu pazarcık kaldırıldı. Yerine güzel bir bahçe ve havuz yaptırıldı. Fakat bugün o bahçenin yerinde yeller esmekte ve tozlar savrulmaktadır.

Meydanın Karadeniz ciheti de bayram yeri idi. Orası yılda yedi gün toplanan çocukların sevinç sesleriyle çın çın öterdi. Şimdi çarşamba günleri orada tavuk pazarı kurulduğu için horoz sesleri ve ördek vakvakları duyulmaktadır.

Ben şu hayalî gezintiye dalmış ve fikren epeyce yorulmuştum ki çok sevdiğim bir zat, ziyaretiyle beni şereflendirmişti. Onun için gezintiyi bıraktım. Neşeli bir musahabe ve karşılıklı bir kahve ile yorgunluğumu giderdim.

IV[4]

Penceremin önünde hayalî ve tarihî bir gezinti yaparken Fâtih Meydanı'na çıktığımı ve zihnen orada bulunduğum sırada bir misafir geldiği için hayalî dolaşmayı bıraktığımı evvelki nüshada hikâye etmiştim. Muhterem misafirim, hâl, hatır istifsarından sonra ne ile meşgul olduğumu sordu.

"Pencere önünde seyahate çıktım." dedim. Hayretle yüzüme baktı ve:

"Nasıl?" diye sordu.

Sabahtan beri beni oyalayan zihnî gezintiyi anlattım, bir iki kâğıt üstünde o gezintinin izleri demek olan çizintileri de gösterdim. Hoşlandığını gülümseyişinden ve başını sallayışından anlıyordum. Bir aralık:

"Canım birader, şu seyahati yarıda bırakma. Hem neşeli, hem faideli oluyor! Bugün görülecek bir işim olmasaydı ben de sana yoldaşlık ederdim!" diye teşvik edici sözler söyledi. Latife olsun diye:

"Seninle yoldaşlık edemeyiz!" dedim. Sebebini sordu.

4 *Şadırvan*, 4/21 (1936), s. 92-95.

10- Şehzadebaşı'ndan Fatih (*İstanbul'un Kitabı*)

"Sen bir şeyin sathî tarifiyle iktifa etmezsin. Âdeta ıcığını cıcığını öğrenmek istersin. Onun için arkadaşlığa kalkışırsak yol alamayız. Bense uzunca bir lâmelif çevirmek istiyorum." dedim. Gülüştük.

"Evet, ben tedkikimi tâmik etmeliyim. İyice gösterebilmek için iyi görmek lâzım olduğunu sen de inkâr edemezsin ya. Fakat nedense bu sefer sığlarda gezinmeyi iltizam etmişsin. Öyle olmakla beraber o sığ yerler bazı boyları geçecek kadar derin."

"Sen yoluna devam et, bana da izin ver." diyerek gitti.

Sevgili arkadaşımın düşüncesi doğru idi. İyice gösterebilmek için iyi görmek, iyi görmek için de iyice durmak ve haylice sormak gerekti. Şimdi ise bunları yapmaya vakit bulunamıyor, bulunsa bile uğraşmaya tahammül edilemiyor.

*

Gezintimiz Fâtih Meydanı'nda kalmıştı. Oradan Edirnekapısı'na doğru iki yol vardır. Biri, şimdi Darüşşafaka'ya izafe edilen Çarşamba, öbürü de Hâfız Paşa caddeleridir. Vaktiyle meydanın müteaddit kapılarından ikisi bu caddelere açılırdı ki sağdakine Boyacılar Kapısı, soldakine Çörekçiler Kapısı denirdi. Hâfız Paşa Caddesi'ni takip edelim. Solumuzda kalan Malta Çarşısı'nı ve önümüzdeki ufak tefek dükkânları geçelim.

Bu yola Hâfız Paşa Caddesi denilmesi, paşanın az ileride bir camisinin bulunmasındandır. Eskiden güzel, şimdi ise pek fena harap olan bu mabedin yapılışı tarihi "Hâfızıye" imiş ki ebced hesabınca 1595 (1004) senesini gösterir.

Hâfız Paşa'nın adı anılınca onun Bağdat seferinde imdat gönderilmesi için IV. Murad'a manzum ariza yazması, padişahın da yardım edeceği yerde serdarına nazire olarak manzum cevapname yollaması hatıra gelir. Askerlik tarihinde bir garibe olmak üzere zaptolunmaya değen o iki manzumeyi nakilediyorum.

Hâfız Ahmed Paşa'nın Arîzası

Aldı etrâfı adû imdâda asker yok mudur
Din yolunda baş verir bir merd-i server yok mudur

Hasm-ı bed-kiş bu oyunda ruh-be-ruh şehmet ider
Cenkde at oynadur ferzâne bir er yok mudur

11- Fatih Camii'nden Edirnekapı'ya (M. Hilmi Şenalp Arşivi)

Bir aceb girdâba düşdük çâresiz kalduk meded
Âşinâlar zümresinden bir şinâver yok mudur

Cenkde hempâmız olup baş verib baş almağa
Arsa-i âlemde bir merd-i hünerver yok mudur

Ref'-i bî-dâda tekâsülden garaz ne bilmezüz
Derd-i mazlûmân suâl olmaz mı mahşer yok mudur.

Âteş-i sûzân-ı a'dâya bizümle girmeye
Derd içinde imtihân olmuş semender yok mudur

Dergeh-i Sultan Murâd'a nâmemiz îsâline
Bâd-ı sarsar gibi bir çâpük kebûter yok mudur

IV. Murad'ın nazire olarak cevabı

Hâfız-ı Bağdâd'a imdâd etmeğe er yok mudur
Bizden istimdâd edersin sende asker yok mudur

Düşmeni mat etmeğe ferzâneyim ben der idin
Hasma karşı şimdi at oynatmağa yer yok mudur

Gerçi lâf urmakta yoktur sana hempâ bilürüz
Lîk senden dâd alur bir dâd-küster yok mudur.

Merdlik dâvâ edersin bu muhanneslik neden
Havf edersin bâri yanında dilâver yok mudur

Râfizîler aldı Bağdâd'ı tekâsül eyledin
Sana hasm olmaz mı Hazret rûz-ı mahşer
yok mudur

Bû-Hanîfe şehrin ihmâlinle vîrân etdiler
Sende âyâ gayret-i dîn ü peygamber yok
mudur.

Bî-haberken saltanat ihsan eden Perverdigâr
Yine Bağdâd'ı eder ihsân mukadder yok mudur

Rüşvet ile cünd-i İslâm'ı perîşân eyledin
İşidilmez mi sanursın bu haberler yok
mudur

Avn-i Hak'la intikam almağa a'dâdan meğer
Bende-i dîrin vezîr-i dîn-perver yok mudur.

Bir Alî-sîret vezîri şimdi serdâr eyledim
Hızr u peygamber muîn olmaz mı rehber
yok mudur

Şimdi hâli mi kıyâs eylersin âyâ âlemi
Ey Muradî pâdişâh-ı heft-kişver yok mudur.

Bağdat'ı geri almaya kuvvetinin yetişmediğini ve ordunun takviyesi için asker göndermek lâzım geldiğini -velev manzum yazmak münasebetsizliği olsun- bildiren bir kumandana yardım yerine nazire yazıp yollamak kadar şaşılacak bir hareket olmasa gerektir.

Hâfız Ahmed Paşa'nın ölüşü, daha doğrusu öldürülüşü de hem gariptir hem acıklıdır.

1630 (1041) tarihinde ikinci defa sadrazam olmuştu.[5] Sadaret kaymakamı Topal Receb Paşa ise o makama göz dikmişti. Hâfız Paşa'nın sadrazam oluşundan üç buçuk ay kadar geçtikten sonra Receb Paşa'nın teşvikiyle bir ihtilâl çıktı. Zorbalar, sarayın meydanına toplandılar. Divana gelen Hâfız Paşa'yı taş atarak atından düşürdüler. Paşa, güç hâl ile saraya girebildi ve mührü hünkâra teslim ile istifa etti. Tebdil-i kıyafetle Yalı Köşkü'nden bir kayığa bindi. Üsküdar'a geçmek istedi. Arkasından kayık gönderdiler, geri çevirdiler. Paşa işi anladı. Saray meydanında başını isteyip duranlara doğru yürüdü, üzerine ilk saldıran sipahinin suratına öyle bir yumruk vurdu ki herifin ağzından, burnundan kanlar fışkırıp yere yuvarlandı. Fakat bu sırada umumi bir hücuma uğradı. Zavallının vücudu delik deşik oldu, hatta bıçakla boğazı kesildi.

Sultan Murad bu manzarayı seyrediyorken ağlıyor, bir taraftan da mührü Receb Paşa'ya veriyordu.

O asrın aklı erik ve kulağı delik adamlarından Evliya Çelebi, Receb Paşa'dan bahsederken, "Musa Çelebî'yi musâhib-i şehriyarî iken üzerine hançerler üşürtüp zorbalara katlettirdiğini" sonra "zorbalar ile ülfeti olduğu meydana çıkıp Musa Çelebi'yi katlettirdiği zâhir olduğundan divana çağrılarak mahnuken katlolundu"ğunu söyler ve "Hakir dahi pederimle divanda ol gün hazır idim fi 27 Şevval sene 1042." der Evliya'nın bahsettiği Musa Çelebi, IV. Murad'ın pek sevgili musahibi idi. Şair Nef'î'nin:

Yûsuf-ı Îsâ-şiyem Mûsa Ağa kim tal'ati
Gün gibi bir şu'ledir gûyâ çerâğ-ı Tûr'dan

Tıynet-i pâkinde yok aslâ küdretden eser
Cismini halk eylemiş Bârî Taâla nûrdan

Böyle zîbâ suret ü pakîze-sîret görmedim
Bir melekdir gûyiyâ etmiş tevellüd hûrdan

Cebhe-i berrâk ile ol gerden-i kâfur-gûn
Zâhir oldukça girîbân-ı siyeh semmûrdan

Seyr eden kimse tulu' etti kıyâs eyler hemân
Âfitâb-ı âlem-ârâyı şeb-i deycûrdan

Hemdem-i şâh-ı cihan olsa acep mi rûz u şeb
Zâtı bir mecmûadır ahlâkı nâ-mahsûrdan
Münderic zâtında envâ'-ı mekârim ol kadar
Fark olunmaz tab'ı bir gencîne-i mestûrdan

Cebr-i hâtır etmedir lütf ile dâim âdeti
Budur ânınçün dua ana dil-i meksûrdan

Kurb-i sultân-ı cihanda ola dâim kâmrân
Hak vücûdun hıfz ede âsib-i dûr-a-dûrdan.

kıtasından yakışıklı bir adam olduğu anlaşılıyor. IV. Murad, musahibinin acıklı bir surette öldürülmesinden çok müteessir olmuş,

Yola düşüp giden dilber
Musa'm eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol mu şaşdı
Musa'm eğlendi gelmedi.

varsağısını yazmış, Evliya Çelebi'nin musiki hocası Derviş Ömer bu güfteyi bestelemiş, halkın ağzında okunmaya başlamış. Padişah bunu işittikçe teessürü arttığı için okunmasını yasak etmiş. Evliya Çelebi, ilk defa onun huzuruna çıkınca Bestenigâr makamından bir taksim ettikten sonra bu varsağıyı terennüm etmiş. O terennüm ederken padişah, mendili yüzüne tutmuş ve ağlamış.

Sözü buraya kadar uzatmaktan maksadım, bir nükteye işaret etmek içindi.

Malum ya halk ve divan vasıflarıyla ikiye ayrılan edebiyatımızın birinci kısmı mensupları, yani saz şairleri XI-XVII. asırda ikinci kısmın, yani kalem şairlerimizin tesiri altına girmişler, aruz vezniyle manzumeler yazmaya başlamışlardı. Divan şairlerinden bazıları da XVIII. asırda hece vezniyle uğraştılar.

Öyle zannediyorum ki aruzcuları hece vezniyle yazı yazmaya irca eden, IV. Murad'ın şu iki duraklı ve sekiz heceli varsağıyı tanzim eylemesi olmuştur.

V6

Eski yola nispetle solda bulunan, açılacak caddeye göre sağda kalacak olan ahşap bir cami var ki köşesindeki çeşmeciğin üstünde iki tane kumru resmi bulunduğu için

5 Hâfız Paşa'nın ikinci sadrazamlığına söylenen tarihlerin en sanatlısı, Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Âdem Dede'nin "Hâtem (1041) he-hâfız âmede (1041) bâ-zıll-ı (1041) mahfûz bâd (1041)" mısrasıdır ki, işaret edildiği üzere dört tane tarihi muhtevidir.

6 *Şadırvan*, 4/22 (1936), s. 133-136.

12- Bayrampaşa vadisinden başlayarak Murat Paşa Camii ile Valide Camii arasından Aksaray Meydanı'na inen Vatan Caddesi'nin bölgede yıkımlar yapıldıktan sonraki görünüşü (*İstanbul'un Kitabı*)

Kumrulu Mescid denilmektedir. Burasının Fâtih Camii'ni yeniden yapan mimarın hayrı olduğunu kendi de mescidin mezarlığında gömülü bulunduğunu *Hadîkatü'l-cevami' müellifi* yazıyor.

Az daha ileride ve küçük bir çarşı arasında Nişancı-i Cedid diye anılan büyük bir cami görülür. Burası da -Fuzulî'nin nişancısına dair yazdığım makalede bahsi geçen- Nişancı Boyalı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. *Hadîkatü'l-cevami'*'nin yazışına göre binasına 1584'te (992) başlanılmış ve 1588'de (997) bitirilmiş. Boyalı Paşa da 1595'te (1004) vefat ederek camiye bitişik ve caddeye nazır türbeye gömülmüş.

Önümüzde bir meydancık, ortasında bir kuyu var. Burası meşhur Zencirli Kuyu. Vaktiyle üstündeki kol, kalın ve uzun bir direk olup bir ucuna kocaman bir taş bağlıydı. Sonra pek köylü işi olan bu tertibi biraz inceltiler, üstündeki direği çıkarıp yerine bir demir sütun koydular. Mesnedini de demirden yaptırmakla onu şehirleştirdiler.

Zencirli Kuyu hakkında -hayalî ve yahut hakiki olduğunu kestiremediğim- bir fıkra vardır:

II. Mahmud, bir gün Edirnekapısı'na doğru gidiyormuş. Musahiplerinden meşhur Said ve Abdi Efendiler de maiyetinde imiş. Tam kuyunun yanından geçerken Said Efendi kapı yoldaşı Abdi Efendi'ye yüksek sesle: "Hey gidi eski padişahlar hey! 'Dile benden ne dilersin?' diye kullarına ihsan ederlerdi." demiş. Sultan Mahmud bunu işitince atının başını çekmiş.

"Said, dile benden ne dilersin?" sualinde bulunmuş. Said Efendi alel'usul padişahın çok yaşamasını dilemiş; padişah sualinde ısrar etmiş. Said Efendi işin miyanesi geldiğini anlayınca:

"Efendimiz, ferman buyurun, Abdi Efendi kulunuzu şu direğin bir ucuna bağlasınlar da kuyudan bir kova su çeksinler!" dileğini göstermiş. Padişahın işareti üzerine Abdi Efendi hemen attan alınmış, direğe bağlanılmış ve kuyudan su çekilmiş.

Abdi Efendi hem şişman hem korkak bir adam olduğu için bağlanıldığı direğin kuyuya eğilen bir ucuna mukabil öbür ucunun yükseldiği ve adamcağızı yükselttiği sırada onun çabalaması ve bağırıp

13- Saraçhane ve Fatih semtinin görünüşü

çağırması Sultan Mahmud'u da, orada bulunanları da güldürmüş. O zamanın zevkine göre bu da bir eğlence imiş.

Aksaray ile Unkapanı'nın Yeşil Tulumbaları gibi Nişancı'daki Zencirli Kuyu da bu civarın mensubileyhi olmuştu. Etrafı ulema konaklarıyla mamur idi. Meşhur Sünbülzâde Vehbî bu tarafta oturduğunu,

Çâh-i zekan üftâdesi dilbeste-i zülfüz
Zincirli Kuyu ânın için meskenimizdir.

beytiyle ve bir hüsnütalil ile haber verir.

Ukalalık olsa bile anlatacağım. Çünkü söyleyeceklerimi bilenler bulunsa bile bilmeyenlerin daha ziyade olduğuna eminim.

Divan şairleri, sevgilinin saçlarını akıl zinciri ve gönül yuvası tahayyül ederlerdi. Nedim'in:

Akıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen

beyti ile benim,

Zülf-i nigâra lâne-i dil derd-i şâirân
Ben karşısında buldum onun dil-nişinliği

beytimde olduğu gibi.

Bazı çenelerin ortasındaki çukurcuğa da "çâh-ı zenehdan" yani çene kuyusu derler. Ve gönüllerin oraya düştüğünü söylerlerdi. Şirazlı Hâfız:

Âb-ı rûy-i hûbi ez çâh-i zenâhdan-ı şüma

mısraı ile sevgilinin çenesindeki çukurun güzellik yüzü suyuna menba olduğunu iddia eder. Adı hatırımda kalmayan bir Türk şairi de:

Susadım, su diledim çâh-ı zanehdanından
Bir Arab bekler imiş, ben onu hâli sandım.

beytinde çene kuyusu tabirini tevriyelerle kullanmıştır.

Yine divan edebiyatında ve mânâya ait sanatlar arasında hüsnütalil denilen bir hareket vardı ki bir hadiseye hayalî ve güzel bir sebep göstermekti. Sünbülzâde'nin yukarıki beytinde hüsnütalil vardır. Çünkü Zencirli Kuyu semtinde oturuyormuş iddiasının sebebi ise kendisinin çene kuyusuna düşmüş ve zülf zencirine tutulmuş olması imiş! "Hüsnütalil, bir şeye güzel bir illet beyan etmek olduğuna göre Sünbülzâde'nin beytinde ne gibi güzellik var?" diye istizah edilecek olursa "O ciheti merhumdan sormalı!" cevabını veririm.

Tramvay yolunun sağ tarafında şimdi oyun yeri olan geniş derinliğe Çukurbostan denilirdi. Darüşşafaka'dan Sultan Selim Camii'ne giden yolun kenarında bir çukur bostan daha vardı ki bunun içi, sade bostan olmakla kalmamış, mescidiyle beraber bir mahalle hâlini almıştır. Bir üçüncü çukur bostan da Hekimoğlu Ali Paşa ile Odabaşı semtleri arasında bulunmaktadır.

Bizans'tan kalan çukur bostanların eskiden su deposu olarak kullanıldıkları söylenilmektedir.

Abdurrahman Şeref Efendi merhum, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nın 38. sayısındaki "İstanbul'da Su Müzayakası" başlıklı bir yazısında:

"Malûm olduğu üzere kadimde İstanbul'un mâ-i cârîsi olmayıp hanelerdeki kuyular ve sarnıçlarla su ihtiyacı def olunurdu. Edirnekapısı dâhilinde ve Sultan Selim semtindeki çukur bostanlar ve Binbirdirek umumi su depoları idi." diyor.

Odabaşı tarafındaki çukur bostan son vaka'nüvisin hatırına gelmemiş olmalı ki bu fıkrasında bahsetmemiş.

Spor meydanı olan bu geniş çukurun tramvay yolundaki kenarına sacdan bir siper yapılmış. Oyunun bedava seyredilmemesi için yapılan bu mânia pek çirkin duruyor. Şu hâl gelene geçene ve görüp anlayana zarafet, menfaate feda edilmiş gibi görünüyor. Şu eğri büğrü sac perdenin kopuk yahut delik bir yerinden karşıya doğru bakılırsa ufku teşkil eden Okmeydanı sırtları görülür, İstanbul'un alınışında idman yeri yapılmış olan bu saha acaba gene spor yeri olamaz mı? Orada büyük bir stadyum kurulmakla eski bir hatıra uyandırılamaz mı?

Az ileride ve tramvay yoluna nisbetle çukurca bir nokta üzerinde Ka'riye yahut Kahriye Camii gözüküyor. II. Bayezid'in sadrazamlarından Hadim Ali Paşa'nın camiye tahvil ettiği bu mabet, evvelce burada bulunan bir köy manastırının kilisesi imiş. Adı da Hora imiş. Theodosios surlarının, yani şimdi gördüğümüz kale duvarlarının yapılmasından mukaddem burası Bizans şehrinin dışında bulunduğu için "Hora" deniliyormuş ki "şehir harici" demekmiş. Belki Karye diye Türkçeye çevrilmiş, sonra Karye kelimesi Ka'riye veyahut Kahriye olmuş.

Kıymetli mozaikleriyle meşhur olan bu mabet hakkında merhum İhtifalci Ziya Bey'in ayrıca bir eseri vardır. Bay Celal Esad'ın *Eski İstanbul* unvanlı kitabında da caminin planı, mozaikleri, dehlizleri gösterilmiş, hakkında tarihî epeyce malumat verilmiştir.

Ka'riye Camii'nin hemen üst tarafında harap olmakla beraber ihtişam-ı bakiyesini hâlâ muhafazaya çalışan Tekfur Sarayı durmaktadır.

İhtifalci Ziya merhum, *İstanbul ve Boğaziçi* isimli büyük bir kitap yazmış, tertibi karışık olan o muazzam eserin iki cildi Matbaa-i Âmire'de basılmıştı. İkmali herhâlde İstanbul tarihine hizmet edecek olan o kitabın ikinci cildinde, keza Bay Celal Esad'ın *Eski İstanbul* unvanlı tarihçesinde Tekfur Sarayı'na dair hayli malumat verilmiştir. Onlardan anlaşıldığına göre Bizans'tan kalma bu bina dâhilinde ve 1204 senesinde İstanbul'daki Latin imparatorunun birincisi olan Baudouin'in taç giyme merasimi icra kılınmıştır.

Edirnekapısı'na yaklaştık. Şimdi birkaç dükkândan ibaret olan burası, vaktiyle cesim bir çarşı hâlinde idi. Dükkânların çoğu da at ve sefere müteallik eşya ile dolu idi. Çünkü o vakitler memleketimizin hududu Balkanlar'dan aşar ve Tuna sahillerine taşardı. Oralara her gün birçok giden olur ve oralardan gelen bulunurdu.

Şu muazzam cami, Mimar Sinan'ın dehası abidelerinden birini teşkil eder. Kanunî'nin kızı ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın karısı Mihrimah Sultan namına yapılmıştır.

Medresesi, mektebi, çifte hamamı da vardı. Medrese ve mektep harap olmuş, hamam da -belki viranlığı dolayısıyla- kapanmıştır. Harap mektebin yanında yıkık bir türbe vardır ki Rüstem Paşa'nın damadı Ahmed Paşa ile bazı akrabasına ait imiş. Yine o mektebin önünde ve yüksek bir ağacın sayesinde Hakanî Mehmed Bey'in kabri sadelik içinde bir mehabetle görünür.

Merhum, Rüstem Paşa'nın diğer bir hareminden olma kızının oğlu ve Kanunî devrinin en müstağni bir şairi idi. "İltifat-ı bekâ" terkibi, vefatı tarihidir ki hicri 1015 senesini gösterir. Divanından başka Hilye-i Hakanî isimli pek yüksek bir eser yazmıştı ki ilahi bir aşkın şiir ile ifadesidir.

14- M. Tahir Olgun'un bir dostuna imzaladığı fotoğrafı (Yusuf Çağlar Arşivi)

Muallim Nâcî merhum o eser için:

Bize bir hilye-i garrâ yazdın, nâmını cebhe-i arşa kazdın
O ne sûziş ki okurken insan bulamaz zabt-ı bükaye imkân.

der, mezarının kırk bu kadar sene evvelki hâlini de şu satırlarla tasvir eder:

> ... Kabrin üzerinde mağrur bulunan bir şecere-i cesime ki hemen üç yüz seneden beri hâk-i pâk-i Hakanî ile perveriş bulmaktadır. Zaten harab ve tenha olan kabristanın üzerine pek hazin bir surette sâye-endâz olmaktadır. Bu şecereye birdenbire mun'atif olan nazar, zâir oraya sâhib-i kabrin heykeli dikilmiş gibi heybet alır.

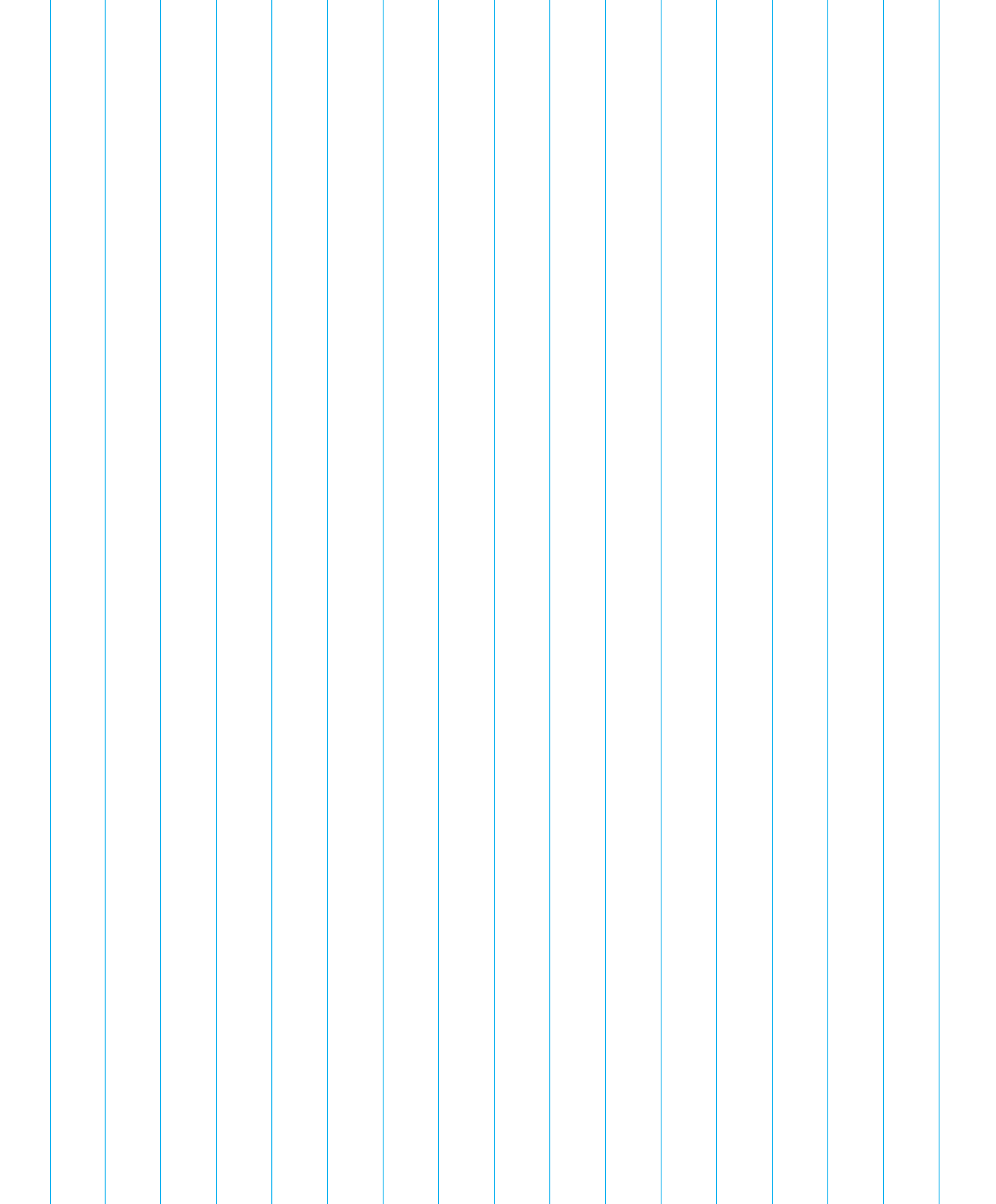
Sokaktan geçilirken kabristanın mektep duvarına muttasıl olan en büyük penceresinden içeri bakılsa müdevver, yeşile boyanmış bir taş görülür ki cephesinde şu kelimeler yazılıdır: "Hüvelbaki, Hile Hakanı Hazretlerinin ruhu için el-Fâtiha." Anlaşılıyor ya, "Hilye-i Hakanî Hazretlerinin" denilmek istenilmiş.

Merhumun namını seng-i mezarına yazmak isteyen adamın bu namı Hilye-i Hâkânî olmak üzere tasavvur etmesi, sonra bunu da doğru yazamaması istiğrabdan ziyade teessüfe şayan hâllerdendir. Böyle şeyler güce gidiyor, insan bir, kabrin içindeki zatın büyüklüğünü düşünüyor, bir de dışındaki kitabeye bakıyor. Derûn-ı merkadden "Ne kıymet bilmez insanlar imişsiniz!" yollu bir nida işitirmişçesine utanıyor.

Gene Nâcî'nin naklettiği şu fıkra da Hakanî merhumun meşrebindeki büyüklüğe parlak bir misaldir.

> ... Evâilde hâcegân-ı dîvân-ı hümâyun ve kibâr-ı eklâm, Edirnekapısı Cami-i Şerifi civarındaki büyük caddede mukim olageldiklerinden, Hakanî de o cihette ikamet buyururmuş. Hilye'nin nazmını ikmal edince sadrazam-ı vakte takdim eylemekle eser takdir olunduğundan Hakanî'ye ne türlü mükâfata mazhar olmak arzusunda bulunduğu sual olunması üzerine, 'Artık ihtiyar oldum. Her gün Edirnekapısı'ndan Paşakapısı'na piyade olarak gidip gelmeğe kudretim kalmadı. Müsaade buyurulsa da hayvan ile gidip gelsem.' cevabını vermiş. Hâlbuki o vaktin usulüne göre Hakanî rütbesinde bulunan zavatın resmen hayvana binmeleri taht-ı memnuiyette olduğundan... kendisine Babıâli civarında münasip bir hane ihsan olunmuş!

Gezintimiz epeyce uzadı. Karilerimin de benim gibi yorulmuş olacaklarında şüphe yoktur. Pencereden görünen kavs-i ufuk çevrilmiş olduğu için daha öteye gidilmesini veyahut avdet edilmesini başka bir zamana bırakalım.

İSTANBUL KRONOLOJİSİ

İSTANBUL KRONOLOJİSİ

KEMALETTİN KUZUCU*

İstanbul'un kronolojisinin sunulacağı bu yazının hazırlanmasında öncelikle, bu eser; *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* için kaleme alınan makalelerden ve yazarların referans gösterdikleri eserlerden faydalanılmıştır. Bu yazılarda değinilmeyen hususlar, kaynakçada gösterilen eserlerdeki bilgilerle ikmal edilmiştir. Bahsedilen kaynaklardan İstanbul'la ilgili ve kronolojik bilgiler ihtiva eden eserler seçilmiş; yazarların kullandıkları eserler, listenin uzamaması ve tekrara düşülmemesi açısından kaynakçaya eklenmemiştir. Bazı hadiselerin yılı, ayı ve özellikle günü hakkında kaynaklarda tutarsızlıklar bulunduğundan, bunlar karşılaştırılarak en makul tarih belirlenmeye gayret edilmiştir. Osmanlı dönemine ait çelişkili tarihler için belgelere ve dönemin gazete haberlerine müracaat edilmiş, Cumhuriyet devri için ise *Resmî Gazete* duyuruları esas alınmıştır. 1593 yıllık başkentlik döneminde yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmelerden payitahtı doğrudan etkileyenler seçilmiş, idari düzenlemelerin başkent hayatındaki akisleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Her üç imparatorluk dönemiyle birlikte, bu devirlerin öncesinde ve sonrasında yetişen siyasetçi, sanatkâr ve aydınların doğum ve ölüm tarihleri kapsam dışı bırakılmıştır. Öte yandan, dünyanın hiçbir başkentine nasip olmayan uzun bir hükümdar listesi, İstanbul'un payitaht vasfını daha iyi gözler önüne sereceği anlayışıyla kronolojiden ayrı ve bir liste hâlinde hazırlanmıştır. Şehremini, belediye başkanı ve vali gibi mahallî yöneticilere Siyaset ve Yönetim bölümünde yer verildiğinden (Bkz: Tarkan Oktay, "Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'un Yönetimi") kronolojide tekrar edilmemiştir.[1]

* Marmara Üniversitesi

1 Kronoloji metnini okuyarak birtakım hataları düzeltmek ve bazı eklemeler yapmak suretiyle metnin daha zevkli hale gelmesini sağlayan Prof. Dr. Kemal Beydilli, Prof. Dr. Feridun M. Emecen, Prof. Dr. Turhan Kaçar ve Dr. Coşkun Yılmaz'a müteşekkirim.

Milattan Önce

8500 Yenikapı'daki kazılarda **8.500** yıllık mezar bulundu.

6500 Boğaz'ın doğu tarafında Fikirtepe Kültürü oluşmaya başladı.

6500 Boğaz'ın batı tarafında Yenikapı yerleşimi oluşmaya başladı.

685 Argos, Korint ve Megaralı kolonistler Khalkedon'a [Kadıköy] yerleşerek kenti kurdular.

668 Byzantion'un Megaralıların efsanevi lideri Byzas tarafından kurulduğu varsayılır.

510 Persler Byzantion kentini ele geçirerek yağmaladılar.

478/477 Byzantion yedi ay süreyle Spartalı Komutan Pausanias'ın hâkimiyetinde kaldı.

478/477 Byzantion, Atinalıların teşvikiyle Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye oldu.

440/439 Byzantion Attika-Delos Deniz Birliği'nden Atinalıların idaresine girdi.

412 Byzantion ve Khalkedon, Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılma girişiminde bulunmasına rağmen, Atinalılara karşı fazla bir direniş gösteremeyerek tekrar onlarla müttefik olmaya ve vergi vermeye devam etti.

411 Oligarşi yanlılarının güçlenmesi neticesinde Byzantion Spartalıların idaresine girdi.

409/408 Byzantion ve Khalkedon Atinalı Komutan Alkibiades tarafından tekrar Atinalıların tarafına geçmek zorunda bırakıldı.

405 Spartalı Komutan Lysandros tarafından Byzantion ve Khalkedon'da Atina yanlısı yönetime son verilip Sparta'ya sadık oligarşi rejimi kuruldu.

403 Spartalı Komutan Klearkhos'un Byzantion'daki tiranlık rejimi başladı.

387 Helenlerle Pers kralı arasında imzalanan Antalkidas Barışı ile Byzantion otonom hâle gelirken, Khalkedon Pers hâkimiyetine girdi.

378 Byzantion, II. Attika-Delos Deniz Birliği'ne tekrar üye oldu.

363 Byzantion'un, bölgede söz sahibi konuma gelen Thebai'le yakın ilişkiler kurması üzerine, Atinalılar şehri silah zoruyla ele geçirip ittifakın devamını sağladılar.

355 Byzantion, bu kez Atinalıların da onayıyla II. Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrıldı.

354-353 Byzantion, Selymbria [Silivri] ve Perinthos [Marmara Ereğlisi] istikametinde yaptığı askerî manevralar ve politik birlik/ortak vatandaşlık [sympoliteia] anlaşmalarıyla topraklarını genişletti.

340/339 Makedonya Kralı II. Filippos Byzantion'u kuşattı; ancak Byzantion, eski müttefiklerinin yardımıyla ablukayı kaldırdı.

278 Byzantion Galatların saldırısına uğradı ve tahrip edildi.

266 Seleukos Kralı I. Antiokhos ve müttefikleri Byzantion'u kuşattılar.

251 Seleukos Kralı II. Antiokhos donanmayla Byzantion üzerine sefer düzenledi.

202 Makedonya Kralı V. Filippos, Khalkedon'u zor kullanarak ve tehditle Aitolialılarla kurmuş olduğu birlikten ayırdı ve kendisine bağladı.

147 Byzantion müttefik kent sıfatıyla Roma ile bağlaşıklık yaptı.

146 Byzantion, müttefik kent sıfatıyla Roma ile bağlaşıklık yaptı.

129 Byzantion, dört yıldır süren Aristonikos İsyanı'nın bastırılması sırasında Roma'ya karşı sorumluluklarını yerine getirdi.

101 Byzantion, korsanlara karşı girişilen savaş ve Mithradates savaşları sırasında Roma'ya karşı sorumluluklarını yerine getirdi.

Milattan Sonra

41-54 İmparator Cladius zamanında Roma'ya vergi ödenmeye başlandı.

73 Byzantion'un otonomisi elinden alınarak, Roma İmparatorluğu'nun Bithynia-Pontus eyaletine bağlandı.

117 Byzantion'da Roma hâkimiyeti kesin hâle geldi.

123 Trakya'dan su getiren suyollarının ve su tesislerinin yapımına başlandı.

194-196 Septimus Sévèrus ile Pescennius Niger arasındaki taht mücadelesi (Roma İç Savaşı) sırasında şehir temellerine kadar yıkıldı.

197 Üç yıldır süren mücadeleyi kazanan İmparator Septimus Sévèrus, imar hareketi başlattı ve surları genişletti. Yenilenen şehir, imparatorun oğluna izafeten "Augusta Antonina" diye anıldı. Ancak bu durum Septimus Sévèrus yaşadığı sürece geçerli oldu ve kent **211** yılından itibaren tekrar Byzantion olarak adlandırılmaya devam etti.

203 Hipodrom'un inşasına başlandı.

258-269 Byzantion, Got ve Herulianların saldırılarına maruz kaldı.

312 Maximinus ile Licinius arasındaki taht mücadelelerinde şehir tahrip oldu.

313 Byzantion kısa bir süre Licinius'un yönetimi altındaki Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısının parçası hâline geldi.

318 İstanbul'un bilinen ilk sinagogu Halkoprateia [Bakırcılar] semtinde kuruldu.

324.09.18 Batının imparatoru Constantinus ile doğunun imparatoru Licinius arasındaki Hrisopolis [Üsküdar] Savaşı'nı Constantinus kazandı.

324.11.01 I. Constantinus Byzantion'u yeni başkent yapmak düşüncesiyle imar faaliyetlerine başladı.

328 Konstantinos Sütunu [Çemberlitaş] dikildi.

330.05.11 Kurucusuna atfen daha sonraları Konstantinopolis adıyla anılacak olan şehir Yeni Roma (Nova Roma) ismiyle imparatorluğun yeni başkenti olarak ilan edildi.

330 Binbirdirek (Filoksenus) Sarnıcı inşa edildi.

332.05.15
İmparator Constantinus, İstanbul'da ekmek yardımı (annona) başlattı.

336 Konstantinopolis'te ilk kilise konsili toplandı.

337 İlk Hristiyan mabedi olan Havariyyun Kilisesi'nin inşaatı tamamlandı.

356 Azizlerin Kutsal Emanetleri Havariyyun Kilisesi'ne konuldu.

358.08.24 Deprem Beyazıt-Aksaray civarında yıkıma yol açtı, İzmit

(Nikomēdia) piskoposu da enkaz altında kaldı. Depremin ardından meydana gelen ve beş gün süren yangınla birlikte binlerce insan öldü.

360.02.15 Bugünkü Ayasofya Kilisesi'nin yerinde ilk kilise hizmete açıldı.

362.06.17 Öğretmenlik mesleğine başlayabilmek için şehir meclisi aracılığıyla imparatorun onayının alınması zorunluluğu getirildi.

363.06.28 Iulianus Limanı hizmete girdi.

365.07.21 Depremle birlikte tsunami meydana geldi.

369 Gotlar kente saldırdılar, ancak onu ele geçiremediler.

373 Bozdoğan kemerlerinin inşası tamamlandı.

381.05 II. Ekümenik Konsil İstanbul'da toplandı (Birincisi 325'te İznik'te). Konsil ilk Konstantinopolis patriği olarak Nektarios'u seçti.

381 İmparator Theodosios, konsil kararlarına uygun olarak Aryanistliği yasakladı ve konsilin 3. Yasa'sı Konstantinopolis'i kilise hiyerarşisinde Roma'dan sonra ikinci sıraya yerleştirdi.

382 Konstantinopolis'in ilk manastırı olan Dalmatou Manastırı, Suriyeli keşiş Aziz İsaak tarafından kuruldu.

388 Patriklik Sarayı Aryanistler tarafından yakıldı.

390 Yedikule'de Altınkapı (Zafer Takı) ile **5** kule inşa edildi.

390 I. Theodosios Sütunu [Dikilitaş] dikildi.

391.02.24 Theodosios her türlü kurban törenini ve pagan tapınaklarda ibadeti yasakladı.

393 Byzantion'un en büyük meydanı olan Forum Tauri inşa edilerek heykellerle süslendi.

401 Boğaziçi ve Haliç 20 gün süreyle dondu.

401 Got asıllı Gainas'ın ortadan kaldırılmasının anısına Arcadius Sütunu dikildi.

404.06 Senato binası ile Megale Ekklesia (Büyük Kilise) yakıldı.

407.04.01 Şiddetli yağmur ve sellerin ardından, Marmara Denizi'nde deprem meydana geldi.

412-414 Kara surlarının büyük bölümü inşa edildi.

415.10.10 Tamir edilen Büyük Kilise ibadete açıldı.

415 Aziz Ioannes Hrisostomos'un rölikleri Konstantinopolis'e getirildi.

421 İnşasına 401 yılında başlanan ve Forum Arcadii diye adlandırılan sütunun ve meydanın dekorasyonunun inşası tamamlandı (Sütun, dönemin imparatoru II. Theodosios'tan dolayı Forum Theodosii olarak da bilinmektedir).

421 Aetius Sarnıcı [Karagümrük'te] inşa edildi.

425.03.27 İlk Bizans üniversitesi (Auditorium) açıldı.

437.09.25 Deprem hasara yol açtı, surların bazı kısımları yıkıldı.

438 II. Theodosios, kendisinden önceki imparatorların fermanlarını *Codex Theodosianus* adı ile külliyat hâline getirtti.

439 İç surların inşası tamamlandı.

447.01 Meydana gelen deprem surların bir kısmının yıkılmasına yol açtı. Ancak gelişen Hun tehdidi, surların inanılmaz bir hızla yeniden tamir edilmesini sağladı.

450 Halkoprateia'daki Yahudî sinagogu II. Theodosios tarafından kiliseye dönüştürüldü.

451.10 Altı yüz din adamının katıldığı Kadıköy Konsili'nde İsa'nın çifte tabiatını (beşer ve tanrısal) esas alan Diofizit yorum kabul edildi.

451.11.01 Kadıköy Konsili'nin son oturumunda benimsenen 28. Yasa ile Pontus, Asia ve Thrakia eyaletlerinin piskoposlarının Konstantinopolis patriği tarafından atanması kararlaştırıldı. Böylece kilise hiyerarşisi açısından Konstantinopolis eski Roma ile eşit konuma geldi.

451 Konstantinopolis'in ilk sütuncu azizi Daniel, 493'teki ölümüne kadar kalacağı Rumelihisarı'na yerleşti.

454 Agios Ioannes Studios Manastırı Kilisesi [İmrahor İlyas Bey Mescidi] inşa edildi.

465.09.01 Dört gün süren ve Kadırga'dan Kumkapı'ya kadar uzanan yangın büyük tahribata sebep oldu, Ioulianus Limanı yandı.

469 Beşiktaş'ta liman kuruldu.

470 Got Komutanı Aspar, kendi adıyla anılan sarnıcı [Sultan Selim Camii yanında] inşa ettirdi.

475 Yangında, zengin bir kütüphaneye sahip Lausus Sarayı'nın da bulunduğu çok sayıda bina yandı.

447.09.25 Depremde evler, kiliseler ve bazı anıtlar yerle bir oldu.

478.09 İzmit (Nikomēdia) merkezli depremde Konstantinopolis'in surları ve çok sayıda ev yıkıldı. Ölümler meydana geldi.

483 Depremde Markianos Sütunu [Kıztaşı] ve Yedikule'deki Yaldızlıkapı hasar gördü.

487.09.26 Depremde Aya İrini ve Meryem kiliseleri zarar gördü.

499 Mokios Sarnıcı inşa edildi.

512.11.05 General Vitalianus'un isyanı, diofizit ve monofizit (miafizit) çatışmasına dönüştü.

512.11.06 Khalke ile Konstantinos Forumu arası yandı.

525.10.04 Dört gün süren depremde evler ve kiliseler yıkıldı, I. Theodosios ve Arkadius'un heykelleri kırıldı.

527 Antakya patriği, misafir olarak bulunduğu İstanbul'da meydana gelen depremde öldü.

529 Iustinianos, putperestleri, Yahudîleri ve sapkınları eğitim ve öğretimden men eden fermanını yayınladı; Pagan tedrisatı yasaklandı.

532.01.13 Nika İsyanı'nda şehir tahrip edildi, Büyük Kilise yakıldı, binlerce insan öldü.

532 Büyük Kilise'nin yerine yenisinin inşasına başlandı.

534 *Corpus Iuris Civilis* adı verilen hukuk derlemeleri tamamlandı.

535 Şehrin güvenliğini sağlamakla yükümlü, geniş yetkilerle donatılmış demos yargıcı atandı.

536-527'de inşaatına başlanan Aya Sergius ve Bacchus Kilisesi [Küçük Ayasofya] ibadete açıldı.

537.12.27 Yeniden ve üçüncü defa olarak inşa edilen kilise, Ayasofya (Kutsal Bilgelik) adıyla törenle ibadete açıldı.

541-542 Konstantinopolis'i de etkileyen veba salgını sebebiyle nüfusun önemli bir bölümü öldü.

542.08.16 Depremde binalar ve kiliseler yıkıldı, surların bazı duvarları çöktü.

542 Yerebatan Sarnıcı inşa edildi.

553.05.05 V. Ekümenik Konsil (II. Konstantinopolis) toplandı.

554.08 Depremde evler, kiliseler ve surların bazı bölümleri yıkıldı.

557.12.14 Özellikle Bakırköy bölgesinde yıkıma yol açan depremde şehirdeki evlerin neredeyse tamamı yıkıldı. Afetin dehşetinden dolayı birçok kişi inancını yitirdi.

558.05.07 Ayasofya'nın kubbesi deprem nedeniyle çöktü.

561.10 İmparatorluk Sarayı yakınlarında çıkan yangının genişlemesi neticesinde, binalar, öksüzler yurdu, Ioulianus Limanı ve Bovis Forumu ile Theodosios Forumu yandı.

562.12.24 Isidoros'un yeniden inşa ettiği Ayasofya'nın kubbesi tamamlandı.

565-578 Yuşa Tepesi civarında Hagios Pantaleinon Cüzzamhanesi yaptırıldı.

583.05.10 Şiddetli depremden dolayı kiliselere sığınan ahali günlerce dışarı çıkamadı.

602 Konstantinopolis'teki ayaklanma, Maurikios'un devrilmesi ve Fokas'ın imparator ilan edilmesiyle sonuçlandı.

603 Yangında, Mese Caddesi'nden Lausus Sarayı'na kadar uzanan alanda Praefectus'un evi ile Konstantinos Forumu ve Hipodrom bölgesi tahrip oldu.

610 Herakleios Konstantinopolis'i kuşattı, Fokas'ı devirerek kendisi imparator oldu.

611 Depremde Çemberlitaş-Edirnekapı arasındaki evler ve bazı anıtsal binalar yıkıldı.

616 Sasanî Generali Shahin Kadıköy'de kamp kurdu.

618-332 yılından beri sürdürülen halka yapılmakta olan yiyecek yardımı (annona) uygulamasına son verildi.

626.07.31 Avarlar İstanbul'u kuşattılar; kuşatma 13 Ağustos'ta bitti.

626 Blakhernai'deki Aziz Nikolas Kilisesi tahrip oldu.

626 Konstantinopolis önlerinde Sasanîlerle Avarlar işbirliği için müzakerelere başladılar, Sasanîler Kadıköy-Üsküdar bölgesini kuşattılar.

627 Blakhernai bölgesi suru inşa edildi.

667 Muaviye b. Ebu Süfyan komutasındaki Emevîler İstanbul'u kuşattılar.

669 Emevîler kuşatmayı kaldırdılar.

674-678 Müslüman Araplar İstanbul'u ikinci defa kuşattılar. Kuşatma sırasında Romalılar Rum ateşi denilen savaş aracını geliştirdiler.

680.11.07 VI. Genel Konsil İstanbul'da toplanmaya başladı (Bitişi 16 Eylül 681).

698 Araplar karşısında yenilgiye uğrayan Leontius devrilerek, Donanma Komutanı III. Tiberius imparator ilan edildi.

715 İstanbul ve İznik'i sarsan dokuz şiddetinde deprem meydana geldi.

716.08 Müslüman Araplar İstanbul'u üçüncü defa kuşattılar.

717 İstanbul'un ilk camisi olan Arap Camii inşa edildi.

717-718 Büyük veba salgınında binlerce kişi ölürken, kent hayatı söndü.

726 Ege adalarında meydana gelen deprem üzerine, İmparator III. Leon, Büyük Saray'ın Khalke Kapısı üzerinde asılı duran büyük bir İsa ikonasını kaldırttı. Böylece ikonokırıcılık hareketi başladı.

732 Çok şiddetli bir deprem meydana geldi.

739 Şiddetli soğuklar yüzünden Boğaz dondu.

740.10.26 Marmara depreminde birçok kilise ve binlerce evin yanı sıra şehir surları yıkıldı.

740 Arcadius Sütunu'na yıldırım düşmesi sonucu, sütunun üzerindeki heykel yıkıldı.

746-747 Veba salgınında binlerce insan öldü.

755 Haliç'in tamamı ve Karadeniz kıyıları dondu.

763 Karadeniz'den gelen buzlar Boğaziçi'nde buz dağı oluşturdu.

764 Avarlar tarafından yıkılan Valens suyollarının tamirine başlandı.

786.07.31 İmparatoriçe Irene, tasvirlere ibadete dönüşü sağlamak amacıyla Haigoi Apostoloi (Havariyyun) Kilisesi'nde genel konsil topladı.

787.10.23 İkonokırıcılık hareketi sona erdi.

781-782 İstanbul'u kuşatan Abbasîler Galata'yı ele geçirdiler, ancak haraç karşılığında geri bıraktılar.

790.02.09 Şiddetli deprem meydana geldi.

813 Bulgar Kralı Krum İstanbul'u kuşattı.

813 Blakhernai surunu dıştan çevreleyen ikinci sur inşa edildi.

815 Trakya bölgesini etkileyen çok şiddetli deprem yıkıma yol açtı.

820.12.25 Ayasofya Kilisesi'ndeki ayin sırasında İmparator V. Leon öldürüldü.

821-823 Thomas yönetimindeki Slav ordusu Konstantinopolis'i kuşattı.

860.06.18 Büyük bir filo ile İstanbul'a gelen Ruslar yağmaya başladılar.

862 Depremde binalar ve anıtlar yıkıldı.

864 Ruslar İstanbul'u denizden kuşattılar, ancak fırtına nedeniyle geri döndüler.

867.09.24 İmparator Mikhael suikastla öldürüldü; I. Basileios'un tahta çıkmasıyla altın çağ olarak adlandırılan Makedon Hanedanlığı dönemi başladı.

869.01.09 Kırk gün boyunca süren sarsıntılar nedeniyle Ayasofya'nın kubbesinin yarısı çöktü, birçok kilise hasara uğradı.

869.10.05 IV. İstanbul Konsili, VIII. Katolik Ekümenik Konsili toplandı.

869-870 Abbasî ordusu İstanbul'u kuşattı.

904 Ruslar ikinci kez İstanbul'u kuşattılar.

913 Bulgar Hükümdarı Simeon İstanbul'u kuşattı.

922 Mirelaion Manastırı Kilisesi [Bodrum Camii] inşa edildi.

924 Bulgarlar İstanbul'u bir kez daha kuşattılar.

927-928 Şiddetli soğuklar yüzünden Karadeniz'in Boğaz girişi dondu.

941 Ruslar şehre saldırdılar, ancak Rum ateşi sayesinde bertaraf edildiler.

950 Konstantinos Anıtı [Örme Sütun] ve Konstantinos [Tekfur] Sarayı inşa edildi.

951.10 Rus Kraliçesi Olga İstanbul'a geldi. Bu ziyaret Bizans kilisesinin Rusya'daki gelişimini hızlandırdı.

959 Macarlar şehir surlarına kadar geldiler, ancak Bizans ordusu tarafından püskürtüldüler.

963.08.16 Caesarea'da imparator ilan edilen II. Nikeforos Fokas İstanbul'a geldi.

969.12.10 İmparator Nikeforos suikastla öldürüldü.

989.10.26 Marmara Bölgesi ve Balkanlar'da etkili olan depremde hemen hemen bütün yapılar yıkıldı, Ayasofya'nın batı kubbesi çöktü.

989.10.25 Depremde kırktan fazla kilise çöktü ya da büyük hasar gördü, Ayasofya'nın merkez kubbesi ikiye ayrıldı.

996.01.01 Haksız servet elde edilmesine itiraz hakkı tanıyan kanun çıkarıldı.

1010.01-03 Depremde birçok kilise ve manastır çöktü, bazılarının duvarları çatladı.

1031 Meryem Ana Peribleptos Manastırı Kilisesi (Sulu Manastır) inşa edildi.

1040.08.06 Liman ve limandaki bütün gemiler yandı.

1043 Ruslar İstanbul'u üçüncü defa kuşattılar.

1047 Leon Tornikios Konstantinopolis'i kuşattı.

1054.07.16 Roma merkezli Katolik kilisesi ile İstanbul merkezli Ortodoks kilisesi birbirinden ayrıldı.

1063.10.22 Deprem şehirde yıkıma yol açtı.

1081.04.01 Kumandan Aleksius Komnenos'un birlikleri şehri üç gün yağmalayıp iktidarı ele geçirdiler.

1082 Gümrük ayrıcalığından yararlanan Venedikliler Bahçekapı yakınlarında mülk edindiler.

1086 Depremde dinî ve sivil yapılar büyük zarar gördü.

1089 Papa Urbanus'un girişimiyle Latin kiliselerinin yeniden açılmasına izin verildi.

1090.1091 İzmir Beyi Çaka ile anlaşan Peçenekler İstanbul'u denizden ve karadan kuşattılar.

1096 İlk Haçlılar İstanbul'a geldiler ve şehrin kenar kesimlerini yağmaladılar.

1097.04.02 Blakhernai Sarayı Mahallesi tarafından yapılan ani Haçlı saldırısı kentte büyük paniğe yol açtı.

1120.01 Yangında 10.000 civarında yapı kül oldu.

1136 Pantokrator Manastırı [Zeyrek Camii] ve Hastanesi kuruldu.

1162 İmparator Manuel'le barış antlaşması imzalayan Türk Hükümdarı II. Kılıçarslan İstanbul'a gelerek üç ay misafir kaldı.

1185-1195 II. Isaakhius, Mese [Divanyolu] Caddesi üzerinde kurulan Tessares Martyrs Hastanesi'ni inşa ettirdi.

1203.06.24 Gemileri Yeşilköy açıklarında demirleyen Haçlılar, Haliç surlarından içeri girdiler.

1204.04.13 İstanbul Haçlılar tarafından zapt edildi.

1222 Boğaziçi ve Haliç buz tuttu.

1231.03.11 Depremde evler, mabetler ve surların bir kısmı yıkıldı.

1261.07.25 Tahtı ele geçiren VIII. Mikhael Palaiologos Latin hâkimiyetine son vererek, kendi hanedanını başlattı.

1265.08.10 Şiddetli sarsıntılarla deniz yükseldiği için kıyıları su bastı.

1297.07.17 İstanbul'dan İran'a kadar hissedilen şiddetli deprem büyük yıkıma yol açtı.

1302 Osman Bey'in gazileri, 27 Temmuz 1302'deki Bafeus Savaşı'ndan sonra Boğaziçi'ne kadar ilerlediler.

1303 Cenevizliler, Galata çevresini surlarla örmeye başladılar.

1309.03 Önce büyük bir deprem, ardından tufan meydana geldi.

1329 Palekanon (Eskihisar/Gebze) Savaşı'nda İmparator III. Andronikos'u mağlup eden Orhan Bey, Boğaz'ın doğu kıyısında Üsküdar'dan Karadeniz'e kadar olan bölgeye hâkim oldu.

1332.01.17 Depremle birlikte tufan (tsunami) meydana geldi, deniz surları yıkıldı.

1343.10.18 Eş zamanlı iki deprem yıkımlara ve tufana yol açtı. Ayasofya hasar gördü.

1346.05.19 Ayasofya'nın doğu ucunun bir kısmı çöktü, ahali bu faciayı patriğin uğursuzluğuna yordu.

1349 Cenevizliler Galata Kulesi'nin inşaatına başladılar.

1376 İmparator IV. Andronikos, Osmanlı Sultanı I. Murad ile imzalanan antlaşma ile İstanbul'da yaşayan Müslümanların haklarının korunmasını kabul etti.

1391 Yıldırım Bayezid, İmparator II. Manuel'i vasalı hâline getirdi, İstanbul'da Müslüman tüccarlar için bir mahalle kuruldu ve işleri için de kadı tayin edildi.

1394 Yıldırım Bayezid İstanbul'u kuşattı ve sekiz yıl sürecek ablukayı başlattı.

1396 Yahşî Bey komutasındaki Türk orduları Şile'yi ele geçirdi.

1397 Yıldırım Bayezid İstanbul kuşatmasını şiddetlendirdi.

1399 İmparator II. Manuel, Türklere karşı yardım arayışı için Avrupa seyahatine çıktı.

1411 Musa Çelebi İstanbul'u kuşattı.

1421 Veba salgınında binlerce insan ölürken, İmparator Manuel kendini korumak için Perivleptos Manastırı'na sığındı.

1422.06.08 Osmanlı Padişahı II. Murad İstanbul'u kuşattı.

1435 Veba salgınında binlerce kişi öldü.

1437 Cenevizliler denizden donanma ile saldırdılar, ancak muvaffak olamadılar.

1448 Veba salgınında imparatorun oğlunun da aralarında bulunduğu pek çok kişi öldü.

1449.01.06 Son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Palaiologos tahta çıktı.

1451. 02.18 İstanbul fatihi II. Mehmed tahta çıktı.

1451.05.20 Türkler Rumelihisarı'nı inşa etmeye başladılar.

1452.08.02 Rumelihisarı'nın inşası tamamlandı.

1452.12.12 Papa V. Nikolas'ın elçisi İstanbul'a gelerek Ayasofya'da kilise birliğini ilan etti ve ilk defa Roma usulünde ayin yaptı.

1453.05.29 İstanbul Türkler tarafından fethedildi.

1453.05.29 İstanbul Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı ilan edildi.

1453.06.01 Hızır Bey kadılığa, Karıştıran Süleyman Bey subaşılığa atandı.

1453.06.01 Ayasofya'da ilk Cuma namazı kılındı.

1453.06. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'a 5.000 hanenin getirilmesini emretti.

1454.01.06 Fatih Sultan Mehmed, Yorgi Scholarius'u (Gennadius) patrik tayin etti.

1454.04.18 Haliç'in güneyindeki bir saray ile kilise Venediklilere verildi.

1454 Eyüp Sultan Külliyesi'nin temeli atıldı.

1455 Fatih Sultan Mehmed'in emriyle İstanbul'un tahriri yapıldı.

1455 Beyazıt'ta padişah sarayı (Eski Saray) inşa edildi.

1457 Müslümanların kullanımına açılmış diğer Bizans yapıları Ayasofya vakıflarına devredildi.

1457 Süleymaniye'deki Saray'ın (Eski Saray) inşası tamamlandı.

1459 Eyüp Sultan Külliyesi tamamlanarak hizmete açıldı.

1459 İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıkları Molla Hüsrev'in şahsında tek bir kadılıkta toplandı.

1461 Fatih Sultan Mehmed'in emriyle inşa edilen Cevahir Bedesteni faaliyete geçti.

1461 Ermeni Patrikhanesi kuruldu.

1463.02 Fatih Camii ve Külliyesi'nin inşaatına başlandı.

1465 Saray-ı Cedid'in (Topkapı Sarayı) inşaatına başlandı.

1467 Veba salgını nüfusun önemli bir kısmını helak etti.

1469 Anadolu yakasının ilk İslam mabedi olan Rum Mehmet Paşa Camii ibadete açıldı.

1470.12 Fatih Camii ve Külliyesi'nin inşaatı tamamlandı.

1470.11 110 dükkândan oluşan Saraçhane inşa edildi.

1472 Çinili Köşk inşa edildi.

1475 Darphane-i Âmire'nin inşaatı tamamlandı.

1475 At takımı imal edip satan esnafın topluca bulundukları İstanbul Saraçhanesi inşa edildi.

1477 Veziriazam Sinan Paşa'nın azledildikten sonra hapsedilmesi üzerine İstanbul uleması toplu hâlde padişaha müracaat ederek, paşa hapisten çıkarılmazsa bütün kitaplarını yakacaklarını ve Osmanlı topraklarını terk edeceklerini bildirdiler.

1478 Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) inşası tamamlandı.

1479-1481 İstanbul'da bulunan İtalyan ressamlarından Gentili Bellini, Sultan Mehmed'in resimlerini ve üzerinde "Büyük Sultan İmparator Mehmed" (Magni Sultani Mohammeti Imperatoris) yazılı broz madalyonunu yaptı.

PAYİTAHT İSTANBUL'UN İMPARATOR VE SULTANLARI		
İmparator	**Saltanat Dönemi**	
	Başlama	**Bitiş**
Contantinus Hanedanı		
I. Constantinus (Büyük/Aziz Constantin)	19 Eylül 324	22 Mayıs 337
II. Constantinus	22 Mayıs 337	3 Kasım 361
Iulianus	5 Ekim 361	28 Haziran 363
Hanedansız		
Iovianus	28 Haziran 363	16 Şubat 364
Valentinianus Hanedanı		
I. Valentinianus	26 Şubat 364	17 Kasım 365
Valens (Önce ortak, sonra tek imparator)	28 Mart 364	9 Ağustos 378
Gratianus	9 Ağustos 378	19 Ocak 379
I. Theodosios	19 Ocak 379	17 Ocak 395
II. Valentinianus (Ortak imparator)	383	392
Arcadius	17 Ocak 395	1 Mayıs 408
II. Theodosios	1 Mayıs 408	28 Temmuz 450
Marcianus	28 Temmuz 450	7 Şubat 457
Leon Hanedanı		
I. Leon	7 Şubat 457	18 Ocak 474
II. Leon	18 Ocak 474	17 Kasım 474
Zenon	17 Kasım 474	9 Nisan 491
Basiliscus	9 Ocak 475	Ağustos 476
I. Anastasius	11 Nisan 491	9 Temmuz 518
Iustinianos Hanedanı		
I. Iustinianos	9 Temmuz 518	1 Ağustos 527
I. Iustinianos ve İmparatoriçe Theodora	1 Ağustos 527	13 Kasım 565
II. Iustinianos	14 Kasım 565	5 Ekim 578
II. Tiberius Constantinus	5 Ekim 578	14 Ağustos 582
Mauricius	14 Ağustos 582	22 Kasım 602

1481 İstanbul'da bulunan İtalyan ressamlarından Constanzo de Ferrara, Fatih Sultan Mehmed için hazırladığı bronz madalyon üzerinde şu ibareye yer verdi: "Bizans İmparatoru Osmanoğlu Sultan Mehmed (Sultan Mohammeth Octhomani ugli Bzantii Imperatoris 1481)."

1486 Kızlar Manastırı (Andrei en ti Krisei), camiye çevrildi.

1488 Son yarım asrın en büyük depreminde minareler ve evler yıkıldı.

1489 Barut ve mühimmat deposu olarak kullanılan Güngörmez Kilisesi'ne yıldırım düşmesi sonucu patlama ve yangın meydana geldi.

1491.11.15 İskender Paşa tarafından Galata Mevlevîhanesi kuruldu.

1492 İspanya'dan kaçan Yahudîler İstanbul'a gelmeye başladılar.

1493 İspanyol göçmeni David ve Samuel ben Nahmias adlı Yahudî kardeşler ilk matbaayı kurdular. 13 Aralık'ta basılan Jakob ben Asher'in hukuk kitabı *Arba'ah Turim* bu matbaanın ilk ürünüdür.

1497 Atik Ali Paşa Camii inşaatı tamamlandı.

1497 Lips Manastırı, Fenarî İsa Camii'ne çevrildi.

1498 Davut Paşa Sarayı'nın inşaatı tamamlanarak hizmete açıldı.

1499 Üsküdar'da Kaptan Paşa (Hamza Fakih) Camii inşaatı tamamlandı.

1500.10.27 Beyazıt Camii'nin temeli atıldı.

1501 Galata'da barut deposuna yıldırım düşmesi sonucu meydana gelen patlamada Sadrazam Mesih Paşa ile Galata kadısı öldüler.

1501 Veba salgınında şehir nüfusunun önemli kısmı öldü.

1505.10.13 Beyazıt Camii ve Külliyesi ibadete açılarak, Sultan II. Bayezid'in de katıldığı ilk namaz kılındı.

1505 Üsküdar'daki Davut Paşa Camii'nin inşaatı tamamlandı.

1508 Üsküdar'daki Selman Ağa Camii'nin inşaatı tamamlandı.

1509.09.10 Küçük Kıyamet ("Kıyamet-i suğrâ") adı verilen büyük İstanbul depremi meydana geldi.

1511 Hora Manastırı, Kariye Camii'ne çevrildi.

1514 Üsküdar Cüzzamhanesi (Miskinler Tekkesi) kuruldu.

1515.08.25 Bedesten ile etrafındaki yaklaşık 1.000 dükkân yandı.

1517.07.15 Yavuz Sultan Selim, Hz. Muhammed'e, sahabeye ve diğer peygamberlere ait Kutsal Emanetleri İstanbul'a getirdi.

1520 Dokuma ürünlerinin satıldığı Sandal Bedesteni (Yeni Bedesten) inşa edildi.

1521.05.17 Yavuz Sultan Selim Camii'nin temeli atıldı.

1522.03 İstanbul merkezli depremde bazı binalar yıkıldı, can kayıpları oldu.

1522.11 Yavuz Sultan Selim Camii'nin inşası tamamlanarak ibadete açıldı.

1525.05.16 Meydana gelen ayaklanmada Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı ile başka saray ve konakların kapı ve pencereleri parçalandı.

1527.11.04 Hz. İsa'nın efdaliyeti iddiasında bulunan Molla Kabız, Divan-ı hümayunda yargılanıp idam edildi.

1530.06.18 Şehzadenin düğünü münasebetiyle Atmeydanı'nda bir ay süren şenlikler düzenlendi.

1532.11.22 Alman seferinden dönen Sultan Süleyman, beş gün beş gece süren şenlikler yaptırdı, kendisi de kıyafet değiştirerek çarşıyı ve esnafı teftiş etti.

1535 Fransa'ya ikamet elçiliği açma hakkı tanındı.

1540.02.05 Beyazıt'taki Eski Saray'da yangın çıktı.

1544.05.23 Şehzade Camii'nin temeli atıldı.

1548.01.12 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii inşası tamamlandı.

1548.08 Şehzade Külliyesi'nin inşaatı tamamlandı.

1550.06.18 Süleymaniye Camii'nin temeli atıldı.

1550 Haseki Külliyesi ve Darüşşifası kuruldu.

1551 Tahtakale'de ilk kahvehaneyle beraber kahve içme de tartışmaya açıldı.

1554-1562 Mavlova kemerleri inşa edildi.

1555-1563 Kırkçeşme suyolları ve tesisleri inşa edildi.

İmparator	Saltanat Dönemi	
	Başlama	Bitiş
Fokas	23 Kasım 602	4 Ekim 610
Herakleios Hanedanı		
Herakleios	5 Ekim 610	11 Şubat 641
III. Constantinus	11 Şubat 641	25 Mayıs 641
Heraklanus (Ortak imparator)	11 Şubat 641	Eylül 641
II. Constans	Eylül 641	15 Eylül 668
IV. Constantinus	15 Eylül 668	Eylül 685
II. Iustinianos (Ortak imparator)	681	
II. Iustinianos	Eylül 685	695
Leontius	695	698
III. Tiberius	698	705
II. Iustinianos	705	11 Kasım 711
Anarşi Dönemi		
Filippikos Bardanes (Ermeni)	11 Kasım 711	3 Haziran 713
II. Anastasius	Haziran 713	Kasım 715
III. Theodosios	Mayıs 715	25 Mart 717
Isaurya Hanedanı		
III. Leon	25 Mart 717	18 Haziran 741
V. Konstantinos	18 Haziran 741	14 Eylül 775
Artabasdus (Rakip imparator)	742	743
IV. Leon	14 Eylül 775	8 Eylül 780
VI. Konstantinos	8 Eylül 780	Ağustos 797
Irene	Ağustos 797	31 Ekim 802
Nikeforos Hanedanı		
I. Nikeforos	31 Ekim 802	26 Temmuz 811
Staurakius	2 Ekim 811	11 Ocak 812
Mikhael Rangabe	11 Ocak 812	22 Haziran 813
Hanedansız		
V. Leon (Ermeni)	11 Temmuz 813	25 Aralık 820

1556.05.11 Depremde surların bir kısmı yıkıldı, Ayasofya ve Fatih camilerinde çatlaklar oluştu.

1557.04.30 Depremde birçok ev ve minare yıkıldı.

1557.10.15 Süleymaniye Camii ve Külliyesi'nin inşası tamamlandı.

1559.06.29 Yeni yapılacak evlerde saçak kullanılması ve surlara bitişik ev inşa edilmesi yasaklandı.

1559 Binaların iki kattan yüksek inşa edilmemesi ve sokağa tecavüzünü yasaklayan yönetmelik yayınlandı.

1565.10.03 Camiler civarında Hristiyanların ikamet etmeleri yasaklandı.

1566.01.01 Mahalle aralarında yemek pişirilip satılması yasaklandı.

1566.11.28 Zigetvar'da ölen Kanunî Sultan Süleyman'ın naaşı, ölümünden 81 gün sonra İstanbul'da defnedildi.

1567 Tokatlı Abkar tarafından ilk Ermeni matbaası açıldı.

1568.08.01 Gayrimüslimler için kıyafet düzenlemesi yapıldı.

1569.09.28 Yahudî mahallesinde meydana gelen yangında binlerce bina yandı.

1571 Üsküdar Atik Valide Sultan Camii'nin temeli atıldı.

1572.04.29 Hristiyanların sokakta tulumla şarap taşımaları yasaklandı.

1573.08.23 Şeyhülislamlık görevinde en uzun süre kalan Ebussuud Efendi vefat etti.

1573 Ayasofya Camii'nin temel ve duvarları güçlendirilip iki minare inşa edildi.

1574.05 Topkapı Sarayı'nda meydana gelen yangında sarayın mutfaklar, helvahane ve kiler kısımları yandı.

1574 Kandil gecelerinde minarelerde kandil yakılmasına başlandı.

1575.09.19 Müneccimbaşı Takiyüddin'e rasathane kurması için ferman verildi.

1578.02.18 Okmeydanı Baruthanesi kuruldu.

1578 Elçi Hanı'nda misafir edilegelen Avusturya elçilerine ikamet elçiliği açma hakkı tanındı.

1580.01.21 İstanbul Rasathanesi yıkıldı.

1582.05.29 Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü münasebetiyle düzenlenen 40 günlük şenlikler başladı.

1583. İngiltere'ye İstanbul'da elçilik açma hakkı tanındı.

1583.11.08 Saint Benoit Erkek Okulu kuruldu.

1583 Nurbanu Sultan tarafından inşa ettirilen Bimarhane hizmete girdi.

1583 Üsküdar Atik Valide Sultan Camii'nin inşaatı tamamlandı.

1589.04.02 Maaşlarının değeri düşük akçe ile ödenmesine itiraz eden kapıkulu sipahileri isyan ettiler (Beylerbeyi Vakası).

1593.01.27 Kendilerine eksik ödeme yapıldığını öne süren sipahiler sarayı bastılar.

1595.01.28 Sultan III. Mehmed'in emriyle idam edilen 19 şehzade İstanbul halkının tepkisine neden oldu.

1597.02 Yenikapı Mevlevîhanesi kuruldu.

1598.04.08 Valide Camii'nin (Yeni Cami) temeli atıldı.

1599 Birkaç gün süren sarsıntılarda surların bir kısmı ve Fatih Camii hasar gördü.

1600.04.01 Maaşlarının düşük ayarlı akçelerle ödenmesini bahane eden sipahiler ayaklandılar.

1603 Geceleri sokakların emniyetini sağlamak için fener taşıma zorunluluğu getirildi.

1605 Tütün İstanbul'a girdi ve içilmesiyle ilgili tartışmalar başladı.

1606.05.22 Eminönü'nde Yahudî Mahallesi yangını çıktı.

1609.10.08 Sultanahmet Camii'nin temeli atıldı.

1609.11.28 Ramazan ayında kandil yakılması uygulamasına başlandı.

1612. Hollanda'ya İstanbul'da elçilik açma hakkı tanındı.

1617.06.09 Sultanahmet Camii inşaatı tamamlanarak ibadete açıldı.

1617.09 Ramazan ayında mahya yakılması âdeti Sultanahmet Camii'nde başladı.

1621.01-02 Şiddetli soğuklar nedeniyle Haliç ile Boğaz'ın Sarayburnu-Üsküdar arasındaki kısmı dondu.

İmparator	Saltanat Dönemi	
	Başlama	Bitiş
Amorion Hanedanı		
II. Mikhael	25 Aralık 820	2 Ekim 829
Theophilus	2 Ekim 829	20 Ocak 842
III. Mikhael	20 Ocak 842	23 Eylül 867
Makedon Hanedanı		
I. Basileios	24 Eylül 867	29 Ağustos 886
VI. Leon	29 Ağustos 886	11 Mayıs 912
Aleksandrus	11 Mayıs 912	6 Temmuz 913
VII. Konstantinos Porphyrogenitus	6 Temmuz 913	9 Kasım 959
I. Romanus Lekapenos	25 Mart 919	16 Aralık 944
II. Romanus	9 Kasım 959	15 Mart 963
II. Nikeforos Fokas	16 Ağustos 963	11 Aralık 969
I. Ioannes Tzimiskes	25 Aralık 969	10 Ocak 976
II. Basileios	10 Ocak 976	15 Aralık 1025
VIII. Konstantinos	15 Aralık 1025	15 Kasım 1028
Zoe İmparatoriçe	15 Kasım 1028	Temmuz 1050
III. Romanos Argyros (Zoe'nin birinci kocası)	15 Kasım 1028	11 Nisan 1034
Paflagonialı IV. Mikhael (Zoe'nin ikinci kocası)	10 Aralık 1041	11 Haziran 1042
V. Mikhael Kalafates (Zoe'nin üçüncü kocası)	11 Nisan 1034	10 Aralık 1041
IX. Konstantinos Monomakhos (Zoe'nin dördüncü kocası)	20 Nisan 1042	11 Ocak 1055
Theodora	8 Ocak 1055	31 Ağustos 1056
Hanedansız		
VI. Mikhael	1 Eylül 1056	31 Ağustos 1057
Komnenos Hanedanı		
I. Isaakhius Komnenos	31 Ağustos 1057	22 Kasım 1059
Dukas Hanedanı		
X. Konstantinos Dukas	24 Kasım 1059	22 Mayıs 1067
VI. Romanos Diogenes	1 Ocak 1068	24 Ekim 1071
VII. Mikhael Dukas	24 Ekim 1071	24 Mart 1078

1622.05.19 Sultan II. Osman yeniçeri isyanı neticesinde sokaklarda dolaştırılarak Yedikule'de öldürüldü.

1622 Beşiktaş (Bahariye) Mevlevîhanesi kuruldu.

1623 Kasımpaşa Mevlevîhanesi kuruldu.

1623.06.06 Fatih Camii'nde askerler ile ulema arasında çıkan çatışmada 19 kadı ve müderris öldürüldü (Fatih Vakası).

1625.05.18 Depremde birçok ev yıkıldı, Gül Camii duvar ve kubbeleri çatladı.

1625 Veba salgınında ölenlerin sayısı günde 1.000 kişiye ulaştığı için Okmeydanı'nda toplu dua edildi.

1628.10.02 Celvetî tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdayî vefat etti.

1633.09.02 Üç gün süren Cibali yangınında Fatih-Unkapanı bölgesi yandı.

1633.09.16 IV. Murad kahvehaneleri kapatıp tütünü yasakladı.

1634.01.07 Tahtan indirmeye teşebbüs töhmetiyle Şeyhülislam Ahîzade Hüseyin Efendi idam edildi.

1635.01.27 Şair Nefî, Veziriazam Bayram Paşa için yazdığı hicviyeden dolayı idam edildi.

1640.08.31 Balatkapı yangınında Galata İskelesi yandı.

1641 Samatya'da hizmet vermekte olan Ermeni patriklik makamı, Kumkapı'ya taşındı ve Surp Asvadzadzin adını aldı.

1647 Sultan İbrahim şehirde dolaşırken önüne çıkan arabaların yolları tıkamaları sebebiyle araba kullanılmasını yasakladı.

1648.06.28 Naima'ya göre son yüzyılın en büyük depreminde evler ve mabetler yıkıldı, Atik Ali Paşa Camii'nin kubbesi çöktü, 4.000 ila 30.000 arasında insan öldü.

1648.08.07 Sultan İbrahim tahttan indirildiği için İstanbul camilerinde Cuma kılınmadı, hutbe okunmadı.

1648.10.28 Sultanahmet Vakası denilen ve üç gün süren sipahi isyanlarında yüzlerce kişi öldü.

1649.07.07 Gürcü Nebî idaresindeki sipahi isyanı Bulgurlu'da bertaraf edildi (Üsküdar Cengi).

1651.08.21 Para ayarı meselesi ve ağır vergiler yüzünden esnaf grupları saraya yürüdü.

1651.09.02 Kösem Valide Sultan öldürüldü.

1656.06.26 Venediklilerin Çanakkale Boğazı'nı kapatması sebebiyle İstanbul'da sıkıntılar yaşandı.

1656.03.04 Ulufe meselesinden kaynaklanan ve on gün süren Çınar Vakası'nda dükkânlar kapalı kaldı, hayat durdu.

1656.07.17 Şeyhülislam Hocazade Mesud Efendi idam edildi.

1659.02.17 Ege bölgesi merkezli depremde eski ve yeni birçok yapı yıkıldı, Süleymaniye Camii hafif hasar gördü.

1660.07.24 Odunkapı yangınında şehrin üçte ikisi yandı.

1664.02.08 Altmış altı yıl önce temeli atılan Yeni Cami (Valide Camii) ibadete açıldı.

1665.02.15 Tersane zindanından toplu hâlde firar eden mahkûmlar, Kasımpaşa ve Galata bölgelerini yağmalayarak insanları katlettiler.

1665.07.24 Bir cariyenin kundaklaması sonucu Topkapı Sarayında yangın çıktı.

1665.02.02 Ateizm propagandası yapan eski İmam Larî Mehmed Efendi idam edildi.

1678 Köprülü Kütüphanesi kuruldu.

1683.04.05 Odunkapı-Süleymaniye arasında binlerce bina yandı

1688.03.18 Balıkpazarı yangınında yaklaşık 1.500 ev ve 5.000 dükkân yandı.

1689.06.25 Depremde Bodrum Hanı ile Topkapı kemerleri yıkıldı, Yedikule surları çatladı.

1690.07.11 Depremde Fatih Camii'nin birkaç kubbesi çatladı, Topkapı'daki surlar ve kâgir binalar yıkıldı, 20 kişi öldü.

1691.01.02 Mısır Çarşısı tamamen yandı.

1693.06.07 Cibali yangınında 951 bina yandı.

1693.09.05 Ayazma Kapısı'nda, Fatih, Aksaray ve Cerrahpaşa'da 4.000 bina ile Saraçhane tamamen yandı.

1696.05.18 Sultan II. Mustafa, yangınlardan korunmak için evlerin ahşap yerine taştan inşa edilmesi fermanını verdi.

1696 Galata'da St. Benoit Hastanesi açıldı.

İmparator	Saltanat Dönemi	
	Başlama	Bitiş
III. Nikeforos Botaneiates	31 Mart 1078	4 Nisan 1081
Komnenos Hanedanı		
I. Aleksius Komnenos	4 Nisan 1081	15 Ağustos 1118
II. Ioannes Komnenos	15 Ağustos 1118	8 Nisan 1143
I. Manuel Komnenos	28 Kasım 1143	24 Eylül 1180
II. Aleksius Komnenos	24 Eylül 1180	Ekim 1183
I. Andronikos Komnenos	Eylül 1183	11 Eylül 1185
Angelos Hanedanı		
II. Isaakhius Angelos	12 Eylül 1185	8 Nisan 1195
III. Aleksius Angelos	8 Nisan 1195	18 Haziran 1203
III. Isaakhius Angelos	18 Haziran 1203	28 Ocak 1204
IV. Aleksius Angelos	1 Ağustos 1203	28 Ocak 1204
V. Aleksios Dukas	5 Şubat 1204	13 Nisan 1204
Laskaris Hanedanı (İznik İmparatorluğu)		
I. Theodorus Laskaris	1205	Aralık 1221
III. Ioannes Dukas Vatatzes	15 Aralık 1221	3 Kasım 1254
II. Theodorus Laskaris	3 Kasım 1254	18 Ağustos 1258
IV. Ioannes Laskaris	18 Ağustos 1258	25 Aralık 1261
Palaiologos Hanedanı		
VIII. Mikhael Palaiologos	15 Ağustos 1261	11 Aralık 1282
II. Andronikos Palaiologos	11 Aralık 1282	24 Mayıs 1328
III. Andronikos Palaiologos	24 Mayıs 1328	15 Haziran 1341
V. Ioannes Palaiologos	19 Kasım 1341	16 Şubat 1391
VI. Ioannes Kantakuzenos	3 Şubat 1347	12 Ekim 1377
IV. Andranikos Palaiologos	14 Nisan 1390	4 Aralık 1354
VII. Ioannes Palaiologos	Haziran 1379	17 Eylül 1390
II. Manuel Palaiologos	16 Şubat 1391	21 Temmuz 1425
VIII. Ioannes Palaiologos	21 Temmuz 1425	31 Ekim 1448
XI. Konstantinos Palaiologos	6 Ocak 1449	29 Mayıs 1453

1701.08.06 Ermenileri Katolikleştirmeye çalışan Rahip Haçadır tutuklandı, Ermenilerin kitaplarını tahrif eden matbaalar kapatıldı.

1701.08.20 Ermeni Patriği Sahak, Ermenilerin farklı ayinlere katılmasına göz yumduğu için hapsedildi.

1701.12.04 Kapalıçarşı, Bitpazarı ve Mercan Çarşısı yandı.

1701 Bakırköy'deki Baruthane-i Âmire faaliyete başladı.

1702 Rusya İstanbul'da elçilik açtı.

1703.07.20 II. Mustafa ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin idaresine karşı oluşan olaylar üzerine adaletin olmadığı gerekçesiyle Cuma namazı kılınmadı.

1704.06.04 Sahte hekimlerin dükkânları kapatıldı.

1708 Çorlulu Ali Paşa Külliyesi inşa edildi.

1711.11.26 Arcadius Sütunu yıktırıldı.

1715.09.15 Eski Saray'ın büyük bölümü yandı.

1717 Galata Kulesi, yangın ilanında kullanılmaya başlandı.

1718 Çini İmalathanesi açıldı.

1718 Gerçek Davud'un icat ettiği tek hazneli tulumba Tüfekhane yangınında kullanıldı.

1718.07.17 72 saat süren Cibali yangınında Unkapanı-Kocamustafapaşa-Kumkapı arasında 50.000'den fazla ev ile çok önemli dinî ve resmî yapılar yandı.

1719.05.24 İstanbul ve civarını etkileyen depremde konutlar yıkıldı, Mihrimah Sultan Camii'nin kubbesi çatladı, surlarda yarılmalar meydana geldi.

1719.07.22 Gedikpaşa-Kumkapı arası yandı.

1720 Basma İmalathanesi ve Boyahane kuruldu.

1720 Tulumbacı Ocağı kuruldu.

1723 Kemha ve Diba İmalathanesi kuruldu.

1723 Belgrat Ormanlarında Büyükbent inşa edildi.

1725.06 Kadınların açık (bed) renk ve alışılmamış kesimde kıyafetlerle dolaşmalarını yasaklayan düzenleme getirildi.

1725.07.12 İnşa edilecek evlerin yüksekliği Müslümanlar için 12, gayrimüslimler için 9 zira olarak belirlendi.

1727.09.02 Artan talepten dolayı laleye narh konuldu.

1727.10 Depremde Beyoğlu'ndaki Santa Maria Kilisesi yıkıldı.

1727.12.16 İbrahim Müteferrika ve Yirmisekizçelebizade Said Efendi tarafından kurulan Türk matbaası faaliyete geçti.

1727.12 Depremde İbrahim Paşa Sarayı ağır hasar gördü.

1729.07.27 Balat yangınında şehrin sekizde biri yandı.

1729.11.22 Padişah, İstanbul'a ev göçüne izin verilmemesi emrine uymayan Gümrük Emini Mehmed'i ikaz etti.

1729.01.31 *Vankulu Lugatı*, Türk Matbaası'nın ilk eseri olarak basıldı.

1730.09.28 Patrona Halil İsyanı başladı.

1730.09.29 Adaletin hüküm sürmediği yerde caiz olmadığı gerekçesiyle Cuma namazı kılınmadı, sabah ezanı okunmadı.

1730.10.02 İstanbul'un imarında büyük hizmeti geçen Sultan I. Mahmud tahta çıktı.

1730.11.25 Patrona Halil ve isyan elebaşları öldürüldü.

1731.04.08 Sultan I. Mahmud, Patrona Halil'in intikamını almak amacıyla isyan çıkarmak isteyen Arnavutların şehirden kovulmasını istedi.

1732 Taksim Maksemi inşa edildi.

1732 Bahçeköy Kemeri inşa edildi.

1737 İsveç'e İstanbul'da elçilik açma hakkı tanındı.

1737 Şehrin maruz kaldığı yangın afetlerine medar olmak üzere Tulumbacıbaşı Ali Sadık, iki hazneli tulumbayı geliştirdi.

1740.02.28 Paşakapısı (Bâbıâli) binası yandı.

1740.04.21 Ayasofya Kütüphanesi resmî törenle hizmete açıldı.

1742.05.31 I. Mahmud'un müstakil olarak inşa ettirdiği Fatih Kütüphanesi büyük bir merasimle açıldı.

1745.08 Cağaloğlu'nda Beşir Ağa Kütüphanesi kuruldu.

1746.03.28 Yalova'da kâğıt fabrikası açıldı.

Sultan	Saltanat Dönemi	
	Başlama	Bitiş
Osmanlı Hanedanı		
II. Mehmed (Fatih)	29 Mayıs 1453	3 Mayıs 1481
II. Bayezid	19 Mayıs 1481	26 Mayıs 1512
I. Selim (Yavuz)	25 Nisan 1512	22 Eylül 1520
I. Süleyman (Kanunî)	30 Eylül 1520	7 Eylül 1566
II. Selim	29 Eylül 1566	14 Aralık 1574
III. Murad	22 Aralık 1574	16 Ocak 1595
III. Mehmed	27 Ocak 1595	20 Aralık 1603
I. Ahmed	22 Aralık 1603	22 Kasım 1617
I. Mustafa	22 Kasım 1617	26 Şubat 1618
	20 Mayıs 1622	10 Eylül 1623
II. Osman	26 Şubat 1618	19 Mayıs 1622
IV. Murad	10Eylül 1623	8 Şubat 1640
İbrahim	9 Şubat 1640	8 Ağustos 1648
IV. Mehmed	8 Ağustos 1648	8 Kasım 1687
II. Süleyman	8 Kasım 1687	22 Haziran 1691
II. Ahmed (Avusturya seferi nedeniyle Edirne'de tahta çıktı ve kılıç kuşandı.)	22 Haziran 1691	6 Şubat 1695
II. Mustafa (Avusturya seferi nedeniyle Edirne'de tahta çıktı ve kılıç kuşandı.)	6 Şubat 1695	22 Ağustos 1703
III. Ahmed (23 Ağustos 1703'de Edirne'de tahta çıktı, İstanbul'da kılıç kuşandı.)	16 Eylül 1703	1 Ekim 1730
I. Mahmud	2 Ekim 1730	13 Aralık 1754
III. Osman	13 Aralık 1754	30 Ekim 1757
III. Mustafa	30 Ekim 1757	21 Ocak 1774
I. Abdülhamid	21 Ocak 1774	28 Mart 1789
III. Selim	7 Nisan 1789	29 Mayıs 1807
IV. Mustafa	29 Mayıs 1807	28 Temmuz 1808
II. Mahmud	28 Temmuz 1808	1 Temmuz 1839
Abdülmecid	1 Temmuz 1839	25 Haziran 1861
Abdülaziz	25 Haziran 1861	30 Mayıs 1876
V. Murad	30 Mayıs 1876	31 Ağustos 1876
II. Abdülhamid	31 Ağustos 1876	27 Nisan 1909
V. Mehmed Reşad	27 Nisan 1909	3 Temmuz 1918
VI. Mehmed Vahdeddin	4 Temmuz 1918	1 Kasım 1922
Abdülmecid Efendi (Son Halife)	18 Kasım 1922	3 Kasım 1924

1746.10.11 Şiddetli yağmurlar esnasında Beyazıt Camii'nin minarelerinden birisine yıldırım isabet etti.

1747 Büyük veba salgını kenti sarstı.

1750.02.02 Küçükpazar'da başlayan yangında Vefa ve Süleymaniye bölgesi ile Ağakapısı yandı.

1750 Beyazıt'ta ahşap yangın kulesi inşa edildi.

1750 Topuzlu Bent inşa edildi.

1751.07.20 Fatih Büyükkaraman yangını 10.000'den fazla yapıyı kül etti.

1754 Yangınlarla mücadele etmek üzere Bostancı Ocağı tulumbacısı Mehmed Ağa emme-basma tulumbayı icat etti.

1754.09.02 Depremde camiler, kamusal yapılar ve surların bir kısmı yıkıldı, Ayasofya'da çatlaklar oluştu, Fatih Camii'nin ana kubbesi çöktü.

1754.09.24 Artçı sarsıntıda Ayasofya'da sıra sütunları destekleyen ana kolonlardan birkaçı devrildi, ölü sayısı **2.000**'e ulaştı.

1755.01.11 Haliç dondu.

1755.10.29 İstanbul'un en büyük felaketlerinden birisi olan Hocapaşa yangınında Bâbıâli dâhil olmak üzere birçok resmî bina yandı.

1755.12.05 İnşası tamamlanan Nuruosmaniye Külliyesi faaliyete geçti.

1756.07.05 Cibali'de başlayan ve 48 saat süren yangında yaklaşık 4.000 yapı kül oldu.

1757 İlk özel eczane Georges Hurmus tarafından İki Kapılı Eczane adıyla Bahçekapı'da açıldı.

1758.05 Kıtlık nedeniyle kadınlar, Eminönü'nde bir pirinç mahzenini bastılar.

1759.09.24 Dilencilerin toplatılarak, bir işte çalışmak üzere İzmit'e gönderilmelerine karar verildi.

1760.11.28 III. Mustafa'nın fermanıyla paraların üstüne "Konstantiniyye" yerine, "İslâmbol" ibaresi konulması kararlaştırıldı.

1761 Prusya'ya İstanbul'da elçilik açma hakkı tanındı.

1761 Ayazma Camii'nin inşaatı tamamlandı.

1763.04.29 İstanbul'daki işsizlerin memleketlerine gönderilmesi kararlaştırıldı.

1763.03 Ragıp Paşa Kütüphanesi hizmete açıldı.

1763 Depremde Beyazıt ve Fatih camilerinin kubbeleri zarar gördü.

1764.07.15 İnşaatı tamamlanan Laleli Camii ve Külliyesi halka açıldı.

1764 Langa Limanı doldurularak meydana getirilen arsalar Ermenilere satıldı, Yenikapı Mahallesi kuruldu.

1765 Belgrat Ormanlarında İstanbul'un su ihtiyacı için Ayvad Bent inşa edildi.

1766.05.02 Depremde en az 4.000 kişi öldü, devam eden sarsıntılar nedeniyle Sultan III. Mustafa Edirne'ye taşındı.

1767.07.31 Fatih Camii'nin yeniden inşasına başlandı.

1768.08.15 Suyun ve odunun azalmaması için bundan sonra hamam inşaatına ruhsat verilmemesi kararlaştırıldı.

1769 Depremde Yeni Cami, Şehzade, Süleymaniye, Sultan Selim ve Ayasofya camileri hasara uğradı.

1771.02.02 Rus seferi sebebiyle Ayasofya Camii'nde hutbede III. Mustafa'nın "gazi" olarak ilanına dervişler yüksek sesle itiraz ettiler.

1771.04 Fatih Camii ibadete açıldı.

1775.04.29 Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun kuruldu.

1775 Murat Molla Kütüphanesi Çarşamba'da hizmete açıldı.

1778.08.15 Beylerbeyi/Hamidiye Camii'nin inşası tamamlanarak ibadete açıldı.

1778.01-11 Ocak-Kasım döneminde büyük can kaybına yol açan veba salgını çıktı.

1782.07.10 Samatya'da 1.000'den fazla ev, 2 kilise yandı.

1782.07.24 Balat-Edirnekapı arasında yaklaşık 7.000 bina yandı.

1782.08.22 Şehrin en büyük afetlerinden birisi olan Cibali yangınında resmî ve sivil on binlerce yapı kül oldu.

1786 Fransız Mühendis Kauffer modern anlamda İstanbul'un ilk ölçekli haritasını yaptı.

1790 Selimiye suyolları hizmete girdi.

1792.07.10 Sultan III. Selim Ayasofya'da hünkâr mahfilindeyken atılan üç kurşunla başarısız bir suikast girişimine uğradı.

1793 Nizam-ı Cedid ordusu kuruldu.

1793.05.06 Baruthane Nazırlığı kurularak, bütün baruthaneler buraya bağlandı.

1793 Yedikule'de Balıklı Rum Hastanesi açıldı.

1793 Şehrin iaşe sürecinin devlet tarafından kontrol edilmesi amacıyla Zahire Nezareti kuruldu.

1794.05.12 Küçükçekmece'de Azadlu Baruthanesi kuruldu.

1795.09 Fransız Sefarethane Matbaası'nda *Le Bulletin de Nouvelles* basılmaya başladı.

1795 Mühendishane-i Berrî-i Hümayun kuruldu.

1796 III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan Bahçeköy'deki Arabacı Mandırası Deresi üzerinde Valide Bendi'ni inşa ettirdi.

1796 Tophane-i Âmire Hastanesi hizmete girdi.

1797.02 Mühendishane-i Berrî-i Hümayun binasının zemin katında matbaa açıldı.

1798.05.19 Tamir kabul etmeyecek durumda olduğu için yeniden inşasına karar verilen Eyüp Camii'nin yıkımına başlandı.

1799 Levent Çiftliği Hastanesi hizmete girdi.

1800.10.20 İnşası tamamlanan Eyüp Sultan Külliyesi, yapılan selamlık merasimiyle ibadete açıldı.

1800 Toptaşı'nda Asâkir-i Hassa Hastanesi hizmete girdi.

1800-1803 Selimiye Kışlası inşa edildi.

1802 Üsküdar/Selimiye'de matbaa açıldı.

1805 Beykoz'da Çuha Fabrikası ve Kâğıt Fabrikası kuruldu.

1806.01.09 Tersane-i Âmire'de tıp okulu açıldı.

1807.02.20 On bir gemiden ibaret İngiliz donanması şehri tehdit etmek için Burgaz Adası önünde demirledi.

1807.03.01 İngiliz donanması İstanbul'u terk etti.

1807.05.25 Kabakçı Mustafa İsyanı patlak verdi.

1807.05.29 Sultan III. Selim darbe ile tahttan indirildi. IV. Mustafa tahta çıkarıldı.

1808.05 İstanbullu kadınlar, hüküm süren kıtlıktan sorumlu tuttukları İstanbul kadısının evini bastılar.

1808.10.07 Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ile Anadolu ve Rumeli âyanlarının yaptıkları müzakereler neticesinde *Sened-i İttifak* imzalandı.

1808.11.16 Bâbıâli baskınında Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın konağını havaya uçurması sonucunda kendisi ve yüzlerce yeniçeri öldü (Alemdar Vakası).
Selimiye Kışlası yeniçeriler tarafından tamamen yakıldı.

1810.10 Sultan II. Mahmud kadınların gece dışarı çıkmasını yasakladı.

1811-1813 Veba salgınında büyük kayıplar yaşandı.

1812 İstanbul'da ilk Ermeni gazetesi *Tidak Püzantyan* yayına başladı.

1816 Özel sermaye ile kurulan Beykoz Debbağhanesi kamulaştırıldı (Debbağhane-i Âmire).

1817 İnşa edilecek evlerin yüksekliği Müslümanlar için 14, gayrimüslimler için 12 zira olarak belirlendi.

1818 Şehrin su ihtiyacını gidermek üzere Belgrat Ormanlarında Kirazlı Bent inşa edildi.

1821.04.22 Mora'daki isyana destek verdikleri için Rum Patriği Grigorius ve divan tercümanları "yüksek ihanet" suçundan idam edildiler.

1823 Haliç dondu, yakacak sıkıntısı baş gösterdi.

1824 Matbaa İstanbul tarafına taşındı.

1826.06.17 İstanbul ahalisinin de iştirak ve desteğiyle Yeniçeri Ocağı kaldırıldı.

1826 Evkaf-ı Hümayun Nezareti kuruldu.

1826.06.17 Tulumbacı Ocağı lağvedildi.

1826.07.10 Bektaşî tarikatı yasaklandı, son 60 yıl içerisinde inşa edilen tekkeleri yıktırıldı.

1826.08.02 Hocapaşa yangınında Bâbıâli ve on binlerce bina yandı.

1826.09.04 İhtisap Nezareti kuruldu.

1827.03.14 Tıphane-i Âmire açıldı.

1827 Bahriye Merkez Hastanesi ve Maltepe Askerî Hastanesi açıldı.

1828.01.26 Eyüp'te İplikhane-i Âmire kuruldu.

1828.05.20 II. Mahmud için İngiltere'den satın alınan ilk buharlı gemi (buğu gemisi) İstanbul'a geldi.

1828 Beyazıt Yangın Kulesi kâgir olarak inşa edildi.

1828 Zeytinburnu Askerî Hastanesi ve Bâb-ı Seraskerî Hastanesi açıldı.

1829.01.29 Yeniden inşa edilen Selimiye Kışlası (1964'ten beri Birinci Ordu Komutanlığı karargâhı) törenle açıldı.

1829.03.03 Yeni Kıyafet Yasası yürürlüğe girdi.

1829 Dönemin en büyük savaş gemilerinden 128 toplu Mahmudiye Kalyonu tamamen yerli mühendislerce inşa edildi.

1830 Avusturya-Macaristan Hastanesi açıldı.

1830.01.06 Katolik Ermeni cemaati Gregoryen Kilisesi'nden ayrılarak ayrı bir cemaat olarak tanındı ve Galata'da cemaatin ilk kilisesi inşa edildi

1831.11.04 Şehreminliği ve mimarbaşılığın işlevlerini görmek üzere Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kuruldu.

1831 Humbarahane Askerî Hastanesi açıldı.

1831 Kolera salgınında 6.000 kişi öldü.

1831 Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi *Kolera Risalesi* adıyla bir kitapçık yazdı.

1831.11.01 İlk Türkçe resmî gazete *Takvîm-i Vekāyi*' yayına başladı.

1832.01.09 Cerrahhane-i Mamure öğretime başladı.

1833.02.20 Mısır valisinin saldırısını durdurmak amacıyla gelen Rus gemileri Beykoz önlerinde demirlediler, Hünkâr İskelesi'nde ordugâh kurdular.

1833.08.31 Cibali'de meydana gelen yangın genişleyerek şehrin yaklaşık yarısını harabeye çevirdi.

1833 Feshane-i Âmire kuruldu.

1833 Odessa'ya düzenli gemi seferleri başladı.

1833 Vaniköy'de İcadiye Yangın Kulesi inşa edildi.

1834.10 Üsküdar-İzmit posta yolu II. Mahmud'un katıldığı törenle açıldı.

1834 Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi kuruldu.

1836.08.02 Adriyatik, Akdeniz, Karadeniz limanlarına vapur seferleri düzenleyecek olan Navigazione a Vapore dell Lloyd Austriaco kuruldu.

1836.09.03 Unkapanı ile Azapkapı'yı birbirine bağlayan ve Haliç üzerinde inşa edilen ilk köprü olan Hayratiye Köprüsü faaliyete geçti.

1836 İplikhane Askerî Hastanesi ve Liman-ı Kebir Askerî Hastanesi açıldı.

1836 Surp Agop Hastanesi kuruldu.

1836 Erste K. K. Priviligierte Donaudampfschiffahrtgesellchaft (ilk imtiyazlı Avusturya Tuna Buharlı Nakliyat Kumpanyası) Şirketi İstanbul-Trabzon, İstanbul-İzmir ve İstanbul-Kalas hatlarında sefere başladı.

1837.11.28 *Eser-i Hayr* adlı ilk yerli yapımı buharlı gemi denize indirildi.

1837 Edirnekapı Gureba ve Bekâr Hastanesi hizmete girdi.

1837 Le Service Maritime Postal de l'Etat adlı Fransız deniz posta servisi Marsilya-İstanbul hattında seferlere başladı.

1838.01.01 Yangınlardan zarar görerek yoksullaşan Avrupalı işçi ailelerine yardım amacıyla "Associazione Commerciale Artigiana di Piéta" adlı cemiyet kuruldu.

1838.03 Kayıkçı esnafının işlerine bakması amacıyla Evkaf-ı Hümayun Nezareti bünyesinde Kayıkçılar Kitabeti oluşturuldu.

1838 Dersaadet İtalyan Hastanesi açıldı.

1839.01.20 Bâbıâli binası yandı.

1839.11.03 Tanzimat Fermanı ilan edildi.

1839 Sokakların at arabalarının trafiğine göre genişletilmesi kararlaştırıldı.

1839 Telgrafın mucidi Samuel Morse'nin ortağı Mr. Chamberlain telgraf makinesini İstanbul'a getirerek tanıttı.

1839 Sultan II. Mahmud Arabacı Mandırası Deresi'nin kolu üzerine kendi adı ile de anılan Yeni Bent'i inşa ettirdi.

1839 Nafia Nezareti kuruldu.

1840.08.01 William Churchill ilk özel Türkçe gazete olan *Cerîde-i Havâdis*'i çıkardı.

1840.09.09 Ahmed Şükrü Bey ilk posta nazırı olarak atandı.

1840.09.23 Postahane-i Âmire Nezareti kuruldu.

1840.10.28 Özel mektupları taşıyan ilk posta Edirne'ye hareket etti.

1840.11.02 Özel mektupları taşıyan ilk posta Anadolu'ya hareket etti.

1840 Beyoğlu'nda Naum Tiyatrosu kuruldu.

1841.01 Posta hizmetine para ve numunelik ticari eşya taşımacılığı da eklendi.

1841.09.23 İstanbul'un üç defa sarsıldığı depremde ahşap ve kâgir yapılardan bazıları yıkıldı, can kaybı meydana geldi.

1841 Posta taşımacılığının Postahane-i Âmire Nezareti'nin tekelinde olduğu ilan edildi.

1841 Galata'da St. Benoit Dispanseri açıldı.

1841 American Board misyoner teşkilatı Cyrus Hamlin idaresinde Bebek İlahiyat Okulu'nu açtı.

1842 Debbağhane-i Âmire, buhar makineleri ile modernleştirilerek fabrika hâline getirildi.

1842.06 İstanbul'un ilk fotoğrafları Fransız asıllı Compas adlı gezgin tarafından çekilmeye başlandı. İlk stüdyo da Compas tarafından Beyoğlu'nda açıldı.

1843.04.05 Kâgir olarak inşa edilen Bâbıâli binası (halen İstanbul Valiliği) hizmete açıldı.

1843 Taksim Alman Hastanesi açıldı.

1844 Beşiktaş'ta Demir Döküm Fabrikası kuruldu.

1844 Topkapı, Tarabya ve Kuleli askerî hastaneleri açıldı.

1844 Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi kuruldu.

1845 Haydarpaşa Askerî Hastanesi açıldı.

1845.09.21 Mekteb-i Fünun-ı İdadî (Kuleli Askerî Lisesi) Dolmabahçe Çinili Köşk'te öğretime açıldı.

1845.10.25 Galata Köprüsü açıldı.

1846 Taksim'de Pasteur Hastanesi açıldı.

1846 Alman Katolik Hastanesi açıldı.

1846 Sultanahmet'te Esat Efendi Kütüphanesi kuruldu.

1846 Zeytinburnu Demir İzabe Fabrikası faaliyete geçti.

1846 Bursa Valisi Mustafa Nuri Paşa, Paşabahçe'de Cam ve Billur Fabrikası'nı yaptırdı.

1846.02.15 Zaptiye Müşirliği kuruldu.

1846.07.11 Rostand Şirketi, Hellespont isimli vapuruyla Marsilya-İzmir ve İstanbul arasında ilk seferini yaptı.

1846.11.13 Darülfünun (Üniversite) binasının temeli atıldı.

1847 Kolera salgınında 5.275 kişi öldü.

1847.03.12 Bezmiâlem Valide Sultan'ın inşa ettirdiği Gureba Hastanesi hizmete açıldı.

1847.08.10 Lawrence Smith, Sultan Abdülmecid'in huzurunda telgraf makinesiyle ilk denemesini gerçekleştirdi.

1848.11.18 İstanbul Baruthanesi Küçük Demir Fabrikası'nda inşa edilen ilk yerli demir vapur olan *Eser-i Hadid* denize indirildi.

1848 Neos Triton adlı sigorta şirketi faaliyetine başladı.

1848 Gülhane Askerî Hastanesi açıldı.

1848 Ebniye Nizamnâmesi yayınlandı.

1848 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane kuruldu.

1848.03.16 Erkek öğretmen yetiştirmek üzere Darülmuallimin açıldı.

1849.05 İstanbul'un ilk bankası olan Dersaadet Bankası kuruldu.

1849.10.04 Gümüşsuyu Askerî Hastanesi hizmete girdi.

1849 Hocabey Sigorta Şirketi faaliyetine başladı.

1850 Protestan Ermeni cemaati resmen tanındı ve ilk kiliseleri yapıldı.

1850.09.30 Şirket-i Hayriye kuruldu.

1850.09.30 Müslüman hanımların şehir içi vapurlarına binme yasağı kaldırıldı.

1850 Özel teşebbüsle Basmahane adıyla kurulan Bakırköy Fabrikası faaliyetine başladı.
Boğaziçi trafiğinde kayıkçılarla yolcuların uymaları gereken kuralları içeren *Kayıkçı Esnafı Nizamnâmesi* yürürlüğe girdi.

1851.02.28 Fransa Hükûmeti, İstanbul'da acentelik açan La Compagnie Messageries des Nationales'e Akdeniz'de posta taşımacılığı yapma imtiyazını verdi.

1851.07.18 Encümen-i Daniş (Bilimler Akademisi) kuruldu.

1851.08 Messageries Maritimes'in Scamandre vapuru İstanbul-İskenderiye arasında ilk seferini gerçekleştirdi.

1851 La Confidente adlı sigorta şirketi kuruldu.

1852.01.03 Şirket-i Hayriye vapurlarının iltizamla idaresi kararlaştırıldı.

1852.10 İlk Türk dergisi *Mecmûa-i Havâdis*, Ermeni harfleriyle çıkmaya başladı.

1852 Elbise-i Atîka Müzesi kuruldu.

1853.03 Şirket-i Hayriye seferlerine başladı.

1853.05 Banka-i Osmanî kuruldu.

1853 Trieste Sigorta Şirketi faaliyetine başladı.

1854.04.14 Müttefik İngiltere'den gelen ilk askerî birlikler Selimiye Kışlası'na yerleştirildi.

1854.05.13 Eyüp'te Hüsrev Paşa Kütüphanesi hizmete girdi.

1854.06.17 Rami ve Davutpaşa kışlaları arasındaki geçit töreninin ardından, askerler coşkuyla savaşa uğurlandılar.

1854.11.04 Florance Nightingale, beraberindeki 40 hasta bakıcı ile birlikte İstanbul'a geldi.

1854 Muallimhane-i Nüvvab adıyla hukuk mektebi kuruldu.

1854-1855 Kırım Harbi boyunca İstanbul kozmopolit hareketliliğe sahne oldu; Avrupa malları şehre girdi, süs köpeği, çikolata, sigara, çay gibi maddelerin tüketimi yaygınlaştı; moda olgusu doğdu.

1855.03.01 Bursa merkezli depremde İstanbul'da Bâbıâli ve Davutpaşa Camii ile bazı binalar hasar gördü.

1855.05.09 İntizam-ı Şehir Komisyonu kuruldu.

1855.03 Osmanlı Telgraf İdaresi kurularak müdürlüğüne Billurîzade Mehmed Efendi getirildi.

1855.06.26 Laleli-Aksaray yangınında 748 bina yandı.

1855.08.16 İhtisap Nezareti kaldırılarak Şehremaneti kuruldu.

1855.08.19 İstanbul-Edirne telgraf hattı tamamlandı.

1855 İngiliz Hastanesi açıldı.

1855 Memalik-i Mahrusa Fenerler İdaresi kuruldu.

1855 Bakırköy Levazımat-ı Umumiye-i Askerî Fabrikası açıldı.

1855 Dolmabahçe Gazhanesi hava gazı üretimine başladı.

1856.02.18 Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle İstanbul'da çan çalma yasağı sona erdi.

1856.05.03 Edirne'den İstanbul'a 128 kelimelik ilk Türkçe telgraf çekildi.

1856.05.24 Osmanlı Bankası kuruldu.

1856.05.24 Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne (Société Impériale de Médecine) kuruldu.

1856.06.11 Dolmabahçe Sarayı resmen hizmete açıldı.

1856.09.06 Haliç'te yolcu taşıma imtiyazı yirmi yıllığına Yusuf Ağa'ya verildi.

1856 Dolmabahçe Gazhanesi'nde üretilen hava gazı ile Cadde-i Kebir aydınlatıldı.

1856 Aksaray yangın yerinin planlaması, İtalyan mühendis Luigi Storari'ye verildi.

1857.03 Messageries Maritimes'a, Galata'da Kireçkapı mevkiinde dok, antrepo, rıhtım ve iskele inşa etme imtiyazı verildi.

1857.12.28 VI. Daire-i Belediye Nizamatı ile Beyoğlu, Avrupai bir belediyeye kavuştu.

1857 Haliç dondu.

1857 Ahırkapı feneri yapıldı.

1857 Küçüksu Kasrı inşa edildi.

1858.08.01 Messageries Maritimes Şirketi İstanbul ile Volo (Teselya) arasında haftalık düzenli seferler başlattı.

1858.12.08 Messageries Maritimes Şirketi İstanbul ile Selanik arasında haftalık düzenli seferler başlattı.

1858 Vincent Abdullah (Abdullahyan) Beyoğlu'nda Abdullah Freres adlı fotoğraf stüdyosunu açtı.

1858 Şişli La Paix Hastanesi açıldı.

1858 Haliç'te yolcu taşıma imtiyazı Mahmud Celaleddin Paşa'ya geçti.

1859.01.12 Dolmabahçe Saray Tiyatrosu açıldı.

1859.01 Üsküdar-İzmit telgraf hattı tamamlanarak Üsküdar'da bir telgrafhane açıldı.

1859.04.20 *Sokaklara Dair Nizamnâme* yürürlüğe girdi.

1859.09.14 Sultan Abdülmecid'i darbeyle indirme planı başarısızlıkla sonuçlandı (Yargılama mahallinden ötürü "Kuleli Vakası" olarak bilinir).

1859 İlk profesyonel tiyatro olarak kabul edilen Aravelyan Tadron (Şark Tiyatrosu) Sırabyan Hekimhan tarafından kuruldu.

1860.07.07 İstanbul-Selanik arasında telgraf haberleşmesi başladı.

1860.10.21 Şinasî ve Agâh efendiler ilk özel Türk gazetesi olan *Tercümân-ı Ahvâl*'i yayınlamaya başladılar.

1860 Bakırköy'deki Basmahane kamulaştırıldı.

1860 Posta taşımacılığında demiryolu da devreye girdi.

1860 Gülhane Parkı karşısındaki ahşap binada ilk Telgraf Mektebi (Fünun-ı Telgrafiye Mektebi) açıldı.

1861.01.13 İnşaatının bitmesi beklenmeden Darülfünun'da eğitim öğretime başlandı.

1861.05.25 Münif Efendi'nin öncülüğünde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye kuruldu.

1861.12.12 Fransızca *Courrier d'Orient* gazetesi yayına başladı.

1861 Lloyd Şirketi İstanbul'da bir postane kurdu.

1861 İstanbul-Varna arasına havai bir telgraf hattı çekildi.

1861 İstanbul Emtia Gümrüğü, Rüsumat Emaneti'ne dönüştürüldü.

1861 Şirket-i Hayriye tarafından Hasköy Tersanesi kuruldu.

1862.06.27 Şinasî'nin *Tasvîr-i Efkâr* gazetesi yayına başladı.

1862.07 İlk Türkçe bilim kültür dergisi *Mecmûa-i Fünûn* yayına başladı.

1862 Güllü Agop, Şark Tiyatrosu'nda Victor Hugo'nun Kral Eğleniyor eseriyle seyirci karşısına çıktı.

1862 Zeynep Kâmil Hastanesi hizmete girdi.

1863.01.13 Darphane-i Âmire'de ilk Osmanlı posta pulu bastırıldı. Mektuplarda pul kullanılmaya ve İstanbul'un değişik yerlerine posta kutuları konulmaya başlandı.

1863.02.04 Osmanlı Bankası tasfiye edilerek Bank-ı Osmanî-i Şâhâne kuruldu.

1863.02.27 Türkiye'nin ve İstanbul'un ilk uluslararası fuarı olan Sergi-i Umumi-i Osmanî açıldı.

1863.03.30 Yusuf Ziya Paşa önderliğinde, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye (Darüşşafaka Cemiyeti) kuruldu.

1863.08.06 Beylerbeyi Sarayı'nın temeli atıldı.

1863 Galata Köprüsü araba trafiğine açıldı.

1863 Sahil postaları teşkilatı kuruldu.

1863 Cyrus Hamlin tarafından kurulan Robert Koleji eğitime başladı.

1864.01.16 İlk resmî dergi olan *Cerîde-i Askeriyye* yayına başladı.

1864.09.28 Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi, Fevaid-i Osmaniye İdaresi'ne dönüştürüldü. İşletme 1871'de İdare-i Aziziye, 1875'ten itibaren İdare-i Mahsusa, 1910'da ise Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi adını almıştır.

1864 Fünun-ı Telgrafiye Mektebi'nin kapanması üzerine Mekteb-i Fünun-ı Makineciyan açıldı.

1864 Osmanlı İmparatorluğu Umum Şirketi kuruldu.

1865.01.21 Bombay'dan Bağdat'a ve buradan da İstanbul'a çekilen telgraf, Hindistan'ı İstanbul'a bağladı.

1865.04.21 Beylerbeyi Sarayı açıldı.

1865.05 Darülfünun binasının inşaatı tamamlandı.

1865.07-10 Temmuz-Ekim döneminde etkili olan kolera salgınında 30.000 kişi öldü.

1865.08 İstanbul şehir içi posta dağıtım imtiyazı Yanyalı Lianos Efendi'ye verildi.

1865.09.19 Hocapaşa yangınında, Sirkeci'den Kumkapı'ya kadar olan bölge yandı.

1865 Sokakların ve caddelerin genişletilmesi için Islahat-ı Turuk Komisyonu kuruldu.

1865 Kuzguncuk Gazhanesi kuruldu.

1866 Dersaadet Tahvilat Borsası adıyla ilk resmî borsa açıldı.

1866 Romanya Prensi Karol resmen tanınması için İstanbul'a geldi.

1866 Eski Saray yıktırıldı, yerine Seraskerlik (bugünkü İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü) binası inşa edildi.

1867.01.14 İstanbul'un ikinci resimli Türkçe gazetesi *Âyine-i Vatan* yayına başladı.

1867.03 Şehir içi mektup dağıtım işi, Şehir Postası Müdürlüğü'ne verildi.

1867.08.07 47 gün süren Avrupa seyahatinden dönen Sultan Abdülaziz, bir ilk olmak üzere İstanbul'da halkın Avrupa tarzındaki coşkulu tezahüratıyla karşılandı.

1867 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açıldı.

1867 Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye kuruldu.

1867 Çırağan Sarayı törenle açıldı.

1867 Hagop Vartovyan (Güllü Agop) başkanlığında Asya Tiyatro Topluluğu kuruldu.

1868.09.01 Mekteb-i Sultanî açıldı.

1868.09.04 Mekteb-i Sanayi (Sultanahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi) Midhat Paşa tarafından açıldı.

1868.10.06 *Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnâmesi* çıkarıldı, İstanbul 14 belediyeye ayrıldı.

1868 Girit Ayaklanması üzerine İstanbul'daki Yunan Postahanesi kapatıldı.

1868 Rasathane-i Âmire kuruldu.

1868 Osmanlı İtibar-ı Umumi Bankası kuruldu.

1868 İstanbul Emniyet Sandığı kuruldu.

1868 Darülmuallimin-i Sıbyan açıldı.

1868 Sultanahmet'te erkekler için Sanayi Mektebi açıldı.

1868 Dersaadet Anonim Su Şirketi kuruldu.

1869.01.26 Mehmed Arif'in *İstanbul* gazetesi yayına başladı.

1869.04.08 Darülfünun-ı Osmanî'nin kuruluşu padişahın iradesiyle tasdik edildi.

1869.05.31 Rus işgaline karşı direnişiyle tanınan Dağıstanlı lider Şeyh Şamil İstanbul'a geldi. Sekiz ay kaldı.

1869.06.10 Galata ile Beyoğlu arasındaki tünel, yap-işlet-devret yoluyla 42 yıllığına Fransız mühendis Henri Gavand'a verildi.

1869.06.27 İlk kadın dergisi *Terakkî-i Muhadderât* yayına başladı.

1869.08.30 Konstantin Karapano'ya İstanbul'da atlı tramvay işletme imtiyazı verildi.

1869.10.03 Sıdkî Efendi'nin çıkardığı Türkiye'nin ilk çocuk dergisi *Mümeyyiz* yayına başladı.

1869.10.13 Fransa İmparatoriçesi Eugenie İstanbul'a geldi.

1869.12 Nezaretin idaresinde olmak üzere İkinci Şehir Postası çalışmaya başladı.

1869 Aya İrini'de Müze-i Hümayun kurularak müdürlüğüne Mekteb-i Sultanî öğretmenlerinden Edward Goold atandı.

1869 Yedikule'de kız çocukları için Sanayi Mektebi açıldı.

1869 Güllü Agop'un Asya Tiyatrosu, Tiyatro-i Osmanî'ye dönüştürüldü.

1869 Üsküdar Hekimleri Cemiyeti (Association des Médecins de Scutari) kuruldu.

1869.10.23 Prusya veliahdı Prens Frederick İstanbul'a geldi.

1869.10.24 İtalya kralının oğlu Prens Amedeo İstanbul'a geldi.

1869.10.27 Avusturya İmparatoru Franz Joseph resmî bir ziyaret için İstanbul'a geldi.

1870.02.18 Konstantin Karapano, İstanbul Tramvay Şirketi'ni kurdu.

1870.02.20 Darülfünun-ı Osmanî törenle öğretime başladı.

1870.04.26 İstanbul Darülmuallimatı açıldı.

1870.06.04 Rumeli Demiryollarının İstanbul-Edirne kısmının inşasına başlandı.

1870.06.11 Beyoğlu yangınında Naum Tiyatrosu da dahil 3.000 ev yandı, yüzlerce kişi öldü, büyük maddi hasar meydana geldi.

1870.11.24 Türkçe ilk mizah dergisi *Diyojen* yayına başladı.

1870.11.25 İlk Avrupai kulüp olan Encümen-i Ülfet kuruldu.

1870 Fevaid-i Osmaniye, Şirket-i Aziziye adını aldı.

1870 İlk yabancı ticaret odası Avusturya-Macaristan tarafından açıldı.

1870 *Suhulet* isimli ilk araba vapuru hizmete girdi.

1870 Kolera salgınında 15.000 kişi öldü.

1870 Üsküdar Mevlevîhanesi kuruldu.

1870 Kuraklık nedeniyle Sultan Abdülaziz'in emriyle Eyüp, Balat, Beyazıt ve Ayasofya hamamları dışındaki hamamların suyu geçici olarak kesildi.

1871.01.04 Rumeli Demiryollarının 15 km'lik Yedikule-Küçükçekmece bölümü törenle açıldı.
Şirket-i Aziziye adı, İdare-i Aziziye'ye dönüştürüldü.

1871.07.21 Belediye hekimliği uygulamasına başlandı.

1871.07.31 İlk atlı tramvay seferi Azapkapı-Beşiktaş hattında başladı.

1871.08 Haydarpaşa-İzmit demiryolunun yapımına başlandı.

1871.09.21 Osmanlı Telgraf İdaresi, Posta Nezareti'ne bağlanarak Posta ve Telgraf Nezareti kuruldu.

1871.11.14 Eminönü-Aksaray atlı tramvay hattı hizmete girdi.

1871 İkinci Posta Nizamnâmesi'yle, mektup, madenî para, mücevher, ticari eşya numuneleri ve 2,5 kg'ı aşmayan kitap ve benzeri eşyaların taşınabileceği kararlaştırıldı.

1872.01 Posta ve Telgraf Mektebi eğitim vermeye başladı.

1872.02.05 Beşiktaş-Ortaköy hattında atlı tramvay seferlerine başlandı.

1872.06.14 Üsküdar yangınında 1.000'den fazla ev yandı.

1872.07.21 Sirkeci-Yedikule demiryolu hattı hizmete girdi.

1872.08.14 Aksaray-Yedikule atlı tramvay hattı hizmete girdi.

1872.08 İstanbul Tramvay Şirketi yedi omnibüsle Perşembepazarı-Tepebaşı-Galatasaray-Harbiye-Pangaltı hattını açtı.

1872.09 Unkapanı ile Azapkapı arasını bağlayan demir köprü hizmete açıldı.

1872.09.22 Haydarpaşa-Pendik demiryolu hattı hizmete açıldı.

1872.12 Eminönü-Eyüp ve Beyazıt-Edirnekapı hatlarında omnibüs seferleri başladı.

1872.12.31 Şirket-i Hayriye'nin imtiyaz süresi on yıl uzatıldı.

1872.12.31 Mahmud Celaleddin Paşa'nın Haliç'te yolcu taşıma imtiyazı on yıl daha uzatıldı.

1872 Çiçek salgını üzerine Aşı Enspektörlüğü kuruldu.

1872 İstanbul Tütün Reji Şirketi kuruldu.

1872 Türkçe eğitim yapan ilk sivil lise olan Vefa Mektebi açıldı.

1872 İstanbul Barosu Cemiyeti (Société de Barreau de Constantinople) kuruldu.

1873.01.14 Aksaray-Topkapı tramvay hattı hizmete girdi.

1873.01.19 İran Şahı Nasirüddin Şah resmî bir ziyaret için İstanbul'a geldi.

1873.04.27 Şeker Ahmed Paşa tarafından ilk toplu resim sergisi Sanayi-i Nefise'nin Sultanahmet binasında açıldı.

1873.05.03 Haydarpaşa-İzmit demiryolu tamamlandı.

1873.06.28 Müslüman yetim ve yoksul çocukların eğitilmesi için Darüşşafaka açıldı.
Üsküdar'da atlı tramvay seferleri başladı.

1873.12.02 *Dersaadet Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnâmesi* yürürlüğe girdi

1873 Avusturya Sen Jorj Hastanesi açıldı.

1873 İstanbul Amerikan Kız Koleji (Constantinople Home) Üsküdar'da açıldı.

1873.06 Mısır Hidivi İsmail Paşa İstanbul'a geldi.

1874.07.01 Kızıldere Su Şirketi kuruldu.

1874.06 Avrupa yakasında omnibüs seferleri durduruldu.

1874.07.08 Dolmabahçe Gazhanesi Şehremaneti'ne devredildi.

1874.09.02 İstanbul İtfaiye Alayı kuruldu.

1874.10 Macar itfaiye uzmanı Kont Szechenyi İstanbul'a geldi.

1874 Rusya Hastanesi açıldı.

1874 Dersaadet Vergisi yürürlüğe girdi.

1875.01.17 Galata ile Beyoğlu arasındaki Tünel hizmete açıldı.

1875.08.16 J. Laffan Hanly'nin *Stamboul* gazetesi yayına başladı.

1875.09 Üçüncü Şehir Postası kuruldu.

1876.02.10 Omnibüslerin trafiğe çıkması yasaklandı.

1876.05.09 Medrese öğrencilerinin başını çektiği grup, Fatih Camii'nde hükûmet aleyhinde gösteri yaptılar.

1876.06.16 Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesine ve ölümüne tepki gösteren Çerkez Hasan, Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yı öldürdü; Çerkez Hasan ise bir gün sonra idam edildi.

1876.08.31 Sultan II. Abdülhamid tahta çıktı.

1876.10.02 Brezilya Kralı II. Pedro ve İmparatoriçe Theresa İstanbul'a geldiler.

1876.11.05 *Posta ve Telgraf İdare-i Umumiyesi'nin Teşkilat-ı Cedidesi'ne Dair Nizamnâme*'si tekrar düzenlendi.

1876.12.23 Balkan buhranını halletmek amacıyla Avrupa devletleri ve Osmanlı temsilcilerinin katıldığı İstanbul Konferansı başladı.

1876.12.23 Kanun-ı Esasi'nin imzalanmasıyla Meşrutiyet idaresi başladı.

1876 Kolera salgınında 7.000 kişi öldü.

1876 Beynelmilel İttihat Postaları Merkez-i Umumisi kuruldu.

1876 Ticaret ve Ziraat Meclisi kuruldu.

1876 Banker Hristaki Zografos tarafından yaptırılan Çiçek Pasajı hizmete açıldı.

1877.02.13 Mekteb-i Sultanî'ye ilk defa bir Türk müdür olarak Ali Suavî atandı.

1877.02.18 İstanbul'da ilk mebus seçimi yapıldı.

1877.03.19 Meclis-i Mebusan Dolmabahçe Sarayı'nda görkemli bir törenle açıldı.

1877.10.05 Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunu ile belediye teşkilatı kuruldu.

1877.04.14 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti kuruldu.

1877 Şiddetli soğuk nedeniyle deniz kıyıları dondu.

1877 Yapımına üç yıl önce başlanan Eyüp'teki Bahariye Mevlevîhanesi açıldı.

1878.02.13 Felaket bir gelişme arz eden Rus savaşı sebebiyle II. Abdülhamid Meclis'i feshetti.

1878.02.24 Ruslar Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar geldiler.

1878.03.03 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalandı.

1878 Rus savaşı sebebiyle Rumeli ve Balkanlardan İstanbul'a görülmemiş derecede aşırı bir muhacir akını oldu.

1878.05.20 Ali Suavî Vakası ve Çırağan Olayı olarak da adlandırılan darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.

1878.05.23 Bâbıâli'de meydana gelen yangında binanın orta kısmı yandı.

1878.10.28 Darülfünun'da bir yıldır ara verilen eğitime yeniden başlandı.

1878.12.17 İstanbul sokaklarını elektrikle aydınlatmak isteyen Mösyö Charles Toucas, Şehremaneti'ne başvurdu.

1879.05.20 Şirket-i Hayriye çalışanları ilk grevlerini yaptılar.

1879.06.09 Cemiyet-i Eczacıyan der Âsitane-i Aliyye (Société de Pharmacie de Constantinople) kuruldu.

1879.11.22 Galata bankerleri, alacaklarını tahsil etmek üzere Rusum-ı Sitte İdaresi'ni kurdular.

1879.12.04 Zaptiye Müşiriyeti kaldırılarak Zaptiye Nezareti kuruldu.

1879 İnas Mekteb-i Sanayisi Aksaray'da açıldı.

1880.01.19 Dersaadet Ticaret Odası (DTO) kuruldu.

1880.02.13 Mahmud Celaleddin Paşa Haliç'teki yolcu taşıma imtiyazını altı yıllığına Midillili Panayotaki Korci'ye devretti.

1880 Ticaret Odası'nın ilk şekli olan Cemiyet-i Ticariye kuruldu.

1880 Posta ve Telgraf Mektebi kapandı. Darüşşafaka'da telgrafçılıkla ilgili dersler verilmeye başlandı.

1880 Şehremaneti'ne bağlı Yedikule Gazhanesi üretime başladı.

1881.07 Soğukçeşme'deki Telgrafhane binası ile Yeni Cami'deki postane binası arasında ilk telefon hattı çekildi.

1881.07.28 İstanbul Tramvay Şirketi'nin adı "Dersaadet Tramvay Şirketi"ne dönüştürüldü ve imtiyazı 36,5 sene uzatıldı.

1881.08.03 Müze-i Hümayun, yeni binası olan Çinili Köşk'te ziyarete açıldı.
Mahmud Celaleddin Paşa'nın tutuklanması üzerine Haliç'teki yolcu taşıma imtiyazı on yıl uzatılarak eşi Cemile Sultan'a devredildi.

1881.12.20 Düyun-ı Umumiye İdaresi kuruldu.

1881 Beyoğlu Jeremya Hastanesi açıldı.

1881 Fransız Ticaret Odası açıldı.

1882.01.01 Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlîsi kuruldu.

1882.01.14 Dersaadet Ticaret Odası, kendi binasında faaliyete başladı.

1882.03.20 Dersaadet Su Şirketi kuruldu.

1883.01.16 Bugünkü Marmara Üniversitesi'nin temelini oluşturan, Hamidiye Ticaret Mektebi kuruldu.

1883.03.03 Sanayi-i Nefise Mektebi binası resmen açıldı.

1883 İtalyan Ticaret Odası açıldı.

1883 VI. Daire-i Belediye Nisa Hastanesi açıldı.

1883 Dersaadet Su Şirketi sermayesiyle kurulan Terkos Pompa İstasyonu açıldı.

1884.01.15 İstanbul Erkek Lisesi'nin temelini oluşturan, özel Numune-i Terakki Mektebi, Mehmed Nadir Bey tarafından kuruldu.

1884.06.24 İlk millî kütüphane olan Kütüphane-i Umumi-i Osmanî kuruldu.

1884.12.23 Bahriye İtfaiye Taburu kuruldu.

1884 Kâğıthane Deresi üç defa taşarak ekili arazileri büyük zarara uğrattı.

1884 Mühendishane-i Berrî'ye bağlı olarak Hendesehane-i Mülkiye Mektebi kuruldu.

1884 Yıldız Seyyar Askerî Hastanesi açıldı.

1884 Cibali Tütün Fabrikası üretime başladı.

1884 Paşabahçe'de Cam Fabrikası kuruldu.

1885.01.05 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi yayına başladı.

1885 Birleşik Norveç ve İsveç Kralı II. Oscar, oğlu Prens Karl ile birlikte İstanbul'a geldiler.

1885 Haseki Nisa Hastanesi kuruldu.

1885 Paşabahçe'de Modiano Şişe Fabrikası kuruldu.

1886.06.02 Dersaadet Buz Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1886 Telefon kullanmak yasaklandı.

1887.01 Kuduz Tedavihanesi kuruldu.

1887 Osmanlı Kibrit Fabrikası açıldı.

1887.08.23 İstinye Buz Fabrikası kuruldu.

1887.08.25 Yedikule Gazhanesi işletme imtiyazı 40 yıllığına Hasan Tahsin Efendi'ye verildi.

1888 Kâğıthane'de sel felaketi meydana geldi.

1888 İngiliz Ticaret Odası açıldı.

1888 Dersaadet Osmanlı Aydınlanma (Tenvir) Şirketi kuruldu.

1888.02.11 Sirkeci Garı'nın temeli atıldı.

1888.06.19 Yedikule Gazhanesi'nin imtiyaz hakkı Şirket-i Tenviriye-i Osmaniye'ye geçti.

1888.08.15 Ziraat Bankası kuruldu.

1888.10.28 Anadolu yakasında su tevziatı yapmak üzere Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi kuruldu.

1888.10.29 Şirket-i Hayriye'nin imtiyaz süresi otuz yıl daha uzatıldı.

1888.12.12 Haliç'teki Tersane bünyesinde inşa edilen Elektrik Fabrikası açıldı.

1889.02.28 Dersaadet Ticaret Odası yeniden düzenlenerek, Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'na dönüştürüldü.

1889.05.07 Dolmabahçe Gazhanesi Tophane-i Âmire'ye devredildi.

1889.06.05 Hamidiye Etfal Hastane-i Âlîsi açıldı.

1889.10.21 Alman Kayzeri II. Wilhelm ve eşi İstanbul'a geldiler.

1889 Kâğıthane'de sel felaketi meydana geldi.

1890.11.03 Alman mimar ve mühendisi A. Jasmund'un tasarladığı Sirkeci Garı hizmete açıldı.

1890 Yedikule İplik Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1890 Pendik yangınında 1.200 bina yandı.

1891.05.01 İlk özel kimyasal analiz laboratuvarı Kimyager Dr. Joseph Zanni tarafından Beyoğlu'nda açıldı.

1891.06.13 Âsâr-ı Atîka Müzesi ziyarete açıldı.

1891.07.28 Anadolu yakasının hava gazı ile aydınlatılması imtiyazı Mösyö Şarl Jorji'ye verildi.

1891 Dersaadet Yunan Ticaret Odası açıldı.

1891 Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi kuruldu.

1892.01.06 Kadıköy Gazhanesi, Üsküdar-Kadıköy Gaz Şirket-i Tenviriyesi adıyla Üsküdar'a hava gazı sağlamaya başladı.

1892.10 İstanbul Postahanesi'nin Bahçekapı'daki kâgir binası hizmete girdi.

1892.10.13 Halkalı Ziraat Mektebi tedrisata başladı.

1892.12.31 Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi kuruldu.

1892 Messageries Maritimes Şirketi Marsilya-İstanbul-Odesa ve alternatif olarak İstanbul-Batum arasında haftada bir düzenli seferlere başladı.

1892 İstanbul, Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketi, 85 yıllık kullanım hakkı ile Galata, Sarayburnu, Sirkeci ve Haliç rıhtımlarını inşa etme imtiyazını kazandı.

1892 Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezareti kurularak tüm askerî okullar tek yönetim altında birleştirildi.

1892 Yıldız Porselen ve Çini Fabrikası üretime başladı.

1893.01.22 Hamidiye Kâğıt Fabrikası üretime başladı.

1893.02.07 Haliç donduğu için vapur seferleri aksadı.

1893.08.24 Dokuz ay sürecek olan kolera salgınında 1.537 kişi öldü.

1893.11.03 Pasteur Enstitüsü uzmanlarından Maurice Nicoll'un yönetiminde Bakteriyoloji-i Şâhâne açıldı. İnşaatı 27 Nisan 1894'te tamamlandı.

1893 Şehremaneti'nde Hıfzıssıhha-i Umumi Komisyonu kuruldu.

1893 Elmalı **1** Barajı açıldı.

1894.06.30 Sırp Kralı Aleksandr İstanbul'a geldi.

1894.07.10 Kapalıçarşı'nın da yıkıldığı, şehrin tarihinin büyük depremlerinden birisi meydana geldi.

1894 Alman Dr. Marie Sibold, ilk özel kadın muayenehanesini açtı.

1895.09.30 Kumkapı'da toplanan Hınçak örgütü üyesi Ermeniler Bâbıâli'ye yürüdüler.

1895.10 Galata (Karaköy) rıhtımı inşaatı tamamlandı.

1895 Opr. Dr. Cemil Bey, Bâbıâli'de Muayenehane-i Cerrahî adıyla ilk özel muayenehaneyi açtı.

1895 Avusturya Sen Jorj Etfal Hastanesi açıldı.

1896.01.31 Dilencilik ve dilenenler hakkında yasaklama getiren *Tese'ülün Men'ine Dair Nizamnâme* çıkarıldı.

1896.02.02 Darülaceze açıldı.

1896.08.26 Ermeniler Osmanlı Bankası'nı bastılar.

1896.09.25 İstanbul Menba Suları Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1896 Paşabahçe'de Fransız sermayesi ile Mum ve Stearin Fabrikası kuruldu.

1896 Numune-i Terakki Mektebi devletleştirildi.

1896 Eyüp'te Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi kuruldu.

1896 İtalyan kökenli Fransız vatandaşı Alexandre Promio, İstanbul ve İzmir'de Türk askerlerinin görüntülerini kameraya kaydetti.

1896 Dr. İrini Anopilioti özel muayenehane açtı.

1896 Or Ahaim Musevî Hastanesi kuruldu.

1896 Halka açık ilk sinema filmi Galatasaray'daki Sponeck Birahanesi'nde gösterildi.

1897.08.31 Amiral Arif Hikmet Paşa ve Yüzbaşı Süleyman Nutkî Bey tarafından kurulan Bahriye Müzesi ve Kütüphanesi ziyarete açıldı.

1897 Dr. Hafız Hilmi Bey, Dr. Esad, Dr. Besim Ömer özel muayenehaneler açtılar.

1897 II. Abdülhamid'in himayesinde Yıldız'da Malul Gaziler ve Şehit Çocuklarına Yardım Sergisi açıldı.

1897 Bertrand adlı Fransız, Yıldız Sarayı'nda, padişah ve Saray mensuplarına film gösterimi yaptı.

1898.10.18 Alman Kayzeri II. Wilhelm ikinci defa olmak üzere İstanbul'a geldi.

1898.12.30 Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyatı Hastanesi (GATA) açıldı.

1898 Haydarpaşa-Bağdat demiryolu imtiyazı Deutche Bank'a verildi.

1898 Hamidiye Su Tesislerinin yapımına başlandı.

1899.06.05 Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlîsi (Şişli Etfal Hastanesi) hizmete açıldı.

1899.09.03 Hemdat İsrael Sinagogu hizmete girdi.

1899 Musevî bir işadamı Paşabahçe'de "Fabrico Vetrani di D. Modiano Constantinopoli" adı altında cam fabrikası kurdu.

1900.07.12 Yangın Sigorta Şirketleri Sendikası kuruldu.

1900.09.01 Darülfünun, kalıcı olmak üzere yeniden açıldı.

1900.09.30 İran Şahı Muzafferüddin İstanbul'a geldi.

1900 Galata ve Sirkeci rıhtımları faaliyete geçti.

1900 Şirket-i Hayriye, yandan çarklı vapurların yerine pervaneli vapurları kullanmaya başladı.

1900 Dersaadet Tramvay Şirketi biletleri ile Taksim Bahçesi'ne bedava girebilme izni verildi.

1901.01.27 Alman İmparatoru II. Wilhelm'in hediyesi olan Sultanahmet Meydanı'ndaki Alman Çeşmesi açıldı.

1901.05.05 Hükûmet tarafından yabancı postalara el konulması operasyonu, elçiliklerin gösterdiği şiddetli tepki üzerine sonuçsuz kaldı.

1901 Sultanahmet'te İran Hastanesi açıldı.

1901 İlk Türk futbol takımı Black Stocking Football Club kuruldu. Kulüp 26 Ekim'deki ilk maçında Rumlara 5-1 yenildi.

1902.04.25 Şişli'de Bulgar Hastanesi hizmete girdi.

1902.05.26 Haliç'in kuzeyinden Ortaköy'e kadar olan bölgeye içme suyu sağlayan Hamidiye Tesisleri hizmete girdi.

1902 Şişli Bulgar Hastanesi açıldı.

1902 Kadıköy Futbol Kulübü kuruldu.

1902 Kimsesiz çocuklar için Burgaz Adası'nda Sen Jorj Hastanesi'ne bağlı yazlık sanatoryum açıldı.

1903.03.01 Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü kuruldu.

1903.03.29 Sinema faaliyetlerini düzene koymayı ve bu faaliyetleri kontrol altında tutmayı amaçlayan ilk nizamname çıkarıldı.

1903.07.10 Şirket-i Hayriye'nin imtiyaz süresi 50 yıl daha uzatıldı.

1903.09.01 Yetimlere meslek edindirmek amacıyla kurulan Darülhayr-ı Âli, Zeyneb Hanım Konağı'nda (Şimdiki İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bulunduğu yer) açıldı.

1903 Haydarpaşa liman tesisleri işletmeye açıldı.

1903 İstanbul Tıp Kulübü (Club Médicale de Constantinople) kuruldu.

1903 Maltepe (Kartal) yangınında 1.121 bina yandı.

1904.08 Reji İdaresi'nin ısmarladığı ilk otomobil İstanbul'a geldi. Hükûmet, İstanbul sokaklarının otomobile uygun olmadığı için iadesine karar verdi.

1904.09 İstanbul'a otomobil geldi.

1904 Haydarpaşa rıhtımı işletmeye açıldı.

1904 Rumların Elpis, İngiliz Sefareti personelinin Imogene adlı futbol kulüpleri kuruldu.

1904-1905 İlk defa düzenlenen Constantinople Football Association League şampiyonluğunu Imogene kazandı.

1905.07.21 Sultan II. Abdülhamid'e Ermeniler tarafından Yıldız Camii'nden çıkarken bombalı suikast düzenlendi, 26 kişi öldü.

1905.10.20 Galatasaray Kulübü kuruldu.

1905 Romanyalı Prens Bisko'nun İstanbul'dan otomobille geçişine izin verildi.

1906.08.31 Hamidiye Etfal Hastanesi Çocuk Sanatoryumu açıldı.

1906 Deutsche-Orient Bank kuruldu.

1907.05.03 Fenerbahçe Kulübü kuruldu.

1907 Beyoğlu Telgraf ve Posta Merkezi Galatasaray'a taşındı.

1908.01.30 Türkiye'nin ilk halk sineması olan Pathe Sineması, Weinberg tarafından Tepebaşı'nda açıldı.

1908.05 II. Abdülhamid izinsiz olarak İstanbul'a getirilen otomobillerin kazaya sebebiyet vermelerinden dolayı yetkililerin tedbir almasını istedi.

1908.05 Hükûmet otomobillerin şehir içinde yasak, şehir dışında serbest olduğuna karar verdi.

1908.06 Basra Mebusu Züheyirzade Ahmed Paşa, II. Abdülhamid'in özel izni ile kullanım amacıyla ilk otomobili getirdi.

1908.06.20 Sinema faaliyetlerine ilk defa sansür uygulandı.

1908.07.10 *Tanin* gazetesi yayına başladı.

1908.07.24 Kanun-ı Esasi yürürlüğe konmak suretiyle II. Meşrutiyet idaresi başladı.

1908.07.30 Etıbba-yı Mülkiye-i Osmaniye Cemiyet-i İttihadiyesi (Association des Médicins Civils Ottomans) kuruldu.

1908.08.09 Türkiye Büyük Maşrıkı kuruldu, büyük üstatlığa Talat Paşa seçildi.

1908.08.20 Osmanlı Eczacı İttihat Cemiyeti kuruldu.

1908.08.23 Çırçır yangınında yaklaşık 1.500 bina yandı.

1908.08.25 Belediye yasası lağvedilerek İstanbul yirmi belediye dairesine ayrıldı.

1908.08.28 Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti kuruldu.

1908.09.08 Beykoz Spor Kulübü kuruldu

1908.09.14 Osmanlı Ahrar Fırkası kuruldu.

1908.09.24 Hasköy Tersanesi işçileri greve gitti.

1908.10 Müstehcen olduğu gerekçesiyle bir sinema filmine yasak konuldu.

1908.10.06 Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan eden Avusturya aleyhinde protesto düzenlendi, Avusturya mallarına boykot uygulandı.

1908.10.25 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Darülfünun Tıp Fakültesi'ne dönüştürüldü.

1908.11.22 Dişçi Mekteb-i Âlîsi kuruldu.

1908.12.11 Mebus seçimleri yapıldı.

1908.12.26 Cemiyet-i Umumiye-i Belediye kuruldu.

1908 Üsküdar'da Anadolu Kulübü kuruldu.

1908 İlk kadın örgütü Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti kuruldu.

1908 Fikirtepe yerleşmesi ile Pendik Höyüğü keşfedildi.

1908 Telefon kullanma yasağı kaldırıldı.

1908 Beyoğlu Kuledibi'nde Emraz-ı Zührevî Hastanesi (Deri ve Tenasül Hastalıkları Hastanesi) açıldı.

1908 Vefa Spor Kulübü kuruldu.

1908 Tifo nedeniyle 648 kişi öldü.

1909.01.17 Papazın Çayırı'nda (Fenerbahçe Stadı'nın yeri) Fenerbahçe ile Galatasaray arasında oynanan ilk karşılaşmayı Galatasaray **0-2** kazandı.

1909.03.25 Belediyelerin sağlık hizmetlerini denetlemek üzere Şehremaneti Sıhhiye Dairesi oluşturuldu.

1909.04.05 İttihad-ı Muhammedî Fırkası kuruldu.

1909.04.06 Serbestî gazetesi yazarı Hasan Fehmi öldürüldü.

1909.04.13 31 Mart Vakası meydana geldi.

1909.04.22/23 Rumeli'den yola çıkan "Hareket Ordusu" İstanbul'u işgal etti.

1909.04.27 Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilerek Selanik'e gönderildi. Sultan V. Mehmed Reşad padişah ilan edildi.

1909.05.10 Serseri ve şüpheli şahısları kontrol altına almak amacıyla *Serseri ve Mazanne-i Sû' Eşhas Hakkında Kanun* yayınlandı.

1909.05.10 İstanbul Postahanesi (Sirkeci Büyük Postahanesi) bugün de kullanılmakta olan binada hizmet vermeye başladı.

1909.05.10 Sirkeci Büyük Postahanesi'ne 50 hatlık bir telefon santrali kuruldu.

1909.05.22 Askerî ve mülki tıbbiyeler Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi çatısı altında birleştirildi.

1909.07.22 Memalik-i Osmaniye'de Ticaret ve Sanayi ve Ziraat Şirket-i Milliyesi kuruldu.

1909.08.10 Uhuvvet-i Osmaniye Halı Anonim Şirketi kuruldu.

1909.08.16 Deutsche Bank kuruldu.

1909.08.19 Haydarpaşa Garı hizmete açıldı. Ancak resmî açılışı 4 Kasım'da yapıldı.

1909.08.21 Darülhayr-ı Âli kapatıldı.

1909.08.21 Yeni adıyla İstanbul Darülfünunu, Zeynep Hanım Konağı'na yerleştirildi.

1909.09.13 Türkiye Millî Bankası kuruldu.

1909.09 Kabataş İdadîsi (Kabataş Erkek Lisesi), 7 sınıf ve 276 öğrenciyle eğitime başladı.

1909.10.14 Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye idaresi kurularak, sağlık ve sosyal yardım kurumları bu idareye bağlandı.

1909.11.19 Société des Pharmaciens de l'Empire Ottoman/Devlet-i Osmaniye Eczacıları Cemiyeti kuruldu.

1909.11.27 Tarih-i Osmanî Encümeni kuruldu.

1909.11.29 Cemile Sultan kırk yıl süreyle Haliç'teki yolcu taşıma imtiyazını kazandı. Bir gün sonra imtiyazını Haliç Vapurları Şirketi'ne devretti.

1909 Terakki Spor Kulübü kuruldu. Adı 1914'te Altınordu'ya dönüştürüldü.

1909 Tifo salgınında 503 kişi öldü.

1910.01 Telgraf Mekteb-i Âlîsi açıldı.

1910.01.19 Meclis-i Mebusan olarak kullanılan Çırağan Sarayı yandı.

1910.02.10 Halil Edhem Bey Müze-i Hümayun müdürlüğüne getirildi.

1910.02.26 Esnaf loncaları kaldırılarak, "Esnaf Cemiyetleri" teşkil edildi.

1910.04.04 Sırbistan Kralı Petar Karayorgiyeviç İstanbul'a resmî bir ziyarette bulundu.

1910.03.21 Bulgar Kralı Ferdinand resmî bir ziyaret için eşi Eleonora ile birlikte İstanbul'a geldi.

1910.05.10 Kayıkçı esnafı ile ilgili nizamname yayımlandı.

1910.05.16 İtibar-ı Mali-i Osmanî Anonim Şirketi kuruldu.

1910.05.31 Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na dönüştürüldü.

1910.06.09 *Sadâ-yı Millet* gazetesi yazarı Ahmed Samim öldürüldü.

1910.06.03 80.000 başıboş köpeğin Hayırsız Ada'ya sürülmesi kararlaştırıldı.

1910.06.16 Maliye Nezareti'nde Maliye Mektebi kuruldu.

1910.06.20 Tenmiye-i Sermaye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1910.06.21 Rasathane yeniden faaliyete geçirilerek, müdürlüğüne Fatin Hoca (Gökmen) atandı.

1910.06.23 Maadin ve Cevahir ve Mevadd-ı Madeniye Anonim Osmanlı Şirketi kuruldu.

1910.06.23 Yunan mallarını boykot başladı.

1910.06.29 Fransa İmparatoru III. Napoleon'un eşi İmparatoriçe Eugenie özel yatıyla İstanbul'a geldi.

1910.07.23 Cerrahpaşa Zükûr Hastanesi açıldı.

1910.07.28 Hamız-ı Karbon İmaline Mahsus Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1910.07.30 İttihat Değirmencilik Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1910.08.27 Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası kuruldu.

1910.08.31 Altınörs İdman Yurdu kuruldu.

1910.09.11 İdare-i Mahsusa, Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi adı altında yeniden organize edildi.

1910.09.25 Paşabahçe Kiremit ve Tuğla Fabrikası Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1910.10.11 İlk spor mecmuası *Futbol* yayına başladı.

1910.10.23 Rumeli yakasının elektriklendirilmesi ve tramvayların elektrik gücü ile çekilmesi imtiyazı, Société Anonyme d'Electricite Ganz adlı Macar şirketine verildi.

1910 Belediye Kimyahanesi kuruldu.

1910 Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası kuruldu.

1911.01.12 Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi Umumiyesi kuruldu.

1911.01.19 Tramvay Şirketi'ne, elektrikli tramvay işletme imtiyazı verildi.

1911.02.06 Bâbıâli binası yandı.

1911.03.01 Meadin Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1911.03.26 Hilal Osmanlı Anonim Vapur Şirketi kuruldu.

1911.04.06 Merkezî bataryalı bir telefon santralı kurulması işi Harbert Lows Webb'e verildi (Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi).

1911.04.07 Hüdavendigâr Osmanlı Seyr-i Sefain Anonim Şirketi kuruldu.

1911.04.18 Büyük Şark Manifatura Moda Tuhafiye Mağazaları Anonim Şirketi kuruldu.

1911.05.11 Osmanlı Telgraf Ajansı kuruldu (Bir müddet sonra adı Osmanlı Millî Telgraf Ajansı olarak değiştirildi).

1911.05.13 Taşocakları Osmanlı Anonim Şirketi Umumiyesi kuruldu.

1911.05.22 İttihat Seyr-i Sefain Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1911.06.12 Osmanlı İp ve Keten Eşya Şirketi kuruldu.

1911.06.24 Osmanlı Ticaret Bankası kuruldu.

1911.07.01 İcadiye Yangın Kulesi feshedilerek Kandilli Rasathanesi'ne dönüştürüldü.

1911.07.05 Yerli sermayeli İstanbul Bankası kuruldu.

1911.07.10 *Şehrâh* gazetesi yazarı Zeki Bey suikastla öldürüldü.

1911.07.14 Yıldız Çini Fabrikası resmen yeniden açıldı.

1911.07.15 Prens Said Halim Paşa başkanlığında İstanbul Muhibleri Cemiyeti kuruldu.

1911.07.23 Uzunçarşı Yangını'nda 2.000'den fazla konut, 3.000 dükkân, 16 cami ve çok sayıda resmî ve kamu binası kül oldu.

1911.07.23 İki yıl önce Hareket Ordusu'ndan şehit düşen 3 subay ile 68 erin anısına Mimar Muzaffer tarafından yapılan Şişli'deki *Abide-i Hürriyet* açıldı.

1911.07.28 Galata'da Altın Yapağı Osmanlı Anonim Dibağat Şirketi kuruldu.

1911.08 Valideçeşme ve Basiret takımlarının birleşmesiyle Beşiktaş Futbol Kulübü doğdu.

1911.08.18 Alemdar Mustafa Paşa'nın kemikleri Zeynep Sultan Camii haziresine defnedildi.

1911.08.22 Yıldız Üniversitesi'nin nüvesini teşkil eden Kondüktör Mekteb-i Âlîsi açıldı.

1911.08.18 Türk Yurdu Cemiyeti kuruldu.

1911.08 Veliefendi Çayırı'nda ilk at yarışı düzenlendi.

1911.11.23 Matbuat Acentesi Osmanlı Anonim Şirket-i Umumiyesi kuruldu.

1911.11.29 "Türklüğe hizmet etmek ve faydalı olmak" sloganıyla çıkan *Türk Yurdu*'nun ilk sayısı yayımlandı.

1911.12.01 İnşaat Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1911.12.11 Milletvekilliği için ara seçim yapıldı.

1911.12.14 Etıbba-yı Mülkiye Cemiyeti (Sivil Hekimler Cemiyeti) kuruldu.

1911.12.19 Osmanlı Anonim Şirketi-i Müteşebbisesi kuruldu.

1911.12.28 Osmanlı İttihat Seracılık Anonim Şirketi kuruldu.

1911 İstinye'de Fransız sermayeli Societe Anonyme Ottomane des Docks et Ateliers du Haut-Bosphore adlı tersane açıldı.

1911 Amerika Birleşik Devletleri tarafından Memalik-i Şarkiye Ticaret Odası açıldı.

1911 At neslini ıslah etmek amacıyla Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti kuruldu.

1911 Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa tarafından Bakırköy'de Süvari Binicilik ve Tatbikat Okulu kuruldu.

1911 Tasavvuf ehlinin kendi içlerinde yaşadıkları problemlerini karşılıklı dayanışma ile çözmeleri amacıyla Cemiyet-i Sufiye kuruldu.

1911 İstanbul şehreminine makam aracı olarak otomobil tahsis edildi.

1911 Beylerbeyi ve Süleymaniye Spor kulüpleri kuruldu.

1912.01.18 "Sopalı seçim" diye de anılan, Türk siyasi tarihinin ilk erken seçimleri yapıldı.

1912.02.15 İhtiyat-ı Millî Hayat Sigorta Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1912.02.15 İnşaatı tamamlanan Saint Antoine Kilisesi ibadete açıldı.

1912.03.21 Beyoğlu Tuhafiye Mağazaları Anonim Şirketi kuruldu.

1912.03.25 Türk Ocağı Derneği kuruldu.

1912.03.31 Balcı Kardeşler Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1912.03.31 Birinci Osmanlı Numune-i Terakki Ziraat Anonim Şirketi kuruldu.

1912.04.12 Yeniden inşa edilen Galata Köprüsü hizmete girdi.

1912.06.01 Çimentodan Tuğla ve Bilcümle Levazım-ı İnşaiye İmaline Mahsus İstera Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1912.07.25 Koru ve Yalova Hamamları Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1912.08.04 Meclis feshedildi.

1912.10.03 Darülfünun öğrencileri yürüyüş düzenlediler.

1912.10.04 İttihat ve Terakki Sultanahmet'te büyük bir miting düzenledi.

1912.11.02 Taşkışla Hastanesi hasta kabulüne başladı.

1912.11.01 Eski Padişah II. Abdülhamid Selanik'ten İstanbul'a getirildi.

1912.11.17 İstanbul'a yürüyen Bulgar orduları Çatalca'da durduruldu.

1912 Hilal Gençlik ve Telefoncular Spor kulüpleri kuruldu.

1912 Balkan savaşları sebebiyle Tramvay Şirketi'nin atlarına el konularak atlar cepheye gönderildi.

1912 İlk fethedilen toprakların elden çıkmasıyla neticelenen "Balkan Bozgunu" sebebiyle İstanbul muhacir akınına uğradı.

1913.01.10 Mermer Taşı Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1913.01.23 İttihatçılar Bâbıâli'yi basarak Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürdüler.

1913.01.30 *Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkındaki Muvakkat Kanun* ile İstanbul, tek bir belediye dairesi kabul edildi.

1913.03.22 Harbiye Nazırı Enver Paşa ve arkadaşları tarafından Sipahi Ocağı kuruldu.

1913.04.01 Anadoluhisarı İdman Yurdu Spor Kulübü kuruldu.

1913.06.11 Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa öldürüldü.

1813.06.23 Dolmabahçe Gazhanesi yeniden Şehremaneti'ne devredildi.

1913.08.31 Umur-ı Ticariye Sanaiye ve Maliye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1913.09.07 Rauf Bey kumandasında Yunan gemileriyle mücadele eden *Hamidiye* zırhlısı İstanbul'a döndü.

1913.09.13 Altınörs ve Sanatkâran Gücü kulüplerinin birleşmesiyle Turan Sanatkâran Gücü kuruldu.

1913.09.18 Mütekaidin-i Askeriye Ticaret Anonim Şirketi kuruldu.

1913.10.29 Mebde-i Servet Anonim Osmanlı Ticaret Şirketi kuruldu.

1913.12.14 *Teşvik-i Sanayi Kanunu* çıkarıldı.

1913.12.24 Belediye zabıtasının görevlerine dair nizamnamede otomobille ilgili hususlara yer verildi.

1913.12.29 Manifatura Ticareti Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1913 Dersaadet Rus Ticaret Odası açıldı.

1913 Merakib-i Sagire-i Bahriye-i Osmanlı Sigorta Şirketi kuruldu.

1913 Yahudîlerin Maccabi Spor Kulübü Hasköy'de kuruldu.

1914.01.10 Yerli sermayeli Asya Bankası Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1914.01.22 Yerli sermayeli Emlak ve İkrazat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1914.01.25 Elektrikli tramvaylar Dersaadet Tramvay Şirketi tarafından hizmete sokuldu.

1914.02.06 Silahdarağa Elektrik Fabrikası üretime başladı.

1914.02.17 Dolmabahçe Gazhanesi 50 yıl süreyle Parisli banker Octav Bezanson ve Louis Boer'in kurucu ortağı olduğu Beyoğlu-Yeniköy Türk Anonim Gaz Şirketi'ne devredildi.

1914.02.28 Milletvekilliği seçimleri yapıldı.

1914.03.04 Tedkikat-ı Madeniye ve Sınaiye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1914.03.19 Millî Sigorta Anonim Şirketi Umumiyesi kuruldu.

1914.03.19 Şehzadebaşı'nda Millî Sinema adı verilen ilk Türk sineması kuruldu.

1914.03.28 Dersaadet Peynirci Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1914.04.08 Eşya-yı Askeriye Anonim Şirketi kuruldu.

1914.04.14 Süleymaniye İmareti'nde Evkaf-ı İslamiye Müzesi açıldı.

1914.05.14 II. Meşrutiyet Dönemi'nin en uzun ömürlü Meclis-i Mebusan'ı açıldı.

1914.05.15 İstanbul Emlak Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1914.05.31 Hat sanatını öğretmek üzere Medresetü'l-Hattatin kuruldu.

1914.09.12 Kız talebeler için Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiiyat şubelerinden oluşan İnas Darülfünunu kuruldu.

1914.10.01 I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle yabancı postaneler kapatıldı; hükûmet, Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi'ne el koydu.

1914.10.01 *Islah-ı Medaris Nizamnâmesi* ile İstanbul medreseleri Darülhilafeti'l-Aliyye adıyla tek bir medrese hâline getirildi.

1914.10.03 Mazhar Osman, Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'ni kurdu.

1914.10.13 İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açıldı.

1914.10.26 I. Dünya Savaşı nedeniyle İstanbul'da sansür heyetleri oluşturuldu.

1914.10.27 Darülbedayi kuruldu.

1914.11.14 Ali Fuat (Uzkınay) tarafından Ayastefanos Anıtı'nın Yıkılışı adlı ilk Türk filmi çekildi.

1914.12.06 Boğaziçi Beykoz Parkı Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1914.12.07 Bahçekapı'da, Levazımat-ı Umumiye-i Beytiye Anonim Osmanlı Şirketi (Yeni Hilal) kuruldu.

1914 Darüşşafaka Terbiye-i Bedeniye Kulübü kuruldu.

1914 İstanbul'a ait ilk telefon rehberi hazırlandı.

1914 Anaokulu öğretmeni yetiştirmesi amacıyla Darülmuallimat-ı Aliyye'ye bağlı Ana Muallim Mektebi açıldı.

1915.03.07 Büyükada Levazım-ı İnşaiye Anonim Osmanlı Şirketi kuruldu.

1915.04.03 Emval-i Gayr-i Menkule ve İkrazat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1915.04.13 İntibah-ı Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1915.06.16 Kazmirciler Melbusat Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1915.09.28 Galata'da, Anadolu Millî Mahsulat Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1915.12.25 İstanbul'da ilk Darüleytam Kadıköy'de açıldı.

1915 Cihangir'deki yangında yaklaşık 1.000 yapı yandı.

1915 Enver Paşa'nın emriyle Merkez Ordu Sinema Dairesi kuruldu.

1916.01.20 Darülbedayi, Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda Çürük Temel oyunuyla perdelerini açtı.

1916.02.05 Nakliyat-ı Umumiye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1916.04.17 Millet Kütüphanesi açıldı.

1916.05.19 Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Ticaret Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1916.05.23 Osmanlı Anonim Lastik Şirketi kuruldu.

1916.07.23 Almanya'dan gelen SL-10 Zeplini, Dolmabahçe Sarayı üzerinde gösteri uçuşu yaptı.

1916.08.13 Dersaadet Ticaret ve Ziraat Sanayi Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1916.09.01 Selanik ve Kesendere körfezleriyle sahillerinde vapur işletmek amacıyla Şirket-i Hayriye-i Hamidiye (Seyri Sefai Şirketi) kuruldu.

1916.09.06 Millî İdhalat Kantariye Anonim Şirketi kuruldu.

1916.09.17 Vesait-i Nakliye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1916.09.11 Mehmed ve Ahmed Abut Müessesatı Millî Ticaret Anonim Şirket-i Osmanîsi kuruldu.

1916.10.02 Sanayi-i Nefise Mektebi, Âsâr-ı Atîka Müzesi binasından kendi binasına taşındı.

1916.12.09 Darülelhan kuruldu.

1916 Darüttâlim-i Musiki kuruldu.

1916 Keçecizade İzzet Molla'nın mezarı Sivas'tan getirilerek Mustafa Bey Mescidi haziresine defnedildi.

1916 Sipahi Ocağı tarafından ilk binicilik yarışları düzenlendi.

1916 Aziz Mahmud Hüdayî Kütüphanesi hizmete girdi.

1917.01.01 Yerli sermayeli Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kuruldu.

1917.01.01 Musiki Cemiyeti'nin erkek bölümü Şehzadebaşı'nda Fevziye Caddesi'ndeki bir konakta, kadınlar bölümü de aynı semtte başka bir binada törenle açıldı.

1917.01.04 Yeni Ticaret Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1917.02.03 Islah ve Terakki-i Ziraat Şirketi Osmaniyesi kuruldu.

1917.02.19 Büyükada Yat Kulübü Anonim Şirket-i Osmaniyesi kuruldu.

1917.03.01 Yerli sermayeli Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası kuruldu.

1917.03.02 Halit Fahri'nin Baykuş adlı eseri ilk yerli oyun olarak sahnelendi.

1917.03.09 İtilaf devletleri uçakları İstanbul'u bombaladı.

1917.05.29 Şark İttihat Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.06.09 Teşebbüsat-ı Madeniye ve Sınaiye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.06.12 Altımermer yangınında 800 yapı kül oldu.

1917.06.19 Millî Mensucat Anonim Şirketi kuruldu.

1917.07.26 Teşebbüsat-ı Sınaiye Anonim Şirketi kuruldu.

1917.08.20 Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi kuruldu.

1917.08.23 Ay Yıldız Çimento Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.08.28 Terakki-i Sanayi Türk Anonim Şirketi kuruldu.

1917.09.06 Haydarpaşa Garı'nda meydana gelen patlamada bina ağır hasar gördü.

1917.09.12 Yerli Çimentoları Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.10.15 Alman Kayzeri Wilhelm üçüncü defa İstanbul'a geldi.

1917.10.18 Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.10.23 Ticaret-i Beriye ve Bahriye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.10.23 Millî İnşaat-ı Bahriye Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.10.30 Duhan Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.11.12 Karamürsel Mensucat ve Ticaret Anonim Şirketi kuruldu.

1917.12.22 Yerli Mensucat Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1917.12.23 Orman İşletme Şirketi kuruldu.

1917.12.30 Türkiye Millî Sigorta Şirketi kuruldu.

1917 Türk sinemasının ilk konulu filmleri olan Pençe ve Casus çekildi.

1918.01.02 Millî Orman ve İnşaat Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1918.01.14 İncir Çiftliği İmarat ve İnşaat Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1918.01.16 Osmanlı Millî Umum Sigorta Şirketi kuruldu.

1918.01.18 Sanayi-i Madeniye ve Makine İnşaatı Anonim Şirketi kuruldu.

1918.01.22 Türk İlanat ve Neşriyat Anonim Şirket-i Umumiyesi kuruldu.

1918.01.22 Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1918.02.10 Sultan II. Abdülhamid Beylerbeyi Sarayı'nda öldü, bir gün sonra defnedildi.

1918.02.15 Osmanlı Millî Umum Sigorta Şirketi kuruldu.

1918.04.07 İttihad-ı Millî Osmanlı Sigorta Şirketi kuruldu.

1918.04. Millî İktisat Bankası kuruldu.

1918.05.19 Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl ile eşi İmparatoriçe Zita, üç günlük ziyaret için İstanbul'a geldiler.

1918.06.06 Seyit Tahir'in neşrettiği, Türkiye'nin ilk tiyatro dergisi Temaşa yayına başladı.

1918.06.08 Cemal Paşa'nın başkanlığında Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti kuruldu.

1918.06.13 Fatih (Sultanselim) yangınında 8.000 yapı kül oldu.

1918.07.03 Sultan V. Mehmed Reşad vefat etti.

1918.07.04 Sultan VI. Mehmed Vahdeddin tahta çıktı.

1918.07.04 İngiliz uçakları Haydarpaşa Garı'nı bombaladı.

1918.07.08 Yerli sermayeli İktisat Anonim Şirketi kuruldu.

1918.08.01 Vefa yangınında yaklaşık 500 ev yandı.

1918.08.17 İaşe Nezareti kuruldu.

1918.08.24 Osmanlı Teşebbüsat-ı İktisadiye Anonim Şirketi kuruldu.

1918.08.25 Dini sorunları için görevli Darülhikmetü'l-İslamiye kuruldu.

1918.10.18 Düşman uçaklarının hava saldırısında 50 kişi öldü.

1918.11.13 İtilaf devletlerinin 55 savaş gemisinin Haydarpaşa'da demirlemesiyle İstanbul'un işgali başladı.

1918.11.23 Sultan Vahdeddin Dolmabahçe'den Yıldız Sarayı'na taşındı.

1918.11.29 Millî Kongre Derneği kuruldu.

1918.12.04 Wilson Prensipleri Cemiyeti kuruldu.

1918.12.14 Galata'da, Ekonomik Kooperatif Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu.

1918.12.21 Osmanlı Meclis-i Mebusanı padişahın iradesiyle kapatıldı.

1918.12.23 Sosyal Demokrat Fırkası kuruldu.

1918 İnfluenza (İspanyol nezlesi) salgını neticesinden 14.000'den fazla kişi öldü.

1918 Posta tatarlığı kaldırıldı. Posta ve telgraf memurları Posta ve Telgraf Memurları Teavün Cemiyeti'ni kurdu.

1919.01.05 Eyüpspor Kulübü kuruldu.

1919.02.19 Teali-i İslam Cemiyeti kuruldu.

1919.02.20 Türkiye Sosyalist Fırkası kuruldu.

1919.04.01 Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi eski sahiplerine iade edildi.

1919.04.10 İdam edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in cenazesi hükûmeti protesto gösterisine dönüştü.

1919.05.04 Millî Ahrar Fırkası kuruldu.

1919.05.15 Mustafa Kemal, Yıldız Sarayı'nda Sultan Vahdeddin'le görüştü.

1919.05.19 Fatih mitinginde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali protesto edildi.

1919.05.20 Üsküdar Doğancılar Mitingi'nde işgaller protesto edildi.

1919.05.22 Yunan işgalleri Kadıköy Mitingi'nde protesto edildi.

1919.05.23 150.000 ila 200.000 kişinin katıldığı Sultanahmet Mitingi'nde işgaller protesto edildi.

1919.05.28 İşgal devletleri tarafından tutuklanan 145 vatansever aydın ve devlet adamının Malta'ya sürgünleri başladı.

1919.08.19 Kaçar Şahı Ahmed Han İstanbul'a geldi.

1919.10.10 İzmir şehitleri için Sultanahmet Camii'nde mevlit okutuldu.

1919.10.20 Yangınzedelerle muhacirlere yardım etmek amacıyla Aksaray Fukaraperver Cemiyeti kuruldu.

1919.12.18 Milletvekilliği seçimleri başladı.

1919 Emraz-ı Cildiye ve Efrenciye Cemiyeti kuruldu.

1919 Sinema filmlerine yönelik ilk sansür *Mürebbiye* filmine uygulandı.

1919 Feriköy İclaliye Spor Kulübü kuruldu.

1920.01.05 Hilal-i Ahdar Cemiyeti (Yeşilay) kuruldu.

1920.01.12 Son Osmanlı Meclisi ilk toplantısını yaptı.

1920.01.13 Sultanahmet mitinginde 10.000 kişi toplanarak işgalleri protesto etti.

1920.01.28 Misak-ı Millî kabul edildi.

1920.03.15 İtilaf devletleri komutanının emriyle 150 Türk aydını tutuklandı.

1920.03.16 İstanbul'un resmî işgali başladı.

1920.03.16 İngiliz askerleri, Şehzadebaşı Karakolu'nu teslim etmek istemeyen 6 askeri, gece baskınıyla yataklarında süngüleyerek şehit ettiler.

1920.03.18 İstanbul'un işgali üzerine meclis çalışmalarına ara verdi.

1920.04.11 Sultan Vahdeddin meclisi feshetti.

1920.07.06 Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruldu.

1920.08.01 Çarşıkapı'da Amerikan Hastanesi açıldı.

1920.10.17 Ferit Paşa Hükûmeti istifa ederek, yerine Ahmed Tevfik Paşa Kabinesi kuruldu.

1920.11.03 Türkiye Zürra' Fırkası kuruldu.

1920 Karma eğitime geçileceği gerekçesiyle, İnas Darülfünunu lağvedildi.

1920 İttihat ve Topkapı Spor kulüpleri kuruldu.

1921.07.20 Kasımpaşa Altındağ İdman Yurdu kuruldu.

1921.10.11 İşçi Sosyalist Fırkası kuruldu.

1921 Film ithal etmek amacıyla Ali Efendi, Şakir ve Kemal (Seden) Kardeşler Sirkeci'de Sinema İşleri Şirketi'ni kurdular.

1921 Üsküdar yangınında 600 civarında bina yandı.

1922.03.23 İtfaiye Alayları Kumandanı Birinci Ferik Ödön Szechenyi Paşa öldü.

1922.06.05 Fransız yazar Claude Farrére İstanbul'a geldi.

1922.09.09 Türklerin İzmir'i geri almasından dolayı Ayasofya Camii'nde okutulan mevlide 25.000 kişi katıldı.

1922.09.22 Damad Ferid Paşa gizlice firar ederek Nice'ye gitti.

1922.09.30 *The Toronto Daily Star* muhabiri Ernest Hemingway İstanbul'a geldi.

1922.10.06 Beyazıt'taki Bekirağa Bölüğü Hapishanesi kapandı.

1922.10.07 İstanbul Valiliği'ne Esat Bey atandı.

1922.10.19 Ankara Hükûmeti'nin fevkalade komiseri Refet Paşa İstanbul'a geldi.

1922.11.01 Saltanat kaldırıldığı için Sultan Vahdeddin'in padişahlığı düştü.

1922.11.04 *Takvîm-i Vekāyi'*nin son sayısı yayımlandı.

1922.11.07 Bâbıâli resmen boşaltıldı.

1922.11.10 Sultan Vahdeddin son Cuma selamlığını yaptı.

1922.11.17 Sultan Vahdeddin Malaya zırhlısıyla İstanbul'dan ayrıldı.

1922.11.18 Darülhikmetü'l-İslamiye lağvedildi.

1922.11.22 Selahaddin Adil Paşa, TBMM'nin İstanbul Kumandanlığı'na atandı.

1922.11.24 Hırka-i Saadet dairesinde yeni Halife Abdülmecid Efendi'ye biat merasimi yapıldı.

1922 Türkiye'nin ilk özel film yapımevi Kemal Film Şirketi, Feshane'de film yapımına başladı.

1922 Yangınzedeler için yapılan Harikzedegân Apartmanları'nın inşası tamamlandı.

1922 Yakup Kadri'nin *Nur Baba* romanından uyarlanan ve Muhsin Ertuğrul tarafından yönetilen *Boğaziçi Esrarı-Nur Baba* filminin gösterimi işgal kuvvetleri tarafından yasaklandı.

1923.01.01 Türkiye'nin ilk futbol federasyonu, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kuruldu.

1923.04.15 Cumhuriyet döneminin ilk valisi olarak atanan Ali Haydar (Yuluğ) Bey, şehreminliğini de vekâleten üstlendi.

1923.06.05 Şile'de meydana gelen yangında 550 Rum ve 250 Müslüman hanesi; 100 dükkân, 1 cami, 2 kilise ve bazı resmî binalar yandı.

1923.06.06 Mustafa Kemal Paşa, Şehremaneti tarafından "tabii hemşeri" ilan edildi.

1923.06.16 Kadınlar Halk Fırkası adıyla, Nezihe Muhiddin başkanlığında ilk kadınlar partisi kuruldu.

1923.06.23 Darülfünun, Mustafa Kemal'e müderris unvanı verdi.

1923.06.28 İstanbul milletvekillerini belirlemek amacıyla seçim yapıldı.

1923.06.29 General Harrington Kupası maçında Fenerbahçe futbol takımı işgal kuvvetlerinin takımını 2-1 yenerek kupayı aldı.

1923.07.10 Rum Patriği Metaksakis Yunanistan'a kaçtı.

1923.07.10 Harp Akademisi kuruldu.

1923.09.14 Yedi yıl önce kapatılan Darülelhan yeniden açıldı.

1923.09.25 İşgal kuvvetleri Haydarpaşa-Gebze demiryolunu Türk yetkililere devretti.

1923.09.25 İtfaiye teşkilatı Şehremanetine bağlanarak sivilleştirildi.

1923.09.28 İşgal kuvvetleri İstanbul Limanı'nı Türk yetkililere teslim etti.

1923.10.07 Sıkıyönetim ve basın sansürü kalktı.

1923.10.06 İşgal kuvvetleri İstanbul'u terk etti.

1923.10.13 İstanbul başkentlik görevini Ankara'ya devretti.

1923.10.26 Türkiye-Romanya arasında yapılan ilk millî futbol maçı Taksim Stadı'nda oynandı. Karşılaşma 2-2 berabere bitti.

1923.12.05 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu kuruldu.

1923.12.06 Fener Patrikliği'ne VII. Gregoire seçildi.

1923.12.11 İstanbul İstiklal Mahkemesi çalışmaya başladı.

1923.12.20 Toplu taşıma araçlarında kadınlarla erkeklerin birlikte seyahat etme yasağı kaldırıldı.

1923 İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi kuruldu.

1923 Fransız havayolu şirketi Compagnie Franco-Roumaine de Navigation Aérienne (CFRNA) İstanbul-Bükreş arasında hava postası taşımaya başladı.

1923 Alman şehircilik uzmanı Dr. Rahtree'ye şehir planı yaptırıldı.

1923 İstanbul Verem Savaş Dispanseri açıldı.

1923 İstanbul Etibba Muhadenet ve Teavün Cemiyeti (1935'ten itibaren Türk Hekimleri Dostluk ve Yardım Cemiyeti) kuruldu.

1923 Safiye Ali, ilk Türk kadın hekimi olarak muayenehane açtı.

1924.01.18 Millî Türk Ticaret Birliği Kongresi toplandı.

1924.01.30 İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin faaliyetine son verildi.

1924.02.05 Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi'nin adı Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi yapıldı.

1924.02.07 Türk Kadınlar Birliği kuruldu.

1924.02.14 Junkers Uçak Şirketi, İstanbul-Ankara arasında ilk tarifeli hava postası uçuşunu gerçekleştirdi.

1924.02.23 Yangın ihbarında bekçi ve köşklülerin kullanılmasına son verildi.

1924.02.29 Halife Abdülmecid, son Cuma selamlığını ifa etti.

1924.03.03 Halifeliğin kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkarılmasına karar verildi.

1924.03.03 430 sayılı Tevhîd-i Tedrisat Kanunu ile, vakıf kütüphaneleriyle cami ve medrese kütüphanelerinin bir merkezde toplanması kararlaştırıldı.

1924.04.03 Topkapı Sarayı müzeye dönüştürüldü.

1924.04.12 Paris'ten gelen ilk resmî yolcu uçağı İstanbul'a indi.

1924.04.20 Teşkilat-ı Esasiye ile Beyoğlu, Çatalca ve Üsküdar vilayet hâline getirildi.

1924.05.07 Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesi yayımlanmaya başladı.

1924.05.15 Sanayi-i Nefise öğrencilerinin 1923'te kurdukları Yeni Resim Cemiyeti ilk sergisini açtı.

1924.05.19 Haliç Konferansı toplandı.

1924.07.23 İstanbul'dan Ankara'ya yataklı vagon servisi başladı.

1924.08.02 Mahalle tulumbacılığı yasaklandı.

1924.08.06 Anadolu ve Rumeli yakasındaki sel felaketlerinde 400 ev yıkıldı, 500.000 lira maddi zarar meydana geldi.

1924.08.15 Elli yataklı Heybeliada Sanatoryumu hizmete açıldı.

1924.08.17 Yunanistan'dan gelen mübadil Türkler Sultanahmet Meydanı'nda miting düzenlediler.

1924.09 Fransız havayolu şirketi CFRNA'ya üç aylık bir deneme süresi boyunca İstanbul-Ankara servisini başlatma yetkisi verildi.

1924.09 Aylık *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*'nın ilk sayısı yayımlandı.

1924.09.29 Son müneccimbaşı Hüseyin Hilmi Efendi'nin vefatıyla bu kurum tarihe karıştı.

1924.10.16 Topkapı Sarayı Müzesi ziyarete açıldı.

1924.10.24 Cumhuriyet'in ilk yıldönümü için büyük tören yapıldı, Aksaray-Yenikapı arasındaki Mustafa Kemal Caddesi hizmete açıldı.

1925.01.18 Topkapı Sarayı, Müzeler İdaresi'ne; Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları Millî Saraylar Müdürlüğü'ne bağlandı.

1925.01.30 Patrik IV. Konstantin sınır dışı edildi.

1925.02.18 Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey vefat etti.

1925.02.21 İstanbul Ticaret Borsası Galata'daki Şark Han'da faaliyete başladı.

1925.03.04 Takrir-i Sükûn Kanunu'yla, Cumhuriyet aleyhtarı oldukları gerekçesiyle *Tevhîd-i Efkâr*, *Tanin*, *Vatan*, *Millet*, *İstiklal*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Sebîlürreşâd* ve *Orak Çekiç*'in yayınına son verildi.

1925.03.31 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kapsamadığı kütüphaneler Maarif Vekâleti'ne devredildi.

1925.07.13 Fener Rum Patrikliği'ne III. Basil seçildi.

1925.08.25 Cumhuriyet'in ilk anıtı olan Mustafa Kemal heykelinin temeli Sarayburnu'nda atıldı.

1925.09.02 Tekkeler ve türbeler kapatıldı.

1925.09.09 *Seyrüsefer-i Havai Talimatnâmesi* yayımlandı.

1925.09.10 Heybeliada yangınında 92 bina yandı.

1925.10.05 İlk Cumhuriyet altını İstanbul'da basıldı.

1926.01.22 Muhittin (Üstündağ) Bey İstanbul valisi ve şehremini oldu.

1926.02.19 İstanbul'da şeker kıtlığı baş gösterdi.

1926.03.01 İstanbul'da votka yasaklandı.

1926.05.19 Karagümrük İdman Yurdu Spor Kulübü kuruldu.

1926.06.26 *Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu* ile Beyoğlu, Çatalca ve Üsküdar vilayetleri lağvedilerek ilçeye dönüştürüldü; Bakırköy ilçesi kuruldu.

1926.08.01 İtalyan Aero Espresso Italiana (AEI) Şirketi, İstanbul (Büyükdere)-Atina-Brindisi ve İstanbul (Büyükdere)-Atina-Rodos arasında deniz uçaklarıyla yolcu taşıma seferlerini başlattı.

1926.09.08 İstanbul Radyosu'nun telsiz imtiyazı, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'ne verildi.

1926.10.03 Sarayburnu'nda yaptırılan Mustafa Kemal heykeli açıldı.

1926.12.09 Darülelhan'da Türk müziği öğretimine son verildi.

1926 Darülbedayi, İstanbul Şehir Tiyatrosu adını aldı.

1926 PTT, France ve Aero Espresso İtaliana ile anlaşma yaparak İstanbul-Paris, İstanbul-Roma seferlerini başlattı.

1926 Kâğıthane sırtlarında ilk su tasfiye tesisi inşa edildi.

1927.01.06 İstanbul Liman Şirketi ile mavnacılar arasındaki anlaşmazlığı incelemeye giden polislerden 4'ü yaralandı, 34 mavnacı tutuklandı.

1927.01.22 Darülelhan, İstanbul Musiki Konservatuvarı adı altında Şehremaneti'ne bağlandı.

1927.03.06 Süreyya Sineması açıldı.

1927.03.21 Anneler Birliği İstanbul'da toplandı.

1927.04.10 Cadde-i Kebir adı, İstiklal Caddesi olarak değiştirildi.

1927.04.21 İstanbul'da son üç buçuk ayda 180 kişinin intihar ettiği açıklandı.

1927.04.27 Fransa'dan satın alınan Renault-Scemia marka 4 otobüsten birincisi gemiyle İstanbul'a geldi.

1927.05.06 Türkiye'nin ilk programlı radyo yayını Sirkeci'deki Büyük Postahane binasında yapıldı.

1927.05.23 Haydarpaşa Limanı, Demiryolları İdaresi'ne devredildi.

1927.06.15 İstanbul Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi Bakırköy'de hizmete girdi.

1927.07.01 Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk kez İstanbul'a geldi.

1927.08.23 Beş saat süren Üsküdar yangınında 300'den fazla yapı kül oldu. Mustafa Kemal Atatürk yardım kampanyası başlattı.

1927.09.25 Ermeni Patriği Mesrob Naoroyan görevine başladı.

1927.09.30 Gazi Paşa, üç ay süren İstanbul temaslarını tamamlayarak şehirden ayrıldı.

1927.10.14 İstanbul'da oynanan millî futbol maçında Türkiye-Bulgaristan'ı 3-1 yendi.

1927.10.21 Tramvay Şirketi, ilk otobüs seferlerini Beyazıt-Eminönü arasında başlattı.

1927.10.28 Nüfus sayımında İstanbul'un nüfusu 704.825 olarak belirlendi.

1927 Müneccimbaşılık lağvedilerek yerine Baş Muvakkitlik kuruldu, başına Ahmed Ziya (Akbulut) atandı.

1928.01.09 Kartal, Beykoz ve Silivri ilçeleri kuruldu.

1928.02.19 Üsküdar, Kısıklı, Alemdağı Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi kuruldu.

1928.05.09 Sirkeci-Haydarpaşa arasında feribot işletilmesi hakkındaki kanun kabul edildi.

1928.05.19 Afgan Kralı Emanullah Han İstanbul'a geldi.

1928.06.05 Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldi.

1928.06.07 Üsküdar-Kısıklı hattında tramvay seferleri başladı.

1928.06.15 Süreyya Opereti temsillerine başladı.

1928.07.14 Muhittin Üstündağ vali ve belediye başkanı oldu.

1928.08.08 Taksim Cumhuriyet Anıtı açıldı.

1928.08.09 Mustafa Kemal, Latin harflerinin kabul edildiğini Gülhane Parkı'nda açıkladı.

1928.08.11 Dil Komisyonu Ankara'dan İstanbul'a gelerek çalışmalarını burada sürdürmeye başladı.

1928.10.07 Tramvay işçilerinin sekiz gün sürecek grevleri başladı.

1928.12.01 İstanbul'daki yabancı devlet elçilikleri Ankara'ya taşındılar.

1928.12.04 Söz Derleme Heyeti toplandı.

1928.12.26 Kâğıthane'de 6 işçi elektrik çarpması sonucu öldü.

1928 Eminönü ve Fatih ilçeleri kuruldu.

1928 Türk Musiki Cemiyetleri Federasyonu kuruldu.

1929.01.01 Anadolu demiryolu hattı ile Haydarpaşa Limanı millîleştirildi.

1929.01.21 Tatavla (daha sonraların Şişli/Kurtuluş semti) yangınında 500 ev, 1 okul, papazların evi ve Tatavla Kulübü binası yandı.

1929.01.28 Ford firmasıyla yapılan anlaşma ile, Tophane'de bir otomobil montaj fabrikası kuruldu.

1929.02.12 Sovyet Devrimi'nin önderlerinden Lev Troçki İstanbul'a geldi.

1929.03.01 Şiddetli soğuğun etkisiyle Haliç dondu, Boğaz'ı kaplayan buz parçaları deniz trafiğini aksattı.

1929.03.03 Rumca *Ta Hronika* gazetesi, Türklük aleyhine yayınlar yaptığı gerekçesiyle kapatıldı.

1929.03.09 Matbaacılık Mektebi açıldı.

1929.04.15 Terzilik Mektebi açıldı.

1929.05.12 İlk Tıp Bayramı Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde kutlandı.

1929.05.25 IV. Beynelmilel Ajanslar Kongresi toplandı.

1929.05.28 Harbiye-Beşiktaş arasında otobüs seferleri başladı.

1929.06.01 Kimsesiz çocuklar için Sultanahmet Medresesi gece barınma yurdu açıldı.

1929.06.01 Belediyenin taksi ücretlerini düşürmesine karşı çıkan şoförler üç günlük greve başladı.

1929.07.01 Türkiye'de ilk şehirlerarası telefon görüşmesi Ankara-İstanbul arasında başladı.

1929.08.11 İki hafta sürecek Türk Yerli Mallar Sergisi, Galatasaray Lisesi'nde açıldı.

1929.09.02 *Cumhuriyet* gazetesinin üst katında yapılan güzellik yarışmasında Feriha Tevfik Hanım birinci seçildi.

1929.10.03 Yeni Türkçe ile basılan ilk spor dergisi *Türkspor* yayına başladı.

1929.10.07 Ölen Vasilios'un yerine Totias Rum patriği seçildi.

1929.10.30 Askerî Müze açıldı.

1929.12.02 1533 sayılı kanunla Yalova ilçesi kuruldu.

1929.12.12 Üsküdar-Haydarpaşa ve Bağlarbaşı-Haydarpaşa tramvay hatları seferlerine başladı.

1929 Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi ve Kütüphanesi hizmete girdi.

1930.02.15 Cumhuriyet devrinin ilk tiyatro dergisi *Dârülbedâyi* yayına başladı.

1930.03.23 Beşiktaş, Kadıköy ve Sarıyer ilçeleri kuruldu.

1930.05.05 PTT, Lufthansa Şirketi'yle anlaşma yaparak İstanbul-Berlin posta seferlerini başlattı.

1930.05.31 Dolmabahçe Sarayı'nda Beynelmilel Turizm Kongresi düzenlendi.

1930.06.01 Galata Köprüsü'nden geçenlerden alınmakta olan müruriye (geçiş parası) kaldırıldı.

1930.08.12 İstanbul'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. 17 Kasım'da kendisini feshetti.

1930.08.31 Şehremaneti ile valilik birleştirildi.

1930.09.27 Türkiye'nin ilk sivil havacısı Vecihi Bey (Hürkuş), kendi yaptığı VECİHİ XIV adlı uçakla Göztepe'den Yeşilköy'e, ardından Ankara'ya uçtu.

1930.10.05 Kâğıthane Deresi taştı, Eyüp-Aksaray arası sular altında kaldı.

1930.12.01 Düyun-ı Umumiye binası boşaltıldı.

1930 Albert Gabriel tarafından İstanbul Arkeoloji Enstitüsü kuruldu.

1931.01.18 Galata'daki Agopyan Hanı'nda meydana gelen patlamada 7 kişi öldü.

1931.02.20 Dersaadet Tramvay Şirketi'nin adı, İstanbul Tramvay Şirketi'ne dönüştürüldü.

1931.03.01 Troçki'nin Büyükada'da kaldığı Arap İzzet Paşa Köşkü yandı.

1931.03.03 İstanbul'da toplanan Berberler Kongresi'nde, berber dükkânlarının cuma günleri açılmaması kararlaştırıldı.

1931.04.26 Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası açıldı.

1931.07.17 Türkiye'nin ilk yüzme havuzu Büyükdere'de açıldı.

1931.10.18 İstanbul-Sofya telefon hattıyla şehir Avrupa'ya bağlanmış oldu.

1931.10.20 Bir hafta sürecek Balkan Konferansı toplandı.

1931.12.01 İlk sesli Türk filmi İstanbul Sokaklarında gösterime girdi.

1931.12.24 Türkiye'nin ilk sivil havacılık kulübü Aero Kulüp kuruldu.

1932.01.30 İlk Türkçe ezan Hafız Rıfat Bey tarafından Fatih Camii'nde okundu.

1932.02.05 Süleymaniye Camii'nde ilk Türkçe hutbe okundu.

1931.03.31 Mimar Sinan'ın vefatının 340. yıldönümü münasebetiyle Süleymaniye Camii'nde anma töreni düzenlendi.

1932.04.30 Şehir planının Jansen'e yaptırılmasına karar verildi.

1932.05.13 Fenerbahçe Stadı'nın açılış maçında Galatasaray 2-1 galip geldi.

1932.05.15 Balkan Tütün Konferansı toplandı.

1932.06.06 Fenerbahçe'nin Kurbağalıdere'deki kulüp binası yandı.

1932.06.17 İlk otomobil yarışı İstinye-Zincirlikuyu arasında düzenlendi.

1932.07.06 Fenerbahçe Stadı, kulübün mülkiyetine geçti.

1932.07.27 1.000 kişilik İtalyan turist kafilesi geldi.

1932.08.12 Düzenli yelken yarışları yapılmaya başlandı.

1932.08.26 Büyükdere'de ilk yüzme yarışlarında İstanbul ekibi birinci oldu.

1932.09.26 Vecihi Hürkuş, Yeşilköy'de özel tayyare mektebi açtı.

1932.09.26 I. Türk Dil Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı.

1932 İstanbul Mıntıkası Sıhhat Murakabe Merkezi kuruldu.

1933.02.03 İstanbul-Ankara arasında ilk uçak seferi denemesi yapıldı. Seferler 15 Nisan'da resmen başladı.

1933.04.02 Türk Ortodoksları Reisi Papa Eftim ilk kez Türkçe ayin yaptı.

1933.04.15 İstanbul-Ankara tarifeli uçak seferleri resmen başladı.

1933.05.15 Rus yazar Maksim Gorki İstanbul'a geldi.

1933.05.20 Havayolları Devlet İşletme İdaresi kuruldu.

1933.05.27 İstanbul Sular İdaresi (İSİ) kuruldu.

1933.07.01 Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi lağvedilerek, Denizyolları İşletmesi Müdürlüğü, Havuz ve Fabrikalar Müdürlüğü ve AKAY İşletmesi kuruldu.

1933.07.31 İstanbul Darülfünunu ilga edilerek İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürüldü.

1933.10.08 Yugoslav Kralı Aleksandr ve eşi Marie, Mustafa Kemal'i İstanbul'da ziyaret ettiler.

1933.12.03 Sultanahmet'teki Adliye Sarayı yandı.

1933 Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün ilk stadı olan ve Çırağan Sarayı bahçesine inşa edilen Şeref Stadı açıldı.

1933 Duyûn-ı Umumiye binası Atatürk'ün emriyle İstanbul Erkek Lisesi'ne tahsis edildi.

1934.02.26 Belediye, evlerdeki kafesleri kaldırttı.

1934.02.17 Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. kuruldu.

1934.06.28 İran Şahı Rıza Pehlevi İstanbul'u ziyaret etti.

1934.06.29 Dünyanın en yaşlı adamı 157 yaşındaki Zaro Ağa İstanbul'da öldü.

1934.07.20 Eşref Şefik tarafından radyodan ilk naklen maç (Fenerbahçe-Avusturya WAC) yayını gerçekleştirildi.

1934.07.27 İçerenköy'deki Süreyya Paşa Köşkü yandı.

1934.08.09 Deniz hamamları ve plajlar dışında denize girilmesi yasaklandı.

1934.08.13 Bakırköy Bez Fabrikası açıldı.

1934.08.18 II. Türk Dil Kurultayı Dolmabahçe Salonu'nda toplandı.

1934.09.02 Kadıköy-Üsküdar tramvayları işletmeye açıldı.

1934.09.24 Uluslararası Parlamentolar Konferansı Yıldız Sarayı'nda toplandı.

1934.11.17 Millî musikiyi sevdirmek amacıyla Şehir Tiyatrosu'nda millî operalar sahnelenmesi kararlaştırıldı.

1934.11.24 Ayasofya Camii müzeye dönüştürüldü.

1935.01.01 İstanbul Rıhtım Şirketi devletçe satın alındı.

1935.01.04 Depremde Çemberlitaş ve surlar hasar gördü.

1935.02.01 Ayasofya Müzesi ziyarete açıldı. 6 Şubat tarihinde Mustafa Kemal müzeyi gezdi.

1935.03.14 Darülaceze adı Düşkünler Evi olarak değiştirildi.

1935.04.18 Uluslararası Kadınlar Birliği, on ikinci toplantısını İstanbul'da yaptı.

1935.08.14 İnşası tamamlanan Florya Atatürk Köşkü kullanıma açıldı.

1935.10.01 İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ilk çocuk oyunu M. Kemal Küçük'ün İlk Tiyatro Dersi sahnelendi.

1935.10.20 Sayım sonuçlarına göre İstanbul'un nüfusu 758.488 olarak belirlendi.

1935.10.23 Beyazıt ve Üsküdar'da Atatürk suikastını telin mitingi yapıldı.

1935.11.29 Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası açıldı.

1936.01.25 Vapurculuk Şirketi ile yapılan sözleşmeyle bütün kabotaj Denizyolları İdaresi'ne geçti.

1936.02.06 Şişhane'de, İstanbul Çiçek Borsası açıldı.

1936.02.07 Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul Radyosu'nda halk türkülerinin çalınmasını istedi.

1936.02.12 Şiddetli kar fırtınasında binalar yıkıldı, gemiler battı; Unkapanı Köprüsü parçalandı.

1936.04.09 İstanbul Telefon Şirketi devletçe satın alındı.

1936.05.15 Eyüp ilçesi kuruldu.

1936.05.25 Ankara-İstanbul arasında düzenli hava taşımacılığı başlatıldı.

1936.06.10 Dersaadet Telefon Şirketi'ndeki İstanbul'un telefon hatları ve santralleri, işletme haklarıyla birlikte PTT tarafından satın alındı.

1936.08.24 III. Türk Dil Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı.

1936.09.02 Beylerbeyi Sarayı'nda Balkan Festivali düzenlendi.

1936.09.04 İngiltere Kralı VIII. Edward İstanbul'a geldi.

1936.09.04 İstanbul Radyosu devletçe satın alınarak İstanbul PTT Başmüdürlüğü'nün emrine verildi.

1936.09.07 Mekteb-i Harbiye, harp okulu olarak Ankara'ya nakledildi.

1936.09.09 PTT yönetiminin hazırladığı ilk radyo programı ile radyo yayıncılığında devlet dönemi başladı.

1936.09 Nuri Demirağ tarafından Beşiktaş'ta Türkiye'nin ilk uçak fabrikası (Tayyare Etüt Atölyesi) kuruldu.

1936.10.07 Son Osmanlı sadrazamı Tevfik Paşa vefat etti.

1936.10.23 İstanbul'u kara sinekler istila etti.

1936.11.05 Mekteb-i Mülkiye, Siyasal Bilgiler Okulu olarak Ankara'ya taşındı.

1936.12.27 Mehmet Akif Ersoy vefat etti.

1936 İstanbul Belediyesi, Fransız şehir planlamacısı Henri Prost ile iki yıllık sözleşme imzaladı.

1936 Alibeyköyü Gençlik Kulübü kuruldu.

1937.01.01 Avrupa yakası demiryollarını işleten Şark Demiryolları Şirketi satın alınarak millîleştirildi. İlk tren Sirkeci'den Edirne'ye hareket etti. Anadolu ve Avrupa yakasındaki banliyö hatları tamamen devlete geçti.

1937.02.18 Eşekle nakliyat yasaklandı.

1937.02.27 Özel teşebbüsle inşa edilen ilk Türk gemisi *Belkıs* denize indirildi.

1937.06.17 Kadıköy Su Şirketi kamulaştırıldı.

1937.08.30 İstanbul-Bükreş arasında ilk uçak seferi yapıldı.

1937.09.20 İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Atatürk tarafından açıldı.

1937.09.20 İstanbul'da düzenlenen II. Türk Tarih Kongresi başladı.

1937.09.27 İstanbul-Edirne-Londra yolunun İstanbul-Lüleburgaz kesimi açıldı.

1937.12.02 Beyazıt Meydanı'nda Hatay Mitingi yapıldı.

1937 İtfaiye Okulu açıldı.

1938.01.01 Şehir Hatları İşletmesi Denizbank'a devredildi.

1938.01.22 Yalova Termal Oteli açıldı, ilk misafiri Atatürk oldu.

1938.03.31 İstanbul Borsası faaliyetlerine 3 yıl süreyle ara verdi.

1938.04.14 Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi devlet tarafından satın alındı.

1938.04.29 Henri Prost'un hazırladığı nazım planı onaylandı.

1938.05.23 İstanbul Elektrik Şirketi kamulaştırıldı.

1938.05.27 Reisicumhur Atatürk, son defa İstanbul'a geldi.

1938.05.30 Havayolları Devlet İşletme İdaresi, Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü (DHY) ismini aldı.

1938.06.01 Savarona yatı Dolmabahçe önünde demirledi.

1938.06.19 Atatürk, Romanya Kralı Karol'u Savarona'da kabul etti.

1938.06.20 Bakanlar Kurulu Savarona'da toplandı.

1938.08.30 Esnaf Hastanesi açıldı.

1938.09.27 Preveze Deniz Zaferi'nin 400. yıldönümü Barbaros'un Beşiktaş'taki kabri başında anıldı.

1938.11.10 Mustafa Kemal Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti.

1938.11.17 Atatürk'ün katafalkını ziyaret esnasında meydana gelen izdihamda 11 kişi öldü, 40'tan fazla kişi yaralandı.

1938.11.19 Atatürk'ün cenaze namazı kılındıktan sonra naaşı Ankara'ya gönderildi.

1938.11.29 Lütfi Kırdar vali ve belediye başkanlığına atandı.

1938 AKAY feshedilerek Şehir Hatları İşletmesi kuruldu.

1939.01.28 İstanbul Tramvay Şirketi kamulaştırıldı.

1939.03.01 Tünel 175.000 liraya satın alınarak millîleştirildi.

1939.03.03 Ata Atabek, Tevfik Temel, Mercimekyan, Kısmet, Dilsizzade, Teudros ve Türk Ticaret hanlarının yanması sonucu 12.000.000 maddi hasar meydana geldi.

1939.03.25 Kurtuluş'ta apartmanın çökmesi sonucu 8 kişi öldü.

1939.05.19 İnönü Stadı'nın temeli atıldı.

1939.06.16 İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü (İETT) kuruldu.

1939.06.16 Tünel, İETT'ye devredildi.

1939.07.01 Şehir Hatları İşletmesi'ni bünyesinde bulunduran Denizbank, Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne devredildi.

1939.07.10 Beyazıt'ta İnkılap Müzesi açıldı.

1939.07.15 Taksim Gezisi açıldı.

1939.08.19 Pasif savunma tatbikatı yapıldı.

1939.09.05 II. Dünya Savaşı nedeniyle İstanbul'daki müzeler kapatıldı.

1939.09.09 Taksim Stadı aydınlatılarak futbol tarihinde ilk gece maçı oynandı.

1939.10.29 Haliç üzerindeki Atatürk Köprüsü açıldı.

1939.12.27 Genç Erkekler Hristiyan Birliği (YMCA) kapatıldı.

1939.12.31 İstanbul-Berlin arasında düzenli uçak seferleri başladı.

1939 Dolmabahçe Saray Tiyatrosu, yol düzenlemesi sebebiyle yıktırıldı.

1940.01.30 Tifüs salgınına karşı bitle mücadele başladı.

1940.05.01 Barlarda ve eğlence yerlerinde çalışan 162 yabancının yurdu terk etmesi istendi.

1940.05.05 Kartal'ın Kurna köyünde Kurtuluş Savaşı'ndan kalma bombanın patlaması sonucu 6 kişi öldü.

1940.05.19 İnönü Stadı'nın temeli atıldı.

1940.07.04 İETT otobüsü Taksim'de yandı, otobüs sayısı 3'e düştü.

1940.08.02 Sarıyer Spor Kulübü kuruldu.

1940.08.04 Halka ucuz eğlenme imkânı sağlamak amacıyla Belediye'ce yaptırılan Taksim Gazinosu açıldı.

1940.10.07 Nuri Demirağ'ın Yeşilköy Fabrikası'nda üretilen uçağı, İstanbul'dan Divriği'ye gidip geldi.

1940.10.20 İstanbul'un nüfusu 815.638 olarak belirlendi.

1940.10.28 Kâğıthane'de yeni elektrik ve su tesisleri hizmete girdi.

1940.11.22 Almanların Balkanlar'a inmesi ve savaş kaygısının artması üzerine İstanbul ve çevresinde sıkıyönetim ilan edildi.

1940.11.22 Tasarruf tedbirleri kapsamında, motorlu özel taşıtların trafiğe çıkışı yasaklandı.

1941.01.23 I. Türk Karikatür Sergisi açıldı.

1941.03.10 Ferah Sineması tamamen yandı.

1941.03.11 İngiltere'nin eski Sofya Elçisi Rendell'in kaldığı Pera Palas Oteli'ne düzenlenen bombalı saldırıda elçi kurtulurken, 4 kişi öldü.

1941.04.01 İstanbul Borsası üç yıllık aradan sonra tekrar faaliyete geçti.

1941.04.15 Haliç Vapurları Şirketi, Ulaştırma Bakanlığı'na devredildi.

1941.05.01 Savaş nedeniyle Anadolu'ya gitmek isteyenlerden tren ve vapur ücreti alınmayacağının kararlaştırılması üzerine ilk kafile İstanbul'dan ayrıldı.

1941.06.26 PTT, İstanbul'da uçakla havale ve koli kabulüne başladı.

1941.07.02 Haliç Vapurları Şirketi, Devlet Denizyolları İşletmesi'ne intikal etti.

1941.07.14 Almanya Elçisi von Papen Türk politikacıları ve subayları onuruna Tarabya'da davet verdi.

1941.07.15 Gazetelerin sayfa sayısı dört ile sınırlandırıldı.

1941.08.20 Tünel arızalandı, yedek parça bulunamadığı için Aralık ayına kadar kapalı kaldı.

1941.09.22 Fener Rum Patrikhanesi'nde çıkan yangında Patrikhane kısmen tahrip olurken, 92 ev, 2 cami ve 1 mescit yandı.

1941 Denizcilik Bankası Hastanesi açıldı.

1941 Çukurbostan (Karagümrük) Stadı, Vefa Spor Kulübü'ne kiralandı.

1942.01.14 Ekmek karne ile satılmaya başladı.

1942.02.23 *Çankaya* motoru Rus denizaltısı tarafından Boğaziçi açıklarında batırıldı.

1942.02.24 Nazilerden kaçan Yahudîleri taşıyan *Struma* gemisinin Şile açıklarında Sovyet denizaltısı tarafından batırılması sonucu 769 Yahudî öldü.

1942.02.28 Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı yandı.

1942.03.03 Türk Ressamlar ve Heykeltıraşlar Cemiyeti kuruldu.

1942.05.22 Tatbikat mermisi düşmesi sonucu Aksaray tramvay durağında bekleyen 4 kişi öldü.

1942.06.15 Mustafa Kemal'in Şişli'de oturduğu evin müze yapılması kararlaştırıldı.

1942.08.25 Amerika'dan ithal edilen 4.500 ton buğday İstanbul Limanı'na geldi.

1942.09.24 Çamlıca Korusu belediye tarafından satın alındı.

1942.09.30 İETT'nin 3 otobüsü seferden kaldırıldı, böylece ilk otobüs filosu tarih oldu.

1942.10 Karagümrük, Malta, Eyüp, Kasımpaşa, Nişantaşı ve Beşiktaş'ta su baskınları meydana geldi.

1942.12.11 Yoksul ve işsizler için farklı semtlerde 6 aşocağı açıldı.

1942.12.18 Varlık Vergisi mükellefleri açıklandı.

1943.02.25 Almanya'dan getirtilen Talat Paşa'nın naaşı Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde defnedildi.

1943.02.26 Unkapanı'nı Yenikapı'ya bağlayan Atatürk Bulvarı hizmete açıldı.

1943.02.26 Varlık vergisini ödemeyenlerin Aşkale'ye sevki başladı.

1943.04.03 İETT yeni satın aldığı Scania-Vabis ve Gasoile White markalı 24 otobüsü üç farklı hatta işletmeye başladı.

194306.01 İstanbul Radyosu, Vedat Nedim Tör başkanlığında deneme yayınına başladı.

1943.06.07 Tifüs salgınıyla mücadele kapsamında bazı sinemalar kapatıldı.

1943.09.10 Kapalıçarşı yangınında 200'ün üzerinde dükkân yandı.

1943.09.17 Varlık Vergisi'nin kaldırılmasına, henüz tahsil edilmemiş borçların silinmesine karar verildi.

1943.09.18 Yıldız Parkı açıldı.

1943.11.20 İstanbul Teknik Üniversitesi kuruldu.

1943.12 İstanbul halkevleri tarafından çıkarılan on beş günlük *İstanbul* dergisinin ilk sayısı yayımlandı.

1943 Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Tramvay Şirketi 5 otobüsle hizmet vermeye başladı.

1944.03.25 Beşiktaş'taki Barbaros Hayrettin Paşa anıtı İsmet İnönü tarafından açıldı.

1944.03 İstanbul Radyosu yayınlarına ara verdi.

1944.05.25 Nuri Demirağ'ın ilk Türk uçağı İstanbul'dan Ankara'ya uçtu.

1944.06.19 Baltalimanı Kemik ve Mafsal Veremi Hastanesi hizmete girdi.

1944.07.01 Şirket-i Hayriye, Devlet Denizyolları İşletmesi Şehir Hatları Müdürlüğü'ne devredildi. 15 Ocak 1945 tarihinde ise tamamen ortadan kalktı.

1944.08.28 Savaş nedeniyle İstanbul'a gelmiş olan Almanlardan son 141'i de gönderildi.

1944.09.07 Turancılar davası İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başladı.

1944.09.09 Yapı Kredi Bankası hizmete girdi.

1944.11 Reşat Ekrem Koçu'nun hazırladığı, *İstanbul Ansiklopedisi*'nin ilk fasikülü Cemal Çaltı adlı tüccarın desteğiyle yayımlandı.

1944.11.03 Özel otomobillerin trafiğe çıkması yasağı kaldırıldı.

1944.11.11 Bebek-İstinye yolu hizmete girdi.

1945.03.13 İstanbul'un beş yıllık imar planı kabul edildi.

1945.03.23 Grip salgını nedeniyle ilkokullar 12 gün tatil edildi.

1945.07 Zeki Zeren başkanlığında Saygısızlıkla Savaş Derneği kuruldu.

1945.08.19 Aşiyan'da Edebiyat-ı Cedide Müzesi açıldı.

1945.09.07 İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi 23 Turancı için dava açtı.

1945.09.09 Belediye İmar Bankası açıldı.

1945.10.21 İstanbul nüfusu 809.050 olarak tespit edildi.

1945.11.11 Harbiye'de İstanbul Radyoevi'nin temeli atıldı.

1945.12.04 Komünizm karşıtı üniversite öğrencileri Tan gazetesi ile *La Turquie* ve *Yeni Dünya* matbaalarını ve bazı kitabevlerini tahrip ettiler.

1945.12.13 İstanbul Filarmoni Derneği ilk konserini verdi.

1945 Sümerbank Merkez Hastanesi açıldı.

1945 PTT Hastanesi hizmete girdi.

1945 İstanbul Belediyesi Şehir Orkestrası kuruldu.

1946.02.20 Fener Patrikliği'ne Maksimos seçildi.

1946.03.08 Küçükyalı'da Süreyya Plajı açıldı.

1946.04.05 1944'te Washington'da vefat eden Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesi USS Missouri zırhlısıyla İstanbul'a getirildi.

1946.05.14 İstanbul'da Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu.

1946.05.29 Feridun Kip ve Rüknettin Güney adlı mimarlar tarafından çizilen Atatürk Kültür Merkezi'nin temeli atıldı.

1946.06.17 Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi İstanbul'da kuruldu.

1946.08.02 Maçka-Dolmabahçe yolu açıldı.

1946.08 İlk özel radyo İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu klasik müzik yayını ile başladı.

1947.01.03 Heybeliada Sanatoryumu'nun yeni binası hizmete açıldı.

1947.01.13 Muallimler Birliği kuruldu.

1947.04.06 İstanbul'da ara seçimler yapıldı.

1947.08.03 Açık hava tiyatrosu açıldı.

1947.11.27 İnönü Stadı açıldı.

1947.12.22 Yedi yıldır süren sıkıyönetim kaldırıldı.

1948.01.06 Yeşilköy'de Devlet Bale Okulu açıldı.

1948.02.04 1935'te faaliyeti dondurulan Mason Cemiyeti yeniden faaliyete başladı.

1948.04.01 Fındıklı'daki Güzel Sanatlar Akademisi (Cemile Sultan Sarayı) yandı.

1948.04.23 Savaş nedeniyle kapatılan Topkapı Sarayı Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi açıldı.

1948.05.01 Sedat Simavi'nin *Hürriyet* gazetesi yayına başladı.

1948.06.27 Çatalca ve Silivri'de meydana gelen sel afetinde 8 kişi öldü.

1948.09.27 Deniz Müzesi ziyarete açıldı.

1948.11.01 New York Başpiskoposu Athenagoras Türk vatandaşlığına geçerek, Fener Rum patriği oldu.

1948.11.22 Beş gün sürecek İstanbul İktisat Kongresi başladı.

1949.01.31 Veliefendi Çayırı'na uçak düşmesi sonucu 2 pilot öldü.

1949.03.02 Nuri Killigil'in Sütlüce'deki mühimmat fabrikasında meydana gelen yangında kendisi ve 6 itfaiyeciyle birlikte 35 kişi öldü.
İstanbul Radyosu binası Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından açıldı.

1949.07.09 Galata Rıhtımı'nda *Çorum* vapurunun yanması sonucu 56 kişi öldü.

1949.07.22 Türkiye'nin ilk ampul fabrikasının temeli Topkapı'da atıldı.

1949.07.31 At yarışı bahislerinde hile yapıldığı iddiaları üzerine seyirciler Veliefendi Hipodromu'nun tribünlerini ve hakem kulisini yaktılar.

1949.08.18 Kartal Spor Kulübü kuruldu.

1949.10.24 Fahrettin Kerim Gökay valiliğe ve belediye başkanlığına atandı.

1949.11.19 İstanbul Radyosu 150 KW verici gücüyle Harbiye'deki kendi binasında düzenli yayınlarına başladı.

1949 Yedikule Verem Hastanesi açıldı. Daha sonra Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi'ne dönüştürüldü.

1949 Bakırköy Spor Kulübü kuruldu.

1950.01.06 Sahaflar Çarşısı'nda 15 dükkân yandı.

1950.01.29 Savaş sonrası ilk turist kafilesi geldi.

1950.03.01 Tarihî ve mimari değer taşıyan türbelerin açılmasına izin verildi.

1950.04.12 Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze törenine 100.000 kişi katıldı.

1950.05.03 Ali Naci Karacan'ın Milliyet gazetesi yayına başladı.

1950.06.16 Arapça ezan yasağı kaldırıldı.

1950.07.28 İstanbul Fetih Cemiyeti kuruldu.

1950.09.01 Eyüp Sultan Türbesi ziyarete açıldı.

1950.10.22 Sayım sonuçlarına göre İstanbul'un nüfusu 1.002.085 olarak belirlendi

1951.01.03 Bayar ve Menderes Bulgaristan muhacirlerini ziyaret ettiler.

1951.03.11 Ermeni Patrikliği'ne Karakin Haçaduryan atandı.

1951.04.02 İlk ekmek fabrikası Sütlüce'de açıldı.

1951.06.22 İnönü Stadı'nın adı Mithatpaşa Stadı olarak değiştirildi.

1951.06.22 Midhat Paşa'nın Arabistan'daki kabri Hürriyet-i Abide Tepesi'ne nakledildi.

1951.07.12 Sultanahmet'teki İstanbul Adliyesi'nin temeli atıldı.

1951.07.12 Yahudî göçmenleri taşıyan motor ile şehir hatları vapurunun Sarayburnu'nda batması sonucu 8 kişi öldü.

1951.07.20 Sel felaketinde 7 kişi öldü.

1951.08.31 40. Dünya Parlamenterler Konferansı İstanbul'da toplandı.

1951.09.15 Bir hafta sürecek 22. Dünya Oryantalistler Kongresi başladı.

1951.10.11 İlim Yayma Cemiyeti kuruldu.

1951.12.16 Bebek'te denize uçan otomobildeki 5 kişi öldü.

1951.12.30 Süreyyapaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi hizmete girdi.

1951 Paşabahçe SSK Hastanesi açıldı.

1951 Koşuyolu Verem Hastanesi hizmete girdi.

1952.01.05 İstanbul Profesyonel Futbol Ligi başladı.

1952.03.01 Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü, Denizcilik Bankası T.A.O.'ya bağlandı.

1952.01.05 İstanbul Profesyonel Futbol Ligi başladı.

1952.02.05 İstanbul Sanayi Odası kuruldu.

1952.05.30 Ziraat ve Sanayi odalarının ayrılmasıyla İstanbul Ticaret Odası doğdu.

1952.06.08 Yunanistan Kralı Paul ile Kraliçe Frederica İstanbul'a geldiler.

1952.07.09 İTÜ Taşkışla binasından ilk televizyon yayını yapıldı.

1952.09.20 Başmuvakkitlik müessesesi lağvedildi.

1952.10.03 Tamir ve inşası tamamlanan Sahaflar Çarşısı bugünkü yerinde açıldı.

1952 Sultanahmet ve Eyüp SSK hastaneleri açıldı.

1953.08.01 Uluslararası normlara sahip Yeşilköy Havalimanı hizmete açıldı.

1953.08.15 Zeytinburnu Gençlik Spor Kulübü kuruldu.

1953.11.19 Kazlıçeşme'de iki banliyö treninin çarpışması sonucu 4 kişi öldü.

1953.11 A. Turgut Atasoy'un neşrettiği aylık *İstanbul* dergisinin ilk sayısı yayımlandı.

1953.12.03 Mozaik Müzesi ziyarete açıldı.

1953.12.17 Belediye Sarayı'nın temeli atıldı.

1953 Haydarpaşa Verem Hastanesi hizmete açıldı.

1954.02.14 Türk-İran Dostluk Derneği kuruldu.

1954.02.24 Tuna Nehri'nden gelen ve Boğaz'ı kaplayan buz parçaları deniz trafiğinin durmasına yol açtı.

1954.03.10 Şişli ilçesi kuruldu.

1954.04.01 Migros kuruldu.

1954.07.04 Dolmabahçe Stadı'nda kadınlar arası ilk futbol maçı oynandı.

1954.10.01 Halk otobüsünün Emirgân'da denize uçması sonucu 4 yolcu öldü.

1954.11.10 İlk deniz otobüsleri İstinye Tersanesi'nde inşa edildi.

1954.11.26 Kapalıçarşı Yangını'nda çarşının üçte ikisi zarar gördü; çarşının içinde ve dışında toplam 1.506 dükkân tamamen yandı.

1954 Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Tramvayları Şirketi tasfiye edilerek İETT'ye katıldı.

1954 Yeşilköy-Çekmece arası tren hattı çift hatlı hâle getirildi.

1955.02.09 İstanbul Belediyesi, deniz dolmuş motorları ile bir denetim protokolü imzaladı.

1955.03.16 Anadolu Yakası Üsküdar ve Havalisi Tramvay İşletmesi (Üsküdar-Kadıköy Halk Tramvayları Şirketi) İETT'ye devredildi.

1955.05.21 DHY, Türk Hava Yolları (THY) ve Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) olarak ikiye ayrıldı.

1955.06.03 Elmalı **2** Barajı açıldı.

1955.06.10 Türkiye'nin ilk beş yıldızlı oteli olan İstanbul Hilton Oteli açıldı.

1955.07.27 Kasırgada 2 kişi öldü.

1955.08.18 Avrupa yakasında sel felaketi meydana geldi.

1955.09.05 Adliye Sarayı'nın birinci bloğu hizmete açıldı.

1955.09.06 Yunanistan'ı protesto eylemleri Rum mallarını yağmaya dönüştü, sıkıyönetim ilan edildi.

1955.09.11 6-7 Eylül mağdurları için Cumhurbaşkanı Bayar'ın himayesinde ve Başbakan'ın fahri başkanlığında yardım komitesi kuruldu.

1955.10.23 Sayım sonucunda İstanbul nüfusu 1.297.372 olarak belirlendi.

1955.12.04 Türkiye'nin ilk elektrikli treni Sirkeci-Halkalı hattında işlemeye başladı.

1956.02.05 Yeşilköy ve Mecidiyeköy'e kurtlar indi, İstanbul halkı ekmeksiz kaldı.

1956.03.01 Valilik ve belediye birbirinden ayrıldı.

1956.03.09 Ali Sami Yen Stadı Galatasaray Kulübü'ne verildi.

1956.06.03 Sirkeci-Halkalı banliyösünde sinyalizasyon sistemine geçildi.

1956.07.23 Pakistan Devlet Başkanı İskender Mirza İstanbul'a geldi.

1956.08.06 Libya Kralı İdris el-Sunusi İstanbul'a geldi.

1956.09.27 İstinye'de Türkay Kibrit Fabrikası açıldı.

1957.05.09 Batı Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Şale Köşkü'nde görüştü.

1957.05.21 Çubuklu'da Dalgıç Okulu açıldı.

1957.06.21 Zeytinburnu ilçesi kuruldu.

1957.07.12 Kemal Hadımlı belediye başkanlığına vekâleten atandı.

1957.09.16 12.000 konutluk Ataköy yerleşim biriminin temeli atıldı.

1957.10.20 Ispartakule ile Yarımburgaz arasında meydana gelen tren kazasında 99 kişi öldü.

1957 Yönetmenliğini Joseph Pevney'in yaptığı ve başrollerini Errol Flynn, Cornell Borchers ve John Bentley'in oynadığı Estambul filmi İstanbul'da çekildi.

1958.05.14 Ethem Yetkiner vali ve belediye başkanı oldu.

1958.05.29 Restore edilen Rumelihisarı törenle açıldı.

1958.05.31 Haydarpaşa Liman Tesislerinin birinci bölümü hizmete girdi.

1958.06.08 Beyazıt Meydanı'nda 300.000 kişinin katıldığı Kıbrıs Mitingi düzenlendi.

1958.07.11 1930'dan beri birleşik olan valilik ve belediye birbirinden ayrıldı; Ethem Yetkiner valilikte kalırken, Kemal Aygün belediye başkanlığına getirildi.

1958.07.14 İstanbul, dört gün sürecek Bağdat Paktı toplantısına ev sahipliği yaptı.

1958.10.30 Vatan ve Millet bulvarları açıldı.

1959.02.17 Sirkeci-Kadıköy araba vapur hattı hizmete girdi.

1959.01.06 Ankara Caddesi'ndeki Neyyir Hanı'nda meydana gelen patlamada 38 kişi öldü.

1959.01.24 Küçükyalı'daki Neşe Sineması'nın çökmesi sonucu 37 kişi öldü, çok sayıda kişi yaralandı.

1959.05.04 CHP lideri İsmet İnönü 10-15 kişilik grubun saldırısına uğradı.

1958.08.04 Yumurta büyüklüğünde yağan dolu yaralanmalara ve maddi hasara yol açtı.

1959.11.19 İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı.

1960.01.16 Samatya SSK Hastanesi açıldı.

1960.03.19 İstanbul Devlet Opera ve Balesi kuruldu.

1960.04.08 On saat süreyle çamur yağdı.

1960.04.28 İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi, üniversiteler bir ay süreyle kapatıldı.

1960.05.02 Üç gün sürecek NATO Bakanlar Konseyi İstanbul'da toplandı.

1960.05.26 Yedi yıl önce temeli atılan İstanbul Belediye Sarayı hizmete açıldı.

1960.05.27 General Refik Tulga vali ve belediye başkanı oldu.

1960.08.15 Dolmabahçe Gazhanesi üretime son verdi.

1960.10.14 Demokrat Parti yöneticilerinin yargılanmaları Yassıada'da başladı.

1960.10.23 İstanbul nüfusu 1.465.535 olarak tespit edildi.

1960.12.14 Kanlıca ile Tokmakburnu arasında Yunan ve Yugoslav tankerlerinin çarpışması sonucu 61 kişi öldü. 52 gün süren yangında *Tarsus* tankeri de yanmış ve 3 Türk ölmüştür.

1961.03.30 94 polis karakolundan 33'ü kaldırıldı.

1961.04.30 Kartal'daki tren kazasında 16 kişi öldü.

1961.05.27 İlk troleybüsler Eminönü-Topkapı hattında hizmete girdi.

1961.06.24 İstanbul Petrol Rafinerisi Anonim Şirketi (İPRAŞ) üretime başladı.

1961.07.01 Pendik-Tuzla tren hattı çift hatlı hâle getirildi.

1961.08.12 Avrupa yakasındaki tramvay hatları kaldırıldı.

1961.12.22 Haliç-Kâğıthane arasında görülen bir gök cismi heyecana yol açtı.

1961.12.24 Tevfik Fikret'in Eyüp'te bulunan kabri Aşiyan'a nakledildi.

1962.01.01 Sümerbank Yıldız Porselen Sanayi üretime başladı. 1994 yılında Sümer Holding özelleştirilince fabrika TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı'na devredildi.

1962.01.09 Atatürk Müzesi'nde yangın çıktı.

1962.02.27 Turan Ertuğ belediye başkanı oldu.

1962.03.06 Niyazi Akı İstanbul Valiliği'ne atandı.

1962.03.17 Kamuran Görgün belediye başkanı oldu.

1962.05.27 Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi kuruldu.

1962.06.02 Güzel köpek yarışması düzenlendi.

1962.06.08 Kadri İlkay vekâleten belediye başkanlığına getirildi.

1962.08.31 Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Saadet (Kutsal Emanetler) dairesi halka açıldı.

1962 Paşabahçe SSK Hastanesi açıldı.

1963.02.28 Necdet Uğur belediye başkanı oldu.

1963.07.20 Tuzla-Gebze tren hattı çift hatlı hâle getirildi.

1963.08.27 Gaziosmanpaşa ilçesi kuruldu.

1963.09.18 Depremde birçok ev yıkıldı, 1 kişi öldü.

1963.10.06 ABD Başkanı'nın eşi Jacqueline Kennedy İstanbul'a geldi.

1963.12.05 İTÜ. televizyon yayınlarına Maçka Stüdyolarında başladı.

1963.12.10 Halkın seçimi ile işbaşına gelen ilk Belediye Başkanı Haşim İşcan göreve başladı.

1963 Yönetmenliğini Terence Young'un yaptığı ve başrolünü Sean Connery'nin oynadığı From Russia with Love adlı James Bond filminin büyük bir kısmı İstanbul'da çekildi.

1964.07.20 İran Şahı Rıza Pehlevi, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel İstanbul'da görüştüler.

1964.08.14 Kıbrıs'ta şehit olan Yüzbaşı Cengiz Topel Edirnekapı Şehitliği'nde defnedildi.

1964.08.21 Kuledibi'nde 167 dükkân ve 25 apartman yanarak kül oldu.

1964.09.16 Yunan uyruklu 7.200 Rum sınır dışı edildi.

1964.12.20 Ali Sami Yen Stadı, Türkiye-Bulgaristan karşılaşması ile açıldı.

1964.12.30 Karaköy yeraltı geçidi açıldı.

1964 İstanbul Radyosu TRT'ye bağlandı.

1965.06.23 İstanbul'un çehresini değiştirecek *Kat Mülkiyeti Kanunu* yürürlüğe girdi.

1965.09.28 Kız Kulesi Millî Savunma Bakanlığı'na devredildi.

1965.10.21 Hakkı Tarık Us Kütüphanesi hizmete açıldı.

1965.10.24 Sayım sonucunda İstanbul'un nüfusu 1.742.978 olarak belirlendi.

1965.12.24 Kâğıthane'deki Kayacan Cam Fabrikası'ndaki patlamada 14 işçi öldü.

1966.01.18 İstanbul Valiliği'ne Vefa Poyraz atandı.

1966.05.09 Sirkeci-Kadıköy araba vapuru hattı kaldırılarak, Sirkeci-Harem hattı hizmete sokuldu.

1966.07.03 Boğazda iki motorun çarpışması sonucu 13 kişi öldü.

1966.09.08 Beykoz'da demirli duran avcı botlarından ikisinin infilak ederek batması sonucu 1 astsubay ve 5 er kayboldu.

1966.11 İstinye-Paşabahçe araba vapuru hattı açıldı.

1966.11.14 Anadolu yakasındaki tramvay hatları son seferlerini yaptı.

1966.11.18 Boğaz'da Romen bandıralı tankerin *Bereket* adlı balıkçı motorunu batırması sonucu 7 kişi öldü.

1966.12.19 Koç Grubu'nun ürettiği Anadol marka ilk Türk otomobili satışa sunuldu.

1966 Şişli SSK Hastanesi açıldı.

1967.05.13 Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi'nde Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi açıldı.

1967.06.24 6. Filo'nun İstanbul'a gelişi protesto edildi.

1967.07.27 İstanbul Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi, İstanbul (Çapa) Tıp Fakültesi ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi olmak üzere ikiye ayrıldı.

1967 Sultan Selim Medresesi'nde Yazı Sanatları Müzesi açıldı.

1968.01.14 Büyükçekmece Gölü dondu.

1968.03.07 Haşim İşcan, memurların daire içinde mini etekle dolaşmalarını yasakladı.

1968.03.12 Faruk Ilgaz vekâleten belediye başkanlığına getirildi.

1968.06.08 Fahri Atabey belediye başkanı oldu.

1968.07.15 Amerika'nın 6. Filo'sunun İstanbul ziyareti, İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencileri tarafından protesto edildi.

1968.10.26 Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle İstanbul'a geldi.

1968 İETT çalışanlarının imal ettiği Tosun adlı troleybüs hizmete girdi.

1968-1973 Ömerli Barajı kuruldu.

1969.01.26 Sağmalcılar Cezaevi faaliyete geçti.

1969.02.16 "Kanlı Pazar" diye tarihe geçen 6. Filo'yu protesto olaylarında 2 genç öldü.

1969.04.12 İstanbul Kültür Sarayı (AKM) hizmete açıldı.

1969.05.29 Haydarpaşa-Gebze banliyö tren hattında elektrikli trenler çalışmaya başladı.

1970.02.20 Boğaziçi Köprüsü'nün temeli Beylerbeyi'nde atıldı.

1970.03.06 TRT'nin televizyon yayınlarına başlamasıyla birlikte İTÜ yayınını sonlandırdı.

1970.04.17 Tepebaşı Dram Tiyatrosu yandı.

1970.10.20 Kolera nedeniyle yabancı gemiler İstanbul'a gelemedi.

1970.10.25 9. Genel Nüfus Sayımı sonucunda İstanbul'un nüfusu 2.132.047 olarak belirlendi.

1970.11.27 İstanbul Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi) yandı.

1970 Uluslararası Anadolu ve Trakya Otobüsçüler Derneği kuruldu.

1970 İstanbul'un ilk otogarı Harem'de hizmete girdi.

1970 Esenler ve Sağmalcılar'da koleraya yakalanan 500 kişiden 50'si öldü.

1971.01.07 Taşdelen ve Çırçır dışındaki bütün memba suları kapatıldı.

1971.02.14 Okmeydanı SSK Hastanesi açıldı.

1971.04.02 Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği kuruldu.

1971.05.22 Kaçırılan İsrail Başkonsolosu Elrom'un cesedi bulundu.

1971.07 Topkapı'da Anadolu Otogarı faaliyete geçti.

1971.08.30 TRT İstanbul Televizyonu İTÜ vericisinden yayın yapmaya başladı.

1971.09.07 Topkapı Sarayı Harem dairesi ziyarete açıldı.

1971.09.09 Boğaziçi Üniversitesi kuruldu.

1971.11.02 Üç yıl önce faaliyeti durdurulan tünel, yenilenerek hizmete açıldı.

1971.11.16 Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye İstanbul'a geldi.

1972.01.15 Yeniköy'deki Sarıyer Adliyesi yandı.

1972.03.05 *Marmara* gemisi Haliç'te yanarak battı.

1972.06.04 SSK Göztepe Hastanesi hizmete girdi.

1972.08.30 Çamlıca'daki televizyon vericisi devreye girdi.

1972.12.15 İstanbul Defterdarlığı binası yandı.

1972.12.30 Çamlıca'da yapılan televizyon kulesi ve verici istasyonu açıldı.

1972 Alibeyköy Barajı kuruldu.

1972 İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası kuruldu.

1973.02.13 Darphane binasında yangın çıktı.

1973.07.10 Bakırköy'deki gözlük fabrikası yangınında 8 kişi öldü.

1973.09.13 Denize kayan Ortaköy Camii'nin temeline 89 beton kazık çakılarak güçlendirildi.

1973.10.29 Boğaziçi Köprüsü açıldı.

1973.10.31 Aksaray Yeraltı Çarşısı açıldı.

1974.09.10 Haliç üzerindeki üçüncü köprü olan Haliç Köprüsü açıldı.

1974.09.11 Boğaziçi Köprüsü yayalara açıldı.

1975.01.24 İstanbul Üniversitesi, olaylar nedeniyle süresiz tatil edildi. Üç gün sonra eğitim başladı.

1975.09.24 Kazlıçeşme'de 10 fabrika yandı.

1975.10.26 İstanbul'un nüfusu 2.547.364 olarak sayıldı.

1975.11.15 Devlet Klasik Türk Müziği Korosu kuruldu.

1975.12.24 Aksaray Yeraltı Çarşısı dört gün boyunca yandı, 3 kişi öldü.

1975.12.26 Sultanhamam'da Gürün, Katırcıoğlu, Diri, Kenderos, Sokollu ve Bahtiyar hanlarında 4.000 dükkân yandı.

1975.12.27 Galata Mevlevîhanesi, Divan Edebiyatı Müzesi'ne dönüştürülerek ziyarete açıldı.

1976.03.20 Orient Express İstanbul'a geldi.

1976.04.02 Olay nedeniyle Boğaziçi Üniversitesi süresiz kapatıldı.

1976.05.13 Kapalıçarşı'da 1 han tamamen, bir han kısmen yandı.

1976.10.02 Muhammed Ali Clay İstanbul'a geldi.

1976.10.27 İstanbul'dan Ankara ve İzmir'e tam otomatik telefon görüşmeleri başladı.

1977.01.03 Beylerbeyi'ndeki Halil Paşa Yalısı yandı.

1977.05.01 Taksim Meydanı'ndaki olaylarda 37 kişi öldü.

1977.08.04 Fener'de meydana gelen yangında 1 cami, 19 ev, 3 depo ve 1 banka tamamen, 3 fabrika ve 1 ardiye kısmen yandı.

1977.09.02 Ümraniye'nin 1 Mayıs Mahallesi'nde gecekondu yıkımı nedeniyle çıkan çatışmada 5 kişi öldü.

1977.10.27 Yusuf İzzettin Paşa Konağı yandı.

1977.12.01 Artan intihar vakaları üzerine Boğaziçi Köprüsü yaya trafiğine kapatıldı.

1977.12.28 Sultanahmet İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi binası yandı.

1978.03.16 İstanbul Üniversitesi'nde okuyan 7 öğrenci bombalı saldırıda öldü.

1978.05.10 Çiçek Pasajı'nın yanarak çökmesi sonucu 7 kişi öldü.

1978.06.15 Tarabya'da belediye otobüsünün denize uçması sonucu 31 kişi öldü.

1978.08.19 Kariye Müzesi soyuldu.

1978.09.28 Büyükçekmece Barajı'nın temeli atıldı.

1978.10.06 Onarımdan geçen Atatürk Kültür Merkezi açıldı.

1978.10.20 İTÜ Elektrik Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu öldürüldü.

1978 İstanbul Devlet Tiyatrosu kurularak müdürlüğüne Can Gürzap atandı.

1978 Türk Edebiyatı Vakfı kuruldu.

1979.02.01 *Milliyet* gazetesi Yayın Yönetmeni ve Başyazarı Abdi İpekçi öldürüldü.

1979.03.07 İstanbul Belediyeler Birliği kuruldu.

1979.04.01 Geleneksel Avrasya Maratonu'nun birincisi koşuldu.

1979.04.13 Sultanahmet Camii Hünkâr Kasrı'nda Halı Müzesi açıldı.

1979.10.03 Heybeliada'da *Savarona* yatı yandı.

1979.10.10 Macaristan'dan getirtilen İkarus marka otuz otobüs seferlere başladı.

1979.11.15 Romanya bandıralı *Independenta* tankeri ile Yunanistan bandıralı *Evriyali* adlı kuru yük gemisinin Haydarpaşa Limanı'nın 800 m açığında çarpışması sonucu çıkan yangında 43 mürettebat öldü, çevre kirliliği meydana geldi.

1979.11.19 Komünizmle Mücadele Dernekleri Başkanı ve *Ortadoğu* gazetesi başyazarı İlhan Darendelioğlu öldürüldü.

1979.11.20 Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay öldürüldü.

1979.12.07 Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil öldürüldü.

1979 İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphane ve Arşivi açıldı.

1980.03.10 Mecidiyeköy'de pasajın kurşunlanması sonucu 6 kişi öldü.

1980.04.04 *Ortadoğu* gazetesinin yeni Başyazarı İsmail Gerçeksöz öldürüldü.

1980.04.11 Yazar ve radyocu Ümit Kaftancıoğlu öldürüldü.

1980.07.15 İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu Şişli'de öldürüldü.

1980.07.19 Eski başbakanlardan Nihat Erim, koruma polisiyle birlikte Kartal-Dragos'ta öldürüldü.

1980.07.22 DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler öldürüldü.

1980.09.12 Darbe yönetimi İsmail Hakkı Akansel'i belediye başkanlığına atadı.

1980.10.12 Sayım sonucunda İstanbul nüfusu 2.772.708 olarak belirlendi.

1980.10.14 Türkiye'nin ilk özel müzesi olan Sadberk Hanım Müzesi açıldı.

1980 İslâm Konferansı Teşkilatı'nın ilk kültürel alt birimi olarak İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) kuruldu.

1981.02.06 Emniyet Müdür Muavini Mahmut Diker öldürüldü.

1981.04.24 Atatürk Kitaplığı Taksim'deki binasında hizmete girdi.

1981.05.24 Caferîlerin Halkalı'daki Zeynebiye Camii ibadete açıldı.

1981.11.23 İstanbul Su ve Kanalizasyon (İSKİ) İdaresi kuruldu.

1981 İstanbul Televizyonu için TRT'nin Ortaköy sırtlarında hâlen kullanılmakta olan tesisleri açıldı.

1982.03 Ankesörlü telefonlar hizmete girdi.

1982.04.25 Sultanahmet Camii altındaki fil ahırlarında Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi açıldı.

1982.05.22 İstanbul sorunlarının tartışıldığı, I. İstanbul Sempozyumu yapıldı.

1982.07.12 Uluslararası İstanbul Film Festivali başladı.

1982.07.20 Marmara ve Mimar Sinan üniversiteleri kuruldu.

1982.09.01 İstanbul, Uluslararası Şehir ve Bölge Plancıları Birliği (ISCARP)'nin 18. Kongresine ev sahipliği yaptı.

1982.09.19 Yenilenen Fenerbahçe Stadı hizmete girdi.

1982.09.24 Abdullah Tırtıl belediye başkanlığına atandı.

1982.11.13 İlk TÜYAP Kitap Fuarı açıldı.

1982.11.25 Eğlence yerlerinde tüp gaz kullanılması yasaklandı.

1982 Kandilli Rasathanesi Boğaziçi Üniversitesi'ne bağlandı. 28 Mart 1983'ten itibaren Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü olarak hizmet vermektedir.

1983.05.07 Laleli'deki Washington Oteli'nde çıkan yangında çoğu turist 36 kişi öldü.

1983.05.22 Türk ve İslâm Eserleri Müzesi açıldı.

1983.07.01 Taksimetre uygulaması başladı.

1983.11.22 *Boğaziçi Kanunu* yürürlüğe girdi.

1984.03.08 İstanbul'a "büyükşehir" statüsü verildi.

1984.05.05 Süleymaniye'de meydana gelen yangında 10 kişi öldü.

1984.06.23 Büyükçekmece Barajı'nın temeli bir kez daha atıldı.

1984.07.16 Troleybüsler trafikten kaldırıldı.

1984.10.28 Yazı Sanatları Müzesi Beyazıt Medresesi'ne taşındı ve Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi adını aldı.

1984.12.03 Boğaz Köprüsü gelir ortaklığı senetleri satışa çıkarıldı.

1984.12.04 Topkapı'da elbiseciler sitesinde meydana gelen yangında 250 dükkân yandı.

1984.12 Telefonlarda ilk sayısal (dijital) sistem kullanılmaya başlandı.

1985.07.29 Yeşilköy havaalanının adı Atatürk Uluslararası Havalimanı olarak değiştirildi.

1985.10.22 12. Genel Nüfus Sayımı sonucunda İstanbul'un nüfusunun 5.475.982 olduğu açıklandı.

1985.11.22 Üsküdar'daki İstavroz Çayırı'nın adı Beylerbeyi Çayırı olarak değiştirildi.

1985.12.26 İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) kuruldu.

1986.03.07 Kandilli'deki Adile Sultan Sarayı yandı.

1986.06.22 Hafif Metro sisteminin temeli atıldı.

1986.07.24 İdealtepe istasyonunda iki banliyö treninin çarpışması sonucu 9 kişi öldü.

1986.09.06 Neve Şalom Sinagogu'na düzenlenen saldırı sonucunda 25 kişi öldü.

1986.10.06 İstanbul Televizyonu'nun altyapısına uygun olan TRT-2 yayın hayatına başladı.

1987.02.07 Şan Sineması (Egemen Bostancı Gösteri Merkezi) yandı.

1987.03.05 Son 42 yılın en yoğun karı yağdı.

1987.04.06 İstanbul Ulaşım ve Ticaret A.Ş. kuruldu.

1987.05.17 Feministler Kadıköy'de "Dayağa Paydos" mitingi düzenlediler.

1987.05.29 Deniz otobüsleri Bostancı-Kabataş seferlerine başladı.

1987.06.19 Küçükçekmece ilçesi kuruldu (Fiilen ve törenle hizmete girişi 15 Temmuz 1988'dir).

1987.07.04 Büyükçekmece, Kâğıthane, Pendik ve Ümraniye ilçeleri kuruldu. Telefon İdaresi, İstanbul yakası ve Anadolu yakası olmak üzere ikiye ayrıldı.

1987.08.25 Tadilatı biten Mozaik Müzesi yeniden ziyarete açıldı.

1988.02.18 İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nın adı Lütfi Kırdar olarak değiştirildi.

1988.05.22 Galatasaraylı futbolcu Tanju Çolak, 39 gol atarak Metin Oktay'ın rekorunu kırdı.

1988.07.03 Fatih Sultan Mehmet Köprüsü açıldı.

1988.09.02 İstanbul Ulaşım ve Ticaret A.Ş.'nin adı, İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (İDO) olarak değiştirildi.

1988.09.04 Ambarlı'da inşa edilen doğal gaz santrali üretime başladı.

1988.12.03 Bilimsel araştırmalar yapmak, araştırmacı yetiştirmek, araştırma kütüphanesi ve dokümantasyon ünitesi oluşturmak amacıyla Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)kuruldu.

1988 Büyükçekmece Barajı açıldı.

1989.01.18 Hafif metro Esenler uzatma istasyonu hizmete girdi.

1989.03.03 4. Levent'teki boya fabrikasında meydana gelen yangında 13 kişi öldü.

1989.03.04 Tarlabaşı Bulvarı törenle açıldı.

1989.03.11 Aksaray-Ferhatpaşa arasında hızlı tramvay hizmete girdi.

1989.03.14 Harbiye'deki İstanbul Belediyesi Konser Salonu (CRR) açıldı.

1989.03.28 Nurettin Sözen büyükşehir belediye başkanlığına seçildi.

1989.06.04 Bulgar zulmü Taksim'de telin edildi.

1989.08.20 Darlık Barajı törenle açıldı.

1989.09.03 Aksaray-Kartaltepe arasında hafif metro seferleri başladı.

1989.11.14 *Gazete* gazetesine yapılan baskında yazar Kamil Başaran öldürüldü.

1989 Bulgaristan'ın sınır dışı ettiği Türk göçmenler geldi.

1990.03.07 Gazeteci Çetin Emeç ile şoförü Sinan Ercan öldürüldü.

1990.04.14 Türkiye'nin ilk Kadın Eserleri Kütüphanesi açıldı.

1990.05.20 Bayrampaşa ilçesi kuruldu.

1990.09.17 Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın kabirleri İmralı adasından Topkapı'daki Anıtmezar'a nakledildi.

1990.10.21 İstanbul'un nüfusu 6.620.240 olarak belirlendi.

1990.11.28 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Spor Kulübü kuruldu.

1990.12 EMOS 1 adı verilen ilk fiber optik yurt dışı bağlantısı sayesinde İstanbul ve Türkiye'nin dünya ile iletişimi sağlandı.

1990.12.29 Taksim-Tünel arasındaki nostaljik tramvay, seferlerine başladı.

1991.04.09 Şehzadebaşı'nda Yunan turistlerinin otobüsünün yakılması sonucu 34 turist ve saldırgan yanarak öldü.

1991.08.25 İstanbul Boğazı'nda İtalyan tankeriyle Türk gemisinin çarpışması neticesinde 5 Türk öldü.

1991.08.26 İstinye Tersanesi kapatıldı.

1991.09.30 Metronun temeli atıldı.

1991.10.22 Kadıköy Metropoliti Bartholomeos, Rum Ortodoks Patrikliği'ne seçildi.

1991.12.25 Bakırköy'deki Çetinkaya Mağazası'na düzenlenen terör saldırısında 11 kişi öldü.

1992.01.15 İstanbul'da kablolu televizyon yayını başladı.

1992.01.22 Evlerde doğal gaz kullanımı başladı.

1992.02.06 İstanbul DGM Başsavcısı Yaşar Günaydın ve şoförü öldürüldü.

1992.04 Tarih Vakfı'nın çıkardığı üç aylık *İstanbul* dergisi yayına başladı.

1992.05.02 Şişli'de 5 polis silahla şehit edildi.

1992.05.16 Galata Köprüsü yandı.

1992.06.03 Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Güngören, Maltepe, Sultanbeyli ve Tuzla ilçeleri kuruldu.

1992.06.16 Vaniköy'deki Paşalar, Seferoğlu ve Aksoy yalıları tamamen yandı.

1992.06.16 İstanbul'da düzenlenen Avrupa Atıcılık Şampiyonası'nda Alp Kızılsu dünya rekoru kırarak altın madalya kazandı.

1992.06.17 Yeniden inşa edilen Galata Köprüsü törenle hizmete girdi.

1992.06.25 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı toplandı.

1992.07.10 Sirkeci-Aksaray arasındaki raylı sistem hizmete girdi.

1992.10.25 İlk özel havaalanı Hezarfen adıyla Arnavutköy'de hizmete girdi.

1992.11.17 Şişli'deki saldırıda 1 komiser, 3 polis şehit oldu.

1992 Yeşilvadi Çevirme Tesisi hizmete girdi.

1992 Kartal ve Kadıköy deniz otobüsü iskeleleri hizmete girdi.

1993.04.11 Maçka-Taşkışla teleferik hattı hizmete girdi.

1993.04.22 Cumhurbaşkanı Turgut Özal, on binlerce kişinin katıldığı törenle defnedildi.

1993.04.28 Ümraniye'deki Hekimbaşı çöplüğünde biriken metan gazının patlaması sonucu 39 kişi öldü.

1993.06.13 Gazhanelerin üretimine son verildi.

1993.08.19 İSKİ Genel Müdürü Ergun Göknel tutuklandı.

1993.09.23 Tahtakale'deki Sabuncu Hanı'nda 80 işyeri yandı.

1993.09.23 Michael Jackson İnönü Stadı'nda konser verdi.

1993.12.29 Esenler ilçesi kuruldu.

1993 İstanbul'un ilk cemevi Kartal'da açıldı.

1994.02.12 Tuzla istasyonunda 5 yedek subay öğrenci terör saldırısında şehit oldu.

1994.02.19 Adalar Belediye Başkanı Recep Koç öldürüldü.

1994.03.07 Hızlı tramvayın Zeytinburnu-Bakırköy bölümü hizmete girdi.

1994.03.13 Rumelikavağı'nda Yunan bandıralı kuru yük gemisi ile Kıbrıs Rum bandıralı tankerin çarpışması sonucu 28 kişi öldü.

1994.04.08 Yıldız Saray Müzesi açıldı.

1994.05.05 Büyük İstanbul Otogarı faaliyete geçti.

1994.12.30 The Marmara Oteli pastanesine düzenlenen bombalı saldırıda arkeolog Yasemin Cebenoyan aynı gün, yaralanan yazar ve sinemacı Onat Kutlar da 12 gün sonra öldüler.

1994 Tarih Vakfı ile Kültür Bakanlığı sekiz ciltlik *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ni yayımladı.

1995.03.02 Halkalı Çöplüğü kapatıldı.

1995.03.12 Gazi Mahallesi ve Gaziosmanpaşa'da beş gün süren olaylarda 22 kişi öldü.

1995.06.06 Yalova il hâline getirilerek İstanbul'dan ayrıldı.

1995.11.12 Sait Halim Paşa Yalısı yandı.

1996.01.09 Levent'teki Sabancı Center binasına düzenlenen saldırıda Sabancı Holding Yönetim Kurulu Üyesi Özdemir Sabancı, ToyotoSA Genel Müdürü Haluk Görgün ve sekreter Nilgün Hasefe öldürüldü.

1996.01.16 Şile Keson Kuyuları hizmete girdi.

1996.05.30 İki hafta sürecek Habitat II Zirvesi başladı.

1996.06.13 Küba Devlet Başkanı Fidel Castro, Habitat II Zirvesi'ne katılmak üzere İstanbul'a geldi.

1996.08.04 72 yıl önce Tacikistan'da şehit olan Enver Paşa'nın kemikleri Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde defnedildi.

1996.09.11 Türkiye Ulusal İnternet Altyapı Ağı (TURNET) hizmete girdi.

1997.05.07 Yenikapı Mevlevîhanesi yandı.

1997.06.14 D-8 ülkeleri zirvesi yapıldı.

1997 İlk yerli deniz otobüsü *Temel Reis* inşa edilerek denize indirildi.

1998.07.09 Mısır Çarşısı'nın girişinde meydana gelen bombalı saldırıda 7 kişi öldü.

1998.09.13 Orman yangınlarında 123 hektar alan yandı.

1998.10.14 Türk Ermenilerinin patrikliğine Mesrop Mutafyan seçildi.

1998.12.20 Sazlıdere Barajı hizmete alındı.

1999.02.04 Maltepe'deki özel bir huzurevinde çıkan yangında 9 yaşlı öldü.

1999.03.13 Kadıköy'deki Mavi Çarşı'da teröristlerin çıkardığı yangında 14 kişi öldü.

1999.08.17 Gölcük depreminden dolayı İstanbul'da binlerce yapı yıkıldı, 981 kişi öldü.

1999.11.18 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı İstanbul'da toplandı.

1999.12.24 Türkiye'nin ilk adli tıp polikliniği, İstanbul Tıp Fakültesi'nde açıldı.

2000.05.17 Galatasaray Futbol Kulübü UEFA kupasını kazanan ilk Türk takımı oldu.
İstanbul Metrosu Taksim-4. Levent arasında seferlerine başladı.

2000.10.22 Sayım sonucunda İstanbul nüfusu 10.185.735 olarak belirlendi.

2001.01.08 İstanbul Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı açıldı.

2001.10.20 17. İSEDAK toplantısı yapıldı.

2001.11.25 500. Yıl Vakfı Türk Musevîleri Müzesi hizmete girdi.

2002.02.12 İKÖ-AB Ortak Forumu Çırağan Sarayı'nda yapıldı.

2002.07.31 Türkiye'nin en büyük stadı, 75.145 seyirci kapasiteli Atatürk Olimpiyat Stadı hizmete girdi.

2002.08.06 Paşabahçe Beykoz Fabrikası kapatıldı.

2002.12.20 Hafif metro hattı Atatürk Havaalanı'na ulaştırıldı.

2003.02.17 İstanbul Valiliği'ne Muammer Güler atandı.

2003.04.15 Dünya Haber Ajansları Zirvesi yapıldı.

2003.05.02 Miniatürk ziyarete açıldı.

2003.08.10 Bir hafta sürecek Dünya Felsefe Kongresi başladı.

2003.08.18 İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve üniversiteler tarafından hazırlanan İstanbul Deprem Master Planı tanıtıldı.

2003.10.20 19. İSEDAK toplantısı yapıldı.

2003.11.01 Kadıköy-Moda nostaljik tramvay hattı hizmete girdi.

2003.11.15 Neve Şalom ve Beth İsrael sinagoglarına düzenlenen terör saldırılarında çoğu Müslüman 27 kişi öldü.

2003.11.20 İngiliz konsolosluğu ve HSBC genel merkezine düzenlenen terör saldırıları sonucunda, aralarında tiyatro sanatçısı Kerem Yılmazer ile İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Roger Short'un da bulunduğu 30 kişi öldü.

2003.12 Hahambaşılığa bağlı Osmanlı-Türk Sefarad Kültürü Araştırma Merkezi açıldı.

2004.05.09 Marmaray'ın temeli atıldı, Yenikapı Kurtarma Kazıları başladı.

2004.05.15 49. Eurovision Şarkı Yarışması İstanbul'da yapıldı.

2004.06.28 46 ülkenin hükûmet ve devlet başkanlarının katıldığı NATO Zirvesi başladı.

2005.03.01 Büyükşehir Belediyesi, Şehir Hatları İşletmesi'ni devralarak deniz ulaşımını tek merkezden idare etmek amacıyla İstanbul Deniz Otobüslerine (İDO) verdi.

2005.05.25 Liverpool ile Milan arasında yapılan Şampiyonlar Ligi final maçı Atatürk Olimpiyat Stadı'nda oynandı.

2005.12.31 Eyüp-Piyerloti teleferik hattı hizmete girdi.

2005 Yenikapı'daki kazılarda 8.500 yıllık mezar bulundu.

2006.06.29 Taksim-Kabataş füniküler sistemi hizmete açıldı.

2006.11.28 Papa XVI. Benedict İstanbul'a geldi.

2006 İDO, taşıdığı yolcu sayısı, sahip olduğu gemi miktarı, hizmet verdiği hat sayısı ve taşıma kapasitesi kategorilerinde International Fast Ferry Organization tarafından dünya lideri ilan edildi.

2007.01.19 *Agos* gazetesi yayın yönetmeni Hrant Dink öldürüldü.

2007.04.01 Boğaziçi Köprüsü ışıklandırıldı.

2007.09.17 Avcılar-Topkapı metrobüs hattı devreye girdi.

2007.09.30 Restore edilen Yenikapı Mevlevîhanesi hizmete açıldı.

2007 Küçükçekmece'de 2.700 yıllık Bathonea antik kenti bulundu.

2008.03.22 Arnavutköy, Ataşehir, Başakşehir, Beylikdüzü, Çekmeköy, Esenyurt, Sancaktepe, Sultangazi ilçeleri kuruldu; Eminönü kaymakamlığı lağvedilerek Fatih ilçesine bağlandı.

2008.05.15 İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth İstanbul'a geldi.

2008.05.24 İstanbul İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi açıldı.

2008.07.27 Güngören'de teröristlerin bombalı tuzağında 18 kişi öldü.

2008.08.14 İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad İstanbul'a geldi.

2008.09.08 Topkapı-Zincirlikuyu metrobüs hattı devreye girdi.

2008.10.20 Ergenekon davasının ilk duruşması Silivri'de başladı.

2008.12.20 Taksim Cumhuriyet Sanat Galerisi açıldı.

2009.01.31 Panorama 1453 Tarih Müzesi ziyarete açıldı.

2009.03.03 Söğütlüçeşme-Zincirlikuyu metrobüs hattı devreye girdi.

2009.03.16 5. Dünya Su Forumu başladı.

2009.04.25 Avrupa'nın en büyük, çöp gazından elektrik üretme tesisi Göktürk köyünde yapıldı.

2009.05.20 Werder Bremen'le Shakhtar Donetsk arasındaki UEFA Kupası final maçı Şükrü Saraçoğlu Stadı'nda oynandı.

2009.09.08 Çatalca ve Silivri'de tarihin en büyük sel afetlerinden birisi yaşandı. 31 kişi öldü.

2009.09.17 Haliç Kongre ve Kültür Merkezi açıldı.

2009.10.02 İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe girdi.

2009.10.18 Dünyanın en büyük akvaryumlarından Turkuazoo, Bayrampaşa'da hizmete girdi.

2010.04.23 Sinan Erdem Spor Salonu açıldı.

2010.09.22 Vapurlarla iç hat ulaşım hizmeti İDO'dan alınarak, Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan İstanbul Şehir Hatları Turizm Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'ne verildi.

2010.10.22 Genel Nüfus Sayımı sonucuna göre İstanbul nüfusu 10.018.735 olarak gerçekleşti.

2010.11.28 Haydarpaşa Garı'nın çatısı yandı.

2010.12.28 Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kuruldu.

2011.01.15 Türkiye'nin ikinci büyük stadı 52.888 kişi kapasiteli Türk Telekom Arena Stadı açıldı.

2011.05.11 Akaretler Mustafa Kemal Müzesi hizmete açıldı.

2011.07.25 Çağlayan'daki İstanbul Adalet Sarayı hizmete açıldı.

2011.06.01 İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Deniz Otobüsleri (İDO) Şirketi'ni özelleştirdi.

2012.04.29 Beşiktaş Basketbol Takımı FIBA 2011-2012 EuroChallenge kupasını kazandı.

2012.06.06 Üsküdar-Sancaktepe metro hattının temeli atıldı.

2012.07.16 Avcılar-Beylikdüzü metrobüs hattı devreye girdi.

2012.08.17 Kadıköy-Kartal metrosu açıldı.

2013.01.28 TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre, **2012** yılında İstanbul nüfusunun **13.710.512** olduğunu açıkladı.

2013.04.05 İMKB'nin unvanı Borsa İstanbul olarak değiştirildi.

2013.05.21 Emek Sineması tamamen yıkıldı.

2013.05.29 Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün temeli atıldı.

2013.06.14
Başakşehir-Kirazlı-Olimpiyatköy metro hattı açıldı.

2013.10.29
Marmaray hizmete açıldı.

2014.07.25
İstanbul-Ankara arasında Yüksek Hızlı Tren hizmete açıldı.

KAYNAKLAR

Afyoncu, Erhan, Ahmet Önal, Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul 2010.

Ahmed Refik, *Onikinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988.

Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz. A. Uysal, Ankara 2000.

Ayar, Mesut, *İstanbul'un 100 Önemli Olayı*, İstanbul 2010.

Ayvansarâyî, Hüseyin, *Hadîkatü'l-cevâmi' İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar,* haz. A. N. Galitekin, İstanbul 2001.

Balcı, Ramazan, İbrahim Sırma, *Ticaret ve Ziraat Nezareti: Memâlik-i Osmâniyye'de Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul 2012.

Bayrak, M. Orhan, *İstanbul Tarihi*, İstanbul, ts.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV c., İstanbul 2011.

Demirel, Fatmagül, *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler,* İstanbul 2007.

Demirkent, Işın, "İstanbul-Kuruluşundan Fethe Kadar", *DİA*, XXIII, 205-210.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (*DBİst.A*), VII c., İstanbul 1994.

Ergin, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, haz. A. Nezih Galitekin, İstanbul 1996.

Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye* (V c., İstanbul 1330-38), IX c., İstanbul 1995.

Eren, Güler (ed.), *Osmanlı*, XII c., Ankara 1999.

Ersel, Hasan v.dğr. (haz.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, IV c., İstanbul 2002.

Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2007.

Jaeschke, Gotthard, *Türkiye Kronolojisi: 1938-1945*, çev. Gülayşe Koçak, Ankara 1990.

Kazgan, Haydar v.dğr., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi: Kuruluştan Cumhuriyete*, İstanbul 1999.

Mülayim, Selçuk, *Yüzyılın Kültür ve Sanat Kronolojisi: 1900-1999*, İstanbul 1999.

Norwich, John Julius, *Bizans*, III c., çev. Selen H. Riegel, İstanbul 2013.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1995.

Öztürk, Said (ed.), *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, İstanbul, ts.

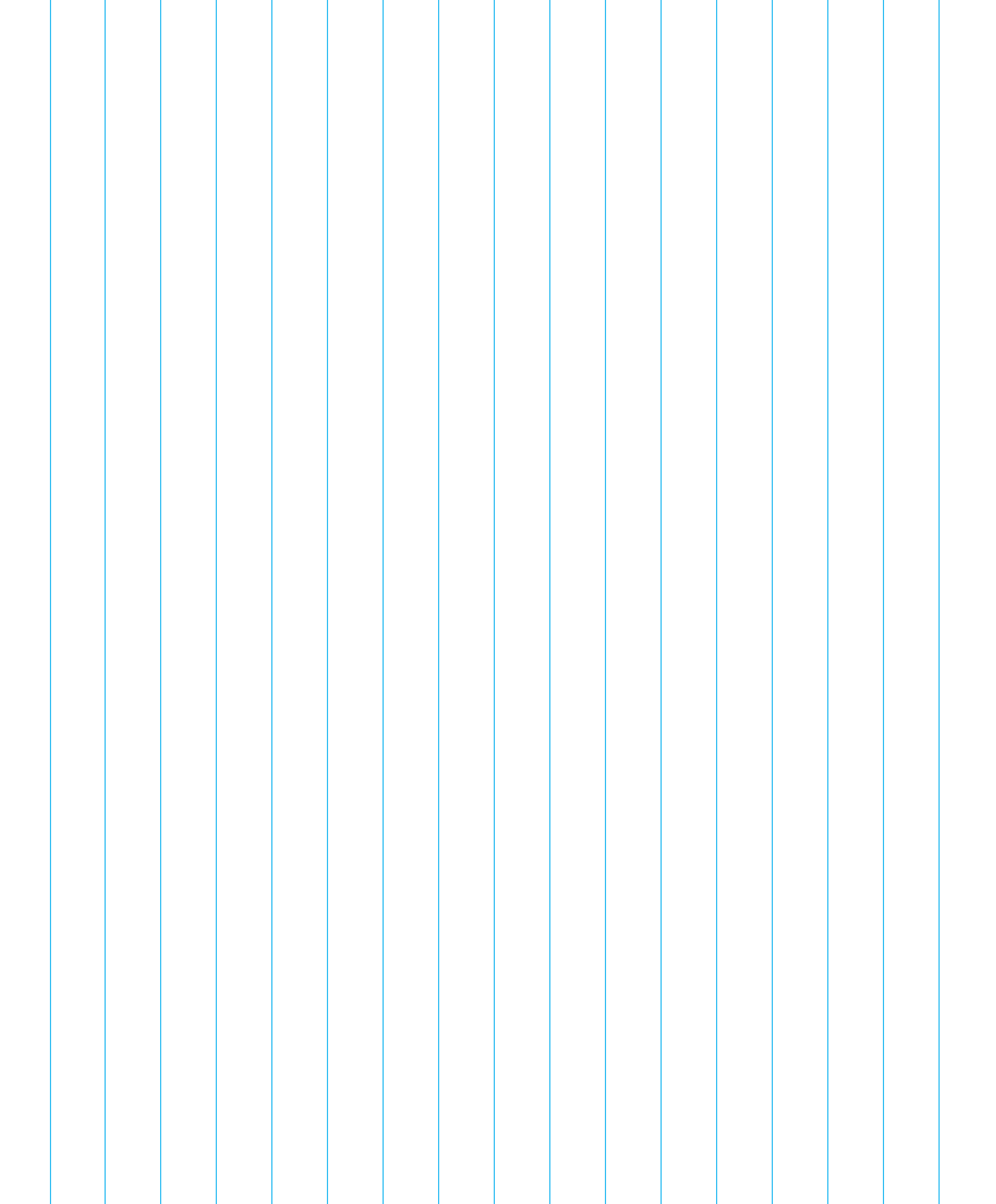
Satan, Ali, *İstanbul'un 100 Yılı*, İstanbul 2012.

Türkiye Cumhuriyeti 80'inci Yıl Kronolojisi, Ankara 2003.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (*DİA*), XLIV c., İstanbul 1988-2013.

Ziyaoğlu, Rakım, *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, İstanbul 1985.

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Byzantine_emperors

İSTANBUL

BİBLİYOGRAFYASI

İSTANBUL BİBLİYOGRAFYASI

CEMAL TOKSOY* - YUNUS UĞUR**

Bu çalışma, kitap ve doktora tezi formatındaki eserler merkeze alınarak yaklaşık 3.700 çalışmayı muhtevi bir listedir. İstanbul ile ilgili yapılmış tüm yayınları kapsama iddiasında değildir. Aşağıda belirtilen kataloglar taranarak İstanbul şehrinin tarihi ile doğrudan ilgili olan çalışmalara yer verilmeye çalışılmıştır. Eserler listelenirken kitap ve tez ayırımı yapılmadan yazarların ve yayına hazırlayan kişilerin soyadları dikkate alınarak alfabetik sıralama yapılmıştır. Herhangi bir yazar-hazırlayan ismi belirtilmeyen çalışmalar ise listenin sonunda kitap başlıklarına göre alfabetik sıralanmıştır. Tekrarlardan kaçınmak için birkaç dilde yayınlanmış çalışmalardan telif yani özgün dili tercih edilmiş, birkaç kere basımı yapılan yayınların ise ilk baskısı bibliyografyaya dahil edilmiştir.

Bibliyografya hazırlanırken taraması yapılan katalog ve Veri Tabanları şunlardır: TDV İSAM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Ortak Veritabanı, Atatürk Kitaplığı, İstanbul Kitaplığı, European Library, Library of Congress, Bibliotheque National, British Library, National Library of Greece, Deutsche Nationalbibliothek, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Citation Index, ProQuest Dissertation, Archive.org, DART-Europe E-theses Portal ve http://www.envanter.gov.tr.

* İSAM

** İstanbul Şehir Üniversitesi

A. Cemal, ***İstanbul***, İstanbul 1932.

A. Safvet, ***İstanbul Musahabeleri***, İstanbul 1324/1908.

A. Ziver, ***En Can Alacak Nokta***, ***Payitahtın Nakli Meselesi***, İstanbul 1329/1913.

Abaç, Sadi, ***Kasımpaşa'nın Tarihçesi***, İstanbul 1935.

Abdin, Tofiq, ***Ah İstanbul***, ***İstanbul: Türkiye İstanbul: 1993-1998***, Bakü 2005.

Abdon-Boisson, P., ***La Mosquee des Roses Recit de l'Histoire Ottomans***, Paris y.y.

Abdülaziz Bey, ***Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri: Âdât ve Merasim-i Kadîme Tâbirât ve Muâmele-i Kavmiyye-i Osmâniye***, haz. Kazım Arısan ve Duygu Arısan Günay, II c., İstanbul 1995.

Abdülhafız, Abdullah Atia, "**Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler**", doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994.

Abidine, ***Istanbul and Northwest Turkey: Saray Burnu. Haghia Sophia. Topkapi. Blue Mosque. Grand Bazaar. Süleymaniye. Fethiye. The Land Walls. Golden Horn. Galatta A. Beyoglu. Uskudar A. the Princes Islands. Bosphorus. Iznik. Bursa. Ardanelles: Troy***, London 1993.

Able, Vanessa, ***Istanbul: Step By Step***, London 2011.

Abravanel, Jacques, ***Memoires Posthumes et Inachevees de Jacques Abravanel***, ***Juif Portugais***, ***Salonicien de Naissance***, ***Stambouliote Dadoption Texte Revu par Alexandre Toumarkine***, İstanbul 1999.

Acar, M. Şinasi, ***Bentler ve Sinan'ın Suyolu***, İstanbul 2010.

Acar, M. Şinasi, ***İstanbul'un Son Nişan Taşları***, İstanbul 2007.

Acar, M. Şinasi, ***Ünlü Hattatların Mezarları: Gelimli Gidimli Dünya***, İstanbul 2004.

Acar, Melike, "**Concepts of Morality, Personal Autonomy, and Parental Authority in Multifaceted Social Issues: An Examination of Daughters' and Mothers' Reasoning in Religious and Secular Istanbul, Turkey**", doktora tezi, University of California, 2011.

Acarer, Erk, ***% 100 İstanbul: Tarih, Mekan ve Sırlar***, İstanbul 2009.

Acemoğlu, Niko, ***Ta Ayazmata Tis Polis=İstanbul Ayazmaları***, Athena 1990.

Acheson, Judy, ***Judy in Constantinople***, New York 1930.

Acık, Ali, ***İstanbul'dan Anadolu'ya Mektup***, İzmir 1949.

Acıkök, Yusuf, ***İstanbul Destanı***, İstanbul 1955.

Acominatus, Nicetas Honiates, ***De Signis Constantinopolitanis***, Napoli 1960.

Açıkalın, Mustafa, ***İstanbul: The City and Municipality***, İstanbul 1996.

Açıkgöz, Yusuf, ***Kandilli'deki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları***, İstanbul 2007.

Adam, Volker, ***Russlandmuslime in Istanbul am Vorabend des Ersten Weltkrieges: Die Berichterstattung Osmanischer Periodika über Russland und Zentralasien***, Frankfurt 2002.

Adamov, E. A., ***Constantinople et les Detroits: Documents Secrets de l'Ancien Minis-Tere des Affaires Etrangeres de Russie***, çev. S. Volski, G. Gaussel ve V. Paris, II c., Paris 1930-32.

Adıgüzel, Ayşe Seyyide, Zeynep Trabzonlu (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 49 Numaralı Sicil (H. 1054/M. 1644)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Adıvar, Abdülhak Adnan, ***İstanbul'un Fethi Sırasında Bizans ve Türk Kültür Vaziyeti***, İstanbul 1954.

Afyoncu, Erhan, ***Fatih ve Fetih Albümü***, İstanbul 2003.

Afyoncu, Erhan, ***Truva'nın İntikamı: Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un Fethi'nin Bilinmeyen Yönleri***, İstanbul 2011.

Afyoncu, Erhan-Coşkun Yılmaz, ***1453: Panorama Tarih Müzesi***, İstanbul 2013.

Ağat, Nilüfer, ***Boğaziçinin Turistik Etüdü***, İstanbul 1963.

Ağın, Ahmed, ***Beşiktaş İlçesi***, İstanbul 1965.

Ağır, Aygül, "**İstanbul'un Eski Venedik Ticaret Kolonisinin Osmanlı Ticaret Bölgesine Dönüşümü**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001.

Ahmed Mithat Efendi, ***Dünya'ya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş; Felatun Bey ile Rakım Efendi; Hüseyin Fellah***, haz. Kazım Yetiş, Necat Birinci ve M. Fatih Andı, Ankara 2000.

Ahmed Midhat Efendi, ***Sayyâdâne Bir Cevelân: Beykoz'dan İzmit Körfezi'ne Bir Av Gezintisi***, haz. Sami Önal, İstanbul 2001.

Ahmed Muhtar Paşa, ***Feth-i Celîl-i Kostantiniyye (Ayâd-ı Mefâhir-i Milliyye-i Osmâniyyeden Osmanlılığın Avrupada Tarz-i Tesisi yahut Feth-i Celîl-i Kostantiniyye: Sene 857 Hicrî, 1453 Milâdî***, İstanbul 1316 /1898, 1994.

Ahmed Râsim, ***Eski İstanbul***, İstanbul 1931.

Ahmed Râsim, ***Kabakçı Mustafa***, İstanbul 1331.

Ahmed Râsim, ***Şehir Mektupları*** (İstanbul 1328), haz. Mustafa Kutlu, IV c., İstanbul 2012.

Ahunbay, Zeynep, ***İstanbul'da Kentsel Mimari***, İstanbul 2011.

Ak, Mahmut, ***Gün Gün İstanbul'un Fethi***, İstanbul 2006.

Ak, Mahmut, Fahameddin Başar (haz.), ***İstanbul'un Fetih Günlüğü***, İstanbul 2010

Akakuş, Recep (ed.), ***Eyüp Sultan ve Mukaddes Emanetler***, haz. Adil Sarmısak, İstanbul 1991.

Akakuş, Recep (ed.), ***Tarihsel Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'an-ı Kerim***, haz. İhsan Kadirhan, İstanbul 2010.

Akalin, Kutlu, "**Co-Existence and Persecution: Sixth-Century Constantinople According to John of Ephesus**", doktora tezi, Princeton University, 2011.

Akan, Murat, ***Ruhunu Arayan Şehir: İstanbul***, İstanbul 2006.

Akar, Şevket Kamil (haz.), ***İstanbul: Şehir ve Medeniyet***, İstanbul 2004.

Akarsu, Hikmet Temel, ***Lodoslar Altında Bostancı ve Bağdat Caddesi***, İstanbul 2010.

Akat, Yücel, ***Istanbul***, çev. Maggie Pınar, fot. Naci Keskin v.dğr., İstanbul 2005.

Akay, Hasan (haz.), ***Fatih'ten Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul***, II c., İstanbul 1997.

Akbağ, Mümin (haz.), ***İstanbul***, çev. Robin Hales, İstanbul 1972.

Akbal, Oktay, ***İstinye Suları***, İstanbul 1973.

Akbayar, Nuri (ed.), ***Adım Adım Beşiktaş: Korular***, ***Saraylar***, ***Camiler***, ***Kiliseler***, ***Müzeler***, ***Sinemalar***, ***Tiyatrolar***, ***Oteller***, ***Restoranlar***, İstanbul 1998.

Akbayar, Nuri (ed.), ***Dünden Bugüne Beşiktaş***, İstanbul 1998.

Akça, Nurgül, ***Beykoz (Merkez) ve Yalıköy Ahşap Konut Üzerine Envanter Çalışması***, İstanbul 1996.

Akçay, Faik, ***Zeytinburnu Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti: İnceleme***, ***Eleştiri***, İstanbul 1974.

Akçay, İlhan (haz.), ***Ayasofya Camii***, Ankara 1968.

Akçura, Gökhan, ***Boğaziçi Yazıları***, İstanbul 1993.

Akçura, Gökhan, ***Eski İstanbul'da Kıyılar ve Plajlar = The Shores and Beaches of Old Istanbul***, İstanbul 1992.

Akçura, Gökhan, ***The Golden Horn of İstanbul: Haliç 1993***, çev. Mary Işın, fot. Sıtkı Kösemen, İstanbul 1992.

Akçura, Gökhan, ***Şen Gönüller Diyarı (Boğaziçi Yazıları)***, İstanbul 2003.

Akdemir, Samuel, ***İstanbul Mozaiğinde Süryaniler/The Syrian Orthodox Community in the Mosaic of Istanbul***, İstanbul 2009-.

Akdeniz, Gül, "**Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin (Divan Yapıları ve Arz Odasının) Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1995.

Akdoğan, Günel, ***İstanbul Peyzajının Tanziminde Peyzaj Mimarisi ile İlgili Problemler ve Ana Prensipler***, Ankara 1962.

Akerman, Mehmet Tanju, ***İki Avuç İstanbul***, İstanbul 2005.

Akerman, Mehmet Tanju, ***İstanbullu***, İstanbul 2005.

Akerman, Mehmet Tanju, ***Kadıköy: Dünü***, ***Bugünü***, ***Yarını***, İstanbul 2009.

Akgöz, G., ***Many Voices of a Turkish State Factory: Working at Bakirköy Cloth Factory***, ***1932-50***, Amsterdam, 2012.

Akgündüz, Ahmet, Said öztürk, Yaşar Baş, ***Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii***, İstanbul 2006.

Akgündüz, Ahmet, Said Öztürk, Yaşar Baş, ***Üç Devirde Bir Mabed: Ayasofya***, İstanbul 2005.

Akın, Hüseyin, ***Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane***, İstanbul 2010.

Akın, Mine, "**Beylerbeyi Sarayı ve Süslemesi**", bilimde uzmanlık tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1979.

Akın, Nur, ***XIX. Yüzyıl İkinci Yarısında Galata ve Pera***, İstanbul 1998.

Akın, Sunay-Akgün Akova, ***İki Şair Arasında İstanbul***, ed. Yelda Baler, İstanbul 2006.

Akın, Sunay, ***İstanbul'da Bir Zürafa***, İstanbul 2003.

Akıncı, Naile, ***Eyüp'te Zaman***, ***1953-1993***, ***Naile Akıncı: Retrospektif Sergisi***, ***16-30 Ocak 1993***, İzmir t.y.

Akıncı, Şirin, "**İstanbul'un Fethinden Lale Devrine Kadar Osmanlı Kagir Mimarisinde Yapım Teknikleri 1453-1730**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998.

Akkan, Tülay, "**Mimar Sinan'ın İstanbul'da Saray Kadınları İçin Yapmış Olduğu Eserler ve bu Eserlerin Mimari Özellikleri**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009.

Akkanat, Cevat, ***Çanakkale Savaşları ve İstanbul***, İstanbul 2008.

Akkaya, Mustafa, "**XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

Akkaya, Tayfun, ***Görkemli Bir Geçmiş Umut Yüklü Bir Gelecek Silivri***, İstanbul 2011.

Akkuzu, Emin-Fatih Demircan (haz.), ***Bir İstanbul Sevdası***, fot. Mehmet Biber, II c., İstanbul 2003.

Akman, Mehmet (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 983-984/M.1575-1576)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Akman, Mehmet (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 32 Numaralı Sicil (H. 1015-1016/M.1606-1607)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Akman, Mehmet, Fethi Gedikli (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 7 Numaralı Sicil (H. 985-986/M. 1577-1578)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Akman, Mehmet, Fethi Gedikli (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005-1007/M.1596-1599)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Akman, Mehmet, Murat Uluskan, Talip Mert, Yüksel Çelik, Rıfat Günalan, Fatih Akyüz (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970-971/M. 1563)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Akova, Akgün, ***Ayyıldızın Altındaki Kartal Polonezköy***, ed. Gülden Akıncı, İstanbul 2010.

Akozan, Feridun, ***İstanbul'un Kapalı Çarşısı***, İstanbul 1979.

Akozan, Feridun, ***The Sait Halim Paşa Yalı***, Ankara 1991.

Aköğretmen, Erol, "**1877-1878 Kışında İstanbul: Göçmenlerle İlgili Sorunlar, Çözümleri**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1982.

Aköz, Alâaddin, ***Bir İmamın Nikâh Defteri: Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi***, Konya 2006.

Aksan, Doğan, ***İstanbul Ağzı Üzerine Gözlemler***, İstanbul 1985.

Aksel, Malik, ***İstanbul'un Ortası***, Ankara 2000.

Aksoy, Aksu-Zeynep Enlil, ***Kültür Ekonomisi Envanteri İstanbul 2010***, ed. Eda Ünlü Yücesoy, haz. Z. Özgün Forta, İstanbul 2011.

Aksoy, İsmail Hakkı, ***İstanbul'da Tarihi Yapılarda Uygulanan Temel Sistemleri***, İstanbul 1982.

Aksoy, Özgönül, ***Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme***, İstanbul 1968.

Aksoy, Şule (haz.), ***In Pursuit of Excellence: Works of Art from the Museum of Turkish and Islamic Arts, Istanbul***, fot. Ahmet Ertuğ, çev. Robert Bragner, İstanbul 1993.

Aksoylu, Yurdanur Fazilet, "**Challenge to Bureaucracy: The Informal Networks of Urban Squatters and Communication with the Local Authorities in Istanbul (Turkey)**", doktora tezi, University of California, 1982.

Aksu, Hüsamettin, ***İstanbul Yapılarındaki Bazı Dekoratif Kûfi Hatlar***, İstanbul 2001.

Aksüt, Sadun Kemali, ***Şarkılarda İstanbul***, İstanbul 1994.

Akşin, Sina, ***İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele***, II c., İstanbul 2004.

Akşit, İlhan, ***The City of Two Continents Istanbul***, İstanbul 1933.

Akşit, İlhan, ***The Istanbul Archaeolog***, İstanbul 1981.

Akşit, İlhan, ***İstanbul***, fot. Sami Güner, Şemsi Güner ve Yılmaz Dinç, İstanbul 1981.

Akşit, İlhan, ***Treasures of İstanbul***, fot. Sami Güner; ve dğr., İstanbul 1989.

Akşit, İlhan, ***The Topkapı Palace***, İstanbul 2005.

Akşit, İlhan, ***Topkapı ve Dolmabahçe Sarayları***, y.y. t.y.

Akşit, İlhan, ***Üç İmparatorluğun Başkenti İstanbul***, İstanbul 2002.

Aktan, Latife, "**1850-1950 Yılları Arasında İstanbul Yapılarında Kullanılmış Olan Türk Çinilerinin Renk ve Kompozisyon Açısından İncelenmesi**", sanatta yeterlik, Mimar Sinan Üniversitesi, 1994.

Aktan, Pınar Kayaalp, "**The Atik Valide Mosque Complex: a Testament of Nurbanu's Prestige, Power, and Piety**", doktora tezi, Harvard University, 2005.

Aktar, Cengiz (der.), ***Tarihî, Siyasî, Dinî ve Hukukî Açıdan Ekümenik Patrikhane***, İstanbul 2011.

Aktar, Yücel, ***İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)***, İstanbul 1990.

Aktaş, Necati, "**Üsküdar'a Ait H. 1178-1179 Tarihli Şer'iyye Sicil Defteri**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Aktaş, Şerif, ***Ahmed Râsim'in Eserlerinde İstanbul***, Ankara 1988.

Akten, Kaptan Necmettin, ***İstanbul Ulaşımında Denizden Yararlanma***, İstanbul 1994.

Akter, Turgut, V. Özbek, ***İstanbul'da Tiyatro: 1. Kısım***, y.y. 1959.

Aktulum, Kubilay, "**Analyse d'un recit de voyage en Turquie, autour de "Constantinople" de Theophile Gautier**", doktora tezi, Universite de Provence (Aix-Marseille I), 1993.

Aktunç, Hulki, ***Bir Kadıköy Oğlu***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Mehmet İlhan, fot. Baytekin Kara, İstanbul 2009.

Akyavaş, A. Ragıp, ***Asitane: Evvel Zaman İçinde İstanbul***, II c., Ankara 2000.

Akyavaş, Beynun, ***Sultanıyegâh İstanbul***, Ankara 2001.

Akyel, Siyami, ***İstanbul'un Semtleri: Cağaloğlu***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Güncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Akyıldız, Ali, ***Haliç'te Seyrüsefer: Haliç Vapurları Şirketi ve Faaliyetleri***, İstanbul 2007.

Akyıldız, Ali, ***Sürgün Sefir Sadullah Paşa: Hayatı, İntiharı, Yazıları***, İstanbul 2011.

Akyıldız, Cemal, ***İstanbul Gravürleri***, İstanbul 2010.

Akyıldız, Uğur, ***İstanbul***, fot. Sami Güler, Ara Güler ve Uğur Akyıldız, İstanbul, t.y.

Akyol, Ela, "**Tarihsel Kentlerin Gelişiminde Yapılaşma Ölçütlerinin İstanbul-Galata Örneğinde İrdelenmesi: (Ortaçağ Kentine Mekansal Okuma Örneği: Galata-Cenova Mekansal Strüktürü)**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1996.

Akyol, Şadan, ***İçimdeki Boğaziçi***, İstanbul 1994.

Akyürek, Turgut Engin, "**Kariye Parekklesionu: bir Mezar Şapeli Olarak İkonografik Programının Yorumlanması ve İşlevi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.

Akyürek, Engin, ***Bizans'ta Sanat ve Ritüel: Kariye Güney Şapelinin İkonografisi ve İşlevi***, İstanbul 1996.

Akyürek, Engin, ***Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki Kilisesi***, İstanbul 2002.

Akyürek, Göksun, "**Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Dönemi Osmanlı Mimarlığı**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.

Akyüz, Fatih, ***Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri***, İstanbul 2006.

Alaçam, Sabih, ***Eski Şehremini Cemil Topuzlu'nun Başından Geçenler***, İstanbul 1939.

Alaçam, Sabih, ***Operatör Cemil Paşa Hatıraları***, İstanbul 1945.

Albayrak, Sadık, ***Eski İstanbul'da Sosyal Hayat ve Çevre/Social Life and Environment in Erstwhile Istanbul***, İstanbul 2006.

Albayrak, Sadık, ***Meşrutiyet İstanbul'unda Kadın ve Sosyal Değişim***, İstanbul 2002.

Albayrak, Sadık, ***Osmanlıda Sosyal Yapı ve İstanbul: 59 Orijinal Belge Işığında***, İstanbul 1998.

Albert, Gerhard, ***Goten in Konstantinopel: Untersuchungen zur Oströmischen Geschichte um das Jahr 400 N. Chr.***, Paderborn 1984.

Aleksandr Konstantinidi Paşa, ***Târîh-i Ayasofya***, İstanbul 1285.

Aleksandris, Aleksis, ***Dün Bugün ve Yarının İstanbul'u***, İstanbul 2009.

Alemdar, Korkmaz, ***İstanbul, 1875-1964: Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi***, Ankara 1978.

Alemdar, Yusuf, ***İstanbul'da Kur'an Okulları: XV-XVI. Yüzyıllar***, Ankara 2007.

Alexandreēs, Alexeēs, ***The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974***, Athens 1983.

Algın, Ülkü, ***Marmara Bölgesi İstanbul ve İlçeleri***, İstanbul 1980, 1987.

Algül, Hüseyin, ***Büyük Fetih ve Sonrası***, İzmir 1991.

Algül, Hüseyin, ***Eyyub Sultan'dan Fatih'e Kutlu Yolculuk***, İstanbul 2004.

Ali Rıza, Balıkhâne Nazırı, ***Bir Zamanlar İstanbul: Eski Adetler-Eğlenceler-Sosyal Hayat-Esnaf Kuruluşları-Bütün Yönleri İle***, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul t.y.

Ali Rıza, Balıkhâne Nazırı, ***Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı***, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001.

Ali Rıza, Balıkhâne Nazırı, ***İstanbul'da Ramazan Mevsimi***, İstanbul 1998.

Alikılıç, Dündar, "**XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri**", doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002.

Alimdar, Selçuk, "**XIX. Yüzyıldan İtibaren Osmanlı Devleti'nde Batı Müziğinin Benimsenmesi ve Toplumsal Sonuçları**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.

Alişanoğlu, Hilmi Köksal, ***Çarşamba: Cibali***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Mehmet İlhan, İstanbul 2009.

Alkan, Mehmet Ö., ***İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları***, ed. Nuri Akbayar, İstanbul 2003.

Alkan, Mehmet Ö., ***Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları***, İstanbul 1998.

Allen, Mary Barbot, "**Medical Pluralism in Operation in A Squatter Settlement (Gecekondu) in Istanbul: Tradition, Exchange and Agency**", doktora tezi, University of Florida, 2002.

Allen, William Julius, "**Tekfur Saray in Istanbul: An Architectural Study**", doktora tezi, The Johns Hopkins University, 1981.

Allom, Thomas, ***Constantinople and its Environs in a Series of Letters***, II c., New York 1835.

Allom, Thomas, ***Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor***, ***İllustated: in a Series of Drawings from Nature II***, haz. Robert Walsh, London t.y.

Allom, Thomas, ***L'empire Ottoman İllustre: Constantinople***, ***Ancienne et Moderne; Comprenant Aussi les Sept Eglises de l'Asie Mineure***, Paris t.y.

Allom, Thomas, ***From the Past Until Today İstanbul: Engravings***, çev. Hayriye Buyan, İstanbul 2000.

Allom, Thomas, ***Geçmişten Günümüze İstanbul***, der. Kamil Yavuz, İstanbul 2000.

Allom, Thomas, ***Istanbul und der Bosporus***, Hamburg 1986.

Allom, Thomas, ***Istanbul und der Bosporus: die Metropole am Goldenen Horn und İhre Nachbarorte nach Stahlstichen***, Hamburg 1986.

Almaç, Umut, "**Zeyrek Camii (Pantokrator Kilisesi) Kuzey Bölüm Strüktür Analizi ve Sağlamlaştırma Önerileri**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.

Almas, H. E., "**Capitalizing Istanbul: Reading Orhan Pamuk's Literary Cityscape**", doktora tezi, University of Amsterdam, 2011.

Almaz, Ahmet, ***Fatih Sultan Mehmet Nasıl Öldürüldü: Venedik Devlet Arşivlerinde Gizlenen Belgelerle***, İstanbul 2007.

Alpak, Cenk, ***Eyüp Sultan ve Türbesi***, İstanbul 1989.

Alpay, Meral-Safiye Özkan, ***İstanbul Kütüphaneleri***, İstanbul 1982.

Alpgüvenç, Can, ***Abideleriyle Osmanlı İstanbul'u***, ed. Yahya Ayyıldız, İstanbul 2008.

Alpgüvenç, Can, ***Osmanlıda Abidevi Şahsiyetler***, İstanbul 2008.

Alphonse, François, ***Histoire de la Latinite de Constantinople***, Paris 1894.

Alpman, Nazım, ***Yüzyıllık Beykoz Hikayeleri: Beykoz Sözlü Tarihi***, İstanbul 2008.

Alptekin, Mehmed Hayreddin, ***İstanbul ve Abideleri***, y.y. t.y.

Alsan, Necip Fazıl (haz.), ***Şair***, ***Edip ve Tarihçi Kalemiyle İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti 50.Yıl***, İstanbul 1973.

Altay, M. Hâdi, ***Ayasofya***, İstanbul 1980.

Altın, Ersin, ***İstanbul: 1950-2003***, İstanbul 2003.

Altınay, Ahmed Refik, ***Alimler ve Sanatkarlar: 900-1200***, haz. Vahit Çabuk, Ankara 1924, 1980.

Altınay, Ahmed Refik, ***Bizans İmparatoriçeleri: 395-1453*** (İstanbul 1331), haz. Mehmet Genç, İstanbul 2003.

Altınay, Ahmed Refik, ***Bizans Karşısında Türkler: (699-857/1299-1453)*** (İstanbul 1927), haz. Fahameddin Başar, İstanbul 2005.

Altınay, Ahmed Refik, ***Bizans ve Osmanlı Saraylarında İhtiraslı Kadınlar***, haz. Nükhet Erkoç, İstanbul 2009.

Altınay, Ahmed Refik, ***Eski İstanbul***, ed. Fahri Aral; haz. Sami Önal, İstanbul 1931 1998.

Altınay, Ahmed Refik, ***Eski İstanbul Manzaraları (1553-1839)*** (İstanbul 1954), s.nşr. Dursun Gürlek, İstanbul 1998.

Altınay, Ahmed Refik, ***Hicri Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı; 1553-1591: İstanbulun Düşünsel***, ***Sosyal***, ***Ekonomik ve Tecimsel Ahval ile Evkaf***, ***Uray***, ***Beslev ve Gümrük İşlerine Dair Türk Arşivinin Basılmamış Belgeleri***, İstanbul 1935.

Altınay, Ahmed Refik, ***Hicri Onbirinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)***, İstanbul 1988.

Altınay, Ahmed Refik, ***Hicri Onüçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)***, İstanbul 1988.

Altınay, Ahmed Refik, ***Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200***, İstanbul 1988.

Altınay, Ahmed Refik, ***Hicrî Onuncu Asırda İstanbul Hayatı (961-1000)*** (İstanbul 1333), haz. Abdullah Uysal, İstanbul 2000.

Altınay, Ahmet Refik, ***İstanbul Hayatı: İstanbulun Fikrî İçtimaî İktisadî ve Ticarî Ahval ile Evkaf Belediye İaşe ve Gümrük İşlerine Dair Hazinei Evrak'ın Gayrı Matbu Vesikalarını Havidir***, İstanbul 1988.

Altınay, Ahmed Refik, ***Kafes ve Ferâce Devrinde İstanbul***, haz. Tahir Yücel, İstanbul 1998.

Altınay, Ahmed Refik, ***Kızlar Ağası***, İstanbul 1926.

Altınay, Ahmed Refik, ***Lale Devri***, İstanbul 1932.

Altınay, Ahmed Refik, ***Osmanlı Alimleri ve Sanatkarları***, s.nşr. Dursun Gürlek, İstanbul 1997.

Altınay, Ahmed Refik, ***Türklerin İstanbul Muhasaraları***, İstanbul 1932.

Altınbüken, Buket, "**Le Voyage mis en Discours: Récits, Carnets, Guides; Approche**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Altındal, Aytunç, ***Türkiye ve Ortodokslar Yunanistan Patrikhane ve Ortodoks Kıskacı***, İstanbul 1995.

Altınoluk, Ülkü, ***Eski Yapılar, Yeni Fonksiyonlar***, İstanbul 1987.

Altınölçek, Semih Nezihi, "**XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Osmanlı Minyatürlerinde Müzik ile İlgili Sahnelerin Kurgu Düzeni**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Altun, Feride İmrana, ***İstanbul'un 100 Roma, Bizans Eseri***, İstanbul 2009.

Altunç, Cüneyt, ***Suadiye, Suadiye***, ed. Gülsüm Cengiz, S. Faruk Göncüoğlu, İstanbul 2009.

Alus, A. Sermet Muhtar, ***Musee Militaire Ottoman, Situe a Ste-Irene, Place de Top-Kapou-Serail: Guide***, İstanbul 1920.

Alus, A. Sermet Muhtar, ***Eski Günlerde***, haz. Faruk Ilıkan, İstanbul 2001.

Alus, A. Sermet Muhtar, ***İstanbul Yazıları***, haz. Erol Şadi Erdinç, Faruk Ilıkan, İstanbul 1994.

Alus, A. Sermet Muhtar, ***İstanbul Kazan Ben Kepçe***, haz. Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1997.

Alus, A. Sermet Muhtar, ***Masal Olanlar***, haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1997.

Alus, A. Sermet Muhtar, ***30 Sene Evvel İstanbul: 1900'lü Yılların Başlarında Şehir Hayatı***, haz. Faruk Ilıkan, İstanbul 2005.

Alzonne, Clement, ***İstanbul***, Paris 1947.

Alzonne, Clement, ***İstanbul: Illustrations en Couleurs de Zenker***, Paris 1936.

Amicis, Edmondo de, ***1874 İstanbul***, İstanbul 1938.

Ampatzes, Ares, ***Ho Lavyrinthos tes Chalkes: He Peripeteia tes Theologikes Scholes***, Athena 2011.

Anabolu, Mukerrem Usman, ***İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlı Yapıları***, İstanbul 2001.

Anakök, Tayyar, ***Kalkedonya (Kadıköy) Tarihi***, İstanbul 1951.

Anastassiadou-Dumont, Meropi, ***Les Grecs d'Istanbul au XIXe Siecle: Histoire Socioculturelle de la Communaute de Pera***, Leiden, Boston 2012.

Anault, Louis, ***Constantinople et la Turquie: Tableau Historique, Pittoresque, Statistique et Moral de l'Empire Ottoman***, Paris 1855.

And, Metin, ***Kırk Gün Kırk Gece: Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları [40 Days 40 Nights: Ottoman, Weddings, Festiuties, Phocessious]***, fot. Hadiye Can Gökçe, İstanbul 1959, 2000.

And, Metin, ***Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları***, Ankara 1982.

And, Metin, ***XVI. Yüzyılda İstanbul: Kent, Saray, Günlük Yaşam***, İstanbul 1994.

Andaç, Feridun, ***Zamanın Durduğu Bir Yerde Ortaköy***, İstanbul 2010.

Anday, Melih Cevdet, ***Visions of Istanbul***, çev. S. Talat Halman, fot. Ara Güler v.dğr., İstanbul 1995.

Andrade, Theophilo de, ***Viagem ao Fim do Tempo: Grecia, Istambul, Israel***, Rio [de Janeiro] 1973.

Andréossy, Antoine François, ***Constantinople et le Bosphore de Thrace: Pendant les Annees 1812- 1813 et 1814 et Pendant l'Annee 1826***, Paris 1828.

Angiolello, Giovan Maria, ***Viaggio di Negroponte***, Vicenza 1982.

Angold, Michael, ***Church and Society in Bizantium under the Comneni 1081–1261***, Cambridge 1995.

Angold, Michael, ***The Fall of Constantinople to the Ottomans: Context and Consequences***, New York 2012.

Angold, Michael, ***The Fourth Crusade: Event and Context***, Harlow, New York 2003.

Anhegger-Eyüboğlu, Mualla, ***Topkapı Sarayında Padişah Evi: Harem***, İstanbul 1986.

Anhegger, Robert, ***Eyyubi'nin Menakıb-ı Sultan Süleyman'ı: İstanbul Su Yollarının İnşasına Aid Bir Kaynak***, İstanbul 1949.

Anoyatis-Pele, D., ***Journal d'un Officier Français a Constantinople En: 1784-1788***, y.y. t.y.

Antonii, Hieromonach, ***Putevoditel po Konstantinopoliu***, y.y. 1884.

Antonio, Baratta (der.), ***Constantinopoli***, ***Effigiata e Deseritta Con Una Notizia sur le Celebrisette Chiese Deli' Asia Minöre Ed Altri Site Osservabili del Levante: Opera Adorna di 100 Eleganti Untagli in Acciaio***, Torino 1840.

Antonowicz-Bauer, Lucyna, ***Polonezköyü: Adampol***, çev. Yeşim Santepe, İstanbul 1990.

Anvar, Ajaz, "**III. Murat Minyatürlerinde Mimari (1574-95)**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1978.

Apatay, Çetinkaya-Yalçın İlter, ***Tarih Aynasında İmparatorluklar Başkenti İstanbul ve Cumhuriyet***, İstanbul 1998.

Apostolides, Nikos G., Neokles Sarres, ***Anamneseis Apo ten Konstantinoupole***, Athena 1996.

Araslı, Azer, ***İstanbul Osmanlı Mezartaşları Başı ve Başlıkları***, İstanbul 1980.

Arcak, Sinem, ***Üsküdar as the Site for the Mosque Complexes of Royal Women in the Sixteenth Century***, İstanbul 2004.

Arcas, Pol, **Les Mysteres du Bosphore**, Paris 1910.

Ardaman, Fethiye Emel, "**Tarihi Çevre İçinde Binaların Yeniden Kullanımı Galata Örneği; Kente Yeniden Katılım**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1996.

Ardity - Puller, Gentille, ***Plaisir d'Istanbul***, çev. Bedri Rahmi Eyupoğlu, İstanbul, t.y.

Arel, Ayda, ***Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci***, İstanbul 1975.

Arfa, Mirza Rıza Han, ***Minareler Şehrinin Kadınları***, İstanbul 1994.

Argun, H. Murat, ***Istanbul: A Century of Change/İstanbul: Yüzyıllık Değişim***, çev. Betigül Ercan Argun, İstanbul 2003.

Argyropoulos, Roxane D., ***Les Intellectuels Grecs a la Recherche de Byzance: (1860-1912)***, Athenes 2001.

Arı, Bülent, "**The First Dutch Ambassador in İstanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612**", doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2003.

Arıburnu, Kemal, ***Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri***, Ankara 1951.

Arıkan, Zeki, ***Şeyhülislam Zekeriyya Efendi'nin İstanbul Sayımı 985/1577-1578***, İstanbul 1989.

Arıkboğa, Erbay, Tarkan Oktay, Nail Yılmaz, ***Yeniden Yapılanma Sonrasında: Belediye Meclisleri: İstanbul Örneği***, İstanbul 2007.

Arıt, Fikret, ***İstanbul'un Fethi***, İstanbul 1976.

Aristizabal, Gabriel de, ***El Viaje de Gabriel de Aristizabal a Constantinopla en 1784: Segun el Manuscrito Original II-1051 de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid***, Madrid 1997.

Arkan, Özdemir, ***Beyoğlu: Beyoğlu ve Kısa Geçmişi***, İstanbul 1988.

Armağan, Mustafa (haz.), ***İstanbul Armağanı***, IV c., İstanbul 1995-2000.

Armağan, Mustafa, ***İstanbul Mavi Kırpar Gözlerini***, İstanbul 2003.

Armağan, Mustafa, ***Gülün Fethi Fatih Sultan Mehmed***, İstanbul 2008.

Armağan, Mustafa, ***Osmanlı'yı İmparatorluk Yapan Şehir: İstanbul***, İstanbul 2007.

Armağan, Mustafa (haz.), ***Tüm Yönleriyle Fetih ve Fatih***, ed. Tuğçe İnceoğlu, İstanbul 2012.

Arpad, Burhan, ***Bir İstanbul Var İdi: Anılar***, İstanbul 2007.

Arpad, Burhan, ***Taşı Toprağı Altın İstanbul***, İstanbul 1990.

Arpad, Burhan, ***Yok Edilen İstanbul***, İstanbul 1988.

Arseven, Celal Esad, ***Constantinople: De Byzance à Stamboul***, çev. M. Charles Diehl, Paris 1909.

Arseven, Celal Esad, ***Eski İstanbul: Abidat ve Mebanisi: Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar*** (İstanbul 1328), haz. Dilek Yelkenci, İstanbul 1989.

Arseven, Celal Esad, ***Eski Galata ve Binaları*** (İstanbul 1329), haz. Dilek Yelkenci, İstanbul 1989.

Arseven, Celal Esad, ***Kadıköy Hakkında Tahkikat-ı Belediye [Kadı Köyü Hakkında Belediye Araştırmaları]*** (İstanbul 1329), haz. Murat Katoğlu ve Aslı Ayhan, İstanbul 2011.

Arslan - Sevin, Necla, ***Gravürlerde Yaşayan Osmanlı***, Ankara 2006.

Arslan, Ali, "**Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.

Arslan, Ali, ***Darülfünun'dan Üniversite'ye***, İstanbul 1995.

Arslan, Ali, ***İstanbul'dan Çıkış Milli Mücadeleye Giriş***, ed. Burak Fazıl Çabuk, İstanbul 2010.

Arslan, Mehmet Fatih, Muhammed Veysel Bilici (ed.), ***İstanbul Tecrübesi: Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması***, İstanbul 2010.

Arslan, Mehmet, ***Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler: Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri***, Ankara 1999.

Arslan, Murat, ***İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klasik ve Hellenistik Dönemler***, İstanbul 2010.

Arslan, Necla, "**Gravür ve Seyahatnamelerde Anıtsal Yapılarıyla İstanbul (XVIII. Yüzyıl Sonu ve XIX. Yüzyıl)**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1992.

Arslan, Necla, ***Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul: 18. yy. Sonu ve 19. yy.***, İstanbul 1992.

Artan, Tülay (ed.), ***Eyüp'te Sosyal Yaşam: 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında***, İstanbul 1998.

Artan, Tülay (haz.), ***Eyüp: Dün, Bugün: Sempozyum 11-12 Aralık 1993***, İstanbul 1994.

Artun, Tuna, "**Hearts of Gold and Silver: The Production of Alchemical Knowledge in the Early Modern Ottoman World**", doktora tezi, Princeton University, 2013.

Aruoba, Oruç, ***Çengelköy Defteri***, İstanbul 2001.

Arvites, James Anthony, "**Irene: Woman Emperor of Constantinople, Her Life and Times**", doktora tezi, The University of Mississippi, 1979.

Aslan, Ali, "**Performing Turkey: Continuity and Change in Turkish Statecraft, 1990-2012**", doktora tezi, University of Delaware, 2012.

Aslan, Ferhat, ***Tılsımlı Şehir İstanbul/ Talismatic City Istanbul***, çev. Kadri Özdemir, fot. Yavuz Kura, İstanbul 2008.

Aslan, Ferhat, ***Ayasofya Efsaneleri***, İstanbul 2010.

Aslan, Ferhat, ***Efsane Şehir İstanbul***, İstanbul 2011.

Aslan, Memmed, ***Bir Sultan Yaşardı Sultantepe'de***, İstanbul 2004.

Aslantepe, Cengiz, ***Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, 1859-2009: 150 Yılın Tanıklığı: Bilgiler, Belgeler, Görüşler***, Ankara 2009.

Aslanyürek, Şükrü, "**XVI.-XIX. Yüzyıllarda İstanbul Kenti, Türk Toplumu ve Boş Zaman**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1983.

Asselineau, Charles, ***L'Italie et Constantinople***, Paris 1869.

Asteris, Leonidas, ***İstanbul the Colours of Music: Müziğin Renkleri***, İstanbul 1996.

Asutay - Effenberger, Neslihan, ***Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul: Historisch- Topographische und Baugeschichtliche Untersuchungen***, Berlin, New York 2007.

Asutay - Effenberger, Neslihan, ***Die Porphyrsarkophage der Oströmischen Kaiser: Versuch Einer Bestandserfassung, Zeitbestimmung und Zuordnung***, Wiesbaden 2006.

Aşçı İbrahim Dede, ***Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı*** (İstanbul 1960), haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, IV c., İstanbul 2006.

Aşkale, Fatih, ***İstanbul'un Semtleri: Kapalıçarşı***, fot. Aras Neftçi, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, İstanbul 2003.

Aşkale, Fatih, ***İstanbul'un Semtleri: Sarıyer***, haz. Ümit Meriç v.dğr. ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Aşkale, Fatih, ***İstanbul'un Semtleri: Suadiye***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Aşkale, Fatih, ***İstanbul'un Semtleri: Ümraniye***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi ve Cenk Şener, İstanbul 2003.

Ata, Bülent, ***1453: İstanbul Fatihleri***, fot. İsmail Bahat, İstanbul 2008.

Ata, Ferudun, ***İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları***, Ankara 2005.

Atabay, Piril H., "**Belonging to the City: Rural Migrants in Modernizing Chicago and Istanbul**", doktora tezi, Michigan State University, 2008].

Atabey, Fahri, ***Asya'nın Avrupa'ya Bakan Penceresi: Üsküdar ve Hizmetlerim***, İstanbul 1973.

Atabey, Fahri, ***Eyüp Sultan ve Hizmetlerim***, fot. Bayram Dalay ve Turan Sönmez, İstanbul 1973.

Atabeyoğlu, Cem, ***Bir İstanbul Vardı***, İstanbul 2002.

Atabinen, Rechid Saffet, ***Les Turcs a Constantinople du V e au XVe Siecle***, İstanbul 1954.

Atacan, Fulya, ***Sosyal Değişme ve Tarikat: Cerrahiler***, İstanbul 1990.

Ataç, Galib Ata, ***Tıp Fakültesi Tarihi (Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu)***, İstanbul 1341.

Atak, Ali Osman, ***Büyük Türk Zaferleri: İstanbul' un Fethi***, İstanbul 2007.

Atak, M. Sadık, ***Türkiye'nin Kapısı Boğaz***, Ankara 1947.

Atak, Tulay, "**Byzantine Modern: Displacements of Modernism in Istanbul**", doktora tezi, University of California, 2006.

Atalay, Bülent, "**Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Atalay, Bülent, ***Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908–1923)***, İstanbul 2001.

Ataman, Alpaslan, ***Bir Göz Yapıdan Külliyeye Osmanlı Külliyelerinde Kamusal Mekân Mantığı***, İstanbul 2000.

Ataman, Sadi Yaver, ***Türk İstanbul***, haz. Süleyman Şenel, İstanbul 2006.

Atasoy, M. Celalettin, ***Kandilli'de Tarih***, fot. Ömer Kırkpınar, İstanbul 2010.

Atasoy, Nurhan (haz.), ***1582 Surnâme-i Hümâyun: Düğün Kitabı***, İstanbul 1997.

Atasoy, Nurhan, ***Avrupa Sanatı: XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İstanbul***, İstanbul 1976.

Atasoy, Nurhan, ***Boğaziçi'nde Bir Yalının Hikâyesi: Kont Ostrorog'dan Rahmi M. Koç'a***, haz. Arzu Karamani Pekin, İstanbul 2004.

Atasoy, Nurhan, ***Harem***, İstanbul 2011.

Atasoy, Nurhan, ***Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek***, haz. Gül İrepoğlu, İstanbul 2002.

Atasoy, Nurhan, ***İbrahim Paşa Sarayı***, İstanbul 1972.

Atasoy, Nurhan, ***Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler: 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla***, haz. Arzu Karamani Pekin, fot. Hadiye Cangökçe v.dğr., Ankara 2005.

Atasoy, Nurhan, ***Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümlerinden Yadigar-ı İstanbul [Souvenir of Istanbul: Photographs from the Yildiz Palace Albums]***, İstanbul 2007.

Atasoy, Sümer (ed.), ***İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV.Yüzyıl)=550th Anniversary of the Istanbul University International Byzantine and Ottoman Symposium: 30-31 Mayıs 2003, İstanbul***, İstanbul 2004.

Atay, Sabri, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman, Fuat Recep, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096-1097/M. 1685-1686)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Atay, Sabri, Rasim Erol (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 65 Numaralı Sicil (H. 1051-1053/M.1641-1644)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Atayman, Veysel, ***Samatya "Dinmeyen Tını"***, İstanbul 2010.

Atıl, Esin, ***Images of Imperial İstanbul***, Eskişehir 1993.

Attias, Jean-Christophe, "**Savior et Pouvoir a Constantinople Mordekhai Komtino, Exegete-Enseignant (XVe Siecle")**, doktora tezi, Universite de Paris VIII - Vincennes a St-Denis, 1989.

Aubaile, F. v.dğr., ***Topkapi a Versailles: Tresors de la Cour Ottomane***, Paris 1999.

Auldjo, John, ***Journal of a Visit to Constantinople and Some of the Greek Islands, in the Spring and Summer of 1833***, London 1835.

Aurenche, Henri, ***La Mort de Stamboul***, Paris 1930.

Authentopoulos, Menas, ***Logodosiai Mena Authentopoulou, Proedrou tou en Konstantinoupolei Hellenikou Philologikou Syllogou: 1918-1922***, Athenai 1972.

Auzepy, Marie - France, ***L'Hagiographie et l'Iconoclasme Byzantin: Le Cas de la Vie d'Etienne le Jeune***, Brookfield 1999.

Avagyan, Arsen, Ruben Melkonyan, ***Stambuli Hay Hamaynki Ardi Iravichake***, Erevan 2009.

Avatangholes, Henriette, ***1453-1953: Le Cing-Centieme Anniversaire de la Prise de Constantinople***, Athenes 1953.

Avunç, Betül, ***İkiz Gezginler İstanbul'da***, İstanbul 2003.

Avunduk, Abdullah Mehmet, "**Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Ağaç Sanatı**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.

Ay, Nurten, ***Gizli Kalmış Bir İstanbul Masalı***, İstanbul 1991.

Ayanoğlu, İsmail Fazıl, ***Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi***, Ankara t.y.

Ayar, Mesut, ***Osmanlı Devletinde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)***, İstanbul 2007.

Ayaşlı, Münevver, ***Dersaâdet***, İstanbul 1975, 2002.

Ayaşlı, Münevver, ***Rumeli ve Muhteşem İstanbul***, İstanbul 2008.

Aydın, M. Akif (pr. yön.), ***İstanbul Kadı Sicilleri I-XL***, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010 - 2013.

Aydın, Bilgin, Ekrem Tak, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927 / M. 1513-1521)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008.

Aydın, Bilgin, ***Üsküdar Belediyesi Arşiv Belgeleri Kataloğu Üsküdar Arşivi***, İstanbul 2009.

Aydın, Erdoğan, ***Fatih ve Fetih: Mitler ve Gerçekler***, İstanbul 2008.

Aydın, Hilmi, ***Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler***, ed. Sami Ünal, fot. Bahadır Taşkın, İstanbul 2004, 2012.

Aydın, Hilmi, ***The Sacred Trusts Topkapı Palace Museum***, Rutherford 2004.

Aydın, Hilmi, ***Sultanların Silahları: Topkapı Sarayı Silah Koleksiyonu***, Ankara 2007.

Aydın, Mahir, ***İstanbul Kurtulurken: İstanbul'un Kurtuluş Bayramı***, İstanbul 2011.

Aydın, Mehmet Akif, ***Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl***, **(2. bs.)** İstanbul 2011.

Aydın, Mesut, "**Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar**", doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.

Aydın, Mesut, ***Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri***, İstanbul 1992.

Aydın, Mustafa v.dğr. (haz.), ***Fatih'in Sosyo Ekonomik Yapısı***, İstanbul 2003.

Aydın, Nilüfer, ***Çinili Köşk Müzesi***, İstanbul 2007.

Aydın, Önder, "**Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Batılı Klasik Oranların Kullanımı Üzerine bir Araştırma: Sultan II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Hükümet Konaklarında Sütun Düzeni Analizi**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.

Aydoğdu, Yasemin, ***Kentsel Arkeolojik Koruma Alanlarının Yönetimi İstanbul Yenikapı Örneği***, İstanbul 2011.

Aydoğmuş, Tahsin, ***Ayasofya: Hagia Sophia***, İstanbul 2008.

Aydüz, Salim, ***Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar***, İstanbul 1993.

Aydüz, Salim, ***XV ve XVI. Yüzyılda Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi***, Ankara 2006.

Aygün, Bünyamin, ***Dört Mevsim Kağıthane***, fot. Nurşah Alagöz, çev. Safiye Gül Avcı, İstanbul 2011.

Aykut, Pelin, "**Dolmabahçe Sarayı'na İlişkin Arşiv Belgelerinin Mekan Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi (1853-1914)**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999.

Ayliffe, Rasie v.dğr. (haz.), ***Istanbul***, New York 2004.

Aynî, Mehmed Ali, ***Darülfünun Tarihi*** (İstanbul 1927), haz. Aykut Kazancıgil, İstanbul 2007.

Aynur, Hatice, ***Damat İbrahim Paşa'nın İstanbul'da Yaptırdığı Çeşmelerin ve Sebillerin Kitabeleri***, İstanbul 1993.

Aynur, Hatice, Hakan T. Karateke, ***III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri***, İstanbul 1995.

Aynural, Salih, ***İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840)***, İstanbul 2002.

Aynural, Salih, "**Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989.

Ayral, Cüneyt, ***İstanbul Şarkıları Kitabı***, İstanbul 1989.

Aysever, Enver, ***Bir Semti Kendince Yazmak Ataköy***, ed. Irmak Zileli ve ed. S. Faruk Göncüoğlu, haz. Mehmet İlhan, fot. Ömür Şahin, İstanbul 2009.

Aysu, Çiğdem, "**Boğaziçi'nde Mekansal Değişim I-II**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989.

Aysu, Çiğdem, ***Boğaziçinde Mekansal Değişim***, İstanbul 1989.

Aytar, Dündar, ***Çekilin Yoldan Geliyor Vatman: Çocukluğumun İstanbul'u***, ed.Yalçın Gürkan, İstanbul 2006.

Aytar, Selçuk, ***İstanbul Tıbbi Folkloru: İstanbul'da Halkın Sağlıkla İlgili İnançları Halk Hekimliği***, İstanbul 1980.

Aytar, Volkan, Kübra Parmaksızoğlu, ***İstanbul'da Eğlence***, İstanbul 2011.

Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, ***Hadîkatü'l-cevâmi': İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar***, II c. (İstanbul 1281), haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001.

Ayvansârî Hüseyîn Efendi, ***Mecmûa-i Tevârih***, haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk, İstanbul 1985.

Ayvazoğlu, Beşir, ***Bir Fotoğrafın Aynasında: İstanbul'un Meşhur Edebiyatçıları/Through the Mirror of a Picture: Eminent Authors of Istanbul***, haz. Yusuf Çağlar, İstanbul 2009.

Ayvazoğlu, Beşir, ***Dersaadet'in Kalbi Beyazıt***, ed. Gülsüm Cengiz ve S. Faruk Göncüoğlu, haz. Mehmet İlhan, fot. Erhan Öztürk, İstanbul 2009.

Ayvazoğlu, Beşir, ***Divanyolu: Bir Caddenin Hikayesi Fethin 550. Yılına Armağan***, İstanbul 2003.

Ayvazoğlu, Beşir, ***Şehir Fotoğrafları: Denemeler***, İstanbul 2002.

Ayvazoğlu, Beşir, ***Üçüncü Tepede Hayat: Beyazıt Meydanı'nın Derin Tarihi***, İstanbul 2012.

Ayvazoğlu, Beşir, ***Yahya Kemal'in İstanbul'u: Vefatının 50. Yılı Hatırası***, haz. Haşim Şahin, İstanbul 2008.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***Fatih Devri Mimarisi***, İstanbul 1953.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***Fâtih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu***, Ankara 1958.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***İlk Fatih Camii Hakkında Yeni Bir Vesika***, İstanbul 1966.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***İstanbul Mucizesi***, İstanbul 1959.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***Makaleler***, İstanbul 1985.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***Osmanlı Mimarisi***, III c., İstanbul 1966-73.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***XIX. Asırda İstanbul Haritası***, İstanbul 1958.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, ***XVIII. Asırda Lâle***, İstanbul 1950.

Ayverdi, Samiha, ***Boğaziçi'nde Tarih***, İstanbul 1966, 2008.

Ayverdi, Samiha, ***Ebedi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih***, İstanbul 1953, 1974.

Ayverdi, Samiha, ***Hey Gidi Günler Hey***, İstanbul 1988.

Ayverdi, Samiha, ***İbrahim Efendi Konağı*** (İstanbul 1964), haz. Aysel Yüksel, İstanbul 2007.

Ayverdi, Samiha, ***İstanbul Geceleri***, İstanbul 1952, 2007.

Ayverdi, Samiha, ***Küplüce'deki Köşk***, İstanbul 1989, 2006.

Ayyıldız, Uğur, ***İstanbul***, İstanbul 1989.

B., A. B., ***Constantinople et le Bosphore***, Paris 1984.

Babadağlı, Cafer E. (haz.), ***İstanbul'da Bulunan Ashab-ı Kiram Kabir ve Makamları: Ziyaret Rehberi***, İstanbul 2009.

Babinger, Franz, ***Aufsaetze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante***, II c., München 1962.

Babinger, Franz, ***Mehmed der Eroberer und Seine Zeit [Mahomet II le Conquerant et Son Temps 1432-1481 la Grande Peur du Monde au Tournant de l'Histoire]***, München 1953.

Babinger, Franz, ***Müteferrika ve Osmanlı Matbaası İbrahim Müteferrika XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat***, çev. ve haz. Nedret Kuran Burçoğlu, İstanbul 2004.

Bachmann, Martin, ***Tarabya Geschichte und Entwicklung der Historischen Sommerresidenz des Deutschen Botschafters Am Bosporus***, çev. Nezih Pala, İstanbul 2003.

Bacqué - Grammont, Jean - Louis, Hans - Peter Laqueur, Nicolas Vatin, ***Stelae Turcicae II: Cimetières de la Mosquée de Sokollu Mehmed Pasa a Kadirga Limani, de Bostanci Ali et du Türbe de Sokollu Mehmed Pasa a Eyüb***, haz. Mustafa Cezar, Tübingen 1990.

Baedekar, Karl, ***Konstantinopel Balkanstaaten, Kleinasien Archipel, Cypern***, Leipzig 1914.

Baer, Marc David, "**Honored By the Glory of Islam: the Ottoman State, Non-Muslims, and Conversion to Islam in Late Seventeenth-Century Istanbul and Rumelia**", doktora tezi, The University of Chicago, 2001.

Baer, Marc David, ***IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih***, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul 2009.

Bağış, Ali İhsan, ***Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar Avrupa Tüccarları Beratlı Tüccarlar Hayriye Tüccarları (1750-1839)***, İstanbul 1983.

Baha, A. (Ahmet), ***İstanbul Etnoğrafyası***, İstanbul 1934-.

Baillie, E. C. C., ***A Sail to Smyrna: Or, an Englishwoman's Journal; Including Impressions of Constantinople: A Visit to a Turkish Harem, and a Railway Journey to Ephesus. Illustrated from Original Sketches***, Charleston 2010.

Bailly, Auguste, ***Bizans Tarihi***, [***Byzance***, II c., Paris 1939] çev. Haluk Şaman, II c., İstanbul t.y.

Baker, B. Granville, ***The Walls Constantinople***, London 1910; New York 1975.

Bakır, Betül, ***Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri***, Ankara 2003.

Bakkalcıoğlu, Ayfer, ***Istanbul d'Apres Gerard de Nerval***, İstanbul 1976.

Balaman, Saliha, ***Türk Çini ve Keramikleri Çinili Köşk***, İstanbul 1992.

Balcı, İbrahim, ***Milli Mücadelede Boğaziçi***, İstanbul 2008.

Balcı, İbrahim, ***Sarıyer'i Görmek ve Hissetmek***, İstanbul 1998.

Balcı, İbrahim, ***Sarıyer Suları ve Çeşmeleri***, İstanbul 2002.

Balcı, İbrahim, ***Sarıyer Aşiyan'dan Kısırkaya'ya***, İstanbul 2006.

Balcı, İbrahim, ***Simas'tan Sarıyer'e***, İstanbul 1999.

Balcı, Perihan, ***Eski İstanbul Evleri ve Boğaziçi Yalıları***, İstanbul 1975.

Baldovin, John Francis, **"The Urban Character of Christian Worship in Jerusalem, Rome, and Constantinople from the Fourth to the Tenth Centuries: The Origins, Development, and Meaning of Stational Liturgy"**, doktora tezi, Yale University, 1982.

Balel, Mustafa, ***İstanbul Mektupları: Avrupa Yakası: Anlatı***, İstanbul 2009.

Bali, Rıfat N., ***The Jews and Prostitution in Constantinople, 1854-1922***, İstanbul 2008.

Balivet, Michel, ***Byzantins et Ottomans: Relations, Interaction, Succession***, İstanbul 1999.

Balivet, Michel, ***İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki 1500'den Önce Basılmış Kitaplar***, Ankara 1987.

Balivet, Michel, ***Turcobyzantiae: Echanges Regionaux Contacts Urbains***, İstanbul 2008.

Baloğlu, Alptekin, ***Bosphorus by the Sea = Denizden Boğaziçi***, İstanbul 2009.

Balsaling, Özer, ***Yaşadığım İstanbul***, İstanbul 2003.

Baltacı, Cahid, **"XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Baltacıoğlu, Tuna, ***Altunizade Köşkü'nün Öyküsü***, İstanbul 2000.

Baltimore, Frederick Calvert, ***A Tour to the East, in the Years 1763 and 1764: With Remarks on the City of Constantinople and the Turks; Also Select Pieces of Oriental Wit, Poetry and Wisdom***, London 1767.

Banarlı, Nihat Sami, ***İstanbul'a Dair***, İstanbul 1986, 2008.

Banduri, Anselmo, ***Imperium Orientale: Sive, Antiquitates Constantinopolitanæ in Quatuor Partes Distributæ: Quæ Ex Variis Scriptorum Græcorum Operibus & Præsertim İneditis Adornatæ, Ommentariis, & Geographicis, Topographicis, Aliisque Quam Plurimis Monumentorum Ac Nomismatum Tabellis İllustrantur, & ad İntelligentiam Cum Sacræ Tum Profanæ Historiæ Apprime Conducunt. Opera & Studio Domni Anselmi Banduri***, II c., Paris 1711.

Banning, John, ***Goodbye to Istanbul***, London 1977.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***Anıtları ve Tarihi Eserleriyle İstanbul***, İstanbul 1963.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***Fatih Sultan Mehmed***, İstanbul 1943.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***İstanbul Cehennemi: Tarihte Büyük Yangınlar***, İstanbul 2008.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***İstanbul Şaheserler Şehri***, İstanbul t.y.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***Taksim Cumhuriyet Abidesi Şeref Defteri***, İstanbul 1973.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***Tarih ve Efsaneleri ile İstanbul***, İstanbul 1966.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, Nebil Fazıl Alsan, ***Tarih*, *Coğrafya ve Yönetim Örgütlerile İstanbul***, y.y. t.y.

Banoğlu, Ahmet Niyazi, ***Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri***, ed. Tahsin Yıldırım, İstanbul 2010.

Baraz, Mehmed Rebii Hatemi, ***Beylerbeyi: Teşrifat Meraklısı Beyzade Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt***, II c., İstanbul 1994.

Baraz, Mehmet Rebii Hatemi, ***Çengelköy'de Tarih***, haz. Zeynep Demircan, İstanbul 2004.

Barbaro, Nicolo, ***Giornale Dell Assedio di Constantinopoli 1453 (Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi 1453; Konstantiniye'den İstanbul'a)***, Vienna 1856.

Barber, Noel, ***The Lords of the Golden Horn: From Suleiman the Magnificent to Kemal Ataturk***, London 1973.

Barbey, Bruno, ***Bruno Barbey'nin İstanbul'u***, İstanbul 2010.

Bardill, Jonathan, ***Brickstamps of Constantinople***, II c., Oxford, New York 2004.

Bareilles, Bertrand, ***Constantinople/ Ses Cites Franques et Levantines***, Paris 1918.

Bareilles, Bertrand, ***İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri: Pera Galata Banliyöler***, çev. Ali Berktay, İstanbul 2003.

Barışcan, Hasan, ***İstanbul Efsaneleri***, İstanbul 2010.

Barışta, H. Örcün, ***İstanbul Çeşmeleri: Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi***, Ankara 1995.

Barışta, H. Örcün, ***İstanbul Çeşmeleri: Bereketzade Çeşmesi***, Ankara 1989.

Barışta, H. Örcün, ***İstanbul Çeşmeleri: Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler: Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi-Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi-Kemankeş Çeşmesi***, Ankara 1991.

Barışta, H. Örcün, ***İstanbul Çeşmeleri: Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi*, *Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi*, *Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi***, Ankara 1992.

Barışta, H. Örcün, ***Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi***, İstanbul 1993.

Barışta, H. Örçün, ***Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul'undan Kuşevleri***, Ankara 2000.

Barışta, H. Örcün, ***Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri***, Ankara 2009.

Barillar, Diano, ***Istanbul 1900: Art-Nouveau Architecture and Interiors***, New York 1996.

Baring, Maurice, ***İstanbul'dan Mektuplar 1909-1912***, çev. Mahmut Muku, İstanbul 2008.

Barisch, Klaus, Lissi Barisch, ***Richtig Reisen: İstanbul***, Köln 1985.

Barkan, Ömer Lutfi, ***İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri Belgeler***, Ankara 1979.

Barkan, Ömer Lutfi, Ekrem Hakkı Ayverdi (haz.), ***İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli***, İstanbul 1970.

Barkan, Ömer Lutfi, ***Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı: 1550-1557***, II c., Ankara 1972-79.

Barkul, Ömür, "**İstanbul'da İlk Dönem (XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başı) Apartman Konutlarının Yapısal, İşlevsel ve Çevresel Yönden Değerlendirilmesi**", doktora tezi,Yıldız Teknik Üniversitesi, 1993.

Barnai, Jacob, ***The Jews in Palestine in the Eighteenth Century under the Patronage of the Istanbul Committee of Officials for Paletsine***, Alabama 1992.

Barsoumian, Hagop Levon, ***The Armenian Amira Class of Istanbul***, Yerevan 2007.

Barter, James, ***A Travel Guide to Medieval Constantinople***, San Diego 2003.

Barth, Hermann, ***Constantinople***, ed. H. Laurens, Paris 1900, 1913.

Bartlett, W. B., ***An Ungodly War: The Sack of Constantinople & The Fourth Crusade***, Phoenix Mill 2000.

Bartok, Gisele, ***Fenêtres d'Istanbul: Conte Moderne***, İstanbul 2003.

Bartusis, Mark C., ***The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204–1453***, Pennsylvania 1992.

Baruh, Lorans İzabel, "**The Transformation of the "Modern" Axis of Nineteenth-Century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station**", doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2009.

Barut, Ali Asker, ***Aşağı Üsküdar***, İstanbul 1996.

Barutcu, Ömer, ***İstanbul'un Tarihi ve Camileri***, Ankara 1970.

Barutcugil, Hikmet (ed.), ***Ebristanbul***, İstanbul 2003.

Barutçugil, Hikmet (ed.), ***Ebristan: İstanbul Ebru Evi***, İstanbul 2007.

Basargina, E. I., ***Russkii Arkheologicheskii Institut V Konstantinopole: Ocherki Istorii***, St. Peterburg 1999.

Basiretçi Ali Efendi, ***İstanbul Mektupları***, haz. Nuri Sağlam, İstanbul 2001.

Basiretçi Ali Efendi, ***İstanbulda Yarım Asırlık Vakayi-i Mühimme [İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar]*** (İstanbul 1325), haz. Nuri Sağlam, İstanbul 2008.

Bassett, Sarah, ***The Urban İmage of Late Antique Constantinople***, Cambridge, New York 2004.

Baş, Derya, ***Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevilik***, İstanbul 2008.

Baş, Mustafa, "**Kuruluşundan Günümüze Türk Ortodoks Patrikhanesi**", doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Baş, Ulviye, ***Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri***, İstanbul 2002.

Başar, Ahmet Hamdi, ***İstanbul Limanı***, İstanbul 1929.

Başaran, Ali Rıza, ***İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile İlgili Kanun, Tüzük ve Yönetmelikler***, İstanbul 1977.

Başaran, Betul, "**Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul At the End of the Eighteenth Century, 1789-1793**", doktora tezi, University of Chicago, 2006.

Başaran, Murat, ***Tezgahın Üstünde İstanbul***, İstanbul 2005.

Başaran, Sedef, ***Yeni Yerleşme Alanları İstanbul'da Bir Örnek Çalışma***, y.y. 1984.

Başgelen, Nezih, ***Bir Zamanlar Üsküdar***, İstanbul 1998.

Başgelen, Nezih, ***Bir Zamanlar İstanbul***, İstanbul 1998.

Başgelen, Nezih, ***Geçmiş Zamanda Şişli***, İstanbul 1998.

Başgelen, Nezih, ***İstanbul: City of the Sultans from Engravinas to Photographs***, çev. Niki Gamm, İstanbul 2006.

Başgelen, Nezih, Brian Johnson (ed.), ***İstanbul: Selected Themes = Seçme Yazılar***, İstanbul 2002.

Başgelen, Nezih, ***İstanbul Tarihi Yarımada ve Arkeoloji 1860-1960***, İstanbul 2007.

Başgelen, Nezih, ***Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzesi: Istanbul Archaeologiy Museum from Imperial Times to the Present***, çev. Maggie Pınar, İstanbul 2010.

Başgelen, Nezih, ***Tarihi Fotoğraflarla Mermer Kule'den Ayvansaray'a Istanbul'un Karasurları: Surlar, Kapılar, Bitişik Anıtlar***, İstanbul 2010.

Başkut, Cevat Fehmi, ***Kadıköy İskelesi: Oyun: Cevat Fehmi Başkut***, İstanbul 1972.

Baştuğ, Ahmet, ***İstanbul Keşfetmek İçin Bak***, çev. Sevil Doğrugüven, İstanbul 2008.

Baştunç, Yüksel, ***Beyoğlu: Dünden Bugüne***, İstanbul 1993.

Batmankaya, Murat, ***Marmara'da Bir Balık Olarak Haydarpaşa***, İstanbul 2010.

Bator, Robert, ***Daily Life in Ancient and Modern Istanbul***, Minneapolis 2000.

Batur, Afife (ed.), ***Architectural Guide to Istanbul***, haz. Zeynep Ahunbay v.dğr., IV c., İstanbul 2005-2006.

Batur, Afife (ed.), ***Dünya Kenti İstanbul = İstanbul, World City***, İstanbul 1996.

Batur, Afife, ***İstanbul'daki İtalyan İzi = Presenze Italiane a Istanbul***, ed. Burçak Evren, çev. Raffi Demiryan ve Michele Bernardini, İstanbul 2008.

Batur, Enis, ***Voyage to the Dawn-Place of the European Sun: Western Travellersin Istanbul and Anatolia***, İstanbul 2001.

Batur, Enis, Timour Muhidine, Emmanuelle Devos, ***Ottomanes: Autochromes de Jules Gervais-Courtellemont***, çev. Jules Gervais-Courtellemont, y.y. 2005.

Batur, Enis, ***Ada Defterleri***, İstanbul 2008.

Batur, Selçuk, ***Bir Geç Osmanlı Yapısı Üsküdar'da Selimiye Camisi***, Ankara 1988.

Baudin, P., ***Les Israelites de Constantinople***, İstanbul 1872, 1989.

Bauer, Franz Alto, ***Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike: Untersuchungen zur Ausstattung des Öffentlichen Raums in den Spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos***, Mainz 1996.

Bauer, Marius, ***Marius Bauer: Brieven en Schetsen van Zijn Reizen Naar Moskou en Constantinopel, Gevolgd Door Enige Polemieken Tussen Socialisten en Estheten***, Amsterdam 1964.

Bayazıt-Tepeler, Meltem, ***Düğünler ve İstanbul = Weddings and Istanbul***, İstanbul 2010.

Bayhan, Nevzat (haz.), ***Adım Adım İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti: İstanbul'un en Kapsamlı Rehberi***, ed. Emin Nedret İşli, fot. Ertan Uca v.dğr., İstanbul 2010.

Bayhan, Nevzat (haz.), ***İstanbul Uygarlıklar Beşiği Kent Belleği, Mekansal Süreklilikler***, İstanbul 2007.

Baykal, İsmail H., ***Enderun Mektebi Tarihi: Kuran, Fatih Sultan Mehmed***, İstanbul 1953.

Baykara, Barbaros, ***Kostantiniye Alındı Fatih Sultan Mehmet***, İstanbul 1974.

Baykara, Tuncer, ***Kız Kulesi: Efsaneden Tarihi Gerçeğe***, Ankara 2004.

Baykara, Tuncer, "**XI. Yüzyıl'a Kadar Türk Şehri İstanbul**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Bayrak, M. Orhan, ***İstanbul'a Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)***, İstanbul 1979.

Bayrak, M. Orhan, ***İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar: VIII. Yüzyıl-1998***, İstanbul 1998.

Bayrak, M. Orhan, ***İstanbul Tarihi; M.Ö. 657'den Bugüne Kadar 26 Asırlık Son Roma Bizans Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri***, İstanbul 1996.

Baylandı, Derman, ***İstanbul'da Yüreğinde Tarihe Yolculuk: Anıtlar-Olgular-Efsaneler***, İstanbul 1997.

Bayrak, M. Orhan, ***İstanbul'un Tarihi Yerler Kılavuzu: Camiler, Türbeler, Anıtlar, Müzeler, Saraylar, Çeşmeler, Kütüphaneler***, İstanbul 1966.

Bayrak, M. Orhan, ***İzahlı İstanbul Sözlüğü: Araştırmacılara Kaynak, Meraklılara Kılavuz, Kütüphanelere Başeser***, İstanbul 2005.

Bayrak, M. Orhan, ***Topkapı Sarayı***, İstanbul 1996.

Bayrak, M. Orhan, ***Resimli İstanbul Tarihi: M. Ö. 657'den Bugüne Kadar 27 Asırlık Son Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri***, İstanbul 2003.

Bayraktar, Nedret, ***Sultan II. Abdülhamid Dönemi Topkapı Sarayı Müzesi 1294/1878 Tarihli Hazine Defteri***, İstanbul 2010.

Bayraktar, Nimet, ***Üsküdar Kütüphaneleri***, Ankara 1982.

Bayram, İsmail, ***The Recreational Areas of Istanbul***, Ankara 2009.

Bayrı, Mehmet Halit, ***Halk Şiiri XIX Yüzyıl***, İstanbul 1956.

Bayrı, Mehmet Halit, ***İstanbul Argosu ve Halk Tâbirleri***, İstanbul 1934.

Bayrı, Mehmet Halit, ***İstanbul Folkloru Resimler***, haz. Nezih İzmirlioğulları, İstanbul 1972.

Bayrı, Mehmet Halit, ***İstanbul***, İstanbul t.y.

Bayrı, Mehmet Halit, ***Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul***, İstanbul 1951, 1964.

Baysal, Gökçe Tokatlıoğlu, "**İstanbul'da Yaşayan Azınlık Kadınlar**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001.

Baytop, Turhan (haz.), ***İstanbul Lalesi***, Ankara 1998.

Baytop, Turhan, ***Sultan II. Mahmud Döneminde İstanbul'da Eczacılık***, Ankara 1992.

Baytop, Turhan, ***XIX. Yüzyılda İstanbul'da Eczacılık***, İstanbul 1989.

Bazili, Konstantin Mikhailovich, ***Ocherki Konstantinopolia: Bosfor i Novye Ocherki Konstantinopolia***, Moskva 2006.

Beauregard, F. de, ***Aux Rives du Bosphore***, ed. Emmanuel Vitte, Lyon 1896.

Beck, Christa, Christiane Forsting, ***Istanbul: An Architectural Guide***, London 1997.

Becker, Horst J., ***Sander's Pocket Guide to Istanbul***, ed. Karl Bauer-Oltsch, İstanbul 1976.

Beckwith, John, ***The Art of Constantinople: An Introduction to Byzantine Art 330-1453***, London, New York 1968.

Behar, Cem, ***A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle***, Albany 2003.

Behçeti İsmail Hakkı-Efendi, ***Merâkıd-i Mu'tebere-i Üsküdar: Ünlülerin Mezarları***, haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu, İstanbul 1976.

Bektaş, Cengiz, ***Hoşgörünün Öteki Adı: Kuzguncuk***, İstanbul 1996.

Bektaş, Cengiz, ***İstanbul***, ed. Nezih Başgelen, İstanbul 2011.

Bektaş, Cengiz, ***Kimin Bu Sokaklar***, ***Alanlar***, ***Kentler***, İstanbul t. y.

Bektaş, Cengiz, ***Kuzguncuk***, İstanbul 2003.

Bele, Tansu, ***Sarıyer ve Büyükdere***, ed. Rozerin Doğan, fot. Özge Ergin, İstanbul 2010.

Beler, Bedi, ***Bir Hukuk Savaşı: Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesinde 40 Yıl***, İstanbul 1992.

Belge, Murat, ***Boğaziçi'nde Yalılar***, ***İnsanlar***, İstanbul 2007.

Belge, Murat, ***İstanbul***, Ankara 1993.

Belge, Murat, ***İstanbul'un Sayfaları***, fot. Reha Arcan, ed. Can Belge, İstanbul 2009.

Belge, Murat v.dğr. (haz.), ***Once Upon a Time Istanbul from Empire to Republic: Photographs from National Geographic***, ed. Celal Üster, çev. Nur Deriş Ottoman, Ankara 2000.

Belgil, Vehbi, ***İstanbul Ticaret Odası: Yurdun ve Tüccarın Hizmetinde***, İstanbul 1964.

Belli, Maria, ***Meine Reise nach Constantinopel im Jahre 1845***, Frankfurt 1846.

Belting, Hans, ***Cyril Mango Materials for the Study of the Mosaics of St. Sophia at İstanbul***, Wien 1964.

Belting, Hans, Cyril Mango, Doula Mouriki, ***The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at Istanbul***, Washington 1978.

Ben-Naeh, Yaron, ***Hevrah Ha-Yehudit Be-Are Ha-Imperyah Ha-Ot'manit Ba-Meah Ha-17. [Jews in the Realm of the Sultans: Ottoman Jewish Society in the Seventeenth Century]***, Israel t.y..

Benbassa, Esther, ***Une Diaspora Sepharade en Tercition: Istanbul***, ***XIXe-XXe Siecle***, Paris 1993.

Bencoşar, M. Akif, ***Eyüp Sultan***, İstanbul 1958.

Benezra, Nissim M., ***Une Enfance Juive a Istanbul***, ***1911-1929***, Istanbul 1996.

Bengi, Derya (ed.), ***Söz ve Müzik: İstanbul/lyrics & Music: Istanbul***, haz. Muhsin Akgün, çev. Stuart Kline, İstanbul 2010.

Benjamin, Samuel Greene Wheeler, ***The Turk and the Greek or Creeds Races Society and Scenery in Turkey Greece and the Isles of Greece***, New York 1867.

Benli, Gülhan, "**İstanbul Tarihi Yarımadada Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007.

Bennett, Arnold, ***Mediterranean Scenes: Rome-Greece-Constantinople***, London 1928; New York 1975.

Berberoğlu, Berica Nevin, ***Boğazın İncileri: Yalı Camileri / The Pearls of Istanbul: Waterfront Mosques***, fot. Berica Nevin Berberoğlu İstanbul 2010.

Berberoğlu, Berica Nevin, Yalçın Koçer, ***Zaman İçinde İstanbul / Istanbul Through the Years***, çev. Cemal Beşkardeş, fot. Yalçın Koçer, İstanbul 2011.

Berger, Albrecht von, ***Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos***, Bonn 1988.

Berggren, Guillaume, ***XIX. yy İstanbul Fotoğrafları 1835-1920***, İstanbul 1989.

Berk, Nurullah, ***İstanbul Resim ve Heykel Müzesi/Le Musee de Peinture et Sculpture: Museum of Painting and Sculpture***, fot. Adil Arıkan, İstanbul 1972.

Berk, Nurullah, ***Pera***, İstanbul 1990.

Berk, Süleyman v.dğr. (haz.), ***Zeytinburnu'nun Tarihi Mezartaşları: Zamanı Aşan Taşlar Envanter***, fot. Murat Aydın v.dğr., İstanbul 2006.

Berksan, Fatma Emine, "**Matbah-ı Âmire: Saray Mutfağı (1703-1730)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

Bernardakēs, Athanasios N., ***La Prise de Constantinople en 1453***, Athēnes 1907.

Berry, Burton Y., ***The Development of the Bracket Support in Turkish Domestic Architecture in Istanbul***, Ann Arbor 1938.

Berry, Burton Y., ***Out of the Past: The Istanbul Grand Bazaar***, New York 1977.

Betsch, William Earl, "**The History, Production and Distribution of the Late Antique Capital in Constantinople**", doktora tezi, University of Pennsylvania, 1977.

Beyatlı, Yahya Kemal v.dğr., ***İstanbul***, fot. Sami Güner, İstanbul 1973.

Beydilli, Kemal, ***Stephan Gerlach'ın Ruzname'sinde İstanbul***, İstanbul 1989.

Beyhan, Mehmet Ali v.dğr., ***Afetlerin Gölgesinde İstanbul: Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler***, ed. Said Öztürk, İstanbul 2010.

Bezmez, Dikmen, "**The Politics of Urban Regeneration: the Case of the Golden Horn, Istanbul**", doktora tezi, State University of New York at Binghamton, 2008.

Biber, Nizamettin, ***İstanbul Camileri***, y.y. t.y.

Bibesco, Marthe, ***Les Huit Paradis***, ***Perse-Asie Mineure-Constantinople***, Paris 1911.

Biçici, Hür Kamil, "**İstanbul Askeri Müze ve Kültür Sitesinde Bulunan Ressamı Bilinen Yağlıboya Tablolar**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1995.

Bilecik, Gülberk, ***Ayverdi Haritası'nın Işığında XIX. Yüzyılda İstanbul'un Tarihi Yarımadasında İnşaat Faaliyetleri***, İstanbul 2004.

Bilge, S. (haz.), ***İstanbul Selatin Camileri***, fot. Mustafa E. Çalıkoğlu, İstanbul 1978.

Bilge, Zihni, ***İstanbul Rıhtımlarının Tarihçesi***, İstanbul 1955.

Bilgili, Ahmet Emre, ***Bir Dünya Şehri Olarak İstanbul'un Küresel Konumu***, İstanbul 2012.

Bilgili, Bekir, ***İstanbul'un Semtleri: Selimiye: Harem-Çiçekçi***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Bilgili, Ziynet Gülseven, ***İstanbul'un Semtleri: Saraçhane***, haz. Ümit Meriç v.dğr. ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Bilgin, A. Gani, ***İstanbul Müzeleri***, haz. Nevzat Bayhan ve İskender Pala, ed. Şerif Esendemir ve Nevzat Özkaya, İstanbul 2010.

Bilgin, Arif, ***Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)***, İstanbul 2004.

Bilgin, Bülent (haz.), ***Yıldız Sarayı = Only Yesterday at Yıldız Sarayı***, çev. Robert Bragner, İstanbul 1988.

Bilici, Faruk, ***XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı = Louis XIV et Son Projet de Conquête d'Istanbul***, Ankara 2004.

Bilir, Ali, Ezgi Servet Şahin (ed.), ***Beykoz: Has Bahçeler Diyarı***, İstanbul 2006.

Bilir, Ali, ***Çeşmibülbüle Gizlenmiş Abıhayat: Beykoz***, İstanbul 2008.

Billig, Noah Scott, "**Turkish Informal Housing Settlements as a Typology for Modern Generative Processes in Urban Design: A Case Study of Karanfilkoy and Fatih Sultan Mehmet Neighborhoods in Istanbul, Turkey**", doktora tezi, Clemson University, 2011.

Bilmen, Ömer Nasuhi, ***İstanbul ve Fatih***, s.nşr. H. Ahmet Özdemir, ed. Ahmet Murat Özel, İstanbul 2008.

Bilmen, Ömer Nasuhi, ***Türkçe Tefsiri ve İtilayi İslam ile İstanbul'un Tarihçesi***, İstanbul 1953.

Bilmen, Ömer Nasuhi, ***İstanbul'un Tarihçesi ve Sure-i Fetih Tefsiri***, İstanbul 2003.

Bilsel, F. Cana, Pierre Pinon (ed.), ***İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)***, İstanbul 2010.

Bilsel, Mehmet Cemil, ***Türk Boğazları***, y.y. 1948.

Binark, İsmet, Nejat Sefercioğlu, ***İstanbul***, ***Fâtih***, ***Fetih ve Fâtih Devri Hakkında Yazılmış Kitaplar Bibliyografyası: Bir Deneme***, İstanbul 1977.

Binark, Mutlu, Gani Çulha, İshak Kocabıyık, ***Zaman ve Uzam İçinde Haydarpaşa Garı Görsel ve Sözlü Tanıklık***, Ankara 2007.

Binark, Nermidil Erner, ***Şakir Paşa Köşkü: Ahmet Bey ve Şakirler***, İstanbul 2000.

Bingöl, Sedat, ***1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası***, Eskişehir 2004.

Bingüler, İhsan, ***Mimar Sinan ve Süleymaniye***, y.y. t.y..

Birkiye, Atilla, ***İstanbul'da Aşıklar İçin Buluşma Yerleri***, fot. Mehtap Yücel, İstanbul 2010.

Birsel, Salah, ***Salah Bey Tarihi : Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu***, ***Boğaziçi Şıngır Mıngır***, ***Kahveler Kitabı***, ***Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi***, ***İstanbul - Paris***, V c., İstanbul 1991.

Bittel, Kurt, ***Abteilung İstanbul***, Mainz 1979.

Blaisdell, Donald C., ***European Financial Control in the Ottoman Empire: A Study of the Establishment Activities and Significance of the Ottoman Public Debt***, Columbia 1929.

Blake, Corinne Lee, "**Training Arab-Ottoman Bureaucrats: Syrian Graduates of the Mulkiye Mektebi, 1890-1920**", doktora tezi, Princeton University, 1991.

Blaudeau, Philippe, ***Alexandrie et Constantinople, 451-491: de l'Histoire a la Geo-Ecclesiologie***, Rome 2006.

Blowitz, A. Opper de, Adolphe Opper, ***Une Course à Constantinople***, Paris 1884.

Blumenthal, Ekkehard, ***Istanbul und die Vordere Türkei***, Tübingen 1966.

Bobovius, Albertus, ***Albertus Bobovius Ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam***, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002.

Boinodiris, Stavros, ***Andros Odyssey: under Ottoman Rule***, New York 2007.

Bolak, Orhan, ***Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihî ve Mimarî Etüdü***, İstanbul 1950.

Boll, Jessica Ribble, "**A Tale of A City: The Image of Istanbul in "La Gran Sultana", "Viaje de Turquia" and "Cautiverio Y Trabajos de Diego Galan"**, doktora tezi, the University of Wisconsin - Madison, 2011.

Bollerey, Fransizka (ed.), ***Istanbul: de Grote Metropolen 1991***, İstanbul 1991.

Bonfiglioli, Giulia, ***S. Sofia di Constantinopoli: l'Architettura***, Bologna 1974.

Bonnefoy, Marcel, ***Un Voyage Sans Pretention***, Paris 1890.

Bonpard, S. E. Monsieur (haz.), ***Etablissement St -Joseph Comprenant Institut Commercial et College d'Enseignement Moderne, Constantinople, Kadı-Keui: Distribution Solennelle de Prix***, İstanbul 1913.

Boojamra, John Lawrance, ***Church Reform in the Late Byzantine Empire: A Study Fort the Patriarchate of Athanasios of Constantinople***, Thessaloniki 1983.

Boojamra, John Lawrence, "**The Ecclesiastical Reforms of Patriarch Athanasius of Constantinople (1289-1293; 1303-1309)"**, doktora tezi, Fordham University, 1976.

Boppe, Auguste, ***Peintres du Bosphore au Dix-Huitieme Siecle [Les Peintres du Bosphore au XVIIIe Siecle]***, Paris 1911.

Boppe, Auguste, ***XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları***, çev. Nevin Yücel-Celbiş, İstanbul 1998.

Boratav, David, ***Beyoğlu'nda Fısıltılar***, çev. Aysel Bora, haz. Nedret Öztokat, İstanbul 2010.

Borredon, Thirry, ***Istanbul***, İstanbul 2003.

Boscowich, Josep R. P., ***Journal d'un Voyage de Constantinople en Pologne = Pait a la Suite de Son Excellence Mr. Jag Porter***, Lausenne 1772.

Bostan, İdris, ***Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVIII. yy'da Tersâne-i Âmire***, Ankara 1992.

Boulanger, Robert (haz.), ***Istanbul and Environs***, Paris 1957, 1961.

Bounnite, Khadija, "**Contribution a l'etude des relations Maroco-Ottomanes durant la seconde moitie du XVIIIeme siecle: tentative et deroulement d'une cooperation entre Fes et Istanbul"**, doktora tezi, Universite Paris 1 Pantheon-Sorbonne, 1995.

Boyar, Ali Sami, ***Ayasofya***, Ankara 1943.

Boyar, Ebru, ***A Social History of Ottoman Istanbul***, Cambridge 2010.

Boysan, Aydın, Burak Boysan, ***İki Nesil Bir Şehir***, İstanbul 2012.

Boysan, Aydın, ***İstanbul Esintileri: Deneme-İnceleme***, İstanbul 1991.

Boysan, Aydın, ***İstanbul'un Kuytu Köşeleri: Yaşantı***, İstanbul 2010.

Bozkurt, Abdurrahman, "**İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Bozkurt, Fatih, "**Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)"**, doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012.

Bozlağan, Recep, Nail Yılmaz, Aynur Can (ed.), ***İstanbul: Kent ve Medeniyet***, İstanbul 2010.

Bozyiğit, A. Esat, ***Eski İstanbul Semai Kahvelerinde (Çalgılı Kahvelerde) Söylenen Ayaklı Maniler***, Ankara 1986.

Böcking, Isabel v.dğr., ***Basare Istanbuls [The Bazaars of Istanbul]***, çev. David H. Wilson, London, New York 2008.

Bradford, Ernle, Dusgate Selby, ***The Great Betrayel Constantinople: 1204***, London 1967.

Brasey, Edouard, ***Rue de l'Oubli, ou, les Ombres d'Istanbul: Roman***, Marseille 1998.

Bratianu, G.I., ***Études Byzantines: d'Histoire Economique et Sociale***, Paris 1938.

Bratianu, G. I., ***Priviléges et Franchises Municipales Dans L'empire Byzantin***, Paris 1936.

Braun, Fritz, ***Orientalische Landschaften, 1: Landschaftsbilder von Bospurus***, Konstanninopel 1906.

Brennecke, Wilhelm, ***Die Lander an der Unteren Donau und Konstantinopel***, Hannover 1870.

Brewer, Josiah, ***A Residence at Constantinople in the Year 1827: With Notes to the Present Time***, New Haven 1830.

Brigg, E. W, A. A. Hessenstein, ***Constantinople Cameos***, İstanbul 1910.

Brine, Frederic, ***Memorials of the Brave or Resting Places of Our Fallen Heroes in the Crimea and at Scutari***, London 1858.

British Academy, ***Second Report Upon the Excavations Carried Out in and Near the Hippodrome of Constantinople in 1928 on Behalf of the British Academy***, London 1929.

Brodribb, William Jackson, ***Constantinople: A Sketch of its History from its Foundation to its Conquest by the Turks in 1453***, London 1879.

Brosset, M., ***Precis de l'Histoire du Bas-Empire ou Anecdotes de Constantinople: Depuis le Regne de Constantin, Son Fondateur, Jusqu'â la Prise de Constantinople par Mahomet II, et Jusqu'â Nos Jours***, Paris 1806.

Brown, Francais Yeats, ***A Decade of Plot and Counter-Plot by the Golden Horn***, London 1932.

Brown, John Peter, ***Ancient and Modern Constantinople***, London 1868.

Bucak, Nevra, ***Rufinia'dan Çiftehavuzlar'a***, İstanbul 2010.

Buchthal, Hugo, Hans Belting, ***Patronage in Thirteenth-Century Constantinople: An Atelier of Late Byzantine Book Illumination and Calligraphy***, Washington 1978.

Budak, Cüneyt, ***Konak Kitabı Geleneksel Türk Konutunun Geç Dönemi Üzerine Bir İnceleme***, İstanbul 1997.

Budde, Ludwig, ***Istanbul***, Osnabrück t.y.

Bulamur, Ayşe Naz, ***How Istanbul's Cultural Complexities Have Shaped Eight Contemporary Novelists (Byatt, Glazebrook, Atasü, Şafak, Tillman, Livaneli, Kristeva, and Pamuk): Tales of Istanbul in Contemporary Fiction***, Lewiston 2011.

Bulamur, Ayşe Naz, "**Tales of Istanbul in Contemporary Fiction**", doktora tezi, The University of Wisconsin, 2009.

Bulunur, İlker Kerim, "**Osmanlı Galatası (1453-1600)**", doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2013.

Bulut, Mustafa, "**Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Bulut, Nazlı Gül, ***İstanbul'un Semtleri: Kağıthane***, ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, haz. Ümit Meriç v.dğr., İstanbul 2003.

Bulut, Nazlı Gül, ***İstanbul'un Semtleri: Zeyrek***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Bulut, Nazlıgül (haz.), ***Fatih'in Kayıp Çeşmeleri I***, İstanbul 2010.

Burdurlu, İbrahim Zeki, ***İstanbul'un Fethine Destan 500 Fetih Yılına Armağan***, Lefkoşe 1953.

Bursalı, Mustafa Necati, ***İstanbul ve Anadolu Erenleri***, İstanbul 1993.

Bury, J. B, John Bagnell, ***The Covered Hippodrome at Constantinople***, Louvain t.y.

Butler, Lawrence Elliott, "**The Nave Cornices of Hagia Sophia in Istanbul**", doktora tezi, University of Pennsylvania, 1989.

Bühl, Gudrun, ***Constantinopolis und Roma: Stadtpersonifikationen der Spätantike***, Zürich 1995.

Bülbül, Ahmet Hamdi, ***Üsküdar Taşınmaz Kültür Varlıklarındaki Onarımların Cami Yapılarında Saptanması***, İstanbul 2002.

Bürün, Vecdi, ***Eyüp***, İstanbul 1990.

Büyükarkın, Bekir, ***Gece Yarısı: İşgal Altında İstanbul***, İstanbul 2010.

Büyükfırat, Zakire, ***Kuzguncuk: Bella Vista, Hoşçakal***, İstanbul 2005.

Büyükkürkciyan, Talin, ***Feriköy: Anılarda Şimdi***, ed. Gülay Batur, haz. Mehmet İlhan, fot. Cengiz Akdağlı ve Talin Büyükkürkciyan, İstanbul 2009.

Büyükşekerci, Zuhal, Yücel Dönmez (haz.), ***İstanbul***, çev. Christine Chaudet ve D. Duillio, y.y. 1972.

Büyükünal, Ayhan, ***Haliç Köprüsü'nde Bir Serencam***, Ankara 1993.

Büyükünal, Feriha, ***Bir Zaman Tüneli: Beyoğlu***, İstanbul 2006.

Büyükyılmaz, Altan, ***İstanbul***, İstanbul 1996.

Byrd, Kimberly May, "**Pierre Gilles' "Topography of Constantinople and İts Antiquities": a New Translation With Commentary"**, doktora tezi, Rutgers the State University of New Jersey, 2002.

Byron, Robert, ***The Byzantine Achievement: an Historical Perspective A. D. 330- 1453***, London 1929.

Byvanck, A. W., ***Rome en Constantinopel in de Vierde Eeuw. French [l'Art de Constantinople: Rome et Constantinople au 4e Siecle***, ***les Mosaiques Imperiales de Saint-Vital de Ravenne]***, Leiden 1977.

Byzantios, Dionysios, ***Boğaziçi'nde Bir Gezinti***, çev. Mehmet Fatih Yavuz, ed. Güven Turan, İstanbul 2010.

C.N.F., ***İstanbul'da Neler Gördüm?***, çev. İskender Fatih, haz. Burhan Erdebil ve Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul 2005.

Cahit, Külekçi, "**Sosyo-Kültürel Açıdan İstanbul'da Ermeni Toplumu (XIX. Yüzyıl)"**, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

Cahu, Theodore, ***Des Batignolles au Bosphore***, Paris 1890.

Cahu, Theodore, ***de Paris a Constantinople***, Paris 1914.

Cahu, Theodore, ***Vingt Jours de Paris a Constantinople***, Paris t.y.

Caillot, A., ***Abrégé des Voyages Modernes Réduit aux Traits les Plus Curieux***, Paris 1823.

Cambria, Adele, ***Istanbul: il Doppio Viaggio***, Roma 2012.

Cameron, Averil v.dğr. (ed.), ***Constantinople in the Early Eighth Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai: Introduction***, ***Translation and Commentary***, Leiden 1984.

Camp, L. Sprague de, ***New York Lag Einst am Bosporus***, Dusseldorf 1972.

Campbell, Edward R., ***The Heroine of Scutari***, New York 1857.

Can, Cengiz, "**İstanbul'da XIX. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları"**, doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1993.

Can, Cengiz, ***Saraydan Hastaneye: T.C. Sağlık Bakanlığı Metin Sabancı Baltalimanı Kemik Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi***, haz. Vedat Şahin, fot. Ahmet Ferhat Akben v.dğr., İstanbul 2011.

Can, Kadir, ***Çarşı-Pazar İstanbul***, İstanbul 2011.

Can, Kadir, ***Yaşayıp Unuttuğumuz İstanbul***, fot. Kadir Can, İstanbul 2009.

Can, Turhan, ***Istanbul: Gate to the Orient***, çev. Gaye Tınaztepe, İstanbul 1999.

Cananus, Joannes, ***De Constantinopolis Odsidione. Introduzione***, ***Testo***, ***Critico***, ***Traduzione e Note a Cura di Emilio Pinto***, Napoli 1968.

Canatar, Mehmet (haz.), ***İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli***, İstanbul 2004.

Canberk, Eray, ***Feneryolu***, ed. Gülsüm Cengiz ve S. Faruk Göncüoğlu, haz. Mehmet İlhan, fot. Volkan Yenel, İstanbul 2009.

Canberk, Eray, ***Meydanları Kaybolmuş Yorgun Bir Semt Aksaray***, İstanbul 2010.

Canberk, Eray, Rüknü Özkök, ***Ömür Biter İstanbul Bitmez***, ed. Crocus Sinope, İstanbul 2005.

Canca, Gülçin, "**Bir Geçiş Dönemi Olarak İstanbul'da III. Ahmet Devri Mimarisi"**, doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1999.

Candemir, Murat, ***Yıldız'da Kaos ve Tasfiye***, İstanbul 2007.

Canım, Rıdvan, ***Şiirin Kanatlarında İstanbul***, İstanbul 2003.

Cankurtaran, Mümtaz, ***Bir Zamanlar İstanbul***, İstanbul 2006.

Cansever, Turgut, ***İstanbul'u Anlamak***, haz. Mustafa Armağan, İstanbul 1998.

Cansever, Turgut, ***Mimar Sinan***, fot. Emine Öğün, Mehmet Öğün ve Cemil Akgün, ed. Salih Pulcu ve Mustafa Demiray, İstanbul 2010.

Cantacuzene, Jean, ***Histoire de Constantinople Depois le Regnede l'Ancien Justin: Jusqu'a la Fin L'Empire***, ***VII***, Paris 1685.

Cantay, Tanju, ***XVI.-XVII***, ***Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları***, İstanbul 1989.

Caraco, Maurice, ***La Famille Calderon***, ***Ou***, ***Hronique de la Vie Juive de Constantinople au Début du 20e Siècle: Roman Autobiographique***, Istanbul 2002.

Carım, Mehmed Fuat, ***Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati XVI. Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları***, İstanbul 1996.

Carroll, Margaret G, ***A Contemporary Greek Source for the Siege of Constantinople, 1453: the Sphrantzes Chronicle***, Amsterdam 1985.

Casa, Jean - Michel, ***İstanbul'da Bir Fransız Sarayı: Le Palais de France a Istanbul***, çev. Yiğit Bener, İstanbul 1995.

Castellan, A. L., ***Lettres sur la Moree l'Hellespont et Constantinople***, II c., Paris 1820.

Castrillo, Jean, ***Constantinople: la Perle du Bosphore***, Paris 2006.

Cebeci, Dilaver, ***Tanzimat ve Türk Ailesi: Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbulunda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme***, ed. Ayla Cebeci, İstanbul 2009.

Celli, Leònia, ***Istanbul, Favola Vera***, Milano 1974.

Cemal Bey, ***Guide to the Museum of Antiquities Stamboul Illustarted***, Istanbul 1928.

Cenab Şahabeddin, ***Ramazan Hasbihalleri [İstanbul'da Bir Ramazan]***, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 1994.

Cengiz, Gülsüm, ***Boğaz'daki Mutlu Çocuk Kuzguncuk***, ed. İnci Eyüboğlu ve S. Faruk Göncüoğlu, haz. Murat İlhan v.dğr., fot. Egemen Berköz, Cengiz Bektaş ve Nedret Ebcim, İstanbul 2009.

Cengiz, Hayrullah, ***İstanbul'un Semtleri: Fındıkzade***, ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi,haz. Ümit Meriç v.dğr., İstanbul 2003.

Cengiz, Hayrullah, ***İstanbul'un Semtleri: Şehremini***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Cenkmen, Emin, ***Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri***, İstanbul 1943.

Cerasi, Maurice, ***La Citta del Lavente: Civiltà Urbana e Architettura Sotto Gli Ottomani Nei Secoli XVIII-XIX***, Milano 1892.

Cerasi, Maurice, ***The Istanbul Divanyolu: A Case Study in Ottoman Urbanity and Architecture***, Würzburg 2004.

Cerasi, Maurice, ***Divanyolu***, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2006.

Cervati, Raphael, N. C. Sargologo, ***L'Indicateur Constantinopolitain Guide Commercial 1868-1285***, İstanbul 1868.

Cevat Rüştü, ***İstanbul'un İşgalinde İngiliz Hapishanesi Hatıraları***, haz. Güner Özdemir ve Kayhan Emiroğlu, İstanbul 2009.

Ceylan, Hasan Hüseyin, ***Ayasofya İhaneti***, Ankara 1996.

Ceylan, Mevlüt, ***İstanbul Poems***, İstanbul 1996.

Ceylan, Osman, ***Beykoz: Hep İstanbul Kalan İstanbul***, fot. Uğur Saner, İstanbul 1986.

Cezar, Mustafa, ***Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler***, İstanbul 1963.

Cezar, Mustafa, ***Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi = Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System***, çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara İstanbul 1983.

Cezar, Mustafa, ***XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su***, fot. Firdevs Sayılan v.dğr., İstanbul 1991.

Cezar, Mustafa, ***Osmanlı Başkenti İstanbul***, İstanbul 2002.

Chaisemartin, Nathalie de, ***Les Documents Sculptés de Silahtarağa***, Paris 1984.

Chandler, Izora C., ***A Dog of Constantinople***, New York 1896.

Chavardès, Maurice, ***La Chute de Constantinople (29 Mai 1453)***, Paris 1963.

Chekalova, A. A., ***Senat i Senatorskaia Aristokratiia Konstantinopolia: IV-Pervaia Polovina VII Veka***, Moskva 2010.

Cherkasoff, Mabelle Charlton Phillips, ***My Constantinople***, Constantinople 1922.

Cheynet, Jean Claude, ***Bizans Tarihi***, çev. İsmail Yerguz, Ankara 2008.

Chiha, Nedjib H., ***Guide de Constantinople Plan General***, Vienne 1924.

Chikhachev, P. A., Petr Aleksandrovich, ***Le Bosphore et Constantinople Avec Perspectives des Pays Limitrophes***, Paris1866.

Chikhachev, P. A., Petr Aleksandrovich, ***İstanbul ve Boğaziçi***, çev. Ali Berktay, İstanbul 2000.

Chon, François, ***Les Hôpitaux de Koulali et de Scutari, Épisodes de la Charité Pendant la Guerre de Crimée, d'Après l'Ouvrage Anglais Eastern Hospitals and English Nurses***, Lille 1860, 1875.

Choniates, Nicetas, ***La Conquista di Costantinopoli***, Torino 1972.

Choniates, Nicetas, ***Die Kreuzfahrer Erobern Konstantinopel: die Regierungszeit der Kaiser Alexios Angelos, Isaak Angelos und Alexios Dukas, die Schicksale der Stadt nach der Einnahme Sowie das "Buch von den Bildäulen" (1195-1206) aus Dem Geschichtswerk des Niketas Choniates.***, çev. Franz Grabler, Graz 1958.

Chosson, Gilles A., "**Chronicle of an Unachieved Quest: a Study of the Epic Signifier and of the Mythical Signified in Geoffroi de Villehardouin's "Conquest of Constantinople"**, doktora tezi, The University of North Carolina at Chapel Hill, 2004.

Chowdhury, Rashed, "**Pan-Islamism and Modernisation During the Reign of Sultan Abdulhamid II, 1876-1909"**, doktora tezi, McGill University, 2012.

Chrestides, Christophoros, ***Ta Septemvriana: Konstantinoupole kai Smyrne, 1955: Symvolesten Prosphate Historia ton Hellenikon Koinoteton***, Athēna 2000.

Chrysoloras, Manuel, ***Le Due Rome: Confronto Tra Roma e Costantinopoli [Manuelis Chrysolorae Viri Clarissimi ad Imperatorem Constantinopolitanum Urbis Romae et Constantinopolis]***, Bologna 2001.

Cihangir, Erol (ed.), ***II. Uluslararası Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı***, İstanbul 2007.

Cihangir, Erol, ***Eminönü Sözlüğü***, İstanbul 2006.

Cimok, Fatih (ed.), ***The Book of Rüstem Paşa Tiles***, İstanbul 2004.

Cimok, Fatih, ***Bosphorus: Aru Gaido No me Wo Tooshite***, İstanbul 1981.

Cimok, Fatih, ***İstanbul Visto Por un Guia - Interprete***, İstanbul 1987.

Cimok, Fatih, ***İstanbul***, fot. Mustafa Erem Çalıkoğlu, İstanbul 1989.

Cimok, Fatih, ***Saint Sophia***, İstanbul 1996.

Cimok, Fatih, ***Mosaics in İstanbul***, İstanbul 2001.

Cimok, Fatih, ***Topkapı Sarayı***, İstanbul 1984.

Ciner, Semra, ***Son Osmanlı Dönemi İstanbul Ahşap Konutlarında Cephe Bezemeleri***, İstanbul 1982.

Ciniş, Nur, ***Yerebatan Cistern and Other Cistrens in Istanbul***, İstanbul 2003.

Ciravoğlu, Öner, ***Fındıkzade: Bir Sur İçi Rüyası***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Murat İlhan, fot. Cihan Çağlı ve Öner Ciravoğlu, İstanbul 2009.

Cirhinlioğlu, Zafer, "**The Changing Structure of the Legal Profession in Turkey: an Historical and Sociological Analysis"**, doktora tezi, University of Leicester, 1995.

Civan, Işılay, ***From Design to Development: an Analyis of the Go/No-Go Decision-Making Models Used in Istanbul***, Saarbrücken 2008.

Clarence, Richard-Johnson, ***İstanbul 1920***, çev. Taner Sönmez, İstanbul 1995.

Clari, Robert de, ***La Conquête de Constantinople***, ed. Philippe Lauer, Paris 1924.

Clari, Robert de, ***İstanbul'un Zaptı: 1204***, çev. Beynun Akyavaş, Ankara 2000.

Clark, Peter, ***Istanbul: A Cultural History***, Northampton 2011.

Cleave, John, ***Istanbul City of Two Continents***, ed. John Freely, Singapore 2008.

Clement, Clara Erskine, ***Constantinople: The City of Sultans***, Boston 1895.

Codinus, George, de ***Officiis et Officialibus Magnae Ecclesiae et Aulae Constantinopolitanae. [Georgius Codinus Curopalata de Officiis et Officialibus Magnae Ecclesiae et Aulae Constantinopolitanae]***, Parisiis 1625.

Coğal, M. Rakım, ***İstanbul***, İstanbul 2006.

Cole, F. Seymour, ***Istanbul: Everbody's Popular Guide***, İstanbul 1957.

Collin de Plancy, J.-A. -S [Jacques-AlbinSimon], ***La Prise de Constantinople par Mahomet II Roman Historique***, II c., Paris 1819.

Colton, Walter, ***Land and Lee in the Bosphorus and Ægean; or Views of Athens and Constantinople [Visit to Constantinople and Athens]***, ed. Henry T. Cheever, New York 1836.

Comidas de Carbognano Cosimo, ***XVIII. Yüzyılın Sonunda İstanbul***, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 1993.

Concina, Ennio, ***Il Doge e il Sultano: Mercatura, Arte e Relazioni nel Primo '500 [Doc ve Sultan: 16 Yüzyıl Başlarında Ticaret, Sanat ve İlişkiler]***, Roma 1994.

Constant, Maxime de, ***Bizans İçin Tarihi Roman***, çev. N. Ferdi, İstanbul 1328.

Constantinides, C. N, ***Constantinople and the Church of the Holy Apostles***, Burlington 2012.

Constantios I, [Patriarch of Constantinople], ***Constantiniade; Ou, Description de Constantinople Ancienne et Moderne***, ***Composee par un Philologue et Archeologue***, ***Tr. du Grec par M.R***, Constantinople 1846.

Constas, Nicholas Paul, "**Four Christological Homilies of Proclus of Constantinople: Introduction, Critical Edition, Translation, and Commentary**", doktora tezi, The Catholic University of America, 1994.

Coral, Mehmet, ***Bizans'ta Kayıp Zaman: Başka Bir İstanbul'un Öyküleri***, İstanbul 1998.

Coral, Mehmet, ***Konstantiniye'nin Yitik Günceleri***, İstanbul 1999.

Coral, Mehmet, ***Zamanın Kızı: İstanbul'un Sarı Gülü***, İstanbul 2010.

Corsari, Willy, ***Vagen Till Skutari Florence Nightingales Ungdom***, Stockholm 1938.

Coşan, Mahmud Esad, ***İstanbul'un Fethi ve Fatih***, İstanbul 2008.

Coşar, Süleyman v.dğr., ***Üsküdar Gündemi***, İstanbul 2004.

Coşkun, Ahmet, ***Şah-ı Cihan Fatih Sultan Mehmed Han***, İstanbul 2008.

Coşkun, Burcu Selcen, "**İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine bir Araştırma**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2012.

Coşkun, Fatma Zehra (ed.), ***Harikalar Diyarı İstanbul***, haz. Mazlum Akın İstanbul 2010.

Coşkun, Şeyma Özkoçak, "**Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e İstanbul'da Uygulanmayan Projeler**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1998.

Coufopoulos, Demetrius, ***A Guide to Constantinople***, London 1895, 1910.

Coulet, Noel, ***Ceux Qui Conquirent Constantinople***, Paris 1966.

Cousin, Louis, ***Histoire de Constantinople Depuis le Regne de l'Anci'en Justin, Jus-Qu'â la Fin de L'Empire***, VIII c., Paris 1671-74.

Couture, Mailhard de la (haz.), ***Chroniques de Villehardoin et de Henri de Valenciennes de la Conquete de Constantinople***, Paris 1889.

Cox, Samuel Sullivan, ***Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları (1885-1887) [Diversions of a Diplomat in Turkey]***, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2010.

Craven, Elizabeth Craven, ***A Journey Through the Crimea to Constantinople***, New York 1970.

Craven, Elizabeth Craven, ***Voyage de Milady Craven a Constantinople par la Crimee en 1786***, Paris 1795.

Crawford, F. Marion, ***Constantinople***, resimleyen Edwin L. Weeks, London 1895.

Criss, Bilge, ***Istanbul under Allied Occupation: 1918-1923***, Leiden, Boston 1999.

Criss, Nur Bilge, "**Istanbul during the Allied Occupation: 1918-1923**", doktora tezi, The George Washington University, 1990.

Criss, Bilge Nur, ***İşgal Altında İstanbul***, İstanbul 1993.

Crow, James v.dğr., ***The Water Supply of Byzantine Constantinople***, ed. Dirk Krausmüller, Robert Jordan ve Paolo Bono, London 2008.

Crowley, Roger, ***Constantinople the Last Great Siege 1453***, London 2005.

Crowley, Roger, ***Son Büyük Kuşatma 1453***, çev. Cihat Taşçıoğlu, Ankara 2006.

Cuddon, J. A, John Anthony, ***The Owl's Watchsong: A Study of Istanbul***, London 1960.

Currier, Charles Warren, ***Dimitrios and Irene or The Conquest of Constantinople: A Historical Romance***, Baltimore 1894.

Çabuk, Mehmet, ***Boğaziçi Şehirciliği: Bütünleşik Sitler (Boğaziçi-Haliç-Tarihi Yarımada) Üzerine Bütünleşmiş Tez ve Düşüncelerim (1966–2002)***, İstanbul 2009.

Çağman, Engin, "**XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Esnaflık-Gıda Sektörü,**" doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

Çakır, Baki (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065- 1066/M.1655)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Çakır, Baki, Ayşe Seyyide Adıgüzel, Zeynep Trabzonlu, Hilal Kazan, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 3 Numaralı Sicil (H. 993-995/M. 1585-1587)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Çakır, Baki, Zeynep Trabzonlu, Hilal Kazan, Ayşe Seyyide Adıgüzel, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Çakmak, İbrahim Tarık, ***İstanbul'un Fethi Destanı***, Ankara 1953.

Çalapverdi, M. Kerim (haz.), ***İstanbul***, İstanbul 1963.

Çalık, Sıddık (haz.), ***1894 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Büyük Depreme Ait Anonim Bir Günlük***, ed. Ali Yeşildal ve Seyfettin Ünlü, İstanbul 2003.

Çalış, Deniz, "**Ideal and Real Spaces of Ottoman Imagination: Continuity and Change in Ottoman Rituals of Poetry (İstanbul, 1453-1730)**", doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2004.

Çalışırlar, İzzeddin, Emine Çaykara (ed.), ***İstanbul: A City of the Four Elements***, ed. Gareth Jenkins, İstanbul 2005.

Çam, Nusret, ***Osmanlı Güneş Saatleri***, Ankara 1990.

Çambel, Hasan Cemil, ***İstanbul'un Fethi***, İstanbul 1947.

Çamlıbel, Nafız, ***İstanbul'daki Tarihi Yapıların Depreme Karşı Dayanıklılığın Arttırılmasına İlişkin Bir Sistem Araştırması***, İstanbul 1992.

Çarkoğlu, Ali v.dğr., ***Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular***, İstanbul 2009.

Çatak, Necdet, ***Zümrüdüanka İstanbul/The Phoneix***, der. Necdet Çatak v.dğr., İstanbul 2008.

Çavdar, Remziye Tuba, "**Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.

Çavdaroğlu, Mehmet Şerif, ***Fatih Sultan Mehmed Hânı Sâni ve İstanbul'un Fethi***, İstanbul 1953.

Çavuşoğlu, Mehmed, ***Taşlıcalı Dukakin-Zade Yahya Bey'in İstanbul Şehr-Engizi***, İstanbul 1969.

Çaylak, Mehmed Tevfik, ***İstanbul'da Bir Sene***, İstanbul 1299, 1995.

Çeçen, M. Kazım, ***II. Bayezid Suyolu Haritaları***, İstanbul 1997.

Çeçen, M. Kazım, ***İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri***, İstanbul 1984.

Çeçen, M. Kazım, ***Süleymaniye Su Yolları***, İstanbul 1986.

Çeçen, M. Kazım, ***Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri***, İstanbul 1988.

Çeçen, M. Kazım, ***İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları***, haz. Celal Kolay, İstanbul 1999.

Çeçen, M. Kazım, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu XVI. Yüzyıl Teknolojisi***, İstanbul 1999.

Çeçen, M. Kazım, ***İstanbul'un Vakıf Sularından Halkalı Suları***, İstanbul 1991.

Çeçen, M. Kazım, ***İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları***, İstanbul 1991.

Çeçen, M. Kazım, ***Sinan's Water Supply System in İstanbul]***, İstanbul 1992.

Çeçen, M. Kazım, ***İstanbul'un Vakıf Sularından Taksim ve Hamidiye Suları***, İstanbul 1992.

Çeçen, M. Kazım, ***Roma Suyollarının en Uzunu***, fot. Kazım Çeçen, İstanbul 1996.

Çeçen, M. Kazım, ***Topkapı Sarayı'na Su Sağlayan İsale Hatları***, İstanbul 1997.

Çeçener, Hüseyin Besim, ***Beylerbeyi Kültür ve Doğa Varlıkları Kılavuzu***, İstanbul 2008.

Çeçener, Hüseyin Besim, ***İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları***, İstanbul 1995.

Çeçener, Hüseyin Besim, ***Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri***, İstanbul 2007.

Çeçener, Hüseyin Besim, ***Üsküdar Anıları: "Eski Üsküdar Yaşantısından Kesitler"***, İstanbul 2008.

Çeçener, Hüseyin Besim, ***Eminönü Hanlar Bölgesi Anıtsal Eserler Kılavuzu***, İstanbul 2011.

Çeken, Çiğdem Kavak, "**İstanbul Ahkam Defterleri Üzerinden XIX. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Değerlendirilmesi**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

Çeker, Alper (ed), ***Surların Öte Yanı Zeytinburnu***, haz. M. Rıfat Akbulut ve Burçak Evren, İstanbul 2006.

Çelebi, Asaf Hâlet, ***Divan Şiirinde İstanbul***, İstanbul 1953, 2002.

Çelebi, Meryem Elif, "**İstanbul'un Tarihi Otelleri (1840 - 1914) ve Koruma Kapsamında Galata ve Pera Otellerinin Değerlendirilmesi**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

Çelik, Gözde, "**İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2007.

Çelik, Jaklin, ***Kum Saatinde Kumkapı***, haz. Rober Koptaş, İstanbul 2000.

Çelik, Kasım (haz.), ***İstanbul Kütüphaneleri ve Bilgi-Belge Merkezleri***, İstanbul 2003.

Çelik, Serpil, ***Süleymaniye Külliyesi: Malzeme, Teknik ve Süreç***, Ankara 2009.

Çelik, Yüksel, ***Ateş Pervaneleri: Tulumbacılar/Like Moths to the Flame: The Ottoman Fire Brigades***, çev. Bensen Ünlüoğlu v.dğr., İstanbul 2011.

Çelik, Zeynep, "**The Impact of Westernization on Istanbul's Urban Form, 1838-1908 (Urban History; Middle East, Turkey)**", doktora tezi, University of California, 1984.

Çelik, Zeynep, ***The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century***, Seattle 1986.

Çelikhan, Seniha, ***Şehir ve Bölge Planlaması Yönünden İstanbul İlk ve Orta Dereceli Okulları***, İstanbul 1986.

Çete, İlknur, ***Geçmişe Yolculuk: İstanbul'un Fatih İlçesindeki Bazı Mimarlık Örneklerine Bir Gezi***, İstanbul 1996.

Çetin, Ece (haz.), ***İstanbul Deniz Müzesi***, İstanbul 2009.

Çetin, Firdevs, "**Batılı Seyyahlara Göre İstanbul'un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673)**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2011.

Çetin, Mahmut, ***Boğaz'daki Aşiret***, İstanbul 1997.

Çetin, Mahmut, ***Dersaadet Sözlüğü***, fot. Erol Mermer, Enes Reyhan ve Caner Cangül, İstanbul 2012.

Çetin, Nuran, "**Eyüp Tekkeleri**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Çetin, Nurullah (haz.), ***Türk Şiirinde Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi***, İstanbul 2005.

Çetin, Ömer Sebahattin (ed.), ***Bir Şehir Monografisi: Görkemli Bir Geçmiş Umut Yüklü Bir Gelecek Silivri***, II c., fot. Tayfun Akkaya v.dğr., İstanbul 2011.

Çetinkaya, H. Haluk, "**İstanbul'da Bizans Dini Mimarisi (843-1204)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

Çetinkaya, Tülay, Sami Bayram Dörtbudak (ed.), ***Anılarda İstanbul / Memories of Istanbul***, çev. Ali Yandık, fot. Bahadır Emre Bozkurtlar, İstanbul 2008.

Çetinkaya, Tülay (haz.), ***Eskimeyen İstanbul: Dün & Bugün /Ageless Istanbul: Yesterday & Today***, ed. Sami Bayram Dörtbudak ve Nevzat Akkuş, fot. Gürkan Akay, İstanbul 2007.

Çetintaş, M. Burak, ***1453'ten 1928'e Kadar İstanbul'da Gömülmüş Türk Denizcilerinin Mezar Taşları***, İstanbul 2009.

Çetintaş, M. Burak, ***Dolmabahçe'den Nişantaşı'na: Sultanların ve Paşaların Semtinin Tarihi***, İstanbul 2012.

Çetintaş, M. Burak (ed.), ***II. Abdülhamid'in İstanbul'u (1876-1909)***, İstanbul 2010.

Çetintaş, Sedat, ***Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahim Paşa Sarayı***, İstanbul 1939.

Çevik, Oktay, "**İstanbul-Arnavutköy'deki Ahşap Yapıların Cephe Mimarisi Üzerine Tipolojik bir Araştırma**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.

Çığ, Kemal, ***Topkapı Sarayı ve Türk-İslam Sanatları***, İstanbul 2011.

Çığ, Kemal, ***Istanbul***, fot. Sami Güner, Othmar Pferschy ve Ara Güler, İstanbul t.y.

Çınar, Selim, ***İstanbul'un Semtleri: Paşabahçe***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çınar, Selim, ***İstanbul'un Semtleri: Tarabya***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çıracı, Hale, ***Beyoğlu: Tarihsel Gelişim Sürecinde***, İstanbul 1990.

Çıracıoğlu, Vecdi, ***Devşirme Eşiktaşı'nın Ruhu Rumeli Hisarı***, İstanbul 2010.

Çiftçi, Aynur, "**XIX. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2004.

Çiftçi, Muhammet, Seyfettin Ünlü, ***Üsküdar Picturing an Exalted Reverie***, çev. J. H. Matthews, İstanbul 2008.

Çihaçev, Petr. Aleksandroviç, ***Le Bosphore et Constantinople Avecperspeetives des Payes, Limitrophes***, Paris 1877.

Çimen, Demet Kılınç, ***Halk İnanışları Açısından İstanbul'daki Kilise ve Ayazmalar***, Ankara 2010.

Çiringel, Yalçın, ***Her Yönüyle Bakırköy***, İstanbul 2003.

Çizgen, Engin, ***Photography in the Ottoman Empire 1839-1919***, İstanbul 1987.

Çizmeciyan, Liji Pulcu, ***İstanbul'da Kayıp Zamanlar***, ed. Emre Yalçın, İstanbul 2011.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "**İstanbul'da XVII. Yüzyıl Külliyeleri**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.

Çobanoğlu, Özkul, ***Birlikte Yaşama Kültürümüzün Kaynaklarından Aşık Edebiyatı Geleneğinin Eminönü Merkezli Aşık Edebiyatı***, İstanbul 2006.

Çobanoğlu, Özkul, ***Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul***, İstanbul 2007.

Çoker, Adnan, ***Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi***, İstanbul 1983.

Çokona, Ari, ***Fener***, ed. Gülsüm Cengiz, ed. S. Faruk Göncüoğlu, haz. Gülsüm Cengiz, fot. Yiğit Sürmen, İstanbul 2009.

Çokona, Ari, ***Çok Kültürlü Pera***, İstanbul 2010.

Çokum, Sevinç, ***Hevenk: Kayıp İstanbul, Anlatı***, İstanbul 2003.

Çolak, Kamil, "**XVI. Yüzyıl'da İstanbul'da İhtida Hareketleri**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2000.

Çolpan, Nusret, ***Minyatür İstanbul / Miniature Istanbul***, ed. Alper Çeker, İstanbul 2009.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Altunizade***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Bağlarbaşı***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Beylerbeyi***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Çengelköy***, ed. Mehmet İlhan, haz. Mehmet İlhan, fot. Çiğdem Kaya ve Gülsün Yılmaz, İstanbul 2009.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Kandilli***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Kanlıca***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Kuzguncuk***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çorak, Reyhan, ***İstanbul'un Semtleri: Vaniköy***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Çoraklı, Selim v.dğr. (haz.), ***İstanbul'un İlçe ve Semt İsimleri***, II c., İstanbul 2006.

Çoraklı, Selim v.dğr. (haz.), ***İstanbul'un Tekleri***, İstanbul 2006.

Çoruk, Ali Şükrü, ***Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu***, İstanbul 1995.

Çöl, Nilgün, "**XV.-XVI. Yüzyıl'larda İstanbul'da Kent Dokusu-Yapı Kuruluşları İlişkisi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Çubuk, Mehmet, ***Boğaziçi Şehirciliği: Bütünleşik Sitler***, İstanbul 2009.

Çubuk, Mehmet, ***Türkiye XVI. Dünya Şehircilik Günü Çerçevesinde Gerçekleştirilen İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları ve Metropolleri Kolokyumu***, İstanbul 1992.

Çulpan, Cevdet, ***İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi***, İstanbul 1966.

Çulpan, Şevket T., ***Üsküdarlı Sırlı Bir Eren Nefesler***, haz. Mustafa Tatcı, İstanbul 2008.

Çupi, İslam, ***Hey Gidi İstanbul***, İstanbul 1995.

D'Osseville, le Comte M., ***Un Voyage Officiel a Constantinople en 1721***, Paris 1860.

Dabağyan, Levon Panos, ***Çağ Açan Hükümdar Fatih***, İstanbul 1973.

Dabağyan, Levon Panos, ***Fatih ve Fetih Olayı***, İstanbul 2005.

Dabağyan, Levon Panos, ***Paylaşılamayan Belde Konstantiniyye***, ed. Deniz Saraç, İstanbul 2006.

Dabağyan, Levon Panos, ***Zaman Tünelinde Şehr-i İstanbul'un Seyir Defteri: Semt-i Eyyüb, Semt-i Eminönü, Semt-i Yeşilköy***, İstanbul 2006.

Dabizha, Vasilii Dmitrievich, ***San-Stefano i Konstantinopol V Fevralie 1878 Goda***, y.y. 1888.

Dagron, Gilbert, ***Constantinople Imaginaire: Études sur le Recueil des Patria***, Paris 1984.

Dagron, Gilbert, ***L'Hippodrome de Constantinople: Jeux, Peuple et Politique***, Paris 2011.

Dagron, Gilbert, ***Naissance d'une Capitale; Constantinople et Ses Institutions de 330 a 451***, Paris 1974.

Dağdaş,Yasemin, Zeynep Berktaş, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Dağdelen, İrfan (haz.), ***Alman Mavileri I-III: 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları***, İstanbul 2006.

Dağdelen, İrfan, ***İstanbul- Anadolu Ciheti Haritaları***, İstanbul 2008.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, ***İstanbul Fethi Destanı***, İstanbul 1953.

Dağlı, Muhtar Yahya (der.), ***İstanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mani Katarları***, İstanbul 1948.

Dalal, Radha Jagat, "**At the Crossroads of Modernity, Space, and Identity: Istanbul and the Orient Express Train**", doktora tezi, University of Minnesota, 2011.

Dalgic, Orgu, "**Late Antique Floor Mosaics of Constantinople Prior to the Great Palace**", doktora tezi, New York University, 2008.

Dallaway, James, ***Constantinople Ancient and Modern: With Excursions to the Shores and Islands of the Archipelago and to the Troad***, London 1797.

Dallaway, James, ***Reise Nach Constantinopel der Ebene von Troja und in die Levante***, Berlin 1801.

Dalman, Knut Olaf, ***Der Valens-Aquädukt in Konstatinopel***, ed. Paul Wittek, Bamberg 1933.

Daly, Anthony Christian, "**Nestorius in the "Bazaar of Heracleides": A Christology Compatible With the Third Letter and Anathemas of Cyril of Alexandria (Constantinople)**", doktora tezi, University of California, 1983.

Danişmend, İsmail Hami, ***Destan ve Divan Edebiyatlarından İstanbul Sevgisi***, İstanbul 1941.

Danişmend, İsmail Hami, ***Fetih ve Fatih***, haz. Cemal Aydın, İstanbul 2008.

Danişmend, İsmail Hami, ***The Importance of the Conquest of Istanbul for Mankind and Civilization***, İstanbul 1953.

Darblay, Jérôme., ***Living in Istanbul***, fot. Jérôme Darblay, haz. Kenizé Mourad, Paris, New York 1994.

Darende, Daver, ***İstanbul Üzerine Çeşitlemeler***, Ankara 1994.

Darnault, Sezim Sezer, ***Latin Catholic Buildings in Istanbul: A Historical Perspective (1839-1923)***, çev. Çelen Birkan, İstanbul 2004.

Daş, Ertan, "**Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)**", doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2003.

Daş, Mustafa, ***Bizans'ın Düşüşü***, İstanbul 2006.

Daver, Abidin, ***Dünkü Bugünkü Yarınki İstanbul***, İstanbul 1944.

Davis, Fanny, ***The Palace of Topkapı in Istanbul***, New York 1970.

Davis, William Stearns, ***The Beauty of the Purple: A Romance of Imperial Constantinople Twelve Centuries Ago***, New York 1924.

Davydov, A. I., ***Zhivopisnye Ocherki Konstantinopolia***, y.y. 1855.

Dayıoğlu, Server, ***Galata Mevlevihanesi***, Ankara 2003.

Dayıoğlu, Server., ***Osmanlı'da Zaman Belirleme Mekânları: İstanbul Muvakkithaneleri / Locations for Determining the Time in the Ottoman Empire: The Clock Rooms of Istanbul***, ed. Esra Erkal ve Şerif Esendemir, fot. Bahadır Emre Bozkurtlar, İstanbul 2010.

De Amicis, Edmondo, ***Costantinopoli***, Paris 1874.

De Amicis, Edmondo, ***İstanbul***, çev. Filiz Özdem, İstanbul 2010.

Deal, Roger A., ***Crimes of Honor, Drunken Brawls and Murder: Violence in Istanbul under Abdülhamid II***, İstanbul 2010.

Deal, Roger A., "**Violent Crime in Hamidian Istanbul, 1876-1909**", doktora tezi, The University of Utah, 2006.

Değer, Mebrure, ***İstanbul'un Şifalı Suları / The Healing Waters of Istanbul***, çev. Cem Yavuz Özafşar ve Seda Gül, ed. E. Nedret İşli, fot. Aras Nefçi v.dğr., İstanbul t.y.

Deichmann, Friedrich Wilhelm, ***Studien zur Architektur Konstantinopels, im 5. und 6. Jahrhundert nach Christus***, Baden-Baden 1956 [1954].

Dejouany, A., ***Les Allies a Constantinople***, Paris 1925.

Dekavallas, Stephanos A., ***To Helleniko Erasitechniko Theatro Sten Konstantinoupole ton 20. Aiona***, Athēna 2005.

Delbeuf, Regis, de ***Constantinople a Brousse et a Nicee***, İstanbul 1906.

Delbeuf, Regis, de ***Stamboul a Rome de Rome a Stamboul le Conclave de 1903***, İstanbul 1903.

Delbeuf, Regis, ***Ambassadeurs de France Morts a Constantinople***, İstanbul 1911.

Delekostopoulos, Athan. I., ***Exo Apo ta Teiche: Athenagoras I, ho Oikoumenikos Patriarches: Melete Gia ten Prosopikoteta kai Te Drase Tou***, Athena 1988.

Deleon, Jak, ***Ancient Districts on the Golden Horn: Balat, Hasköy, Fener***, fot. Alberto Modiano, İstanbul 1992.

Deleon, Jak, ***Balat ve Çevresi: İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri***, İstanbul 1997.

Deleon, Jak, ***Bars of Istanbul***, İstanbul 1990.

Deleon, Jak, ***Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920-1990)***, İstanbul 1990.

Deleon, Jak, ***Bir Beyoğlu Gezisi***, İstanbul 2002.

Deleon, Jak, ***Bir Tutam İstanbul: Fotoğraflarla Genişletilmiş Yeni Basım***, İstanbul 1998.

Deleon, Jak, ***Boğaziçi Gezi Rehberi***, İstanbul 2002.

Deleon, Jak, ***The Bosphorus: A Historical Guide***, İstanbul 1999.

Deleon, Jak, ***Büyükada (Anıtlar Rehberi)***, çev. Priscilla Mary Işın, İstanbul 2003.

Deleon, Jak, ***Cocktails and Recipes from Istanbul***, İstanbul 1993.

Deleon, Jak, ***Eski İstanbul'un Yaşayan Tadı***, İstanbul 1989.

Deleon, Jak, ***İstanbul Barları: Meyhane Üzerine Rüzname: Bodrum Barları: Galata Gazinoları***, İstanbul 1995.

Deleon, Jak, ***İstanbul Işıkları***, İstanbul t.y.

Deleon, Jak, ***Keyifli Konaklamalar***, İstanbul 1996.

Deleon, Jack, ***Pera Hatıratı (Anı/ Arşiv)***, İstanbul t.y.

Deleon, Jak, ***Pera Palas***, İstanbul 1989, 1991.

Deleon, Jak, ***A Taste of Old Istanbul***, İstanbul 1989.

Delforge, Ginette, ***De Heldin van Scutari en Andere Verhalen: Over Een Zestal Mannen en Vrouwen die Zich Met Totale Inzet Gaven Voor Hun Medemens***, Den Haag 1978.

Della Valle, Mauro, ***Costantinopoli e il Suo Impero: Arte, Architettura, Urbanistica nel Millennio Bizantino***, Milano 2007.

Della Valle, Pietro, ***La Porta d'Oriente: Lettere di Pietro della Valle: Istanbul 1614***, Roma 2001.

Demangel, Robert, ***Le Quartier des Manganes et la Première Région de Constantinople***, Paris 1939.

Demir, A. Hakkı v.dğr. (haz.), ***Fatih Camii ve Diğer Tarihi Eserler***, fot. Aras Neftçi ve Kâzım Zaim, Ankara 1991.

Demir, Bünyamin, "**XIX. Yüzyılda Tarihi Yarımada Hanlarının Ekonomik Yönü**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Demir, Hülya, ***İstanbul'un Son Sürgünleri***, haz. Rıdvan Akar, İstanbul 1999.

Demir, Uğur, Mehmet Mazak, ***Aydos Kalesi ve İstanbul'un Fethi Sempozyum Bildirileri***, İstanbul, 2011.

Demirağ, Dilaver (ed.), ***Adım Adım İstanbul II: Rumeli Hisarı'ndan Kız Kulesi'ne 2700 Yıllık Bir Yürüyüş***, fot. Aras Neftçi ve Hüseyin Taş, İstanbul t.y.

Demiralp, Yekta, "**Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)**", doktora tezi, Ege Üniversitesi, 1997.

Demiray, Muhittin, ***Boğazların Tarihi Durumu 14. Asırdan Zamanımıza Kadar***, İzmir 1955.

Demircanlı, Yüksel Yoldaş, ***İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi***, İstanbul 1989.

Demirel (İşli), Esin, "**İstanbul Tekkeleri Mimarisi, Eklentileri ve Restorasyonu**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1998.

Demirhan-Erdemir, Ayşegül, ***Haydarpaşa Tıp Fakültesi (1903-1933)'nin Türk Tıp Tarihindeki Yeri ve Bazı Orijinal Belgeler***, İstanbul 1992.

Demirhan, Ayşegül, "**Mısır Çarşısı Drogları**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Demiriz, Yıldız, ***Caddebostan'dan Anılar***, İstanbul 1997.

Demiriz, Yıldız, ***Dünden Bugüne Caddebostan***, İstanbul 2007.

Demiriz, Yıldız, ***Eyüp'de Türbeler***, Ankara 1989.

Demiriz, Yıldız, ***Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri/Interlaced Byzantine Mosaic Pavements***, İstanbul 2002.

Demirkent, Işın, ***Bizans İmparatorluğu Dönemi İstanbul, 330-1453***, İstanbul 2004.

Demirkent, Işın, ***Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması***, İstanbul 2004.

Demirsar, Metin, ***Istanbul***, y.y. 1994.

Demirtaş, Mehmet, "**XVII. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'nde Fırıncılık ve İstanbul Fırınları**", doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003.

Demirtaş, Yavuz, "**XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsi**", doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Demos, Louis, "**Seeing Salvation: The Mosaic in the Southwest Vestibule of Hagia Sophia, Istanbul**", doktora tezi, The Florida State University, 2013.

Dendrino, Grigore, ***Bosporus und Dardanellen: Eine Wölkerrechtliche Abhandlung***, Berlin 1915.

Denel, Serim, ***Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da: Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri***, Ankara 1982.

Deniz, Mazlum, "**Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001.

Dereksen, David, ***The Crescent and the Cross: The Fall of Byzantium, May 1453***, New York 1964.

Dereli, Neşet, ***Karşıdan Karşıya***, haz. Enver Ercan, ed. Bülent Usta, İstanbul 2007.

Derman, M. Uğur, ***Masterpieces of Ottoman Calligraphy from the Sakıp Sabancı Museum***, İstanbul 2004.

Derman, M. Uğur, ***Ressam Ali Rızâ Bey'in İstanbul'u***, Ankara 1977.

Deronaux, Walter, ***Les Mosaiques du Narthex de Sainte-Sophie***, Paris 1935.

Derviş Mustafa Efendi, ***1782 Yılı Yangınları***, haz. Hüsamettin Aksu, İstanbul 1994.

Descoeudres, Georges, ***Die Pastophorien im Syro-Byzantinischen Osten: Eine Untersuchung zu Architektur-und Liturgiegeschichtlichen Problemen***, Wiesbaden 1983.

Desjardin, Paul - André, ***La Turquie Officielle; Constantinople, Son Gouvernement, Ses Habitants, Son Pr ésent et Son Avenir***, Paris 1889, 1891.

Dethier, Philipp Anton, ***Le Bosphore et Constantinople: Description Topographique et Historique***, Vienne 1873.

Dethier, Philipp Anton, ***Boğaziçi ve İstanbul*** çev. Ümit Öztürk, İstanbul 1993.

Detorakes, Theochars Eustratiou., ***Hagia Sophia: ho Naos Ts Hagias tou Theou Sophias / Hagia Sophia: Che Church of the Holy Wisdom of God***, Athna 2004.

Deval, Ch., ***Deux Annees a Constantinople et en Moree. [Dva Goda V Konstantinopoli i Moreie, 1825-1826; Ili, Istoricheskie Ocherki Maksmuda, İanychar, Novykh Voisk, Ibragima Pashi, Solimana-Beia i Proch]***, St. Peterburg 1829.

Develi, Hayati (haz.), ***XVII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe***, İstanbul 2001.

Devereaux, Rima, ***Constantinople and the West in Medieval French Literature: Renewal and Utopia***, Cambridge 2012.

Dırağ, Havane, ***1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları***, İstanbul 1977.

Dışkaya, Hülya, "**XIX. Yüzyıl İstanbul Geleneksel Ahşap Karkas Yapılarında Deprem Etkisinin Sonlu Elemanlar Yöntemi ile Değerlendirilmesi**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2011.

Diehl, Charles, ***Les Villes d'Art Celebres: Constantinople***, ed. H. Laurens, Paris 1935.

Dietrich, Anne, ***Deutschsein in Istanbul: Nationalisierung und Orientierung in der Deutschsprachigen Community von 1843 Bis 1956***, Opladen 1998.

Dikici, Radi, ***Bu Şehr-i Stanbul Ki: Osmanlı'nın İstanbul Macerası***, İstanbul 2005.

Dildar, Bekir, ***Bir İstanbul Penceresinden Deniz Fenerleri***, İstanbul 2006.

Dilek Kayaoğlu, Hülya, ***İstanbul Kütüphaneleri***, İstanbul 2010.

Dilek, Özhan Koçak, "**XIX. Yüzyıl Sonunda İstanbul'un Dönüşümü ve Uygarlaşmanın İletişim Ortamı Olarak Osmanlı Tiyatrosu**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

Dilipak, Abdurrahman, ***İstanbul Tarihin Işıltısı***, İstanbul 2003.

Dilipak, Abdurrahman, ***Şişli Terakki Davaları***, İstanbul 2001.

Dinçer, İclal, ***İstanbul'un Tarihî ve Doğal Miras Değerleri: Potansiyeller, Riskler ve Koruma Sorunları***, İstanbul 2011.

Dinçkal, Noyan, ***İstanbul und das Wasser : Zur Geschichte der Wasser Versorgung und Abwasserent Sorgug von der Mitte des 19. Jahrhunderts Bis 1966***, ed. Edgar Hösch ve Karl Nehring, München 2004.

Dirimtekin, Feridun, ***Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul***, İstanbul 1964.

Dirimtekin, Feridun, ***Fetihden Önce Marmara Surları***, İstanbul 1953.

Dirimtekin, Feridun, ***Fetihten Önce Haliç Surları***, İstanbul 1956.

Dirimtekin, Feridun, ***The Historical Monument of Kariye: das Historische Bauwerk Kariye. le Monument Historique de Kariye***, İstanbul 1966, 1970.

Dirimtekin, Feridun, ***İstanbul'un Fethi***, İstanbul 1949, 2004.

Dirimtekin, Feridun, ***Nasuhi Matrakçı'nın Yapmış Olduğu İstanbul Resminde Aya Sofya Yanında Görülen Kilise***, İstanbul 1961.

Dirimtekin, Feridun, ***Saint Sophia Museum***, İstanbul 1971.

Dizdar, Safiye İrem, "**Osmanlı Sivil Mimarlığında İstanbul'daki Taş Odalar ve Fener Evleri**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2005.

Dizdarzade, Handan, ***İstanbul Mevlevihaneleri/Mawlawi Logges of Istanbul***, ed. Alper Çeker, çev. Rüşdü Kalyoncu, fot. Halit Ömer Camcı, İstanbul 2010.

Dizer, Muammer, ***Kandilli Rasathanesi***, İstanbul 1973.

Doblhofer, Ernst (ed.), ***Byzantinische Diplomaten und Östliche Barbaren: Aus den Excerpta de Legationibus des Konstantinos Porphyrogennetos Ausgewaehlte Abschnitte des Priskos und Menander Protektor***, Graz 1955.

Dobur, Müslüm, ***İstanbul Vakıflar Arşivi Arap Harfli Defterler Kataloğu***, bitirme tezi, İstanbul 1993.

Dodd, Anna Bowman, ***In the Palaces of the Sultan***, London 1903, 2005.

Doğan, Osman, Sabit Tunç (haz.), ***Bir Zamanlar Boğaziçi, 1851***, İstanbul 2011.

Doğan, Osman, ***İstanbul'un Semtleri: Zincirlikuyu***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Doğan, Rozerin, ***Kanatları Ada Süslü Kartal***, İstanbul 2010.

Doğanay, Aziz, "**İlk Devir Osmanlı İstanbul Türbelerinde Mimari Plastik ve Tezyinat**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Doğanay, Aziz, ***Osmanlı Tezyinatı: Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri: 1522-1604***, haz. Mustafa Demiray, fot. Aziz Doğanay ve İsmail Küçük, İstanbul 2009.

Doğanay, Mehmet, ***Türk Edebiyatında İstanbul Sergisi 3 Ahmet Mithat Efendi'nin İstanbul'u***, İstanbul 2006.

Doğru, Mehmet v.dğr. (haz.), ***Eminönü Camileri***, Ankara 1987.

Dolunay, Necati, ***İstanbul Arkeoloji Müzeleri***, fot. Sami Güner, İstanbul 1973.

Donato Di, Marzia, ***Osmanlı Mimarı d'Aronco İstanbul Projeleri 1893-1909 Restorasyonlar Projeler Kitaplar /d'Aronco Architetto***, çev. Kemal Atakay, İstanbul 2006.

Donbaz, Veysel, ***Royal Inscriptions on Clay Cones from Ashur Now in Istanbul***, Toronto, Buffalo 1984.

Dorsay, Atilla, ***Benim Beyoğlu'm***, İstanbul 1993.

Douglas, John Albert, ***The Redemption of Saint Sophia***, London 1919.

Doumato, Lamia, ***The Byzantine Church of Hagia Sophia: Selected References***, Monticello 1980.

Downey, Glanville, ***Constantinople in the Age of Justinian***, Norman 1960.

Dökmeci, Vedia, ***İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları***, İstanbul 1993.

Dökmeci, Vedia, Hülya Yürekli, Fatma Erkök, ***İstanbul'da Konut Girişleri ve Kapılar / Residential Entrances and Doors of Istanbul***, İstanbul 1996.

Dökmeci, Vedia, ***Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu***, haz. Hale Çıracı, İstanbul 1990.

Dökmeci, Vedia, Turgay Kerem Koramaz, ***Yeniköy***, çizimler Göksenin İnelhan, Ayşegül Hatipoğlu ve Rana Kutlu, İstanbul 2008.

Dönmez, Ömer Mustafa, ***Bizans'tan Günümüze İstanbul Suları***, İstanbul 2008.

Dronkare, Maria, ***Konstantinoupole: Historike Hodoiporia***, Athēna 1990.

Du Cange, Charles du Fresne, ***Histoire de L'empire de Constantinople Sous les Empereurs Français Jusqu'à la Conquête des Turcs***, II c., New York 1971.

Du Parquet, Rene, ***İstanbul'da Bir Yıl***, çev. Sertaç Canbolat, İstanbul 2008.

Dubay', Salâh Muhammed, ***Fethü'l-Kostantîniyye: el-Alâkātü's-siyâsiyye beyne'l-Osmâniyyûn ve'l-İmbarâtûriyyetü'l-Bîzantiyye fî ahdi'l-Bâliyûlûcus***, Kahire 2009.

Duben, Alan, Cem Behar, ***Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940***, Cambridge 1998.

Ducellier, Alain, Michel Balard (der.), ***Constantinople, 1054-1261: Tête de la Chrétienté, Proie des Latins, Apitale Grecque***, Paris 1996.

Duflo, Pierre, ***Constantin Guys, Fou de Dessin, Grand Reporter: 1802-1892***, Paris 1988.

Duhani, Said N. [Naum], ***Eski İnsanlar Eski Evler: XIX. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi, [Vieilles Gens Vieilles Demeures Topographie Sociale de Beyoğlu au XIX Eme Siecle]***, İstanbul 1947.] çev. Ahmet Parman, İstanbul 1984.

Duman, Hasan (haz.), ***Osmanlı Yıllıkları: (Salnameler ve Nevsaller): Bibliyografya ve Bazı İstanbul Kütüphanelerine Göre Bir Katolog Denemesi***, İstanbul 1982.

Duman, Nurduran, ***İstanbul'la Bakışmak: Salacak***, İstanbul 2010.

Dumesnil, Vera, ***İşgal İstanbul'u***, çev. Emre Öktem, İstanbul 1993.

Duppel, Christoph, ***Ingenieurwissenschaftliche Untersuchungen an der Hauptkuppel und den Hauptpfeilern der Hagia Sophia in Istanbul***, Karlsruhe 2010.

Durand de Fontmagne, Marie - Caroline Drummond de Melfort, ***Kırım Harbi Sonrasında İstanbul***, çev. Gülçiçek Soytürk, İstanbul 1977.

Durand de Fontmagne, Marie Caroline, ***Un Séjour à l'Ambassade de France à Constantinople Sous le Second Empire***, Paris 1902.

Durbaş, Refik, ***Galata Köprüsü***, İstanbul 1995.

Durbaş, Refik, ***Gözbebeğim İstanbul***, fot. Şemsi Güner, İstanbul 2009.

Durbaş, Refik, ***İstanbul Hayattır***, haz. Mehmet İlhan, İstanbul 2010.

Durbaş, Refik, ***Yazılmaz Bir İstanbul***, İstanbul 1988.

Durgut, Fatma, Orhan Durgut, ***Istanbul the Capital of Three Empires***, çev. Arzu Eker, İzzeddin Çalışlar, İstanbul, t.y.

Durgut, Yüksel (ed.), ***Konsoloslukların Penceresinden İstanbul = from the Windovsof the Consulates***, fot. Orhan Dugut v.dğr., İstanbul 2010.

Dursteler, Eric R., "**Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean: the Venetian Nation in Constantinople, 1573-1645**", doktora tezi, Brown University, 2000.

Dursteler, Eric R., ***Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean***, Baltimore 2006.

Dursun, A. Haluk, ***Boğaziçi'nde Kırk Yılım***, ed. Ceren Öztabak, haz. Mehmet İlhan, fot. Muratcan Üçüncü, İstanbul 2009.

Dursun, A. Haluk, ***İstanbul'da Yaşama Sanatı***, İstanbul 2010.

Duru, Asli, "**Istanbul's Weekly Periodic Markets: Narratives of Access, Provisioning, and Governance**", doktora tezi, Carleton University, 2012.

Dursun, A. Haluk v.dğr., ***Şehir ve Kültür: İstanbul***, ed. Ahmet Emre Bigili, İstanbul 2012.

Duru, Mehmet, ***İstanbul'un Orta Yeri = In the Middle of İstanbul***, ed. Hasan Şenyüksel; ing.terc. Sıtkı Erdoğan, İstanbul 2006.

Durudoğan, Seza, "**XIX. Yüzyıl'da Pera / Beyoğlu'nun Ekonomik Kültürel ve Politik Yapısının Mimariye Etkileri**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998.

Durukan, Zeynep M., ***The Harem of the Topkapı Palace***, İstanbul 1973.

Duymaz, Abdullah Şevki, “**II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)**”, doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003.

Duyuran, Rüstem, ***Birinci Sultan Ahmed Zamanına Ait Bir İstanbul Panoraması***, İstanbul 1949.

Dündaralp, Boğaçhan; ve dğr., ***İstanbul Para-Doksa: Kent ve Mimarlık Üzerine Konuşmalar***, İstanbul 2010.

Dürrschmidt, Guntram, ***Osmanische Fliesen in Istanbul***, Riedlhütte 2009.

Düzcü, Levent, “**Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)**”, doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2012.

Düzgüner, Fırat, ***Iustinianus Dönemi’nde İstanbul’da Yapılar: Procopius***, ***Birinci Kitap***, ***Analiz***, İstanbul 2004.

Dwight, Harrison Griswold, ***Constantinople: Old and New***, New York 1915.

Dwight, Harrison Griswold, ***Constantinople and its Problems***, London 1901.

Dwight, Harrison Griswold, ***Constantinople: Settings and Traits***, New York, London 1926.

Dwight, Harrison Griswold, ***İstanbul Geceleri***, [*Stamboul Nights*, New York 1922.] çev. Hüseyin Avni Başman, haz. Tülin Sarıdoğan, Ankara 1998.

Ebcim, Nedret, ***Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk***, İstanbul 2005.

Ebersolt, Jean, ***Les Arts Somptuaires de Byzance: Étude sur l’Art Impérial de Constantinople***, Paris 1923.

Ebersolt, Jean, ***Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları***, çev. İlhan Arda, İstanbul 1999.

Ebersolt, Jean, ***Constantinople = Recuel d’Études, d’Archeloqie et d’Histoire***, Paris 1951.

Ebersolt, Jean, ***Constantinople Byzantine et its Voyfigeurs du Levant***, Paris 1918.

Ebersolt, Jean, Adolphe Thiers, ***Les Églises de Constantinople***, Paris 1913.

Ebersolt, Jean, ***Le Grand Palais de Constantinople et le Livre des Ceremonies***, Paris 1910.

Ebersolt, Jean, ***Mission Archeologique de Constantinople***, Paris 1921.

Ebersolt, Jean, ***Sainte-Sophia de Constantinople: Étude de Topographie d’Aprés les Cérémonies***, Paris 1910.

Ebül‘ulâ Mardin, ***İstanbul Vakıf Katma Suları***, İstanbul 1939.

Ebüzziya, Ziyad, Sahir Kozikoğlu, ***1921-1933 Galatasaray’ın Tarihçesi: 1932/33 Mezunları ve 50 Yılları: Aile Şecereleri***, ***Galatasaray’da Bulunmuş ve Bulunan Yakınları***, İstanbul 1987.

Eckstein - Diener, Berta, ***Byzance***, çev. Jacques Chiefelle-Astier, Paris 1937.

Edmonds, Anna, ***The Union Church of Istanbul: a History***, İstanbul 1986.

Edwards, Emile, ***Le Journal d’une Habitant de Constantinople (1914 - 1915)***, Paris 1915.

Edwards, George Wharton, ***Constantinople: Istamboul***, Philadelphia 1930.

Edwards, Henry Sutherland, ***Sir Willam White K.C.B., K.C.M.G., for Six Years Ambassador at Constantinople: His Life and Correspondence***, London 1902.

Efe, Ahmet, ***Hagia Sophia***, çev. Canan Tollu, İstanbul 1987.

Efe, Ahmet, ***İstanbul: Mit den Augen Eines Reiseleiters***, fot. Mustafa Erem Çalıkoğlu ve Fatih Cimok, İstanbul 1987.

Efe, İlhan (haz.), ***Dünya Mirası İstanbul = World Heritage***, fot. Aras Neftçi v.dğr., İstanbul 2011.

Effenberger, Meslihan Asutay, Ulrich Rehm (haz.), ***Sultan Mehmet II: Eroberer Konstantinopels-Patron der Künste***, Köln 2009.

Egemen, Affan, ***İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri : Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil***, İstanbul 1993.

Egemen, Rahmi, ***İstanbul’un Fethi 1453***, Ankara 1979.

Egonopulos, Kimonas Nik., ***E Pirkaye ke ta Atakta Pirosvestika Somata tis Konstantinupoleos (İ Tulubatziders)***, Atina 1980.

Einstein, Lewis, ***Inside Constantinople: A Diplomatist’s Diary Duringthe Dardanelles Expedüion April-September***, ***1915***, New York 1918.

Ekdal, Müfid, ***Bir Fenerbahçe Vardı***, İstanbul 1987.

Ekdal, Müfid, ***Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy***, İstanbul 2004.

Ekdal, Müfid, ***Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları***, ed. Filiz Özdem, İstanbul 2008.

Ekdal, Müfid, ***Tıphane'den Nümûne'ye***, İstanbul 2005.

Eken, Ahmet, ***Kartpostallarda İstanbul***, İstanbul 1992.

Ekici, Cevat (ed.), ***Belgelerde İstanbul Adaları***, fot. Şefik Kanyılmaz, İstanbul 2010.

Ekimci, Gelengül, "**Üsküdar'ın Vakıf Eser Kültür Mirası ve Korunması İçin Öneriler**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.

Ekinci, Oktay, ***İstanbul Dosyaları: Dünden Bugüne***, İstanbul 1995.

Ekinci, Oktay, ***İstanbul'un İslambol on Yılı***, İstanbul 2004.

Eksen, İlhan, ***Dünkü İstanbul: Çok Dinli, Çok Dilli Mozaiğin Dağılışı***, İstanbul 2002.

Eksen, İlhan, ***İstanbul'un Tadı Tuzu: Saray Sofralarından Sokak Yemeklerine***, İstanbul 2008.

Eksertzoglou, Haris, ***Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912***, İstanbul 2004.

Eldem, Halil Edhem, ***135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler***, İstanbul 1997.

Eldem, Halil Edhem, ***Bankalar Caddesi: Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Cddesi = Voyvoda Street from Ottoman Times to Today***, fot. Cemal Emden ve Bülent Abacı, Eldem, Halil Edhem, ***Camilerimiz***, İstanbul 1932.

Eldem, Halil Edhem, ***Elvahı Nakşiye Koleksiyonu***, haz. Gültekin Elibal, İstanbul 1970.

Eldem, Halil Edhem, ***French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century***, Leiden, Boston 1999.

Eldem, Halil Edhem, ***İstanbul'da İki İrfan Evi: Alman ve Fransız Arkeoloji Enstitüleri ve Bunların Neşriyatı***, İstanbul 1937.

Eldem, Halil Edhem, ***İstanbul'da Ölüm: Osmanlı- İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri [Death in Istanbul: Death and its Rituals in Ottoman-Islamic Culture]***, ed. Ceyda Eldem, fot. Serdar Tanyeli, İstanbul 2005.

Eldem, Halil Edhem, ***Die Landmauer von Konstantinopel***, Berlin 1932, 1938.

Eldem, Halil Edhem, ***The Ottoman City Between East and West: Aleppo, Izmir and Istanbul***, Cambridge 1999.

Eldem, Halil Edhem, ***Première Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne: Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Maison des Sciences de l'Homme, 18-22 Janvier 1985***, İstanbul 1991.

Eldem, Halil Edhem, ***Yedikule Hisarı: İstanbul'un Kara Taraf Surları ve Altınkapı***, İstanbul 1932.

Eldem, Sedad Hakkı, ***Boğaziçi Anıları: Reminiscences of the Bosphorus***, İstanbul 1979; 1981.

Eldem, Sedad Hakkı, ***Boğaziçi Yalıları***, çev. Robert Brangner, haz. Neşe Ergin ve İlhami Turan, II c., İstanbul 1993-94.

Eldem, Sedad Hakkı, Feridun Akozan, Köksal Anadol (haz.), ***İstanbul Boğaziçi Köyleri Yerleşmesi Resmi ve Kültürel Taş Binalar İstanbul ve Anadolu Evleri Çeşmeler ve Sebiller***, İstanbul 1968.

Eldem, Sedad Hakkı, ***Köçeoğlu Yalısı Bebek = Le Yalı de Köçekoğlu a Bebek***, İstanbul 1977.

Eldem, Sedad Hakkı, ***Köşkler ve Kasırlar: A Survey of Turkish Kiosky and Pavillions***, II c., İstanbul t. y.

Eldem, Sedad Hakkı, ***Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma***, haz. Feridun Akozan, Ankara 1931, 1982.

Elgin, Ümit, ***Geçmişten Geleceğe Kızkulesi***, İstanbul 2000.

Elliot, Frances Minto Dickinson, ***Diary of an Idle Moman in Constantinople***, London 1893, 2010.

Ellis, William S., ***Istanbul: The City That Links Europe and Asia***, fot. Winfield Parks, Washington 1973.

Ellison, Grace, ***İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar: İngiliz Kadın Gazetecinin Gözüyle Türk Evi ve Gündelik Hayat***, çev. Neşe Akın, ed. Işıl Erverdi, İstanbul 2009.

Emecen, Feridun M., ***Fetih ve Kıyamet, 1453: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları***, İstanbul 2012.

Emecen, Feridun M. (ed.), ***İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul***, İstanbul 2010.

Emecen, Feridun M., ***İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri***, İstanbul 2003.

Emeksiz, Abdülkadir, ***İstanbul Manileri***, haz. İbrahim Yeşilırmak ve Mustafa H. Akgül, fot. Halit Ömer Camcı, İstanbul 2007.

Emeksiz, Abdülkadir, "**İstanbul Manileri**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

Emeksiz, Abdülkadir, ***İstanbul'un Manileri ve Manilerin İstanbul'u***, İstanbul 2011.

Emil, Taluy, ***Dünyada Türkiye ve İstanbul***, İstanbul 2008.

Eminoğlu, Münevver (haz.), ***1870 Beyoğlu 2000: Bir Efsanenin Monografisi: Bir Beyoğlu Fotoromanı = A Beyoğlu Photoromance***, fot. Ara Güler v.dğr., çev. Alan Duben, Fred Stark ve Robert Braaner, İstanbul 2001.

Emiroğlu, M. Ziya Bey, ***Une Promenade d'Art a Stamboul***, Nice 1928.

Emler, Selma, ***Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları***, İstanbul 1963.

Enault, Louis, ***Constantinople et la Turquie: Tableau Historique***, ***Pittoresque***, ***Statistique et Moral de L'empire Ottoman***, Paris 1855.

Enfî Hasan Hulûs Halvetî, ***Tezkiretü'l-Müteahhirîn: XVI. - XVIII. Asırlarda İstanbul Velîleri; Delileri***, haz. Mustafa Tatcı ve Musa Yıldız, İstanbul 2007.

Engin, Hüseyin Emre, "**Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekâna Etkilerin İncelenmesi İçin bir Yöntem Önerisi; İstanbul Endüstri Yapıları Örneği**", doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2009.

Engin, Vahdeddin, ***Sultan Abdülhamit ve İstanbul'u***, İstanbul 2001.

Engin, Vahdeddin, Erhan Afyoncu, Cemalettin Şahin, Mehmet Mazak, ***Sultanbeyli***, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2013.

Engin, Vahdetttin, ***Tünel***, ed. Gültekin Yıldız, İstanbul 2000.

Eracun, Selçuk, ***Kariye Müzesi (Chora Manastırı) Tarihi Mimarisi Mozaik Fresk ve Mermer Süslemeleriyle***, İstanbul 2004.

Erbaş, Tülin, ***Üsküdar***, İstanbul 2003.

Erbay, Mutlu, "**Yıldız Sarayı'nın XXI. yy'a Hazırlanması ve Çağdaş Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1997.

Erbil, Devrim, ***İstanbul Resim ve Heykel Müzesi / Le Musee des Beaux-Arts d'Istanbul***, y.y. t.y.

Ercan, Enver (haz.), ***Bizans'tan Günümüze İstanbul Şiirleri: Antoloji***, ed. Gülce Başer, İstanbul 2010.

Ercan, Enver, ***Şiirlerde İstanbul***, İstanbul 1994.

Ercin, Melih, ***Fâtih Kazası***, İstanbul 1962.

Erciyes, Cem, ***Çılgın Kalabalık Gelmeden Önce Galatasaray***, İstanbul 2010.

Erdem, Ömer, ***Üsküdar***, ed. Celal Özcan, haz. Mehmet İlhan, foto. Gülay Tansu, İstanbul 2009.

Erdenen, Orhan, ***Adım Adım İstanbul***, haz. Ahmet Yörük ve Ömer Faruk Göncüoğlu, II c., İstanbul 2003.

Erdenen, Orhan, ***Boğaziçi Kendini Anlatıyor***, fot. Halit Ömer Camcı, İstanbul 2007.

Erdenen, Orhan, ***Boğaziçi Sahilhaneleri: Asya Yakası***, fot. Cem Günüberk ve Orhan Erdenen, çizim Neslihan Kızılkaya ve Aslıhan Ekinci, IV c., İstanbul 1993.

Erdenen, Orhan, ***Boğaziçi Sahilhaneleri: Avrupa Yakası***, II c., İstanbul 2006.

Erdenen, Orhan, ***İstanbul Adaları "Les Iles des Princes-Princes Islands": Büyükada***, ***Heybeli***, ***Burgaz***, ***Kınalı***, ***Kaşık***, ***Tavşan***, ***Sedef***, ***Yassı ve Sivri Adaları Hakkında***, İstanbul 1962.

Erdenen, Orhan, ***İstanbul Çarşıları ve Kapalıçarşı***, İstanbul 1965.

Erdenen, Orhan, ***İstanbul'un Manzara Teraslar / Panaromic Terraces of Istanbul***, çev. Dilek Şenürkmez, fot. İsmail Coşkun, İstanbul 2008.

Erdenen, Orhan, ***İstanbul'un Semtleri***, ed. Aysu Uzsayılır Kara, İstanbul 2003.

Erder, Sema, ***İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye***, İstanbul 1996.

Erdmann, Gustav Adolf, ***Die Dardanellen: Konstantinopel und die Meerengen Einst und Jetzt***, Leipzig, t.y.

Erdogdu, Ayse, "**Selling the Orient: Nineteenth century photographs of Istanbul in European markets**", doktora tezi, The University of Texas at Austin, 1989.

Erdoğan, Muzaffer, ***Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevi Haneleri***, İstanbul 1976.

Erdoğan, Muzaffer, ***Osmanlı Devri'nde İstanbul Bahçeleri***, İstanbul 1958.

Erdoğan, Tamer, ***Türk Romanında Mütareke İstanbul'u***, İstanbul 2005.

Erdöl, Neşe, "**Mondros'tan Samsun'a İstanbul'un Ekonomik, Sosyal Kültürel Durumu ve Mustafa Kemal Paşa (30 Ekim 1918-19 Mayıs 1919)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

Erem, Ali Rıza, ***Bir Zamanlar İstanbul. Eski Âdetler, Eğlenceler, Sosyal Hayat, Esnaf Kuruluşları, Bütün Yönleri İle***, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, y.y. 1973.

Eren, Mehmet Erdal, "**Dolmabahçe Sarayı Yapı Taşlarının Bozulma Nedenlerinin Saptanması ve Korunması Üzerine bir Araştırma**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1998.

Eren, Mustafa, ***Boğazköy Tablets in the Archaeological Museums of Istanbul IV***, Ankara 1988.

Ergil, Tülay, ***Museum of Istanbul= İstanbul Müzeleri***, İstanbul 1993.

Ergin, Nihat, **"Yıldız Sarayı'nda Müzik (Yıldız Sarayı Kütüphanesi Koleksiyonu ve Saraya İthaf Edilen El Yazması Besteler)"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997.

Ergin, Nihat, ***Yıldız Sarayı'nda Müzik: Abdülhamid II Dönemi***, Ankara 1999.

Ergin, Nina Cichocki, "**The Life Story of the Cemberlitaş Hamam: From Bath to Tourist Attraction**", doktora tezi, University of Minnesota, 2005.

Ergin, Osman Nuri, ***Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi***, İstanbul 1933.

Ergin, Osman Nuri, ***Fatih İmareti Vakfiyesi***, İstanbul 1945.

Ergin, Osman Nuri, ***İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye, ve San'at Müesseseleri Dolayısiyle Türkiye Maarif Tarihi***, İstanbul 1939-43.

Ergin, Osman Nuri, ***Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*** (V c., İstanbul) 1330-38), IX c., İstanbul 1995.

Ergin, Osman Nuri, ***İstanbul Şehreminleri***, İstanbul 1928.

Ergin, Osman Nuri, ***İstanbul Tıp Mektepleri Enstitüleri ve Cemiyetleri***, İstanbul 1940.

Ergin, Osman Nuri, ***Muhtasar Mecelle-i Umûr-ı Belediye***, haz. Müslüm Yılmaz, İstanbul 2012.

Ergin, Şemsettin, ***Emirgan Camii Tarihçesi ve Emirgan Tarihi***, İstanbul 2010.

Erginer, Hüseyin Suat, ***Asya'nın Kapısı Üsküdar***, İstanbul 1969.

Erginer, Hüseyin Suat, ***Fotoğraflarla Üsküdar***, İstanbul 1968.

Erginer, Hüseyin Suat, ***İstanbul'un En Büyük Anıtı ve Şemsipaşa Meydanı Faciası***, İstanbul 1975.

Erginer, Hüseyin Suat, ***Kalkınan Üsküdar: İnceleme***, İstanbul 1974.

Erginer, Hüseyin Suat, ***Üsküdar Penceresinden Görünen Türkiye Yurdumuzun ve Dünyanın Önemli Sorunlarına Toplu Bir Bakış (Sosyo-Ekonomik ve Politik Bir Deneme)***, İstanbul 1977.

Erginsoy, Güliz Beşe, ***Adalılar İmroz'dan Gökçeada'ya***, İstanbul 2006.

Ergun, Sadettin Nüzhet, ***Mezar Kitabeleri. İstanbul'da Medfun Meşahire Ait***, İstanbul 2000.

Erguner, Süleyman, ***Şehremeni***, İstanbul 2010.

Ergüder, Başak, "**İstanbul'un Finans Sermayesi Haritasında Galata Hanları (1868- 1945)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Ergülen, Haydar, ***Azıcık Cihangir***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Mehmet İlhan, fot. Uğur Tufan Emeksiz v.dğr., İstanbul 2009.

Erinç, Sırrı, ***İstanbul Boğazı ve Çevresi: Doğal Ortamı Etkiler ve Olanaklar***, İstanbul 1977.

Eriş, M., ***İstanbul: Beşyüzüncü Fetih Yılı Münasebetiyle***, İstanbul 1953.

Erkal, Namık Günay, "**Haliç Extra-Mural Zone: a Spatio-Temporal Framework for Understanding the Architecture of the Istanbul City Frontier**", doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2001.

Erkan, Kemal, ***İstanbul'un Semtleri: Zeytinburnu***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Erkan, Nevzat, "**XVIII. yy'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri: Şeriyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Erkan, Pınar, "**Tanzimattan Cumhuriyete Galata-Şişli Güzergahındaki Gayrimüslim Cemaat Okulları**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009.

Erkins, Ziya, ***Die Byzantinische Kirchen***, İstanbul 1971.

Erkins, Ziya, ***Galata Kulesi the Galata Tower la Tour de Galata***, İstanbul 1970.

Erkins, Ziya, ***Topkapı Sarayı***, İstanbul 1959.

Erkins, Ziya, ***Topkapı Sarayı Müzesi***, İstanbul 1965.

Erkmen, Ali (haz.), ***1453: Konstantinapolistanbul***, İstanbul 2010.

Erlevent, Damla, ***Halide Edip Adıvar'ın Son Dönem Romanlarında İstanbul'da Gündelik Hayat ve Müzik"***, İstanbul 2002.

Erol, Maral, "**Rites of the Second Spring: Situational Analysis of Postmenopausal Hormone Replacement Therapy in Turkey**", doktora tezi, Rensselaer Polytechnic Institute, 2008.

Erol, Rasim, Hüseyin Kılıç, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil (H. 1002-1003/M. 1594-1595)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Erol, Rasim, Salih Kahriman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Erol, Rasim, Yılmaz Karaca (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 37 Numaralı Sicil (H. 1022-1024/M.1613-1615)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Erpil, Tülay, ***Museums of Istanbul / İstanbul Müzeleri***, İstanbul 1993.

Ersen, Ahmet, "**Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1986.

Ersen, Nur, ***Bir Üsküdar Masalı***, Ankara 2004.

Ersoy, Ayla, ***İstanbul'da Altı ve Sekiz Destekli Camilerimizin Gelişimi***, İstanbul 1989.

Ersöz, Cezmi, ***Son Yüzler***, ed. Kemal Kutlu, İstanbul 2009.

Ersöz, Faruk, ***A Stamboul Avec Pierre Loti***, İstanbul 1998.

Ertaylan, İsmail Hikmet, ***Fatih ve Fütuhatı***, II c., İstanbul 1953-66.

Ertuğ, Ahmet, Robert Bragner, Semavi Eyice (ed.), ***Istanbul: City of Domes***, fot. Ahmet Ertuğ, İstanbul 1992.

Ertuğ, Ahmet, ***Istanbul City of Seven Hills: A Photographic Journey Through Byzantine and Ottoman Monuments***, İstanbul 1994.

Ertuğ, Ahmet, ***Istanbul, Gateway to Splendour: A Journey Through Turkish Architecture***, fot. Ahmet Ertuğ, İstanbul 1986.

Ertuğ, Ahmet (ed.), ***Topkapı the Palace of Felicity***, İstanbul 1991.

Ertuğ, Ahmet (ed.), ***Beşiktaş Tarihi***, İstanbul 2002.

Ertuğ, Necdet, ***Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar***, Ankara 2001.

Ertuğ, Nejdet (ed.), ***İstanbul Mahkemesi 121 Numaralı Şer'iyye Sicili: Tarih 1231-1232/ 1816-1817***, İstanbul 2006.

Ertuğ, Necdet (ed.), ***İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı***, III c., İstanbul 2006.

Ertuğ, Nejdet, ***Osmanlı Döneminde İstanbul Hammalları***, İstanbul 2008.

Ertuğ, Zeynep Tarım, "**Osmanlı Devleti'nde XVI. yy. Cülus ve Cenaze Törenleri**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.

Ertuğrul, Doğan (haz.), ***Doğulu Yazarlar Gözüyle İstanbul / In the Eyes of Eastern Writers***, fot. Murat Düzyol, çev. Vahdettin İnce, Pelin Özdoğru, Mine Akverdi, İstanbul 2009.

Ertuğrul, Özkan, "**İstanbul'da Bizans Devri Su Mimarisi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989.

Ertürk, Ferruh, ***Mazinin Dilinden Büyükada***, ed. Talin Etyemez, İstanbul 2007.

Ertürk, Güzide, ***Rüzgârgülü Çamlıca***, İstanbul 2010.

Ertürk, Nevra, "**XIX. Yüzyıl Osmanlı Sanayi Hareketleri İçinde Fabrika-i Hümayunlar**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.

Eryazıcı, Meltem, "**İstanbul Tarihi Yarımada'daki Bizans Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007.

Erzen, Jale, ***Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri***, Ankara 1981.

Es, Feridun Hikmet, ***Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar***, haz. Selçuk Karakılıç, İstanbul 2010.

Es, Servet, ***Haydarpaşa Limanı***, y.y. 1979.

Esat, İmamzade Mehmed, ***Feth-i Kostantiniye***, İstanbul 1285.

Esatlı, Mustafa Ragıp, ***Saray ve Konakların Dilinden Bir Devrin Tarihi***, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2010.

Escholier, Raymond, Aquarelles de Nicolas Markovitch, ***Constantinople***, Paris ty.

Esemenli, Deniz., ***Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe***, İstanbul 2002.

Esendemir, Şerif v.dğr. (haz.), ***Efsane İstanbul***, İstanbul 2008.

Eser, Münim (ed.), ***Encyclopedic Guide to Istanbul: Including a Dictionary of Prominent People, Important Events and Places***,, İstanbul 1965.

Esin, Emel, ***Ferhunde Demler Eski Alemler (Sadullah Paşa Yalısı Hakkında Araştırmalara Zeyl)***, İstanbul 1984.

Esin, Emel, ***Sa'dullah Paşa Yalısı: The Yalı (Sea-Side Mansion) of Sa'dullah Paşa***, İstanbul 1984.

Esin, Emel v.dğr., ***Sadullah Paşa ve Yalısı: Bir Yapı Bir Yaşam***, İstanbul 2008.

Esmer, Kerim, ***Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu***, İstanbul 1983.

Esmer, Mine, "**İstanbul'daki Orta Bizans Dönemi Kiliseleri ve Çevrelerinin Korunması İçin Öneriler**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2012.

Espret, J. B., ***La Condition İnternationale des Detroits du Bosphore et des Dardanelles: Envisagée au Point de Vue des Droits et des Devoir des Neutres dans les Guerres Maritimes: (Étude de Droit International Public et d'Eistoire Diplomatique)***, Toulouse 1907.

Esra Güzel, Erdoğan, "**II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi ve Philanthropia Kavramı (1282-1328)**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009.

Etingu, Bente, ***Churches in İstanbul***, İstanbul 1997.

Evin, İffet, ***Boğaziçi Hikayeleri***, İstanbul 1976.

Evin, İffet, ***Eski Boğaziçi İnsanları***, İstanbul 1992.

Evin, İffet, ***Yaşadığım Boğaziçi: Anılar, Öyküler***, İstanbul 1999.

Evliya Çelebi, ***Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul***, İstanbul 2002.

Evren, Burçak, ***Eski İstanbul'da Kahvehaneler***, İstanbul 1996.

Evren, Burçak, ***Galata Köprüleri Tarihi***, İstanbul 1994.

Evren, Burçak, ***İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları***, ed. Müfit Taşçı, İstanbul 2000.

Evren, Burçak, ***Seyyahların Gözüyle Semt Semt İstanbul***, İstanbul 2010.

Evren, Süreyya, ***Dünyanın en Güzel Divanyolu***, ed. Rozerin Doğan, fot. Lokman Karaçuha, İstanbul 2010.

Evyapan, Gönül Aslanoğlu, ***Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle İstanbul Bahçeleri***, Ankara 1972.

Exertzoglou, Chares, ***Ethnike Tautoteta Sten Konstantinoupole ton 19. Aiona: ho Hellenikos Philologikos Syllogos Konstantinoupoleos, 1861-1912***, Athēna 1996.

Eygi, Mehmed Şevket, ***Yakın Tarihimizde Cami Kıyımı***, İstanbul 2003.

Eyice, Semavi, ***Ayasofya***, fot. Sami Güner, çev. Virginia Taylor Saçlıoğlu, İstanbul 1986.

Eyice, Semavi, ***Bizans Devrinde Boğaziçi***, İstanbul 1976.

Eyice, Semavi, ***Galata ve Kulesi***, İstanbul 1969.

Eyice, Semavi, ***Eski İstanbul'dan Notlar***, haz. Özgür Oral, İstanbul 2009.

Eyice, Semavi, Mehmet I. Tunay, M. Baha Tanman, ***Fotoğraflarla Fatih Anıtları***, fot. Sabit Kalfagil, İstanbul t.y.

Eyice, Semavi, Metin Sözen, Murat Belge (haz.), ***İstanbul***, Ankara 1993.

Eyice, Semavi, ***Istanbul: Petit Guide à Travers les Monuments Byzantins et Turcs***, İstanbul 1955.

Eyice, Semavi, ***İstanbul'da Bali Paşa Camii ve Mimar Sinan***, Ankara 1991.

Eyice, Semavi, ***İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri***, İstanbul 1953.

Eyice, Semavi, ***İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve Onun Osmanlı Türk Mimarisindeki Yeri***, İstanbul 1953.

Eyice, Semavi, ***İstanbul'un Kaybolan Bir Eski Eseri Kazasker Ebu'l-Fazıl Mahmud Efendi Medresesi***, İstanbul 1959.

Eyice, Semavi, ***İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri***, İstanbul 1982.

Eyice, Semavi, ***Ortaköy: Tarih - Sosyal ve Mimari Doku***, İstanbul 1991.

Eyice, Semavi, ***Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'da Palaiologos'lar Devri Anıtları***, İstanbul 1963; 1980.

Eyice, Semavi, ***Tarih Boyunca İstanbul***, ed. Ayhan Yıldırım, İstanbul 2006.

Eyice, Semavi, ***Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi Atatürk Konferansları***, Ankara 1980.

Eyüpoğlu, Engin, "**Tarihsel Süreç İçinde Şehirsel Biçimlenmeyi Yönlendiren Etmenler ve İstanbul Örneği**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998.

Ezgü, Fuad, ***Yıldız Sarayı Tarihçesi***, İstanbul 1962.

Fairfield, Sumner Lincoln, ***The Siege of Constantinople: A Poem***, Charleston 1822.

Falconer, Colin, ***The Sultan's Harem: a Novel***, New York 2004, 1992.

Falkman, Kaj, ***Türkiye Uç Beyi: İstanbul'daki İsveç Konağından Bakışlar***, İstanbul 2001.

Farrow, George F., Leonard Harrow, ***Hagop Kapoudjian: The First and Greatest Master of the Kum Kapi School from Examples in the George Farrow Collection of Silk Rugs and Carpets***, London 1993.

Faruki, Süreyya, ***Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla***, çev. Elif Kılıç, Hasan Kuruyazıcı ve Ayşen Anadol, İstanbul 1997.

Fehmî, Abdüsselâm Abdülazîz, ***es-Sultân Muhammed el-Fâtih: Fâtihü'l-Kostantîniyye ve kâhirü'r-Rûm***, Dımaşk 1413/1993.

Feldmann, Wilhelm, ***İstanbul'da Savaş Günleri : Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı***, çev. Necmettin Alkan, İstanbul 2004.

Felek, Burhan, ***Hayal Belde Üsküdar***, İstanbul 1987.

Felek, Mehmet Burhanettin (der.), ***Eski İstanbul Hikâyeleri***, resim Altan Erbulak, İstanbul 1971.

Fenesan, Cristina, ***Johannes Lutsch: Jurnal de Captivitate la Istanbul (1658-1661) / Johannes Lutsch: Tagebuch Seiner Gefangenschaft in Istanbul (1658-1661)***, Timişoara 2006.

Fenster, Erwin, ***Laudes Constantinopolitanae***, München 1968.

Ferrandez, ***Istanbul***, Tournai 2000.

Fesch, Paul, ***Abdulhamid'in Son Günlerinde İstanbul [Constantinople aux Derniers Jours d'Abdulhamid***, Paris 1907.***]***, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 1999.

Fetih Söylemi ve Çağdaşlık "İstanbul Kültürü"Kent ve Uygarlık, 29 Mayıs 1997, ***İstanbul***, İstanbul 1997.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, ***Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu ve Şer'i Mahkemelerde Düzenlemeler***, İstanbul 2010.

Fıratlı, Nezih, ***İstanbul'da Yeni Bulunan İki Bizans Mezar Kabartması ve Benzerleri***, Ankara 1960.

Fıratlı, Nezih, ***Müzeden ve İstanbul'dan Haberler = News From the Museum and Istanbul***, İstanbul 1958.

Fıratlı, Nezih, ***New Discoveries Cocerning the First Settlement of Ancient Istanbul-Byzantion***, Ankara 1978.

Fıratlı, Nezih, ***Thomas F. Mathews the Byzantine Churches of Istanbul***, Ankara 1977.

Fıtnat, ***Kağıthane ile Bağlarbaşı Destanı***, İstanbul 1299.

Fidan, Mehmet Sadettin, ***Geçmişten Günümüze İstanbul Hanları***, İstanbul 2009.

Field, Henry M., ***The Greek Islands and Turkey After the War***, New York 1885.

Fikret Adil, ***Asmalımescit 74: Bohem Hayatı***, kroki Abidin Dino v.dğr., İstanbul 1933, 1988.

Filippov, Sergei Nikitich, ***Konstantinopol***, ***Ego Okrestnosti i Printsevy Ostrova***, y.y. 1893.

Fitzpatrick, William, ***Istanbul after Dark***, New York 1970.

Flandin, Eugene, ***Istanbul (L'Orient) -19. Yüzyıl-***, İstanbul 2010.

Flate, Otto, ***Sternennächte Am Bosporus***, Fischer Verlag 1936.

Fliedner, Theodor, ***Reisen in das Heilige Land nach Smyrnerna***, ***Beirut***, ***Constantinopel***, ***Alerandrien und Cairo in den Jahren 1851***, ***1856 und 1857***, Düsseldorf t.y.

Fobelli, Maria Luigia, ***Un Tempio Per Giustiniano: Santa Sofia de Costantinopoli e la Descrizione di Paolo Silenziario***, haz. Maria Andaloro, Roma 2005.

Fobelli, Paolo Cesaretti e Maria Luigia, ***Santa Sofia di Costantinopoli un Tempio di Luce***, Milano 2011.

Focke, Clara, ***Skizzen von Bosporus***, Bremen 1902.

Fontelroye, Jacques, ***Constantinople. Sous les Barbares***, Paris 1924.

Fontmagne, La Baronne Durand, ***Un Sejour l'Ambrassade de France a Costantinaple Sous le Second Empire***, Paris 1902.

Fontmagne, La Baronne Durand, ***İstanbul Günleri: İkinci İmparatorluk Döneminde İstanbul'da Fransız Konsolosluğunda Geçen Günler***, çev. İsmail Yerguz, ed. Durmuş Akbulut, İstanbul 2007.

Forchhimer, Philipp, Josef Strzygowski, ***Die Byzantinischen Wasserbehalter von Konstantinopel = Beitrage zur Geschicte der Byzantinischen Baukunst und zur Topographie von Konstantinopel***, Wien 1893.

Ford, William, ***Sermon Preached at Constantinople at the Funerall of Lady a. Glover [A Sermon Preached at Constantinople at the Funerall of Lady Anne Glover (1616)]***, ed. Bettie Anne Doeblerve Retha M. Warnicke, Ann Arbor 2005.

Francis, Yeorgios, ***Şehir Düştü: Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi***, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul 1992.

Franquet, Sylvie, Anthony Sattin, ***Essential Istanbul***, Lincolnwood 1999.

Fraser, Russell A., ***The Three Romes: Moscow***, ***Constantinople and Rome***, New Brunswick 2009.

Frayman, Erdal, Moşe Grosman, Robert Schild, ***Yüksekkaldırım'da Yüz Yıllık Bir Sinagog: Aşkenazlar***, İstanbul 2000.

Freely, John, ***The Bosphorus***, fot. Anthony E. Baker, İstanbul 1993.

Freely, John, ***The Companion Guide to Istanbul and Around the Marmara***, Woodbridge 2000.

Freely, John, ***Evliya Çelebi'nin İstanbul'u: Yaşantı***, çev. Müfit Günay, İstanbul 2003.

Freely, John, ***Inside the Seraglio: Private Lives of the Sultans in Istanbul***, London 1999.

Freely, John, ***Istanbul***, London 1983.

Freely, John, ***İstanbul'un Bizans Anıtları***, çev. F. Gülru Tanman, İstanbul 2005.

Freely, John, Ahmet S. Çakmak, ***Byzantine Monuments of Istanbul***, Cambridge, New York 2004.

Freely, John, ***John Freely'nin Gözünden İstanbul, [John Freely's Istanbul: in Memory of Hilary Sumner -Boyd***, London 2005.***]*** haz. Nezih Başgelen, İstanbul 2010.

Freely, John, ***Osmanlı Sarayı: Bir Hanedanlığın Öyküsü***, çev. Ayşegül Çetin, İstanbul 2000.

Freely, John, ***Prens Adaları***, ed. Mary Ann Whitten, fot. Kadir Can, İstanbul t.y.

Freely, John, ***Saltanat Şehri İstanbul = Istanbul the Imperial City***, çev. Lale Eren, İstanbul 2002.

Freely, John, Augusto Romano Burelli, ***Sinan: Architech of Süleyman the Magnificent and the Ottoman Golden Age***, fot. Ara Güler, İstanbul 1996.

Freely, John, ***Stamboul Sketches***, fot. Sedat Pakay, İstanbul 1974.

Freely, John, ***Türkiye Uygarlıklar Rehberi: İstanbul***, çev. Tuncay Birkan, Gürol Koca ve Aslı Biçen, İstanbul 2004.

Fritsch, Gerhard, ***Paschas und Pest: Gesandtschaft am Bosporus***, Graz, t.y..

Frolow, A., ***Recherches sur la Deviation de la Croisa de Vers Constantinople***, Paris 1955.

Fuchs, Friedrich, ***Die Höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter***, Leipzig, Berlin 1926.

Fusco, Maria Antonella, ***Lo Sguardo della Mezzaluna: Pittori Italiani a Costantinopoli Nell'ottocento a Cura e Con Un'introduzione di Vincenzo Pietrini: Prefazione di Rossana Bossaglia; Testo di Maria Antonella Fusco***, Roma 1998.

Füting, Reiko, ***Üsküdar Türkei: 2000***, Pohlheim 2002.

G. A. M [Georgina Adelaide Müller], ***Letters from Constantinople***, London, New York 1897.

Gabriel, Albert, J Hammer-Kostantius, ***Fatih Sultan Mehmet: İstanbul'un Alınışı Eski Hali ve Türkler İstanbul'a Neler Getirdiler ?***, haz. Şevket Rado, İstanbul 1981.

Gabriel, Albert, ***Les Mosquées de Constantinople***, Paris 1926.

Gabriel, Albert, ***Chateaux Turcs du Bosphore***, Paris 1943.

Gabriel, Albert, ***İstanbul Türk Kaleleri***, çev. Alp İlgaz, İstanbul 1975.

Gaillard, William (haz.), ***İstanbul***, y.y. t.y.

Galahad, ***Byzance: Empereurs et Imperatrices, l'Acropole du Monde***, çev. Jacques Chiefelle-Astier, Paris 1937.

Galanti, Avram, ***Les Synagogues d'Istanbul***, İstanbul 1937.

Galanti, Avram, ***Fatih Sultan Mehmet Zamanında İstanbul Yahudileri***, çev. Osman Eğilmez, İstanbul 1953.

Galibert, M. M. Léon, ***Constantinople Ancienne et Moderne, Comprenant Aussi les Sept Eglises de l'Asie Mineure***, III c., Paris t.y.

Galitekin, Ahmed Nezih, ***Beykoz Kitabeleri***, III c., fot. Hadi Arslan, Selim Birdal ve A. N. Galitekin, İstanbul 2008.

Galitekin, Ahmed Nezih, ***Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul: Câmi, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütübhâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri***, İstanbul 2003.

Galland, Antoine, ***İstanbul'a Ait Günlük Anılar: 1672-1673***, çev. Nahid Sırrı Örik, II c., Ankara 1949, 1987.

Galland, Antoine, ***Journal d'Antoine Galland Pendant Son Sejour a Constantinople 1672-1673***, ed. Charles Schefer, II c., Paris 1881.

Gallina, Inc. Sigismondo, ***Tomba del Gran Visir Raghib Pascha***, Milano 1823.

Ganuti, Felidio F., ***The Siege and Fall of Constantinople: The Last Roman Struggle in the East***, Pittsburg 1887.

Gaquin, Audrey Patricia, "**Elements of Theoretical Linguistics in Priscian's "Institutiones" (Latin; Constantinople)**", doktora tezi, Yale University, 1983.

Gaselee, Stephen, ***The Greek Manuscripts in the Old Seraglio at Constantinople***, Cambridge 1916.

Gautier, Theophile, ***Constantinople: Constantinople of To-Day***, Paris 1873.

Gautier, Théophile, ***Istanbul***, İstanbul 1972.

Gautier, Theophile, ***İstanbul: Dünyanın en Güzel Şehri***, çev. Nuriye Yiğitler, İstanbul 2007.

Geanakoplos, Deno John, ***Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches***, Madison 1989.

Gedik, Betül, ***Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri***, İstanbul 1996.

Gedikli, Fethi, "**XVI ve XVII. Asır Osmanlı Şer'iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı Galata Örneği**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1996,.

Genç, Adnan, Orhan M. Çolak (haz.), ***Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları***, İstanbul 2008.

Genç, Elif Süreyya, ***XIX. Yüzyıl İstanbulu: Bir İngiliz Seyyahın İzlenimleri***, İstanbul 2010.

Genç, Mehmet, Mazak Mehmet (haz.), ***İstanbul Depremleri: Fotoğraf ve Belgelerle 1894 Depremi***, İstanbul 2000.

Genç, Zekiye, ***İstanbul'un Semtleri: Kocamustafapaşa***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Gençay, Güngör, ***Dillerin Renk Demeti Kuledibi***, İstanbul 2010.

Genim, M. Sinan, "**Fethinden Lale Devrine Kadar İstanbul'un İskanı, İskan Özellikleri ve Mesken Tipleri**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Genim, M. Sinan v.dğr. (haz.), ***Geçmişten Günümüze Beyoğlu***, II c., İstanbul 2004.

Genim, M. Sinan, ***Konstantiniyye'den İstanbul'a: XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları / From Konstantiniyye to Istanbul: Photographs of the Rumeli Shore of the Bosphorus from the Mid XIXth to the XXth Century***, haz. ed. R. Barış Kıbrıs ve Zeynep Ögel, çev. Melis Şeyhun ve Carol A. Lamotte, İstanbul 2006, 2010.

Genis, Serife, "**Re-Imagining Istanbul: Globalization and Urban Change**", doktora tezi, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2004.

Gennaro, Paola, ***Istanbul: l'Opera di Sinan***, Milano 1992.

George, Walter S., ***The Church of Saint Eirene at Constantinople***, haz. Alexander van Millingen, A. M. Woodward ve A. J. B. Wace, London t.y.

Georte, Felix O., ***Das Deutsche Kaiserliche Palais in Istanbul***, İstanbul 1989.

Gerardes, Demetres, ***Konstantinoupole***, Athena 2005.

Gerçek, Selim Nüzhet, ***İstanbul'dan Ben de Geçtim***, haz. Ali Birinci ve İsmail Kara, İstanbul 1997.

Gerger, Mehmet Emin, ***Kanuni Devrinde İstanbul'un Dini ve Sosyal Durumu***, İstanbul 1998.

Gerger, Mehmet Emin, ***Tarihten Bugüne İstanbul Kütüphaneleri***, İstanbul 1997.

Germaner, Semra, Zeynep İnankur, ***Oryantalistlerin İstanbulu: Constantinople and the Orientalists***, çev. Nigar Alemdar ve Jeremy Salt, Ankara 2002.

Gero, Stephen, ***Byzantine Iconoclasm During the Reign of Leo I-V c.***, Louvain 1973-1977

Ghobrial, John-Paul A., "**A World of Stories: Information in Constantinople and Beyond in the Seventeenth Century"**, doktora tezi, Princeton University, 2010.

Giglioli, G. Q. (Giulio Quirino), ***La Colonna di Arcadio a Costantinopoli***, Napoli 1952.

Giglioli, G. Q. (Giulio Quirino), ***İstanbul Boğazı***, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 2000.

Gilles, Pierre, ***The Antiquities of Constantinople***, çev. John Ball, New York 1988.

Gilles, Pierre, ***P. Gyllii de Bosporo Thracio Lib. I-III c.***,, Lugduni Batavorum, 1632.

Ginyol, Funda, ***Konstantiniye'nin Güneşi***, İstanbul 1997.

Giray, İsmail, ***İstanbul'da Sahabe Kabirleri***, fot. İsmail Giray, İstanbul 1975.

Gisèle, Durero Koseoglu, ***Mes Istamboulines: Essais***, ***Récits***, ***Nouvelles***, çev. Cem Akkartal, İstanbul 2010.

Giz, Selahattin, Ali Özdamar, ***Beyoğlu 1930: Selahattin Giz'in Fotoğraflarıyla 1930'larda Beyoğlu***, haz. Demir Özlü, İstanbul 1997.

Giz, Adnan, ***Bir Zamanlar Kadıköy: 1900-1950: Güzel Kadıköy***, ***Köşklerin Dramı***, ***Kadıköy'ün İnsanları***, İstanbul 1988.

Giz, Adnan, ***XVIIinci Yüzyılda İstanbul Şehrinde Sanayinin Durumu***, İstanbul 1967.

Glazebrook, Philip, ***Byzantine Honeymoon: A Tale of the Bosphorus***, New York 1979.

Gloires, Derives, ***İstanbul***, Ankara 1994.

Glück, Heinrich, ***Das Hebdomon und Seine Reste in Makriköi: Untersuchungen zur Baukunst und Plastik von Konstantinopel***, Wien 1920.

Gnedich, Petr Petrovich, ***Cherez Chernoe More Na Bosfor***, St. Petersburg 1896.

Golna, Cornelia, ***Arzular Kenti İstanbul***, çev. Bilal Çölgeçen, İstanbul 2010.

González de Clavijo, Ruy, ***Constantinople***, ***Ses Sanctuaires et Ses Reliques au Commencement du XV Siècle: Fragment de l'Itinerario de Clavijo***, çev. Ph. Bruun, Odessa 1883.

Goodell, William, ***Forty Years in the Turkish Empire or Memoirs of Rev. William Goodell***, haz. E. D. G. Prime, New York 1876.

Goodman, Lawrence, ***Something Bitter on the Princes' Islands***, İstanbul 2008.

Goodrich - Freer A. (Ada), ***Things Seen in Constantinople: a Description of This Picturesque Outpost of the Orient***, ***its History***, ***Mosques & the Life & Ways of its People***, London 1926.

Goodwin, Godfrey, ***Life's Episodes: Discovering Ottoman Architecture***, İstanbul 2002.

Goodwin, Godfrey, ***Topkapi Palace: An Illustrated Guide to its Life & Personalities***, London 1999.

Gordon, Alan (Alan R.), ***A Death in the Venetian Quarter: A Medieval Mystery***, New York 2007.

Goriainow, Serge, ***La Bosphore et les Dardanelles: Étude Historique sur la Question des Détroits***, Paris 1910.

Gorys, Andrea, ***Istanbul***, Geneve 2001.

Gottwald, J., A. D. Mordtmann, ***Bosporus die Stadtmauern von Galata***, İstanbul 1907.

Goytisolo, Juan, ***Osmanlı'nın İstanbul'u***, ***[Estambul Otomano***, Barcelona 1989.] çev. Neyyire Gül Işık, İstanbul 2002, 2008.

Göçkeritz, Peter, ***Türkei: Thrazien Istanbul Westanatolien***, München 1979.

Gök, Mesut (ed.), ***Âb-ı Hayat: Geçmişten Günümüze İstanbul'da Su ve Su Kültürü***, haz. Seracettin Şahin v.dğr, İstanbul 2010.

Gökaydın, Nevide (der.), ***Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Zaptı***, Ankara 1954.

Gökçe, Deniz v.dğr. (haz.), ***İstanbul: İki Kıta Birçok Kültür***, Paris 2008.

Gökçen, Rifat, ***Bakırköy***, İstanbul 1999.

Gökçen, Rifat, ***Beykoz***, İstanbul 1981.

Gökçen, Rifat, ***Beşiktaş***, İstanbul 1998.

Gökçen, Rifat, ***Beyoğlu***, İstanbul 1996.

Gökçen, Rifat, ***Eminönü***, İstanbul 1979.

Gökçen, Rifat, ***Eyüp***, İstanbul 1979.

Gökçen, Rifat, ***Fatih***, İstanbul 1986.

Gökçen, Rifat, ***İlçeleriyle İstanbul ve Marmara Bölgesi***, İstanbul 2001.

Gökçen, Rifat, ***Gaziosmanpaşa***, İstanbul 1999.

Gökçen, Rifat, ***Kadıköy***, İstanbul 1977.

Gökçen, Rifat, ***Kartal***, İstanbul 1998.

Gökçen, Rifat, ***Maltepe***, İstanbul t.y.

Gökçen, Rifat, ***Pendik***, İstanbul t.y.

Gökçen, Rifat, ***Sarıyer***, İstanbul 1998.

Gökçen, Rifat, ***Sultanbeyli***, İstanbul 1997.

Gökçen, Rifat, ***Şişli***, İstanbul 1998.

Gökçen, Rifat, ***Üsküdar***, İstanbul 1999.

Gökçen, Rifat, ***Zeytinburnu***, İstanbul t.y.

Göker, Galip Bahtiyar, ***Haydarpaşa Askeri Hastanesi 111 İnci Yıldönümü, 1845-1956***, İstanbul 1956.

Gökhan, ***Konstantiniyye Kızılelması; İstanbul'un Fethine Destan***, İstanbul 1953.

Gökman, Muzaffer (haz.), ***Fatih İstanbul Kapılarında: Yabancı Gözü ile İstanbul'un Fethi***, İstanbul 1976.

Gökman, Muzaffer, ***Fatih Külliyesi***, İstanbul 1943.

Gökman, Muzaffer, ***Fatih Medreseleri***, İstanbul 1943.

Gökmen, Lütfi (haz.), ***İstanbul***, İstanbul 1958.

Göknel, Ergun (haz.), ***XIX. Yüzyılda İstanbul Su Yapılarından Örnekler***, İstanbul 1989.

Gökoğlu, A. Baha, ***İstanbul Etnografyası***, İstanbul 1934.

Gökovalı, Şadan, ***İstanbul***, İzmir 1973.

Göksu, Süleyman, ***Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul, 1769-1774***, İstanbul 2007.

Göktan, Didem, ***Eminönü Küçükpazar'da Araphanı Restorasyon Projesi***, İstanbul 2005.

Göktürk, Deniz v.dğr. (haz.), ***İstanbul Nereye?: Küresel Kent, Kültür, Avrupa***, İstanbul 2010.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***Bir Semt-i Meşhur Tophane: Değişimin ve Yıkımın Hikayesi: Yitik Mirasın Peşinden II. Kitapçık***, fot. Ebuderda Karakaya, İstanbul 2009.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, Esma Kaynar, ***Denizcilerin Karargahı Kasımpaşa***, İstanbul 2012.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk (der.), ***Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu: 22-23 Mayıs 2003, Cibali, İstanbul***, İstanbul 2004.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, Zeliha Kumbasar, ***Gelenekten Geleceğe Camiler***, haz. Fatih Aşkale, Muharrem Hilmi Şenalp ve Yaşar Çoruhlu, İstanbul 2006.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***Haliç'in Denizci Karargâhı "Kasımpaşa"***, İstanbul 2009.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un İlkleri, Enleri***, ed. Evsen Özgen, İstanbul 2004.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Kitabı "Fatih"***, İstanbul 2010.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Baltalimanı***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Cibali***, haz. Ümit Meriç, v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Hasköy***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: İstinye***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Aysu Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Karaköy***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Tophane***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Yavedüd: Ayvansaray***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***Tarihte Hasköy: Hasköy Sütlüce ve Halıcıoğlu Semtleri Monografisi***, İstanbul 2005.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, ***Yitik Mirasın Peşinden***, İstanbul 2008.

Gönen, Ela, "**İstanbul Mimari Dokusunda Modern-Sonrası Uygulamalar**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2007.

Göze, Hicran, ***Kadıköylü Hatıralarım: Çocukluk ve Gençlik Hatıralarım***, İstanbul 2007.

Göze, Hacer Hicran, ***Bir Zamanların Kadıköy'ünde Edebiyatçılar ve Aşkları***, İstanbul 2010.

Grabar, André, ***Sculptures Byzantines de Constantinople, IVe-Xe Siècle***, Paris 1963.

Graven, Robert van den, ***Byzantine Istanbul: A Self-Guided Tour***, İstanbul 2009.

Gravina, Federico, ***İstanbul'un Anlatımı [Descripcion de Constantinopla***, ed. Jose Ma Sanchez Molledo, Madrid 2001], çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İstanbul 2008.

Green, Rebekah A., "**Negotiating Risk: Earthquakes, Structural Vulnerability, and Clientelism in Istanbul**", doktora tezi, Cornell University, 2005.

Greene, Graham, ***İstanbul Treni***, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1990.

Greenwood, Antony Warren, "**Istanbul's Meat Provisioning: A Study of the Celepkesan System**", doktora tezi, The University of Chicago, 1988.

Grelot, Guillaume - Joseph, ***İstanbul Seyahatnamesi***, çev. Maide Selen, İstanbul 1998.

Grelot, Guillaume - Joseph, ***Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople***, Paris 1680.

Grenier, Pierre, ***L'Empire Byzantin: Son Evolution Sociale et Politique I.***, Paris 1904.

Grey, Maria Georgina Shirreff, ***Journal of a Visit to Egypt, Constantinople the Crimea, Greece, &C***, La Vergne 2009.

Grierson, Philip, ***The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors, 337-1042***, Washington 1962.

Grivas, Konstantinos Ag. Karavias, ***Pos Eida ten Agian Sophian ton Epigeion Oikon tou Epouraniou Theou, Hyiou, kai Logou tou Adam Archaioterou***, Athēna 1991.

Grosvenor, Edwin A. (Edwin Augustus), ***Constantinople***, II c., London 1895, 1977.

Gudziak, Borys Andrij, "**Crisis and Reform: the Kievan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest**", doktora tezi, Harvard University, 1992.

Guilland, Rodolphe, ***Constantinople Byzantine le Port Palatin du Boukoleon***, Prague 1950.

Guilland, Rodolphe, ***Études de Topographie de Constantinople Byzantine***, II c., Berlin 1969.

Gukasian, V. G. (Viktoriia Gegamovna), ***Konstantinopolskie Armiane i Natsionalno-Prosvetitelskoe Dvizhenie 30-60-Kh Godov XIX Veka***, Erevan 1989.

Gunther, von Pairis, ***The Capture of Constantinople: The Hystoria Constantinopolitana of Gunther of Pairis*** ed. ve çev. Alfred J. Andrea, Philadelphia 1997.

Gunther, von Pairis, ***Hystoria Constantinopolitana***, Genevae 1875.

Gurallar Yeşilkaya, Neşe, "**Transformation of a Public Space in the Nineteenth Century İstanbul: Beyazıt Meydanı**", doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2003.

Gurlitt, Cornelius, ***Die Baukunst Konstantinoples***, Berlin 1872.

Gurlitt, Cornelius, ***İstanbul'un Mimari Sanatı***, çev. Rezan Kızıltan, Ankara 1999.

Gurlitt, Cornelius, ***Konstantinopel***, Berlin 1908.

Gurlitt, Cornelius (ed.), ***Konstantinopel***, Berlin 1940.

Guttenberg, Heinrich, ***Vue de Bagdad ou Kavak Séraï, à Scutari / Bâti par Soliman à la Manière Persanne***, y.y. 1822.

Guvenc-Salgirli, Sanem, "**Eugenics as Science of the Social: A Case From 1930s Istanbul**", doktora tezi, State University of New York at Binghamton, 2009.

Gül, Murat, ***The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City***, London 2009.

Gülekli, Nurettin Can, ***Hagia Sophia***, İstanbul 1952.

Gülen, Nejat, ***Heybeliada: Tarihi***, ***Coğrafyası***, ***Yaşamı***, İstanbul 1985.

Gülen, Nejat, ***Resimlerle Heybeliada***, İstanbul t.y.

Gülen, Nejat, ***Üsküdardaki Ev***, İstanbul 1989.

Gülen, Salih, ***Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı***, ed. Ahmet Özdemir, fot. Mustafa Yılmaz v.dğr., İstanbul 2012.

Gülenaz, Nursel, ***Adım Adım İstanbul'un Tarihi Yarımadası Zeyrek Fatih***, ed. Müjgan Yıldırım, İstanbul 2010.

Gülenaz, Nursel, ***Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar***, İstanbul 2011.

Gülenaz, Nursel, "**İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998.

Güler, Ara, ***Eski İstanbul Anıları***, İstanbul 2007.

Güler, Ara, ***Feriköy Oniki Apostol Rum Ortodoks Kilisesi 100. Yıldönümü 1868-1968***, İstanbul 1971.

Güler, Ara, ***İstanbul'un Bizans Geçmişi***, İstanbul 1999.

Güler, Ara, ***Ich Höre Istanbul 1950 - 2010 / I'm Listening to Istanbul 1950-2010***, ed. Türkis Noyan, İstanbul 2010.

Güler, Ara, ***İstanbul'u Dinliyorum 1950 - 2010 [Ich Höre Istanbul 1950 - 2010 / I'm Listening to Istanbul 1950-2010]***, İstanbul 2010.

Güler, Müzeyyen, ***Kentin Kıyısında: Karanfilköy ve Küçükarmutlu Kadınları***, İstanbul 2004.

Güler, Nuray (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H.953-955/ M. 1546-1549)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Gülersoy, Çelik, ***Beşiktaş: Daha Dün***, İstanbul 1994.

Gülersoy, Çelik, ***Beşiktaş'ta Ihlamur Mesiresi ve Tarihi Kitabeler***, İstanbul 1962.

Gülersoy, Çelik, ***Beyoğlu'nda Gezerken***, İstanbul 1990.

Gülersoy, Çelik, ***Büyük Çamlıca Tepesi 1980-1995***, İstanbul 1995.

Gülersoy, Çelik, ***Büyükada: Dün / Yesterday***, İstanbul 1997.

Gülersoy, Çelik (ed.), ***Cumhuriyet'in Devraldığı İstanbul'dan Bugüne = Istanbul, from the Birth of the Republic to the Present Day: the Metamorphosis of a Legacy***, İstanbul 1999.

Gülersoy, Çelik, ***Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri: Dolmabahçe***, fot. Yılmaz Dinç v.dğr., İstanbul 1967, 1984.

Gülersoy, Çelik, ***Çağlar Boyunca İstanbul Görünümleri: Köprü ve Galata***, İstanbul 1972.

Gülersoy, Çelik, ***Çamlıca'dan Bakışlar***, İstanbul 1982.

Gülersoy, Çelik, ***Çerağan Sarayları***, İstanbul 1992.

Gülersoy, Çelik, ***Dolmabahçe Palace and its Environs***, İstanbul 1990.

Gülersoy, Çelik, ***Eski İstanbul Arabaları***, İstanbul 1982.

Gülersoy, Çelik, ***Fenerbahçesi***, Ankara 1998.

Gülersoy, Çelik, ***Führer durch İstanbul***, İstanbul 1977.

Gülersoy, Çelik, ***Göksu'ya Ağıt***, İstanbul 1987.

Gülersoy, Çelik, ***Hidiv Kasrı Çubuklu İstanbul***, İstanbul 1935.

Gülersoy, Çelik, ***Hıdiv'ler ve Çubuklu Kasrı: The Khedives and the Cubuklu Summer Palace***, İstanbul 1985.

Gülersoy, Çelik, ***İstanbul Estetiği***, İstanbul 1983.

Gülersoy, Çelik, ***Istanbul: Fındıklı, Kabataş***, İstanbul t.y.

Gülersoy, Çelik, ***İstanbul Maceramız***, II c., İstanbul 1995.

Gülersoy, Çelik, ***İstanbul Şarkısı***, İstanbul 1987.

Gülersoy, Çelik, ***İstanbul: Tophane, Fındıklı, Kabataş (Aspects a Travers les Epoques / Views Throughout the Ages / Aspetti a Travverso L'epoche)*** Milano t.y.

Gülersoy, Çelik, ***İstanbul'un Anıtsal Ağaçları: Rumeli Kavağı - Kağıthane Arası***, İstanbul 1984.

Gülersoy, Çelik, ***Kariye (Chora)***, İstanbul 1986.

Gülersoy, Çelik, ***Kayıklar***, İstanbul 1983.

Gülersoy, Çelik, Ülkü Altınoluk, ***Kız Kulesinin Kitabı***, İstanbul 1993.

Gülersoy, Çelik, ***Korunması Gereken Boğaziçi***, fot. Gültekin Çizgen ve Mehmet Avcıdırlar, İstanbul 1972.

Gülersoy, Çelik, ***Lâle ve İstanbul***, İstanbul 1980.

Gülersoy, Çelik, ***Küçüksu, Çayırçeşme-Kasır = Meadow-Fountain-Palace***, İstanbul 1985.

Gülersoy, Çelik, ***Mavi Cami***, İstanbul 1990.

Gülersoy, Çelik, ***Nasıl Bir İstanbul?***, İstanbul 1990.

Gülersoy, Çelik, ***Soğukçeşme Sokağı***, İstanbul 1989.

Gülersoy, Çelik, ***Story of the Grand Bazaar***, İstanbul 1990.

Gülersoy, Çelik, ***Taksim: the Story of a Square***, İstanbul 1991.

Gülersoy, Çelik, ***Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı***, İstanbul 1993.

Gülersoy, Çelik, ***Yıldız ve Emirgan Parkları ve Köşkleri***, İstanbul 1980.

Gülersoy, Nuran Zeren v.dğr. (haz.), ***İstanbul Project: Istanbul Historic Peninsula Conservation Study***, IV c., İstanbul 2008.

Güleryüz, Ahmet, Hande Yüce, ***Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi Vapurları /= The Bosphorus Steamers of the Şirket-i Hayriye***,çev. Susan Alptekin ve Renan Mengü, çizim Antonio Berzolese ve Süleyman Alper, İstanbul 2006.

Güleryüz, Ahmet, ***Yandan Çarklıdan Günümüze İstanbul Vapurları***, çev. Antonio Berzolese, İstanbul 2005.

Güleryüz, Naim, ***İstanbul Sinagogları***, İstanbul 1992.

Gülseven - Bilgili, Ziynet, ***İstanbul'un Semtleri: Beykoz***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Gülsün, Hakan Baki, "**Dolmabahçe ve Çerağan Sarayları'nın XIX. Yüzyıl'daki Konumu**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999.

Gülsün, Hakan, ***Beylerbeyi Sarayı***, İstanbul 1993.

Gültekin, Orhan (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H.956-963/ M.1549-1556)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Gülten, Zeynep, ***Havacılık Tarihinde Yeşilköy***, İstanbul 2010.

Gümrükçüoğlu, Saliha Okur, ***Şikayet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)***, İstanbul 2010.

Gümüş, Semih (der.), ***İstanbul Öyküleri***,, İstanbul 2001, 2003.

Gün, Mine Alpay, ***İstanbul Mir'âtı***, İstanbul 2004.

Günal, Hakkı, ***İstanbul İli İçme Suyu Tarihçesi***, Ankara 1972.

Günalan, Rıfat (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 /M. 1666 - 1667)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Günalan, Rıfat (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971 / M. 1562-1563)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Günalan, Rıfat (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaları Sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Günalan, Rıfat (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Günalan, Rıfat, Vildan Kemal, Özlem Altıntop, Hatice Ayyıldız Bahadır, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927 / M. 1518-1521)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Günalan, Rıfat, Talip Mert (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981-1000/M.1573-1591)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Günay, Lale, ***İstanbul im Auge Ara Gülers***, 2008.

Günay, Reha, ***A Guide to the Works of Sinan the Architect in Istanbul***, İstanbul 2006.

Günay, Reha, ***Sinan the Architect and His Works***, haz. Gülçin İpek, İstanbul 1998.

Günay, Reha, ***Sinan'ın İstanbul'u***, İstanbul 2006.

Günay, Sefa, ***Güzelleşen İstanbul; XX. Yüzyıl***, İstanbul 1943.

Gündogan, Göknur, "**Santralistanbul: une usine en déclin, une friche culturelle en évolution: la reconversion de la friche industrielle de Silahtarağa en Santralistanbul; un**

espace culturel pluridisciplinaire et campus (Santralistanbul: A Factory in Decline, a Cultural Terrain in Evolution)", doktora tezi, Université Paul Valéry - Montpellier III, 2011.

Gündoğdu, Esat T. (ed), ***Istanbul: The Wondercity***, fot. Günay Turgut, İstanbul, y.y.

Gündoğdu, Raşit v.dğr. (haz.), ***Belgeler Işığında Çavuşbaşı Tarihi***, İstanbul 2009.

Gündoğdu, Raşit (haz.), ***Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde İstanbul'un Sırları***, İstanbul 2011.

Gündüz, Altay, ***Geçmişe Yolculuk: İnsanlar, Hatıralar, Olaylar ve Düşünceler***, İstanbul 2010.

Gündüz, Nihal, ***Haliç Tersanesi Sakinleri / The Haliç Shipyard Faces***, ed. Fatih Bayraktar, İstanbul 2010.

Gündüzalp, Selim, ***Sultan Fatih: Belge ve Resimlerle Fatih Sultan Mehmet'in Hayatı, Kişiliği, Eğitimi, Komutanlığı ve İstanbul'un Fethi***, İstanbul 2010.

Güner, Celâl, ***Kitapçılıkta 50 Yıl ve Gençlik Kitabevi***, İstanbul 1994.

Güner, Sami, Bayram Dalay (fot.), ***Değişen İstanbul***, İstanbul 1989.

Güner, Sami, ***İstanbul***, İstanbul 1989.

Güner, Sami, Othmar Prefschy, Ara Güler (fot.), ***İstanbul***, ed. Ercan Güneri, İstanbul t.y.

Güner, Sami (fot.), ***İstanbul, terc. Thomas Goltz***, İstanbul t.y.

Güneş, Selim, ***İstanbul: Lodoslar Kenti / City of Lodos Winds***, çev. Feyza Howell, İstanbul 2008.

Güneş, Şafak, ***Abdülhak Şinasi Hisar'ın İstanbul'u***, haz. Nevzat Bayhan, foto. Murat Karakuş, ed. Mustafa Göleç, İstanbul 2008.

Güney, Dilay, ***İstanbul Kent Belleği/ Mekânsal Süreklilikler Uygarlıklar Beşiği***, İstanbul 2007.

Güngör, Necati (haz.), ***Bir Hayal İstanbul: Türk Yazarlarının Kaleminden***, İstanbul 1997.

Güngör, Necati, ***Bir Taşralının İstanbul Nostaljisi***, İstanbul 1992.

Güngör, Necati, ***Boğaziçi Büyüsü***, ed. Müfit Taşçı, İstanbul 1999.

Güngör, Necati (haz.), ***Şehr-i Şirin İstanbul: Seyyahların Kaleminden***, İstanbul 1996.

Güngör, Necati, ***Türk Yazarların Kaleminde: Bir Hayal İstanbul***, İstanbul 1997.

Güngör, Yüksel, **"Çevre Sorunları ve İstanbul'da Turizme Etkisi"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Günüç, Fevzi, ***Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi, I: Cami, Medrese, Türbeler, Kütüphane, Darü'l-Kurra, Tabhane / The Fatih Complec in the History of Turkish Culture and Civilization, I: Mosque, Madrasahs, Tombs, Library, Darul Kurra, Guesthouse***, ed. Hüseyin Kutlu, çev. Mehmet Ulu, fot. Ersan Perçem, İstanbul 2007.

Gür, Nihat, ***İstanbul'un İçinde Bir Boğaziçi***, İstanbul 2008.

Güran, Ceyhan, ***Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi: İstanbul***, İstanbul 2010.

Güran, Ceyhan, ***Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi***, Ankara 1978.

Güran, Tevfik, ***Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları***, İstanbul 2006.

Gürçağlar, Aykut, **"Hayali İstanbul Manzaraları"**, doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1996.

Gürçağlar, Aykut, ***Hayali İstanbul Manzaraları***, ed. Tamer Erdoğan, İstanbul 2005.

Gürel, Şevket, ***Eyüp Sultan İstanbul Sahabe Kabirleri Mukaddes Emanetler***, İstanbul 1984.

Gürel, Şevket, ***İstanbul'daki Eshab-ı Kiram: İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehidleri***, İstanbul 1988.

Gürel, Şevket, ***İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehitleri***, İstanbul 1998.

Güreli, Nail, ***Dünden Bugüne Babıali***, ed. Mehmet İlhan, haz. Mehmet İlhan, fot. Gizem Gonca Aslan ve Melek Göksun Tuzlu, İstanbul 2009.

Gürkan, Kazım İsmail, ***Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi***, İstanbul 1967.

Gürkan, Kazım İsmail, ***İstanbul Gureba Hastanesi Tarihçesi***, İstanbul 1928.

Gürkan, Kazım İsmail, ***Süleymaniye Darüşşifası***, İstanbul 1966.

Gürler, Ebru, ***A Comparative Study in Urban Generation Process: The Case at Istanbul***, İstanbul 2002.

Gürpınar, Melisa, ***Çamlıca'dan Yeldeğirmeni'ne Rüzgarın Peşinde***, İstanbul 2009.

Gürpınar, Melisa, ***İstanbul'un Gözleri Mahmur***, İstanbul 1990.

Gürsel, Nedim v.dğr., ***l'Art de Vivre à Istanbul***, fot. Jérôme Darblay ve Caroline Champenois, Paris 1993.

Gürsoy, Ahmet, ***İstanbul ve New York'ta Tarih Boyu Çok Kültürlülük***, İstanbul 2011.

Gürsoy, Ahmet, ***Neden New York Neden İstanbul***, çev. Saliha Nilüfer, İstanbul 2005.

Gürşan, Nazlı, ***Yapıların Efendisi: Aya Sofya'nın Hikâyesi***, İstanbul 2011.

Gürtek, Dursun, ***İstanbul'un Semtleri: Çamlıca***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Güvelioğlu, İshak Güven, ***Osmanlı Mezar Taşları ve Zeynep Sultan Haziresi***, İstanbul 2008.

Güven, Dilek, ***Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları / Nationalismus, Sozialer Wandel und Minderheiten die Ausschreitungen Gegen die Nichtmuslime der Türkei (6./7. September 1955)***, çev. Bahar Şahin, İstanbul 2010.

Güven, Erdem, ***Mekan, Kimlik, Yahudilik: Kuzguncuk Yahudi Cemaati Üzerine Bir Çalışma***, İstanbul 2011.

Güven, Erdem, "**Türk-Yahudi Günlük Yaşamında Dönemsel ve Mekansal Değişimler: Kuzguncuk Örneği**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Güven, Yusuf (haz.), ***Adım Adım İstanbul İnanç Atlası: Camiler, Türbeler, Ziyaret Yerleri, Mezarlıklar***, İstanbul 2004.

Gyllius, Petrus, ***The Antiquities of Constantinople***, London 1729.

Gyllius, Petrus, ***İstanbul Boğazı***, İstanbul 2000.

Gyllius, Petrus, ***İstanbul'un Tarihi Eserleri***, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 1997.

Hacısalihoğlu, Yaşar, ***Küreselleşme, Mekânsal Etkileri ve İstanbul***, İstanbul 2000.

Hadjinicolaou - Marava, Anne, ***Recherches sur la Vie des es Clavesdans le Monde Byzantin***, Athenes 1950.

Hadjopoulos, Dionysios, "**Le Premier Siege de Constantinople par les Ottomans, de 1394 A 1402**", doktora tezi, Universite de Montreal, 1980.

Hahn, Walter, ***Die Verpflegung Konstantinopels durch Staatliche Zwangswirtschaft nach Türkischen Urkunden aus Dem 16. Jahrhundert***, Stuttgart 1926.

Haker, Erol, ***From Istanbul to Jerusalem: The Itinerary of a Young Jew***, İstanbul 2003.

Hakkı, İbrahim, ***Mimar Koca Sinan: Vakfiyyeleri Hayır Eserleri Hayatı Padişaha Vekâleti Azadlık Kâğıdı Alım-Satım Hüccetleri***, İstanbul 1948.

Halıcı, Gönül, ***İstanbul Anadolu Yakasında Tarihsel Bir Gezinti:*** II c., İstanbul y.y.

Halikarnas Balıkçısı [Kabaağlı, Cevat Şakir], ***Boğaziçi'ne Değin Efsane: Bosphorus Symplegad Kayaları***, İstanbul 1974.

Hamadeh, Shirine, ***The City's Pleasures Istanbul in the Eighteenth Century***, Washington 2008.

Hamadeh, Shirine, ***Şehr-i Sefa: 19. Yüzyılda İstanbul / The City's Pleasures Istanbul in the Eighteenth Century***, çev. İlknur Güzel, ed. Levent Cantek, İstanbul 2010.

Hamarat, Zehra, ***Ahmet Rasim'in Gözüyle İstanbul Folkloru***, İstanbul 2010.

Hammer, Joseph von, ***Constantinopolis und der Bosporus, Örtlich und Geschichtliche Beschrieben***, II c., Pesth 1822.

Kostantiyüs, J. Hammer, Albert Gabriel, ***Fatih Sultan Mehmet: İstanbul'un Alınışı-Eski Hali ve Türkler İstanbul'a Neler Getirdiler?***, İstanbul 1981.

Hammond, Dennis Dean, ***Byzantine Northern Syria A.D. 298- 610: Integration and Disintegration***, Los Angeles 1987.

Hamsun, Knut Petersen, Hans Christian Andersen, ***İstanbul'da İki İskandinav Seyyah***, çev. Banu Gürsaler Seyvertsen, İstanbul 1995.

Hanlon, Robert, ***The Ransom of Istanbul: An Entertainment***, Pennsylvania 2005.

Harper, Tom, ***The Mosaic of Shadows***, New York 2005.

Harrel, Betsy, ***Anatolian Knitting Designs: Sivas Stocking Patterns Collected in an Istanbul Chantuown***, London 1981.

Harrell, Betsy., ***Mini Tours Near Istanbul***, II c., İstanbul 1978.

Harris, Jonathan, ***Constantinople: Capital of Byzantium***, London 2009.

Harrison, R. M., ***A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace-Church in Istanbul***, Austin 1989.

Harrison, R. M., J. W. Hayes, ***Excavations at Saraçhane in Istanbul***, II c., Washington 1986-92.

Hasbora, Hatice, "**İstanbul Art Deco Mimarisinde Apartman Cephe Tipolojisi**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1999.

Hasırcızade (haz.), ***İstanbul'da Sahabe ve Evliya Kabirleri***, İstanbul 1987.

Haskan, Mehmet Nermi, ***Eyüplü Hattatlar***, İstanbul 2004.

Haskan, Mehmet Nermi, ***Eyüplü Meşhurlar***, II c., İstanbul 2004.

Haskan, Mehmet Mermi, Çelik Gülersoy, ***Hükûmet Kapısı, Bab-ı Ali***, İstanbul 2000.

Haskan, Mehmet Nermi, ***İstanbul Hamamları***, İstanbul 1995.

Haskan, Mehmet Nermi, ***Eyüp Sultan Tarihi***, II c., İstanbul 2008.

Haskan, Mehmet Nermi, ***Yüzyıllar Boyunca Üsküdar***, III c., haz. Veli Saylam, İstanbul 2001.

Hatlie, Peter James, "**Abbot Theodore and the Stoudites: A Case Study in Monastic Social Groupings and Religious Conflict in Constantinople (787-826)**", doktora tezi, Fordham University, 1993.

Hatlie, Peter, ***The Monks and Monasteries of Constantinople, Ca. 350-850***, Cambridge 2007.

Hatman, A. Hami, ***Alibeyköy Tarihi***, İstanbul 2005.

Hattechean, R., ***Istanpulahay Nor Banasteghtsutean Vepe: Karpis Chanchikean, Haykazun Galustean Ew Miusnere***, İstanbul 2004.

Havhannesyan, Sarkis Sarraf, ***Payitaht İstanbul'un Tarihçesi***, çev. Elmon Hançer, İstanbul 1996.

Hayır, Meryem, "**Siedlungs-und İndustrieentwicklung am Golf von Izmit und uhre Standortprobleme**", doktora tezi, Universität Mannheim, 2002.

Haze, Charles Downe v.dğr., ***Three Peace Congresses of the Nineteenth Century***, haz. Archibald Cary Coolidge, Cambridge 1917.

Hearsey, John E. N., ***City of Constantine, 324-1453***, London 1963.

Heers, Jacques, ***Chute et Mort de Constantinople (1204-1453)***, Paris 2007.

Heisenberg, August, ***Grabeskirche und Apostelkirche, Zwei Basiliken Konstantins: Untersuchungen zur Kunst und Literatur des Ausgehenden Altertums***, II c., Leipzig 1908.

Hell, Hellmut, ***Istanbul; die Stadt am Goldenen Horn. Einleitung von Alois Dempf***, Zürich 1959.

Hell, Vera, ***Istanbul und Umgebung Kunst und Reiseführer 3. Aufl***, Stuttgart 1978.

Hellier, Chris, ***Splendours of the Bosphorus: Houses and Palaces of Istanbul***, fot. Francesco Venturi ve Chris Hellier, London 1993.

Hemingway, Ernest, ***İşgal İstanbul'u***, çev. M. Ali Kayabol, Ankara 1988.

Heper, Metin, Mark H. Butler, Nedret T. Butler, ***Gecekondu Policy in Turkey: An Evaluation with a Case Study of Rumelihisarüstü Spuatter Area in Istanbul***, haz. Mark H. Butler ve Nedret T. Butler, İstanbul 1978.

Hergünsel, Cafer, ***Geçmişten Gelen Esintilerle Emirgân***, İstanbul 2010.

Herm, Gerhard, ***Strahlend in Purpur und Gold: D. Heilige Reich von Konstantinopel***, Düsseldorf, Wien 1979.

Herm, Gerhard, ***Das Zweite Rom: Konstantinopel, Drehscheibe Zwischen Ost und West***, Düsseldorf, Wien 1968.

Herzau, Andreas, ***Istanbul***, haz. Elif Shafak, Ostfildern 2010.

Hetherington, Paul, ***Byzantium: City of Gold, City of Faith***, London 1983.

Heucke, Clemens, ***Circus und Hippodrom Als Politischer Raum: Untersuchungen zum Grossen Hippodrom von Konstantinopel und zu Entsprechenden Anlagen in Spätantiken Kaiserresidenzen***, Hildesheim 1994.

Hızır İlyas Ağa, ***Tarih-i Enderun: Letaif-i Enderun, 1812-1830***, s.nşrd. Cahit Kayra, İstanbul 1987.

Hızlan, Doğan, ***Cağaloğlu: Hayatın ve Mesleğin Birleştiği Yer***, ed. İbrahim Dizman ve Celal Özcan, haz. Mehmet İlhan, İstanbul 2009.

Hichens, Robert, ***The Near East: Dalmatia, Greece, and Constantinople***, London 1913.

Hiçyılmaz, Ergun, ***Beni Toprağıma Gömün: İstanbul Azınlıkları***, İstanbul 1993.

Hiçyılmaz, Ergun, ***Beşiktaş 1903-1974***, İstanbul 1974.

Hierosolimitano, Domenico, ***Domenico's Istanbul***, çev. Michael Austin, ed. Geoffrey Lewis, Warminster 2001.

Hiller, Friedrich, ***Zu Den Sockelfriesesn des Klagefrauensarkophags in Istanbul***, Marburger 1961.

Himmetoğlu, Hüsnü, ***Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları***, II c., İstanbul 1975.

Hinkle, Richard, Rhonda Varder Sluis, ***From the Bosphorus: A Self-Guided Tour***, İstanbul 2003.

Hinlopen, Gerard, ***Een Vorstelijk Voorland: Gerard Hinlopen Op Reis Naar Istanbul (1670-1671)***, Zutphen 2009.

Hisar, Abdülhak Şinasi, ***Boğaziçi Yalıları: Geçmiş Zaman Köşkleri***, İstanbul 1954, 1997.

Hisar, Abdülhak Şinasi, ***Çamlıcadaki Eniştemiz***, İstanbul 1944.

Hisar, Abdülhak Şinasi, ***Geçmiş Zaman Köşkleri***, İstanbul 2006.

Hisar, Abdülhak Şinasi, ***İstanbul ve Pierre Loti***, ed. Murat Yalçın, İstanbul 1958, 2005.

Hitzel, Frederic, ***De Marseille à Istanbul: l'Orient Turc de Ziem et de Ses Contemporains***, Marseille 2009.

Hocaoğlu, Mehmed, ***İstanbul'daki Sahabe Kabirleri: Kuşatmaları, Bazı Ziyaret Mahalleri***, İstanbul 1987.

Hochhut, Pia, ***Die Moschee Nuruosmâniye in Istanbul: Beitrage zur Baugeschichte nach Osmanischen Quellen***, Berlin 1986.

Hoefer, Johannes Hans, ***Istanbul***, London 1988.

Hoenkamp - Mazgon, Marlies, ***İstanbul'da Hollanda Sarayı: 1612'den Beri Elçilik Binası ve Sakinleri***, çev. Gül Özlen, Amsterdam 2002.

Hoffmann, Volker (haz.), ***Die Hagia Sophia in Istanbul: Akten des Berner Kolloquiums Vom 21. Oktober 1994***, Bern, New York 1997.

Hoffmann, Volker (haz.), ***Die Hagia Sophia in Istanbul: Bilder aus Sechs Jahrhunderten und Gaspare Fossatis Restauriertung der Jahre 1847 Bis 1849***, Bern 1999.

Hoffmeister, E.V., ***Kairo-Bağdad-Konstantinopel***, ***Wanderungen und Stimmungen***, Leipzig 1910.

Holls, Frederick William, ***Sancta Sophia and Troitza: A Tourist's Notes on the Oriental Church***, New York 1888.

Holtz, Walter, ***Byzanz Konstantinopel Istanbul: Handbuck der Kunstdenkmäler***, Wien 1971.

Hornby, Edmund, ***In and Around Stamboul***, Philadelphia 1858.

Hornby, Edmund, ***Kırım Savaşı Sırasında İstanbul [Constantinople During the Crimean War, London 1863]***, çev. Kerem Işık, İstanbul 2007.

Hoschiller, Max, ***L'Europe Devant Constantinople***, Paris 1916.

Hovannisian, Richard G., Simon Payaslian (ed.), ***Armenian Constantinople***, Costa Mesa 2010.

Hovhannisean, Sargis, ***Payitaht İstanbul'un Tarihçesi***, çev. Elmon Hançer, İstanbul 1997.

Hovhannisean, Sargis, ***Vipagrut'iwn Kostandnupolis Mayrak'aghak'in: 1800***, Erusaghēm 1967.

Hoyng, Rolien Susanne, "**Istanbul of Networks: Space, Technology and Governance**", doktora tezi, The University of North Carolina at Chapel Hill, 2012.

Högg, Hans, ***Istanbul: Ausschnitte aus der Stadterneuerung***, München 1961.

Högg, Hans, ***Istanbul: Stadtorganismus und Stadterneuerung***, Ludwigsburg 1967.

Humphreys, C. C. (Chris C.), ***A Place Called Armageddon: Constantinople 1453***, Naperville 2012.

Hurlimann, Martin, ***Istanbul: Constantinople***, Paris 1958.

Hurlimann, Martin, ***Istanbul: 102 Pictures in Photogravure***, ***5 in Colour***, ***Introductory Text***, ***and Historical Notes***, London 1958.

Hussey, Joan Mervyn, ***The Byzantine World***, ed. Joel Hurstfield, London 1967.

Hut, Davut, Zekeriya Kurşun, Ahmet Kavas (haz.), ***Uluslararası Sempozyum: Tarih İçinde İstanbul: Bildiriler / International Symposium: Istanbul Throughout History***, İstanbul 2011.

Hutton, William Holden, ***Constantinople: The Story of the Old Capital of the Empire***, London 1900, 1914.

Hürel, Haldun, ***Burası İstanbul: Bir "İstanbul Kültürü" Kitabı***, II c., resim Haldun Hürel, ed. Cem Çobanlı, İstanbul 2007.

Hürel, Haldun, ***Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u***, İstanbul 2009.

Hürel, Haldun, ***Mimar Sinan'ın İstanbul'u***, resim Haldun Hürel, İstanbul 2009.

Hürel, Haldun, ***Semtleri, Mahalleleri, Caddeleri ve Sokaklarıyla A'dan Z'ye İstanbul'un Alfabetik Öyküsü***, haz. Murat Batmankaya, ed. Demet Elkatip, İstanbul 2010.

Hürlimann, Martin, ***Istanbul-Konstantinople***, Zürich 1969.

Ibanez, Vicente Blasco, ***Fırtınadan Önce Şark: İstanbul 1970***, çev. Neyyire Gül Işık, İstanbul 2007.

İbik, Hasan, ***İstanbul'un Fethi Hadisi: Hadis İlmi Açısından ve Tarihi Perspektiften Bir Değerlendirme***, Ankara 2004.

İğci, Nurettin, ***Dile Gelen Anadolu, Dile Gelen İstanbul***, haz. Adnan Genç, İstanbul 2005.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, ***Architectural Heritage Today: Istanbul and Süleymaniye Area and Mostar 2004 / Mimari Mirasın Bugünü: İstanbul ve Süleymaniye ve Mostar 2004***, İstanbul 1996.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, ***Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı***, II c., İstanbul 2010.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, ***İstanbul: Geçmişe Bir Bakış***, İstanbul 1992.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, ***XIX. yy. Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi***, Ankara 1987.

İhtifalci, Mehmed Ziya, ***Bereketzâde Çeşmesi***, İstanbul t.y.

İhtifalci, Mehmed Ziya, ***İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası*** haz. Murat A. Karavelioğlu v.dğr., II c., İstanbul 2003.

İhtifalci, Mehmed Ziya, ***Kariye Cami-i Şerifi: Karie Djami***, İstanbul 1326.

İlbeyi, Zeynep, ***Kız Kulesi***, İstanbul 2002.

İleri, Selim, ***İstanbul: Lâle ile Sümbül***, İstanbul 2007.

İleri, Selim, ***İstanbul Hatıralar Kolonyası***, İstanbul 2006.

İleri, Selim, ***İstanbul, İlk Romanımda Leylak***, İstanbul 2009.

İleri, Selim, ***İstanbul Seni Unutmadım***, haz. Senay Haznedaroğlu ve Raşit Çavaş, İstanbul 2007.

İleri, Selim, ***İstanbul Yalnızlığı***, İstanbul 1989.

İleri, Selim, ***İstanbul'un Sandık Odası***, İstanbul 2004.

İleri, Selim, ***İstanbul'un Tramvayları Dan Dan***, İstanbul 2008.

İleri, Selim, ***Yıldızlar Altında İstanbul***, haz. Senay Haznedaroğlu ve Raşit Çavaş, İstanbul 2004.

İleri, Selim, ***Yaşadığım İstanbul***, İstanbul 2012.

İlhan, Attilâ, ***Dersaadet'te Sabah Ezanları***, Ankara 1988.

Ilıcak, Nezire Gamze, ***Sadi Yaver Ataman'ın Gözüyle İstanbul Folkloru***, İstanbul 2010.

İliksiz, Yaşar, ***Konstantinin Sırrı***, İstanbul 2010.

İlmen, Süreyya, ***Süreyya Paşa'nın Anıları***, s.nşr. Cuma Boynukara, İstanbul 2001.

İlmen, Süreyya, ***Teşebbüslerim, Reisliklerim***, İstanbul 1949.

İlter, İsmet, ***Boğaziçi ve Haliç Geçişlerinin Tarihçesi***, Ankara 1973.

İmamzâde Esad Efendi, ***Değeri ve Tesiri Açısından Fetih Hadisi ve Feth-i Kostantiniye***, haz. Necdet Yılmaz, İstanbul 2002.

İmamzâde Esad Efendi, ***Feth-i Kostantiniyye***, İstanbul 1285.

İmanov, Bilge, Yunus Uğur (haz.), ***Vefa'nın Cennet Bahçeleri: Vefa Camii Haziresi***, II c., İstanbul, 2011.

İmanov, N. Bilge, Yunus Uğur (haz.), ***Bir Semte Vefa***, İstanbul 2009.

İnal, Onur, ***Pera'dan Beyoğlu'na***, haz. Seda Toksoy, fot. Burcu Yılmaz, İstanbul 2006.

İnalcık, Halil, ***The Meaning to Turkey of the Conquest of Istanbul***, İstanbul 1953.

İnalcık, Halil, ***The Ottoman Survey of 1455 and the Conqueror's Istanbul***, Ankara 2007.

İnalcık, Halil, ***The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City***, çev. V. L. Ménage, Washington 1969-70.

İnan, Ayşe Afet, ***Taymis'ten Üsküdar'a***, Ankara 1964.

İnan, Kenan, ***A Summary and Analysis of the Tarih-i Ebü'l-Feth (History of the Conqueror) of Tursun Bey: 1488***, Manchester 1993.

İnankur, Zeynep v.dğr., ***Mekânın Poetikası, Mekânın Politikası: Osmanlı İstanbulu ve Britanya Oryantalizmi***, İstanbul 2011.

İnankur, Zeynep, Reina Lewis;, Mary Roberts (ed.), ***The Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism***, İstanbul 2011.

İnce, Kasım, "**III. Selim - IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri I-II**, doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995.

İnci, Salih, ***Heybeliada Ruhban Okulu***, İstanbul 2010.

İnciciyan, P. G., ***XVIII. Asırda İstanbul***, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1956, 1976.

İnciciyan, V. G., ***Boğaziçi Sayfiyeleri***, Önsöz. Orhan Duru, İstanbul 2000.

Inman, Nick (ed.), ***Istanbul***, London 1998.

Insley, Sarah Elizabeth, **"Constructing a Sacred Center: Constantinople As a Holy City in Early Byzantine Literature"**, doktora tezi, Harvard University, 2011.

Iordanoglou, Anastasios K., ***To Ethnikon Ioakeimeion Parthenagogeion Konstantinoupoleos, 1882-1988***, Thessalonikē 1989.

İpek, Nurdan, "**Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

İpek, Nurdan, ***Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler***, ed. Ersan Güngör, İstanbul 2011.

İpekler, Fatma, ***Istanbul: City of Diverse Beauties and Business Opportunities***, İstanbul 1990.

İplikçi, Müge, ***Koşuyolu: Dünyalar Kadar***, İstanbul 2010.

Ippolitov, S. S. (Sergei Sergeevich), ***Tri Stolitsy Izgnaniia: Konstantinopol, Berlin, Parizh: Tsentry Zarubezhnoi? Rossii 1920-Kh--1930-Kh Gg.***, Moskva 1999.

İpşiroğlu, Mazhar Ş., ***Meisterwerke Islamischer Kunst: Gemalde und Miniaturen in Topkapı-Museum in Istanbul***, Stuttgart 1980.

İpşiroğlu, Zehra, ***Ayaspaşa Yıllarım***, İstanbul 2010.

İreçek, Konstantin Yosif, ***Belgrad-İstanbul-Roma Askeri Yolu***, çev. Ali Kemal Balkanlı, Ankara 1990.

İrez, Feryal, Hüsamettin Aksu, ***Boğaziçi Sefarethaneleri***, fot. Selâmet Taşkın, İstanbul 1992.

İrez, Feryal, ***XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası***, Ankara 1988.

Irmak, Hüseyin, ***İstanbul'da Bir Kadim Semt Yaşadığım Kurtuluş***, İstanbul 2003.

Irmak, Hüseyin, Ayten Serhadoğlu (haz.), ***Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kağıthane Tarihsel Araştırma***, İstanbul 2007.

Irmak, Hüseyin (haz.), ***Tarihi Kağıthane Köyünün Aileleri***, II c., İstanbul 2004.

Irmak, Hüseyin (ed.), ***Osmanlı Belgelerinde Kağıthane***, İstanbul 2007.

İrtem, Süleyman Kani, ***Boğazlar Meselesi***, İstanbul 1936.

Isele, Bernd, ***Kampf um Kirchen: Religiöse Gewalt, Heiliger Raum und Christliche Topographie in Alexandria und Konstantinopel (4. Jh.)***, Münster 2010.

İsfendiyaroğlu, Fethi, ***Galatasaray Tarihi***, İstanbul 1952.

İsvan, Ahmet, ***Başkent Gölgesinde İstanbul***, İstanbul 2002.

Işık, Ayhan, Esra Yıldız (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1024-1029/M.1615-1620)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Işık, Sabri (der.), ***Arap Camii ve Galata***, İstanbul 2000.

Işıksel, Dilek, ***Tarihi Yarımada***, İstanbul 2002.

Işın, Ekrem, ***Evreday Life in Istanbul: Social Historical Essays on People Culture Anda Spatial Relations***, çev. Virginia Taylor Saçlıoğlu, ed. Ekrem Işın ve Tuğrul Tanyol, İstanbul 2008.

Işın, Ekrem, ***İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri***, İstanbul 1995.

Işın, Ekrem (haz.), ***Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul'da Mevlevilik***, İstanbul 2007.

Işın, Ekrem (ed.), ***Uzun Öyküler: Melling ve Dunn'ın Panoramalarında İstanbul = Long Stories: Istanbul in the Panoramas of Melling and Dunn***, metin M. Baha Tanman, çev. Melis Şeyhun, İstanbul 2010.

İşli, Emin Nedret (ed.), ***Adım Adım İstanbul: Fethinin 550. Yıldönümünde en Kapsamlı İstanbul Rehberi: Kent Merkezinin Cadde Planları İle***, fot. Ertan Uca v.dğr., İstanbul 2003.

İşli, Necdet, ***İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları***, Ankara 1986.

İşli, Necdet, ***İstanbul'un Ortası Aksaray / The Heart of Istanbul***, haz. Nevzat Bayhan, ed. Süleyman Faruk Göncüoğlu, İstanbul 2008.

İşli, Necdet, ***Yeniçeri Mezartaşları***, İstanbul 2006.

İşsözen, Erhan (ed.), ***Yerebatan Sarayı = The Basilica Cistern***, İstanbul 1988.

İşözen, Erhan, ***İstanbul Şehir Rehberi: Cadde ve Sokak İsimleri Turistik ve Pratik Bilgiler***, İstanbul 1989.

İşözen, Erhan, ***Ortaköy Meydanı ve Çevre Düzenlemesi***, fot. Coşar Şilliler ve Kazım Zaim, İstanbul 1991.

İşözen, Erhan (haz.), ***İstanbul'un Fethi'nin 535 Yıldönümü Anısına Fatih'in Gemilerini Karadan Nakli Anıt Yarışması***, İstanbul t.y.

İşpirli, Mehmet, ***Arşiv Belgelerine Göre İstanbul Vakıf Evleri: Müştemilat Tamir Kira Satış***, İstanbul 1989.

Iusupov, A. R. (Alibek Rasulovich), ***Stambul***, Moskva 1970.

Ivanka, Endre von (ed.), ***Die Letzten Tage von Konstantinopel: der auf den Fall Konstantinopels 1453 Bezügliche Teil des Dem Georgios Sphrantzes Zugeschriebenen "Chronicon Maius"***, Graz 1961.

İzberk, Mustafa, ***Dünya Mirası İstanbul: Bir Uygarlık Soykırımı: Yazılar Kitabı***, İstanbul 1997.

İzzet Fuad Pacha, ***Constantinople Avant et Apres la Constitution***, İstanbul 1908.

Jackson, A. V. Williams, ***From Constantinople to the Home of Omar Khayyam: Travels in Transcaucasia and Northern Persia for Historic and Literary Research***, New York 1911.

Jacobs, David, ***Constantinople: City on the Golden Horn***, New York 1969.

Jacobs, Emil, ***Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel***, II c., Heidelberg 1919.

Jacques, Constance L., ***Locum in Istanbul***, Buckinghamshire 1970.

Jager, Ralf Martin, ***Katalog der Hamparsum-Notası-Manuskripte im Archiv des Konservatoriums der Universitat Istanbul***, Eisenach 1996.

Janin, Raymond, ***Constantinople Byzantine. Development Urbainet Repertoire Topographique***, Paris 1950.

Jehannot, R. P., ***Voyage de Constantinople, Pour le Rachapt Descaptifs***, Paris 1732.

Jerningham, Hubert E. H., ***To and from Constantinople***, London 1873.

Jobst, Werner, Behçet Erdal, Christian Gurtner (haz.), ***İstanbul: Büyük Saray Mozayiği/ Istanbul: Das Grosse Byzantinische Palastmosaik/ Istanbul: The Great Palace Mosaic***, İstanbul 1997.

Jocob, David, ***Constantinople and the Byzantine Empire***, London 1971.

Johansson, Bengt O. H., ***Svenska Palatset i Konstantinopel. Sveriges Kyrka Och Ministerhus i Konstantinopel under Sjutton- Och Aderton-Hundratalen. Av Bengt O. H. Johansson***, Stockholm 1968.

Johnson, Brian, Nezih Başgelen (ed.), ***Myth to Modernity Selected Themes: Efsanelerden Günümüze İstanbul, 1: Seçme Yazılar***, İstanbul 2002.

Johnson, Brian, Nezih Başgelen, Howard Watson (ed.), ***John Freely's Istanbul in Memory of Hilary Sumner Boyel***, İstanbul 2005.

Johnson, Clarence Richard, ***Constantinople Today or The Pathfinder Survey of Constantinople: A Study in Oriental Social Life***, ed. Clarence Richard Johnson v.dğr., Johnson, Richard Clarence (ed.), ***Constantinople Today or the Pathfinder Survey of Constantinople: A Study in Oriental Social Life***, New York 1922.

Jones-Wagner, Valentina Aimee, "**La Belle Helene de Constantinople": The Text of the Female Body in a Fourteenth-Century Chanson de Geste"**, doktora tezi, City University of New York, 2001.

Jones, J. R. Melville (der.), ***1453 İstanbul Kuşatması: Yedi Çağdaş Rivayet***, çev. Cengiz Tomar, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul 2008.

Jordan, Erin Lynn, "**For the Safety of My Soul': The Religious Patronage of Jeanne and Marguerite of Constantinople, Sisters and Successive Countesses of Flanders and Hainaut, 1206-1280"**, doktora tezi, The University of Iowa, 2000.

Junecke, Hans, ***Proportionen Frühchristlicher Basiliken des Balkan im Vergleich von Zwei Unterschiedlichen Messverfahren: Proportionen der Hagia Sophia in Istanbul***, Tübingen 1983.

Kabacalı, Alpay, ***Geçmişten Günümüze İstanbul: İstanbul from the Past to the Present***, İstanbul 2003.

Kabacalı, Alpay (haz.), ***Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun Kaleminden İstanbul'dan Eserler ve Renkler***, İstanbul 1999.

Kabacalı, Alpay, ***Osmanlı Devleti'ni Avrasya İmparatorluğu'na Dönüştüren Hükümdar Fatih Sultan Mehmed***, İstanbul 2006.

Kabacalı, Alpay, ***Yüzyıllar Boyunca Kültür Başkenti İstanbul'un Kültür İnsanları***, İstanbul 2009.

Kabaklı, Ahmet, ***Fatih ve İstanbul***, haz. Erol Ülgen, İstanbul 2011.

Kafescioğlu, Çiğdem, ***Constantinopolis / Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital***, Pennsylvania 2009.

Kafkas, Metin Erkan, "**XIX. Yüzyıl'da İstanbul'da Kamu Yapıları Cephe Düzenlemeleri (İstanbul Neo-Klasik Dönem Eğitim Yapılarında Cephe Süslemeleri)"**, sanatta yeterlik tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

Kaflı, Kadircan, ***Turhan Sultan: Osmanlı Sarayı'da Kırk Yıl Saltanat Süren Rus Kadınının Hayatı***, İstanbul 1944.

Kaftan, Ekrem, ***Gülistanbul***, İstanbul 1999.

Kaftan, Ekrem, Şaban Kızıldağ (ed.), ***Asırlar Boyunca Eminönü***, III c., haz. Ömer Faruk Yılmaz, İstanbul 2003.

Kähler, Heinz, ***Hagia Sophia***, çev. Ellyn Childs, New York 1967.

Kahraman, Alim, ***Edebiyatın Belleğinde Yaşayan Beykoz***, İstanbul 2005.

Kahraman, Alim, ***Atikvalide***, ed. Mehmet İlhan ve S. Faruk Göncüoğlu, haz. Mehmet İlhan, fot. Kamil Emre Uçarer ve Alim Kahraman, İstanbul 2009.

Kahraman, Alim (haz.), ***Türk Edebiyatından Üsküdar Zaman Aynasında Üsküdar***, İstanbul 2003.

Kahraman, Kemal, Seyfettin Ünlü, ***Hayal Şehir: Şiirlerde Üsküdar***, İstanbul 2004.

Kahraman, Kemal (ed.), ***150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu 23- 26 Kasım 2006: Bildiriler***, İstanbul 2007.

Kahriman, Salih, Sabri Atay, Fuat Recep, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047/M. 1637-1638)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Kahriman, Salih, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Kahya, Esin, Eyten Aydın (ed.), ***İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Anı Kitabı***, y.y. 2004.

Kahya, Fatih, Mahmut Sami Şimşek, ***Şeker Tadında İstanbul***, fot. Mahmut Sami Şimşek ve Enes Ertalay, ed. Nadir Acep, İstanbul 2011.

Kâhya, Yegân, "**İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri"**, doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1992.

Kaldjian, Paul Jeremy, "**Urban Food Security and Contemporary Istanbul: Gardens, Bazaars and the Countryside"**, doktora tezi, The University of Arizona, 2000.

Kaleli, İbrahim, "**İstanbul'da Bizans Sarnıçları"**, doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.

Kalkan, Ersin, ***Yeraltındaki İstanbul***, haz. Nevzat Bayhan, İstanbul 2010.

Kalligas, Paulos, ***Periegesis Eis Syron, Smyrnen, kai Konstantinoupolin. [Voyage a Syros, Smyrne et Constantinople]***, Paris 1997.

Kallinikos IV (Patriarch of Constantinople), ***Ta Kata kai Meta ten Exorian Episymvanta kai Emmetroi Epistolai Kallinikou III, Patriarchou Konstantinoupoleos***, Athena 2004.

Kalpouzos, Giannes, ***Hagioi kai Daimones: Eis Tan Polin***, Athena 2011.

Kancan, Sema, ***Unutulmuş Bir Boğaziçi Yerleşimi: Beykoz***, ed. Ceren Öztabak, haz. Mehmet İlhan, fot. Semai Tansu ve Sema Kancan, İstanbul 2009.

Kandemir, Hüseyin, ***Rus Edebiyatında Istanbul***, Konya 2009.

Kandemir, İsmail, ***Ulu Mabed Ayasofya***, İstanbul 2004.

Kandilli, Ali, ***Türk Boğazları***, İstanbul Marmara Ünive 1992.

Kanık, Orhan Veli, ***I am Listening to Istanbul: Selected Poems of Orhan Veli Kanık***, çev Talat Sait Halman, New York 1971.

Kanon, Joseph, ***Istanbul Passage: A Novel***, New York 2012.

Kaplan, Sefa, ***Batılı Gezginlerin Gözüyle İstanbul***, ed. Sultan Polat, İstanbul 2006.

Kaplan, Sefa, ***Istanbul: In the Eyes of Western Travellers***, ed. Alper Çeker, İstanbul 2008.

Kaplony, Andreas, ***Konstantinopel und Damaskus: Gesandtschaften und Vertraege Zwischen Kaisern und Kalifen 639-750 Untersuchungen zum Gewohnheits-Völkerrecht und zur Interkulturellen Diplomatie***, haz. Gerd Winkelhane, Berlin 1996.

Kaptı, Mevlüde Rüstemoğlu, "**İstanbul'da XIX. Yüzyıl Sivil Kargir Mimarinin Korunması İçin Fener Bölgesi Örneğinde bir Yöntem Geliştirilmesi**", doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 1998.

Kara Çelebizade Mahmud Efendi, ***Defter-i Haneha-i Mahallat-ı İstanbul: 1046 H.'de İstanbul'da Mevcud Mahallelerin İsimleri***, y.y. t.y.

Kara Pilehvarian, Nuran, Nur Urfalıoğlu, Lütfi Yazıcıoğlu, ***Fountains in Ottoman Istanbul***, İstanbul 2004.

Kara-Ensari, H. Fahrünnisa, "**İstanbul Metropoliten Alan Gelişme Sürecinde bir Dini, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1994.

Kara, Aslınur (haz.), ***Edebiyatımızda Fatih***, İstanbul 2006.

Kara, Aysu Uzsayılır, Nuran Köse (haz.), ***Kent ve Su: İstanbul'da Su Kültürü Su Kullanım Alışkanlıkları***, İstanbul 2004.

Kara, İsmail, Salih Pulcu (haz.), ***A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u***, haz. İsmail Kara ve Salih Pulcu, İstanbul 1996.

Kara, Mesut, ***Pendik'li Yıllar: Sine-Masal Anılar***, İstanbul 2010.

Karabekir, Cemal, ***Maçka Silâhhanesi Hatıraları İstiklâl Harbi Kahramanları***, İstanbul 1991.

Karaca, Mehmet Zafer, "**İstanbul'da Tanzimat Öncesi Osmanlı Dönemi Rum Ortodoks Kiliseleri**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2000.

Karaca, Nesrin, ***Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde Geçmiş Zaman ve İstanbul***, Ankara 1998.

Karaca, Nusret, ***Ben Haliç***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Mehmet İlhan, fot. Ali Çamur, İstanbul 2009.

Karaca, Yılmaz, Rasim Erol, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 19 Numaralı Sicil (H. 1028-1030/M.1619-1620)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Karaca, Yılmaz, Rasim Erol, Salih Kahriman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/ M. 1618)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Karaca, Zafer, ***İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri***, haz. Aslıhan Dinç, İstanbul 2006.

Karaca, Zafer, ***İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri***, İstanbul 2008.

Karadağ, Elgin, "**Yıldız Şale Kasr-ı Hümâyunu'nda Bulunan Halı ve Seccadeler (Malzeme-Teknik-Desen Açısından İncelenmesi)**", sanatta yeterlik tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

Karagoz, Şehrazat, **"Kleinasiatisch-graeco-persische Kunstwerke im archaeologischen Museum von Istanbul"**, doktora tezi, Technische Universitaet Wien, 1992.

Karagözoğlu, Emin, ***İstanbul'un Hellenistik ve Roma Devirlerine Ait Mezar Stellerine İlişkin Yeni Buluntular Antik Byzantion Nekropol Buluntularında Yeni Belgeler***, İstanbul 1951.

Karahasan, Ümran, "**Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları Dönemi**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2005.

Karakartal, Oğuz, ***Ağabey Hisar: Anadolu Hisarı***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Mehmet İlhan, fot. Ezgihan Gürer, İstanbul 2009.

Karakas, Deniz, "**Clay Pipes, Marble Surfaces: The Topographies of Water Supply in Late Seventeenth and Early Eighteenth-century Ottoman Istanbul**", doktora tezi, State University of New York at Binghamton, 2013.

Karakışla, Yavuz Selim, ***Eski İstanbul Delileri: Pazarola Hasan Bey***, İstanbul 2006.

Karakurt, Ali, ***Fener Patrikhanesinin İçyüzü***, İstanbul 1955.

Karaman, Mahmut, ***Üsküdar'ın Kimliği Bir Şehir Sosyolojisi Denemesi***, Ankara 2008.

Karaman, Ozan, "**Remaking Space For Globalization: Dispossession Through Urban Renewal in Istanbul,"** doktora tezi, University of Minnesota, 2010.

Karaoğlu, Şengül, ***İstanbul'un Semtleri: Göztepe***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Karapetian, Petros Zeki, ***Hngadarean Hishatakaran Samatioy S. Georg Ekeghetswoy, 1461-1935, Patrastuats Petros Karapeteane***, İstanbul 1935.

Karay, Refik Halid, ***İstanbul'un İç Yüzü***, İstanbul 1336, 1971.

Karaz, Clarie, ***Topkapı Palace: Inside and Out: A Guide to the Palace Museum and Grounds***, fot. Murat Uğurlu, İstanbul 2004.

Karcadağ, Ahmet Fehmi, ***Sertaç Türbesi ve Külliyesi: Karacaahmet Üsküdar / İstanbul***, Adapazarı, t.y.

Karıncalı, Ünal, ***Cumhurbaşkanlığı Makamı Olarak Dolmabahçe Sarayı ve Atatürk***, İstanbul 2011.

Karimi, Fatikh, Fazıl Gökçek, ***İstanbul Mektupları***, İstanbul 2001.

Kariotoglou, Alexandros, ***The Cathedral City Constantinople Chalcedon the Historic Bishopric of Bithvnia***, Athens 1996.

Karmi, Ilan, ***The Jewish Community of Istanbul in the Nineteenth Century: Social, Legal and Administrative Transformations***, İstanbul 1996.

Karmi, Ilan, ***Jewish Sites of İstanbul: A Guide Book***, İstanbul 1995.

Karolidis, Pavlos, ***Romanos Diogenis: İstanbul'a Yollar Açılırken***, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul, t.y.

Kastanakis, Tharasos, ***Hacı Manuil: Beykoz'da Neler Oldu?***, çev. Osman Belda, İstanbul 1995.

Kastoryano, Lidya, ***Quand L'innocence Avait un Sens: Chronique d'une Famille Juive d'Istanbul d'Entre les Deux-Guerres***, İstanbul 1993.

Kâtib Çelebi, ***Tarih-i Kostantiniyye ve Kayasıre***, haz. İbrahim Solak, Konya 2009.

Kavak, Semih v.dğr. (haz.), ***Ben İstanbul'um = I'm Istanbul***, İstanbul 2007.

Kavak, Semih, ***Harika Şehir İstanbul***, çizen İsmet Çabuk, İstanbul 2006.

Kavak, Semih, ***Gökyüzünden İstanbul İbadethaneleri***, ed. Yüksel Durgut, İstanbul 2010.

Kavak, Semih (haz.), ***Yabancı Gazetecilerin Gözü ile İstanbul / Istanbul With the Perspectives of Cor***, İstanbul 2006.

Kavukçuoğlu, Deniz, ***Mühürdar'dan Moda'ya: "Geçmişe Doğru Bir Gezinti"***, İstanbul 2010.

Kaya, Bayram Ali (haz.), ***Tekke Kapısı: Yenikapı Mevlevihanesi'nin İnsanları***, İstanbul 2012.

Kaya, Ferda Şule, "**İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımlamaları Üzerine bir Alan Araştırması"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Kaya, Mustafa İsmail, "**Shops and Shopkeepers in the İstanbul İhtisab Register of 1092/1681"**, doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2006.

Kaya, Önder, ***Cihan Payitahtı İstanbul***, ed. Adem Koçal, haz. Emine Eroğlu, İstanbul 2010.

Kaya, Önder, ***Cumhuriyetin Vitrin Şehri: 3 Devir İstanbul***, haz. Bilge Özel İmanov, İstanbul 2010.

Kaya, Önder, ***Konstantin'in Kutsanmış Şehri***, İstanbul 2008.

Kaya, Önder, ***Yârim İstanbul***, İstanbul 2006.

Kaya, Önder, ***Yitip Giden İstanbul: Kaybolan Mirasın İzinde***, İstanbul 2011.

Kaya, Şule, ***İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımları Üzerine Bir Alan Araştırması***, İstanbul 1999.

Kayaboğazı, Şeref, ***İstanbul ve Dolayı Coğrafyası***, III c., İstanbul 1942-47.

Kayacan, Mehmed Ali, ***Çatalca Vilayeti***, haz. A. Ergun Çınar, Çatalca t.y.

Kayaoğlu, Gündağ İ., Ersu Pekin (haz.), ***Eski İstanbul'da Gündelik Hayat***, fot. Selamet Taşkın, İstanbul 1992.

Kaygılı, Osman Cemal, ***İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri: Halkbilim***, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul 1937, 2007.

Kaygılı, Osman Cemal, ***Köşe Bucak İstanbul***, haz. Tahsin Yıldırım, İstanbul 2009.

Kayhan Elbirlik, Leyla, "**Negotiating Matrimony: Marriage, Divorce, and Property Allocation Practices in Istanbul, 1755-1840"**, doktora tezi, Harvard University, 2013.

Kaynak, Rahşan, “**XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şeriyye Sicillerine Göre)**”, doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

Kaynar, Hakan, “**Cumhuriyet İstanbul’unda Modernlik Fragmanları**”, doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007.

Kayra, Cahit, ***Bebek: Mekanlar ve Zamanlar***, fot. Gündüz Kayra, Ali Konyalı ve Gürol Sözen, İstanbul 1993.

Kayra, Cahit, ***Eski İstanbul’un Eski Haritaları***, İstanbul 1990.

Kayra, Cahit, ***İstanbul Haritaları: Ortaçağdan Günümüze***, İstanbul 1990.

Kayra, Cahit, ***İstanbul Mekanlar ve Zamanlar***, İstanbul 1990.

Kayra, Cahit, ***İstanbul’un Yokuş ve Merdivenleri***, fot. Gündüz Kayra, Mehmet Mutaf ve Sıtkı Kösemen, ed. Tülin Er, İstanbul 2009.

Kayra, Cahit, Erol Üyepazarcı, ***Kandilli, Vaniköy, Çengelköy: Mekânlar ve Zamanlar: Glimpses of Kandilli, Vaniköy, Çengelköy***, çev. Mary Işın, İstanbul 1993.

Kayra, Cahit, ***Sosyo-Kültürel Açıdan Ermeniler ve Türkler: İstanbul Ermenileri***, İstanbul 2010.

Kayserilioğlu, R. Sertaç, ***Bir İstanbul Klasiği “İETT” / A Classic of Istanbul***, İstanbul 2002.

Kayserilioğlu, R. Sertaç, ***Dersaadet’ten İstanbul’a Tünel***, II c., İstanbul 2007.

Kazan, Hilal, Kenan Yıldız (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H.990-991/ M. 1582-1583)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010

Kazan, Hilâl, “**XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayı’nın Sanatı Himayesi**”, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Kazankaya, Hasan, ***Fatih Sultan Mehmet: İstanbul’un Fethi ve Fethin Karanlık Noktaları***, ed. Ferhat Kızıltuğ, İstanbul 1999.

Kazgan, Haydar, Sami Önal, ***İstanbul’da Suyun Tarihi: İstanbul’un Su Sorununun Tarihsel Kökenleri ve Osmanlı’da Yabancı Su Şirketleri***, İstanbul 1999.

Kazgan, Haydar, ***Galata Bankerleri***, II c., İstanbul 2005.

Kebecioğlu, Nureddin Vasfi, ***Tarihte İstanbul Şehri***, İstanbul 1944.

Kenne, Mel, ***Galata’dan = The View from Galata***, çev. İpek Seyalıoğlu, ed. Güven Turan, İstanbul 2010.

Kenny, Adrian, ***Istanbul Diary***, Dublin 1994.

Keoseean, Varuzhan, ***Hushamatean 160-Ameay Surb Prkich Hayots Hiwandanotsi***, İstanbul 1994.

Kerametli, Can, ***Galata Mevlevihanesi: Divan Edebiyatı Müzesi***, fot. Sami Güner, İstanbul 1977.

Kerametli, Can, Zahir Güvemli, ***Türk ve İslâm Eserleri Müzesi***, fot. Sami Güner, İstanbul 1974.

Keribar, İzzat, Akın Özkan (fot.), ***İstanbul: Visitors Guide***, İstanbul y.y.

Kerk, Nieuwe de, ***Istanbul the City and the Sultan***, Ankara 2007.

Keseroğlu, Hasan S., R.Tûba Çavdar, Neslihan Uraz, ***Fotoğraflarla İstanbul Kütüphaneleri: Değişik Kesitlerden Örnekler / Libraries of Istanbul: A Cross-Section of the Libraries With Related Texts and Specialized Photographs***,; fot. Edibe Buğra; terc. Hakan Turgun, İstanbul 1995.

Kesisoğlou, Krystinou (haz.), ***Enoria tes Hagias Konstantinoupoleos: Tzimpali***, Athena 1998.

Keskin, Çandaş, “**İstanbul’da Bulunan Osmanlı Dönemi Armalı ve Madalyalı Mezar Taşları**”, doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2001.

Keskin, Enes, ***İstanbul’un Semtleri: Kireçburnu***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Keskin, Enes, ***İstanbul’un Semtleri: Kozyatağı***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. Ayşe Uzsayılır Kara, fot. Cenk Şener, İstanbul 2003.

Keskin, Yasemin, “**İstanbul’da Eğlence Hayatı (1923–1938)**”, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Keyder, Çağlar (der.), ***Istanbul: Between the Global and the Local***, Lanham 1999.

Keyder, Çağlar, Ayşe Öncü, ***Istanbul and the Concept of World Cities***, İstanbul 1993.

Keyder, Çağlar (der.), ***İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında***, çev. Sungur Savran, İstanbul 2000.

Khalil, Alexander Konrad, “**Echoes of Constantinople: Oral and Written Tradition of the Psaltes**

of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople", doktora tezi, University of California, 2009.

Khani, Ahmad, ***Fath Al-Qustantiyah: Masrahiyatan Nathriyah Wa-Shiriyah***, Riyad 1985.

Kıbrıs, R. Barış (ed.), ***Istanbul: The City of Dreams: Views of Istanbul and Daily Life in the Ottoman World from the 17 th to 20 Th Century with Selected Works from the Suna and İnan Kıraç Foundation Collection***, çev. Liz Amado, İstanbul 2008.

Kılıç, Abdullah (haz.), ***Karşılıksız Hizmetin Muhteşem Abideleri: İstanbul Şifahaneleri / Magnificent Structures of Philanthropy: The Şifahanes of Istanbul***, İstanbul 2009.

Kılıç, Abdullah (haz.), ***Sultan Genç Osman'ın Hasbahçesi: Güngören: Mustafa Paşa Nam-ı Diğer Vidas***, İstanbul 2005.

Kılıç, Davut, ***Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi***, Ankara 2008.

Kılıç, Hüseyin, Salih Kahriman, Fuat Recep, Sabri Atay, Rasim Erol, Yılmaz Karaca, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072-1073/M. 1661-1662)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Kılıç, Hüseyin, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman, Fuat Recep, Sabri Atay, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102/M. 1691)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Kılıç, Mehmet (ed.), ***Istanbul: The Sultan of Cities***, İstanbul 1996.

Kılıçkaya, Ali, ***Churches of İstanbul***, ed. Nurhayat Yazıcı, fot. Erdal Yazıcı, İstanbul 2008.

Kılınçaslan, İsmet v.dğr., ***Büyük İstanbul Şehrinde Hizmetler ve Belediye Giderleri Analizi Üzerine Bir Deneme***, İstanbul 1974.

Kılınçaslan, İsmet, ***İstanbul: Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri***, İstanbul 1981.

Kılınçer, Gülsen, ***Kaybolan Çeşmeler***, İstanbul 2007.

Kırdar, Lütfi, ***Cumhuriyet Devrinde İstanbul***, İstanbul 1949.

Kırdar, Lütfi, ***Harp Yıllarında İstanbul'daki Faaliyetler***, İstanbul 1945.

Kırıkçı, Emine, "**XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Devlet Simgelerinin Mimaride Kullanımı**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2012.

Kırıkçı, Recep, Doğan Pur (haz.), ***İstanbul Türbeleri ve Diğer Ziyaret Yerleri Rehberi***, İstanbul 2005.

Kırımlı, Faik, ***İstanbul Antikacıları***, İstanbul 1996.

Kırımtay, Süleyman, ***Canverted Byzantine Churches in Istanbul: Their Transformation into Mosques and Masjids***, İstanbul 2001.

Kırımtay, Süleyman, "**XV. ve XIX. Yüzyıl'lar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1996.

Kıvami, ***Fetihname***, haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul 2007.

Kıvılcım, Gönül, ***Yaşayan Tanıklarla Karaköy***, ed. Gülsüm Cengiz ve S. Faruk Göncüoğlu, haz. Mehmet İlhan, fot. Volkan Yenel, İstanbul 2009.

Kıvılcımlı, Hikmet, ***Fetih ve Medeniyet: Bir Tarih Tezinin Işığı Altında: İstanbul'un Fethi***, İstanbul 1953.

Kızıldağ, Şaban, ***Dersaadet'ten İstanbul'a Eminönü Ailesi***, İstanbul 2004.

Kızıldemir, M. Orhan, ***Şirket-i Hayriye İdaresi***, İstanbul, t.y.

Kızıldere, Selda, "**İstanbul'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapılarının Kent Bütünü İçindeki Yerinin Değerlendirilmesi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

Kızılkayak, Görkem (haz.), ***Kaynaktan Mahalleye Ab-ı Hayat: Kadıköy Çeşmeleri***, İstanbul 2011.

Kidonopoulos, Vassilios, ***Bauten in Konstantinopel, 1204-1328: Verfall und Zerstörung, Restaurierung, Umbau und Neubau von Profan- und Sakralbauten***, Wiesbaden 1994.

Kielty, Bernardine, ***The Fail of Constantinople***, New York 1957.
Kielty, Bernardine, ***Fethu'l-Kustantîniyye***, çev. Şükrî Mahmûd Nedîm, Bağdad 1962.

Kiilerich, Bente, ***The Obelisk Base in Constantinople: Court Art and Imperial Ideology***, Roma 1998.

Kilimci, Sibel, ***Başı Poyrazlı Semt İcadiye***, İstanbul 2010.

Kiradzhiev, Svetlin, ***Istanbul***, Sofiia 1972.

Kiras, İbrahim, İrfan Çiftçi (haz.), ***Fetih ve İstanbul***, İstanbul, t.y.

Kireçci, Tebernüş, ***Boğaziçine Dair Çok Şey: Yalıların Gizemi***, ed. Atilla Taş, İstanbul 2004.

Klein, Holger A., Robert G. Ousterhout, Brigitte Pitarakis (haz.), ***Bir Anıt, İki Anıt Kişilik Theodoros Metokhites'ten Thomas Whittemore'a Kariye***, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2007.

Klein, Holger A., Robert G. Ousterhout, Brigitte Pitarakis (haz.), ***Kariye Cami Yeniden / The Kariye Camii Reconsidered***, çev. İnci Türkoğlu, İstanbul 2011.

Kleinbauer, W. Eugene, Antony White, Henry Matthews, ***Saint Sophia at Constantinople: Singulariter in Mundo***, Dublin 1999.

Kleinbauer, W. Eugene, Antony White, Henry Matthews, ***Ayasofya***, çev. Handan Cingi, fot. Tahsin Aydoğmuş, İstanbul 2004.

Kleiss, Wolfram, ***Beobachtungen in der Hagia Sophia in Istanbul***, İstanbul 1965.

Kleiss, Wolfram, ***Topographisch-Archäologischer Plan von Istanbul: Verzeichnis der Denkmäler und Fundorte***, Tübingen 1967.

Klentos, John Eugene, "**Byzantine liturgy in twelfth-century Constantinople: An analysis of the Synaxarion of the monastery of the Theotokos Evergetis (codex Athens Ethnike Bibliotheke 788)**", doktora tezi, University of Notre Dame, 1995.

Klinghardt, Karl, ***Angora-Konstantinopel***, Frankfurt 1924.

Knight, Ricky D., "**The long wait: African migrant communities and the production of local identity in Istanbul, Turkey**", doktora tezi, Washington State University, 2011.

Knudsen, Erik Lance, ***Great Britain, Constantinople and the Turkish Peace Treaty: 1919-1922***, New York 1987.

Koca, H. İbrahim, ***Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilatı: (Şehremaneti): (1855-1313)***, İstanbul 1996.

Kocabaş, Ufuk (haz.), ***İstanbul Arkeoloji Müzeleri Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008 / Istanbul Archaeological Museums Proceedings of the Symposium on Marmaray-Metro Salvage Excavations 5th-6th May 2008***, İstanbul 2010.

Kocaçimen, Prepared F., ***Istanbul Mosques***, İstanbul 1966.

Kocadağ, Burhan, ***Şahkulu Sultan Dergahı ve İstanbul Tekkeleri***, İstanbul 1998.

Kocaışık, Dilruba, ***Fatih***, İstanbul 2003.

Kocal, Hayati Ferdi, ***Büyükada Hatıralarım***, haz. Rifat Behar ve Özer Kangür, İstanbul 2001.

Kocamanoğlu, Emine, "**Yabancı Okullarda Din Eğitimi, Robert Kolej-Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi) Örneği**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.

Kocaosmanoğlu, Alime, ***İstanbul'un Semtleri: Okmeydanı***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Koci, Mallory Katherine, "**Istanbul: Redefining Topoi and Establishing the City As Character in Contemporary Turkish Novels**", doktora tezi, Emporia State University, 2009.

Koç, Murat, "**Yeni Türk Edebiyatında Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

Koç, Murat, ***Yeni Türk Edebiyatı'nda Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti***, İstanbul 2005.

Koçak, Ali, "**Tarihi Yapıların Statik ve Dinamik Yükler Altında Lineer ve Non-Lineer Analizi: Küçük Ayasofya Camii Örneği**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1999.

Koçak, Osman, ***Üsküdar Surp Garabed Ermeni Kilisesi***, İstanbul 2005.

Koçer, Kemal, ***Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul: İşgal Senelerinde M. M. Grubunun Gizli Faaliyeti***, İstanbul 1946.

Koçgündüz, Mesut, ***İstanbul'da Bizans Devrine Ait Anıt ve Yapılar***, İstanbul 1951.

Koçoğlu, Özcan F. (haz.), ***Fatih Sultan Mehmed Han ve İstanbul'un Fethi***, ed. Kemal Erkan, İstanbul 2011.

Koçu, Reşad Ekrem, ***Dârülaceze: 1895-1974***, haz. İhsan Özkaya v.dğr., İstanbul 1974.

Koçu, Reşad Ekrem, ***A Guide to the Topkapi Palace Museum***, İstanbul 1966, 1968.

Koçu, Reşad Ekrem, ***İstanbul Ansiklopedisi***, XI c., İstanbul 1944-75.

Koçu, Reşad Ekrem, ***İstanbul Tulumbacıları***, İstanbul 1981, 2005.

Koçu, Reşad Ekrem, ***Tarihte İstanbul Esnafı***, İstanbul 2003.

Koçu, Reşad Ekrem, ***Topkapu Sarayı***, İstanbul 1960.

Koder, Johannes, Thomas Weber, ***Liutprand von Cremona in Konstantinopel: Untersuchungen zum Griechischen Sprachschatz und zu Realienkundlichen Aussagen in Seinen Werken***, Wien 1980.

Koepf, Hans, ***Boğaziçi Köşkleri***, İstanbul 1986.

Koethe, Harald, ***Das Konstantinsmausoleum und Verwandte Denkmaler***, Berlin, t.y.

Kohen, Aaron, ***Zaman Tünelinden Bir Bakış: Ortaköy ve Museviler***, İstanbul 2011.

Kohlwein, Joseph Oehlinger, ***Constantinopel und die Turken***, Wien 1823.

Kolay, Arif, ***Sancaktepe Tarihi***, haz. Muhammed Ali Cankatar, İstanbul 2010.

Koloğlu, Orhan, ***Cercle d'Orient'dan Büyük Kulüp'e***, İstanbul 2005.

Koloğlu, Orhan, ***Loti'nin Kadınları Osmanlı Hareminin Gizemli Dünyası***, İstanbul 1999.

Kolsuz, Asuman, ***Topkapı Sarayı Müzesi Çinili Köşk Türk Çini ve Keramikleri Seksiyonu Rehberi***, Ankara 1971.

Koltuk, M. Taner, ***Osmanlı Belgelerinde Silivri***, haz. Elif Bilici ve Ömer Sebahattin Çetin, İstanbul 2011.

Komandorova, N. I. (Natalia Ivanovna), ***Russkii Stambul***, Moskva 2009.

Kondakov, N. P. (Nikodim Pavlovich), ***Vizantiiskie Tserkvi i Pamiatniki Konstantinopolia***, Moskva 2006.

Kongar, Emre, Taner Berksoy, ***İstanbul Halkının Günlük Yaşam Biçimi ve Tüketim Davranışları Araştırması***, İstanbul 1990.

Kongar, Emre, ***İstanbul Halkının Yaşam Biçimi ve Sorunları***, İstanbul 1999.

Konstantinidi, Yosif, ***To Hrisokeramo Çengelköy Tu Vosporu / Boğaziçi Çengelköyü***, Athena 1992.

Kontovas, Nicholas, "**Lubunca: The Historical Development of Istanbul's Queer Slang and a Social-Functional Approach to Diachronic Processes in Language**", doktora tezi, Indiana University, 2012.

Konuk, İsmet, ***İstanbul***, İstanbul 1966.

Konuk, Neval, ***Pendik: Tüm Tarihi İle***, haz. Abdullah Günday ve Gülden Budak, İstanbul 2010.

Konyalı, Ali, ***Topkapı Sarayı / Topkapı Palace***, çev. Ender Gürol, İstanbul 2000.

Konyalı, İbrahim Hakkı, ***Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi***, II c., İstanbul 1977.

Konyalı, İbrahim Hakkı, ***Fatih'in Mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik): Vakfiyeleri***, ***Eserleri***, ***Hayatı***, ***Mezarı***, İstanbul 1953.

Konyalı, İbrahim Hakkı, ***İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları: At Meydanı, Pertev Paşa Sarayı, Çinili Köşk***, İstanbul 1943.

Koraltürk, Cumhur, ***Vapurlar ve İstanbul Resim Sergisi: 17-24 Mart 2008 İDO (Şirket-i Hayriye) Yeni Kadıköy İskelesi***, İstanbul 2008.

Koraltürk, Murat, ***Haliç'te Ulaşım ve Haliç Vapurları Şirketi (1909-1941)***, İstanbul 2005.

Koraltürk, Murat, ***Buharlı Vapurlardan Deniz Otobüslerine İstanbul'da Deniz Ulaşımı***, İstanbul 2010.

Koraltürk, Murat, ***Şirket-i Hayriye (1851-1945)***, İstanbul 2007.

Kordatus, Yannis, ***Bizans'ın Son Günleri***, çev. Muzaffer Baca, İstanbul 2006.

Korkmaz, Safter, ***Cankurtaran Şövalyeleri İstanbul Dehlizlerinde***, İstanbul 2009.

Korle, Sinan, ***Kızıltoprak Günlerim***, İstanbul 1997.

Koromila, Marianna, ***I Istati Agona Tis Vizantinis Protevusas / Bizans Başkentinin Son Çırpınması***, İstanbul 1992.

Kortan, Enis, ***Kaybolan İstanbul'um: Bir Mimarın Anıları 1947-1957***, haz. Bülent Özükan; Nilgün Özükan; L. Corbusier, İstanbul 2009.

Kos, Karoly, ***İstanbul: Şehir Tarihi ve Mimarisi***, Ankara 1995.

Kós, Károly, ***Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Mimarisinin Doğu Kökeni***, çev. Naciye Güngörmüş, İstanbul 2008.

Kosean, Hakob, ***Gerezmanatun Katoghike Hayots Kostandnupolsoy***, y.y. t.y.

Kosswig, Leonore, ***Zum Botanischen Vorbild der Säulen vom Theodosiusbogen in Istanbul***, Stuttgart 1968.

Kostandov, Georgi P., ***İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul: Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000***, haz. Ayşegül İzed, İstanbul 2011.

Kostandyan, E. A. (Emma Ashoti), ***Kostandnupolsi "Arevelk" Oraterte***, Erevan 2003.

Koutoulas, Diamantes, ***Vyzantine Konstantinoupole: Topographike Anasynthese***, Athena 2000.

Koutsare, Georgia I, Michale Nikolinakou, ***Meres tes Konstantinoupoles***, Athena 1982.

Koydl, Wolfgang, ***Der Bart des Propheten: Haarige Geschichten aus Istanbul***, Wien 1998.

Koyunoğlu, H. Hüsnü, **"Sosyal Politika Açısından Vakıflar-XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği"**, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.

Kozanoğlu, Cemal, ***Her Yönüyle Silivri***, İstanbul 1994.

Kökçe, Binbir, **"XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda, İstanbul'da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri"**, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Kökden, Uğur, ***İstanbul: Zamana Açılan Kapı***, ed. Filiz Özdem, İstanbul 2005.

Köknel, Suat, ***Loncadan Oda'ya: İstanbul Ticaret Odası'nın 125. Yılı Anısına***, ed. Mustafa Baykan, Fethi Aytuna ve Bilge Celen, çev. Emre Altınok ve Fethi Aytuna, fot. Ferit Aşıklar, Ayşe Akhan ve Ziya Altunok, İstanbul, t.y.

Köksal, T. Gül, **"İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri"**, doktora tezi, İTÜ, 2005.

Köksal, Yücel, Sedat Rikay, Utkun Samim, ***İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi***, IV c., İstanbul 1982.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi, ***İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul***, çev. ed. Hrand D. Andresyan, haz. Kevork Pamukciyan, İstanbul 1952, 1988.

Köprülü, Tuna, ***İstanbul'daki Yabancı Saraylar / Foreign Palaces of Istanbul***, çev. Betsy Göksel, fot. Çetin Korkmaz, İstanbul 2007.

Köprülü, Tuna, ***Kültür Başkenti İstanbul / The Capital of Cultures***, İstanbul 2009.

Köse, Fatih, **"İstanbul Halveti Tekkeleri"**, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Köse, Fatih, ***İstanbul Halveti Tekkeleri***, İstanbul 2012.

Köse, Yavuz (ed.), ***İstanbul: İmparatorluk Başkentinden Megakente***, çev. Ayşe Dağlı, İstanbul 2011.

Kösemen, Deniz, **"İstanbul Ticaret Bölgesinin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Hanların Mimari Kurgusu"**, doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2006.

Köseoğlu, Cengiz, ***Topkapı Palace***, İstanbul 1982.

Köseoğlu, Neşet, ***Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı***, İstanbul 1953.

Köseoğlu, Neşet, ***İstanbul Hamamları: Principaux Bains Publics Turcs du Côté d'Istanbul***, İstanbul 1952.

Köşklü, Zerrin, **"XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi"**, II c., doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.

Kramer, Joachim, ***Korinthische Pilasterkapitelle in Kleinasien und Konstantinopel: Antike und Spatantike Werkstattgruppen***, Tübingen 1994.

Kramer, Joachim, ***Skulpturen mit Adlerfiguren an Bauten des 5. Jahrhunderts N.Cr. in Konstantinopel***, Köln 1968.

Krasnokutskii, Aleksandr Grigorevich, ***Dnevnyia Zapiski Poiezdki v Konstantinopol***, y.y. 1815.

Krause, Johann Heinrich, ***Die Eroberungen von Constantinopel im Dreizehnten und Fünfzehnten Jahrhundert durch die Kreuzfahrer***, Halle 1870.

Krautheimer, Richard, ***Three Christian Capitals: Topography and Politics***, Berkeley 1983.

Kreft, Herbert, ***Istanbul-Bursa in Wort und Bild Gefasst von Herbert Kreft***, Minden 1956.

Kreiser, Klaus, ***Istanbul und das Osmanische Reich: Derwischwesen Baugeschichte İnscriftenkunde***, İstanbul 1995.

Krischen, Fritz, ***Die Landmauer von Konstantinopel Bearbeitet im Auftrage der Deutschen Forschungsgemeinschaft***, ***1***, Berlin 1938.

Kritovoulos, ***Din Domnia lui Mahomed al II-Lea Anii 1451-1467 (Derebus Per Annos 1451-1467 a Mechemete II Gestis)***, ed. Vasile Grecu, Bucureşti 1963.

Kritovoulos, ***History of Mehmed the Conqueror***, çev. Charles T. Riggs, New Jersey 1954.

Kritovoulos, ***Kritovulos Tarihi: 1451 – 1467***, çev. Ari Çokona, İstanbul 2012.

Kritovulos, ***Târîh-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî***, çev. Karolidi, İstanbul 1328.

Kuban, Doğan, ***Ahşap Saraylar: Kaybolan Kent Hayalleri***, İstanbul 2001.

Kuban, Doğan, ***Boğaziçi'ne Ait Söylencelerden Bazıları***, İstanbul 1972.

Kuban, Doğan v.dğr. (haz.), ***From Byzantion to Istanbul: 8000 Years of a Capital: June 5 - September 4, 2010, Sabancı University Sakıp Sabancı Museum***, çev. Carol LaMotte ve Mary Priscilla Işın, ed. Şevki Koray Durak, İstanbul 2010.

Kuban, Doğan, ***Istanbul an Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Istanbul***, İstanbul 1996.

Kuban, Doğan, ***İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul***, çev. Zeynep Rona, ed. Emre Yalçın, İstanbul 2010.

Kuban, Doğan, ***İstanbul Yazıları: Kent ve Mimarlık Üzerine***, haz. Gülçin İpek, İstanbul 1998.

Kuban, Doğan, ***İstanbul'un Tarihi Yapısı: Tarihi Gelişme Şehrin Tarihi Yapısının Özellikleri Koruma Yöntemleri / Doğan Kuban***, İstanbul 1969.

Kuban, Doğan (ed.), ***Müze-Kent: İstanbul Müze-Kent Projesi Bağlamında Gözlemler***, İstanbul 2006.

Kuban, Doğan, ***An Ottoman Building Complex of the Sixteenth Century: The Sokullu Mosque and its Dependencies in Istanbul***, İstanbul 1968.

Kuban, Doğan, ***Toplarönü (İstanbullu Doğan Kuban ve Boğaziçi)***, söyleşi Rozerin Doğan, İstanbul 2010.

Kucuk, Bekir Harun, "**Early Enlightenment in Istanbul**", doktora tezi, University of California, 2012.

Kulaksız, A. Halim, ***Silüetler Şehri İstanbul / City of Silhouettes Istanbul***, İstanbul 2010.

Kumbaracılar, İzzet, ***Hekim-Başı Odası İlk Eczane Baş-Lala Kulesi (Topkapı Sarayı Hazinei Evrak Vesikaları)***, İstanbul 1933.

Kumbaracılar, İzzet, ***İstanbul Sebilleri***, Ankara 1938.

Kumbaracılar, İzzet, ***İstanbul Surları ve Yedikule***, çev. Cahide Taner, İstanbul t.y.

Kumbaracılar, İzzet, ***Yedikule: İstanbul Surları ve Yedikule***, çev. Cahide Taner, İstanbul t.y.

Kummer, Matthias von (haz.), ***Deutsche Präsenz am Bosporus: 130 Jahre Kaiserliches Botschaftspalais, 120 Jahre Historische Sommerresidenz des Deutschen Botschafters in Tarabya / Boğaziçi'ndeki Almanya: Alman İmparatorluğu Sefaret Köşkü'nün 130 Yılı, Alman Sefareti Tarabya Yazlık Rezidansı'nın 120 Yılı***, İstanbul 2009.

Kuntay, Mithat Cemal, ***Üç İstanbul***, İstanbul 1938.

Kunter, Halim Baki, A[li] Saim Ülgen, ***Fatih Camii ve Bizans Sarnıcı***, İstanbul 1938.

Kunter, Halim Baki, ***Fatih Darüşşifası***, Ankara 1962.

Kurak, Kemal, ***Pierre Loti***, Ankara 2007.

Kuran, Abdullah, Ali Sami Ülgen, ***Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Eserleri: Külliyeler Camiler ve Mescidler***, İstanbul 1972.

Kuran, Timur, Müslim İstekli, Ömer Faruk Bahadur (haz.), ***Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam / Social and Economic Life in Seventeenth-Century Istanbul Glimpses from Court Records, 1: Esnaf ve Loncalar, Hıristiyan ve Yahudi Cemaat İşleri, Yabancılar***, ed. Emre Yalçın, İstanbul 2010.

Kurat, Yuluğ Tekin, ***Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği. 1877-1880***, Ankara 1968.

Kurşun, Zekeriya, ***Medâris-i İstanbul: Yaşayan İstanbul Medreseleri***, II c., İstanbul 2008.

Kurşun, Zekeriya v.dğr. (ed.), ***Üsküdar Sempozyumu I: 23-25 Mayıs 2003: Bildiriler***, İstanbul 2004.

Kurşun, Zekeriya v.dğr. (ed.), ***Üsküdar Sempozyumu II: 12-13 Mart 2004: Bildiriler***, İstanbul 2005.

Kurtay, Nevin, "**İstanbul'da 19. Yüzyıl Kentsel Yaşamında Koşut Olarak Değişen Saray ve Konut Mimarlığı**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001.

Kurtçu, Ünal, ***Boğaziçi Tiryakiliği***, Ankara 2007.

Kurtoğlu, Kenan, ***Önemli Bir Turistik Mahal Olarak İstanbul ve Milli Saraylar***, İstanbul 1994.

Kurtuluş, Faruk (haz.), ***Fatih Sultan Mehmet ve İstanbulun Fethi***, İstanbul 1953.

Kuruçay, Durbaba, ***İstanbul'un Osmanlı Dönemi Hamamları ve Hamam Kültürünün Türk Turizmindeki Yeri***, İstanbul 1996.

Kuruyazıcı, Hasan, ***Adalar Binalar Mimarlar / Islands Buildins Architects***, fot. Gökhan Tan, Kadir Can ve Murat Öztürk, İstanbul 2011.

Kuruyazıcı, Hasan (haz.), ***Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları / Armenian Architects of Istanbul in the Era of Westernization***, İstanbul 2011.

Kuruyazıcı, Hasan, Mete Tapan, ***İstanbul Fener Semtindeki Sveti Stefan Bulgar Kilisesi: Bir Bina Monografisi***, İstanbul 2009.

Kuşkonmaz, Sabri, ***Kırk Adımda Fulya***, İstanbul 2010.

Kut, Günay, ***İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri***, İstanbul 1982.

Kut, Günay, Edhem Eldem, ***Rumelihisari Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları***, İstanbul 2010.

Kutlu, Hüseyin (ed.), ***Fatih Mosque and Fatih Complex***, fot. Ahmet Arslanoğlu, Ersan Perçem ve Sadık Kutlu, İstanbul 2009.

Kutlu, Şemsettin (der.), ***Bu Şehr-i İstanbul ki: İstanbul Üzerine Anılar, İzlenimler, Sohbetler***, İstanbul 1972.

Kutlu, Şemsettin, ***Eski İstanbul'un Ünlüleri***, İstanbul 1978.

Kuzucu, Kemalettin, ***Babıali Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: (1808-1911)***, Erzurum 2000.

Küçük, İsmail, ***İsmail Küçük'ün Objektifinden Zeytinburnu***, İstanbul 2010.

Küçük, Sezai, ***İstanbul Mevlevihaneleri***, II c., İstanbul 2007.

Küçük, Yalçın, ***Fatih Sultan Mehmet: Yirmibir Yaşında Bir Çocuk***, İstanbul 1990.

Küçükerman, Önder, ***Geleneksel Türk Dericilik Sanayii ve Beykoz Fabrikası: Boğaziçinde Başlatılan Sanayii***, İstanbul 1988.

Küçükerman, Önder (ed.), ***İstanbul'da Karacaahmet Tarihi İçinde Şakirin Camii***, fot. Benno Thoma v.dğr., İstanbul 2011.

Küçükerman, Önder, ***Kapalıçarşı***, haz. Kenan Mortan, fot. Kaplan Taneroğlu, Ankara 2007.

Küçükerman, Önder, ***Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray: "Topkapı" ve " Dolmabahçe***, fot. Ali Konyalı, ed. Korkut Tankuter, İstanbul 2007.

K***üreselleşen İstanbul ve Haydarpaşa***, İstanbul 2006.

Kütüklü, Ferhat, ***Bölücü Terör ve İhtilal Örgütlerine Bağlı Ermenilerin İstanbul Ayaklanmaları: Arşiv Belgeleri, 1895-1896***, İstanbul 2008.

Kütükoğlu, Mübahat S. (ed.), ***Tarih Boyunca İstanbul Semineri: 29 Mayıs -1 Haziran 1988, İstanbul: Bildiriler***, İstanbul 1989.

Kütükoğlu, Mübahat S., ***XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri***, Ankara 2000.

La Rochefoucauld, Gabriel, ***Constantinople Avec Loti***, Paris 1928.

Labarte, Jules, ***Le Palais Impérial de Constantinople et Ses Abords***, Paris 1861.

Lace, William W, ***The Unholy Crusade: The Ransacking of Medieval Constantinople***, Farmington Hills 2007.

Lacroix, Frederic, ***Guide der Voyageur a Constantinople et dans Ses Environs***, Paris 1839.

Lajos, Szadeczky, ***Konstantinapoly Es Magyar Emlekei***, Budapest 1903.

Lamartine, Alphonse de, ***Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları***, çev. Çelik Gülersoy ve Nurullah Berk, İstanbul 1971.

Lamb, Harold, ***Bir İmparatorluğun Doğuşu: Konstantinapol***, çev. İbrahim Şener ve Nesrin Conker, İstanbul 2011.

Lamb, Harold, ***Constantinople: Birth of an Empire***, New York 1957.

Lampé, Melek Celâl, ***Le Vieux Serail des Sultans***, İstanbul 1959.

Lane, Thomas Wakeman, ***A Descriptive Reading on Constantinople***, Philadelphia 1890.

Laqueur, Hans Peter, ***Hüve'l Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*** *[Osmanische Friedhöfe und Grabsteine in Istanbul]*, Tübingen 1993.], çev. Selahattih Dilidüzgün, haz. Ayşen Anadol, İstanbul 1997.

Laquer, Hans-Peter, ***Osmanische Familiengrabanlagen in Istanbul***, Ankara 1994.

Lardiero, Carl Joseph, "**The Critical Patriarchate of Nikephoros of Constantinople (806-815): Religious and Secular Controversies"**, doktora tezi, The Catholic University of America, 1993.

Laskaridou, Aikaterine D., ***Dekapente Chiliades Meres Sten Konstantinoupoli ten Patrida Mou***, Athena 1987.

Latîfî, Abdüllatif Çelebi, ***Evsâf-ı İstanbul***, haz. Nermin Suner (Pekin), İstanbul 1977.

Latka, Jerzy S., ***Adampol - Polska Wies Nad Bosforem***, Istanbul 1981.

Latka, Jerzy S., ***Polonezköy (Adampol): Cennetten Bir Köşe***, çev. Nalan Sardady ve Antony Sarkady, İstanbul 1992.

Launay, L. de, ***La Turquie Que l'On Voit***, Paris 1913.

Lavergne, Gebriel - Joseph de, ***İstanbul Mektupları***, çev. Yaşar Avunç, ed. Enis Batur, İstanbul 2010.

Leal, Karen Alexandra, "**The Ottoman State and the Greek Orthodox of Istanbul: Sovereignty and Identity at the Turn of the Eighteenth Century"**, doktora tezi, Harvard University, 2003.

Leary, Francais, ***The Last Days of Constantinople (II) Night Falls on Byzantium***, Rome 1973.

Lellouch, Menjamin, Stephane Yerasimos (ed.), ***Les Traditions Apocalyptiques au Tournant de la Chute de Constantinople: et Publies par l'Institut Français d'Études Anatoliennes Georges-Dumezil d'Istanbul***, Paris 1999.

Lemaitre, Alfred, ***Abou Naddora a Stamboul***, Paris 1892.

Leonhardı, P., ***Konstantinopel und Umgebung***, Zürich, t. y.

Levchenko, M. V., ***Byzance des Origines à 1453***, çev. Pierre Mabille, Paris 1949.

Levend, Agâh Sırrı, ***Türk Edebiyatında Şehr-Engizler ve Şehr-Engizlerde İstanbul***, İstanbul 1958.

Levine, Lynn, ***Frommer's Istanbul***, Hoboken 2010.

Levy-Aksu, Noemi, ***Ordre et Desordres dans l'Istanbul Ottomane (1879-1909): De l'Etat au Quartier***, haz. François Georgeon, Paris 2013.

Lewis, Bernard, ***İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti*** [*Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, Oklahoma 1989.], çev. Ömer Faruk Birpınar, İstanbul 2006.

Lewis, Raphaela, **Osmanlı'da Günlük *Yaşam***, çev. Beyza Sume Aydaş, Ankara 2006.

Liberty, Arthur Lasenby, ***The Treasure Hunt: The Conspirators in Constantinople***, London t.y.

Liddell, Robert, ***Byzantium and Istanbul***, London 1958.

Lietzmann, Hans, ***Die Landmauer von Konstantinopel: Vorbericht über die Aufnahme im Herbst 1928, von Hans Lietzmann. mit 10 Tafeln und 15 Textbildern***, Berlin 1929.

Limberis, Vasiliki, ***Divine Heiress: The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople***, London, New York 1994.

Lindberg - Doblette, ***Constantinopel***, Berlin t.y.

Loewenthal, Robyn K. (Robyn Kay), ***Elia Carmona's Autobiography: Judeo-Spanish Popular Press and Novel Publishing Milieu in Constantinople, Ottoman Empire, Circa 1860-1932***, II c., Ann Arbor 1985.

Loewenthal, Robyn Kay, "**Elia Carmona's Autobiography: Judeo-Spanish Popular Press and Novel Publishing Milieu in Constantinople, Ottoman Empire, Circa 1860-1932. (Volumes I and II) (Ladino, Romanso, Picaresque)"**, doktora tezi, The University of Nebraska, 1984.

Londonderry, Charles William Vane, ***A Steam Voyage to Constantinople, By the Rhine and the Danube in 1840-41 and to Portugal, Spain, etc. in 1839***, II c., London 1842.

Longnon, Jean V., ***Empire Latin de Constantinople et la Principautede Moree***, Paris 1949.

Lorichs, Melchior, ***Constantinopel zur Zeit Süleiman des Grossen***, Konstantinopel 1906.

Loti, Pierre, ***Istanbul 1890***, çev. Galip Baldıran, Ankara 1999.

Loti, Pierre, ***Istanbul: Le Regard de Pierre Loti***, ed. Alain Quella-Villéger, Paris 1992.

Loti, Pierre, ***Petite Suite Mourante a Fantome d'Orient***, ed. Andre Moulis, Paris 1973.

Ludlow, James M., James Meeker, ***The Captain of the Janizaries: A Story of the Times of Scanderbeg and the Fall of Constantinople***, II c., New York 1890.

Ludwig, Eugene Michael, "**Neo-Chalcedonism and the Council of 553 (Constantinople)**", doktora tezi, Graduate Theological Union, 1983.

Lukas, Michael David, ***The Oracle of Stamboul***, New York 2011.

Maas, Michael Robert, "**Innovation and Restoration in Justinianic Constantinople**", doktora tezi, University of California, 1982.

Mac-Farlane, Charles, ***Constantinople et la Turqui en 1828: Voyage Orne d'une Vue Nouvelle de Constantinople et de Lithographies***, III c., Paris 1829.

Macar, Elçin, Mehmet Ali Gökaçtı, ***Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi***, ed. Bağış Erten ve Foti Benlisoy, İstanbul 2004.

Macar, Elçin, ***İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi***, İstanbul 1999.

Macar, Elçin, Mehmet Ali Gökaçtı, ***İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar***, İstanbul 2002.

MacFarlane, Charles, ***The Armenians: A Tale of Constantinople***, Philadelphia 1839.

MacFarlane, Charles, ***Constantinople et la Turquie en 1828 et 1829***, III c., Paris 1829-30.

Machman, Martin, M. Baha Tanman (ed.), ***Ahşap İstanbul: Konut Mimarisinden Örnekler / Istanbul Holzhauser: Beispiele Seiner Historischen Wohnarchitekur / Wooden Istanbul Examples from Housing Architecture***, çev. Ali Akkaya v.dğr., İstanbul 2008.

Maclagan, Michael, ***The City of Constantinople***, London 1968.

Macridy, Theodor, Theodoros Makridis, ***Anekdota Vyzantina Anaglyfa Rou Mousiou Konstantinoupoleos***, Athines 1931.

Macridy, Theodor, ***Excavations at the Golden Gate, Constantinople***, Oxford 1931.

Maffei, Fernanda de***Bisanzio e L'ideologia delle Immagini***, ed. Claudia Barsanti v.dğr., Napoli 2011.

Magdalino, Paul, ***Constantinople Médiévale: Études sur l'Évolution des Structures Urbaines***, Paris 1996.

Magdalino, Paul, ***Ortaçağda İstanbul: Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi***, çev. Barış Cezar, haz. Çiçek Öztek ve Defne Karakaya, İstanbul 2012.

Mağgönül, A. Zeynep, ***Seçkin Semtin Seçkin Sakinleri: Teşvikiye - Nişantaşı***, İstanbul 2006.

Mainstone, R. J. (Rowland J.), ***Hagia Sophia: Architecture, Structure and Liturgy of Justinian's Great Church***, New York 1988.

Majeska, George P., ***Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries***, Washington 1984.

Malatyalı, Ahmet (haz.), ***Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu: X Tebliğler***, İstanbul 2006.

Malkoç, Mustafa Numan, ***İstanbul'daki Protestan Kiliseler***, İstanbul 1999.

Maltezou, Chrysa A, ***Ho Thesmos tou en Konstantinoupolei Venetou Vailou***, y.y. 1970.

Mamboury, Ernest, ***Byzance-Constantinople-Istanbul: Guide Touristique***, İstanbul 1934.

Mamboury, Ernest, ***Les Iles des Princes Istanbul***, Ankara 1943.

Mamboury, Ernest, ***İstanbul: Rehber-i Seyyâhîn***, İstanbul 1925.

Mamboury, Ernest, ***Die Kaiserpalaste von Konstantinopel Zwischen Hippodrom und Marmara-Meer, Bearbeitet von Ernest Mamboury und Theodor Wiegand, unter Mitwirkung von Uvo Hölscher und Karl Wulzinger, mit Einem Beitrag von Eckhard Unger; mit 31 Abbildungen und 118 Tafeln***, Berlin, Leipzig 1934.

Mamboury, Ernest, ***Peyrae=Galata 1303 1453***, y.y. 1951.

Mango, Cyril A., ***The Apse Mosaics of St. Sophia at Istanbul: Report on Work Carried Out in 1964***, Washington 1965.

Mango, Cyril A., ***The Brazen House: a Study of the Vestibule of the İmperial Palace of Constantinople***, København 1959.

Mango, Cyril A. ve.dğr. (ed.), ***Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993***, Aldershot 1995.

Mango, Cyril A., ***Le Développement Urbain de Constantinople: IVe-VIIe Siècles***, Paris 1990.

Mango, Cyril A., ***Hagia Sophia***, fot. Ahmet Ertuğ, Turkey 1997.

Mango, Cyril A., ***Materials for the Study of the Mosaics of St. Sophia at Istanbul***, Washington 1962.

Mango, Cyril A., ***Studies on Constantinople***, Aldershot 1993.

Manizade, M. Derviş, ***Cerrahpaşa Hastanesi Tarihi ve Anılarım***, İstanbul 1997.

Mansel, Arif Müfit, ***Die Bleisarkophage im Antikenmuseum zu Istanbul***, Berlin 1932.

Mansel, Arif Müfid, ***Erwerbungsbericht des Antikenmuseums zu Istanbul Seit 1914***, Berlin 1931.

Mansel, Arif Müfit, ***İstanbul Tersanesinde Bulunan Bir Lahit ve Bir İstanbul Lahitler Grubu Hakkında Araştırmalar***, Ankara 1957.

Mansel, Arif Müfit, ***İstanbul'daki "Burmalı Sütun " Bugüne Kadar Yapılan Araştırmalara Toplu Bir Bakış***, Ankara 1970.

Mansel, Philip, ***Constantinople: City of the World's Desire 1453-1924***, London 1995.

Mansel, Philip, ***Dünyanın Arzuladığı Şehir Konstantinopolis: 1453-1924***, çev. Şerif Erol, İstanbul 1996.

Mansel, Philip, ***Sultanların İhtişamı: 1869-1945: Ortadoğu Hükümdarları***, çev. Nigar Alemdar, İstanbul 1998.

Mansilla, Paulino Toledo, ***Descripciones Hispanoamericanas de Estambul en el Imperio Otomano***, Ankara 2004.

Mansur, Raul, ***İstanbul***, İstanbul 2000.

Mantran, Robert, ***Istanbul dans la Seconde Moitié du XVIIe Siècle***, Paris 1962.

Mantran, Robert, ***İstanbul Tarihi***, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2001.

Mantran, Robert, ***Un Document sur l'Ihtisab de Stamboul a la Fin du XVII Siècle***, Damas 1957.

Mantran, Robert, ***Le Vie Quotidienne a Constantinople au Temps de Soliman le Magnifique et de Ses Successeurs (XVIe et XVIIe Siècles)***, Paris 1965.

Mantran, Robert, ***XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi***, çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, I-II c., Ankara 1990.

Marcellus, le Vicomte de, ***Souvenirs de l'Orient***, II c., Paris 1839.

Marchebeus, ***Voyage de Paris a Constantinople par Bateau a Vapeur: Nouvel Itineraire Orne d'une Carte et de Cinquante Vues et Vignettes sur Acier***, Paris 1859.

Marchese, Ronald T., ***İhtişam & Törensellik: İstanbul Ermeni Ortodoks Kiliselerinin Tekstil Hazineleri / Splendor & Pageantry: Textile Treasures from the Armenian Orthodox Churches of Istanbul***, çev. Adnan Tonguç, fot. Murat Oğurlu, İstanbul 2010.

Mardin, Yusuf, ***Bosphorus Through the Ages***, Ankara 1995.

Marghetitch, S. G., ***Étude sur les Fonctions des Drogmans des Missions Diplomatiques ou Consulaires en Turquie***, İstanbul 1993.

Margulies, Ronnie, ***Bugün Pazar, Yahudiler Azar: İstanbul Yahudileri Hakkında Kişisel Bir Gözlem***, İstanbul 2007.

Marinis, Vasileios, "**The Monastery Tou Libos: Architecture, Sculpture, and Liturgical Planning in Middle and Late Byzantine Constantinople**", doktora tezi, University of Illinois At Urbana-Champaign, 2005.

Marion - Crawford, Francis, ***1890'larda İstanbul***, İstanbul 2007.

Mark Kirchner, ***Phonologie des Kasachischen: Untersuchungen Anhand von Sprachaufnahmen aus der Kasachischen Exilgruppe in Istanbul***, II c., Wiesbaden 1992.

Mark, Robert, Ahmet S. Çakmak (ed.), ***Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present***, Cambridge, New York 1992.

Marmara, Rinaldo, ***Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi***, çev. Saadet Özen, İstanbul 2006.

Marmara, Rinaldo, ***İstanbul Deniz Zindanı, 1740***, İstanbul 2005.

Marmara, Rinaldo, ***İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi***, ed. Saadettin Özen, İstanbul 2006.

Marmara, Rinaldo, ***Osmanlı Hoşgörüsünün Tanığı Lape Hastanesi: 1858-2008/ A Testament to Ottoman Tolerance La Paix Hospital: 1858-2008***, İstanbul 2009.

Marmara, Rinaldo, ***Pancaldi: Quartier Levantin du XIXe Siècle / Pangaltı (Pancaldi): 19. Yüzyılın Levanten Semti***, haz. Erhan İşözen, İstanbul 2004.

Marmara, Rinaldo, ***Precis Historique de la Communaute Latine de Constantinople et de Son Eglise: de l'Empire Byzantin a la Republique de Turquie***, İstanbul 2003.

Marmara, Rinaldo, ***Riconoscenza dell'Oriente a Benedetto XV, Papa della Pace e della Carita: Lettere dal Fronte Degli Italiani di Costantinopoli***, İstanbul 2006.

Marmier, M. Xavier, ***Du Rhin au Nil de Constantinople au Caire 1845 - 1846***, Paris 1887.

Marsili, Luigi Ferdinando, ***Osservazioni Intorno Al Bosforo Tracio, Overo Canale di Constantinopoli, Rappresentate in Lettera Alla Sacra Real Maesta di Cristina***, Roma 1681.

Martano, Valeria, ***Athenagoras, il Patriarca (1886-1972) un Cristiano Fra Crisi della Coabitazione e Utopia Ecumenica***, Bologna 1996.

Martín Asuero, Pablo, ***Estambul, el Ejército Otomano Y Los Sefardíes en Textos en Español: Artículos (1995-2002)***, Estambul 2003.

Martin Asuero, Pablo, ***Viajeros Hispanicos en Estambul: de la Cuestion de Oriente Al Reencuentro Con Los Sefardies (1784-1918)***, Estambul 2005.

Martin, Eustace Meredyth, ***A Visit to the Holy Land, Syria and Constantinople***, London 1883.

Martin, Guillaume, ***İstanbul'a Seyahat***, çev. İsmail Yerguz, İstanbul 2007.

Martini, Günter, ***İstanbul: Tarihi Yapı Sanatı : Birinci Plan / Bau-Und Kunsdenkmale und ihre Daten***, İstanbul 1936.

Massavetas, Alexandros, ***Konstantinoupole: He Pole ton Aponton***, Athena 2011.

Mathews, Thomas F., ***The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey***, University Park 1976.

Matthews, Henry, ***Mosques of Istanbul: Including the Mosques of Bursa and Edirne***, Istanbul 2010.

Maurand, Jerome, ***Itineraire de Jerome Maurand d'Antibes a Constantinople (1544)***, çev. Léon Dorez, Paris 1901.

Maxwell, Virginia, ***İstanbul***, Hawthorn 2005.

Mayer, Robert, ***Byzantion Konstantinupolis Istanbul: Eine Genetische Stadtgeographie***, Wien 1943.

Mayne, Peter, ***Cties of the World: İstanbul***, London 1967.

Mazak, Ali, Mehmet Mazak, ***Dersaadet'in Sayfiye Semti Sarıyer***, İstanbul 2008.

Mazak, Mehmet, ***Eski İstanbul'da Deniz Ulaşımı Kayıklar***, ed. Sami Bayram Dörtbudak, İstanbul 2008.

Mazak, Mehmet, ***Kartpostallarda İstanbul: Eyüp-Bakırköy-Beyoğlu-Kağıthane***, İstanbul 2008.

Mazak, Mehmet, ***Boğaziçi ve Kayık Kültürü***, İstanbul 2010.

Mazak, Mehmet, ***Gündelik Hayatından Renklerle: Eski İstanbul***, İstanbul 2009.

Mazak, Mehmet, ***Osmanlı'dan Günümüze Kaybolmuş Denizcilik Mesleği İstanbul Mavnaları***, İstanbul 2010.

Mazak, Mehmet, Fatih Güldal, ***Osmanlı'dan Günümüze Temizlik Tarihi Tanzifat-ı İstanbul***, İstanbul 2011.

Mazas, Alexandre, ***Les Hommes Illustres de l'Orient***, II c., Paris 1847.

Mazlum, Deniz, ***1766 İstanbul Depremi: Belgeler Işığında Yapı Onarımları***, ed. Erkan Bora, İstanbul 2011.

Mazzarello, Paolo, ***Costantinopoli 1786: la Congiura e la Beffa: l'Intrigo Spallanzani***, Torino 2004.

McDonald, Ian, ***The Dervish House***, Amherst 2010.

McIlroy, A. Louise, ***From a Balcony on the Bosphorus***, London 1924.

McNeese, Tim, ***Constantinople***, Philadelphia 2003.

Mehmed Esad, ***Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun*** (İstanbul 1312), ***İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihçesi***, haz. Sadık Erdem, İstanbul 1986.

Mehmed İzzet v.dğr., ***Darüşşafaka: Türkiyede İlk Halk Mektebi Darüşşafaka Nasıl Doğdu, Ne Hizmetler Etti, Nasıl Yaşıyor?***, İstanbul 1927.

Mehmed Raif, ***Bir Osmanlı Subayının Kaleminden Topkapı Sarayı, Çevresi: Topkapı Saray-ı Hümayunu; Parkının Tarihi***, haz. H. Ahmet Arslantürk ve Adem Korkmaz, İstanbul 2010.

Mehmed Raif, ***Mir'ât-ı İstanbul*** (İstanbul 1314), haz. Günay Kut ve Hatice Aynur, İstanbul 1996.

Mehmed Raif, ***Topkapı Sarayı Hümayunu ve Parkının Tarihi***, İstanbul 1322.

Mehmed Reshid, ***Concise Gu ide to the Palace of Topcapou and Other Palaces***, Constantinople 1926.

Mehmed Ziya, ***İstanbul Boğazı: Bizans ve Türk Medeniyetleri Eserleri***, İstanbul 1937.

Mehmed Ziya, ***İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası*** (İstanbul 1928), haz. Murat A. Karavelioğlu v.dğr., İstanbul 2004.

Mehmed Ziya, ***Kariye Cami-i Şerifi = Karié Djami***, II c., İstanbul 1326.

Mehmed Ziya, ***Yenikapı Mevlevihanesi***, II c., İstanbul 1329.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi, **"Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İstanbul Örneği)"**, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.

Meissonnier, Joël, ***Marchands de Rue à Istanbul: Présence Urbaine d'une Offre Commerciale en Perpétuelle Recomposition Spatiale***, İstanbul 2006.

Melling, Antoine Ignace, ***İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyahat: Sultan III. Selim'in Mimarı ve Kız Kardeşi Hatice Sultan'ın Ressamı Monsieur Melling'in Resimlerine Göre / A Picturesque Voyage to Constantinople and the Shores of the Bosphorus: Accordin to the Drawings of Monsieur Melling, Architect to Sultan Selim III and Draftsnan to His Sister, Hatice Sultan Published By Monsieur Treuttel and Monsieur Würtz***, ed. Rezan Benatar, çev. Irvin Cemil Schick ve Ece Zerman, İstanbul 2012.

Melling, M., ***İstanbul'da Boğaziçi Kıyılarında Resimlerle Bir Gezinti***, İstanbul 1969.

Melling, M., ***Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore***, Paris 1819.

Memiş, Şefik, Fatih Sadırlı (ed.), ***III. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı***, İstanbul 2008.

Mendel, Gustav, **Constantinople**, İstanbul 1908.

Mengüşoğlu, Metin Önal, ***İstanbul Hikayeleri***, İstanbul 2010.

Meral, Delipınar, **"Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti Döneminde İstanbul: Bir İktisadi ve Sosyal Analiz"**, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

Meral, İğci Şengüler, **"İstanbul Ermenileri ve Müzik Pratikleri"**, doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.

Merani, Shambhu T., ***The Turks of İstanbul***, New York 1980.

Meriç, Nevin, ***Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi: Adabı Muaşeret 1894-1927***, İstanbul 2000.

Meriç, Ümit, ***5 Vakit İstanbul***, İstanbul 2008.

Meriç, Ümit v.dğr. (haz.), ***Kent ve Deprem***, İstanbul 2004.

Meriç, Ümit, ***Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul***, İstanbul 2010.

Merriman, Joseph Francis, **"Aristocratic and Imperial Patronage of the Decorative Arts in Rome and Constantinople, A.D. 337-395: The Role of Sculpture, Painting, Mosaics, and the Minor Arts in Fourth-Century Society"**, doktora tezi, University of Illinois At Urbana-Champaign, 1975.

Mershon, Ann Marie, ***Istanbul's Bazaar Quarter***, İstanbul 2009.

Mert, Mete, ***Evliya Çelebi ile Adım Adım Pegai (Kasımpaşa)***, y.y. 2008.

Mert, Talip, Rıfat Günalan (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 82 Numaralı Sicil (H. 1081/M.1670-1671)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Mert, Timuçin, ***Fethin Ardındaki Sır***, İstanbul 2006.

Mesut, Dündar, **"Beylerbeyi Sarayı"**, doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.

Mete, Ali, Bestami Yazgan (ed.), ***Fethin 550.Yılında İstanbul Şiirleri - Yazıları***, İstanbul 2004.

Mevsim, Hüseyin, **"Bulgar Edebiyatı İstanbul'da - İstanbul Bulgar Edebiyatında"**, doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.

Meydan, Hilmi., ***Conquest of Istanbul***, Ankara 1999.

Meyer, Wolfgang, ***İstanbul'daki Güneş Saatleri***, İstanbul 1985.

Meza, Julian, ***Constantinopla, la İsla del Mediodia: Viajes***, Mexico 2011.

Micheles, P. A. (Panagiotes Andreou), ***He Hagia-Sophia***, Athena 1976.

Micklewright, Nancy, "**Women's Dress in Nineteenth-Century Istanbul: Mirror of A Changing Society (Ottoman Costume, Westernization, Turkey)"**, doktora tezi, University of Pennsylvania, 1986.

Mijatovich, Chedomil, ***Constantine: The Last Emperor of the Greeks or The Conquest of Constantinopole by the Turks (A.D. 1453) after the Latest Historical Researches*** London 1892; Chicago 1968.

Millas, Akyalas, ***Pera: The Crassroads of Constantinople***, ed. Anna Tsangoyiorga-Oikonomidi, çev. Despina Christodoulou, Athens 2006.

Millaud, Albert, ***Voyages d'un Fantaisiste Vienna-Le Danube-Constantinople***, Paris 1873.

Miller, Barnette, ***Beyond the Sublime Portre: The Grand Seraglio of Stumbul***, New Haven 1931.

Miller, Dean A., ***Imperial Constantinople***, New York 1969.

Miller, Johnd, Kirsten Miller (ed.), ***Istanbul : Tales of the City***, San Francisco 1995.

Millet, Richard, ***Cité Perdue İstanbul 1967-1995 Illustrations d'Abidin Dino***, Paris 1999.

Millingen, Alexander van, ***Byzantine Churches in Constantinople: Their History and Architecture***, II c., London 1912, 2008.

Millingen, Alexander van, ***Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites***, London 1899.

Millingen, Alexander van, ***Kostantinopolis: Istanbul*** [Constantinople, London 1966.], çev. Aykut Gürçağlar, fot. Warwick Goble, İstanbul 2003.

Mills, Amy, ***Streets of Memory: Landscape, Tolerance and National Identity in Istanbul: Kuzguncuk***, Athens 2010.

Mintzuri, Hagop, ***İstanbul Anıları: 1897-1940***, çev. Silva Kuyumcuyan, İstanbul 1993.

Mismer, Charles, ***Soirees de Constantinople***, Paris 1870.

Mitchell, Edward Black, "**Institution and Destitution: Patronage Tales of old Stamboul**", doktora tezi, University of California, 1993.

Miyase, Koyuncu, "**XVIII. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.

Mizrahi, Daryo, "**Diversity and Comedy in Ottoman Istanbul: The Turkish Shadow Puppet Performances**", doktora tezi, Columbia University, 1991.

Modisno, Alberto, ***Bulgaristanbul: Filibe'den Şişhane'ye***, İstanbul 1998.

Molho, Rena, ***Salonica and Istanbul: Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life***, İstanbul 2005.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman, ***Soleymaniye Mosque: Its Contruction and Characteristics***, çev. Fatma Akdeniz, İstanbul 1984.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman, ***Süleymaniye Camii***, İstanbul 1984.

Moltke, Helmuth von, ***Gesammelte Schriften und Denkwürdgkeiten 8. Band: Briefe über Zustande und Befebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 Bis 1839***, Berlin 1891.

Moltke, Helmuth von, ***Türkiye Mektupları***, çev. Kemal Vehbi Gül, İstanbul 1967.

Monceau, Nicolas (ed.), ***Istanbul: Histoire, Promenades, Anthologie & Dictionnaire***, Paris 2010.

Monceau, Nicholas, ***Istanbul Réelle Istanbul Rêvée: La Ville des Ecrivains des Peintres et des Cinéastes au Xxe Siécle***, Paris 1998.

Mongeri, le Louis, ***Études sur L'epidemie de Cholera Qui a Regne a Constantinople en 1865***, İstanbul 1866.

Montagu, Mary, ***Embassy to Constantinople: The Travels of Lady Mary Wortley Montagu***, ed. Christopher Pick, New York 1988.

Montagu, Mary, ***L'Islam au Peril des Femmes une Anglaise en Turquie au XVIIe Siécle***, çev. d'Anne Narie Maulin ve Pierre Chuuin, Paris 1987.

Montagu, Mary Wortley, ***Life on the Golden Horn***, Middlesex 2007.

Mordhorst, J. M., ***İstanbul'da Gezerken***, çev. Şensüer Kaya, İstanbul 2000.

Mordtmann, Andreas David, ***Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453***, Stuttgart 1858.

Mordtmann, Andreas David, ***İstanbul ve Yeni Osmanlılar***, çev. Getraude Songu Habermann, İstanbul 1999.

Mordtmann, Docteur, ***Esquisse Topographique de Constantinople***, Lille 1892.

Morgan, Giles, ***Bizans'ın Kısa Tarihi: Yeni Roma Ya da Konstantin Şehri***,

çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, haz. Hakan Tanıttıran, İstanbul 2010.

Mortan, Kenan, Önder Küçükerman, ***Çarşı**, **Pazar**, **Ticaret ve Kapalıçarşı***, Ankara 2010.

Mortreuil, Jean Anselme Bernard, ***Histoire du Droit Byzantin Oudu Droit Romain dans l'Empire d'Orient**, **Depuis la Mort de Justinienjusqu'a la Prise de Constantinople en 1453***, III c., Osnabrück 1966.

Moutsoglou, Vasiles V., ***Hoi Hellenes tes Konstantinoupoles**, **1821-1922: Historiko Semeioma***, Athena 1998.

Mouy, Charles, ***Lettres du Bosphore Bucarest - Constantinople - Athenes***, Paris 1879.

Muftizade, K. Ziya Bey, ***Speaking of the Turks***, New York 1922.

Muftizade, K. Ziya Bey, ***Türkler Hakkında: Osmanlı Aristokratının Mütareke Dönemi İstanbul'u ve Türkiye'sine Dair İzlenimleri***, çev. Kezban Acar, İstanbul 2004.

Muhsahipzade Celâl, ***Eski İstanbul Yaşayışı***, İstanbul 1946, 1992.

Mungan, Murathan, ***Son İstanbul***, İstanbul 1993.

Murat, Sedat (haz.), ***Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demokrafik Yapısı***, İstanbul 2006.

Murat, Sedat, Levent Şahin, ***Dünden Bugüne İstanbul'da Ulaşım***, İstanbul 2010.

Murat, Sedat v.dğr. (haz.), ***Dünden Bugüne Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Üsküdar***, II c., İstanbul 2006.

Murat, Sedat, ***Dünden Bugüne İstanbul'da Yaygın Eğitim***, İstanbul 2009.

Murat, Sedat, Halis Yunus Ersöz, ***Zeytinburnu'nun Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Yapısı***, İstanbul 2005.

Murat, Soydan, Halis Yunus Ersöz, Sefer Şener, ***Eminönü Sosyo-Ekonomik Yapısı***, ed. Fatih Sadırlı, İstanbul 2006.

Murdock, Victor, ***Constantinople: The Challenge of the Centuries***, New York, t.y.

Murray, John, ***A Hand-Book for Travellers in the Ionian Islands**, **Greece**, **Turkey**, **Asia Minor and Constantinople: Being a Guide to the Principal Routes in Those Countries**, **Including A.***, London 1845.

Musahipoğlu, Celâl, ***İstanbul Efendisi***, İstanbul 1936; Ankara 1986.

Muslubaş, Ali, ***Sultanahmet: Historical Area Research: The Proposed Method for the Preliminary Design of Sultanahmet Historical Area***, İstanbul 2007.

Mülayim, Selçuk (ed.), ***Bir Şaheser: Süleymaniye Külliyesi***, Ankara 2007.

Mülayim, Selçuk, ***Ters Lâle Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye***, İstanbul 2001.

Müller-Wiener Wolfgang, ***Bildlexikon zur Topographie Istanbul***, Tübingen 1977.

Müller-Wiener Wolfgang, J. Cramer, ***Istanbul-Zeyrek: Studien zur Erhaltung Eines Traditionellen Wohngebietes***, Hamburg 1982.

Müller-Wiener Wolfgang, ***İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul***, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001.

Müller, Georgina Adelaide, ***On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri***, çev. Hamdiye Betül Kara, ed. Işıl Erverdi, İstanbul 2010.

Müller, Georgina Max, ***İstanbul'dan Mektuplar***, çev. Afife Buğra, İstanbul 1978.

Müller, Georgina Max, ***Letters from Constantinople***, London 1897.

Mümtaz, Ahmet Semih, ***Eski İstanbul Konakları***, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2011.

Mümtaz, Ahmet Semih, ***Evvel Zaman İçinde İstanbul Ramazanları***, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2009.

Müveylihî, İbrâhim, ***Mâ Hünâlik***, Kahire 1896.

Müveylihî, İbrâhim, ***Spies**, **Scandals and Sultans: Istanbul in the Twilight of the Ottoman Empire***, çev. Roger M. A. Allen, Lanham 2008.

Myles, Henri, ***Clair de Lune sur le Bosphore***, Paris 1926.

Myles, Henri, ***Fin de Stamboul: Le Decor les Survivances les Fantomes Humains les Cendres***, Paris 1921.

Nadel, Barbara, ***The Ottoman Cage: A Novel of Istanbul***, New York 2005.

Naipoğlu, Seçkin G., "**Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008.

Nalbantoğlu, Muhiddin, ***Fatih ve Fetih***, İstanbul 1992.

Namikawa, Ryo, Banri Namikawa, ***Istanbul: Tale of Three Cities***, Tokyo 1972.

Naumann, Rudolf, ***Neue Beobachtungen Am Theodosiusbogen und Forum Tauri in Istanbul***, Stuttgart 1976.

Naumann, Rudolf, Hans Belting, ***Die Euphemia-Kirche am Hippodrom zu Istanbul und Ihre Fresken***, Berlin 1965.

Nazır, Bayram, ***Dersaadet'te Ticaret***, İstanbul 2011.

Neale, J. M. (John Mason), ***The Fall of Constantinople***, London t.y.

Neave, Dorina Lockhart Clifton, ***Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim***, çev. Neşe Akın, İstanbul 2008.

Neave, Dorina Lockhart Clifton, ***Twenty-Six Years on the Bosphorus***, London 1933.

Neave, Dorina Lady, ***Romance of the Bosphorus***, London t. y.

Necip, ***İstanbul Rehberi***, İstanbul 1918.

Necipoğlu, Gülru, ***Architecture Ceremonial and Power: The Topkapi Place in the Fifteenth and Sixteenth Centuries***, New York 1991.

Necipoglu, Gülru, **"The Formation of an Ottoman Imperial Tradition: The Topkapi Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries (Istanbul, Architecture, Ceremonial)"**, doktora tezi, Harvard University, 1986.

Necipoğlu, Gülru, ***Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğunda Mimarî Kültür***, İstanbul 2013.

Necipoğlu, Gülru, ***The Topkapı Scroll: Geometry and Ornament in Islamic Architecture: Topkapı Palace Museum Library MS H. 1956***, çev. Mohammad al-Asad ve Santa Monica 1995.

Necipoğlu, Nevra, ***Byzantium Between the Ottomans and Latins: A Study of Political Attitudes in the Late Palaiologan Period: 1370-1460***, Cambridge 1990.

Necipoğlu, Nevra (ed.), ***Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life***, Leiden, Boston 2001.

Nedim, Ahmed (ed.), ***İstanbul City and Municipality***, İstanbul 2002.

Nelson, Robert S., ***Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument***, Chicago 2004.

Nerval, Gérard de, ***İstanbul Yolunda***, çev. M. Keleş, İstanbul 2009.

Nerval, Gérard de, ***Muhteşem İstanbul***, çev. Refik Özdek, İstanbul 1974.

Nerval, Gérard de, ***Voyage en Orient***, II c., Paris 1862.

Nestor - Iskander, ***Relato Sobre la Toma de Constantinopla***, Granada 2003.

Neville, Payne Henry, ***The Siege of Constantinople: A Tragedy Acted at the Duke's Theatre***, London 1675.

Nevskaia, Valentina Pavlovna, ***Byzanz in der Klassischen und Hellenistischen Epoche [Übersetzung aus Dem Russischen]***, Leipzig 1955.

Neyzi, Leyla, ***İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet***, haz. Ali Berktay, İstanbul 1999.

Neyzi, Nezih Halim, ***Kızıltoprak Anıları [Kızıltoprak Stories from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey]***, İstanbul 1999.

Nice, Robert L. Van, ***The Structure of St. Sophia***, New York 1963.

Nicetas, the Paphlagonian, ***Enkomion Eis ton Megan Gregorion Archiepiskopon Konstantinoupoleos. English & Greek***, Bruxelles 1976.

Nicol, Donald M., ***Bizans'ın Son Yüzyılları (1251-1453)***, çev. Bilge Umar, İstanbul 1999.

Nicolle, David, J. Haldon, S. Turnbull, ***The Fall of Constantinople: The Ottoman Conquest of Byzantium***, Oxford 2007.

Nicolle, David, J. Haldon, S. Turnbull, ***Konstantinopolis'in Düşüşü: Osmanlıların Bizans'ı Fethi***, çev. Ali Özdamar, haz. Nihal Boztekin ve Çağatay Anadol, İstanbul 2010.

Nicolson, Harold, ***Sweet Waters: An Istanbul Thriller***, London 1999.

Nikolaos Mesarites, ***Description of the Church of the Holy Apostles at Constantinople***, ed. ve çev. Granville Downey, Philadelphia 1957.

Nirven, Saadi Nazım, ***İstanbul Suları***, İstanbul 1946.

Nirven, Saadi Nazım, ***İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmed Devri Türk Su Medeniyeti***, İstanbul 1953.

Nomides, M. Is. (Miltiades Isaak), ***Hai Enkatastaseis tōn Latinōn en Vyzantiō*** Athēna 1996.

Nomides, M. Is. (Miltiades Isaak), ***To Petrion tou Keratiou Kolpou***, İstanbul 1938.

Noran, Sever, ***Calator Prin Balcani: Istanbul***, ***Atena***, ***Sofia***, Bucuresti 1974.

Normand, Alfred Nicolas, ***Photographies d'Italie de Grece et de Constantinople: Calotypes 1851-52***, Bergamo 1978.

Nosovskii, G. V. (Gleb Vladimirovich), ***Stambul V Svete Novoi Khronologii***, Moskva 2004.

Nowich, J. J., ***Hagia Sophia / Helectronic Resource from Konstantinoupolis to Istanbul***, İstanbul 2001.

Noyan, Abbas Erdoğan, ***Prizren - Dersaadet: Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı Muhafızlığına Getirilen Arnavut Taburunun Öyküsü***, İstanbul 2003.

Nutku, Özdemir, ***Tarihimizden Kültür Manzaraları***, İstanbul 1995.

O'Connor, Roddy, ***Istanbul Gathering***, ed. Vanessa H. Larson, İstanbul 2007.

Oberling, Gerry, ***Osmanlı Sarayında Yemek Kültürü***, çev. Zeynep Rona, Ankara 2001.

Ocaktan, Levent Kaya, ***Birinci Dünya Savaşı'nda Şirket-i Hayriye***, İstanbul 2009.

Odabaşı, Fatma, "**Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı ile Din Duygusu Arasındaki İlişki (İstanbul Örneği)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Odenthal, Johannes, ***İstanbul Bursa und Edirne: Byzanz Konstantinopel - Stambul - Eine Historische Hauptstadt Zwischen Morgen und Abendland***, New York 1990.

Ogan, Ahmet Aziz, ***İstanbul Surları***, İstanbul 1941.

Ogan, Aziz, V. Mirmiroğlu, ***Kaariye Camii Eski Hora Manastırı***, Ankara 1955.

Ogan, Feral, "**Determination of in-Service Needs of Turkish High School Science Teachers in Istanbul**", doktora tezi, The Florida State University, 2002.

Oğur, Haydar, ***İstanbul***, İstanbul 1996.

Oğuz, Burhan, ***Bizanstan Günümüze İstanbul Suları***, İstanbul 1998.

Oğuzcan, Ümit Yaşar, Tarık Dursan Kakınç (der.), ***Şiirimizde İstanbul (Antoloji)***, İstanbul 1961.

Oğuzkan, A. Ferhan (der.), ***İstanbul Şiirleri Antolojisi***, İstanbul 1953.

Ohnsorye, Werner, ***Konstantinopel und der Okzident. Gesammelte Aufsetze zur Geschichte der Byzantinisch-Abendldndischen Beziehungen und des Kaisertums.***, Darmstadt 1966.

Oikonomides, Nicolas, ***Hommes d'Affaires Grecs et Latins a Constantinople: XIIIe-XVe Siecles***, Montreal 1979.

Ok, Sema, ***Harem Dünyası Harem Ağaları***, İstanbul 1997.

Okan, Aysel, ***İstanbul Evliyaları***, İstanbul 1968.

Okay, M. Orhan, ***Balat***, ed. Gülsüm Cengiz, haz. Mehmet İlhan, fot. Efe Dirhem, İstanbul 2009.

Okay, M. Orhan, ***Bir Başka İstanbul***, İstanbul 2002.

Oktay, Ahmet, Murat Ural, Maurizio Calvesi, ***Tarihin İzinde Bir Kent İstanbul ve Bir Ressam Timur Kerim İncedayı / Acity in Search of its History Istanbul and an Artist Timur Kerim İncedayı***, çev. Robert Bragner, Semra Bulutsuz ve Güner Samona, fot. Gündüz Kayra v.dğr., İstanbul 1996.

Oktay, Emin, ***İstanbul Tarih***, II c., Ankara 1963.

Oktay, Tarkan, "**II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İstanbul Şehremaneti (Teşkilat ve Mali Yapı Analizi)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

Oktay, Tarkan, ***Osmanlı Devleti'nde Modern Belediyeciliğin Ortaya Çıkışı ve İstanbul'da Mahalli Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesi***, İstanbul 1998.

Okutan, Birsen Banu, "**Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi:Kadın Üzerine bir Araştırma (İstanbul Örneği)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Olcay, Tijen, ***Istanbul Face aux Regards: Visions***, ***Illusions***, ***Illuminations: Dans les Arts et les Recits des Voyageurs Francais aux XIX'eme [Et XX'eme] Sièles: The Ophile Gautier***, ***Pierre Loti***, ***Alain Robbe-Grillet***, New York 2007.

Olivier, Antonie, ***XVIII. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul***, haz. Aloda Kaplan, İstanbul 2007.

Ombasic, Maya, “**Espace Urbain et Identite: L’imaginaire de la Ville Comme Symptome de la Crise Identitaire dans L’oeuvre D’orhan Pamuk”**, doktora tezi, Universite de Montreal, 2012.

Onan, Timurtaş, ***Tarihi Yarımada/ Historical Peninsula***, ed. Sennur Çevik, İstanbul 2010.

Oneş, Edhem Ruhi, A. Kadir Baytur, Hayretti Alp (haz.), ***Mabedler Şehri İstanbul’un Tarihi Mescid ve Camileri***, İstanbul 1998.

Ongan, E., ***Türk Musikisi Hizmetinde 50 Yıl Üsküdar Musiki Cemiyeti***, İstanbul 1967.

Onur, Selen Yazıcı, “**İstanbul’da XIX. yy. Yabancı Devlet Okullarında Kullanım Sürekliliğine Yönelik Koruma Önerileri”**, doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

Or, İlhan, Birnur Özbaş, ***Analysis and Control of Maritime Transit Traffic Through the Strait of Istanbul: a Simulation Approach***, İstanbul 2006.

Oral, Atilla, ***Üsküdar Faciası***, İstanbul 2008.

Oral, Feridun, ***Fark Etmemişim Bilmiyordum: Şile Kitabı***, İstanbul 2011.

Oral, Özgür, ***İstanbul’un Semtleri: Çemberlitaş***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Oral, Özgür, ***İstanbul’un Semtleri: Kasımpaşa***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Oral, Özgür, ***İstanbul’un Semtleri: Unkapanı***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Oral, Ünver, ***İlçemiz Beykoz***, İstanbul 2002.

Oran, Hıdır, ***Bölgemiz Eminönü İlçesi***, İstanbul 1970.

Orbay, Iffet, **“Istanbul Viewed: the Representation of the City in Ottoman Maps of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”**, doktora tezi, Massachusetts Institute of Technology, 2001.

Orgun, Zarif, ***1509 (Hicri 915) Senesinde İstanbul’u Baştan Başa Harab Eden Zelzelede Şehri Tamir İçin Alınan Tedbirler***, İstanbul 1941.

Orgun, Zarif, ***Tophane Çeşmesi***, İstanbul 1940.

Orhan Kemal, ***İstanbul’dan Çizgiler***, çiz. Ferit Öngören, İstanbul 1998.

Orhon, Orhan Seyfi, ***İstanbul’un Fethi***, İstanbul 1953.

Ors, Ilay Romain, **“The Last of the Cosmopolitans?: Rum Polites of Istanbul in Athens: Exploring the Identity of the City”**, doktora tezi, Harvard University, 2006.

Ortaylı, İlber, ***İstanbul’dan Sayfalar***, ed. Alper Çeker ve Çiğdem Küpçü, İstanbul 2003.

Ortaylı, İlber, ***Mekanlar ve Olaylarıyla: Topkapı Sarayı***, ed. Hasan Hayri Demirel ve Salih Gülen, İstanbul 2007.

Ortaylı, İlber, ***Osmanlı Sarayında Hayat***, İstanbul 2008.

Ortaylı, İlber, Vahdettin Engin, Erhan Afyoncu. ***Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti***, haz. Latif Coşar, II c., İstanbul 2008.

Ortaylı, İlber, ***Tarihte İstanbul***, Istanbul 2000.

Ortaylı, İlber, ***Topkapi Palace: Milestones in Ottoman History***, New York 2008.

Osborne, Sidney Godolphin, Lord, ***Scutari and its Hospitals (1855)***, London 1855.

Oscanyan, C., ***The Sultan and His People***, New York 1857.

Otar, İsmail, ***Üsküdar Hace Hesna Hatun Mescidi ve Arslanağa Çeşmesi Vakıflarının H. 1197 Yılı Hesapları -1783 Yılına Ait Bir Muhasebe Vesikası- ve Faiz Konusu***, İstanbul 1999.

Othmar, Prefschy, ***İstanbul***, İstanbul, t.y.

Ousterhout, Robert G., ***The Architecture of the Kariye Camii in Istanbul***, Washington 1987.

Ousterhout, Robert, ***The Art of the Kariye Camii***, İstanbul 2002.

Ousterhout, Robert, ***Sanatsal Açıdan Kariye Camii***, çev. Aynur Durukan, İstanbul 2002.

Ousterhout, Robert, Nezih Başgelen, ***Tarihi Kartlarda Yaşayan İstanbul: Osmanlı Öncesi Anıtları***, İstanbul 2005.

Oyhon, Edith, Bente Etingü, ***Churches in Istanbul***, İstanbul 1999.

Ozansoy, Halit Fahri, ***Eski İstanbul Ramazanları***, Ankara 2007.

Ozkan, Derya, "**The Misuse Value of Space: Spatial Practices and the Production of Space in Istanbul**", doktora tezi, University of Rochester, 2008.

Ögel, Zeynep, ***Konstantiniyye'den İstanbul'a XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları***, II c., İstanbul 2006.

Ögel, Zeynep, Gülru Tanman (haz.), ***Sur Kemer Kubbe Osmanlı Fotoğrafçılarının Gözüyle Bizans İstanbulu = Wall, Arch Dome Byzantine Istanbul in the Eyes of Ottoman Photographers***, çev. Melis Şeyhun, İstanbul 2007.

Öğdül, Rahmi G., ***Yedinci Tepe Cerrahpaşa***, İstanbul 2010.

Öğüt, Hande, ***Bomonti'den Harbiye'ye***, İstanbul 2010.

Ökse, Necati, ***1453 İstanbul'un Fethi***, Ankara 1976.

Öktem, Altay, ***Anadolu Yakasının Sıfır Noktası Bağlarbaşı***, İstanbul 2010.

Ökten, Adnan, "**İstanbul Üniversitesi Rasathanesi'nin Enlemi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1985.

Ökten, Sadettin, ***Yahya Kemal'in İstanbul'u ve Devamı***, İstanbul 2012.

Ölçer, Cüneyt, ***Son Altı Osmanlı Padişahı Zamanında İstanbul'da Basılan Gümüş Paralar***, İstanbul 1966.

Ölçer, Nazan, ***Museum of Turkish and Islamic Art: History of the Museum, Introductory Articles for Each Section***, ed. Daniş Baykan, İstanbul 2002.

Ölmez, Adem, ***İstanbul'da Sosyal Barışın Bozulması: İstanbul Ermeni Olayları ve Yahudiler***, İstanbul 2010.

Önal, Ayşenur, ***İstanbul'un Semtleri: Kadırga***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Önal, Ebul Faruk, ***İstanbul'da Unutulan Bir Miras: Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi***, ed. Raşit Gündoğdu ve Selam Soydemir, İstanbul 2010.

Önal, Hikmet Şinasi (haz.), ***Boğaziçi Şiirleri***, İstanbul 1944.

Önalp, Ertuğrul, ***XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Bir İspanyol Gezgini: Vicente Blasco Ibanez***, Ankara 1994.

Önce, Gökhan, ***Moda: Kendine Özgü Bir Semt***, İstanbul 1998.

Öncü, Esin, ***Yıldız Sarayı Şale Kasr-ı Hümayunu***, Ankara 1992.

Öndeş, Osman, ***İstanbul Aşığı Ressam Preziosi***, İstanbul 1972.

Önel, Zafer, ***İstanbul'un Semtleri: Küçükçekmece***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Öner, Erdoğan, ***İstanbul Şehremaneti (Belediyesi)'nin Kuruluşu ve 1917 Yılı Bütçesi***, Ankara 2008.

Öner, Meriç v.dğr., ***Tracing Istanbul***, İstanbul 2009.

Öneş, Edhem Ruhi v.dğr., ***Fatih İlk İstanbul***, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003, 2007.

Öngider, Seyfi (der.), ***İki Şehrin Hikayesi: Ankara - İstanbul Çatışması***, İstanbul 2003.

Önkal, Hakkı, ***Osmanlı Hanedan Türbeleri***, Ankara 1992.

Önver, Makbule Şiriner, "**Kentsel Mekan Sakatlık İlişkisi Bağlamında Yerel Yönetimlerin Politikaları: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Üzerinden bir İnceleme (Niteliksel bir Araştırma)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Örs, Cüneyt, ***Bir Özlemdir Artık Beyoğlu ve İstanbul***, İstanbul 1993.

Örs, Sinem, ***İstanbulca***, İstanbul 2010.

Örsan, Rasin, ***Istanbul: Staden i Mitt Hjarta***, Stockholm 1976.

Ötüken, Semiha Yıldız, ***İsa Kapı Mescidi und Medresesi in Istanbul***, İstanbul 1974.

Övüç, Erkan, ***Bir Osmanlı Sokağı'nın Tasavvuf Merkezli Tahlili: Üsküdar İnadiye Caddesi Örneği***, İstanbul 2007.

Öz, İlban, ***İstanbul: Topkapı and Yıldız Palaces***, Ankara 1983.

Öz, Tahsin, ***İstanbul Camileri***, II c., Ankara 1962.

Öz, Tahsin, ***İstanbul Türbeleri***, Ankara 1975.

Öz, Tahsin, ***Sultanahmet Camii***, İstanbul 1938.

Öz, Tahsin, ***The Topkapı Saray Museum 50 Masterpieces***, İstanbul t.y.

Özalp, Fenni, Ferhat Uludere, Mehtap Yücel, ***Kapalıçarşı / Grandbazaar ve Nuriosmaniye***, İstanbul 2007.

Özavcı, Tarık (haz.), ***İstanbul Yangınları 1923-1965***, İstanbul 1965.

Özbakan, Fikri, ***İstanbul Pasaj ve Hanları. Maliye Daireleri ve Mahalleler***, İstanbul 1948.

Özbay, Ercümend Melih, ***İstanbul Arkeologyasından Serpintiler***, İstanbul 1991.

Özbay, Ercümend Melih, ***İstanbul Palavrası: Etimologya, Kronologya, Ökologya Denemesi***, İstanbul] 1988.

Özbekhan, Hasan, ***The Isle of Princes***, New York 1957.

Özbey, Atilla, ***Dünden Bugüne Kapalıçarşı İstanbul***, ed. Rana Gürtuna, fot. Ece Yıldırım, İstanbul 2009.

Özbilge, Ahmet Faik, ***Fener Balat Ayvansaray***, İstanbul 2006.

Özcan, Ali Rıza, ***Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi/ The Fatih Complex in History of Turkish Culture and Civilization : Hazire***, çev. Mehmet Ulu ve Recep Şentürk, fot. Sadık Kutlu, III c., İstanbul 2007.

Özcan, Celal, ***Gözbebeğim Göztepe***, haz. Mehmet İlhan, ed. Gülsüm Cengizve S. Faruk Göncüoğlu, fot. Celal Özcan ve Gözde Gürelman, İstanbul 2009.

Özcan, Halil İbrahim, ***Renklere Son Veda, Tarlabaşı***, İstanbul 2010.

Özcan, Kâzım, ***Çevremiz ve İstanbul: İstanbul'u Tanıtıyoruz***, İstanbul 1972.

Özcan, Mehmet, ***Sultan III. Mustafa Dönemi İstanbul Camileri***, İzmir 1987.

Özcan, Tahsin, Ahmet Hamdi Furat, Hüseyin Sarıkaya (haz.), ***Darülfünun İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri***, İstanbul 2010.

Özcan, Tahsin (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090/M. 1674-1679)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Özcan, Tahsin, ***Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği***, Ankara 2003.

Özdamar, Mustafa, ***İslâmbol Geleneğinde Sivil Merasimler ve Doğumdan Ölüme Mûsıkî***, İstanbul 1997.

Özdamar, Mustafa, ***Dersaadet Dergahları***, İstanbul 2007.

Özdem, Filiz (ed.), ***İstanbul: Sultan of Lands and Seas***, fot. Ali Konyalı, çev. Priscilla Mary Işın, İstanbul 2009.

Özdemir, Cüneyt, ***Kız Kulesi Efsanesi: Sessiz Tanık***, Ankara t.y.

Özdemir, Emine, ***İstanbul'un Semtleri: Moda***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Özdemir, Harun, ***İstanbul'un Semtleri: Gedikpaşa***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Özdemir, Yeşim, ***Türk Edebiyatında İstanbul Sergisi 1 Sait Faik'in İstanbul'u***, İstanbul 2008.

Özdemir, Yeşim, ***Sait Faik'in İstanbul'u***, haz. Nevzat Bayhan, fot. Murat Karakuş, ed. Mustafa Göleç, İstanbul 2008.

Özden, Süleyman İlhami., ***Geçmişten Günümüze, Dünden Bugüne Beşiktaş Camileri***, Ankara 2009.

Özdeniz, Engin, ***İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Resimleri***, çev. Selma Doğan, Ankara 1995.

Özdeniz, Haluk, ***İstanbul Deniz Müzesi***, İstanbul 1978.

Özel, Ahmet Murat, ***Su Medeniyeti ve Çeşmeler / The Culture of Water and Fountains***, haz. Tevfik Göksu v.dğr., ed. Feyzullah Akben ve Hamit Tokmak, çev. Jane Louise kandur, İstanbul 2009.

Özel, Mehmet, ***Ressamların Fırçasından İstanbul / Istanbul from the Paintbrush of the Artists***, haz. Mehmet Özel, Ankara 1995.

Özel, Sibel, ***Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümeniklik İddiası ve Heybeliada Ruhbanokolu Meselesi***, ed. Kenan Koç, İstanbul 2011.

Özel, Sibel, ***Fener-Rum Patrikhanesi ve Ruhban Okulu***, İstanbul 2008.

Özemre, Ahmed Yüksel, ***Hasretini Çektiğim Üsküdar***, İstanbul 2007.

Özemre, Ahmed Yüksel, ***Üsküdar Ah Üsküdar***, İstanbul 2010.

Özemre, Ahmed Yüksel, ***Üsküdar'da Bir Attar Dükkanı***, İstanbul 2011.

Özemre, Ahmet Yüksel, ***Üsküdar'ın Üç Sırlısı***, İstanbul 2007.

Özen, Adem, ***Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri***, İstanbul 1993.

Özen, Kavamettin, ***Beşiktaş***, İstanbul 1977.

Özen, Kavamettin, ***Beyoğlu***, İstanbul 1978.

Özen, Mustafa, "**De Opkomst van Het Moderne Medium Cinema in de Ottomaanse Hoofdstad Istanbul, 1896-1914**", doktora tezi, Utrecht University, 2007.

Özen, Saadet (ed.), ***Yazarların İstanbul'u***, haz. Barbaros Altuğ, İstanbul 2009.

Özendes, Engin, ***The Last Ottoman Capital Istanbul: A Photographic History***, İstanbul 2005.

Özendes, Engin, ***Merhaba Atina***, ***Here Istanbul / Kalemera Athena***, ***Haire Istampoul: Atina Istanbul Arasında Fotografik Deneysel Bir Buluşma / Mia Peiramatike Photographike Synantese Duo Poleon***, ***Athenas kai Istampoul / An Experimental Encounter of Photography Between Two Cities***, ***Athens and Istanbul***, İstanbul 2000.

Özer, İlbeyi, ***Avrupa Yolunda Batılaşma Ya da Batılılaşma: İstanbul'da Sosyal Değişim***, ed. Burak Fazil Çabuk, İstanbul 2005.

Özer, İlbeyi, "**İstanbul'da Sosyal Değişim 1920-1930**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.

Özer, Kemal, ***Şiirlerle İstanbul: 39 Ozan 60 Şair***, İstanbul 1992.

Özgan, Hacer Tülin, "**İstanbul Tarihi Yarımadanın Koruma Kriterleri Açısından Etüdü ve Koruma Modeli Önerisi**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2002.

Özgencil-Yıldırım, Sercan, ***Kentin Anlam Haritaları Gravürlerde İstanbul***, fot. Ali Konyalı, İstanbul 2008.

Özgencil, Yıldırım, Dilay Güney, ***İstanbul: Kent Belleği - Mekansal Süreklilikler -Uygarlıklar Beşiği / Istanbul: Cradle of Civilizations Collective Memory - Spatial Continuties***, ed. Sercan Özgencil Yıldırım, çev. Ferman Lekesizalın, Zeynep Yıldırım, Nilgün Cön, fot. Ali Konyalı, İstanbul 2008.

Özgentürk, Nebil, ***İlk Durak: İstanbul'un Entellektüel Tarihinden Tanıklıklar***, İstanbul 2005.

Özgüven, H. Burcu, **Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri**, doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1997.

Özgüven, Yekta, "**II. Mahmud Dönemi İstanbul'unda Fiziksel-Kentsel Kavrayışın Değişimi**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2009.

Özkafa, Fatih, **"İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları: Üsküdar Atik Valide**, **Sultan Ahmed**, **Üsküdar Çinili**, **Eminönü Yeni**, **Nuruosmaniye**, **Beylerbeyi Hamid-i Evvel**, **Eyüp**, **Üsküdar Selimiye**, **Nusretiye**, **Hırka-i Şerif**, **Aksaray Pertevniyal Valide Sultan**, **Yıldız Hamidiye**, **Hidayet ve Teşvikiye Camileri"**, doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

Özkan, Hülya, ***İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919 – 16 Ekim 1920)***, Anmara 1994.

Özkan, Refet, ***Herşey Maltepe İçin***, ed. Gülay Batur ve Ceren Öztabak, haz. Mehmet İlhan, İstanbul 2010.

Özkaya, Hatice Gökçen, "**XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma Kültürü ve Yaşam Koşulları**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2011.

Özkaya, Nevzat, ***Dünden Bugüne Topkapı***, haz. Nevzat Bayhan, İstanbul 2011.

Özkoçak Coşkun, Şeyma, "**Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e İstanbul'da Uygulanmayan Projeler**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1998.

Özkök, Rüknü, ***İstanbul: Yedi Tepede on Yedi Gezi***, İstanbul 2010.

Özlem Sıla, Durhan, "**Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2009.

Özler, Şener (der.), ***Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995***, İstanbul 2007.

Özler, Şener, H. Cevat Özdil, "***Fetih Söylemi" ve Çağdaşlık: İstanbul ve Tarih Bilinci***, ***Kent ve Uygarlık Kültürü Panel/Forum 29 Mayıs 1997***, İstanbul 1997.

Özler, Şener, ***Kızkulesi Bize Bakıyor***, İstanbul 2003.

Özlü, Demir, ***Bir Beyoğlu Düşü: Anlatı***, İstanbul 1990.

Özlü, Demir, ***İstanbul Büyüsü: Öyküler***, İstanbul, 1994.

Özmen, Ünsal, ***Fetih Destanım***, fot. Nurhan Üstünel, Ankara 1953.

Özmeral, Cem, ***Özlediğim İstanbul: Okyanus Ötesindeki Bir İstanbullu'dan Anılar***, Eskişehir 2002.

Özoğuz, Burcu v.dğr. (ed.), ***İstanbul: Hayal ve Gerçek***, İstanbul 2011.

Özpalabıyıklar, Selahattin, ***Türk Edebiyatında Beyoğlu***, İstanbul 2000.

Özsayıner, Zübeyde Cihan, "**Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı (Metin)**", II c., doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.

Özsoy, Güngör, Erdal Yazıcı (fot.), ***İstanbul***, İstanbul 2008.

Özsoy, Osman (haz.), ***Tarihi Yarımada Ticaret Erbabı, Hane Halkı ve Müşteriler Araştırması: Kaynak Taraması Kantitatif ve Kalitatif: Fatih-Eminönü***, II c., İstanbul 2004.

Öztaş, Cemal, Suat Alkan (haz.), ***Dolmabahçe Sarayı***, ed. Ömer Taşdelen ve Aydan Gürün, Ankara 2005.

Özterlemez, Ayşenur, "**Türk Toplumunda Din-Büyü İlişkisi (İstanbul Örneği)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Öztin, Feriha, ***10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu***, Ankara 1994.

Öztuncay, Bahattin, ***Dersaadet'in Fotoğrafçıları 1–2 19 Yüzyıl İstanbul'unda Fotoğraf: Öncüler Stüdyolar Sanatçılar***, İstanbul 2003.

Öztürk, Ali İhsan, ***Aydos'tan Sultanbeyliği'ne: Kent-Kale ve Fetih***, ed. Adem Yılmaz, İstanbul 2008.

Öztürk, Ali İhsan, "**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Mahalli Kamu Hizmeti İmtiyazları**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

Öztürk, İzzet v.dğr. (ed.), ***Kent Yönetimi İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu: 17-19 Şubat 1999***, III c., İstanbul 1999.

Öztürk, Said, ***Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri: Sosyo-Ekonomik Tahlil***, İstanbul 1995.

Öztürk, Said (haz.), ***Osmanlı Arşiv Belgelerinde İstanbul'un Tarihi Su Yolları Muhafaza ve Bakım***, II c., İstanbul 2006.

Öztürk, Said, ***Osmanlı Belgelerinde Tuzla***, İstanbul 2006.

Özükan, Bülent (ed.), ***İstanbul: la Ville Qui Rejoint les Continents***, çev. Emil Selim Bayındır, İstanbul, t.y.

Özyalçıner, Adnan, ***Karagümrüklü Yıllar***, ed. Gülsüm Cengiz, S. Faruk Göncüoğlu, haz. Mehmet İlhan, fot. Mehmet Onur Özdemir, İstanbul 2009.

Özyılmaz, Emre, "**Heybeliada Ruhban Okulu Üzerine bir İnceleme**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1999.

Özyılmaz, Emre, ***Heybeliada Ruhban Okulu***, Ankara 2000.

Özyurt Özcan, Hatice, "**Bizans Dini Mimarisinde Kiborion Tipinin İstanbul ve Anadolu'daki Örnekler Işığında Değerlendirilmesi**", II c., doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.

Pala, İskender, ***Boğaziçi'ndeki Mücevher Dolmabahçe Sarayı / The Jewel on the Bosphorus Dolmabahçe Palace***, İstanbul 2011.

Pala, İskender v.dğr. (haz.), ***İstanbul Üzerine Makaleler***, İstanbul 2006.

Palazzo, Benedetto, ***L'Arap-Djami: Ou, Eglise Saint-Paul à Galata***, İstanbul 1946.

Palazzo, Benedetto, ***La Chiesa di S. Pietro in Galata: Note Storiche Illustrative in Occazione dei ! I Centenario della Consacrazione***, İstanbul 1943.

Palazzo, Benedetto, ***Odalar Djami et Kefeli Mesdjidi: Deux Anciennes Eglises Dominicaines a Stamboul***, İstanbul 1951.

Pamay, Besalet (der.), ***İstanbul Boğazı ve Çevresi Sorunları Simpozyumu 12-15 Kasım 1973***, İstanbul 1975.

Pamuk, Orhan, ***Istanbul: Memories and the City***, çev. Maureen Freely, New York 2005.

Pamir, Hamit, ***İstanbul Boğazının Teşekkülü***, Ankara 1940.

Pamuk, Orhan, ***İstanbul: Hatıralar ve Şehir***, İstanbul 2003.

Pamuk, Orhan, ***Şeylerin Masumiyeti: Masumiyet Müzesi, İstanbul***, ed. Bahar Siber, İstanbul 2012.

Pamuk, Şevket (haz.), ***İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler / 500 Years of Prices and Wages in Istanbul and Other Cities***, Ankara 2000.

Pamuk, Şevket, ***İstanbul ve Diğer Osmanlı Kentlerinde Fiyatlar 1469-1914***, Ankara 2002.

Pamukciyan, Kevork, ***İstanbul Yazıları***, haz. Osman Köker, İstanbul 2002.

Pamukçu, Ebubekir, ***Aşiyan: Tevfik Fikretin Evi***, İstanbul 1980.

Pannuti, Alessandro, ***La Comunita Italiana di Istanbul nel XX Secolo: Ambiente e Persone***, İstanbul 2006.

Pannuti, Alessandro, ***Les Italiens d'Istanbul au XXe Siècle: Entre Preservation Identitaire et Effacement***, İstanbul 2008.

Papazyan, Hrant, ***Hin Sgüdarı Yev Mer Poğotzı (Eski Üsküdar) Badonegon Huşer***, ***Heğinayin Lusangarnerov***, İstanbul 1982.

Papila, Aytül, "**Mimar Sinan'ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul'da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı"**, doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2006.

Par, Arif Hikmet, ***İstanbul'un Fetih Destanı***, İstanbul 1953.

Pardoe, Julia, ***The Beauties of the Bosphorus: Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs***, London 1839.

Pardoe, Julia, ***The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks***, ***in 1836***, II c., London 1837.

Pardoe, Julia, ***Sultanlar Şehri İstanbul***, çev. M. Banu Büyükkal, İstanbul 2010.

Pardoe, Miss Jullia, ***Şehirlerin Ecesi İstanbul: Bir Leydinin Gözü ile XIX. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı***, çev. Banu Büyükkal, İstanbul 2004.

Parker, Philip M. (ed.), ***Constantinople: Webster's Quotations***, ***Facts and Phrases***, San Diego 2008.

Parmaksız, Esma, "**II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler"**, doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.

Pasadaios, Aristeides Alexandrou, ***Epi Dyo Byzantinon Mnemeion tes Konstainopleos Agnostou Onomasias: 1. Church Architecture-Istanbul***, y.y. 1965.

Pasiner, Ali, ***İki Boğazın Suları***, İstanbul 2001.

Pasinli, Alpay, Saliha Balaman, ***Turkish Tiles and Ceramics: Çinili Köşk***, İstanbul 1991.

Paspates, Alexandros Georgiou, ***Byzantinai Meletai Topographikai***, y.y. 1877.

Paspates, A. G., ***The Great Palace of Constantinople***, çev. William Metcalfe, London 1893; Whitefish 2005.

Paspates, A. G., Herkos R. Apostolides, ***Poliorkia kai Alosis tes Konstantinoupoleos Hypo ton Othomanon en Etei 1453***, Athena 1890, 1995.

Patrick, Mary Mills, ***Boshporus Adventure: Istanbul (Constantinople) Woman's College***, California 1934.

Patrick, Mary Mills, ***Son Sultanların İstanbul'unda***, çev. Işıl Ayverdi, İstanbul 2009.

Paul, the Silentiary, ***Ayasofya'nın Betimi***, çev. Samih Rifat, İstanbul 2011.

Paul, the Silentiary, ***Ekphrasis tou Naou tes Hagias Sophias / Description de Sainte-Sophie de Constantinople***, Die 2005.

Paulidēs, Antros, ***Hē Kōnstantinou Polis: Historia***, ***Perigraphē***, ***Thrylos (Kai Syntomē Historia tēs Vyzantinēs Autokratorias)***, II c., Leukōsia 2005.

Pearce, Michael, ***A Dead Man in Istanbul***, New York 2009.

Pears, Edwin, ***The Fall of Constantinople: Being the Story of the Fourth Crusade***, New York 1886, 2008.

Pears, Edwin, ***Forty Years in Constantinople the Recollections of Sir Edwin Pears 1873-1915***, New York 1916.

Pears, Edwin, ***The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks***, London 1906; New York 1968.

Pekak, M. Sacit, "**Zeytinbağı (Trigleia) Bizans Dönemi Kiliseleri ve "Fatih Camii" (Tarihi ve Mimarisi)"**, doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1991.

Pekin, Ersu, İhsan Yücel, Semih Rifat (haz.), ***Milli Saraylar: Dolmabahçe Sarayı Beylerbeyi Sarayı***, ***Küçüksu Kasrı***, ***Ihlamur Kasrı***, ***Aynalıkavak Kasrı***, ***Maslak Kasırları***, ***Yıldız Sarayı***, ***Şale***, ***Yalova***, ***Atatürk Köşkleri***, fot. Semih Rıfat, İstanbul 1987.

Pekin, Faruk, ***Efsanevi Başkent İstanbul***, fot. Bünyad Dinç, ed. Mürşit Balamanlılar ve Şebnem Kandır, Ankara 2005.

Pekşen, Ali (haz.), ***İstanbul: City of Memoirs and Hopes***, fot. İldem Akçakaya v.dğr., İstanbul 2004.

Pellegrini, Mlle Beatrice, ***Mademoiselle de Cardeilhan Suivi de une Nuit sur le Bosphore***, İstanbul 1869.

Penix, Matthew, ***The Ottoman Empire in World War I: A Rational Disaster***, [D. Tezi, Eastern Michigan University, 2013].

Pentcheva, Bissera Vladimirova, **Images and Icons of the Virgin and Their Public in Middle Byzantine Constantinople"**, doktora tezi, Harvard University, 2001.

Pereira, Michael, ***Istanbul: Aspects of a City***, London 1968.

Perthes, M. Boucher de, ***Voyage a Constantinople***, II c., Paris 1855.

Pertusi, Agostino, ***Fine di Bisanzio e Fine del Mondo: Significato e Ruolo Storico Delle Profezie Sulla Caduta di Costantinopoli in Oriente e in Occidente***, Roma 1988.

Pertusi, Agostino, ***İstanbul'un Fethi***, III c., İstanbul 2004.

Pertusier, Charles, ***Atlas des Promenades Pittoresques dans Constantinople et sur les Rives du Bosphore***, haz. M. Preault, Paris 1817.

Pertusier, Charles, ***Picturesque Promenades in and Near Constantinople and on the Waters of the Bosphorus***, III c., London 1820.

Pervititch, Jacques, ***Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul / Istanbul in the Insurance Maps of Jacques Pervititch***, haz. Seden Ersoy ve Çağatay Anadol, İstanbul 2000.

Peschlow, Urs, ***Die Irenenkirche in Istanbul: Untersuchungen zur Architektur***, Tübingen 1977.

Petrescu, Camil, ***Rapid-Constantinopol-Bioram***, Cluj 1974.

Petrosian, Iu. A. (Iurii Ashotovich), ***Drevnii Gorod Na Beregakh Bosfora. Armenian***, Erevan 1989.

Petrosian, Iu. A. (Iurii Ashotovich), ***Gorod Na Dvukh Kontinentakh: Vizantii, Konstantinopol, Stambul***, Moskva 1977.

Peynircioğlu, Hamdi, İsmail Hakkı Aksoy, Kemal Özüdoğru, ***Eminönü-Süleymaniye-Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi***, İstanbul 1978.

Philippides, Marios, ***Emperors, Patriarchs, and Sultans of Constantinople, 1373-1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century***, çev. Marios Philippides, Brookline 1990.

Philippides, Marios, ***Mehmed II the Conqueror and the Fall of the Franco-Byzantine Levant to the Ottoman Turks: Some Western Views and Testimonies***, Tempe 2007.

Philippides, Marios, Walter K. Hanak, ***The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography, and Military Studies***, Burlington 2011.

Phillips, James, ***Early Christian and Byzantine Constantinople***, II c., Monticello 1982-.

Phillips, Jonathan, Jonathan P., ***The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople***, harita Reginald Piggot, New York 2005.

Phrantzēs, Gergios, ***İstanbul'un Fethinin Bizanslı Son Tanığı: Yorgios Sfrancis'in Anıları***, çev. Levent Kayapınar, İstanbul 2009.

Piazzi, Adriana (Delcambre), ***A Tragedy in the Imperial Harem at Constantinople***, New York 1883.

Picazo, Antoni, ***Estambul***, Gijon 1996.

Pierpont, Ann, ***Sinan Diaryz: A Walking Tour of Mimar Sinan's Monuments***, İstanbul 2007.

Pigafetta, Marco Antonio, ***Itinerario da Vienna a Costantinopoli***, Padova 2008.

Pilehvarian, Nuran Kara, Nur Urfalıoğlu, Lütfi Yazcıoğlu, ***Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler***, fot. Ömer Kokal, İstanbul 2002.

Pilehvarian, Nuran Kara, ***In Ottoman İstanbul***, İstanbul 2000.

Pinguet, Catherine, ***Les Chiens d'Istanbul: Des Rapports Entre l'Homme et l'Animal de l'Antiquite a Nos Jours***, Saint-Pourçain t.y.

Pinguet, Catherine, ***Istanbul, Photographes et Sultans: 1840-1900***, Paris 2011.

Pinto, Bensiyon, ***Anlatmasam Olmazdı: Geniş Toplumda Yahudi Olmak***, der. Tülay Gürler, İstanbul 2008.

Pipinelis, Pan, ***l'Amitie Helleno-Turque et la Minorite Helleneque de Constantinople***, Athenes 1961.

Pistor-Hatam, Anja, ***Nachrichtenblatt, Informationsbörse und Diskussionsforum: Ahtar-E Estanbul (1876-1896)-- Anstösse zur Frühen Persischen Moderne***, Münster t.y.

Pitarakis, Brigitte, Christos Merantz, ***Parıldayan Hatıralar: Sevgi Gönül Kolleksiyonlarından Son Dönem Osmanlı İstanbul'una Ait Kilise Gümüşleri /A Treasured Memory: Ecclesiastical Silver from Late Ottoman Istanbul in the Sevgi Gönül Collection***, çev. Serdar Alper, İstanbul 2006.

Pitarakis, Brigitte (ed.), ***Hippodrom / Atmeydanı: İstanbulun Tarih Sahnesi = Hippodrome / At Meydanı: A Stage for Istanbul's History***, II c., İstanbul 2010.

Pius (II.), ***De Captione Urbis Constantinopolitanae / l'Incunable de Captione Urbis Constantinopolitanae d'Aeneas Sylvius***, Paris 1488.

Pius (II.), ***De Captione Urbis Constantinopolitanae Pii II Pontificis Maximi de Captione Vrbis Constantinopolitane Tractatulus***, Rome, 1474.

Poethen, Johannes, ***Ayasofya'nın Martıları: Şiir ve Gelenek***, çev. Yüksel Pazarkaya, İstanbul 1998.

Popescu-Judetz, Eugenia, ***Beyond the Glory of the Sultans: Cantemir's View of the Turks***, İstanbul 2007.

Poppe, A., ***Les Peintres du Bosphore au Dix-Huitieme Siecle***, Paris 1911.

Poridis, Apostolos, "**İstanbul Adaları'nın Sosyal ve Fiziksel Gelişiminin Analizi ile Fiziksel Çevrenin Değerlendirilmesine İlişkin Sistematik bir Yaklaşım**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1991.

Poroy, Nâzım, ***İstanbul Vilâyeti Şehir Emanetine Evkafdan Devredilen Sular***, İstanbul 1341.

Poroy, Nâzım, ***İstanbul'da Gömülü Paşalar***, İstanbul 1947.

Post, Eric von, ***Strövtag i Istanbul***, Malmö 1953.

Post, Henry A. V., ***A Visit to Greece and Constantinople in the Year 1827-8***, New York 1830.

Potz, Richard, ***Patriarch und Synode in Konstantinopel: Das Verfassungsrecht des Ökumenischen Patriarchates***, Wien t.y..

Poujoulat, M. Baptistin, ***Histoire de la Conquête et de l'Occupation de Constantinople par les Latins***, Paris 1860.

Poujoulat, M. Baptistin, ***Voyage a Constantinople dans l'Asie Mineure en Mesopotamie a Palmyre en Syrie en Palestine et en Egypte***, II c., Paris 1841.

Pouqueville, F. C. H. L., ***Voyage en Moree a Constantinople en Albanie et dans Plusieurs Autres de l'Empire Othoman***, III c., Paris 1805.

Poynter, Mary A. (Mary Augusta), ***When Turkey was Turkey in and Around Constantinople***, London 1921.

Praglong, Annie (ed.), ***Bizans: Yapılar***, ***Meydanlar***, ***Yaşamlar***, çev. Buket Kitapçı-Bayrı, İstanbul 2011.

Preiser - Kapeller, Johannes, ***Das Episkopat im Spaten Byzanz: Ein Verzeichnis der Metropoliten und Bischöfe des Patriarchats von Konstantinopel in der Zeit von 1204 Bis 1453***, Saarbrücken 2008.

Price, Tekla Sylvia Doris, "**The Vice Sultan: A. Henry Layard, Ambassador to Constantinople, 1877-1880**", doktora tezi, University of Calgary, 1997.

Prokopius, ***İstanbul'da İsyan ve Veba***, çev. Adil Calap, ed. Barış Kılıç, İstanbul 2002.

Provatakēs, Theochares Mich, ***Hē Vyzantinē Kōnstantinoupolē kai ho Patriarchikos Oikos***, Athēna 1992.

Provatakēs, Theochares Mich, ***I Bizantini Konstantinupoli ke o Patriarhikos Ikos / Bizans İstanbul'u ve Patrikhane Binası***, Athena 1992.

Psellus, Michael, ***Chronographie ou Histoire d'un Siecle de Byzance (976-1077)***, II c., Paris 1926-28.

Pulgher, D., ***Les Anciennes Eglises Byzantines de Constantinople***, Vienne 1878.

Pulhan, Gül, ***İstanbul Kahvehaneleri***, İstanbul 1988.

Pyne, Nancy, ***A House in Istanbul***, Ilfracombe 1974.

Queller, Donald E; Donald Edward, ***The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople, 1201-1204***, Philadelphia 2000.

Ract, Joseph, ***Lieux Chretiens d'Istanbul***, İstanbul 2006.

Radic, Radivoj, ***Carigrad: Price Sa Bosfora***, Beograd 2007.

Radt, Barbara, ***Geschichte der Teutonia Deutsches Vereinsleben in İstanbul 1847-2000***, İstanbul 2001.

Raffenel, C. D., ***Histoire des Grecs Modernes Depuis la Prise de Constantinople par Mahomet II, Jusqu'â Ce Jour***, Paris 1825.

Raguse de, ***Voyage de M. le Marachal Duc de Raguse***, II c., Bruxelles 1841.

Rahn, Markus, ***Die Entstehung des Armenischen Patriarchats von Konstantinopel***, Hamburg t.y.

Ralamb, Claes, ***İstanbul'a Bir Yolculuk: 1657 - 1658***, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008.

Ralet, Dimitrie, ***Suvenire Si Impresii de Calatorie in România***, ***Bulgaria***, ***Constantinople***, Bucuresti 1979.

Ramazanoğlu, M. Gözde, "**Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2003.

Rapper, Gilles de, ***Les Albanais à Istanbul: Programme de Recherche "Turquie, Aucase, Mer Noire"***, İstanbul 2000.

Ray, Walter D., ***Tasting Heaven on Earth: Worship in Sixth-Century Constantinople***, Grand Rapids 2012.

Read, Sculpt W, ***Constantinople on the Land Side from the Tower of the Janisaries***, London 1820.

Recep, Fuat, Hüseyin Kılıç, Rasim Erol, Sabri Atay, Salih Kahriman, Yılmaz Karaca, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091/M.1679-1680)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Recep, Fuat, Rasim Erol, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Recep, Fuat, Sabri Atay, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043/M. 1633)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Recep, Fuat, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman, (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/M.1726-1738)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Recep, Fuat, Salih Kahriman (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M.1663)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2012.

Refik, İbrahim, ***1453 Şafağında Kutlu Bir Doğuş: Fatih Sultan Mehmet ve Büyük Fetih Hamlesi***, III c., İstanbul 2009.

Regla de, Paul, ***İstanbul'un Gizemleri***, çev. Burhan Yentürk, İstanbul 2006.

Regnier, Henri de, ***Portraits et Souvenirs: Portraits et Souvenirs Pour les Mois d'Eiver***, Paris 1913.

Reich, Wilhelm, ***Berühmte Judengemeinden des Osmanischen Reiches***, Frankfurt 1913.

Reikhelt, Nikolai Nikolaevich, ***Konstantinopol***, ***Afon***, ***Makedoniia***, y.y. 1905.

Reinhard, Stewing, ***Bizans Kostantinopolis İstanbul: Dünya Şehri Problemi Bakımından Bir Araştırma***, haz. Ruhi Turfan ve M. Ş. Yazman, İstanbul 1965.

Renda, Günsel, ***The Ambassador the Sultan and the Artist: An Audience in Istanbul***, Amsterdam 2003.

Restle, Marcell, ***Istanbul***, Leipzig 1976.

Rey, A. Augustin, ***La Question d'Orient Devant l'Europe: Constantinople et les Detroits; Vues Historiques et Diplomatiques***, II c., Paris 1917.

Reychman, Jan, ***Zycie Polskie W Stambule W XVIII Wieku***, Warszawa 1959.

Reyhanlı, Tülay, ***İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582–1599)***, Ankara 1983.

Rice, David Talbot, ***Constantinople from Byzantine to Istanbul [Konstantinopel***, ***Goldene Stadt am Bosporos]***, Frankfurt 1965.

Rice, David Talbot (ed.), ***The Great Palace of the Byzantine Emperors***, ***Second Report***, Edinburgh 1958.

Rice, Tamara Talbot, ***Bizans'ta Günlük Yaşam Konstantinopolis Bizans Mücevheri***, çev. Bilgi Altınok, İstanbul 1998.

Rigler, Lorenz, ***Die Türkei und Deren Bewohner in Ihren Naturhistorischen***, ***Physiologischen und Pathologischen Verhaeltnissen vom Standpunkte Constantinopel's***, II c., Wien 1852.

Riquer, Isabel de (ed.), ***Poemes Catalans Sobre la Caiguda de Constantinoble***, Barcelona 1997.

Robert de Clarl, ***Konstantinopolis'in Zaptı (1204)***, çev. Beynun Akyavaş, Ankara 1972.

Roberts, Sean E, ***Printing a Mediterranean World: Florence***, ***Constantinople and the Renaissance of Geography***, Cambridge 2013.

Roboly, Dimitri, "**Constantinople**, **Ville Palimpseste dans la Mythologie Romantique**", doktora tezi, Universite de Paris IV, 1998.

Rochebrune, A. de, ***Dilber Kethy'nin Bursa ve Istanbul Hatıraları***, çev. Mahmud Sadık, haz. İlhami Yurdakul, İstanbul 2007.

Roger, Noëlle, ***Route de l'Orient. Premier Contact Avec L'âme Turque: Bosnie-Herzégovine***, ***Scutari d'Albanie; Types et Paysages de Roumanie une Mosaïque de Races: la Dobrodja; la Ville d'Orient: Constantinople***, Paris 1914.

Rogerson, Barnaby, Rose Baring, ***Essential Istanbul***, Lincolnwood 1994.

Rollas, Andre, ***Deux Nouveaux Reliefs Funeraires Byzantins Decouverts a Istanbul***, İstanbul 1962.

Rondeau, Daniel, ***İstanbul***, İstanbul 2002.

Rossi, Nassim, "**Italian Renaissance Depictions of the Ottoman Sultan: Nuances in the Function of Early Modern Italian Portraiture**", doktora tezi, Columbia University, 2013.

Rothman, E. Natalie (Ella Natalie), ***Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects Between Venice and Istanbul***, Ithaca 2012.

Rottiers, le Colonel, ***Itinéraire de Tiflis à Constantinople***, Bruxelles 1829.

Rozen, Minna, ***Hasköy Cemetery: Typology of Stones***, Tel Aviv 1994.

Rozen, Minna, ***A History of the Jewish Community in Istanbul: the Formative Years, 1453-1566***, Leiden 2002.

Rozen, Minna, ***İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)***, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2010.

Rubesamen, H. Eckart, ***Istanbul***, Paris 1989.

Rubin, Barry, ***İstanbul Entrikaları: II. Dünya Savaşı'nda Casusluk Öyküleri*** [Istanbul Intrigues, New York 1992.], çev. Selim Atalay, İstanbul 2007.

Runciman, Steven E, ***The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eye of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence***, Cambridge 1968.

Runciman, Steven, ***Kostantiniye Düştü*** [The Fall of Constantinople, 1453, Cambridge 1965.], çev. Derin Türkömer, İstanbul 1972.

Russack, Hands Hermann, ***Byzanz und Stambul: Sagen und Lefanden Vom Goldenen Horn***, Berlin 1941.

Rüstemoğlu Kaptı, Mevlüde, "**İstanbul'da 19. Yüzyıl Sivil Kargir Mimarinin Korunması İçin Fener Bölgesi Örneğinde Bir Yöntem Geliştirilmesi**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1998.

Saatçi, Suphi, ***Bir Osmanlı Mucizesi Mimar Sinan: Mimar Sinan'ın Hatıraları***, İstanbul 2005.

Saba, Ziya Osman, ***Değişen İstanbul***, İstanbul 1959.

Sabancalı, Hakkı, ***İstanbul Kültür Atlası: Cultural Atlas of İstanbul***, ed. Mustafa Şen ve Aysu Uzsayılır Kara, İstanbul 2003.

Sade Mete, F. Ozge, "**A Fragmented Memory Project: Archaeological and Ethnographic Museums in Turkey, 1960-1980**", doktora tezi, University of Washington, 2012.

Sadırlı, Fatih (haz.), ***Dünya Başkenti Eminönü***, fot. Hüseyin Üster, İstanbul 2006.

Sadırlı, Fatih (haz.), ***I. Uluslararası Eminönü Sempozyumu: Tebliğler Kitabı / 1st International Symposium on Eminönü: the Book of Noticifications [Sic]***, İstanbul 2006.

Sadun, Abdullah, ***İstanbul'un Semtleri: Yedikule***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Güncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Safvet, Muhammed Mustafa, ***Kostantiniyye Fâtihi Fatih Sultan Mehmed***, çev. İsmail Ezherli, Ankara 1953.

Sagaster, Börte, ***I'm Harem von Istanbul: Osmanisch-Türkische Frauenkultur im XIX. Jahrhundert***, Hamburg 1989.

Sağdıç, Zafer, "**Üç Osmanlı Sarayında İşlev ve Mimarlık Bağlantısı**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006.

Sağlam, Nuri, ***Çeşmeler Kâşifi İstanbul Seyyahı Ruşen Eşref Ünaydın***, İstanbul 2004.

Sağman, Ali Rıza, ***İstanbul Hendekleri***, İstanbul 1951.

Sağman, Ali Rıza, ***İstanbul'u Ne Şekilde Aldık?***, III c., İstanbul 1947-51.

Sahir, Necmeddin, ***Üsküdar - Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi***, İstanbul 1932.

Said, Ali, ***Saray Hatıraları Sultan Abdülhamid'in Hayatı***, İstanbul 1994.

Sakaoğlu, Saim, ***İmparatorluk Dönemi Saz Şairlerinin İstanbul'a Bakışları***, Ankara 1994.

Sakaoğlu, Necdet, Nuri Akbayar, ***Binbirgün Binbir Gece: Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı / A Thousand Days and a Thousand Nights: The World of Entertainment in Istanbul from Ottoman Times to the Present Day***, fot. Cengiz Kahraman ve Erzade Ertem, İstanbul 1999.

Sakaoğlu, Necdet, ***Nasıl Bir Şehirde Yaşıyoruz: İstanbul'un Tarihi Kimliği***, İstanbul 2003.

Sakaoğlu, Necdet, ***Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı / The Imperial Palace: With its History, Locations, Inscriptions and Memoirs Topkapı Palace***, fot. Necdet Sakaoğlu ve Cengiz Kahraman, İstanbul 2002.

Sakin, Orhan, ***Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri***, İstanbul 2002.

Sakioğlu, Mehmet U., ***Konstantius, Fatih ve Davinci Şifresi Arasında da Ayasofya'nın Sırrı***, ed. Z. Aybike Yılmaz, İstanbul 2006.

Salamon, Maciej, ***Rozwoj Idei Rzymu-Konstantynopola Od IV Do Pierwszej Poowy VI Wieku***, Katowice 1975.

Salapasidēs, Giannes, ***Ti Na Thymētho! Ti Na Xechasō!: to '55 Stēn Kōnstantinoupolēe***, Athēna 1999.

Salim, Necati, ***Türk Ordusunun Eski Seferlerinden Bir Kale Muharebesi İstanbul'un Zaptı 1453***, İstanbul 1932.

Sallabi, Muhammed Ali, ***İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmed***, çev. Şerafettin Şenaslan, İstanbul 2008.

Salman, Özlem, "**İstanbul'da Son Dönem Saray ve Kasırlarında Bahçe Düzenlemeleri**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999.

Salman, Sakine Yıldız, "**Boğaziçi Tarihi Sit Alanının Yok Olma Süreci ve Kalan Sınırlı Değerlerin Korunma Olasılıkları**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2004.

Saltık, Rafet (der.), ***İstanbul Masalları***, İstanbul 2004.

Samih, Fuad, ***İstanbul Constantinople et ses Monuments***, İstanbul 1931.

Samli, Sherife Ayla, "**Containing the Future: Modern Identities as Material Negotiation in the Urban Turkish Ceyiz**", doktora tezi, Rice University, 2011.

Sancak, Jale (haz.), ***İstanbul Öyküleri Antolojisi***, İstanbul 2009.

Sancak, Jale, ***Kenti Dinlemek: Büyülü Kent İstanbul'dan Öyküler***, İstanbul 2002.

Sancaktaroğlu, Tanju, ***Kariye Mosque: The Old Hora Monastery***, Istanbul 1974.

Sander, Necdet (haz.), ***İstanbul***, Paris 1955.

Saner, Turgut, ***XIX. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm***, İstanbul 1998.

Sangır, Lande Altuğ, Kay Mcgartlin (ed.), ***Haliç***, fot. Bülent Uluçay, çev. Hande Altuğ, Şeyda Eraslan ve Kemal Önen, İstanbul 2008.

Sansarcı, Sultan v.dğr., ***İstanbul'un Köyleri***, ed. A. Görkem Userin, İstanbul 2011.

Saponchean, Leon, ***Istanpulahay Skauti me Hetiotn Ew Arkatsakhndrakan Shrjaptoyte: Patkerazard***, İstanbul 1956.

Saraçoğlu, Ahmet Celaleddin, ***Eski İstanbul Hatıraları***, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2005.

Saraçoğlu, Ahmet Cemaleddin, ***Fatih ve İstanbul'un Fethi***, İstanbul 2006.

Saraçoğlu, Ahmet Cemaleddin, ***Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul***, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2009.

Sarı, Mehmet Ali v.dğr., ***İstanbul Ezanları / İstanbul Azans***, ed. Yusuf Çağlar, çev. Güney Ongun, İstanbul 2010.

Sarı, Nil, Burhan Akgün, Ümit Emrah Kurt, ***Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla Darülfünun Tıp Fakültesi***, İstanbul 2011.

Sarıdikmen, Gül, "**Türk Resminde İstanbul'un Mimarlık Örnekleri 1860-1960**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.

Sarıöz, Perihan, Hilmi Şahenk, ***Bir Zamanlar İstanbul***, İstanbul 1996.

Sarısayın, Ayşe, ***Beşiktaş " Yollar Ya da Anılar Boyunca"***, ed. Gülsüm Cengiz, S. Faruk Göncüoğlu, fot. Dinçer Aydın, İstanbul 2009.

Sarioglou, Eirene, ***Penenta Chronia Apo ta Septemvriana: Konstantinoupole: Prin, Tote, Meta***, Athena 2005.

Sartorius, Joachim, ***Prens Adaları***, çev. Sezer Duru, haz. Berrak Göçer, İstanbul 2010.

Sauermost, Heinz Jürgen, Wolf Christian von der Mülbe, ***İstanbul Moscheen***, München 1991.

Saule, Béatrix v.dğr., ***Topkapi à Versailles: Trésors de la Cour Ottomane: Musée National des Châteaux de Versailles et de Trianon, 4 Mai-15 Août 1999***, Paris 1999.

Sayar, Mediha (çev.), ***Fransız Edebiyatında İstanbul***, İstanbul 1964.

Schäfer, Hartmut, ***Die Gül Camii in Istanbul: Ein Beitrag zur Mittelbyzantinischen Kirchenarchitektur Konstantinopels***, Tübingen 1973.

Schedel, Hartmann, ***Constantinopolis***, New York 1969.

Schefer, Charles, ***Antoine Galland: İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)***, II c., çev. Nahid Sıtkı Örik, Ankara 1949.

Schiele, Renate, Wolfgang Müller-Wiener, ***XIX. Yüzyılda İstanbul Hayatı***, İstanbul 1988.

Schilperoort, Liesel Mary, "**How community institutions in Turkey engage in disaster risk reduction: A case study of Istanbul and Antakya**", doktora tezi, Colorado State University, 2012.

Schlange-Schöningen, Heinrich, ***Kaisertum und Bildungswesen im Spatantiken Konstantinopel***, Stuttgart 1995.

Schlumberger, Leon Gustave, ***Les Iles des Princes: Les Palais et L'eglise des Blachernes la Grande Muraille de Byzance Souvenirs d'Orient***, Paris 1884.

Schlumberger, Leon Gustave, ***İstanbul Düştü Ben Hala Ayakta Mıyım?: Bir Fethin Anatomisi***, çev. Hamdi Varoğlu, İstanbul 2005.

Schlumberger, Leon Gustave, ***Prens Adaları: Blakerna Sarayı ve Kilisesi Bizans'ın Büyük Suru***, haz. Haluk Çağlayaner, İstanbul 1996.

Schlumberger, Leon Gustave, ***Recits de Byzance et des Croisades***, II c., Paris t.y.

Schlüter, Sabine, ***Gaspare Fossatis Restaurierung der Hagia Sophia in Istanbul 1847-49***, Bern, New York 1999.

Schneider, Alfons Marie, M. Is. Nomidis, ***Galata***, ***Topographisch-Archaologischer Plan mit Erlauterndem Text***, İstanbul 1944.

Schneider, Alfons Maria, ***Die Grabung Im Westhof der Sophienkirche zu İstanbul***, İstanbul 1941.

Schneider, Alfons Maria, ***Konstantinopel: Gesicht und Gesalt Einer Geschichtlichen Weltmetropole***, Mainz 1956.

Schneider, Alfons Maria, ***Die Landmauer von Konstantinopel: Zweiter Vorbericht über den Abschluss der Aufnahme 1929-1933***, Berlin 1933.

Schneider, Alfons Maria, ***Das Martyrion der Heiligen Karpos und Papylos zu Konstantinopel***, y.y. 1934.

Schneider, Egon, ***The Artist Joseph Schranz in Contantinople New Documents on His Life the Bosphorus Around the Middle of the XIX. Century***, London 1991.

Schneider, Marcel, Alpay Evin, ***Le Harem Imperial de Topkapi***, Paris 1977.

Schrader, Friedrich Otto, ***Konstantinopel: Vergangenheit und Gegenwart***, Tübingen 1917.

Schultze, Viktor, ***Konstantinopel (324-450)***, Leipzig 1913.

Schulze Schmidt, B., ***Constantinopel: Friedliche Reise Erinnerungen***, Dresden, Leipzig 1897.

Schwantes, Barbara, ***Die Kaiserlich-Deutsche Botschaft in Istanbul***, Frankfurt 1997.

Schwarzlose, Karl, ***Henschels Luginsland: Wien - Budapest - Belgrad - Sofia - Adrianopel - Konstantinopel***, Frankfurt 1912.

Schwegel, Ritter V. (haz.), ***Volkswirthschaftliche Studien über Constantinopel und das Anliegende Gebeit***, Wien 1873.

Schwegmann, Martin, "**Istanbul and the Grassroots - Civil Society Organisations, Local Politics and Urban Transformation**", doktora tezi, Technische Universität Berlin, 2013.

Schweigger, Salomon, ***Ein Newe Reyssbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem***, Frankfurt 1995.

Schweigger, Salomon, ***Zum Hofe des Türkischen Sultans (Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578- 1581)***, ed. Heidi Stein, Leipzig 1986.

Schwoebel, Robert, ***The Shadow of the Crescent. the Renaissance Image of the Turk 1453-1517***, Nieunkoop 1967.

Scognamillo, Giovanni, ***Bir Levanten Şövalye: Giovanni Scognamillo Kitabı***, İstanbul 2008.

Scognamillo, Giovanni, ***İstanbul Gizemleri: Ziyaretçiler***, ***Büyüler***, ***Doğaüstü Olaylar***, İstanbul 2006.

Sdjneller, Ludwig, ***Um Goldenen Horn: Stereifzüge durch Konstantinopel***, Köln 1912.

Secor, Anna Jean, **"Islamism in Istanbul: Gender**, **Migration and Class in Islamist Politics"**, doktora tezi, University of Colorado at Boulder, 2000.

Seçkin, Nadide, **"Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine bir Araştırma (1453-1755)"**, doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1990.

Seçkin, Nadide, ***Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755)***, haz. Azize Aktaş Yasa, Ankara 1998.

Sedov, Vl. V. (Vladimir Valentinovich), ***Kilise Dzhami: Stolichnaia Arkhitektura Vizantii***, Moskva 2008.

Seger, Martin, Friedrich Palencsar, ***Istanbul: Metropole Zwischen den Kontinenten***, Berlin 2006.

Segur, Comtesse de, ***İstanbul***, İstanbul 1969.

Séid Moustapha, ***Diatribe de L'ingénieur Séid Moustapha, sur L'état Actuel de l'Art Militaire du Génie et des Sciences, à Constantinople: Imprimée dans la Nouvelle Typographie de Scutari 1804***, Paris 1807, 1810.

Selçuk, Mustafa, ***Hedef Şehir İstanbul: Çanakkale Geçildi mi?***, İstanbul 2005.

Seles, Emre, ***Representation(S) of Topkapı Palace***, Ankara 2004.

Sema, Sadri (Aydoğdu), ***Eski İstanbul'dan Hatıralar***, İstanbul 2000.

Sema, Sadri, ***İstibdat'da İstanbul***, İstanbul 1955.

Senturk, Yildirim, **"Little Manhattan" in the Shadow of Global Prescriptions: the Spatial and Social Restructuring of the Banking Sector in Istanbul in the Era of Financial Liberalization"**, doktora tezi, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2004.

Serhadoğlu, Rıza, ***Büyük İstanbul Albümü / The Great Album of Istanbul / Grand Album d'Istanbul / Das Grosse Album von Istanbul***, haz. Rıza Serhadoğlu, İstanbul 1955.

Serin, Rahmi (haz.), ***Evliya Çelebi Seyahatnamesinden İstanbul ve Civarı ile İlgili Seçmeler***,, İstanbul t.y.

Serin, Rahmi, Arif Pamuk (haz.), ***İstanbul Evliyaları ve Sahabe Kabirleri***, İstanbul 1998.

Sertaş, Turgut, ***Un Essai sur Istanbul***, İstanbul 1972.

Sertelli, İskender Fahrettin, ***Bizansın Son Günleri***, İstanbul 1930.

Sertelli, İskender Fahrettin, ***İstanbul'u Nasıl Aldık?***, İstanbul 1930.

Sertoğlu, Mithat, ***İstanbul Semt ve Mahallelerine Adlarını Vermiş Olan Paşalar***, İstanbul 1989.

Sertoğlu, Midhat, ***İstanbul Sohbetleri***, İstanbul 1992.

Sertoğlu, Midhat, ***Peygamberin Müjdelediği Fetih ve Fatih***, İstanbul 1986.

Sertoğlu, Midhat, ***Topkapı Sarayında Gündelik Hayat***, İstanbul 1974.

Sertoğlu, Mithad, ***Paşalar Şehri İstanbul***, İstanbul 2000.

Seval, Selim, ***İstanbul Surları / Istanbul Citywalls***, haz. Hayri Fehmi Yılmaz, İstanbul 2009.

Seval, Selim, ***Metroistanbul***, ed. Arlene C. Brill, İstanbul 2004.

Seval, Selim, ***Upuzun Bir Düş: İstanbul***, haz. Nalan Barbarosoğlu, İstanbul 2005.

Sevengil, Refik Ahmed, ***İstanbul Nasıl Eğleniyordu?: 1453'ten 1927'ye Kadar***, haz. Sami Önal, İstanbul 1927, 1998.

Sevengil, Refik Ahmed, ***Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı***, fot. Münif Fehim ve Ayhan Erer, İstanbul t.y.

Sevim, Mustafa, ***Gravürlerle İstanbul Sergisi: Milli Kütüphane Koleksiyonu***, Ahmana 1993.

Sevim, Mustafa (haz.), ***Gravürlerle Türkiye: İstanbul***, III c., Ankara 1996.

Sevim, Nidayi, ***Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları: Eyüp Sultan'da Osmanlı Mezar Taşları ve Mezar Kültürümüz***, İstanbul 2007.

Sevin, François, ***Lettres sur Constantinople, de M. l'Abbé Sevin Suivie de Plusieurs Lettres de M. Peyssonnel et d'Autres Savans Contenant des Détails Curieux sur l'Empire Ottoman: on Y a Joint la Relation du Consulat de M. Anquetil à Surate; un Mémoire du Savant Beschi, sur le Calendrier de L'intérieur de l'Inde***, Paris 1802.

Sevin, Nureddin, ***Ottoman Court School Which Also Trained Hundreds of Artists between the Fifteenth and Nineteenth Centuries***, Napoli 1965.

Seyfeli, Canan, ***İstanbul Ermeni Patrikliği: Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı***, İstanbul 2005.

Seyfi, Dursun Doğanay, ***İstanbul***, İstanbul 1956.

Seyyid Mustafa, ***İstanbul'da Askerlik Sanatı, Yeteneklerin ve Bilimlerin Durumu Üzerine Risale***, İstanbul t.y.

Sezer, Şennur, Adnan Özyalçıner, ***İstanbul'un Taşı Toprağı Altın: Eski İstanbul Yaşayışı ve Folklorü***, İstanbul 1995.

Sezer, Sennur, ***Kasımpaşa***, ed. Gülsüm Cengiz, fot. Osman Karamehmetoğlu v.dğr., İstanbul 2009.

Sezer, Sennur, Adnan Özyalçıner, ***Öyküleriyle İstanbul Anıtları***, II c., ed. Gonca Özmen, İstanbul 2010.

Sezer, Sennur, ***Üç Dinin Buluştuğu Kent İstanbul***, ed. Müfit Taşcı, fot. Beyhan Akkoyun, Artür Büyüktaşcıyan ve İzzet Keribar, İstanbul 2003.

Sezgin, Fuat, ***İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi: Toplu Bir Bakış / The Istanbul Museum for the History of Science and Technology in Islam: An Overbiew***, haz. Nevzat bayhan, İstanbul 2010.

Sezgin, Haluk (ed.), ***Geçmişten Günümüze: Boğaziçi***, II c., İstanbul 2008.

Sezgin, Sevgi, "**Türk Toplumunun Rekreasyon Alışkanlıkları: İstanbul Örneği**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1987.

Sezim (Sezer), Sevinç, "**Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1997.

Sfrancis, Yorgios, ***İstanbul Fethinin Bizanslı Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları -Chronicon Minus-***, çev. Levent Kayapınar, İstanbul 2009.

Shales, Melissa, ***Top 10: İstanbul***, London 2007.

Shapira, Dan, ***Avraham Firkowicz in Istanbul (1830-1832): Paving the Way for Turkic Nationalism***, Ankara 2003.

Sheligovskii, F. E, ***Padenie Konstantinopolia***, y.y. 1898.

Sherrard, Philip, ***Constantinople: Iconography of a Sacred City***, London 1965.

Sherrard, Philip, ***Konstantinopel: Bild Einer Heiligen Stadt***, çev. Titus Burckhardt, Olten 1963.

Shiono, Nanami, ***The Fall of Constantinople***, çev. Kerim Yasar, New York 2005.

Sidēropoulos, Phōkiōn, ***Ta Ethnika Philanthrōpika Katastēmata Stēn Kōnstantinoupole: Scholia S' Hena Anekdoto Keimeno, 1753-1899: Hē Poreia Tous Ston Eikosto Aiōna, 1900-Sēmera***, Athēna 1999.

Sinanlar, Seza, ***Atmeydanı Bizans Yarış Arabalarından Osmanlı Şenliklerine***, İstanbul 2005.

Sipahi, Tarık, ***Ayazma Mahallesi Üsküdar***, İstanbul 2010.

Siyahhan, Rehal, ***İstanbul'un Semtleri: Fenerbahçe***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Cenk Şener, İstanbul 2003.

Siyahtan, Nurdan, ***İstanbul'un Semtleri: Bakırköy***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Sizonenko, Tatiana, "**Artists as Agents: Artistic Exchange and Cultural Translation between Venice and Constantinople - The Case of Gentile Bellini, 1479-1481**", doktora tezi, University of California, 2013.

Sluis, Rhonda Vander, ***Boğaz'dan. Kendi Rehberliğinizde Bir Gezi***, çev. Hande Taylan, İstanbul 2000.

Smidt, B. Shulze, ***Constantinopel***, Leipzig 1897.

Smith, Albert, ***A Month at Constantinople***, London 1851.

Smith, Arthur Douglas Howden, ***Spears of Destiny: A Story of the First Capture of Constantinople***, New York, t.y.

Smith, Colin L., ***The Embassy of Sir William White at Constantinople 1886-1891***, London 1957.

Smith, Thomas, ***Epistola de Moribus Ac Institutis Turcarum, Cui Annectitur Brevis Constantinopoleos Notitia***, Oxonii 1674.

Soil de Moriame, Eugene Justin, ***Constantinople: Notes Archeologiques***, Anvers 1900.

Soku, Ziya Şakir, ***Eyüp Sultan ve Haliç***, İstanbul 2011.

Soku, Ziya Şakir, ***Fatih İstanbul'u Nasıl Aldı?***, İstanbul 1942, 2009.

Soku, Ziya Şakir, ***Fatih Sultan Mehmed***, İstanbul 1959.

Soku, Ziya Şakir, ***Haliç ve Eyüp Sultan***, İstanbul 1959.

Solmaz, Mehmet, ***Tarih Boyunca Asya'nın Kapısı Her Yönüyle Üsküdar: Tarih - Cografya - Kültür - Araştırma - İnceleme***, İstanbul 1991.

Som, Deniz, ***Hey İstanbul***, İstanbul 2008.

Som, Deniz, ***Yedi Tepe İstanbul***, İstanbul 2003.

Sonman, Terry, ***Su Yolu'nun Dilberleri / Princesses of the Waterway***, İstanbul 2003.

Sonmaz, Sibel, ***Evvel Zaman İçinde Haliç***, fot. Halime Keskin, İstanbul 2008.

Sorgue, Pierre, ***İstanbul***, İstanbul 2003.

Sorgun, Hüseyin, ***Avrupa Kültür Başkenti "İstanbul" / The European Capital of Culture "Istanbul"***, fot. Fatma-Orhan Durgut, çev. Sevil Ertem, İstanbul 2009.

Sorgun, Hüseyin, ***Havadan İstanbul / Istanbul from Above***, fot. Orhan Durgut, çev. Sevil Ertem, İstanbul 2008.

Soydan, Serdar (haz.), ***Bir Zamanlar İstanbul'da***, İstanbul 2008.

Soydan, Serdar, ***İstanbul Hikâyeleri Masaldan Romana Sözden Yazıya***, İstanbul 2008.

Soygeniş, Murat, **"Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Evinin Mekansal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi"**, doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1995.

Soygeniş, Sema, Murat Soygeniş, ***İstanbul: Bir Kent Yorumu / Istanbul: An Urban Commentary***, İstanbul 2006.

Soylu, Ayla v.dğr., ***İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım İstanbul- Marmara***, İzmir 2001.

Soysal, Ali, ***Anadolu Feneri: Tarihten Gelen Işık: Köy, Deniz Feneri, Tarihi Yapılar ve Bütün Yönleriyle***, İstanbul 1997.

Soysal, Ali, ***Karadeniz, Beyaz Işık Rumeli Feneri***, haz. Gaye Efe, çizim Bülent Yener, İstanbul 2004.

Soysal, Mine, ***İstanbul Masalı***, ed. Müren Beykan, resim Bülent Sayın, İstanbul 2010.

Sönmez, Mustafa v.dğr., (haz.), ***A Historical Guide to Istanbul***, İstanbul 1996.

Sönmez, Mustafa, ***İstanbul'un İki Yüzü (1980'den- 2000'e Doğru)***, İstanbul 1996.

Sönmez, Zeki, ***Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı***, İstanbul 1988.

Sönmezer, Mahmut Haldun, ***Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudilerinin Hayatında Sinagog ve Dini Bağlılık***, İstanbul 2004.

Sönmezer, Şükrü, "**İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekan ile Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasındaki Boyut İlişkisi"**, doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2002.

Söylemez, Duygu İlkhan, "**Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)"**, doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.

Sözen, Metin, ***Anadolu Kentleri: Anadolu'nun Kenti İstanbul / Anatolian Cities Istanbul: An Anatolian City***, İstanbul 2000.

Sözen, Gürol, ***Bin Çeşit İstanbul ve Boğaziçi Yalıları***, fot. Ali Konyalı v.dğr., İstanbul 1989.

Sözen, Metin, ***Bir İmparatorluğun Doğuşu: Topkapı***, İstanbul 1998.

Sözen, Metin (haz.), ***Camilerimiz ve Öyküleri***, fot. Yalçın Çınar, Bülent Hiçyılmaz ve Zeki Sönmez, İstanbul t.y.

Sözen, Metin, ***Devletin Evi Saray***, fot. Samih Rıfat v.dğr., İstanbul 1990.

Sözen, Metin, ***Topkapı***, İstanbul 1998.

Sözer, Vural, ***Kilyos***, İstanbul 2010.

Sözeri, Melek Zühre, "**Topkapı Sarayı Hareminde Tasarımın Görsel Analizi"**, doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2004.

Spataris, Haris, ***Biz İstanbullular Böyleyiz: 1906-1922***, çev. İro Kaplangi, İstanbul 2011.

Spears, W. H., ***The Emperor's Charioteer: A Tale of the Great Days of Constantinople***, Chicago t.y.

Speck, Paul, ***Die Kaiserliche Universitat von Konstantinopel: Prazisierungen Z. Frage D. Höheren Schulwesens in Byzanz im 9. U. 10. Jahrhundert***, München 1974.

Sperco, Willy, ***İstanbul Paysage Litteraire***, Paris 1955.

Sperco, Willy, ***Yüzyılın Başında İstanbul***, çev. Remime Köymen, İstanbul 1989.

Spinale, Susan Elizabeth, ***The Portrait Medals of Ottoman Sultan Mehmed II (R. 1451-81)***, Cambridge 2003.

Spyropoulos, Panag. I, ***He Halose tes Konstantinoupoleos, 29 Maiou 1453***, Athēnai 1991.

Sasani, Khan Malik, ***Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir***, çev. Hakkı Uygur, İstanbul 2006.

Stactan, David, ***The World on the Last Day: The Sack of Constantinople by the Turks May 29, 1453: Its Causes and Consequences***, London 1965.

Stahl, Finn, ***Istanbul. Staden Vid Bosporen***, Stockholm 1967.

Stamatopoulos, Kostas, ***Konstantinoupole: Anazetontas te Vasileuousa***, Athēna 1990.

Stamatopoulos, Kostas, ***Vemata Sta Patria Konstantinoupoleos***, Athēna 1989.

Standl, Harald, ***Der Industrieraum İstanbul: Genese der Standortstrukturen und Aktuelle Standortprobleme des Verarbeitenden Gewerbes in der Türkischen Wirtschaftsmetropole***, Bamberg 1994.

Stathakes, Charalampos P., ***He Hagia tou Theou Sophia: To Mystiko Phos tes Megales Ekklesias kai to Architektoniko tou Endyma***, Athenai 1997.

Stathis, Pinelopi (ed.), ***XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Gayri Müslimler***, çev. Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, İstanbul 2003.

Stavrou, Tatiana, ***Ho en Konstantinoupolei Hellenikos Philologikos Syllogos; to Hypourgeion Paideias tou Alytrotou Hellenismou***, Athenai 1967.

Stavru, Tatiana, ***I Pulitades Tis Polis / İstanbul'un Seyyar Satıcıları***, İstanbul 1989.

Steen, Thorvald, ***Historier Om Istanbul***, Lysaker 2003.

Steen, Thoruald, ***Konstantinopolis***, çev. Önder Otçu İstanbul 2002.

Stenzel, [Karl Wilhelm], ***Der Kürzefte Weg nach Konstantinopel: Ein Beifpiel für das Zufammenwirken von Flotte und Heer***, Kiel 1894.

Steves, Rick v.dğr., ***Istanbul***, Berkley 2010.

Stewig, Reinhard, ***Byzanz***, ***Konstantinopel***, ***Istanbul: Ein Beitrag zum Weltstadtproblem***, Kiel 1964.

Stewig, Reinhard, ***Bizans - Konstantinopolis – İstanbul: Dünya Şehri Problemi Bakımından Bir Araştırma***, çev. Ruhi Turhan ve M. Şevki Yazman, İstanbul 1965.

Stierlin, Henri, ***Soliman et l'Architecture Ottomane***, Fribourg 1985.

Stipsicz, Mortiz, ***The Bazaars of Istanbul***, London 2008.

Stokes, Martin, "**Anthropological Perspectives on Music in Turkey (Arabesk, Istanbul)**", doktora tezi, University of Oxford, 1989.

Stoquart, Rémi, ***Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu (İstanbul Tarihi Yarımadası): Analiz ve Düzenleme Önerileri Şubat 1998***, İstanbul 1998.

Stotz, Karl L., ***Life in the Communities Along the Bosphorus***, Chicago 1931.

Strassle, Paul Meinrad, ***Der İnternationale Schwarzmeerhandel und Konstantinopel 1261-1484: im Spiegel der Sowjetischen Forschung***, Bern, New York 1990.

Striker, Cecil L., ***The Myrelaion (Bodrum Camii) in Istanbul***, Princeton 1981.

Striker, Cecil L. v.dğr., ***Kalenderhane in Istanbul: The Buildings***, ***Their History***, ***Architecture and Decoration: Final Reports on the Archological Exploration and Restoration at Kalenderhane Camii 1966-1978***, II c., Mainz 1997-2007.

Strittmatter, Karl, ***Gebrauchsanweisung für Istanbul***, München 2010.

Strube, Christine, ***Die Westliche Eingangsseite der Kirchen von Konstantinopel in Justinianischer Zeit: Architekton. U. Quellenkrit***, Wiesbaden 1973.

Strube, Christine, ***Polyeuktoskirche und Hagia Sophia: Umbildung und Auflösung Antiker Formen***, ***Entstehen des Kampferkapitells***, München 1984.

Strutz, Julia Eva, ***Süleymaniye: A Case Study of an Intra Mural Neighbourhood during the Nineteenth Century in İstanbul***, İstanbul 2009.

Struve, Johann Christian von, ***Reise Eines Jungen Russen von Wien über Jassy in die Crimm und ausführliches Tagebuch der im Jahr 1793***, Gotha 1801.

Struve, Johann Christian von, ***Voyage en Krimée***, ***Suivi de la Relation de l'Ambassade Envoyée de Pétersbourg à Constantinople en 1793***, Paris 1802.

Strzygowski, Josef, ***Die Saule des Arkadius in Konstantinopel***, Berlin 1894.

Stubbs, Frederick Winsor, "**The Art and Science of Taksim: An Empirical Analysis of Traditional Improvisation from 20th Century Istanbul**", doktora tezi, Wesleyan University, 1994.

Stürmer, Ludwig, freiherr von, ***Skizzen Einer Reise nach Konstantinopel: Des Frh. L. V. Sturmer in den Letzten Monathen des Jahres 1816***, Pesth 1821.

Subaşı, Ebubekir, ***1453 Tarihin Dönüm Noktası***, İstanbul 2008.

Sunalp, Abdullah Alp, "**XIX. Yüzyıl Galata ve Pera Apartman-Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999.

Sunata, İ. Hakkı, ***İstanbul'da İşgal Yılları***, İstanbul 2006.

Suter, Brigitte, "**Tales to Transit: Sub-Saharan African Migrants' Experiences in Istanbul**", doktora tezi, Linköpings University, 2012.

Sutherland, Captan, ***Tour Up the Straits for Gibraltor to Consantinople***, London 1789.

Suver, Hasan (haz.), ***Fatih Sempozyumları: Tebliğler***, II c., İstanbul 2007.

Suver, Hasan (haz.), ***Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Fatih Sempozyumu: 1***, İstanbul 2006.

Sükan, Işık (der.), ***Âsitâne Efsaneleri***, İstanbul 2007.

Sülün, Murat, ***Rüstempaşa Camii***, İstanbul 2005.

Sümertaş, Firuzan Melike, ***Female Patronage in Classical Ottoman Architecture: Five Case Studies in Istanbul***, Ankara 2006.

Svastics, Okşan, ***Yahudiler'in İstanbul'u***, İstanbul 2011.

Svensen, Emil, ***Kampen Om Konstantinopel***, Uppsala 1917.

Svolopoulos, Konstantinos D., ***Kōnstantinoupolē, 1856-1908: Hē Akmē tou Hellēnismou***, Athēna 1994.

Swift, Emerson Howland, ***Hagia Sophia***, New York 1940.

Şahin Tekinalp, Ayşe Pelin, "**Yıldız Sarayı Kompleksi Duvar Resimleri**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1999.

Şahin, Ahmet, ***Sultan II. Abdülhamid Dönemi İstanbul Camileri***, İzmir 1987.

Şahin, Emrah, "**Errand Into the East: A History of Evangelical Amerikan Missionaries and Their Missions to Ottoman Istanbul during the Nineteenth Century**", doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2004.

Şahin, Haluk, ***Bozcaadı Kitabı***, İstanbul 2001.

Şahin, M. Süreyya, ***Fener Patrikanesi ve Türkiye***, İstanbul 1996.

Şahin, Salih, ***Bir Tatlı Huzur Beldesi Alemdağ***, ed. Murat Candemir, fot. Fahri Güner, İstanbul 2007.

Şahinkanat, Sara, ***Bilgi Avcıları Gizli Görevde Beyoğlu Macerası***, ed. Filiz Özdem, İstanbul 2011.

Şarlak, Evangelia Aleksandra, "**Post-Bizans Dönemi İstanbul Kiliselerinde Duvardan Bağımsız İkonalar**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001.

Şatıroğlu, Ayşen, Oya Okan, ***Çarşı - Esnaf Kapalıçarşı***, İstanbul 2011.

Şehsuvaroğlu, Bedii N., ***Göztepe***, İstanbul 1970.

Şehsuvaroğlu, Bedii N., ***İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız***, İstanbul 1953.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf, ***Asırlar Boyunca İstanbul: Eserleri Olayları Kültürü***, İstanbul 2005.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf, ***Asırlar Boyunca İstanbul: Sarayları, Camileri, Abideleri, Çeşmeleri***, İstanbul t.y.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf, ***Boğaziçi'ne Dair***, İstanbul 1986.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf, ***İstanbul'dan Sesler ve Renkler***, ed. Alpay Kabacalı, İstanbul 1999.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf, ***İstanbul Sarayları***, ed. Fahrettin Gün, fot. Suat Alkan, Ankara 2011.

Şeker, Cengiz (haz.), ***Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri***, İstanbul t.y.

Şeker, Cengiz, "**İstanbul Ahkam ve Atik Şikayet Defterlerine Göre XVIII. Yüzyıl'da İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Şeker, Murat, ***İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması***, İstanbul 2011.

Şemşek, Ümit, Tuğba Şimşek (ed.), ***City of the Crossroads of Civilizations Istanbul***, çev. Vahide Şütran Ceng, İstanbul t.y.

Şen, Haydar N., ***İstanbul***, İstanbul 1974, 1978, 1980.

Şenel, Süleyman, ***İstanbul Çevresi Alan Araştırmaları***, II c., İstanbul 2011.

Şenel, Süleyman (haz.), ***Reşad Ekrem Koçu: "İstanbul" Konuşmaları***, İstanbul 2005.

Şener, Seda, ***Ah Güzel İstanbul***, ed. Asena Meriç, İstanbul 2011.

Şengel, Piraye, ***Acıbadem ve Sınırlarına Kısa Gezintiler***, İstanbul 2010.

Şengör, Oya, ***İstanbul'un Balkonları***, fot. Atilla Altın v.dğr., İstanbul 2004.

Şenol, Erkin, ***Adım Adım Pera Galata Samatya***, İstanbul 2006.

Şensoy, Fatma, "**XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Vakıf Sular**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

Şentürk, Burhan, ***İstanbul'un Semtleri: Şişli***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Şenyapılı, Önder, ***İsim İsim İstanbul***, İstanbul 2008.

Şenyapılı, Önder, ***Ne Demek İstanbul, Bebek, Niye Bebek?***, Ankara 2003.

Şerifoğlu, Ömer Faruk, ***Su Güzeli: İstanbul Sebilleri***, fot. Kazım Zaim, harita. Osman Kehri, İstanbul 1995.

Şevki, Orhan, ***Proti'den Kınalı'ya: Tanıklarla Kınalıada***, İstanbul 2004.

Şimşek, Ümit, Tuba Şimşek (ed.), ***Istanbul: City at the Crossroads of Civilizations***, İstanbul, t.y.

Şimşek, Ümit, Tuba Şimşek (ed.), ***Medeniyetlerin Kavşağında Bir Dünya Kenti İstanbul***, İstanbul t.y.

Şimşirgil, Ahmet, ***Taşa Yazılan Tarih: Topkapı Sarayı***, ed. Ş. Talha Sağlam, fot. Halit Ömer Camar ve Münci Abdullah Poyraz, İstanbul 2005.

Şişman, Adnan, ***Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları: 1868-1871***, İstanbul 1989.

Şişman, S., ***İstanbul Karayları: Les Karaites d'Istanbul***, İstanbul 1957.

T"Serstevens, Albert, ***Flaneries dans Istanbul et Ses Entours***, Paris 1973.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***İstanbul Ahkâm Defteri: İstanbul Ticaret Tarihi***, İstanbul 1997.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***İstanbul Ahkam Defterleri: İstanbul Esnaf Tarihi***, II c., İstanbul 1998.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***İstanbul Külliyatı***, X c., İstanbul 1997-98.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***İstanbul Şer'iyye Sicilleri Mâ-i Lezîz Defterleri***, XI c., İstanbul 1998-2001.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Avrupa Yakası Suları***, III c., İstanbul 2002.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Halkalı Suları***, II c., İstanbul 2001.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Hatt-ı Hümâyûn (1577-1804)***, İstanbul 1997.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: İlmühaber***, IV c., İstanbul 1998.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Kırkçeşme Suları***, II c., İstanbul 1999.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Su Keşif Defteri***, III c., İstanbul 2003.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Su Tahrirleri***, İstanbul 2003.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Defterleri: Suyolcu***, III c., İstanbul 2003.

Tabakoğlu, Ahmet (haz.), ***İstanbul Su Külliyatı***, XXXIV c., İstanbul 2003.

Tabakoğlu, Ahmet (haz.), ***Vakıf Su Tahlilleri: XIX ve XX. Yüzyıllarda İstanbul Suları***, İstanbul 2000.

Tabakoğlu, Ahmet v.dğr. (haz.), ***Vakıf Su Tahlilleri Su Hukuk ve Teşkilatı***, İstanbul 2000.

Tahaoğlu, Tahsin Ömer, "**İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988.

Tak, Ekrem, "**Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması: Üsküdar Kadılığı Sicilleri**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

Takahara, Carolyn Fosdick, "**Du Pittoresque a la Politique: Le Voyage a Constantinople de Gerard de Nerval, Gustave Flaubert, Maxime du Camp et Theophile Gautier**", doktora tezi, Harvard University, 1976.

Talas, İ. Hakkı; Sıtkı Dinç, ***İstanbul: Kısaca Tarihi, Coğrafyası, Suları Semtleri ve Anıtları İle***, İstanbul 1948.

Talasoğlu, Alin, ***İstanbul'un Meydan Çeşmeleri***, İstanbul 1994.

Tali, Şerife, "**Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar**", doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009.

Tamer, Cahide, ***Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı ve Onarım Serüvenleri ile II-Amcazâde Hüseyin Paşa Manzumesi Restorasyonu (1957 -1963)***, İstanbul 2001.

Tamer, Cahide, ***İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları***, İstanbul 2003.

Tamer, Cahide, ***Rumeli Hisarı Restorasyonu (Belgelerle-Anılarla): 1955- 1957***, İstanbul 2001.

Tamer, Cahide, ***Sultan Selim (Halıcılar) Medresesi Restorasyonu, 1958-1963***, İstanbul 2002.

Tamer, Cahide, ***Yedikule İstanbul Surları ve Yedikule-Altınkapı Manzumesinde Gerçekleştirilen Restorasyon Çalışmaları 1958–1970***, Ankara 1996.

Tamer, Ergun, ***Bakırköy***, İstanbul 1979.

Tandoğan, Alâeddin, ***Türkiye Nüfus Hareketlerinde İstanbul'un Yeri***, Ankara 1989.

Taner, Altan, ***İstanbul'un Semtleri: Kurtuluş***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Tanındı, Zeren, ***Topkapı Palace Museum Islamic Miniature Painting***, İstanbul 1979.

Tanışık, İbrahim Hilmi, ***İstanbul Çeşmeleri***, II c., İstanbul 1943-45.

Tankaya, Osman (haz.), ***İstanbul: One Country on two Continents: Bir Ülke İki Kıta***, İstanbul 1965.

Tanman, Gülru (ed.), ***İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü***, haz. Ayşegül Ağır, İstanbul 2009.

Tanman, M. Baha, "**İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1990.

Tanney, Dominique Halbout du, ***Istanbul vu par Matrakcı et les Miniaturistes du XVIe Siecle***, İstanbul 1993.

Tanpınar, Ahmed Hamdi, ***Istanbul an Architectural Guide***, İstanbul 1954.

Tansug, Sezer, ***XVIII. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı***, İstanbul 1965.

Tanulku, Basak, "**An Exploration of two Gated Communities in Istanbul**", doktora tezi, University of Lancaster, 2009.

Tanyolaç, Necmi, Vedia Dökmeci, ***İstanbul İli Sağlık Tesisleri Master Planı (1986-2000)***, İstanbul t.y.

Taş, Kemaleddin, "**Türk Toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bakışı (İstanbul Örneği)**", doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

Taşer, Nesrin, "**İstanbul'da Ihlamur ve Küçüksu Kasırları**", doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.

Taşkıran, Nimet, ***Hasekinin Kitabı: İstanbul Haseki Külliyesi Cami, Medrese, İmaret, Sübyan Mektebi, Dar-üş Şifa ve Yeni Haseki Hastanesi***, İstanbul 1972.

Taşlıklıoğlu, Zafer, ***II. Murad'ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser***, İstanbul 1953.

Taşman, Gönül, ***1719/1720-1839 Yılları Arasında İstanbul İtfaiye Teşkilatı***, İstanbul 1963.

Tatçı, Mustafa, M. Cemal Öztürk, Tacettin Bütüci, ***Üsküdarlı Selami Ali Efendi Hayatı Tarikat-Namesi ve Vakfiyesi***, İstanbul 2006.

Tavernier, Jean - Baptiste, ***Topkapı Sarayında Yaşam***, çev. Perran Üstündağ, İstanbul 1984.

Tavernier, Jean Baptiste, ***XVII. Yüzyılda Topkapı Sarayı***, çev. Teoman Tunçdoğan, ed. Necdet Sakaoğlu, İstanbul 2010.

Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, ***İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789): Dizin ve Tıpkı Basım***, haz. Feridun M. Emecan, İstanbul 2003.

Taylor, Jane, ***Imperial Istanbul: A Traveller's Guide Includes Iznik, Bursa and Edirne (Ottoman Palaces and Pavilions Galata and Pera Uskudar the Bosphorus Iznik/Nicaea Bursa Edirne)***, London 1998.

Taylor, Jane, ***İstanbul İmparatorluklar Başkenti: Gezginler İçin İznik, Bursa ve Edirne Rehberi ile Birlikte***, çev. İnci Türkoğlu, İstanbul 2000.

Taylor, Mary Magdalen, ***Eastern Hospitals and English Nurses: The Narrative of Twelve Months Experience in the Hospitals of Koulali and Scutari***, London 1856.

Tchihatchef, Pierre de, **Le Bosphore et Constantinople Avec Perspectives des Pays Limitrophes**, Paris 1864.

Tchihatchef, Pierre de, ***İstanbul ve Boğaziçi***, çev. Ali Berktay, haz. Hamdican Tuncer, İstanbul 2000.

Tedrosyan, Y. A., ***1859 Yılındaki Kuleli Vakasının Karakterine ve Bunun Türkiye Tarihindeki Yerine Dair***, Ankara 1969.

Tekçam, Mitat, ***Osmanlı Eğlence Kültüründe Mesire Yeri Olarak Kağıthane***, Sakarya 2006.

Tekdemir, Hande, "**Collective Melancholy: Istanbul At the Crossroads of History, Space and Memory**", doktora tezi, University of Southern California, 2008.

Tekeli, İlhan v.dğr. (haz.), ***Dünden Bugüne Fatih (Fatih Rehberi)***, İstanbul 2004.

Tekeli, İlhan v.dğr. (haz.), ***Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi***, VIII c., İstanbul 1993-95.

Tekeli, İlhan, ***İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları***, İstanbul 2010.

Tekin, Oğuz, ***Byzans'tan 1. Constantinus'a Kadar Eskiçağda İstanbul; Byzantion***, İstanbul 1996.

Tekin, Oğuz, ***Eskiçağ'da İstanbul'da Balık ve Balıkçılık***, İstanbul 2010.

Tekin, Rahmi, "**Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul Örneği)**", doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.

Tekin, Zeki, "**Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul'unda Dericilik**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

Tekindağ, Şehabeddin, ***İbn Kemal'e Göre Fatih'in İstanbulu'u Muhasara ve Zaptı***, İstanbul 1955.

Tekiner, Efdaleddin, ***The Great Bazar of İstanbul***, İstanbul 1949.

Teksarı, Serhat, ***Büyük İstanbul Türbeleri ve İstanbulda Tüm Ziyaret Yerleri Rehberi: İstanbulda Bulunan 128 Türbeye Ait Geniş Bilgiler, 487 Türbenin Açık Adresleri***, İstanbul 2005.

Temel, Halil (der.), ***Fethin 550. Yılında İstanbul Şiirleri Seçkisi: İstanbul ve Şiir***, İstanbul 2003.

Temel, Mehmet, ***İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu***, Ankara 1998.

Temur, Zedet, "**L'Université Francophone de Galatasaray à Istanbul (The French-Speaking University of Galatasaray in Istanbul)**", doktora tezi, Université Jean Moulin - Lyon III, 2011.

Teoman, Zeki, ***Kadıköy ve Kadıköy'ün Öyküsü***, İstanbul 1980.

Tepedelen, Yılmaz, ***İstanbul***, İstanbul 1960.

Tercüman, Çilem, ***Ahmet Rasim'in İstanbul'u***, ed. Mustafa Göleç, İstanbul 2008.

Terzioğlu, Aslan (haz.), ***Eine Bischer Unbekannte Handschrift über die Herstellung der Arzneien im Topkapı-Schloss in Istanbul und Ihre Bedeutung für die Geschichte der Pharmazie / Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık***, İstanbul 1992.

Teteriatnikov, Natalia, ***Mosaics of Hagia Sophia, Istanbul: The Fossati Restoration and the Work of the Byzantine Institute***, Washington 1998.

Teule, Jules Charles, ***Pensees et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages dans l'Empire du Sultan de Constantinople***, II c., Paris 1842.

Tezcan, Hülya, ***Köşkler***, fot. Sami Güner, çev. Adair Mill, İstanbul 1978.

Tezcan, Hülya, ***Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi***, İstanbul 1989.

Tezçakar-Bostan, Behice, ***Dahi Fatih'in Muhteşem Fethi***, İstanbul 2006.

Tezel, Hayati, M. Erem Çalıkoğlu, ***Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları***, fot. Yılmaz Dinç, İstanbul 1983.

Tezel, Naki (der.), ***İstanbul Masalları***, İstanbul 1938.

Tezol, Sinan, ***Pocket Guide and Map of Istanbul***, İstanbul 1953.

Thamm, Melchior, ***Herbsttage in Konstantinopel Kleinasien***, y. y. 1912.

Thedin, Sture, ***İstanbul'da Bir İsveç Sarayı: İsveç ile Türkiye Arasında Bin Yıllık İşbirliği / The Swedish Palace in Istanbul: A Thousand Years of Cooperation between Turkey and Sweden***, çev. Selin Okyay, İstanbul t.y.

Theis, Lioba, ***Flankenraume im Mittelbyzantinischen Kirchenbau zur Befundsicherung, Rekonstruktion und Bedeutung Einer Verschwundenen Architektonischen Form in Konstantinopel***, Wiesbaden 2005.

Thevenot, Jean de, ***1655-1656'da İstanbul ve Türkiye***, çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1939.

Thouvenel, Marie, ***Marie et Marie: Une Saison à Constantinople, 1856-1858: Correspondance***, Genève 1996.

Thubron, Colin, ***Istanbul***, Amsterdam 1978.

Tiersch, Claudia, ***Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398-404): Weltsicht und Wirken Eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches***, Tübingen, t.y.

Tietz, Friedrich, ***St. Petersburgh, Constantinople, and Napoli di Romania in 1833 and 1834***, II c., London 1836.

Tilgen, Nurullah, ***Eyüplü Hattatlar (1650-1950)***, Mainz 1950.

Timoni, Alexandre, ***Nouvelles Promenades dans le Bosphore ou Meditations Bosphoriques***, II c., Constantinople 1844.

Tipi, Şeref, ***Kuleli 1919: İşgal ve Yokluk Yılları***, İstanbul 2008.

Tirnanic, Galina, "**The Art of Punishment: the Spectacle of the Body On the Streets of Constantinople**", doktora tezi, The University of Chicago, 2010.

Tokalak, İsmail, ***Bizans-Osmanlı Sentez: Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi***, İstanbul 2006.

Tokay, Enver, ***İstanbul Şadırvanları***, İstanbul 1951.

Toker, Ersin, ***İstanbul'dan Antalya'ya Yol Kitabı***, İstanbul 2004.

Toker, Ersin, ***İstanbul'dan Bodrum'a***, İstanbul 2004.

Toker, Hülya, "**Mütareke Dönemi İstanbul Rumları**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004.

Toksöz, Cemil, ***Istanbul: City Astride Two Continents***, çev. Anhony M. Shaw, Ankara 1963.

Tolun, Tülin (haz.), ***Şebnem Sarayda Eski İstanbul Kıyafetleri***, İstanbul 1985.

Tomadakes, Nikolaos V., ***Peri Aloseos tes Konstantinoupoleos, 1453: Synagoge Keimenon Meta Prologou kai Viographikon Meletematon Peri ton Tessaron Historiographon kai tou Ioseph Vryenniou***, Thessalonike 1993.

Tomov, Toma, ***Konstantinopol i Ruskata Koloniia: Do 1204***, Sofiia t.y.

Tonguç, Leyla, ***Die Basılıka-2 Isterne und die Anderen Zisternen von İstanbul Yere Batan Sarayı***, İstanbul 1995.

Tonguç, Saffet Emre, Pat Yale, ***İstanbul Hakkında Her Şey***, İstanbul 2010.

Topçu, Hicran, "**A Historic-Contextual Approach for the Identification of Built Heritage in Historic Urban Areas: Case of Galata District in Istanbul**", doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2004.

Topçu, Nurettin, ***Büyük Fetih***, haz. Ezel Erverdi ve İsmail Kara, İstanbul 1968, 1998.

Toprak, Zafer v.dğr. (ed.), ***İstanbul: Kıtaların, Denizlerin, Yolların, Tacirlerin Buluştuğu Kent : İstanbul / The City, Where the Continents, Seas, Roads, Merchants Meet***, İstanbul 2003.

Topuz, Hıfzı, ***Çamlıca'nın Üç Gülü***, İstanbul 2006.

Topuzoğlu, Cemil, ***32 Sene Evvelki Bugünkü Yarınki İstanbul***, İstanbul 1944.

Topuzoğlu, Cemil, ***İstanbul***, İstanbul 1962.

Tor, Joost Frederik, ***Per Koets Naar Constantinopel: De Gezantschapsreis van Baron van Dedem van de Gelder Naar Istanbul in 1785***, Zutphen 1998.

Torgay, Harun, ***İstanbul'un Semtleri: Beyazıt***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Torgay, Harun, ***İstanbul'un Semtleri: Sultanahmet***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Townsend, George Fyler, ***A Cruise in the Bosphorus and in the Marmara and Aegean Seas***, London 1875.

Törenek, Mehmet (haz.), ***Türk Romanında İşgal İstanbul'u***, İstanbul 2002.

Travis, John James, "**The Role of Patriarch Nicephorus (A.D. 758-828), Archbishop of Constantinople in the Iconoclastic Controversy**", doktora tezi, The Iliff School of Theology, 1977.

Trenkle, Elisabeth, ***Legenden aus Byzanz und Stambul***, München 1964.

Tricht, Filip van, ***Latijnse Renovatio van Byzantium/ The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)***, çev. Peter Longbottom, Leiden, Boston 2011.

Tröger, Gabriele, ***İstanbul***, Erlangen 2002.

Tsangadas, Bryon C. P. (Constantine Philippas), ***The Fortifications and Defense of Constantinople***, New York 1980.

Tsangadas, Byron Constantine Philippas, "**The Fortifications and Defense of Later Roman and Byzantine Constantinople**", doktora tezi, University of Michigan, 1979.

Tsevik-Baivertian, Kornelia, ***To Zetema tes Glossas Sten Konstantinoupole: Logos kai Antilogos Sten Ephemerida "Ho Tachydromos" (1898-1908)***, Athēna 2012.

Tsormpatzekostes, Stylianos Kyriakou, ***Historia tes Konstantinoupoleos, tes Aretsous (Rysiou) kai ton Allon Proastion tes Chartalimes, Panteichiou, Maltepe, Touzlon kai Prinkiponeson***, y.y. 1973.

Tugay, Emine Çiğdem, Mehmet Selim Tugay, ***İzzetâbâd Kasrı: Akıntıburnu'ndan Akıp Geçen Zaman***, İstanbul 2007.

Tuğlacı, Pars, ***Çırağan Palace Reliving History***, İstanbul 1992.

Tuğlacı, Pars, ***İstanbul Ermeni Kiliseleri / Armenian Churches of Istanbul / Istanpuli Hayots Ekeghetsinere***, plan. Yetvart Bağdikyan, Alin Dökmeciyan ve Hülya Midilli, fot. Ara Güler, Yılmaz Dinç ve Erkin Emiroğlu, İstanbul 1991.

Tuğlacı, Pars, ***Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü / The Role of the Balian Family in Ottoman Architecture***, İstanbul 1993.

Tuğlacı, Pars, ***Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi***, fot. Ara Güler, Mehmet Avcıdırlar ve Yılmaz Dinç, İstanbul 1981.

Tuğlacı, Pars, ***Tarih Boyunca İstanbul Adaları***, II c., İstanbul 1995.

Tukin, Cemal, ***Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi***, İstanbul 1947.

Tuna, İdris, ***Temettuat Defterlerine Göre Kartal'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı: 1844***, İstanbul 2004.

Tuna, Turgay, ***Bir Zamanlar Bakırköy***, İstanbul 1996.

Tuna, Turgay, ***Hebdomon'dan Bakırköy'e / From Hebdomon to Bakırköy***, çev. Turan Aksoy, İstanbul 2000.

Tunay, Mehmet İ., ***İstanbul'da Bizans San'atı***, İstanbul 1989.

Tuncer, Murat, ***Beyoğlu Çığlıkları***, İstanbul 1989.

Tuncer, Ö. Faruk, "**İstanbul Tarihi Yarımada'sında Yapılanma Biçimleri ve Koruma Önerileri**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1996.

Tunç, Ayfer, ***Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek: 70'li Yıllarda Hayatımız***, haz. Faruk Duman, ed. Cem Aktaş, İstanbul 2011.

Tunç, Salih, "**İşgal Dönemimde İstanbul Basını (1918-1922)**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998.

Tunç, Şafak, ***Şehristan: Seyyahların Hayal Şehri İstanbul***, İstanbul 2010.

Tunç, Şafak, ***Tophâne-i Âmire ve Osmanlı Devletinde Top Döküm Faaliyetleri***, İstanbul 2004.

Turan, İlter (çev.), ***Lectures Delivered on the 511th Anniversary of the Conquest of Istanbul***, İstanbul 1967.

Tureli, A. Ipek, "**Istanbul, Open City: Exhibiting Anxieties of Urban Modernity**", doktora tezi, University of California, 2008.

Turkey, Emaar, ***Dün Bugün İstanbul***, İstanbul 2008.

Turnbull, Stephen R, ***The Walls of Constantinople AD 324-1453***, Oxford 2004.

Tursun Bey, ***Târîh-i Ebü'l-Feth: The History of Mehmed the Conqueror*** (haz. Mehmed Arif, İstanbul 1330), haz. Halil İnalcık, Rhoads Murphey, Minneapolis, Chicago 1978.

Tutel, Eser, ***Dünden Bugüne Yedi Tepenin Koynunda Uyuyan Büyülü Cennet Haliç***, İstanbul 2000.

Tutel, Eser, ***İskeleler Şehri İstanbul***, haz. Tolga Uyar v.dğr., İstanbul 2008.

Tutel, Eser, ***İstanbul İstanbul İken***, İstanbul 1999.

Tutel, Eser, ***İstanbul'u Yel Üfürdü Su Götürdü***, İstanbul 2000.

Tutel, Eser, ***İstanbul'un Unutulmayan Gemileri***, İstanbul 2005.

Tutel, Eser, ***Şirket-i Hayriye***, İstanbul 1997.

Tuval, Shaul, ***Ha-Kehilah Ha-Yehudit Be-Istanbul, 1948-1992***, Yerushalayim 2004.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "**Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı**", II c., doktora tezi, Yüzüncül Üniversitesi, 1997.

Tülbentçi, Ferudun Fazıl, ***İstanbul Kapılarında***, İstanbul 1954.

Tümertekin, Erol, ***İstanbul İnsan ve Mekan***, haz. Ayşe Anadol, İstanbul 2007.

Tümertekin, Erol, ***İstanbul'da Nüfus Dağılışı***, İstanbul 1979.

Tümertekin, Erol, ***İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi Bomonti: Bir Tatbikî Coğrafya Çalışması***, İstanbul 1967.

Tümertekin, Erol, ***The Population of Istanbul: Patterns and Changes 1955-1960***, İstanbul 1962.

Türe, Düriye Fatma, "**Images of Istanbul Women in the 1920s**", doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2008.

Türe, Fatma (haz.), ***İstanbul'un Dört Çağı: İstanbul Panelleri***, İstanbul 1996.

Türk, Ali Berktay, ***İstanbul'un Frenk ve Laventen Mahalleleri: Pera Galata Banliyöler***, İstanbul 2003.

Türkan, Ahmet, "**İstanbul'da Ermeni Cemaatleri Arasındaki Dini ve İdari İhtilaflar ve Tartışmalar**", doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.

Türker, Orhan, ***Antigoni'den Burgaz'a: Küçük Bir Adanın Hikayesi***, İstanbul 2007.

Türker, Orhan, ***Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi***, İstanbul 2001.

Türker, Orhan, ***Galata'dan Karaköy'e: Bir Liman Hikayesi***, İstanbul 2000.

Türker, Orhan, ***Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi***, İstanbul 2003.

Türker, Orhan, ***Halkidona'dan Kadiköy'e: Körler Ülkesinin Hikâyesi***, İstanbul 2008.

Türker, Orhan, ***Mega Revma'dan Arnavutköy'e: Bir Boğaziçi Köyünün Hikayesi***, İstanbul 1999.

Türker, Orhan, ***Nihori'den Yeniköy'e: Bir Boğaziçi Köyünün Hikayesi***, İstanbul 2004.

Türker, Orhan, ***Prinkipo'dan Büyükada'ya: Bir Prens Adasının Hikayesi***, İstanbul 2004.

Türker, Orhan, ***Psomatia'dan Samatya'ya: Bir Bizans Semtinin Hikayesi***, İstanbul 2010.

Türker, Orhan, ***Osmanlı İstanbulu'ndan Bir Köşe Tatavla***, İstanbul 1998.

Türker, Orhan, ***Therapia'dan Tarabya'ya: Boğaz'ın Diplomatlar Köyünün Hikayesi***, İstanbul 2006.

Türkmen, Muhlis, ***İstanbul ve Tarihi Evleri, 1950-1985 / Istanbul and its Historical Houses, 1950-1985***, İstanbul t.y.

Türkmenoğlu, Şener, ***Eyüp "Bir Semte Gönül Vermek"***, İstanbul 2005.

Türkoğlu, Kıvanç, ***The Image of the Boshorus: A Case Study of Bebek Quarter***, Texas 1998.

Türkoğlu, Sabahattin, ***Ayasofya'nın Öyküsü***, İzmir 2002.

Uçar, Ahmet, ***İstanbul'un Semtleri: Aksaray***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Uçar, Yılmaz, ***İstanbul Düşü***, Ankara 1996.

Uğraş, Hayal Meriç, "**Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi**", doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

Uğurluel, Talha, ***Fatih ve Fetih***, İstanbul 2007.

Ulaş, Işın, ***Mimar Sinanın İstanbul İlinde Yaptığı Selatin Camileri Kalemişi Süslemeleri***, İzmir 1992.

Uluçam, Müjdat (haz.), ***İstanbul'un Fethinin 554. Yılı***, İstanbul 2007.

Uluçay, M. Çağatay, ***İstanbul***, İstanbul 1962.

Uluengin, Mehmet Bengü, Bülent Uluengin, Fatih Uluengin, ***Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları / Classic Construction Details of Ottoman Monumental Architecture***, haz. Gülçin İpek, İstanbul 2007.

Uluengin, Mehmet Bengü, "**Preservation Under the Crescent and Star: Using New Sources for Examining the Historic Development of the Balat District in Istanbul and its Meanings for Historic Preservation**", doktora tezi, The University of Texas at Austin, 2004.

Ulugergerli, Ferda, ***Marko Paşa Köşkü: İstanbul Boğaz Komutanlığı Sınırları İçinde Yer Alan Tarihi Yapılar***, Ankara 1994.

Unal, Bayram, "**Ethnic Division of Labor: the Moldovan Migrant Women in In-House Services in Istanbul**", doktora tezi, State University of New York at Binghamton, 2008.

Unan, Fahri, "**Fatih Külliyesi: Kuruluşundan Günümüze**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1993.

Unan, Fahri, ***Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi***, Ankara 2003.

Unar, Salih Saim, ***Üsküdar***, Ankara 1941.

Underwood, Paul A. v.dğr., ***The Kariye Djami I-IV***, London 1967.

Ural, A. Ali, ***Bostancı Bahane***, İstanbul 2010.

Uraz, Murat (haz.), ***Beşyüzüncü Fetih Yıldönümü Hatırası Olarak Hazırlanan İstanbul İçin Şiirler***, İstanbul 1953.

Ural, Murat (haz.), ***İstanbul İnançların Buluştuğu Kent: Birlikte ve Yanyana***, İstanbul 1996.

Urfalıoğlu, Fatma, Dilek Altaş, İ. Esen Yıldırım, ***İstanbul'da Yaşlı Nüfusun Demografik Yapısı ve Yaşlılık Algısı Araştırması***, İstanbul 2007.

Us, Hakkı Tarık, ***İstanbul Fethinin 500.Yıldönümünde Fatih İstanbul'u Yalnız Fethetmekle Kalmadı: Fatih Olmasaydı İstanbul'u Belki Devlet Merkezi de Yapamıyacaktık***, İstanbul 1953.

Uslu, Didem, ***Tutkulu Bir İstanbul Üçlemesi***, İstanbul 1992.

Uslu, Mustafa, ***Fatih Sultan Mehmet ve Fetih***, ed. Mehmet Dikmen, İstanbul 2005.

Ustun, Kadir, "**The New Order and Its Enemies: Opposition to Military Reform in the Ottoman Empire, 1789—1807**", doktora tezi, Columbia University, 2013.

Uşaklıgil, Halit Ziya, ***Kırk Yıl***, V c., İstanbul 1936.

Uyar, Tolga, Fatih Taşkıran (haz.), ***Boğaziçinde Asırlık Seyahat: Belgelerle Şirket-i Hayriye*** (İstanbul 1330), ed. Cevat Ekici, fot. Şefik Kanyılmaz, İstanbul 2007.

Uykucu, Kürşat Ekrem, ***Cumhuriyetin Ellinci Yılında Her Yönüyle İlçemiz Beşiktaş***, İstanbul 1973.

Uykucu, Kürşat Ekrem, ***Çevre İncelemesi ve Sosyal Bilgiler Dersleri Müfredat Proğramı ile İlçeleriyle Birlikte İstanbul***, İstanbul 1979.

Uykucu, Kürşat Ekrem, ***İlçeleriyle Birlikte İstanbul***, İstanbul 1979.

Uymur, Zeynep, ***Samiha Ayverdi'nin İstanbul'u***, ed. Mustafa Göleç, İstanbul 2008.

Uysal, Yıldız (haz.), ***Boğaziçi: Gelişmeler Sorunlar Yaklaşımlar: 27 Ocak 2005 Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası: Panel***, İstanbul 2006.

Uzel, Nezih, ***Dersaadet'ten İstanbul'a***, İstanbul 1993.

Uzsayılır-Kara, Aysu, ***İstanbul'un Semtleri: Etiler***, haz. Ümit Meriç v.dğr., fot. Aysu Uzsayılır-Kara ve Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Uzsayılır-Kara, Ayşe, Birsen Babacan, ***İstanbul'un Semtleri: Alibeyköy***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Uzun, Adnan, "**İstanbul Adalarının Doğal ve Ekzotik Bitki Türlerinin Adalar Peyzajındaki Yeri ve Önemi Üzerine Araştırmalar**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.

Uzun, Ahmet, ***İstanbul İaşesinde Devletin Rolü (1783-1857)***, Ankara 2006.

Uzunçarşılı, Ülkü, Oğuz Ersun, ***İstanbul'daki Semt Pazarları Envanter Çalışması***, İstanbul 2004.

Ülgen, Ali Saim, ***Constantinople: During the Era of Mohammed the Conqueror 1453-1481***, Ankara 1935.

Ülgen, Ali Saim, ***Fatih Devrinde İstanbul 1453-1481 Haritası İzahatı İndeksleri***, Ankara 1939.

Ülgen, Ali Saim, ***İstanbul ve Eski Eserleri***, İstanbul 1933.

Ülgen, Ali Saim, ***Mimar Sinan Yapıları (Katalog) / The Buildings of Mimar Sinan (Catalogue)***, II c., Ankara 1989.

Ülgen, Aygün, ***Klasik Devir Minareleri: Osmanlı Câmi Planında Minarenin Konumu***, İstanbul 1996.

Ülgen, Aygün, "**Klasik Devir Osmanlı Camilerinde Minarenin Konumu (1500-1600 Arası Örneklerde Bayezit Camii'nden Sultanahmet'e Kadar)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1993.

Ülgen, Aygün, ***Tanzimat Döneminden Günümüze Kalan İstanbul Sarayları (1839-1876)***, İstanbul 1988.

Ülgen, Erol, Emin Özbaş (ed.), ***I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu: 03-05 Nisan 2008, İstanbul***, İstanbul 2009.

Ülgen, Erol, M. Metin Karaörs, Metin Özbaş (ed.), ***Dünya Edebiyatında İstanbul***, fot. Berica Nevin Berberoğlu, Ankara 2010.

Ülgen, Hikmet Münif (haz.), ***İstanbul Camileri***, İstanbul 1966.

Ülke, Recep, ***İstanbul Anıtları: Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar***, İstanbul 1957.

Ülkü, Feyzullah Sacid, ***Fatih ve İstanbul: Fetih İstanbul Güzelsoy Türk Ruhu Türbesi-Türküler Fethin 500. Yılına Doğru***, İstanbul 1950.

Ümit, Ahmet, ***İstanbul Hatırası***, İstanbul 2010.

Ünal, Ayşenur, ***İstanbul'un Semtleri: Anadolu Hisarı***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Ünal, Tahsin, ***Fatih ve Fetih***, haz. Ali Güler ve Suat Akgül, Ankara 2001.

Ünaydın, Ruşen Eşref, ***Boğaziçi Yakından***, İstanbul 1938.

Ünlü, Rasim, ***Bahriye'nin Haliç Serüveni; İstanbul'un Fethinden Son Divanhane'ye***, Ankara 2005.

Ünüvar, Rahmi, ***İlçemiz Beyoğlu Toplum ve Çevre İncelemeleri***, İstanbul 1969.

Ünüvar, Rahmi, ***İlçemiz Üsküdar: Toplum ve Çevre İncelemeleri***, İstanbul 1966.

Ünver, A. Süheyl, ***1539-1939 400üncü Yıl Dönümü Dolayısile Haseki Hastanesi: Tarihçesi***, İstanbul 1939.

Ünver, A. Süheyl, ***Anadolu ve İstanbul'da Aşhane, Tabhane ve Misafirhanelerine ve Müessislerinin Ruhî Kemâllerine Dair***, İstanbul 1941.

Ünver, A. Süheyl, ***Anadoluhisar'ında Amuca Hüseyin Paşa Yalısı***, İstanbul 1956.

Ünver, A. Süheyl, ***Ayasofya Türk Efsaneleri Hakkında***, İstanbul 1948.

Ünver, A. Süheyl, ***Azapkapı Çeşmesi***, İstanbul 1954.

Ünver, A. Süheyl, ***Bir Ramazan Binbir İstanbul***, haz. İsmail Kara, İstanbul 1997.

Ünver, A. Süheyl, ***Birinci Cihan Harbinde Tıp Fakültesi***, Istanbul 1952.

Ünver, A. Süheyl, ***Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları***, İstanbul 1958.

Ünver, A. Süheyl, ***Fatih Külliyesi Camii***, İstanbul 1953.

Ünver, A. Süheyl, ***Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı***, İstanbul 1946.

Ünver, A. Süheyl, ***Fatih Külliyesine Ait Diğer Mühim Bir Vakfiye***, İstanbul 1938.

Ünver, A. Süheyl, ***Fatih'in Oğlu Beyazid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul***, İstanbul 1945.

Ünver, A. Süheyl, ***Güzelimname İbrahimağa Mahallesi***, ed. İsmail Kara, İstanbul 2006.

Ünver, A. Süheyl, ***İstanbul Fethiyle Kalelerinin Manzum ve Mensur Tarih İbareleri***, İstanbul 1953.

Ünver, A. Süheyl, ***İstanbul Rasathanesi***, Ankara 1969.

Ünver, A. Süheyl, ***İstanbul Risaleleri***, V c., haz. İsmail Kara İstanbul 1995.

Ünver, A. Süheyl, ***İstanbul'da Sahabe Kabirleri***, İstanbul 1953.

Ünver, A. Süheyl, ***İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar***, Ankara 1976.

Ünver, A. Süheyl, ***Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi: Hayatı ve Eserleri***, ***810-863 (1407-1459)***, İstanbul 1944.

Ünver, A. Süheyl, ***Sevdiğim İstanbul***, haz. İsmail Kara ve Salih Pulcu, İstanbul 1996.

Ünver, A. Süheyl, ***Şehrimize Ait Vesikalardan Yeniçeri Kışlaları***, İstanbul 1929.

Ünver, A. Süheyl, ***Üsküdarnâme***, haz. Gülbün Mesara, Aykut Kazancıgil ve Fatma Zehra Beyaz, İstanbul 2012.

Ünver, A. Süheyl, ***XV. Asırdan XIX Asra Kadar ve XIX. Asırda İstanbul Sivil ve Asker Hastaneleri***, İstanbul 1936.

Ünyeli, Rifat Gökçen, ***Üsküdar***, İstanbul 1984.

Ürekli, Fatma, ***İstanbul'da 1894 Depremi***, İstanbul 1999.

Ürekli, Fatma, ***Belgelerle 1889***, ***1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları***, İstanbul 2007.

Üsdiken, Behzat, ***Pera'dan Beyoğlu'na 1840–1955***, İstanbul 1999.

Üster, Celal (haz.), ***Bak Bir Varmış Bir Yokmuş İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul: National Geographic Fotoğraflarıyla***, İstanbul 2000.

Üstün, Ayşe, "**Osmanlı Arşivindeki İstanbul Cami ve Türbelerinin Tamirleriyle İlgili Belgeler**", doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2000.

Üstüner, Ali Cengiz, ***Medrese: İstanbul Medreseleri***, İstanbul 2002.

Üstünipek, Şeyda, "**1936-1950 Yılları Arası Güzel Sanatlar Akademisi:Léopold-Lévy ve Atölyesi**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009.

Üyepazarcı, Erol, ***İkinci Mahmud'un İstanbul'u; Bostancıbaşı Sicilleri***, İstanbul 1992.

Üyepazarcı, Erol, ***Mekânlar ve Zamanlar Kandilli Vaniköy Çengelköy***, İstanbul 1993.

Üzmez, Ali, ***Süleymaniye'den Zeyrek'e İstanbul Evleri***, İstanbul t.y.

Vada, Abdürrahim Cabir, ***Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi***, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2004.

Vaios, Charalampos K., ***He Konstantinoupole Diegeitai : Anthologia tou Eikostou Aiona***, Athena 2000.

Vaka, Demetra, ***The Unveiled Ladies of Stamboul***, Piscataway 2001.

Valanciennes de, Henri, ***Histoire de L'empereur Henri de Constantinople***, Paris 1948.

Van Dam, Raymond., ***Rome and Constantinople: Rewriting Roman History During Late Antiquity***, Waco 2010.

Van der Vin, J. P. A., ***Travellers to Greece and Constantinople: Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers' Tales***, II c., İstanbul 1980.

Van Nice, Robert L., ***Saint Sophia in Istanbul: An Architectural Survey***, New York 1995.

Vaner, Semih, ***Istanbul***, Paris 1993.

Vardar, Devrim, ***İstanbul'un İşgali (1918-1923)***, İstanbul 2011.

Vardar, Kadriye F., "**İstanbul'da XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Maden İşinin Kullanım Alanları, Teknik ve Süsleme Özellikleri**", II c., doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.

Varol, Marie - Christine, ***Balat, Faubourg Juif d'Istanbul***, Istanbul 1989.

Varol, Marie-Christine, "**Le Judeo-Espagnol d'Istanbul: Etudes Linguistique**", doktora tezi, Universite de Paris III, 1993.

Vasıf, K. M., ***Quick Visit of Istanbul and its Important Monuments***, II c., İstanbul 1933.

Vasilév, A. A. (Aleksandr Aleksandrovich), ***The Russian Attack on Constantinople in 860***, Cambridge 1946.

Vatin, Nicolas, ***Cimetières de la Mosquée de Sokollu Mehmed Paşa À Kadırga Limanı de Bostancı Ali et du Türbe de Sokollu Mehmed Paşa a Eyüb Contribution du Mustafa Cezar***, Tübingen 1990.

Vatin, Nicolas, Stéphane Yerasimos, ***Les Cimetières dans la Ville: Statut, Hoix et Organisation des Lieux D'inhumation dans Istanbul Intra Muros***, Istanbul 2001.

Vega, Gabriel Lasso de la, ***Tragedia de la Destruycion de Constantinopla***, Kassel 1983.

Velmans, Tania, ***Byzance***, ***Istanbul***, ***Constantinople***, London 2008.

Verrollot, M. P., ***Du Cholera - Morbus en 1845, 1846 et 1847 Constontinople***, İstanbul 1848.

Viajero, Los Libios del, ***Estambul***, ed. Hans J. Hoefer ve Cardinacion Thomas Goltz, çev. Inaki Aizpuruna, İspanya 1989.

Vigier, Rene (Vicomte), ***Un Parisien a Constantinople***, Paris 1887.

Villalón, Ristóbal de, ***Kanuni Devrinde İstanbul***, çev. Fuad Carım, İstanbul 1964.

Ville-Hardouin, Geoffroi de, ***Conquête de Constantinople*, ed. M. Natalis de Wailly**, Paris 1872.

Ville-Hardouin, Geoffroi de, ***Histoire de Conquete de Constantinople***, Paris 1657, 1887.

Ville-Hardouin de, Geoffroi de, ***Konstantinopolis'te Haçlılar***, İstanbul 2001.

Villehardouin, Geoffroi de, ***IV. Haçlı Seferi Kronikleri,[Chronigue de la Conquete de Costantinople et de L'etablissement Desfrançais en Moree, Ecrite en Vers Politiques par un Aüter Anonymdans les Premieres Annees du XIVe Siecle]***, çev. J. A. Buchon, Paris 1825.] çev. Ali Berktay, İstanbul 2008.

Vimercati, Cesare, ***Constantinople et l'Egypte***, ed. Charles Hertz, Paris 1856, 1959.

Vimercati, Cesar, ***Voyage a Constantinople et en Egypte***, Paris 1852.

Vlasto, Étienne Antoine, ***1453: Les Derniers Jours de Constantinople***, Paris 1883.

Vogt, Turgut (haz.), ***İstanbul: Beschreibungen Stiche und Zeichnungen***, Zürich 1990.

Volker, Hoffmann, ***Die Hagia Sophia in Istanbul: Akten des Berner Kolloquiums vom 21. Oktober 1994***, Bruxelles 1997.

Voulvouli, Aimilia, ***From Environmentalism to Transenvironmentalism: the Ethnography of an Urban Protest in Modern Istanbul***, Oxford, New York 2009.

Vryonis, Speros Jr., ***Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul: Evolution in a Millennial Imperial Iconography***, İstanbul 1991.

Vryonis, Speros, ***The Mechanism of Catastrophe: the Turkish Pogrom of September 6-7, 1955, and the Destruction of the Greek Community of Istanbul***, II c., New York 2005.

Wade, Sidney, ***From Istanbul: İstanbul'dan***, İstanbul 1998.

Wallace, Lew, ***The Prince of India or Why Constantinople Fell***, II c., New York 1893, 2005.

Wallace, Sigismond, ***Sur le Danube de Vienne à Constantinople et aux Dardanelles***, Vienne 1864.

Wallece, Susan E., ***Along the Bosphorus and Other Stetches***, Chicago 1898.

Walsh, Robert, ***A Residence at Constantinople***, II c., London 1838.

Walsh, Robert, ***Voyage en Turquie et a Constantinople***, çev. H. Vilmain ve E. Rives, Paris 1828.

Waltari, Mika, ***Bizanslı Âşıklar***, çev. Hale Kuntay, İstanbul 1992, 2001.

Wannig, Kalus Detlev, ***Istanbul-Miniaturen***, İstanbul 1997.

Wassif, M. K., ***Pocket-Guide About Constantinople***, Istanbul 1929.

Waters, Iara Erskine Clement, ***Constantinople: The City of the Sultans***, Boston 1895.

Weigand, Edmund, ***Neue Untersuchungen über das Goldene Tor in Konstantinopel***, III c., y.y. 1914.

Weiss, Peter, ***Die Mosaiken des Chora-Klosters in Istanbul: Theologie in Bildern aus Spatbyzantinischer Zeit***, İstanbul 1997.

Weissenbacher, Edda Renker, ***Adım Adım Kariye***, y.y. 1999.

Weisser, Bernhard, ***İstanbul***, München 2002.

Westphalen, Stephan, ***Die Odalar Camii in Istanbul / Architektur und Malerei Einer Mittelbyzantinischen Kirche***, Tübingen 1998.

White, Charles, ***Three Years in Constantinople or Domestic Manner of the Turks in 1844***, II c., London 1845-46.

White, Jenny Barbara, "**Family industry in Istanbul: Labor as the construction of social identity**", doktora tezi, The University of Texas at Austin, 1991.

Whitney, Phyllis A., ***Mystery of the Golden Horn***, New York 1974.

Whitten, M. A., ***An Island in Istanbul an Istanbul on Heybeliada***, İstanbul 2008.

Wiener, Wolfgang Müller, ***Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion***, ***Konstantinupolis***, ***Istanbul Bis zum Beginn D. 17. Jh.***, Tübingen 1977.

Wiener, Wolfgang Müller, ***Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları***, çev. Erol Özbek, haz. Ayşe Berktay, İstanbul 2003.

Wiener, Wolfgang Müller, ***Die Hafen von Byzantion***, ***Konstantinupolis***, ***Istanbul***, Tübingen 1994.

Wilbranat, Rupert, ***İstanbul Çeşitlemeleri***, resim Mesude Özcan, haz. İlyas Burak, İstanbul 2010.

Willemart, Pierre, ***Istanbul***, Paris 1970.

Wilson, Mark (ed.), ***Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor***, II c., Piscataway 2006.

Wilson, Neil, ***Istanbul***, Berlin 1997.

Wise, Steven M., ***Ho Exo-Hellenismos: Konstantinoupole kai Smyrne***, ***1800-1922: Pneumatikos kai Koino?Nikos Vios: Epistemoniko Symposio***, ***(30 kai 31 Oktovriou 1998)***, Athens, t.y.

Wittek, Paul v.dğr., ***Fetihten Önce Fetihten Sonra***, İstanbul 2003.

Wittman, Richard, "**Before Qadi and Grand Vizier: Intra-Communal Dispute Resolution and Legal Transactions Among Christians and Jews in the Plural Society of Seventeenth Century Istanbul**", doktora tezi, Harvard University, 2008.

Woerl, Leo, ***Illustrierter Führer durch Konstantinopel under Umgebung***, Leipzig t.y.

Woodall, G. Carole, "**Sensing the City: Sound**, **Movement and the Night in 1920s Istanbul**", doktora tezi, New York University, 2008.

Woolf, Leonard, ***The Future of Constantinople***, London 1917.

Wright, Tony, ***Turn Right at Istanbul: A Walk on the Gallipoli Peninsula***, y. y. 2003.

Wulzinger, Karl, ***Byzantinische Baudenkmaeler zu Konstantinopel: Auf der Seraispitze***, ***die Nea das Tekfur-Serai und das Zisternenproblem***, Hannover 1925.

Wurm, Heidrun, ***Der Osmanische Historiker Hüseyn B. Ga'fer***, ***Genannt Hezarfenn: und die Istanbuler Gesellschaft in der Zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts***, Freiburg 1971.

Würtz, Treuttel (haz.), ***Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore***, II c., resim M. Melling, Paris, İstanbul 1819, 1969.

Xenos, Stefanos, ***The Devil in Turkey or Scenes in Constantinople***, III c., çev. Henry Corpe, London 1851.

Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, ***Türk İstanbul***, fot. Othmar Pferschy ve İlhan Arakon, İstanbul 1954.

Yalçın, Ayhan, ***Gönül Sultanları: İstanbul Evliyaları***, İstanbul 1996.

Yalçın, Burcu Selcen, ***Beyoğlu Ahududu Sokağı ve Bu Sokakta Yer Alan 31 Nolu Arapoğlu Evinin Korunması İçin Öneriler***, İstanbul 2003.

Yalçın, Emruhan, ***Son Haçlı Kalesi: Heybeliada***, Ankara 2009.

Yalçın, Osman, ***İstanbul***, İstanbul 1970.

Yalçıner, M. Sezen (haz.), ***Eski İstanbul Kıyafetleri***, İstanbul 1987.

Yale, Pat, ***Istanbul Select***, Singapore 2010.

Yalgın, Cengiz v.dğr. (haz.), ***Eyüp'te Eğitim***, İstanbul 2005.

Yalım, Zeki, ***İstanbul Şehir Hayatı Tablosu***, İstanbul 1952.

Yalkın, Sabahattin, ***Vakit İstanbul-du***, İstanbul 2005.

Yamaç, Burak, Melikşah Soytürk, ***Istanbul : The Capital of Civilization Exhibition with Charcoal Drawings***, y.y. 2009.

Yamaçlı, Ruşen, "**Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi Bağlamında "Yer" Kavramı. İstanbul Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Aksı/Örneği**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1997.

Yamaçlı, Ruşen, ***Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi Bağlamında "Yer" Kavramı: İstanbul Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Aksı Örneği***, Eskişehir 1999.

Yaman, Bahattin, ***Osmanlı Saray Sanatkarları: 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref***, İstanbul 2008.

Yardımcı, Sibel, ***Kenstel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal***, ed. Ali Artun, haz. Elçin Gen, İstanbul 2005.

Yardımlı, Seyhan, "**İstanbul'da 1900'lü Yıllara Ait Kargir Eserlerin Taş Yüzeylerinin Onarımlarında Yapay Malzeme Kullanım Analizi**", doktora tezi, Trakya Üniversitesi, 2001.

Yaşar, İslam, ***Adım Adım İstanbul***, fot. Cihan Dinar, ed. Orhan Güler, İstanbul 2006.

Yaşar, İslam, ***Asitane: İstanbul İçinde İstanbul***, İstanbul 2010.

Yavuz, Hilmi, ***İstanbul Yazıları***, İstanbul 1991.

Yavuz, Kemal, ***İstanbul Evliyaları***, İstanbul 2003.

Yavuz, Hilmi, ***İstanbul'u Dinliyorum***, İstanbul 1993.

Yavuz, Mustafa, ***Bir Zamanlar Beykoz***, İstanbul 2004.

Yavuz, Özgül Özkan (haz.), ***Benim Adım İstanbul: Uluslararası Tanıtım 2008-2010***, İstanbul 2010.

Yaylalı, Berna Yıldız, "**Stratified Ground of the City: Transformation of Istanbul Divanyolu in the Modern Period**", doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2008.

Yazan, Ümid Meriç, ***Bir Asır Boyunca (1840-1940) İstanbul Şehri'nin Nüfusunda Meydana Gelen Değişmelerin Tarihi***, İstanbul 1989.

Yazgan, Necati, ***Fetihname***, İstanbul 1970.

Yazıcı, Erdal, ***Istanbul the Cradle of Civilizations***, İstanbul 2001.

Yazıcı, Nurcan, "**Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.

Yazıcı, Osman Olcay, ***Suyun İki Yakası Selanik İstanbul***, İstanbul 2010.

Yazıcı, Yüksel, ***Bütün Yönleriyle Boğaziçi'ndeki Cennet Sarıyer***, çev. Özlem Koşar, İstanbul 1993.

Yazıcıoğlu, M. Lütfi, ***Boğaziçi Kıyı Yapıları: Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi***, İstanbul 1980.

Yelkenci, Münire Selan, ***Boğaziçi Neler Gördü***, İstanbul 1972.

Yenal, Engin, ***Bir Kent: İstanbul: Yüzbir Yapı***, fot. Murat Germen, İstanbul 2000.

Yenal, Engin, ***Bir Zamanlar Türkiye: Bir İsveç Elçisinin 1820'lerdeki Türkiye Albümü***, ed. Pınar Çelikel, İstanbul 2003.

Yenal, Engin, ***Karşılaştırmalı Tarihsel Perspektivde (1453-1923) Osmanlı Başkenti ile İlgili Batı Kaynaklarından Seçilmiş Bir Kaynakça Denemesi***, İstanbul 1986.

Yenal, Engin, ***The Ottoman City in Comparative Perspective, Istanbul, 1453-1923: A Selected Bibliography of Urban History, Compiled from Western Sources***, Montdicello 1978.

Yenen, Şerif, ***İstanbul***, İstanbul 2009.

Yenigün, Sudi, ***Boğazın İncileri Yalılar: Asya Yakası Boğaz Yalıları***, İstanbul 2008.

Yentürk, Burhan, ***İstanbul'un Semtleri: Nişantaşı***, haz. Ümit Meriç, v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Yentürk, Burhan, ***Tarihi ve Kültürüyle Kasımpaşalıyız***, İstanbul 2006.

Yeprem, M. Safa, "**Türk Cami Musikisi ile Mukayeseli Olarak İstanbul Gayr-i Müslimlerinde Mâbed Mûsikisi**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

Yerasimos, Stefanos, ***Constantinople: De Byzance à Istanbul***, Paris 2000.

Yerasimos, Stefanos, ***Constantinople: Istanbul's Historical Heritage***, London 2005.

Yerasimos, Stefanos, ***La Fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les Traditions Turques***, İstanbul 1990.

Yerasimos, Stefanos (haz.), ***Istanbul, 1914-1923: Capitale d'un Monde Illusoire ou l'Agonie des Vieux Empires***, Paris 1992.

Yerasimos, Stefanos, ***Istanbul: la Mosquee de Soliman***, İstanbul 1997.

Yerasimos, Stefanos (haz.), ***İstanbul: 1914-1923 Kaybolup Giden Bir Dünyanın Başkenti ya da Yaslı İmparatorlukların Can Çekişmesi***, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 1996.

Yerasimos, Stefanos, ***İstanbul: İmparatorluklar Başkenti***, çev. Ela Güntekin ve Ayşegül Sönmezay, İstanbul 2000.

Yerasimos, Stefanos, ***Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri***, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1995.

Yerasimos, Stefanos, ***Sultan Sofraları XV. ve XVI. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı***, İstanbul 2002.

Yesari, Afif, ***İstanbul Hatıraları***, İstanbul 1987.

Yesarioğlu, Semuh (haz.), ***İstanbul***, İstanbul 1946.

Yeşilbaş, Mehmet Ali, ***Bir Beykoz'lunun Anıları...***, ed. Zeynel Yaman, fot. Mehmet Ali Yeşilbaş, Banu Demirci ve Ercan Aksu, İstanbul 2005.

Yeşilkaya, Neşe Gurallar, "**Transformation of a Public Space in the Nineteenth Century İstanbul; Beyazit Meydanı**", doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2003.

Yetik, Sami, ***1878–1945 İstanbul***, İstanbul 1997.

Yetiş, Kazım (ed.), ***Türk Edebiyatında İstanbul'un Fethi ve Fatih***, İstanbul 2005.

Yetişkin-Kubilay, Ayşe, ***İstanbul Haritaları: 1422-1922 / Maps of Istanbul: 1422-1922***, ed. Ülkem Özge Sevgilier, İstanbul 2010.

Yetişkin-Kubilay, Ayşe, "**XVIII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi**", doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998.

Yetkin, Şerare, ***Destarî Mustafa Paşa Türbesi'ndeki Boyalı Lahitler***, İstanbul 1989.

Yetkin, Şerare, ***İstanbul'da Silivrikapı'daki Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Çinilerindeki Özellikler***, İstanbul 1988.

Yıldıran, Neşe, "**İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimarisi**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 1989.

Yıldırım, Ergün, ***Bayrampaşa Külliyesi***, İstanbul 2005.

Yıldırım, Mustafa Necati, ***Buralar Vaktiyle Çayırlıktı Usta: Bahçelievler***, İstanbul 2010.

Yıldırım, Nuran, ***İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi***, İstanbul 1996.

Yıldırım, Nuran, ***İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastaneler-Tıp Eğitimi*** haz. Feyzullah Akben, İstanbul 2010.

Yıldırım, Nuran, ***A Tour of the History of Medicine in İstanbul / Taksim - Beyoğlu - Üsküdar***, ed. Önder Ergönül, çev. Ayşe Parman, İstanbul 2008.

Yıldırım, Selahattin v.dğr., ***Metropolitan Goverment in Istanbul***, İstanbul 1988.

Yıldırım, Selahattin, Cevat Çapan (ed.), ***Şairlerin İstanbulu***, İstanbul 1988.

Yıldırım, Sercan Özgencil (ed.), ***Uygarlıklar Beşiği İstanbul: Kent Belleği/Mekansal Süreklilikler / Cradle of Civilization Istanbul: Collective Memory / Spatial Continuities***, çev. Ferma Lekesizalın ve Zeynep Yıldırım, İstanbul 2007.

Yıldırım, Sercan Özgencil (ed.), ***Gravürlerde İstanbul***, İstanbul 2008.

Yıldırım, Sercan Özgencil, ***Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul***, İstanbul 2008.

Yıldırım, Tahsin, İbrahim Öztürkçü, ***İstanbul'un Fethi: Konstantinopolis'ten İstanbul'a Bir Şehir***, İstanbul 2010.

Yıldız, Aysel, "**Vaka-yi Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion**", doktora tezi, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, danış. Yrd. Doç. Dr. Selçuk Akşin Somel].

Yıldız, Kenan, "**1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, danış. Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

Yıldız, Kenan (haz.), ***İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536)***, (pr. yön.) M. Akif Aydın, (ed.) Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010.

Yıldız, Musa, ***XVI. ve XVII. Asırlarda İstanbul Velileri ve Delileri***, İstanbul 2007.

Yıldız, Suha, ***İstanbul'da Suyun Serüveni***, haz. Dursun Ali Çodur v.dğr., İstanbul 2003.

Yıldız, Yılmaz, "**Osmanlı Döneminde İstanbul'un Yerleşim Bölgelerine Sosyoekonomik bir Bakış (1700-1923)**", doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

Yıldıztaş, Mümin, ***Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri***, İstanbul 1997.

Yıldıztaş, Mümin, ***Yaralı Payitaht: İstanbul'un İşgali***, İstanbul 2010.

Yılmaz, Coşkun (ed.), ***Düşten Fethe İstanbul***, İstanbul 2015.

Yılmaz, Coşkun (ed.), ***II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul / Istanbul During the Modernization Process***, İstanbul 2010.

Yılmaz, Coşkun (ed.), ***II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul / II. Mahmud Istanbul in the Process Being Rebuilt***, İstanbul 2010.

Yılmaz, Coşkun (ed.) ***III. Selim: İki Asrın Dönemecinde İstanbul / Istanbul at a Turning Point Between two Centuries***, İstanbul 2010.

Yılmaz, Coşkun (ed.), ***Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006: Bildiriler***,II C., İstanbul 2007.

Yılmaz, Coşkun (ed.), ***Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kasım 2007: Bildiriler***, II C., İstanbul 2008.

Yılmaz, Coşkun (ed.), ***Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI: 6-9 Kasım 2008: Bildiriler***, II C., Üsküdar 2009.

Yılmaz, Coşkun, Necdet Yılmaz, ***İstanbullu Sahabeler***, İstanbul 2003.

Yılmaz, Coşkun, Necdet Yılmaz (ed.), ***Osmanlılarda Sağlık / Health in the Ottoman***, İstanbul 2006.

Yılmaz, Coşkun (haz), ***Fetih ve Fatih***, İstanbul 1992.

Yılmaz, Gülgün, "**XIX. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler**", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.

Yılmaz, Hayri, ***İstanbul: Galata-Beyoğlu***, İstanbul 1993.

Yılmaz, Hüseyin, ***Yakın Tarihimizin Anlatılamayan Hikâyesi Ayasofya ve Patrikhane***, İstanbul 1990.

Yılmaz, Mehmet Ali, ***Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır***, İstanbul 1985.

Yılmaz, Mehmet Yalçın (ed.), ***Dünden Bugüne Küçükçekmece***, İstanbul 2010.

Yılmaz, Nazende Öztürk, "**XIX.Yüzyıl İstanbul Kültür Ortamında Müzik ve Mekân**", doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.

Yılmaz, Necdet (ed.), ***Yeni Valide Camii / The Mosgue Üsküdar Gülnuş Valide Sultan***, çev. Beyhan Hacıimeroğlu, İstanbul 2007.

Yılmaz, Ömer Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Eminönü***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Yılmaz, Ömer Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Fatih***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Yılmaz, Ömer Faruk, ***İstanbul'un Semtleri: Samatya***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Göncüoğlu, fot. Aras Neftçi, İstanbul 2003.

Yılmaz, Ömer Faruk, ***Tarih Boyunca Sahhaflık ve İstanbul Sahhaflar Çarşısı***, ed. Tülay Battal, fot. İsmail Akçay v.dğr., İstanbul 2005.

Yılmaz, Turgut, Emine Şentürk, Nazmi Şentürk (haz.), ***Eyüp İlçemizi Tanıyalım***, İstanbul 1994.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Bakırköy***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Beşiktaş***, İstanbul 1992.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Fatih***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Gaziosmanpaşa***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Kadıköy***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Küçükçekmece***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut (haz.), ***İlçemizi Tanıyalım: Şişli***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut, Keriman Yılmaz (haz.), ***İlimiz ve Bölgemiz: İstanbul***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Turgut, Keriman Yılmaz, ***Testli İstanbul: İlimiz ve Bölgemiz***, İstanbul 1997.

Yılmaz, Yasin, ***Kanuni Vakfiyesi: Süleymaniye Külliyesi***, haz. Aydın Seçkin, Ankara 2008.

Yılmaz, Yaşar, ***Aynalıkavak Kasrı***, Ankara 1994.

Yılmaz, Yaşar, ***Küçüksu Kasrı***, Ankara 1995.

Yılmazkaya, Orhan, ***Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı: İstanbul Hamamları Rehberi***, fot. Deniz Oğurlu ve Murat Oğurlu, İstanbul 2002.

Yılmazkaya, Orhan, ***A Light Onto a Tradition and Culture: Turkish Baths a Guide to the Historic Turkish Baths of Istanbul***, çev. Nancy F. Öztürk ve Judith Ülgen, İstanbul 2006.

Yi, Eunjeong, ***Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage***, Leiden, Boston 2004.

Yi, Eunjeong, “**The Istanbul Guilds in the Seventeenth Century: Leverage in Changing Times**”, doktora tezi, Harvard University, 2000.

Yiannias, John J. (ed.), ***The Byzantine Tradition after the Fall of Constantinople***, Virginia 1991.

Yiğitpaşa, Nadire Tuba, “**XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar**”, doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.

Yilmaz, Gulay, “**The Economic and Social Roles of Janissaries in A 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul**”, doktora tezi, Mcgill University, 2011.

Yonder, Ayse Nilufer, “**Political Economy of Informal Housing Land Markets: An Analysis of Informal Settlement Formation in Istanbul, Turkey**”, doktora tezi, University of California, 1988.

Yordanidu, Maria, ***Loksandra: İstanbul Düşü***, çev. Osman Bleda, Atina 1990.

Yorgancı, Orhan (haz.), ***Evliya Çelebi'den Seçmeler: İstanbul'un Tılsımları***, fot. Raşit Yakalı, İstanbul 2010.

Yorgancıoğlu, Salim, ***Üsküdar Dergahları***, haz. Ahmet Yüksel Özemre, İstanbul 2004.

Yurdakul, İlhami, ***Aziz Şehre Leziz Su: Dersaadet (İstanbul) Su Şirketi***, İstanbul 2010

Yücel, Erdem, ***Ayasofya Müzesi***, İstanbul 1986.

Yücel, Erdem, ***Bizans Devrinde İstanbul'un Dikilitaşları***, İstanbul 1972.

Yücel, Erdem, ***Mimar Sinan Mescidi***, İstanbul 1970.

Yücel, Erdem, ***Topkapı Sarayı Müzesi'nde Hırka-i Saadet ve Mukaddes Emanetler***, İstanbul 1982.

Yücel, Erdem, ***Haghia Sophia***, fot. Erem Çalıkoğlu, İstanbul 1990.

Yücel, Erdem, ***İstanbul Mevlevihaneleri***, ed. Aysu Uzsayılır Kara, İstanbul 2004.

Yücel, Fırat, ***Some Unknow Byzantine Cisterns of Istanbul; Quel Citerenes Byzantines Non Connues d'Istanbul***, İstanbul 1949.

Yücesoy, Eda Ünlü, ***İstanbul 1910-2010 Kent Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi***, İstanbul 2010.

Yücetürk, Eser, ***Haliç : Siluetinin Oluşum-Değişim Süreci***, İstanbul 2001.

Yüksek, Refik, “**Klasik Dönem Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri (Şehzade Camii, Rüstempaşa Camii, Selimiye Cami, Atik Valide Cami ve Geçirdiği Onarımlar**”, doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1996.

Yüngül, Naci, ***Taksim Suyu Tesisleri***, İstanbul 1957.

Yüngül, Naci, ***Tophane Çeşmesi***, İstanbul 1958.

Yüngül, Naci, ***Üsküdar Üçüncü Sultan Ahmet Çeşmesi***, İstanbul 1955.

Yüzbaşıoğlu, Nil, ***Für den Anspruchsvollen Reiseden Istanbul Geschichte Kultur Einkaufen Hatels***, İstanbul 2004.

Zafer, Cihat, ***İstanbul'a Aşk Mektubu***, ed. Özkan Öze, İstanbul 2004.

Zaim, Kazım (fot.), ***Istanbul: The Sultan of Cities***, İstanbul 1996.

Zaim, Sabahaddin, ***İstanbul Sanayi Bölgeleri: Bölge ve Şehir Plânlaması Yönünden***, İstanbul 1971.

Zâkir Şükrü Efendi, ***Die Istanbuler Derwisch-Konvente und Ihre Scheiche: Mecmua-i Tekâyâ***, haz. M. Serhan Tayşi ve K. Kreiser, Freiburg 1980.

Zâkir Şükrü, ***İstanbul Hankahları Meşayihi***, haz. Turgut Kut, Harvard 1995.

Zaloziecky, Wladimir R., ***Die Sophienkirche in Konstantinopel und Ihre Stellung in der Geschichte der Abendlandische Architektur***, Roma 1936.

Zanotti, Angelo, ***Autour des Murs de Constantinople***, Paris 1911.

Zarcone, Thierry, F. Zarinebaf (der.), ***Les Iraniens d'Istanbul***, İstanbul 1913.

Zarcone, Thierry, ***La Population des Couvents de Derviches d'Istanbul a la Fin du XIX Siècle***, İstanbul 1991.

Zarinebaf, Fariba, ***Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800***, Berkeley 2010.

Zariphes, Georgios L., ***Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya: İstanbul 1800-1920***, çev. Karin Skotiniyadis, İstanbul 2005.

Zekiroğlu, Gülay, ***İstanbul'un Semtleri: Cerrahpaşa***, haz. Ümit Meriç v.dğr., ed. S. Faruk Güncüoğlu, fot. Aras Neftçi ve Ayşe Uzsayılır Kara, İstanbul 2003.

Zeydan, Corci, ***İstanbul'a Seyahat: Asitane 1909***, haz. Muhammed Harb, çev. Mustafa Özcan, ed. İsmail Kutlu Özalp, İstanbul 2012.

Zileli, Gün, ***Orda Bir Köy Var Uzakta, Arnavutköy (1954-1964)***, İstanbul 2010.

Ziya, Mehmed, ***İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Asar-ı Bakiyesi İkinci Kitap***, İstanbul 1928.

Ziyaoğlu, Rakım, ***İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453 - 1971 İdarî - Siyasî***, İstanbul 1971.

Ziyaoğlu, Rakım, ***Hızır Bey Çelebi: İlk İstanbul Kadısı ve Belediye Başkanı (İstanbul Efendisi)***, İstanbul 1976.

Ziyaoğlu, Rakım, ***Yorumlu İstanbul Kütüğü 330-1983: İnsanlar Kurumlar - Olaylar - İzler - Eserler***, İstanbul 1985.

Ziyaoğlu, Rakım, ***XI. Yüzyıl Yaklaşırken Kişileriyle, Binalarıyla, Anılarıyla, Öyküleriyle: Beyoğlu ve İstiklal Caddesi, Cadde-i Kebir, Grande Rue de Pera***, İstanbul 1989.

Zorer, Yıldızay, ***Tarihi Gelişim Sürecinde Büyükada Meydanları***, haz. Özer Kangür, İstanbul 2005.

Zülfikar, F. Cangüzel Güner, "**Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesinin Kuruluşu ve İlk Yüzyıl'ı**", doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1999.

Σαρηγιάννης, Μαρίνος, "Περιθωριακές ομάδες και συμπεριφορές στην οθωμανική Κωνσταντινούπολη, 16ος-18ος αιώνας **(Marginal Groups and Behaviours in Ottoman Istanbul, 16th-18th Centuries)**", doktora tezi, Aristotle University of Thessaloniki, 2005.

550. Yılında Fetih ve İstanbul / The Conquest and Istanbul in 550th Anniversary: İstanbul, 14-15 Haziran 2003, Ankara 2007.

Aksarayda Valide Cami-i Şerifi Kütüphanesi Defteri, İstanbul 1311.

Anadolu Osmanlı Demiryolu Mebdeinde Vâki Haydarpaşa Liman Şirketi Nizamname-i Dahiliyesidir, İstanbul 1902.

The Antiquities of Istanbul: Being a List of Some Four Hundred Books in the Libraries of the American Colleges (Robert College and the Girls' College) Pertaining to the Byzantine and Turkish Topography and Monuments of the City, İstanbul 1953.

Atti del Convegno: Architettura e Architetti Italiani ad Istanbul Tra il XIXe il XX secolo, İstanbul 27-28 Kasım 1995, İstanbul 1995.

Aynalıkavak Kasrı, Ankara 2011.

Belde: Kadıköy, Üsküdar, Kartal, Beykoz, Şile, Yalova, Adalar, İstanbul 1988.

Bericht über den Handel und Verkehr Constantinopel's im Jahre 1881, İstanbul 1882.

Beykoz Tersanesi, İstanbul 1972.

Carım, Fuad (çev.), ***Kanuni Devrinde İstanbul: Dört Asır Yayınlanmadan Köşede Kalmış Çok Önemli Bir Eser***, İstanbul 1964.

Constantinople College Calendar June 1913: The American College for Girls at Constantinople, London 1913.

Constantinople the Pearl of Orient, Constantinople 1927.

Constantinople, Lille 1854.

Dersaadet'in 1326 ve 1327 Senelerine Mahsus Sıhhî İstatistiği / Statistique Sanitaire de la Ville de Constantinople des Annees 1910 et 1911, İstanbul 1328.

Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi, İstanbul 2007.

Dünya Mirası İstanbul: Gelişmeler - Sorunlar - Çözüm Önerileri Teknik Kongre: 10 Şubat 2006, İstanbul 2006.

Eski İstanbul Eğleniyordu: "Musiki ve Temaşa", İstanbul 1991.

Eski İstanbul'da Ramazan, İstanbul 2007.

Eski İstanbul'da Sakalar, Sebilciler, Sucular / Water-sellers, Water-distributors, Water-vendors of Old Istanbul, İstanbul 1991.

Eyüpsultan Sempozyumu I-X: Seçki: Tebliğler, Seçme Metinler, İstanbul 2008.

Fâtih Mehmet II Vakfiyeleri, İstanbul 1938.

Fatih Vakfiyesi, Ankara t.y.; İstanbul t.y.

Fetih, Fatih ve İstanbul: Fethin 521 Yıldönümü Münasebetiyle, İstanbul 1974.

Fetih, Fatih ve İstanbul: Sempozyum Bildirileri, İstanbul 1992.

Florya Sahil Parkı, İstanbul t.y.

Galata İstanbul: Tarihi ve Kültürel Miras Haritası, İstanbul 2005.

Galata Mevlevihanesi Müzesi, Ankara 2008.

Geçmişten Günümüze İstanbul Polis Karakolları, İstanbul 2007.

Geçmişten Günümüze Selimiye Kışlası, Ankara 2008.

Gelişen İstanbul, İstanbul 1991.

Haliç (Golden Horn) Bridge Section No. 1. Superstructures and Incidentals Specification, Ankara 1970.

Haliç Camialtı Alaybey Tersaneleri, İstanbul 1994.

Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu: Tebliğleri: 11-13 Şubat 1976 Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1977.

Haliç: Amaç Yeşili ve Maviyi Kurtarmak, İstanbul 1988.

Haliç'te Turizm Sempozyumu (2003: İstanbul), İstanbul 2003.

I. İstanbul Kentiçi Ulaşım Şurası: 14-16 Mart 2002, İstanbul 2002.

I. İstanbul Sempozyumu: 28 Mayıs 1982, İstanbul 1982.

I. Kent Zirvesi: 2010 Yılının İstanbul'una Doğru: 7-8 Haziran 1997, İstanbul 1998.

I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu: İstanbul 24-25 Mayıs 1996, İstanbul 1997.

Ihlamur Kasırları, İstanbul 1994.

II. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu: İstanbul 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997, İstanbul 1997.

Illustrierter Taschenführer Druch Istanbul (Konstantinopel), İstanbul 1932.

Indicateur des Itineraires and Tarifs des Compagnies de Bateaux: De Chemins de Fer de Voitures d'Autos Etc. Desservant Constantinople, İstanbul 1926.

Istanbul, çev. P. Gray, Paris 1955.

Istanbul: Istanbul, Topkapı Palace, Grand Bazaar, Üsküdar, Greater Istanbul, Northwestern Turkey, Hauzenberg 2010.

Istanbul a la Jonction des Cultures Balkaniques, Mediterraneennes, Slaves et Orientales, aux XVIe-XIXe Siecles: Actes du Colloque International Organise par l'AIESEE, en Collaboration Avec les Commissions Internationales d'Histoire Maritime et des Études sur la Mediterranee et les Comites Internationaux de l'Asie Centrale et des Études Slaves: Istanbul, 15-20 Octobre 1973, Bucarest 1977.

İstanbul: 1453-1953, İstanbul 1953.

İstanbul: 1900-1950, İstanbul 2003.

İstanbul: Cadde ve Sokak Kılavuzu-1: Galata-Beyoğlu, İstanbul 1993.

İstanbul: Haliç, Galata, Boğaziçi, İstanbul 1932.

İstanbul: Hayalden Gerçeğe Sözden Yazıya, İstanbul 2012

İstanbul Memba Suları, İstanbul 1332.

İstanbul: Ville des Merveilles, İstanbul 1965.

Istanbul: What's New, What's on What's Best, London 2010.

İstanbul, I c., İstanbul 1966.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Resimli Rehber Yunan, Roma, Bizans Heykeltraşlık ve Mimarlık Eserleri Koleksiyonları, Ankara 1966.

İstanbul Camileri = The Mosques of Istanbu / Les Mosquees d'Istanbul, İstanbul 1955.

İstanbul, ***Constantinople***, ***Byzantium***, ***Dersaadet***, ***Kostantaniyye***, ***Tsa-Rigrad***, ***İslâmbol***, İstanbul 1959.

İstanbul Çevre Kültürleri (Trakya-Bitinya) ve Bizans: İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Neighbouring Cultures of Istanbul (Thrakia-Bithynia) and Byzantium: Istanbul Archaeological Museums, Ankara 1999.

İstanbul ve Göç: Bir Şehrin Karakter Değişimi: 22 Aralık 1994: Konferans Bildirileri, İstanbul 1995

İstanbul Harita ve Planları Sergisi, İstanbul 1961.

İstanbul Kent Sempozyumu: 13-14-15 Eylül 2007: Sempozyum Bildirileri, İstanbul 2007.

İstanbul Kız Kulesi, Ankara 2007.

İstanbul Ortaköy Camii ve Boğaziçi Köprüsü, Ankara 2007.

İstanbul Sempozyumu: 20-21 Kasım 1981, İstanbul 1981.

İstanbul Su Kongresi: 21-25 Haziran 1995, ***Bildiriler***, İstanbul t.y.

İstanbul ve Su Sempozyumu: Tartışmalar ve Forum, ***8-9 Ocak 2004***, İstanbul 2005.

İstanbul ve Su: Sempozyum: 8-9 Ocak 2004: Bildiriler, İstanbul 2004.

İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi ve Venedik Correr Müzesi Koleksiyonlarından Yüzyıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri / Vedute di Venezia ed Istanbul Attraverso i Secoli dalle Collezioni del Museo Correr-Venezia e Museo del Topkapı-Istanbul, İstanbul 1995.

İstanbul Türbeleri Rehberi, İstanbul 2005.

İstanbul Yeni Cami ve Hünkar Kasrı, İstanbul 1944.

İstanbul'un Camileri, İstanbul 1989.

İstanbul'un Zaptı, Ankara 1957.

Jahreshefte der Deutschen Evangelischen Gemeinde zu Konstantinopel: Festschrift zum 75 Jaehrigen Jubilaeum der Gemeinde Jahrgang: 1916-1917-1918, Berlin t.y.

Das Kaiserliche Palais in Istanbul und die Deutsch-Türkischen Beziehungen, İstanbul 1989.

Kent Zirvesi I: İstanbul 7-8 Haziran 1997: 2010 Yılının İstanbul'una Doğru, İstanbul 1998.

Milli Saraylar, Ankara 1991.

Palais de Topkapou: Vieux Serai, İstanbul 1925.

Pierre Loti'nin İstanbul'u; İstanbul'un Pierre Loti'si, İstanbul 2003.

Projem İstanbul, IV c., İstanbul y.y.

Scutari Property, İstanbul 1921.

Die Sieben Wunder in İstanbul, Ankara t.y.

The Siege of Constantinople 1453: Seven Contemporary Accounts, çev. J. R. Melville Jones, Amsterdam 1972.

Sosyal Doku Projesi Araştırmaları, V c., İstanbul 2004.

Sultanahmet, ***Kapalıçarşı***, ***Mercan***, İstanbul t. y.

Süleymaniye: Ulusal Sempozyum: Şehir ve Medeniyet: 23 - 25 Kasım 2007, İstanbul 2010.

Şamlar: Kent Ormanı ve Mesire Yeri, İstanbul t.y.

Şehri Düşünmek, Şehri Yaratmak: Henri Prost'un İstanbul Üzerine Çalışmaları / Penserlaville Creer la Ville, İstanbul 1996.

Taksim Su Yolu, İstanbul 2005.

Tarih Boyunca Boğaziçi, y.y. 1953.

Tarihi Çevreden Örnekler: İznik, ***Bursa***, ***Edirne***, ***İstanbul***, İstanbul t.y.

Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır 1. Semineri: Yıldız Üniversitesi 18 Mart 1985, İstanbul 1985.

Tarihi, ***Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu II: Tebliğler***, İstanbul 1998.

Universite de Stamboul: Historique, ***Organisation et Administration Actuelles***, İstanbul 1927.

X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri, İstanbul 1957.

Yeni Cami ve Hünkar Kasrı, Ankara t.y.

Yıldız Sarayı: Şale Kasr-ı Hümâyunu, İstanbul 1993.

KÜLTÜR A.Ş.

İSAM

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ